

4/6

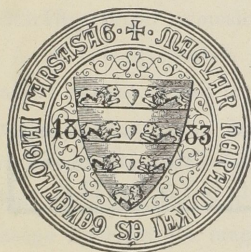
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

TITKÁR

TIZENHARMADIK KÖTET

1895-DIK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

MDCCCXCV.

TARTALOM.

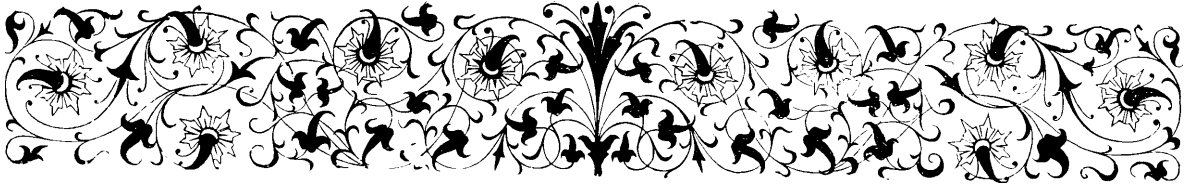
1. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
ALDÁSY ANTAL Kistárkányi Dénes címeres levele <i>(színes címerképpel)</i>	162
Dr. BOINIČIĆ IVÁN... .. Kis-Károly király egy pecsétetes oklevele <i>(egy oklevél hasonmásával és két pecsét- rajzzal)</i>	41
CSOMA JÓZSEF A Kossuth-család 1479. évi címere.. ..	39
— — Bor Mihály címerelevele 1415-ik évből <i>(színes címerképpel)</i>	71
— — Vélemény Pápa város címere felől... ..	94
— — Jobbágynevesítések	202
DÉZSI LAJOS... .. Adatok erdélyi nemes családaink történetéhez	43
FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ Titkári jelentés a M. Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1894/95. évben	206
KIS BÁLINT A Petki család	97
Dr. KOMÁROMY ANDRÁS A borosjenei Tisza-család ősei. <i>(Négy közlemény)</i>	17, 55, 113, 145
LEHOCZKY TIVADAR A leleszi convent levéltárában őrzött nemeslevelek	138
MAKAY DEZSŐ A Csanád-nemzetség. — A Telegdy-család. <i>(Három közlemény)</i>	64, 124, 167
NAGY IVÁN A draskóczi és jordánföldi Ivánka-család törzs-ősei	163
PETROVAY GYÖRGY A komlói Komlós-család története 1334. évtől. <i>(Két közlemény)</i>	31, 84
PÓR ANTAL Nagy Lajos király gyermekei és születési éveik	90
— — Hedvig lengyel királynő, Nagy Lajos magyar király leánya és Jagyello-Ulászló lengyel király felesége születési éve meghatározása	122
Br. RADVÁNSZKY BÉLA Emlékbeszéd alsó-szopori Nagy Imre, a Heraldikai és Genealogiai Társaság másod- elnöke felett	1
SCHÖNHERR GYULA A László-karchai Török-család címerelevele 1418-ból <i>(színes címerképpel)</i>	38
— — Az Eresztvényi család címerelevele 1414. évből <i>(színes melléklettel)</i>	110
STESSEL JÓZSEF A Haschendorfiak család-történetéhez	136
THALLÓCZY LAJOS Bosnyák nemzedékrendi tanulmányok <i>(egy pecsét-rajzzal)</i>	5
THALY KÁLMÁN Heraldikai és spragistikai adatok a Rákóczi korból <i>(három rajzzal)</i> . 1. Címeres nemeslevél II. Rákóczi Ferencztől. 2. Két ismeretlen Rákóczi pecsét	49
— — Gr. Bercsényi Miklós születésnapja	135
— — Magyarországi három címerelevél II. Rákóczi Ferencztől	199
Dr. WERTNER MÓR Családtörténeti adatok. (1. A Haschendorfiak. 2. A Tengerdiek. 3. A Tellesprunniak)	74
— — Ompud nádor és utódjai	91

2. Kisebb rovatok.

	Lap
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései 44, 93, 137, 203, 204	
† Csergheő Géza (1841—1895.) D.-től 205	
<i>Szakirodalom:</i> A Siebmacher-féle magyar címergyűjtemény befejező füzeté 47	
Ortvay Tivadar, Pozsony város története, II—III. köt. Ism. D. L. 48	
Székely Oklevéltár, IV. köt. Ism. A. 48	
Ströhl, Oesterreichisch-Ungarische Wappenrolle. Ism. A. 48	
Az erdélyi nemesség címereskönyve. Ism. Schönherr Gyula 95	
Éble Gábor, A Harruckern és a Károlyi-család. Ism. Dézsi Lajos 96	
Illéssy-Pettkó, A királyi könyvek. Ism. Á. A. 96, 143	
Kis Bálint, Az Arpádok királyi vére Magyarország családáiban. Ism. Á—y. 143	
Doby Antal, Lónyay-család. Ism. A—y. 144	
A gr. Teleki-család oklevéltára, I—II. köt. Ism. A. A. 210	
A gr. Zichy-család okmánytára, VIII. köt. Ism. A. A. 211	
Renesse, Dictionnaire des figures héraldiques, I—II. köt. Ism. Á. A. 211	
Weihe—Eimke, Die rechtmässigen Ehen des hohen Adels. Ism. Á. A. 212	
Budapest székes főváros címere. Ism. D. 212	

EMLEKBESZÉD

ALSÓ-SZOPORI NAGY IMRE, A HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG MÁSODELNOKE FELETT.

(Felolvastatott az 1894. decz. 12-én tartott nagygyűlésen.)

Midőn társulatunk csaknem tizenkét évvel ezelőtt megalakult, az első gyűlés bizalma egy kiváló oklevél-tudóst ültetett az egyik másodelnöki székbe.

Azóta csendes, de munkás életet éltünk, dolgoztunk, mint egy jó egyetértésben élő család. Fájdalmat csak akkor éreztünk, ha választmányunknak egy-egy munkás tagja vált el tőlünk örökre.

Fájdalmunk most megújult, a természet örök törvénye ismét megkövetelte áldozatát, a folyó év tavaszán egyik ősz patriarchánk, Nagy Imre másodelnökünk dőlt ki sorainkból.

Emlékezzünk meg kegyelettel elhunyt barátunkról és lássuk annak során, hogy a törvényekben megírott igazság keresője hogyan lett a históriai igazság keresőjévé.

* * *

Alsó-szopori Nagy Imre Sopron vármegyében Német-Kereszturon született 1822 július 1-én. Atyja Nagy István, herceg Eszterházy uradalmaiban kerületi mérnök, anyja Marton Eszter volt.

Szüleit, különösen anyját korán elveszítette, nélkülöznie kellett ennél fogva már gyermekkorában az anyai szeretet melegét; hogy ez jó szívének kifejlődését nem akadályoztatta meg, jórészt nagynénjének, Marton Juditnak köszön-

hette, ki gyermekkorától fogva nevelte. Nénje nagy szeretettel gondozta, kényeztette lelkileg, testileg; érzékenysége meg is maradt mindkét irányban egész életén át.

Felsőbb iskoláit Sopronban az ev. lyceumban végezte, ott találjuk őt 1838/40-ben, mint a «bölcsekedés» hallgatóját. A jogra Pozsonyba ment, ott is végezte azt 1842-ben az evang. lyceumban. Irói szárnypróbálgatásai ezen időre esnek. Több költeménye dicséretet nyert,¹ eredeti és fordított színdarabjai, valamint egyéb tárgyú dolgozatai az «érdemkönyvbe írásra itéltettek», úgy a soproni, mint a pozsonyi «Magyar Társaság» által.

A jogot bevégezve, Eszterházy herceg főügyésze mellett joggyakornok lett, de egy év múlva (1843-ban) már Mosony vármegye alispánja és követe Sötér Ferencz mellett találjuk, mint országgyűlési írnokot. Ezen minőségében igen érdekes naplót vezetett az 1843-iki országgyűlés kerületi üléseiről. Pontos megfigyelés alapján feljegyzti röviden az egyes szónokok beszédeit, az érdekesebbekből bővebb kivonatokat ad, kár, hogy május 14-től csak november 27-ig terjed a napló. A kézirat folytatása, úgy látszik, elveszett, így nem is lehet meghatározni, mennyi időt töltött még az országgyűlési ifjúság között. Ezen itt töltött idő mindenestre

¹ Bimbók. (Egy kis kötet vers kéziratban.)

jótekyony befolyással volt fejlődésére, feljegyzéseiből is látható már, hogy komoly munkásságra képes fiatal ember. E mellett azonban az ifjúság kedvteléseit sem hanyagolta el, a minék bizonyossága, hogy igen jó tánczos hírében állott.

Határozott irányt, pályát nem választott. Az 1848. év a Sopron vármegyei tisztviselők között találta, ősszel pedig a nemzetőrök közé állott be.

A soproni nemzetőr-század 1848 október 2-án indult el, hogy a Dráva vidékén megküzdjön a benyomult horvátokkal. Ezekkel ment Nagy Imre. Első szerelmében csalódva, vérző szívvel, de elszántan vett búcsút otthonától. Egy komolyabb csatában vett részt Dobrovánál, ott jól megállta ugyan helyét, de a falú bevétele után kifejlődött öldöklésben, a mint naplójában írja. nem tudott részt venni, sőt több illyrt megóvott az agyonveréstől. Nem volt egy cseppet sem harcias természetű, a táborig élet fáradalmait és sanyarúságait is nehezen bírta elviselni. Sokáig azonban nem kellett ezzel küzdenie, mert 25 napi táborozás után hazabocsátott századával ő is otthonába tért.

A szabadságharc lezajlása után múltunk felé fordult tekintete, abban keresett vigasztalást. Teljesen a történelmi és levéltári kutatásoknak szentelte erejét. Az 1853. évi Új Magyar Múzeum februári füzetében¹ egy XVII. századi történelmi éneket adva ki Répczemelléki név alatt, ebben már hivatkozik több évi kutatásaira. Régi okleveleket jóval előbb is másolt már. A legelsőt 1841-ben írta le Horváth Elek felügyelete alatt, tőle sajátította el az oklevelek olvasásának gyakorlatát. Rövid idő alatt annyira megkedvelte ezen foglalkozást, hogy 1845-től kezdve² sohasem hagyta el azt.

Oklevélbúvárlatait, úgy látszik, Sopron város és vármegye levéltáraiban kezdte, az Ostffy család gazdag levéltárában pedig folytatta. Már ekkor vágyott arra, hogy néhány gazdag levéltárba bejusson, de ez a birtokviszonyok miatt akkor még nem volt lehető. Az egyes családok még féltékenyen őrizték oklevélkincseiket. Az Ostffyak kivételt képeztek e tekintetben, ők megnyitották Nagy Imre előtt levéltárukat, sőt az oklevelek közlését is megengedték. Így látott napvilágot

1855-ben¹ az Osl nemzetségnek két Árpádkorig oklevele, magyarázatokkal, Nagy Imrének valószínűleg legelső oklevélközleménye.

Ugyanezen időtájt (1854) választ pályát, belépve a birói karba, mint törvényszéki tanácsos Kaposvárt. Később mint az urbéri törvényszék ülnöke Somogy vármegye urbéri rendezését végezte.

A családi boldogság is Kaposvárt mosolygott reá, nőül vevén 1857-ben Molnár Matildot.

Szabad idejét ezentúl is levéltári kutatásokra fordította.

Néhány év múlva Kőszegre került, mint a dunántúli kerületi tábla jegyzője, hol egy év elteltével annak ülnökévé lett.

Kőszegre költözése fordulópontot képez munkásságában. Addig inkább csak gyűjtötte a levéltárakból az anyagot, itt kezd hozzá nagyobb mértékben az oklevelek adatainak feldolgozásához.

Ráth Károly, Rómer Flóris társaságában megindítván a «Győri Történelmi és Régészeti Füzeteket», ennek munkatársává szegődik 1863-ban. Itt adja ki alapos tanulmányait Sopron vármegye Árpádkorig földíratáról, a Nagymartonyi és Fraknoi grófok leszármazásáról és több kisebb közleményeit.

Ráth Károlylyal már 1856 óta levelezésben állott ugyan, de személyesen nem ismerték egymást. Első találkozásuk egy, a magyar történetírásra nézve nevezetes napon történt. Répcze-Szemerén, Nagy Imre testvéreinek, Jánosnak házában találkoztak 1863 december 27-én, hol a házigazda névünnepeán Horváth Elek, Mersics Miklós, Nagy Imre, Hencz Antal és Ráth Károly megalkotották a «Dunántúli Történetkedvelők Társulatát», ezekhez mihamar csatlakoztak Paur Iván, Véghelyi Dezső és még néhányan.

Második összejövetelüket 1864 február havában Csöngén, Horváth Elek házában tartották,² hol felolvasások kerültek sorra, majd ismét a levéltáraknak eddig elrejtett oklevélkincseit másolták.

A társulat összejövetelei ismétlődtek Répcze-

¹ Új Magyar Múzeum 1855. évf. 397. l.

² Emlékkönyv a M. Történelmi Társ. Soproni időzése alkalmából 1883. 48. l. — Emlékk. a M. Történelmi Társ. 1892. évi közgyűlésére. 71. s. köv. l.

¹ 91. lap.

² Győri Tört. és Rég. Füzetek 1865. évf. 56. l.

Szemerén, Győrött, Csépen; megfordulva így Sopron, Vas, Győr és Komárom vármegyékben, igen sok gazdag levéltár nyílt meg előttük, dús aratásokat tehettek.

Rövid idő alatt annyi érdekes oklevélmásolatuk gyűlt össze, hogy már negyedik összejövetelük alkalmával, Győrben 1864-ben augusztus havában elhatározták a «Hazai Okmánytár» kiadását. A következő évben meg is jelent az első kötet, nagy örömet okozva a kicsi társulat tagjainak. E vállalatból két év alatt négy kötetet adtak ki saját erejükből Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Véghelyi Dezső szerkesztésében. A kiadásban vezérelvük volt a kiadatlan okleveleknek teljesen hű közlése; nyomtatásban már egyszer megjelent oklevelet csak azon esetben vettek föl a gyűjteménybe, ha hiányosan vagy hibásan lett volna közölve. Ezek a kötetek rendkívül pontos kiadvánnyal gazdagították történelmi forrásainkat. A későbbi években még négy kötettel szaporodott ezen okmánytár, már a M. Tud. Akadémia anyagi támogatása mellett jelenve meg, utolsó kötete egyedül Nagy Imre gondozása alatt került ki a sajtó alól.

A «Dunántúli Történetkedvelők Társulata» sok hasznos munkát végzett, tagjai egyre több történetíróval léptek összekötetésbe és ezeket be is vonták működési körükbe. Az oklevelek felkutatásán és kiadásán kívül munkásságukat különösen arra irányozták, hogy az egyes vármegyéknek monographiáját megírassák. A répczeszerei harmadik gyűlésen 1864. május havában már jelenthették, hogy 11 kutató történetíró tizenkét vármegye monographiájának megírására vállalkozott.¹ Nagy Imre Sopron vármegyét választotta.

Ilyen örvendetes vállalkozási kedv mellett gondoskodni akartak arról is, hogy a monographiák lehetőleg egyöntetű beosztással készüljenek. Kidolgoztak ennél fogva egy tervet, melyben részletesen meghatározták az egész munkának beosztását.² A terv elkészült, czélszerű is volt, nagy sikere azért mégsem lett, mert különös véletlen következtében a vállalkozók közül csak

egy író készülhetett el akkor tervbe vett monographiájával.

A kis társulat maga is négy évi sikeres működés után feloszlott, a mennyiben a 11-ik és utolsó összejövetelen Kis-Martonban 1867 szeptember 12—17-én kimondták, hogy a tevékenységével az egész országra kiható «Magyar Történelmi Társulat»-ba olvadnak be.¹

Nagy Imre tevékeny részt vett a «Magyar Történelmi Társulat» megalakításában és későbbi munkálkodásában. Az igazgató-választmányok az első szervezéstől kezdve tagja volt, a társulat vándorgyűlésein többnyire résztvett és kitartó szorgalommal gyűjtötte az Árpád- és Anjoukori oklevelek pontos másolatait.

A Hont és Nógrád vármegyékben 1869-ben tartott vándorgyűlés annyiban is fényes eredményt mutatott fel, hogy ennek köszönhető a gróf Zichy család okmánytárának kiadása, melynek vaskos kötetei közül négyet Nagy Iván és Véghelyi Dezső társaságában, az utolsó kettőt pedig egymaga szerkesztette Nagy Imre. Az ő gondos keze alatt ezen kívül még egy kötet, a «Hazai Oklevéltár» látott napvilágot, a társulat megbízásából.

A «Századok»-nak kezdettől fogva buzgó munkatársa volt. Ebben a folyóiratban folytatta tanulmányait Sopron vármegye régi földírtának egyes részeiről, itt számolt be az általa átkutatott levéltárak tartalmáról, itt elevenítette föl multunknak egyes kisebb, de azért érdekes részleteit.

Az amúgy is munkás embernek munkakédvét kétségtelenül fokozta az, hogy a Történelmi Társulat megalakulása után nemsokára, 1869-ben, Budapestre tehetette át lakását, mint a királyi tábla rendes bírása, s ez által a tudományos élet központjába került.

Budapesten mihamar több kitüntetés érte, egy év sem telt el és a kir. kúria kisegítő bírása lett. Ugyanazon évben 1870 május 25-én pedig a Magyar Tud. Akadémia levelező tagjává választotta meg. Székét az Akadémiában «A Lajta mint határfolyam» című² alapos tanulmányával foglalta el, mely nemcsak Sopron vármegye történetére nézve érdekes, de igen értékes érte-

¹ 1892. évi Emlékkönyv 74. l.

² Megjelent a Győri Tört. és Rég. Füzet. 1865. évi IV. k. I. füzetnek borítékán,

¹ Századok, 1867. 215. l.

² Századok, 1871. 369.

kezés az ország története szempontjából, mert a nyugati határszélnek változásait állapítja meg nagy tudással.

Az Akadémia megbízásából fogott hozzá az Anjoukori oklevéltár szerkesztéséhez, melyből 1878-tól 1891-ig hat testes kötetet adott ki; ez által több mint harmadfélezer érdekesnél érdekesebb oklevelet adott át a közhasználatnak, dicsérendő munkatársainak segítségével. Közben két terjedelmes naplót, Martonfalvay Imre deák emlékiratát és a Pálóczi Horváth-család naplóját is közölte, Akadémiánk történelmi emlékeiben.¹

Ezenkívül az Akadémia egyik folyóiratát, az «Archæologiai Értesítőt» is gyakran felkereste pecsétani közleményeivel. Midőn az «Országos Régészeti Társulat» 1878-ban megalakult és a nevezett folyóiratot átvette, annak régi munkatársát választotta meg Nagy Imrében választmányi tagjai közé.

Oklevélbúvárlatai szélesebb körben keltve figyelmet, a belügyminiszterium már 1872-ben az országos levéltár felállítására összehívott enquete tagjává kérte föl. Az országos levéltárral ezen idő után is nemcsak mint oklevélkutató maradt szoros érintkezésben, hanem mint a levéltári tisztviselők szakvizsgáinál működő vizsgálóbiztos is.

Az igazságügyminiszterium külön megbízásban is részesítette, kiküldvén őt 1874-ben a dunántúli járásbiróságok ügymenetelének megvizsgálására, az által pedig a kiváló birót kívánta jutalmazni, hogy a reá következő évben a kir. kúria rendes birájává tette.

A kir. kúria bizott reá nem szorosan vett birói munkát is, midőn (1883-ban) a régi kúriai levéltár kisélejtezésének felülvizsgálatára kiküldött vegyes bizottság elnökévé tette.

Mint lelkiismeretes és szorgalmas biró, a pörökkel nagyon el volt foglalva; hogy e mellett mégis képes volt a történetkutatás terén is oly hasznos és nagy munkásság kifejtésére, azt kiváló munkaerejének köszönhetette. Ha elvégezte birói feladatát és kifáradt a szövevényes pörök fejtegetésében és a törvényes igazság keresésében, kedvenczeihez, a régi oklevelekhez tért pihenni, ez volt szórakozása, ezek üdítették fel ismét szellemét.

¹ Magy. Tört. Emlékek. Irók, 31. kötet.

Nagy munkaerejében bízva, vállalhatta el megkezdett munkái mellett Zala vármegye történetének megírását és oklevéltárának kiadását. Abból a helyes elvből indulva ki, hogy a feldolgozást meg kell előzni az anyag kiadásának, az oklevéltárakkal kezdte meg (1886-ban) munkáját,¹ ezt a részét be is fejezte, közel nyolczsáz válogatott oklevelet adva ki a két kötetben, Véghelyi Dezső és Nagy Gyula társaságában.

Az oklevelek kiadása körül szerzett nagy érdemeit és a történelmi bizottságban kifejtett hasznos tevékenységét kívánta jutalmazni Akadémiánk, midőn 1886-ban rendes tagjai sorába választotta. Székét a «Pécz-nemzetség örökösödési pere» című értekezésével foglalta el, mely nemcsak egy régi magyar nemzetség származásának ismeretét vitte előbbre, de jogtörténelmi szempontból is igen érdekes tanulmány.

Hogy a genealogiai irodalomnak szakavatott munkása volt és hogy a leszármazásoknak szövevényes útain, sőt mondhatni útvesztőin sem igen tévedett el, azt folyóiratunkban a «Turul»-ban közölt családtörténelmi tanulmányai is bizonyítják. Ott fejtette ki a Vezekény nemzetségnek addig ismeretlen származási rendjét, ott járult hozzá a Tomaj-nemzetség genealogiájának tisztázásához, ugyanott adta ki, hogy egyebet ne említsek, a Csák nemzetség Mihályi, Csáky és Kisfaludy ágának leszármazását, mely az említett családok eredetét teljes világosságba helyezi.

A régi magyar nemzetségek történetével és származási rendjével általában nagy előszeretettel foglalkozott. Mióta oklevelek után kutatott, folyton gyűjtötte az erre vonatkozó adatokat. Ismertem idevágó jegyzeteit és mondhatom, genealogiai irodalmunknak nagy vesztesége, hogy ezen munkáját, melyre egész életén át készült, nem írhatta meg.

A régi magyar nemzetségek története mellett fővágya volt megírni szülőföldének, Sopron vármegyének monografiáját. Ezt sem fejezhette be, csak két kötet igen érdekes oklevéltárat adott belőle sajtó alá.² Történelmi földleírásunkat éri

¹ Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerkesztik: Nagy Imre, Véghelyi Dezső és Nagy Gyula. I. k. Budapest, 1886. II. k. Budapest 1890.

² Sopron vármegye története. Oklevéltár. I—II. kötet. Sopron, 1889—1891.

e veszteség, mert azon említett értekezésekből, a melyekben izlelőt kaptunk belőle, bátran következtethetjük, hogy az vármegyéink történeteinek mintájául szolgálhatott volna.

A munkás történetbúvárt, mint kiváló bírót, életének utolsó szakában (1891-ben) még az a kiüntetés érte, hogy a legfelsőbb törvényszéknél tanácsvezető lett, de pár év múlva ereje már megtört, teste és érzékeny lelke szenvedni kezdett, 1893-ban egy évi szabadságot kért, melynek letelte után szándéka volt nyugalomba vonulni. Nem érthette meg, 1894 május 5-én kiszenvedett. Gyászoló özvegyén és bánatos gyermekein kívül mindnyájunknak mély részvéte kísérte sírjába.

Történetirodalmunk is gyászolja Nagy Imre elhúnytat. Mint az elmondottakból láthattuk, történetírói munkásságának súlypontja az oklevelek gyűjtésére és azoknak kiadására esik; huszonöt kötet oklevéltárat adott ki melyekben több mint 10,000 oklevél látott napvilágot. Mint oklevélkiadót, ritka pontosság és megbízhatóság jellemzik. Az oklevelekhez csatolt nemzedékrendi, geográfiai, jogtörténeti és diplomatikai jegyzetei pedig a tudós kiadónak széles ismeretkörét és nagy tájékozottságát bizonyítják történelmünk különböző ágaiban.

Szorosan véve tehát nem sorozhatjuk őt a feldolgozó történetírók közé, de csak azért nem, mert nagykiterjedésű anyaggyűjtése közben nem ért rá mindazt feldolgozni, a mit gyűjtött. Az még azután következett volna be, feltéve, hogy életének fonala hosszabbra nyúlik. A mit azonban feldolgozott, azt világos előadásban, alapos tudással adta elő, melyre szilárdan lehet építeni. Mint feldolgozó történetíróban legtöbbit ve-

szít vele genealogiánk és történeti földleírásunk irodalma, melyeknek mestere lehetett volna.

Sokat tudott, de tudományával sohasem kérekedett; ám ha valaki kérdéssel fordult hozzá, mindig szívesen adott útbaigazítást, felvilágosítást; még a kezdőktől sem zárkózott el, kivált ha tapasztalta, hogy meglehetősen alpjuk van. Így egy egész oklevélkutató nemzedéket nevelt maga körül.

Magam is azok közé tartozom, kik az oklevelek olvasásának gyakorlatát jórészt tőle sajátítottam el, ebben tehát Nagy Imre volt gyakorló mesterem.

Most is igen kellemesen emlékezem vissza azon időkre, midőn 1875-től kezdve egy évtizeden át majdnem minden vasárnap felkeresett b. e. barátom és egy pár órát okleveleket olvasva töltöttünk el. Négy-öt nagy levéltár érdekesebb vagy nehezebb okleveleinek másolatait olvastuk így össze.

Én jó barátomat és mesteremet, társulatunk szeretett alelnökét veszítettük el benne. Gyászoló özvegye a példás jó férjet, gyermekei a szerető gondos apát siratják.

De e veszteséget még többen is érzik, mert egy alapos oklevéltudós, egy kiváló szorgalmas történetbúvár, egy nagyon szerény és egy igen jószívű ember hiányát érezzük.

Munkás és tevékeny élete nem volt ugyan rövid, de hasznos munkásságának sora is hosszú és az utódok, a míg nemzetünk múltja érdekelni fogja őket, hálásan fognak megemlékezni Nagy Imre munkásságáról.

Báró RADVÁNSZKY BÉLA.

BOSNYÁK NEMZEDÉKRENDI TANÚLMÁNYOK.

— Mária, bosnyák hercegnő, gróf Helfenstein Ulrikné s a Kotromán-család. — Nagy-Lajos és a Kotrománok. — Kotrománovics Katalin. — Danica. —

(Egy pecséttrajzzal.)

A bosnyák történetnek egyik legnehezebb feladata, a családtörténeti viszonyok megoldása s a nemzedékrendeknek megbízható adatokon alapuló összeállítása. Sok esetben csak a sötétben tapogatózunk, nagy néha vet világot egy-egy adat a

bonyolult kérdések szövevényébe. Az évrégi feljegyzésekben találunk ugyan egyes utalásokat, de csak ritkán bízhatunk meg a keletben, genealogikus vonatkozású okleveleknek meg nagy híjával vagyunk.

Általán véve is alig van a történeti segéd-tudományok közül egy olyan, mint a genealogia, melynek a hagyományosan megállapított tételeit az ember csak nagy nehezen szereti bolygatni. Ha most már a Balkán-félsziget egyes országainak zavaros állításokban gazdag történeti irodalmát vesszük szemügyre, nem csodálkozhatunk, hogy csak kevés kutatónak van kedve útat vágni ebben a félig-meddig még ismeretlen rengetegben. Ugyancsak bővében vagyunk a bosnyák történet terén is a megoldatlan s talán meg sem oldható genealogiai kérdéseknek. Az efajta kérdésekben szívesen fogadjuk a konjekturákat is, csak legyen valószínű az alapjuk, mert gyakran épen ezen az úton kapjuk meg a való megfejtést.

Újabban dr. Wertner Mór, folyóiratunknak is buzgó munkatársa foglalkozott délszláv genealogiai kérdésekkel, számos czikke és tanulmánya címét mellőzve csak az 1891-ben megjelent magyar munkára utalunk.¹ Wertner igen szorgalmas, érdemes kutató, a ki azonban extensív tudományos működést folytat, nem lépésről lépésre halad, hanem mindent egyszerre akarna megoldani. Sok érdekeset, sok újat is produkál, de aztán van nála polyva és zecska is bőven. Egészen az ellentéte Wertnernek Ruvarac Ilárion,² a tudós archimandrita, a ki szűk körre terjedő egyes tételeit úgyszólván kiciselirozza, meghányja-veti minden oldalról, olykor merész állításokat kockáztat, de bizonyítása mindig kritikai felfogásra s az adott források teljes ismeretére vall. E két kutató munkálataival kapcsolatban, sőt épen az ő eredményes munkásságoktól kedvet kapva, akarunk mi is elmondani egyet-mást. Hat szem többet lát négynél, s bízunk benne, hogy idővel sok olyant, a mit mi meg nem fejthetünk, kiderítik majd a nagyobb adatkészlettel rendelkező utódok.

I.

Gabelkover Oszwald württembergi hercegi udvari orvos és historiographus (sz. 1539.) a XVII. század folytán megírta egy neves sváb főúri

¹ A középkori délszláv uralkodók genealogiai története. Temesvár, 1891.

² A Sarajevóban kiadott Glasnikban. 1891, 1892. Régebben a belgrádi Glasnik-ban.

nemzetségnek, a Helfensteini grófoknak a történetét. Szorgalmas, elég jó pennájú kutató, a ki eredeti adatokból dolgozott, kritikára törekedett, de ha azután nem győzte adattal, a saját képzeletének a levéltárából merített. Tudvalevőleg régebben ezek a vaskalapos koponyák voltak a leginkább hozzáférhető levéltárak. A munkának azonban nem akadt elég előfizetője s kéziratban maradt csak meg. Egy példánya a württembergi állami levéltárban maradt fenn, ebből merített dr. Kerler H. F., a ki 1840-ben tette közzé Ulmban a helfensteini grófokról szóló munkáját. E munka érdekes vonatkozásai következtében kutattunk a stuttgarti államlevéltárban, s ez alkalommal becses adatoknak jutottunk a tudomására. Azonban ideje, hogy arra a kérdésre feleljünk, hogy hogy mikép tartozik e sváb nemzetség a bosnyák nemzékrendhez? Olyaténképen, hogy gróf Helfenstein Ulriknak, Mária bosnyák hercegnő volt a felesége.

A helfensteini grófok birtoka a sváb föld szívében: a Neckar s a Duna között feküdt. Már a IX. századból vannak följegyzések, melyek ennek a nemzetségnek egyes hozzátartozóit említik. Nevöket Helfenstein várától vették, melyet Geisslingen városa ural. A XIV. században tetőzik a nemzetség hatalma, két Ulrik nevű tagja nagy szerepet játszik hazája történetében. A családi nemzedékrend szerint, az idősebb Ulrik a X-ik és Helfenstein Jánosnak a fia, míg az ifjabb, sorrendileg XI. Ulrik, IX. Ulriknak a fia.

A két Ulrik 1349 óta a felső sváb városok védő-uraként szerepel.¹ Később az idősebbik Ulrik, IV. Károly császárnak a kegyence, gyakorolja a birodalmi felügyeletet Elszász és Lotharingia, meg a felső svábföldi részek fölött. Ez a X-ik, idősebbik Ulrik vette el feleségül Máriát, a bosnyák hercegasszonyt.

Gabelkover² krónikájában a következőket írja:

«Lajos, Magyarország királya, gyermektelen első feleségének, Margitnak,³ IV. Károly leányának halála után, 1353-ban István bosnyák hercegnek (némelyek királynak czímezik, mert

¹ Böhmer, Regesta imperii (IV. Károly) 1020.

² Kézirata a stuttgarti levéltárban, fol. nr. 48. 301—303 l.

³ Született 1335. máj. 24. meghalt 1349-ben, 1338 óta Lajos király felesége.

Bosznia hajdan királyság volt)¹ idősebb leányát Erzsébetet vette nőül. Erzsébetnek volt még egy testvére *Mária*,² ki a magyar királyné hölgyei között nevelkedett. Sógorával eljutott IV. Károly császár udvarához, s talán ott is maradt Anna császárné (Bolko, Schweidnitz hercegének a leánya) udvaránál, vagy talán Lajos király hazautazása előtt mátkásították el Helfenstein Ulrik gróffal. Síriratából csak az tűnik ki, hogy Lajossal jött.

Igen tekintélyes hozománya volt: 10,000 frt, a mi akkoriban többet ért, mint ma 100,000. E házasságból számos gyermek származott, de a családon nem volt isten áldása, mint az különben egyenlőtlen házasságoknál szokás. Mária, leányait is fényesen akarta kiházasítani.

Míg férje, a császár kedvence élt, még csak ment a dolog, de halála után sok adósság támadt a nyomában. Bizony nagy szerencsésének kell annak lenni, a ki rangján felül házasodik.»

Gabelkovernek ez előadása három részből áll.

Először források alapján tényeket mond el.

Másodszor kombinál s

Harmadszor két adalékot említ: Mária hercegnő síriratát s hozománya jegyzékét.³

Ugyanebben a sorrendben egészítjük ki a németnek nem szabatos állításait.

I. Lajos magyar királynak, a mi Nagy-Lajosunknak első felesége Margit volt, IV. Károly császár elsőszülött leánya, a kivel 1338-ban jegyezték el, s kit 1345-ben feleségeként említenek.⁴ Margit királynő 1349-ben halt meg, ugyanekkor vette el özvegy édes atyja, második feleségül Pfalzi Rudolf leányát, Annát. Károlynak ez a házassága sem volt hosszabb tartamú, mert második neje 1353. febr. 2-án meghalt. Ekkor mindketten: az após s a vő, a magyar király, özvegyek voltak.

Lajos király budai udvarában édes anyjának

¹ Tévedés, a bosnyák királyi címet Istvánnak utódja I. Tvrtko vette fel 1376—77 körül.

² Kézirata 314. lapján meg azt írja a német krónikás: «Gróf Helfenstein Ulriknak a felesége Mária volt, Lajos bosnyák hercegnek és orosz Annának a leánya.» Hogy tíz lappal előbb egyebet írt, azt a krónikás már elfeledte. Mondani sem kell, hogy Lajos nevű bosnyák herceg sohasem létezett.

³ Kerler e részben (53. l.) hívségesen követi Gabelkovert, legföljebb egy-két szót told hozzá.

⁴ Pór A., Nagy-Lajos 36. l.

Lengyel Erzsébetnek a felügyelete alatt több előkelő fejedelmi leány nevelkedett. Ezek között vala Anna is, Henrik schweidniti s jaueri hercegnek s Katalin hercegasszonynak a leánya.¹

Anna hercegnő gazdag örökösnő hírében állott, mert gyermektelen nagybátyjának II. Bolkonak két hercegsége (az előbb említett Schweidnitz és Jauer) rá nézett. Alig, hogy özvegygé lett IV. Károly, megkérte a tizennégy éves Anna kezét, a ki egyébként már 1350-ben kis korában elhalt Venczel fiának a jegyese volt. Anna hercegnővel egy időben vala a budai udvarnak tagja Kotrománovics István bánnak a leánya, a ki a királyi házzal rokonságban állott.

A rokonsági fokot e két tábla magyarázza:

V. István magyar király.	{	Mária	{	Martell	{	Károly-	{	I. Lajos.
		f. II. Károly		Károly		n. Erzsébet		
{	{	Katalin	{	Erzsébet	{	István bán	{	Erzsébet ²
		f. Dragutin		f. Kotrománovics István		n. Kujáviai		
		István szerb király		† 1312—15		Erzsébet		

továbbá:

Kázmér kujáviai herceg † 1267	{	Lesko niger † 1288	{	n. Griphina	{	Erzsébet	{	Erzsébet							
		Rasztiszláv «Dux Bosniae»		{					f. Kotrománovics	{	f. I. Lajos				
		s Anna (IV. Béla I.) leánya										{	István bán.	{	I. Lajos ³
		Ziemomysl													
† 1287	{	f. I. Károly.	{		I. Lajos ³										
Fenenna f. III. András † 1301				{		I. Lajos ³	{	I. Lajos ³							
Wladiszláv Lokietek									{	I. Lajos ³	{	I. Lajos ³			
Lengyelország királya													{	I. Lajos ³	{

E két tábla mutatja, hogy egyrésről a király s Kotrománovics István bán leánya, másfelől az özvegy Erzsébet királynő s Erzsébet a bán leánya között közel rokonság állott fenn. Világos ebből az is, hogy a szép báni sarjadék, hatalom

¹ Dr. Werunsky E. «Geschichte Kaiser Karls d. IV.» cz. munkája II. 2. 348—51. l. azt állítja, hogy Anna hercegnő édesanyja Katalin, Lajos királynak volt a nőtestvére(?).

² Wertner i. m. 218.

³ E táblázatot Wertner adja a Délszláv uralkodók nemzedékrendjében 217. l. Az itt összeállított táblázatot Szujski után adom, mely csak kicsiben tér el a W.-étől.

és fény dolgában ugyan nem, de származását nézve épen nem volt egyenlőtlen rangú az Anjoukkal szemben. Csak annyi Árpád-vér folyt a bosnyák leány ereiben, mint Nagy-Lajoséban.

Mikor IV. Károly Kotrománovics Erzsébet játszótársának Annának a kezét megkérte, 1353. márcz. 20-án Bécsben Lajos királylyal és Albert osztrák herczeggel találkozott,¹ s miután Kázmér lengyel király s Anna nagybátyja Bolko (Boleszláv) is beléegyeztek, Budán 1353. máj. 27 én megülték a menyegzőt.²

Ez időtájban történt Nagy-Lajosnak s Erzsébetnek is az esküvéje. Mint fentebb is jeleztük, Lajos király, vére előkelőségét nézve teljesen egyenlő rangú arát választott magának. Kétségtelen azonban, hogy szerelmi házasságról van szó. Bizonyítéka ennek az a levél, melyet VI. Incze pápa intézett 1353. aug. 31-én a zág-rábi és nyitrai püspökhöz.³

Azt írja a pápa, hogy Lajos, Magyarország királya s Erzsébet nemes hajadon, Istvánnak, Bosznia herczegének a leánya, bár tudták, hogy negyedízigen rokonságban állanak, «bizonyos okokból» (ex certis causis) mégis megkötötték a házasságot. Minthogy az ilyen házasság egyházi kiközösítést von maga után, ez akadály elnézéséért a pápához fordultak. Tekintve, hogy e házasság felbontása következtében nagy megbotránkoztatás okoztatnék (gravia scandala), ez okból a pápa a két püspököt felhatalmazza, hogy egyikök oldja föl a feleket a kiközösítés alól, a mely állapotban tényleg leledznek. A házastársak eskü alatt fogadják, hogy effélet többé el nem követnek s bűnbánatot cselekesznek. Kössék meg tehát, elnézve most már a rokoni köteléktől, újból a házasságot, gyermekeik pedig törvényeseknek tekintendők. Két éven át pedig áldozzanak templomi czélokra 50—50 márka ezüstöt.

Miféle «bizonyos okok» indíták a lovagias és vallásos királyt, hogy a pápai dispensatio kinyerése előtt, hamarosan esküdt meg a bán leányával, azt nem tudjuk. Nagy okának kellett lenni, hogy a király özvegy anyja, a nagyralátó

lengyel királyasszony is beléegyezett ebbe a házasságba. Ha nagyon indiskretek akarnánk lenni, talán közel járnánk a házasság nyitjához, de minek rossz nyelvűnek lenni a nagy király magándolgainak megítélésében? Tény, hogy Lajos király haláláig szerette nejét, ki csak egyben nem teljesítette férje óhaját, hogy fiörökössel nem ajándékozta meg.

Mely napon történt meg a házasság, arra nézve csak Engel állítását idézhetjük.¹ Azt állítja, hogy 1353. jun. 20-án történt meg az esküvő, huszonnégy nappal IV. Károly lakodalma után. Ezt a keletet követi a legtöbb író. Részünkről csak annyit állítunk, hogy a pápai levél aug. hó 31-én kelt, tehát az első, hamaros esküvőnek mindenesetre jóval előbb kellett történni.

E házassággal kapcsolatban indokoltnak tartjuk, hogy a *Kotromán-család* származását illetőleg egynémit elmondjunk.

A Kotroman-család származásáról csak hagyományaink vannak. A történelemben legelőbb Kotromán István bán játszik jelentősebb szerepet, s nőül veszi Dragutin István szerb királynak Katalintól, V. István leányától született leányát Erzsébetet.

A család származásáról Mauro Orbini² írt hosszasabban, és pedig a szerb vagy dalmát letopisok (évkönyvek) feljegyzései alapján. Azt írja, hogy «Kulin bán halála után az a király, a ki akkor Magyarországon uralkodott, Boszniát el akarta foglalni. Ez okból zászlósait egy Kotromán nevű német jeles bajnok vezérlete alatt ellenök küldé, a ki a gazdátlan országot könnyű szerrel el is foglalta. A király ezért megjutalmazta s megtette Bosznia bánjának, még pedig akkép, hogy utódjai is örökösödjének e méltóságban. Ezek később nagyban elszaporodtak s a Kotromán-családot alkották, s mindig közülök került ki az uralkodó.» Orbini szerint Kulin bán halála után tört ki a zavargás. Kulin 1204 körül halt meg, tehát Imrének, esetleg II. Endrének lett volna vezére Kotromán. Engel³ és Schi-

¹ Gesch. Bosniens und Serviens 286. 1.

² Il Regno degli Slavi. Pesaro 1601. p. 350.

³ I. m. 226. 1. Idézi Pray Hierarchiáját 245. 1. Azt állítja, hogy egy 9000 főből álló magyar sereg indult Ninoszláv bosnyák bán ellen s ennek parancsnoka lett volna Kotromán, német vitéz, a ki Bosznavárát, a mai Sarajevot alapította.

¹ Reg. Imperii 1544.

² Werunsky i. m., i. h.

³ A levél Fraknoi Vilmos szívességéből a bosnyák oklevéltárban fog megjelenni Kivonatban egyébként Pór Antal is ismerte.

meck¹ tekintve, hogy Orbininak ez az adata nem illik a XII. század végére, későbbre teszik a hadjáratot. Klaić² csak említi, idézvén Engelt és Schimecket, hogy az az általános nézet: «Kotromán német lovag volt, a kit Béla király küldött Boszniába Ninoszláv bán halála után» (1250 körül.)³ A magunk részéről azt hisszük, hogy itt a történeti tényeknek egész sorozata össze van zavarva s önkényesen meg hibásan öszszebogozva.

Mauro Orbini nem tett egyebet, mint hogy a ragusai évkönyveknek a XV. században készült adatait kritika nélkül összeállította. Ezek az évkönyvi feljegyzések, a mennyiben egyes püspöki katalogusok, életrajzi töredékek képezik alapjokat, való dolgokat is tartalmaznak, de már a XV. század krónikása összekeveri a hagyományt s a legendát — a mennyiben valónak veszi — azzal a néhány hibás évszámú, de igaz tény tartalmazó feljegyzéssel. Ezt a keveréket ütötte olyan a milyen rendszerbe Orbini. Orbini a maga adatait azután még a ragusai krónikások: Tubero stb. adataival is meg bővíté s így lett krónikája a XVII. századbeli dalmát historiai exegesis alapmunkájává mindaddig, míg Lucius az eredeti oklevelekből éles kritikával szét nem szedte a hazugságoknak ezt a szövevényes hálózatát. Mindhiába, mert a monda még mindig kísért. Orbini kiadta a jelszót, hogy Kotromán német vitéz, s íme a Scherffenberge családában az a hagyományjárja, hogy az ő családjokból került ki az a hánná felverekedett vitéz, mert az ő címerekben is korona van.⁴ Pedig a koronát, mint címér-síglát csak I. Tvrtko veszi fel mint király, s a Kotrománok régi családi címere a jobb-bal harántgerenda három liliummal.

1892 nyarán a dalmát hírlapokban egy közlemény jelent meg, hogy a vrlíkei plébános, Sztánics Péter átvizsgálta a dalmát sinji kerületben, Potravjeban élő Kotromanović-család iratait, s azt találta, hogy ez a család a régi bosnyák királyi családból származik. A Kotromán-család szerinte egy János nevezetű Contetól származik,

a kinek családja Pözsonyból eredő német régi telepes volt.

Ezekről az iratokról nekünk már 1889-ben volt tudomásunk. Két Kotromanovics testvér él Sinj mellett Potravjeban, az iratokat Marko az idősebb őrzi, a ki rendkívül nagy féltékenységgel őrzi «családi iratait». A dalmát jobb módú földművesek hihetetlen öntudattal és büszkeséggel emlegetik őseiket, de olyan konok rátartóság, minő a Kotromanovics testvéreké, ritka még Sinjben is, hol ugyancsak büszkélkednek nemességökkel. Egyébként szegény emberek, de inkább odaadják mindenüket, mint sem hogy irataiktól megváljanak. Mindamellettt sikerült megkapnunk az iratok jegyzékét; e szerint 9 sz. a. 14 darab irat és könyv van náluk, és pedig:

1. Kivonatok a velencei nemesi lajstromokból, melyekből kitűnik a Kotromanovicsok velencei nemessége; közjegyzőileg hitelesített másolatok.

2. A potravjei anyakönyvek kivonatai, melyek szerint Kotromanovics Illés (1686. márcz. 10.), a László fia, az 1194. élt Kotromanovics János utóda. Kiadta Marinovich Ferencz bročnoi plébános.

3—4. Egy 1780-ban Orbini, Du Fresne stb. után készült nemzedékrendje a Kotromanovicsoknak. (2 pld.)

5. A Kotromanovics-czímer: koronás álló oroslán (?).

6. Libro delli nobili signori de Cotromanni, abitanti in Potravje dal 1695 al presente anno 1785. 60 l. Bizonylatok.

7. Occhievja Fülöpnek Anconában 1776. nyomtatott műve: Epitome vetustatum Bosnensis provinciae.

8. Descrizione genealogica dell' Albero genealogico della nobillissima ed illustrissima famiglia delli signori conti di Cotromani con la dichiarazione della stemma del regno Bosnia, 1785-ből. 112 l.

9. Másolatok 1781-ből.

Már ebből a jegyzékből láttuk, hogy a legrégibb eredeti darab voltaképp csak a XVII. század végéről való s az egész irattár nem egyéb, mint a velencei nemességen alapuló legenda, melynek egyetlen tényleges alapjául a Mauro Orbini említett feljegyzése szolgált. Ezt a nézetünket csak megerősítette a sokat emlegetett

¹ Politische Geschichte des Königreichs Bosnien 59. l. — Engel átírja, csak a Bosznavár adatot teszi hozzá.

² Klaić: Povjest Bosne 89. l.

³ U. o.

⁴ Zahn gráci orsz. levéltárnok közlése.

iratoknak a közlése. Sztánics Péter plébánosnak sikerült végre rábírní Kotrománovicsékat, hogy irataik lemásoltatásába beleegyezzenek s 1893-ban a *Bulletino di archeologia e storia Dalmata* című spalatoí szaklap mellékleteként megjelent Sztánicsnak a közleménye: *Izprave i rodopis bosanskih bana i kraljeva Kotromanovića od godina 806! do danas. Po rukopisima nadjenim kod nyihovih živučih potomaka.* (A Kotrománovics bosnyák báni és királyi család igazai és származásának leírása 806 — máig. Élő utódaiknál őrzött kéziratok után.) Ebből a közleményből aztán kiderül, hogy Sztánics egyszerűen elhisz mindent s hogy az egész irattár nem egyéb, megengedjük azt is, jóhiszeműségből eredő csinálmánynál. Ezek az iratok semmit sem bizonyítanak. Meglehet, hogy a sinji Kotrománovicsok valamely ilyen nevű előkelő család ivadékai, de névhasonlatosságnál egyéb bizonyítékuk nincsen. A régi királyi család kihalt, mellékágaikról eddig semmit sem tudunk.

Csak annyi tény, hogy a régi Kotrománokat az Árpádok, a Rosztiszlavicsok, a Subicsok¹ és a Nemanják családi vonatkozásai között kell keresnünk.

V. István † 1272 neje Erzsébet 1289 Duxissa de Bosna	Mária f. II. Károly IV. László † 1290	Martell Károly	I. Károly
IV. Béla † 1270	Anna férje Rasziszláv macsói herceg † 1263 Felső-Bosznia kormányzója, alatta állanak a magyar bánok	Kunigunda f. Otokár cseh k. Griffina (Agrippina) 1300. él Fekete Lešek lengyel hg. † 1289 Béla dux de Macho et Bosna 1272. megölték. Mihály { ??	

Ebből a táblázatból csak az tűnik ki, hogy az első, történetileg igazolt Kotroman István,

¹ Ez alkalommal megemlíjtük, hogy Klaić volt az első, a ki a Kotromanovicsok s a görzi grófok közti rokonságot, XXII. János 1319. júl. 18-án kelt levele alapján (Theiner I. 135. M. S. M.) megemlíttette. Wertner magyar munkája 1891-ben jelent meg, a Klaić horvátul 1882-ben, németül 1885-ben, s Wertner említett munkája 214 és 217. lapján nem említi Klaićot hanem mintha ő volna az első, úgy beszél. Egyebütt azután idézi. Az ilyen apró illemhiba annál bosszantóbb, mert Wertner aztán ezt a kérdést a 215. és 216. lapon ügyesen és bővíve tárgyalja.

magyar királyleánynak a sarját vette nőül, a ki okvetlenül katolikus volt. Ez a Kotroman német volt-e, nem tudjuk. Nevét Maretic horvát nyelvész a szlávból magyarázza.¹ Azt állítja *Kotopa*, *Kotopa* az ó-szláv és orosz nyelvben csatát jelent, az ó-szlávban *Kotopa*-nak írják, szerinte a név annyit jelent, mint «ad pugnam incitamentum habens», harczra, csatára serkentő. Ezt a magyarázatot azonban a szakértők nagyon erőtetettnek tartják. Olvastunk olyanféle versiót is, hogy a Kotroman a német Guntramnak lenne elváltója. Klaić III. Istvánnak egy 1163-ban kelt oklevelére hivatkozik,² melyben a tanúk között egy Kotromán (Cotroman) szerepel Spalato grófja mellett. Az oklevél eredetijét nem láttuk, tehát nem szólhatunk róla, csakugyan *Cotroman*-ról van e ott szó.

Nekünk a név kún-bessenyő hangzásúnak tetszik. *Kuturmanok*³ szerepelnek a XIV. században: Somogy-megyében. Vas-megyében a szt.-gotthárdi járásban, az Őrség szélén találjuk *Kotormányt*. Nem kívánunk határozott feltetéssel állani elő még most, csak sejtítjük, hogy V. István kún udvarának, Erzsébet özvegy királyné bosnyák hercegsége révén valamely délre szakadt előkelő tagja volt a család alapítója. Orbini német vitézében nem hiszünk; az a mit Du Fresne állított, hogy Orbini Kotromant olvasott Colomannus helyett, a ki IV. Béla öccse volt s nagy bogumilírtó bosnyákverő, s megtette németnek, nem is oly lehetetlen.⁴

E hosszú kitérésnek az a foglalatja, hogy Nagy-Lajos e házasságával, ha szerelme vitte is rá, neje családjának magyar tradíciói révén erős kapcsolatot teremtett magyar korona s a déli szláv népek között. Ennek a házasságnak köszönheti a kis bosnyák bánok viszont a maga királyi rangra emelkedését, egyideig ugyan csak Magyarország rovására; ennek azt a

¹ Narodna imena i prezimena (Nemzeti nevek és előnevek) Rad. LXXXI. 122. l.

² Kukuljević Cod. Dipl. II. 66. 1673-ban Joannes Andreas Kotterman (Koderman), mint buccarii kamarai administrator szerepel. Közös pénzügyi levéltár.

³ Körmendi oklevelek.

⁴ Schimeck i. m. szánakozva említi az 59. l. jegyzetében a különben elég gyarló Du Fresne állítását, kinek pedig ez esetben helyes volt a sajdítása.

szerepet, melyet a szerb birodalom bukása után játszott¹

II.

Gabelkover, idéztük elbeszélésének további folyamatában azt állítja,² hogy Helfenstein Ulrik, Máriát a bosnyák hercegnőt nem vehette el feleségül 1354 előtt, de sokkal azután sem. Azt hiszi ugyanis, hogy Lajos király csak 1353-ban lett özvegygyé s így második nejét, Erzsébetet, a ki szerinte Máriának a nővére volt, 1353 vége előtt nem vezethette oltárhoz, Máriának a házassága pedig utóbb történt. Nem vitatjuk e combinatiókat, elég annyit megemlítenünk, hogy Lajos király már 1349 óta volt özvegy. Mindezekről, valamint a Gabelkover említette két adatról: a hercegnő hozományára lajstromáról és sírja feliratáról alább szólunk. Egyelőre a magunk részéről állítjuk össze a Mária hercegnőre vonatkozó adatokat.

Kétségtelen, hogy az idősebb Helfenstein Ulrik grófnak neje bosnyák hercegnő volt, a ki Magyarországból került sváb földre. Ezt hiteles eredeti oklevelek bizonyítják,³ melyekben a grófnő mindig bosnyák hercegnőként (Herzogin von Bosna, Bossen) említetik. Van azonban magyar részről is oklevelünk, mely erről az összeköttetésről szól.⁴ Nagy-Lajos ugyanis egy 1352. ápr. 26. Budán kiállított oklevélben a nagymartoni grófoknak három esztendő folyamatán erőszakkal elvett jószágait a két Nagy-Martoni Miklósnak visszaadni rendeli, érdemeikről ekképen szól:

¹ Cod. 8677. Bécsi udv. könyvtár. — Idézi Engel p. 286. A szemes Engel ez esetben nem vette észre, hogy e kézirati töredék Tuberonak egy passusa. Megemlítjük, mert a tények összezavarásával ugyan, de elénk tünteti, hogy N.-Lajosnak e házasságát csakugyan Bosznia emelkedése egyik okának kell tekintenünk.

² KI. 307., 309. l.

³ A stuttgarti államlevéltárban Von Bayern extradirte Urkunden, I. 75., 94 5. no. 3. Schmid'sche Sammlung no. 26.

⁴ Wertner i. m. 221. l. — ki Kerler művét ismerte — idézi ez oklevelet és tárgyalja a kérdést.

Anjoukori okm. V 377, Fejér CD. IX/2. 139. Fejér «Helsenncor»-t ír, Lajos király egy másik, 1353. ápr. 10. (Fejér i. k. 218. l.) kiállított oklevelében «Domina Maria Domino de Helpstayr tradita»-t ír. Az Anjoukori oklevéltár közölte oklevelének a kivonatában hibás az, hogy Máriát, István boszniai herceg leányának fordítja, a szövegben egyenesen «soror» áll. Tollhiba.

«dominam Mariam sororem domini Stephani ducis Boznensis, proximam nostram carissimam domino Helsennerio federe matrimoniali copulatam, ad civitatem Pazzowye prenotatam, honestis baronibus regni nostri eidem proxime nostre comitantibus suo nuptui sociandam transmissemus.»

E szerint a két Miklós «Máriát, István boszniai herceg nővérét, a magyar király kedves rokonát» Passauba kísérte, mikor Helfenstein uralral eljegyeztetvén, lakadalmára ment. Ez pedig, tekintve az oklevél keletét, okvetetlenül 1352. ápr. 26. előtt történt.

Az a kérdés, hogy miféle rokonságban állott ez az úrnő a királyhoz, kicsoda is voltaképen?

Már Wertner utalt arra, hogy a Gabelkover-Kerler-féle nézet, mely szerint Mária, Kotrománovics István bánnak a leánya, s így Erzsébetnek, I. Lajos királyunk feleségének testvére, téves.¹ Az idézett királyi oklevélben egyenesen az áll, hogy soror, már pedig a sorort semmiféle magyarázat sem teheti meg filiának. A közép-korban ugyan a rokonsági fokozatokat mindig átalánosították,² de a testvért a leánynyal nem vétették össze.

E kérdés tárgyalása alkalmával egyébként más körülményeket is tekintetbe kell vennünk. Nem mellőzhetjük ugyanis annak a kérdésnek a vitatását, melyet Ruvarac Ilarion vetett fel a bosnyák múzeum folyóiratában, a «Glasnik»-ban,³ hogy Erzsébet, a Lajos király felesége, csakugyan egyetlen leánya volt-e István bánnak?

Mauro Orbini⁴ szerint, Kotrománovics Istvánnak csak egyetlen egy leánya volt «unica figliola». Orbini elbeszélvén Dusan czar hadjáratát a bosnyákok ellen (ez 1349—50 körül esett meg), mondja, hogy Erzsébet *akkor* «che all' hora era donzella» már felserdült volt. Du Fresne⁵ megint úgy ír Erzsébetéről, mint István bán idősebbik leányáról, másik leányát pedig Draganak nevezi Paulus de Paulo nyomán. Ez utóbb említett krónikás⁶ azt írja, hogy «Domina Elisabeth regina Ungariæ senior, Domina Maria regina iunior et Domina soror Draga,

¹ i. m. i. h.

² Sorornak nevezték az apáczákat, a királyok, a többi királyi uralkodóknak a feleségeit stb.

³ 1891. III. füzet «Дрґага».

⁴ i. m. 265. l.

⁵ Illyricum vetus et novum 119. l.

⁶ Luciusnál 423. l.

soror sua» egyszerre jelentek meg Zarában. Ruvarac — nézetünk szerint helyesen — kimutatja, hogy e passusból tévesen következtették azt, hogy Draga, Erzsébet királynőnek a testvére, hanem hogy itt Mária magyar királynőnek a nővérééről, Lajos király másik leányáról, Hedvigről van szó.

Míg azonban a nevezett tanulmányban Orbini idézett helyére támaszkodva, Ruvaracnak az a határozott nézete, hogy István bánnak csak egy leánya volt, 1892-ben egy tanulmányt írt «Katalin, Tvrtko bán és király leánya» cím alatt,¹ melyben az eddigi közfelfogással ellentétben azt vitatja, hogy Cillei I. Hermann felesége (1332/4—1385 III/21) Katalin, nem volt — mint eddig hitték² — I. Tvrtkonak a leánya, hanem Erzsébetnek, a magyar királynőnek a nővére.

Ruvarac élelméjű vizsgálódásaira csak azt feleljük, hogy az ő kételkedésével már a Cilliek tudós kutatójának: Fröhlich Rézmán 1755-ben megjelent munkájában is találkozunk.³ Fröhlich állítja, hogy Cilli Hermann nejéről sehol sem állítják határozottan, hogy Tvrtkonak a leánya. Az oklevelekből teljes bizonyossággal csak azt tudhatjuk, hogy Cilli Hermannét Katalinnak hívták (1377., 1396.) s hogy Cilli I. Hermannak a fiát II. Tvrtko *rokonának* nevezte. (1427.). A cilli krónikában pedig a következőt olvassuk:

«Do das alles, was oben bemelt ist⁴ geschah, do gab König Ludwig von Hungarn sein mumen,⁵ frauen Catharinen, die *rechter erb* was zu dem Königreich Wossen, dem obgeschriebenen graff Herman zu einer eelichen gemahl.»

Fröhlich is tudta már, hogy Kotromán Istvánnak (a ki 1310—5 közt halt meg) volt egy *Katalin* nevű nőtestvére. Ő aztán úgy segített magán, hogy Katalint megtette András chulmiai herczeg unokaöcscse menyasszonyá-

¹ «Катарина, Кћи Твртка бана и краља» Glasnik 1892.

² Aschbach 273. — Klaić Bosna II. 268. Kronos: Die Freien von Saneck, Rački stb.

³ Genealogia Sounekiorum comitum Celejæ.

⁴ 1362-ben.

⁵ «Mume der Mutter oder Vaters Schwester (Base) auch eine weibliche Person, welche mit einer andern Geschwisterkind ist, jede nahe Seitenverwandte» (Adelung). A Cilliek egyébként már Lajos király délvidéki vállalatai folyamán 1359-ben jutottak érintkezésbe Rác- és Bosnyákországgal. — Suchenwirt Péter Munkái XVI. darab.

nak, a ki később a Cilli Hermann neje lett. Aztán tovább akkép kombinál, «hogy Chelm alatt nem lehet-e Celejt is érteni?» Egyébiránt az is lehetséges, hogy Katalin a Kotrománovics István bán leánya volt, erről nem szólnak a források.»

Ruvarac Fröhlichnél tovább megy, mert a cillii krónikának idézett helyéből bizonyos valószínűséggel következteti, hogy a «rechter erb» kifejezés alatt Kotrománovics István bán törvényes származékát kell értenünk. Ezzel a hypothesis-sal áll szemben Orbiniak ez esetben teljesen præcis állítása. Tény, hogy Dusán hadjáratot intézett Bosznia ellen, tény, hogy István bán leányát óhajtotta a fia számára, ha meg több leánya volt a bánnak, miért nem adta oda az egyiket Dusán fiának? Szóval a Ruvarac állításaival szemben, ugyanannyi ellenállítás tehető, de mint hypothesis kétségkívül a figyelemre méltók közé tartozik. Részünkről azt a körülményt is figyelemre méltatjuk, hogy a mi Lajos királyunknak négy leánya volt:

Mária (sz. 1365 †1365).

Katalin (sz. 1365 †1376).

Mária (sz. 1370 †1395).

Hedwig (sz. 1371 †1399).

Tekintve már most, hogy a Mária és Katalin nevek a kedves rokonságával: Helfenstein Ulrikné, Mária, s Cilli Hermanné Katalin névvel egyeznek, nincs benne lehetetlenség, hogy Erzsébet királynő legközelebbi vérei után keresztelteté leányait. Mindez a kombináció azonban még mindig nem felelet arra a kérdésre, hogy hát voltaképen kicsoda is ez a Mária, bosnyák herczegnő?

Vegyük szóról szóra az előbb idéztük 1352-iki oklevélnek az értelmét, s tegyük fel, hogy soror Stephani ducis azt jelenti, hogy Mária, Kotrománovics Istvánnak, I. Lajos apósának az édes leány-testvére, tehát:

Kotromán István neje Erzsébet	} Kotrománovics István	} Erzsébet f. N. Lajos
	} Mária	

Kotromán István halálzásának az esztendejét Orbini 1310-re teszi. Három fiút hagyott maga után, a tanulmányunkhoz mellékelt táb-

¹ Bizony nem.

lázatban említett Istvánt, Ninoszlávot és Vladiszlávot. Atyja halála után elsőszülött fiának nem volt hozzá ereje, hogy atyja örökségébe lépjen s anyjával Erzsébettel Ragusába menekült. Volt egy nőtestvére, Daniczának hívták, az Rómába ment. Öcscsei Horvátországban lettek menedéket.

Orbininak ezt az elbeszélését kiegészíti Luccari ragusai krónikásnak az elbeszélése, a ki úgy látszik egyvivású forrásból merített.¹ Luccarinak ez elbeszélésében nyilván tévedés, mikor Kotrománovics István anyját mondja lengyel hercegnőnek, holott a felesége volt az. Mindamellett becses egy forrás ez a család történetének a szerkesztésére nézve. Kiténik, hogy Kotromán István halála után, özvegyét kis gyermekeivel a szó szoros értelmében elűzték. Két fiú Horvátországba menekül, az anya elsőszülött fiával Istvánnal Ragusában talált menhelyre, a hol «királyi pompával» fogadják őket, s a «gyereket» (fanciullo) megtaníják a latin írásra. A város az özvegy bánné s a fiú képét meg is festette. Mindez 1310 után történt. 1314. ápr. 6-án² a ragusai adatok «a bán megérkezését» és ellátását említik, 1322. nov. 23.³ pedig egy követ-

¹ Annali di Rausa. II. 45. «Mori appresso Stefano Cotroman, Conte di Bosna et sollevati i Baroni et il popolo da artificij di Vuk Vilich et da Ciubran Budisaglich al nome d' antica licenza la sua famiglia fu levata dal possesso et furno eletti al governo li piu nobili. Vudislau, e Constantino ò come altri lo domandano, Miroslau figliuoli di Conte Stefano, facendo loro scorta Mladien Hartich, se ne fuggirono in Sagreb et in Medvied et Stefano, ch'era primogenito, con Elisabetha sua madre, filiguola di Casimir, Duca di Gnescovia Polaco guidati da consigli di Priboie Kopcich et da Ostoia Cositerich (come riferisce Emanuelo Chronista del Duca Haruoie) salvarono in Rausa. I magistrati gli alloggiarono et gli riempirono di tutti gli ornamenti necessarii, non pure alla pompa civile, ma regia, et posero ancor cura di allevar il fanciullo nelle lettere Latine, fino che cassati poi li rumori in Bosna, ciò procurando il Senato, Stefano fu restituito nel suo stato. Per tenere viva la memoria di questa famiglia la signoria fece cavare da uno valente Maestro il ritratto della Regina, et di Stefano, che stavano pronti et in atto vivente.» Nagy kár, hogy nem ismerjük ennek az Emanuelnek a krónikáját, a ki Luccari szerint Hervoja idejében élt.

² Monum. Ragusina I. 72.

³ U. o. 41. l. Klaić Povj. Bosne 92. l. azt állítja, hogy Ragusa 1314-ben az új bánt várta, ez alatt pedig a Subics Mladen installálta fiatal Kotrománovics Istvánt

seget küldenek a Boszniában tényleg kormányzó István bánhoz. Ez elbeszélés nyomán kétféle bizonyos, hogy István bán *gyermekéveit* Ragusában tölté, s onnan került Bosznia báni székébe, mindenesetre 1322 előtt.

Nemzedékrendi szempontból fontos a tárgyalunk kérdésre nézve annak a megállapítása, hogy az öreg, 1310 körül meghalt Kotromán bánnak volt-e leánya, a ki testvére volt Istvánnak a bánnak. Erre megfelelhetünk. Kotromán Istvánnak volt egy *Katalin* nevű leánya, a kinek 1347-ben már felnőtt fiait említik: Nikolić Vladiszláv és Bogisa, atyjok András chulmiai hercegnek az unokaöcscse Nikola volt, innen aztán patronymonjuk: Nikolics, a Miklós fiai.¹ Ez a hiteles adat tehát kétségtelenné teszi, hogy Orbininak főtebb említett az az állítása, mely szerint Kotrománovics István bánnak a nővérét Daniczának hívták, ismét tévedésen alapúl. Ennek a tévedésnek azonban nyitjára jöttünk.

Rómában a Santa Maria Minerva templomban a főoltár mellett volt az a «Diana Illyrica» feliratú síremlék, melyről Orbini és Du Fresne azt állították, hogy Kotromán István boszniai bán leányának tetemeit földi. A síremlék már a XVI. században nem létezett többé s csak egy régi halottas könyvből írta ki Fraknoi püspök, kinek szívességéből közöljük, a felirat szövegét:

«HIC IACET DIANA ILLYRICA, QUE VIXIT ANNOS XXV. MENSES XI. DIES VII. OBIT VERO DIE XXVIII. SEPTEMBRIS XIII. ANNO M CCCC XIII. B. C. H. M. CARA? DIANA.»

E sírfeliratból kiténik, hogy Diana — Danicza halála évében egy hónap híján¹ 26 esztendő volt, tehát 1387-ben született, s így nem lehetett az 1310 körül meghalt Kotromán Istvánnak a leánya. Ezt már Ruvarac is tagadta, abban azonban téved, hogy a sírfeliratot XVI—XVII. századbeli koholmánynak gondolja, mert az *Illyr* szó szerinte előbb nem járta. Illyricum, Illyricus elnevezéssel már a XV. század folyamán találkozunk. Sokkal bajosabb megfelelni arra a kérdésre, hogy hát ki lett légyen ez a Diana?

kell érteni. A magunk részéről effélét a Klaić idézte adatból nem következtethetünk.

¹ Mon. Rag. 259. l. és Ruvarac a bosnyák Glasnik 1891. évf. 231. l.

1386-ban két Kotroman-ivadék él. I. Tvrtko király és Dabisa István. Tvrtkonak volt még egy Vuk (Vlkics) István nevű testvére, a ki 1368-ban Ragusába menekülván, áttért a kath. hitre. Élt-e még 1387-ben, s Danicza az ő leánya volt-e, arra adatunk nincsen. Dabisa Istvánnak volt egy Sztana nevű leánya, nevére ugyan latinosan elferdítve jól illik a Diana, chronologiai szempontból sincs ellenvetésre ok, de okleveles bizonyíték nélkül ezt a Chulmiában birtokos Sztanat nem azonosíthatjuk a római halottal. Ennélfogva be kell érünk a fölvetett hypothesisekkel mindaddig, míg bizonyító adatot nem találunk.

Elesvén ekkép Kotrománovics István második, állítólagos, nővérének a lehetősége, fölmerül az a kérdés, hogy az 1352. I. Lajos féle oklevélben említett Mária csakugyan az édes nőtestvére volt-e Lajos király apósának? Ha édes testvére volt, akkor — atyja 1310 körül halálózván el — 1352-ben 40 évesnél idősebb volt, mikor férjhez ment Helfenstein Ulrikhoz, s minthogy 1405-ben halt meg, közel száz éves kort élt. Nem valószínű, hogy a sváb gróf ily tisztes korú hajadont választott volna élete párjának s az a sok gyermek már természetes okoknál fogva is ellene szól Mária kései férjhez menetelének. Rendes körülményeket latolgatva, tehát nem állíthatjuk, hogy Mária, István bánnak a nővére volt.

Wertner akkép gondolja megfejtetni a kérdést, hogy a sorort unokahug értelemben veszi s azt véli: Mária, István bán öccsének Vladislávnak volt a leánya, I. Tvrtkonak tehát nőtestvére. Vladislávról annyit tudunk, hogy neje Subics Ilona volt, a kit — Kukuljevics szerint — 1338/9-ben vett el feleségül. Föltéve, hogy Mária volt az első szülött, az esetben 1352-ben 13 év körül lehetett. Ez ugyan nem zárja ki a házasság lehetőségét, de szintén csak feltevés, mint az is, hogy Kotromán Istvánnak lehetett egy öccse, kinek a nevét nem tudjuk, s ennek lett volna a leánya Mária. Csak annyi bizonyos a sokat említett 1352-iki oklevélből, hogy Mária nemcsak István bánnak volt atyjafia, de Kotromán-vér lévén, maga a király is rokonának vallja, udvaránál tartotta s gazdagon kiházasította.

Egyúttal bemutatjuk Mária hercegnőnek

helfensteini grófnő korában használt pecsétjét.¹ Álló szembefordult nőalak két címeres pajzsot

tart. A jobb címer két- vagy egyfejű sas, nem merjük eldönteni, mert a pecsét eredetije rongált; a bal címer a Helfenstein-grófoké: hármashalmon balról jobbra lépkedő elefánt. A Kotromán-családra emlékeztet a sas alatt körvonalaiban látszó három szirmú korona. A kétfejű sas jelentését nem tudjuk, mert a Nemanják későbbi kétfejű sasa ide nem illik, helfensteini vonatkozását ugyancsak nem sejtjük. A pecsét körirata:

+ S . MARIÆ . DOITISSÆ . DE . HILVESTAIR.

Kettős: házasságos címerrel van-e dolgunk, vagy csak Máriának külön helfensteini grófnő minőségében készült pecsétével, annak eldöntésére nem vállalkozunk. Közöltük, mert Mária hercegnő körülményeit illeti, melyekről kulturtörténeti szempontból is érdemes szólanunk.

III.

Helfenstein Ulrik, ura: IV. Károly megbízásából, bizonyára járatos volt a budai udvarhoz, hol Mária hercegnőt nevelték. Miként történt a dolog, azt nem tudjuk, de tény, hogy a bosnyák hercegnő messze idegenbe, a sváb földre került asszonynak. Az akkori értékviszonyokhoz képest tetemes hozománya volt:² 10,000 magyar aranyforintra becsülték. Hozománya, igazabban kelengyéje selyem ágynéműből, értékes prémekből, díszes ruhákból (14 köpeny, 6 hermelin, 4 vegyes prémű, 4 tafota; 3 prémes felöltő, 11 alsó szoknya, két mellény, 5 ing, mosdó- és fürdő-kendő), 6 pártából, 2 selyem zsinórra fűzött sorból, koronából, ezüst asztal-

¹ Eredetije a württembergi államlevéltárban.

² Gabelkover i. m. fol. 195.

némükből — arany csak a tábla, — uti eszközökből állott. Összesen 186 tárgyat sorol fel a jegyzék és pedig:

	darab
I. Ágynemű	38
II. Ruha	49
III. Fejdísz	20
IV. Asztalnemű	72
V. Játékasztal	1
VI. Utazáshoz való	6

186

A jegyzék¹ egyfelől arról tanúskodik, hogy a budai kir. udvarnál miképp rendezték be egy királyi igényű rokonnak a háztartását, másfelől belé tekinthetünk az akkori női ruhatárba, mi kellett s milyen igénye volt az előkelő udvari hölgyeknek. Oly jegyzék ez, melyből sokat érthetnek az Anjoukor kultúrájának kutatói. Nem akarunk terjengősek lenni, azért csak magát a jegyzéket közöljük magyar fordításban:

Fiatal asszony feleségem a következő tárgyakat hozta magával Magyarországból:

- 2 selyem terítő, 6 selyem kendő, mely hozzá való.
- 1 selyem függöny (a mennyezetes ágy függőnye)
- 6 selyem derékalj, s négy hozzávaló lepedő,
- 6 selyem fejkendő
- 4 selyem párna
- 1 hermelines ágyterítő, s két hozzá való vánkós
- 2 selyemből való, béllelt takaró
- 2 lepedő
- 4 szőnyeg
- 2 «senlach» (ágyra borító?)
- 6 hermelin köpeny
- 4 prémes köpeny
- 4 tafota köpeny
- 3 prémes kabát
- 7 ruha (szoknya)
- 11 alsó szoknya
- 2 újjas mellény
- 5 ing
- 2 fürdő-kendő
- 4 fejrevaló kendő
- 1 fátyol
- 1 arany korona (fejék)
- 6 párta
- 2 selyem hajszinór
- 1 arany játéktábla (Spielbrett?)
- 2 ezüst medencze
- 11 ezüst tál
- 4 ezüst katlan (kotla)
- 2 kanna
- 16 pohár
- 3 ezüst tányér
- 4 kanál
- 4 kés
- 4 varrottas asztalterítő
- 8 törülköző

¹ Gabelkover i. ki. f. 48. c. 617. b. lap.

- 9 asztalkendő
- 5 törülköző
- 2 kocsiborító
- 4 úti párna¹

A mi a hercegnő élte folyását illeti, sorsa uráéhoz fűződött.² Közöljük itt azoknak az okleveleknek a kivonatait, melyek — ha szorosán véve magánjogi jellegűek és csak helyi érdekekkel bírnak is — előadásunkat teljesebbé teszik.

I. 1354. márcz. 28. Id. és ifj. Helfensteini Ulrik kinyilatkoztatja, hogy az elsőnek neje Mária «Irboltzwicker» falut kiváltotta. (Er. okl. Stuttgart.)

II. 1365. decz. 17. Mária bosznai hercegnő, Helfensteini Ulrik neje 1366. febr. 2-ig terjedő fegyverszünetet köt Elchingeni (régi birod. apátság a bajországi svábföldön, Ulm közelében) Konrád apáttal. (Er. okl. Stuttgart.)

III. K. n. (1371 előtt) Helfensteini Ulrik gróf nejének, Mária asszonynak, szül. bosnyák hercegnőnek a beleegyezésével adományt tesz a deckingeni templom részére (Gabelkover kézír. 48. fol. 305 old.)

IV. 1371. Helfensteini Ulrik gróf nejének szül. bosznai hercegnőnek zálogba adja a steinkirch-eni szabad birtokot. (Gabelk. kézír. 48. f. 309 old.)

V. 1371. máj. 30. Helfensteini Ulrik gróf berunstadt-i birtokára iratja nejének Mária boszniai hercegnőnek a hozományát és kelengyéjét (Er. okl. Stuttgart.)

VI. 1372. jún. 15. Ulrik tartománygróf özvegye, Mária asszony, szül. bosznai hercegnő feloldja és felszabadítja Falkensteini Egloff és Erhart fivéreket férjének megölése alól (Gabelk. kézír. 48. f. 314 old.)

VII. Helfensteini Konrád gróf 1373. okt. 23. anyjának Mária szül. bosznai hercegnőnek a hozományát és kelengyéjét 150,000 frt értékben (?) Überkingen várára iratja át. (Gabelk. kéz. 48. fol. 336 old.) A hercegnő beleegyezése 1392. decz. 13. egy 1466-i átíratban a stuttgarteri lvtárban.

VIII. 1392. febr. 22. Mária bosnya hercegnő alapítványt tesz az aufhauseni sz. Orbán oltára javára. (Schmid-féle kéziratgyűjt. 1393. 26. sz. a stuttgarteri lvtárban.)

¹ Gabelkover KI. 619. lapján közöl még egy jegyzéket, mely úgy látszik Mária grófnő végső rendelkezéseit tartalmazza. Ebből érdekesek:

Alfingen asszonynak ... egy barna, tollas köpenyt s egy gyűrűt hagy.

Scharenstetten asszonynak egy gyűrűt, egy fátyolt, s egy ezüst gyűszűt.

Leányának (melyiknek?) arany koronáját, egy fekete prémes ruhát, ezüst övvel, s a gyöngyök felét.

Az ezüstneműt az elsőszülöttnek.

A várnagynének egy arany bokályt, egy fátyolt, egy arany karpereczet.

A várnagynének egy fátyolt, s egy gyűrűt.

A többi tárgyak: gyűrűk, bokályok, egy aranyos brokát s egy veres selyem köpeny; egyéb finom ruháját misemondó ruhák készítésére szánta.

² V. ö. Gabelkover k. i. fol. 191—203; 224—225, 240, 572—577.

Az idegenbe szakadt bosnyák hercegñót sok megpróbáltatás érte. 1372-ben sujtá a legnagyobb szerencsétlenség.

Ulrik gróf, az ura Máriának, nagy kegyében állott a császárnak s mint a városok védelmezője ugyancsak a pártjokra állott a számos lovag támadásai, de még a saját sógorának Eberhard württembergi grófnak is a kapzsisága ellen. 1372. febr. 12., hazalovagoltában, ellenségei lesből rajta ütöttek s fogva vitték előbb Zabergauba, aztán Falkenstein Erhartnak Ramstein nevű várába, a hol ugyanazon év máj. 5-én átvágott nyakkal halva találták.¹

Az özvegy zavaros anyagi viszonyok között maradt kilencz gyermekkel. Két fia Konrád: és Frigyes úgy látszik akkor már felserdültek volt. Öten voltak fiúk: a kettő, kit előbb említünk, Lajos, Ulrik és János, hárman leányok: Ágnes, Beatrix és Mária.²

Lajos király azonban, mint jó rokon, nem feledkezett meg az istentől meglátogatott családról, segített rajtok mindenkép. Máriának Lajos nevű fia Magyarországra került, s a budai udvarnál igen jó fogadtatásban volt része. Midőn 1381-ben a gazdag aquilejai pátriarka széke betöltendő volt, Lajos király s a felesége (u. é. ápr. 18-án) igen meleg hangon írtak a friauli rendeknek, Udine városának s Orbán pápának, hogy «kedves rokonukat» tegyék meg patriarkának.³ Patriarkának ugyan Lajos királynak egy másik rokonát választák: Alençon Fülöpöt, de Helfenstein Lajos sem maradt állás nélkül, mert 1382-ben az övé lett a kalocsei metropolia, melyet 1391-ben bekövetkezett haláláig bírt.⁴

A többi Helfenstein-ivadéknak már nem volt köze a magyar dolgokhoz. Az özvegy grófnőt családi viszonyai oda kötötték a sváb földhöz, ott élt még hosszú öregségben 1403 tavaszán bekövetkezett haláláig s túl élte a Lajos király családjának tragikus végét. A XVII.

¹ Gyilkosai: Klingenberg János, Neipperg Henrik, Sternenfels Ulrik. Falkenstein Erhartot az özvegy feloldta a gyilkosság vádjá alól VI. okl. — Reg. Imp. 542. a Gabelkover f. 203.

² Kerler i. m. 69. Máriát egy magyar úr vette el feleségül.

³ A friauli levéltárakból. A magyar t. Akad. oklevél-másolatai Óváry L. 100—103. l. és Archeogr. Triesztino 1892.

⁴ Katona: Hist. metrop. Colocensis. I. 392—3.

században Überkingen¹ faluban még olvasható volt a sírfelirata, mely azt mondja, hogy a grófnő derék feleség, jó anya, s könyörületes lelkű keresztény volt.

Gabelkover még leírhatta a sírkő feliratát, magyar fordításban ekképen szól:

Herczeg-asszonyt takar e sír,
A ki ékes volt erényben
És a neve: Mária.
Kegyesség honolt szívében,
Ezt nem feledé soha.
Magyarországból jött hozzánk.
Őt, a bosnyák herczeg-asszonyt
Lajos amaz igazságos,
A jó régi erkölcs öre,
Hozta kincessel megrakottan
A sváb földre, hitveséül
A vén Helfenstein Ulriknak.
Ám ezt meggyilkolták, mikor
Ezer háromszáz esztendőt
Írtak, s hozzá hetvenkettőt.
Tisztességben és erényben
Bővölködék a herczegñó.
Dúsan megerített asztal
Várt nála a nyomorultra,
És a szolgák nagy csoportja
Szívesen és sürgve hordta
A jó édes bort s az étket,
Áldották is a szegények.
Mint az egyház védasszonyját
Úgy tisztelte őt a papság,
Mely tapasztalá gyakorta,
Hogy reája is van gondja.
Nosza tisztes lelki atyák
Imádjatok térdre esve,
Hogy a mennybe jusson lelke,
S ott a boldogok sorában
Láss a Istent trónusában
S nyerjen örök életet.
A halála napja péntek,
Az, a mely — mondom ti néktek —
Ezernégyszáz és háromba
Következett Márkus napra.
Április kalendájának
Ötöd napján érte vége²
Földi pályafutásának.³

¹ Württemberg dunai kerületében a Geisslingen an der Felsi járásban.

² 1403. évben sz. Márk napja utáni péntek = ápr. 27. V. kal. Április pedig volna márcz. 28. Itt azonban a kalendáknak a középkorban helylyel-közzel előforduló hibás számításával van dolgunk, hogy t. i. V. kal. *Maii* tényleg *április* havának egy napját jelentvén, *május* helyett *áprilist* írtak, vagyis azt a hónapot, melynek napját jelölik. Ily, hibásan használt értelemben véve az V. kal. *Április*-t, ennek csakugyan ápr. 27. felel meg.

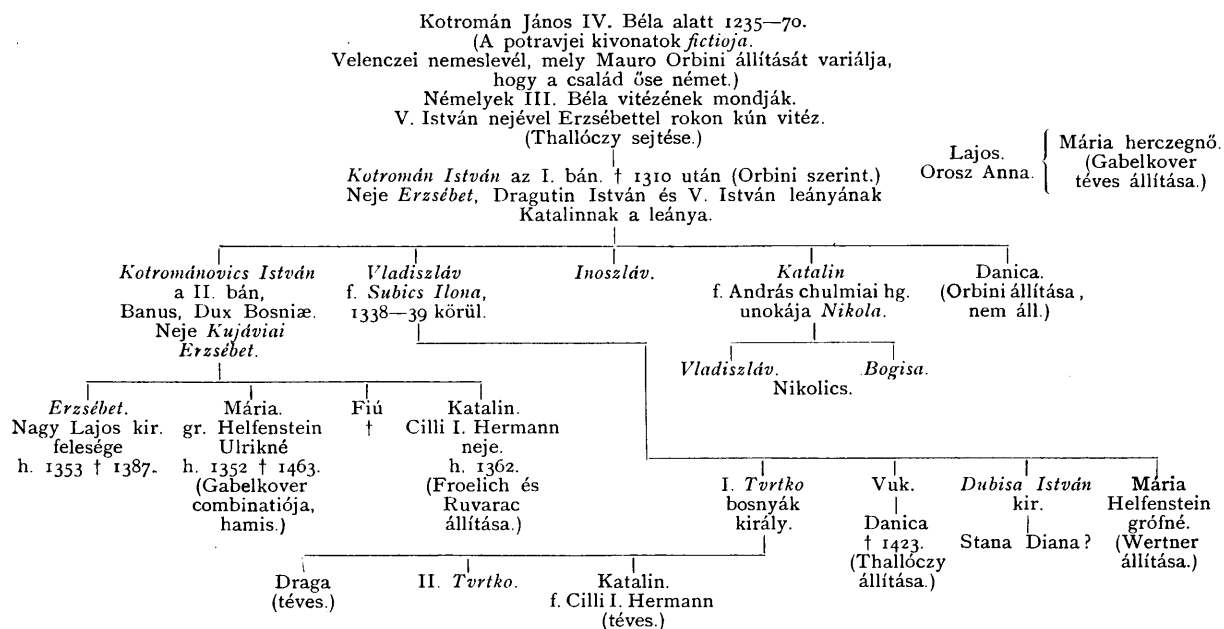
³ Württembergi államlev. Rep. Gr. v. Helfenstein x. A verses formájú fordítást Szalay László barátomnak köszönöm.

A sírkövön látható *boszniai* czímer ki volt festve: sárga s piros valának a Kotromán-család színei.

Könnyebb áttekintésül táblázatba foglaljuk össze mindazokat az indokolt és nem indokolt

föltevéseket, melyeket e tanulmány folytán a Kotromán-családot illetőleg megemlítettünk s tárgyaltunk. A kétségtelen s rég hitelesen megállapított ízelet dült betűkkel szedettük.

A Kotromán-család nemzékrendéhez.

THALLÓCZY LAJOS.

A BOROSJENEI TISZA CSALÁD ŐSEI.

(Első közlemény.)

I.

A borosjenei Tisza család leszármazása a XVII. század derekán szereplő *Istvántól* kezdve eléggé ösmeretes. Azt is tudják a genealogusok, hogy Bihar, Arad illetőleg a régi Zaránd vármegyében fekvő sok szép jószágát Boros-Jenő és Várad bukása után elnyelte a török hódoltság és csak a mult század közepén pörölte vissza azoknak egyrészt kisunokája *Tisza László*.¹

A család régibb történeteit azonban, Erdélybe szakadásának s Magyarországra való visszaköltözködésének körülményeit mai napig homály

födi. — *Istvánról* írtak ugyan egyet-mást,¹ de maradékait, legközelebről fiát és unokáját, leg-feljebb csak a nevéről ösmerjük.

Tisza Lászlónak, manapság is sokat emlegetett pörével tüzetesen, behatóan eddigelé még senki sem foglalkozott. Rendszerint a traditióra hivatkoznak, mely, mint tudjuk, igen mostohán szokott bánni az igazsággal. Mert ez a pör annak idején országos érdeklődést keltett és csakhamar egész legenda keletkezett róla, melyben a valóság úgy át van fonva, szöve min-

¹ Gr. *Lázár Miklós*, Erdély főispánjai 201. l. *Szilágyi Sándor*, Egy államférfi a XVII. századból. (Nemzet. 1885. évf. nov. 29. szám.)

¹ *Nagy Iván*, Magyarország családai XI. k.

Turul. 1895. I.

denféle képzelt és soha meg nem történt dolgokkal, *Tisza László* alakját olyan mistikus homály borítja, s meggazdagodása olyan mesés színben tűnik föl, hogy a kérdés tisztázását már csak a historiai igazság érdekében sem tartjuk fölöslegesnek.

De a pörös akták családtörténeti szempontból is figyelmet érdemelnek, mert míg egyfelől a leszármazás hiányait pótolják, másfelől a birtokviszonyokra s az ősök viselt dolgaira vonatkozólag is tanulságos, becses adatokat szolgáltatnak.

Elég sajnos azonban, hogy a pör folyamán fölmutatott oklevelekből a nemzetség eredetének kérdését eldönteni nem lehet, mivel a modenai hercegtől visszaszerzett jószágok anyai örökséget képeztek s a *váradai Kiss* családnak fiú ágon való megszakadása után szállottak a borosjenei Tiszákra.

Kutatásainkat tehát más irányban kell megkezdenuk s bár kevés reménységünk van ahhoz, hogy a régmúlt időkből fenmaradt töredékes, sovány adatokat összefüggésbe hozhassuk, de minthogy abból a fölfogásból indulunk ki, hogy az általunk konstatáltaknak szerencsésebb utódunk még hasznát veheti s egyik vagy másik nyomon haladva talán czélt is ér: ki kell jelöl-nünk némely támpontokat, melyek a genealogia szövevényes mezején útmutatókul szolgálhatnak.

Kétségtelen dolog, hogy *Tisza* személynév; és mint ilyen *Theza*, *Tisa*, *Tysa* stb. változatokban már Árpádkori emlékeinkben is előfordúl.

A többek között p. o. II. Endre királynak 1211-iki oklevelében a tihanyi apátságnak Szántó fáluban (in villa Zamthow) lakó *Tyza* nevű udvarnoka említettik.¹

Miklós, *Tyza* fia 1277-ben a somogyi várnak Megyeren lakó népei közé tartozott.²

Más Miklós fia Bálint, néhai *Tyza* unokája, turóczi vármegyei nemes, IV. Béla királynak 1255-ben kelt adománylevelével igazolta a maga birtoklását.³

De mindezeknél jobban érdekelhet bennünket az a *Tisza mester*, a ki I. Károly uralkodása

alatt a királyné ajtónállója és *borosjenei* birtokos volt s a kit a mult század hizelkedő genealogusai bizonyára csak azért nem tettek meg a manapság virágzó Tisza család ősatyjának, mert a reá vonatkozó oklevelek újabb időben kerültek napfényre.

Annak okáért, de a jövendőre való tekintetből is megérdemli, hogy személyével és élete körülményeivel közelebbről megismerkedjünk.

Tisza mester mint Mária királyné apródja kezdé pályafutását, kitől hűséges szolgálatáért 1312-ben a régi Pilis vármegyében fekvő Üröm (Ewren, Ewrym) birtokot kapta.

Az adományleveléből megtudjuk, hogy származására néve *ruthén* volt.¹

Mikor Mária helyét Károly oldalánál lengyel Erzsébet királykisasszony foglalta el, az apródból ajtónálló lett és csakhamar úgy meg tudta nyerni koronás úrnője kegyeit, hogy ez, kiváló hűsége jutalmául 1322-ben a fejérvármegyei *Ladány* birtokot ajándékozta neki.²

De a király sem feledkezett meg hitvesének kedvelt ajtónállójáról s 1318 július 12-én a Fejér vármegyében fekvő *Érdet*, 1324-ben pedig, Erzsébet beleegyezésével *Üröm* falut adományozta neki, mely a mai Békás-Megyer és Buda-Örs környékén feküdt.³

A birtokba iktatást a budai káptalan ellentmondás nélkül teljesítette s ez alkalommal Tisza mester az Aba nemzetségből származó Kompolthy család őseitől szerzett borosjenei jószág birodalmába is bevezettetett.⁴

Erzsébet nevű feleségétől, kiről csak annyit tudunk, hogy bizonyos Jakab leánya volt, — két fia származott: *András* és *László*.

Erzsébet asszony, özvegységre jutván, *Albrecht*

¹ «Quod quia Theza rutenus aule nostre juvenis...» Anjoukori okmánytár I. k. 281. Az oklevelekben *Theza*, *Thysa*, *Tyssa* néven fordul elő.

² Kelt Temesvártt júnus 10-én. «Nos igitur consideratis fidelitatibus fideliumque servitorum meritis eiusdem magistri Tysse que nobis a toto eo tempore quo in regnum nostrum Hungarie domino annuente intravimus continue in aula nostra residens cum summe fidelitatis constancia exhibuit etc. Anjoukori Okmánytár II. k. 21. l.

³ U. o. II. k. 120. l. *Dr. Csánki Dezső*, Magyarország Történelmi földrajza I. k. 14. és 16. l. Erzsébet királyné rendszerint «dilectus et fidelis aule nostre janitor»-nak nevezi őt.

⁴ U. o. és Csánki id. m. 13.

¹ «Tyza filius Nunhu». *Wenzel, Árpádkori Uj okmánytár* I. k. 123. l.

² U. o. IV. 94.

³ *Fejér, Codex Diplom.* tom IV. 2. 362.

budai polgárral lépett második házasságra, a kit közönségesen *Herczegnek* neveztek. Mikor a budai káptalan előtt 1333 október 5-én jegyajándékot adtak egymásnak, az özvegy gyermekei rovására, túl a rendén bőkezű volt, mert egy szőlőn kívül egész *Üröm* falut odaajándékozta jövendőbeli hitvesének. Természetesen fiainak beleegyezésével történt a dolog, noha még csak András volt akkor törvényes kora.¹

Ennek utána a két fiúnak nyoma vész. Talán korán és maradék nélkül haltak el, de az sem lehetetlen, hogy *circumspectus* budai polgárokká váltak, mert mostoha apjuk sok szép jószágukon hamarosan túladott. *Üröm* 200 márkáért — nagy summa volt ez abban az időben — a királyné kezére került, a ki aztán az általa alapított ó-budai apáczakolostornak adományozta. Hasonló sorsban részesült *Ladány* és *Boros-Jenő* is.²

Csak hogy ez a Boros Jenő, mint a határjáró levélből kitűnik, Pest illetőleg Pilis vármegyében, Buda környékén feküdt, a Tisza család pedig a zarándvármegyei Boros-Jenőtől vette a maga praedikatumát.³

Nem lehet föladatunk, a minthogy nem is vezetne célhoz, — az oklevelekben századok folyamán előforduló Tiszákat rendre felsorolni, ámbátor ez nem valami nagy fáradtságba kerülne, mert mindössze is kevesen voltak, — de szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy *Tisza Jakab* fiai 1341-ben a biharmegyei *Süvegd* egy részét zálogban birták,⁴ *Tiszay* (— de Tiza) *Pál* pedig 1327-ben Csongrád vármegye szolgabírája volt.⁵

Ezek a nyomok már közelebb vezetnek bennünket Zaránd vármegyéhez, a hol a borosjenei Tisza család legelőször feltűnik, s melynek területén már a XV. században volt *Tisza* másképen *Tiszafalva* helység. Csak hogy ennek földesurait 1439 óta, mikor Brankovics György despotának

adományoztatott, — szakadatlanul ösmerjük és teljes bizonyossággal konstatálhatjuk, hogy ott a Tisza család birtoklásának semmi nyoma sincsen.¹

Igy tehát legfőleg csak az a tanulság maradhat fön számunkra, hogy a mennyiben *Tisza* már a legrégebbi oklevelekben határozottan mint személynév szerepel: a zarándmegyei *Tiszafalva* — minden valószínűség szerint — alapítójának vagy egykori birtokosának emlékét őrizte meg,

Az ebből levonható következtetéseknek azonban kevés hasznát vesszük, mert nincs okunk föltenni, hogy a borosjenei Tisza nemzetség törzsöke Zarándban gyökereznek. Sőt tovább menve még azt is kijelenthetjük, hogy bár középkori emlékeinket gondosan áttanulmányoztuk, de Tisza családra — mióta az állandó vezetéknevek használata divatba jött — a birtokos nemések között sehol sem akadtunk.

Az előttünk ösmeretes legrégebbi Tisza családot, a mohácsi veszedelem után, a török hódoltság terjedésével bekövetkezett nagy társadalmi átalakulások hozták felszínre.²

Rudolf király 1578 április 12-én Pozsonyban kelt oklevele által tasnádi *Tisza Tamást* meg feleségét *Orsolya* asszonyt, és ettől származott gyermekeit: *Mihályt*, *Katát* és *Ilonát*, polgári állapotukból, «*e statu et conditione civili et ignobili*», címéres nemességre emelte.

A nemesség, Tamás érdemeiért — unokatestvérére *Tisza Lászlóra* is kiterjesztetett, a ki úgy látszik ebben az időben még legény ember volt.³

Az adományozott címér — leírás szerint — a következő: Sárga színű paizs zöld mezejében hátulsó lábain ágaskodó, tátott szájú, kilógó nyelvű, természetes színű *farkas*, mely első jobb lábával csapásra emelt kardot tart, bal lábát pedig ragadozásra terjeszti ki. A paizs

¹ *Dr. Márki Sándor*, Arad vármegye története II. k. Első rész 250. l. és *Dr. Csánki Dezső* id. m. 746. l. Ma is áll Tisza néven Halmágytól nyugatra.

² Mert arról a *Tisza* nevű tisztról, a kit Frater György váradi püspök 1551-ben a portára küldött, semmi közelebbit nem tudunk. Családja, társadalmi állása sőt még a keresztnéve is ösmeretlen előttünk. (*Horváth Mihály*, *Frater György élete* 3. kiadás 343. l.)

³ Máskülönb az armális levél feleségét esetleg gyermekeit is bizonyára elősorolná... A nemességben rokonuk *Fuhos Imre* is részesült.

¹ *Anjoukori okmánytár* III. k. 37. l.

² U. o. IV. k. 180., 270., 280., 283. lapokon.

³ *Anjoukori okmánytár* II. k. 120. l. és *Dr. Csánki* id. m. 13. l. A budai káptalannak 1324 márcz. 29-én kelt jelentésében Boros-Jenő Pest vármegyében fekvőnek mondatik, de később rendszerint Pilishez számítják.

⁴ *Bunyitay Vincze*, A váradi püspökség története III. k. 299. l.

⁵ *Anjoukori okmánytár* II. k. 327. l.

felső, jobboldali szögletében, a farkassal szemközt, *vörös hold* látható.

Sisakdísz a paizsbeli alakhoz tökéletesen hasonló növekvő farkas, sisaktakarók: jobbról és balról *sárga-kék*.¹

Talán mondanunk is fölösleges, hogy ez a címér merőben különbözik a borosjenei Tisza család ösmeretes címérétől, melynek eredete felől semmit sem tudunk, csak az bizonyos, hogy a modenai herczeggel perlekedő *Tisza László* már a mult század közepén használta.

Tisza Tamás tehát, ki az oklevélben *agilisnek* nevezetik, — ennél fogva nemes anyától született, — tasnádi polgár volt vagy legalább is odavaló polgári családból származott. Később azonban Szathmárra költözködött és vagy a várórséghez tartozott vagy egyéb királyi tisztséget viselt, mert 1587-ben arra hivatkozik, hogy ő felségét «*nagy sok időtől fogva*» szolgálja.

Szathmártt házat, telket, szőlőt s néhány darab szántóföldet szerzett és könyörgött a királynak, hogy szabadítsa föl, nemesítse meg azokat is.

Folyamodása véleményadás végett a szepesi kamarához küldetett, hol minden jóval biztatták, de mult az idő és semmi sem történt a dologban. Tamás pedig vén ember volt s attól tartva, hogy hűséges szolgálata kárba vész, 1587 okt. hó 30-án megtalálta levelével a kamarás urakat, hogy intéznék már el az ügyet.

Vegyék tekintetbe, hogy ő nem kér sem falut, sem jószágot, csak egy kis szabadságot, melynek maradéka is örvendezhessen. «*Vérem hullásával, tagom szakadásával szolgáltam — ugymond — ő felségét; rabságot szenvedtem ... nagy summa pénzen váltattam ő felsége hűsége mellett való szolgálatomért ki ... Én magam személyét ő felsége régen megnemesítette, az én maradékimval egyetemben ... immár csak ez kicsint kívánom, hogy az én házhelyemet ő felsége megnemesítse ez megnevezett kicsiny örökségekkel, az én vérem hullásért...*»²

¹ Az arnális másolata az Országos Levéltárban őriztetik. *N. R. A. Fasc. 1049. nr. 19.*

² Levelét így végzi: «*Tisza Tamás kegyelmeteknek mindenkor szolgál.*» A telek, melyre szabadságot kért, a *Vár-utczában* a Szamos felől való *szeren*, Eötvös Bálint és Silye Péterné háza szomszédságában állott. *Országos Levéltár. N. R. A. fac. 1089. nr. 33.*

Tisza Tamás tehát katonaviselt ember volt, mert a harminczadosok vagy más afféle tisztviselők nem igen ontották vérüket.

Ennek utána híret se halljuk többé, talán ütött az órája, érett kalász volt, learattatott. De mi lett *Mihály* fiából? hová tűnt el unokavére *Tisza László*?

Nagy sok idő múlva, félszázad elteltével, az ország másik szélén találkozunk ismét egy Tiszával, a török birodalom határán, Boros-Jenőn, mely akkor tájban az erdélyi fejedelemségnek erős védbástyája vala, és a környék úgynevezett *futott* nemeseknek igen gyakran oltalmat, menedéket nyújtott.

Meglehet, hogy *Tisza György* is azok közé a földönfutó nemes emberek közé tartozott, kiket a pogány az ősi hajlékból világgá üldözött és a kik lovuk hátán egy szál karddal, egy kopja vassal keresztül-kasul kóborolták az országot, rá-rá *ökellek* a törökre és szabad nyereségből, zsákmányból éltek, míg vagy elhullottak útonútfélen, vagy nyugodalmas családi tűzhelyet találtak maguknak ...

Megjehet, hogy ő is felesége jussán került Zaránd vármegyébe és bizonyos, hogy annak előtte — ideig-óraig — *Makón* lakott; csak az a kérdés, honnan származott oda, mert Csanád vármegyében híre hamva sincs a Tisza nemzetségnek.¹

De még a szomszédságban is hiába keressük, mert a csongrádi szolgabíró és azok a biharmegyei nemesek, kik az Anjou-korszak elején éltek, úgy látszik mag nélkül haltak el, vagy a mi még valóbbszerű és tökéletesen egyre megy, nevüket nem tették örökössé, nem szállították utódjaikra, mivel *Tisza*, illetőleg *Tiszay* családot később egyik helyen sem találunk.

Honnan származott tehát *Tisza György*, a ki Boros-Jenőn laktában már igaz nemesi szabadságban élő ember vala, de nemességének eredetét nem ösmerjük és nincs okunk föltenni, hogy maga emelkedett volna a nemzet kiváltságosainak sorába?

Önkénytelenül is az öreg Tisza Tamásra kell gondolnunk, mert ez legalább húsból és vérből

¹ V. ö. Dr. Csánki Dezső és Dr. Márki Sándor id. munkáit. A XVI. és XVII. századból fönmaradt dicalis conscriptiókban sem fordul elő a Tisza család.

álló ember volt és az a körülmény, hogy ő Szathmártt, György ellenben *Makón*, később pedig Boros-Jenőn lakott, — nem zárja ki azt, hogy közöttük vérséges kapocs ne létezhetett volna.

Mert akkor tájban az örökös hadakozások alatt, kiváltképen a Bocskay támadásával bekövetkezett hajdújárások idején, nagy messze földre elszármaztak az emberek s még ha Tamás ivadéka szathmári örökségükben éltek-haltak is, ki tudná megmondani, hogy *Tisza László* melyik országszálen üzte a maga futó szerencsését?

A címerek különbözőségéből pedig — mint ezt számtalan példával igazolhatjuk — épen-séggel nem következik az ugyanazon nevet viselő családok különböző és egymásra nézve idegen volta. Szóval az összekötetés lehetséges és föltételezhető s ezzel a genealógusnak okvetlenül számolnia kell, mert a mi még ma csak *valószínű*, holnap talán *bizonyosságra* emelkedhetik ...

De míg ez a *holnap* el nem érkezik, addig a borosjenei Tisza család eredete továbbra is homályban marad és legelső ösének azt a *Györgyöt* kell tartanunk, a ki már mint nemes ember, 1636 június 21-én öreg Rákóczy György fejedelemtől Arad, Csanád és Temes vármegyében jószágokat kapott adományba és tanult, oskolázott ember, egy szóval *deák* volt.

Az adománylevélben «*Georgius literatus Tisza Makainus de Boros Jenő*» névvel neveztetik, a mi arra mutat, hogy nem régen költözködhetett Boros-Jenőre és közönségesen mint Makóról jött embert ösmerték.¹ Később azonban, mikor már meggyökeresedett, egyszerűen Tisza György *jenei nemesnek* (nobilis jeneiensis) írta magát.

Az adományban, feleségén *Cserepes Annán* kívül, a ki régi, birtokos aradvármegyei családból származott, sógorai *Cserepes Dániel deák* és *Szabó Ábrahám* is részesültek² és a dona-

¹ Meglehet, hogy az a *Makai György deák*, a ki 1636-ban néhai Doczó András leányait több társaival együtt megosztottatta, *Tisza Györggyel* egy személy, a minthogy ezután többé nem is emlegetik őt az oklevelek. (L. alább)

² A Cserepes családra nézve l. *Dr. Márki id. m.* 294. l. Szabó Ábrahám 1609-ben Zárand vármegye szolgál-

tariusok nem kevesebb mint 14 falun és pusztán osztozkodtak. Persze hogy ez a tekintélyes birtok már jobbára a hódoltsághoz tartozott vagy legalább is a török torkában feküdt és Tiszáék csak zálogjogon illetőleg inscriptióban bírták, de a török felől, ha életre való, egyes emberek voltak, bizony kiszedhették annak a zsríját, míg a világgá futott régi földesurak innen-onnan előkerültek.¹

Tisza Györgyöt pedig első sorban is jó gazdának, szorgalmas birtokszerzőnek ösmerjük, a ki vagyonát napról-napra gyarapította, és mint abban az időben mondták volna — *értékes* ember vala. Rendes lakóhelye Boros-Jenő volt, de Nagy-Váradon is birt házat, a város legelőbbkelő részében a *Péntekhely-utcában*. Közhivalt, vármegye-tisztséget nem viselt, de jószágba iktatások alkalmával, meg a jeneiek ügyesbajos dolgaiban, mint *homo regius* gyakran szerepel s 1656. év márczius 9-én már néhainak mondatik.²

Úgy látszik többször is nősült, mert Rákóczy György fejedelemnek 1655 október 23-án kelt idéző levelében házastársának már nem *Cserepes Anna*, hanem *Gaborjáni Erzsébet* iratlik, és talán ettől született Erzsébet leánya, *Csulai György erdélyi ref. püspök* hitvese.³

Különbön ezt a kérdést bajos eldönteni, mert *Szalárdi* krónikája szerint még 1658-ban is élt

birája volt. Köszönetet mondok e helyen is *dr. Márki Sándor* kolozsvári egyetemi ny. r. tanár t. barátomnak, Arad vármegye tudós történetírójának, a ki a borosjenei Tisza családra vonatkozó följegyzéseit szives készséggel rendelkezésemre bocsátotta s ezáltal munkámban nagy segítségemre volt.

¹ Az adománylevél kivonata az *Országos Levéltárban Gyulafejevári káptalan: Liber Regius XVIII. p. 154.* Hogy az adományozott falvak és praediumok *Uyfalú, Patak, Fabrag, Kiszfalú, Szemlek, Jagoricz* stb. a hódoltság közelében feküdtek, abból is kitetszik, hogy a fejedelem csekély 600 frt summában inscribálta azokat Tisza Györgynek és társainak, csakhogy gazdájuk legyen és önkényt be ne hódoljanak.

² Tisza György birtokszerzéseire, borosjenei szereplésére, halálának idejére stb. vonatkozólag l. *Orsz. Levéltár Neoaquist. fasc. 18. nr. 16.*

³ A fejedelem borosjenei *Szentandrás* Zsigmond kérésére Eperjes, Porond és Bekény zárandvármegyei jószágok ügyében borosjenei *Tisza Györgyöt, Kis Györgyöt* és ezeknek feleségeit *Gaborjáni Erzsébetet* illetőleg *Annát* meg *Zöldi István* özvegyét törvényre idézteti. Országos Levéltár. N. R. A. fasc. 816. nr. 17.

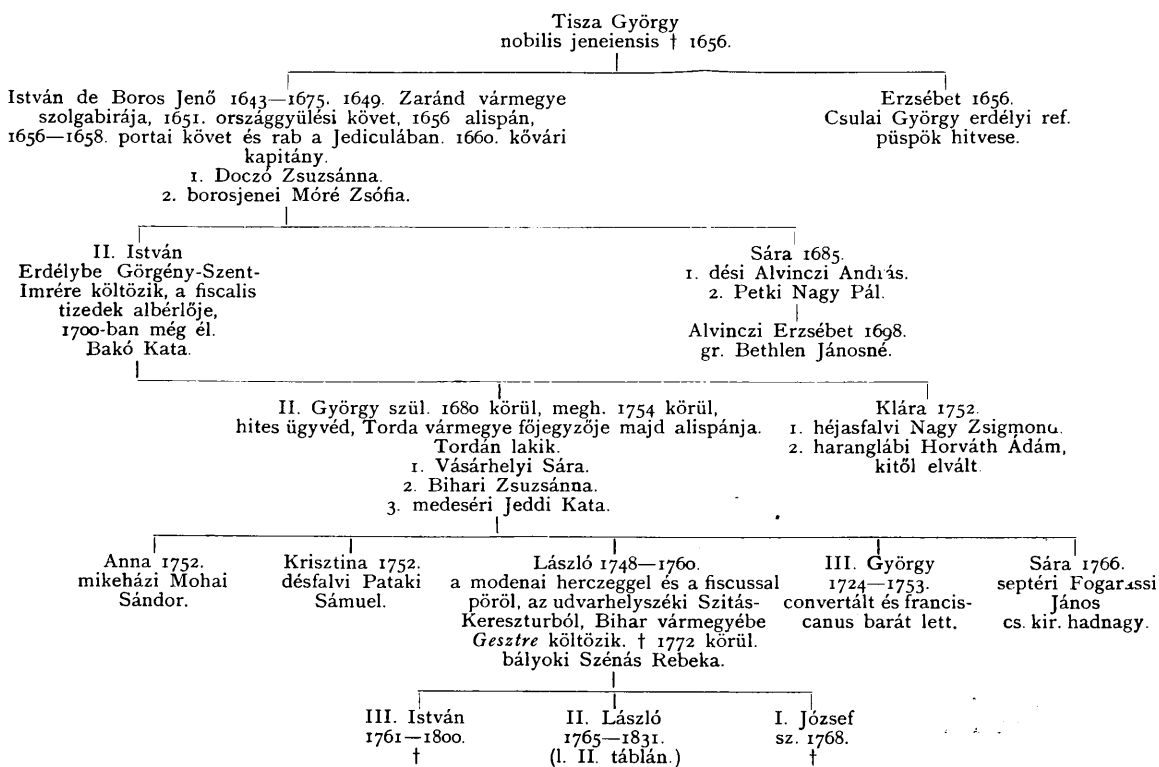
Boros-Jenőn egy Tisza György és meglehet, hogy az ő felesége volt Gaborjáni Erzsébet, bár erről a Györgyről pusztán nevének kívül egyebet se tudunk és a rendelkezésünkre álló oklevelekben sohasem történik róla említés.¹

Nyugodt lélekkel az öreg György leányának tarthatjuk azt a *Tisza Annát* is, a ki a Rákóczy által később lefejeztetett *Ujlaky László* borosjenei kapitány hitvese volt s a kinek birtokaiért Tisza István maradékai a neoacquistikai törvényszéken pört folytattak; minthogy azonban

teljes bizonyossággal megállapítani ezt sem lehet, őt is ki kellett hagynunk a táblázatból.²

És mert végezetre az oklevelek arról sem világosítanak föl bennünket, hogy tulajdonképen ki volt a borosjenei Tisza család *ősanyja*? — mivel nem tudjuk határozottan, hogy Tisza István, ki már 1655-ben másodsorú nősült — *Cserepes Anna* fia volt-e, vagy esetleg atyjának korábbi házasságából származott: leghelyesebbnek véltük — egy régigenealogiai töredék példájára — Györgyöt *magánosan* állítani táblázatunk homlokára.

I. TÁBLA.

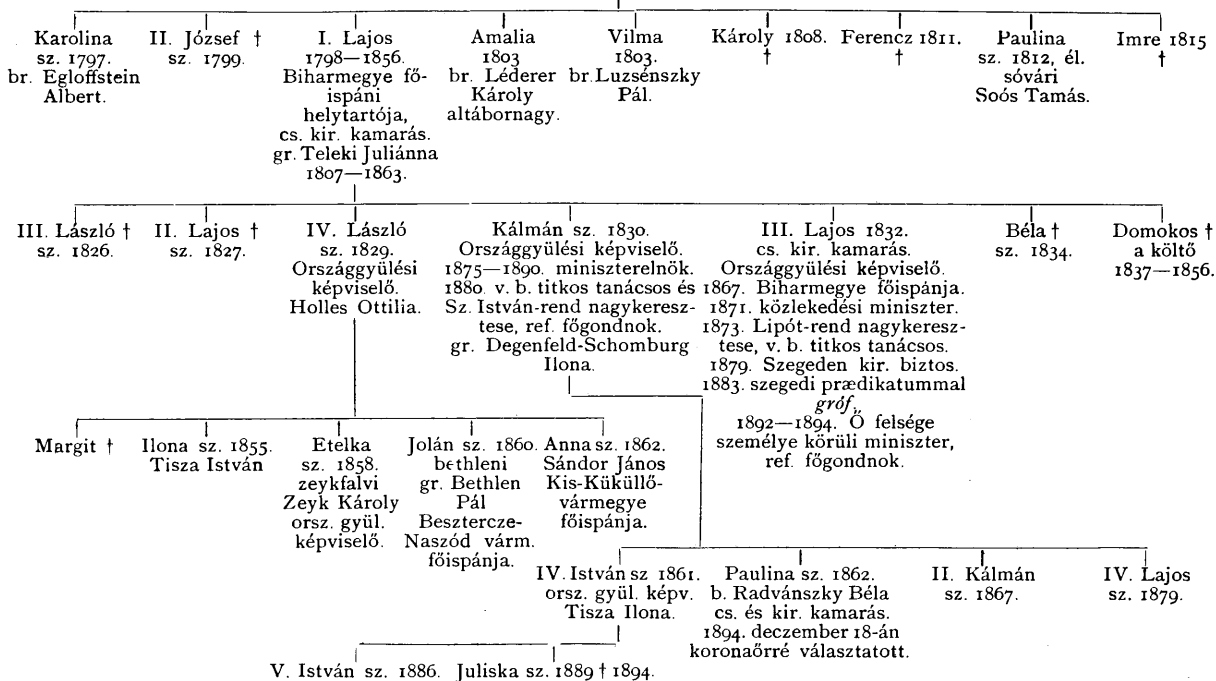
¹ Szalárdi János *Siralmas Magyar Krónikája* (Ujabb nemzeti könyvtár. Második folyam) 380. l.

² Rákóczy György fejedelem 1651. decz. 31-én a zarándmegyei *Sicola* birtokot 1200 frtban borosjenei Ujlaki

Lászlónak és feleségének *Tisza Annának* inscribálta majd 1656. febr. 23-án *Sombolyt* és *Borosteleket* kapták. *Orsz. Levéltár. Neoacquist. fasc. 18. nr. 6.*

II. TÁBLA.

II. László (ki az I. táblán.)
Bihar vármegye követe, cs. kir. kamarás.
gr. Teleki Kata 1777—1820.

Szükségesnek tartjuk már most kijelenteni, hogy bár e táblázat a borosjenői Tisza család legújabb nemzedékét is föltünteti, mi azonban csak az ősök viselt dolgairól fogunk szólni és elbeszélésünket azzal a *Lászlóval* végezzük, a ki a modenai herczeg ellen indított pörét 1760-ban sok ügygyel-bajjal befejezván, gazdag földesúr lett, s az udvarhelyszéki *Szitás-Keresztúrból* a biharvármegyei *Gesztre* költözött.

II.

Tisza István a XVII. század elején született s mint néhány fönmaradt leveléből és a diplomai terén való működéséből alaposan következtethetjük, — tudományosan képzett ember volt. Valószínűleg Váradon tanult, hol már abban az időben is virágzó protestans főiskolát találunk, a hadakozásban való jártasságát pedig odahaza Boros-Jenőn szerezte. Értett a szóhoz, de tán még jobban a kardforgatáshoz s változatos élete

folyamán mindkét rendbeli tudományának nagy hasznát vette.

A vagyonszerzési hajlamot atyjától örökölte és szerencsés házassága meg saját igyekezete által rövid idő alatt sokra vitte.

Már 1643-ban megvásárolta váradi *Fodor Jánostól* a váradi hegyen levő *Aranyos* nevű szőlőt a hozzá tartozó földekkel együtt, a következő esztendőben pedig *Bagossy Istvántól* Zaránd vármegyében szerzett tekintélyesebb birtokot.¹

Mert akkor már Arad és Zaránd vármegye nagyrésze a hódoltsághoz tartozott s a régi földesurak — ha t. i. volt hová lehajtani fejüket — jobbra-balra menekültek a török szomszédságából.

¹ «*Paria literarum et literalium instrumentorum Egregi Georgii Tisza de Boros Jenő, de et super bonis, juribusque ac portionibus suis possessionariis in Comitatus Bihar et de Zaránd existentibus habitis, confectarum et emanatarum*» Országos levéltár Acta Neo acquist. fasc. 18. nr. 6.

Így cselekedett Bagossy István is, mikor már közel férközött hozzá a török és családjával szathmármegyei birtokára, *Kaplyonba* költözködve, *Zarándon*, *Megyeren*, *Csigatövise*n, *Peczérdén* valamint *Telek* meg *Óstelek* praediumokban fekvő birtokait, illetőleg Nadányi Erzsébettől született gyermekei örökségét, — *ezer forintért* Tisza Istvánnak zálogba vetette.¹

Három esztendő múlva, 1646-ban Nadányi György osztályrészét is magához váltotta 200 imperialis talléron, úgy hogy most már az egész *Nadányi* birodalom az ő kezére került. De sok szép pénzt is adott érte, a mit bizony kockára vetett, mert a hódoltságon fekvő jószágnak vajmi kevés örömét látta a gazdája. Költség, fáradság az övé volt, a haszonnal más töltözött. Elvetni csak elvethetett a szegény jobbágy, de mikor aratásra került a sor, a török tartotta a zsákot.

Hanem hát tudta ő, hogy mit csinál és bizonyára nem dobott ki olyan nagy summát csak azért, hogy *papíroson* gazdag földesúr legyen. És ha egyszer annak rendje és módja szerint bevezettetett a jószág birodalmába, a többi aztán az ő gondja volt.

Igen ám, de a törvényes személyeknek épen ettől t. i. a statutiótól borsódzott a hátuk s mikor öreg Rákóczy György fejedelem 1647 január 20-án *Nicodim Mihály* zarándvármegyei alispánt és *Diószeghi Kristóf* deák szolgabíró-t többed magával kiküldötte, hogy Tisza Istvánt a Nadányi-féle birtokban statuálják: a jó urak összedugták a fejüket, tanakodtak és utóvégre is abban állapodtak meg, hogy ők bizony nem mennek ki a helyszínére, nem fogják levágtatni magukat a törökkel. Összezsúfolták tehát a szomszédokat Boros-Jenőre és ott statuálták ünnepélyesen Tisza Istvánt a jószág birodalmába — tiszteséges távolságról.²

Hanem hát a törvény ezt is megengedte és neki tökéletesen egyre ment. Az volt a földologréa nézve, hogy ellentmondás nem történt s a

¹ A záloglevél a váradi káptalan előtt kelt, melyben István, következetesen «*Stephanus Tiszay de Boros Jenő*» névvel nevezetik. U. o.

² A statutorok 1647 márczius 18-án jelentik a fejedelemnek hogy a helyszínére «*propter loci distanciam et metum tyrannorum Turcorum aliorumque diversorum hostium acedere non potuimus, attamen etc. etc.*» (Országos Levéltár U. o.)

határjárás ellen — a mennyiben meg sem tartották — senki sem tiltakozott.

A törökkel pedig eligazította ő a maga sorát s okkal-móddal megfértek egymás mellett. Gyermekségétől fogva hozzájuk szokván, talán nem is gyűlölte, de bizonyára nem rettegett annyira tőlük, mint a ki csak hírüket hallá. Basákkal, bégekkel jó szomszédságot tartott¹ és tudta, hogy kell megvenni a szívüket. De ha ajándékkal, szép szóval nem boldogult, szükség esetén karddal is megvédelmezte a maga igazságát.

Boros-Jenő igen erős véghely volt s a benne lakó vitézlő rend úgy szólván nap nap mellett csatázott a törökkel. Tisza Istvánnak tehát módjában állott onnan gondot viselni birtokaira. Mert a jeneiek örökösen czirkáltak és mikor a török nagyobb támadásra készült, ideje korán hírt adtak Váradra, melynek kapitánya behunyta a szemét, ha az őrség ráöklelt olykor a hatalmas és győzhetetlen császár vitézeire. Így aztán egyesült erővel csak megoltalmazták valahogy magukat és néha napján sokat levágtak a gyulai rabló törökben.²

Annyi bizonyos, hogy Tisza István nem hagyott föl a birtokszerzéssel, a mi arra mutat, hogy haszna volt belőle. De csak a földhöz ragaszkodott és nem törte magát, hogy a városban *nagy pusztá* köfalakkal gazdagodjék. Vásárolt ugyan 1645-ben Székely Mózes-től a *Csókás*, máskép *Középhidas* utczában egy telket.³

¹ Mint leveleiből kitűnik, sok főtörököt ismert. *Topal Mehemet* egykori temesvári pasáról, a ki 1657-ben Rhodus mellett az olaszokkal harczolt, azt írja a fejedelemnek, hogy jobban szeretne most a *Temes mellett nyulászni* (*Szilágyi Sándor, Erdély és az észak-keleti háború II. k. 367. l.*)

² Egy ilyen csatározásról tudósítja Pankotai András 1651. február 2-án kelt levelében Kornis Ferenczet. «*Vasárnap az jendőkben levágtak kettől a törökök; az jendők kimenvén ... Muharin basát találták hatodmagával s levágták, hetediket egy Subasát más faluban levágták. Az Olay béken kívül nem volt olyan főtörök Gyulán, mint a kit levágtak. Az törökök ezen igen megbusznak.*» (*Fábián Gábor, Arad vármegye leírása 86. l. jegyzetben.*)

³ Fábián szerint Boros-Jenő város rakva volt sokféle szabad házakkal és curiákkal, melyeket mindmegannyi előkelő emberek birtak. Tisza István idejében azonban már úgy kipusztult a lakosság, hogy a «*nagy haszontalan pusztá helyek*» egymást érték és az 1655-iki kolozsvári országgyűlésen végzést hoztak, hogy a tulajdonos, tör-

de ennél többet aztán nem is acquirált Boros-Jenőn.

Volt egy pár ezer forint készpénze és ezt úgy látszik feleségével kapta, mert atyja után még nem örökölt. *Doczó Zsuzsánna* anyai ágon a váradai Kiss családból származott, melynek Bihar vármegyében nagy kiterjedésű jószágai voltak. De mikor Tisza István 1636–1640 között nőül vette, még sok osztályos atyafi tartott számot ehhez az örökséghez és nem mondhatni, hogy *Zsuzska* valami különös szerencse lett volna reá nézve. Mindazonáltal, a mint látni fogjuk, ez a házasság vetette meg alapját a borosjenei Tisza család későbbi gazdagságának.¹

Tisza István, könnyen érthető okokból, Boros-Jenő környékén igyekezett ugyan birtokait csoportosítani, de azért távolabb is széjjel nézett, ha valamely kedvére való jószág hírért hallotta.

És a mikor a legtöbb ember hálát adott az Istennek, ha ép bőrrel megmenekülhetett a török torkából, ő igazán nagy vakmerőségre szánta a fejét és saját félszében kereste föl a félelmetes ellenséget.

Tapasztalta ugyanis, hogy a Gyula közelében elterülő *Soklyó* pusztá rengeteg határát a hódoltságon lakó parasztok, nemesek, régtől fogva bitorolják, mert az igazi örökösök még a körös-marosközi pusztuláskor világgá széledtek s ma már boldog-boldogtalan éli, kapdossa a gazdátlan jószágot.

Annak okáért hozzá hasonló vitéz társaival, *Gaborjáni János*, *Gonda István* és *Király János* borosjenei nemesekkel addig futotta a fejedelmet, míg öreg Rákóczy György megtekintvén hűségese szolgálátjukat, 1648 márczius 26-án kelt levelével megparancsolta *Weér György* borosjenei főkapitánynak meg a zarándvármegyei tisztviselőknél, hogy mindaddig, a míg *Soklyó* birtokosai igaz vérségöket és jussokat országtörvénye szerint meg nem bizonyítják: Tisza Istvánt és társait tekintsék a közpédára vált pusztá földesurainak

vényes becsű mellett, tartozik a fundus egy részét átengedni, hogy a vitézlő rend közül, a kinek kedve tartja, házat építhessen rajta. (*Szilágyi Sándor*, Erdélyi országgyűlési emlékek XI. k. 193. l.)

¹ A váradai Kiss család birtokairól alább fogunk szólni. *Doczó Zsuzsánna* atyja *András*, anyja *Kiss Anna* volt.

s annak birodalmában minden háborgatók ellen védelmezzék.²

Ezzel tehát nem csak jogot, de jogvédelmet is nyertek s csak az volt a kérdés, hogy alkuszna majd meg a törökkel? mely a fejedelem hasonló adományait bizony nem igen respektálta és *füvelés idején* okvetlenül kardra került a dolog a gyulai és jenei vitézek között.

Hanem hát Tisza István uram most csak a fejét kockáztatta, míg a többi birtokszerzésnél a mellett még a pénze is veszedelemben forgott. Igaz ugyan, hogy feje csak egy volt, de meglehet, azt tartotta, hogy a halál zsoldját egyszer így is úgy is le kell róni, a birtokot azonban unokája is örökölheti és legalább nem lesz belőle jószágnélkül szűkölködő szegény legény.

A következő év január 10-én az öreg fejedelem temetésére Gyulafejérvárra gyülekeztek az országrendek. Ott találjuk Tiszát is *Nagyary Benedek* borosjenei praedikátor társaságában. Ügyes-bajos dolgai miatt vagy talán a farsangi mulatozások kedvéért még februárban is ott időzött és rendes szokása szerint acquirálgatott. Ez alkalommal csak némely *zarándi*, *csigatóvisi* és *eleki* rész-birtokot vett zálogba a fejedelmi udvarban tartózkodó *Kemencei Lászlótól*, de rövid idő múlva nevezettnek összes zarándvármegyei jószágát magához váltotta.² Persze hogy ez az újabb szerzeménye is a hódoltságon s részben *Gyula* közelében feküdt, de hát olcsón jutott hozzá és mint praktikus ember nyilván úgy gondolkozott, hogy néhány esztendő alatt, innen-onnan csak megtérül az a tőke, a mit befektetett, a maradék pedig ám lássa a maga dolgát.

Tisza István azonban vagyona mellett tisztességét is öregbítette, mert 1649-ben már Zaránd vármegye szolgabírája, 1651-ben pedig országgyűlési követe volt s nem sokkal utóbb

¹ *Országos Levéltár. Gyulafejérvári káptalan. Liber Regius XXII. p. 65.*

² Tisza György a neoacquistikai bizottság előtt összesen 38 eredeti oklevelet mutatott föl és ezekről bizonyos *Fürstenbuch* nevű uri ember 1699-ben Bécsben hiteles másolatokat készített, könyvalakban, folyó számmal ellátva, mely az Orsz. levéltárban *Neoacquist. fasc. 18. nr. 6.* jelzet alatt őriztetik. Tisza István most említett birtokvásárlásaira, a 25, 26, 27, és 28 számok vonatkoznak.

alispánnak választották. Gyakran megfordult a fejedelmi udvarban, hol sógora, *Csulai György* püspök, öreg Rákóczy György egykori udvari praedikátora, igen kedvelt, befolyásos ember vala és alkalmasint ő meg bizalmas barátja *Szalárdi János* a történetíró hívta föl reá a fejedelem figyelmét.¹

Családi körülményeiben ez utolsó évek alatt nagy változások történtek. Feleségét, atyját eltemette s 1655. márczius 15-én *Jspán Márton* özvegyével borosjenői *Móré Zsófiával* új házasságra lépett.² Doczó Zsuzsánától egyetlen fia maradt *István*, a ki ebben az időben serdülő ifjú lehetett. Móré Zsófia előkelő, tekintélyes családból származott s hozományát zaránd és biharmegyei jószágok képezték. Most már aztán nem is acquirált többé Tisza István, hanem inkább arra törekedett, hogy a társadalomban vagyónához és tehetségéhez méltó helyet foglalhasson el. A zarándvármegyei alispánság, úgy látszik, nem elégítette ki becsvágyát és fontosabb szerepet akart betölteni Erdély államéletében.

Annyi bizonyos, hogy ez időszak mód nélkül kedvezett az efféle törekvéseknek, és erős akaratú szívós ember, a milyenek Tisza Istvánt ösmerjük, ha a mellett még tehetsége is volt, könnyen elérhette célját.

II. Rákóczy György nagy dolgot forgatott elméjében; szűk volt neki Macedonia, azaz hogy Erdély és lengyel király akart lenni.

Szövetkezett a svédekkel, megnyerte, lekötölte magának a kozákokat, meg a két oláh vajdát s csak épen a porta beleegyezésére volt

¹ Orsz. levéltár. Act. Neoacquist. fasc. 18. nr. 16. Pankotai András 1651. február 2-án írja Kornis Ferencz kolozsvármegyei főispánhoz: «most 31. Januarii volt Jenőben a gyűlés, választották viceispány uramot s *Tysza István* uramot Erdélyben urunkhoz az gyűlésre». *Fábián*, Arad vármegye leírása 86. l. (jegyzet.)

² Ráth Károly, Sebesi Ferencz budai követsége (Győri tört. és régészeti füzetek I. k. 193. l.) «Az 1655. év. ápril hó 10-én este Zaránd megye Bolgárfalva helységében, Sebesi Ferencz megyei főszolgabíró residentionalis házában víg mulatság folyt, kézfogása és gyűrűváltása lévén Anna leányának Komáromi Ferencz nagyváradi lakos és biharmegyei birtokossal. A ház fővendégjei voltak ... Szalárdi János a történetíró ... és Tisza István belényesi biharmegyei birtokos s 26 napos házas ember, mint a vő Komáromi Ferencz kérői» *Móré Zsófiára* vonatkozólag l. alább.

még szüksége, hogy seregével Krakó ellen induljon.

De a portán nem jó szemmel nézték a fejedelem készülődéseit, mert növekedő hatalma már eddig is aggodalomba ejtette a törököt. Határozottan nem tiltották ugyan, hogy beavatkozzék a svédek és lengyelek között folyó háborúba, minthogy céljaival még nem voltak teljesen tisztában, sőt azt remélték, hogy esetleg hasznot is húzhatnak belőle, — de engedelmet sem adtak arra, jóllehet Rákóczy — szokása ellenére — most a pénzt sem kimélte, hogy a lengyel expeditio mellett hangulatot csináljon.

«Mert az török szeme *adom* nélkül nem lát, nyelve néma» írják 1656. október havában az erdélyi követek, s bizony sok költség kell ahhoz, hogy a fejedelem előmehessen dolgában. Máskülönb pedig a portán úgy gondolkodnak, hogy csak hadd marakodjék a lengyel a svédvel, ne legyen arra gondja Rákóczynak és jobban tenné, ha mennél hamarább beküldené az adót, mintsem hogy a más bajával törődik ... Az angol residens pedig jóakarólag figyelmeztette a fejedelmet, hogy a porta beleegyezése nélkül semmit se cselekedjék, mert könnyen megadhatja az árát. Ily körülmények között bizonyára csak ártott az ügynek, hogy *Balogh Máté* a kapitihá és *Harsányi Jakab* a török deák, a helyett, hogy szép egyességben éltek volna, örökösen torzsalkodtak, ennek következtében pedig tekintélyük is nagyon alászállott. Utoljára még a szövetséges moldvai vajda megbízottjait is elidegenítették maguktól, szóval igen rosszul képviselték Rákóczy érdekeit.³

A szerencsésében elbizakodott fejedelem nem tudta vagy nem akarta belátni ennek káros következményeit és azzal vigasztalta magát, hogy majd rendbe jó minden, ha egyszer a lengyel koronát fejére teszi.

De Balogh Máté tapasztalt vén róka létére fölismerte a helyzetet. Tudta, hogy Rákóczy veszedelmes játékba kezdett és volt esze, hogy félreálljon, míg a zivatar elvonul. Az év vége felé visszatért Erdélybe és a fejedelemnek új kapitiháról kellett gondoskodnia, mert a portáról minduntalan gonosz hírek érkeztek.

³ Szilágyi Sándor, Erdély és az északkeleti háború II. k. 223. továbbá II. Rákóczy György összeköttetései 508. l.

Választása Tisza Istvánra esett, kinek sógora Ujlaki László, borosjenei kapitány, csak nem rég jött meg a kozák hetmantól és föladatát dicséretesen oldotta meg.

Tisza ugyan — tudomásunk szerint — még sohasem vett részt hasonló küldetésben, de legalább alaposan be volt avatva a viszonyokba, ösmerte a török észjárását, gondolkozásmódját; ügyes, alkalmazkodó és óvatos, mindazonáltal bátor szívű ember vala. Rákóczynak pedig olyan kapitihára volt most szüksége, a ki ne veszítse el egy könnyen a fejét és ne ijedjen meg a maga árnyékától, ha majd a portán «*mennydörgő módon*» fenyegetőznek.

A kapitihák voltaképen nem követek, hanem a fejedelem diplomatiái ügyvivői, magyarosan *szószólói* voltak¹ s bár nem bírtak ugyan olyan széleskörű fölhatalmazással, mint a főkövetek, de állandóan a portán tartózkodván, gyakran még fontosabb missziót teljesítettek. Ezért a fejedelmek, kiváltképen Bethlen Gábor és öreg Rákóczy György nagyon megnézték, hogy kit küldjenek kapitiháságra, mert a porta a legfurfangosabb diplomatiái műveletek színhelye volt és tapasztalatlan, vagy nem elég óvatos ember könnyen elbukott azon a sikamlós talajon.

A kapitihák mellett rendszerint egy titkárt, úgynevezett *török deákot*, meg egy hites tolmácsot találunk, kinek lekötelezése különös fontossággal bírt, mert egyaránt használható és árthatott az ügynek. Konstantinápolyban az *erdélyi házbán* laktak, és ellátásukról a porta gondoskodott, bár ezt a fejedelem, a sok borralvaló és ajándék osztogatása által, busásan megfizette.

Mikor Tisza István 1656. november közepén a portára érkezett,² a török deák Harsányi Jakab, a tolmács pedig Zülfikár aga volt. Harsányiról azt híresztelték, hogy renegáttá akar lenni; Zülfikár elaggott, gyámoltalan ember vala,

¹ Rákóczy György a Tiszához intézett leveleket így címézi: «*Generoso Stephano Tisza de Boros-Fenő, in fulgida Porta Ottomanica Oratori continuo*». A kapitihák néha *agenseknek* is neveztetnek.

² Szalárdinál olvassuk, hogy a persa követ 1656. évi november 19-én érkezett a portára és hogy minémű ajándékot hozott a császárnak, «az országnak akkori ottan lévő kapitihája borosjenei Tisza István . . . renddel megírta volt» (Id. m. 296. l.)

kire már Balogh Máté is panaszkodott, hogy néha azt sem tudja, mit beszél és olyan, mint a vén hegedűs, a ki minden nap egy-egy nótát felejt. A német residens a lengyelek pártját fogta, a franczia mindenáron békét akart, különben Balogh véleménye szerint *igen ravasz pápista ember volt*. Az angol jó indulatot mutatott ugyan a svédek iránt, de nem volt hajlandó kitenni magát Rákóczy érdekében, kire a tatár követek szüntelenül vádoskodtak. A Harsányival rossz lábon álló moldvai kapitihák hidegen, bizalmatlanul fogadták . . . szóval diplomatiái működését igen rossz előjelek között kezdé meg.¹

De bármennyire újoncz is volt ezen a téren, józan világos eszű ember létére helyesen fogta föl feladatát és mindenekelőtt a porta magatartásával igyekezett tisztába jönni. Csakhamar meggyőződött arról, hogy a fejedelem, a kinek barátja úgyszólván senki, ellensége azonban igen sok volt — nem fogja megnyerni a porta engedelmet a háborúra, a bevégzett tényekkel szemben pedig csakis akkor számíthat elnézésre, ha vállalatát gyors siker követi, *minthogy a török nemzet elméje nagyon a szerencse után járó*.

Figyelmeztette tehát Rákóczyt, hogy a diván beleegyezése nélkül csakis abban az esetben kezdje meg a háborút, ha *készre* mehet és biztos kilátása van arra, hogy a lengyel koronát hamarosan elnyerheti, mert máskülönben saját magával együtt az országot is végső veszedelmebe sodorja.²

Már ennél több óvatosságot magyarsága megtagadása nélkül nem tanácsolhatott a fejedelemnek, mikor a nemzet jobbjai, köztük *Zrinyi Miklós* és *Nádasdy*, nagy örömmel és reménységgel néztek a hadi készülődések elébe és Rákóczyban látták azt a «*tündöklő csillagot*», a ki által meg fog virradni a szegény magyarra.³

¹ Tisza István jelentése 1656. decz. 13. (Szilágyi, Erdély és az észak-keleti háború II. k. 225. l.) Harsányi Jakab decz. 21-én kelt levelében mentegeti magát a fejedelem előtt hogy csak *Balogh Máté* fogta reá, mintha renegáttá akarna lenni és Zülfikár aga megesküdött Tisza István előtt, hogy ilyet neki sohasem mondott. (Szilágyi. S., Rákóczy Gy. összekötötése 508. l.)

² Szalárdi id. m. 301. l.

³ Szilágyi, Erdély és az észak-keleti háború II. k. 228. l.

A fejedelem tehát nem habozott többé és elhatározta, hogy a porta engedelmé nélkül is beüt Lengyelországba, Tiszának azonban szigorú kötelességévé tette, hogy a dolgot mindaddig tagadja, a meddig ellenkező parancsot nem kap tőle ...

Nehéz és háládatlan szerep, melynek csak addig volt értelme, míg a hadi készülődések folytak, nehogy a török tiltakozása Rákóczyt olyan helyzetbe sodorja, hogy ne maradjon fenn más választása, mint vagy szégyenszemre visszavonulni, vagy nyíltan szakítani a portával.

De mikor már a sereg megindult és annak híre Konstantinápolyba is eljutott, a vakmerő tagadás semmit se használhatott többé az ügynek, a kapitáhi fejére azonban könnyen veszedelmet hozhatott, mert még csak védekezni se tudott az ellen, hogy ámitotta és félrevezette a portát.

Az 1657 elején, kemény téli időben, Rákóczy már az ország szélén táborozott és a tatárok siettek ezt hírül adni a portára.

A nagyvezér január 24-én maga elé hivatta és kérdőre vonta Tiszát, a ki azonban, kötelessége szerint, hűségesen tagadta a dolgot. Indignálódva utasította vissza azt a vádat, hogy Rákóczy a fényes kapu híre és akarata nélkül ilyen vakmerőségre vetemedett volna s általában olyan jól játszott szerepét, hogy csakugyan sikerült neki a nagyvezért rövid időre elámítani.

Köpröli Mohamed, a kihallgatás végével így szólott hozzá: *»Ird meg az uradnak, békességes országa, nagy gazdagsága, senkitől sem bántása: üljön vesztég, ne mozogjon, megárt. Nem tudja-e, hogy a lengyeleknek a felséges tatár chámmal is barátságok vannak? összevesznek, azt is ellenségévé csinálja s az fényes portának is bajt szerez.»*¹

Tisza megfogadta a jó tanácsot, írt a fejedelemnek, de persze nem azt, a mit a nagyvezér parancsolt. Fgyelmeztette urát, hogy mindenekelőtt a tatárokkal egyezték meg, mert legközelebb onnan fenyeget a veszedelem. Gondolja meg, hogy a mit még ma egy újjal is tapasztaszthat, később tényérrel is hiába tapogat. Küldje be a portára főkövetét mennél hamarabb, mert ez a titkolózás és képmutatás elébb-utóbb rosszra fog vezetni.

Rákóczy tehát föltartóztatás nélkül folytathatta utját Krakó felé, de Tisza István első diplomatai sikerének nem sokáig örvendezhett. Mert a porta csakhamar biztos értesülést szerzett Rákóczy előnyomulásáról és elkövetkezett az idő, mikor a nagyvezér mennydörgő módon fenyegetőzött s csak úgy *füstölt* a haragtól, mikor Tisza azzal menté magát, hogy ő mégis ártatlan, mert most hallja először, hogy a fejedelem Lengyelországba tört.

Persze hogy nem adtak többé hitelt szavainak, de legalább ép bórral menekült és úgylátszik, igaza volt abban, hogy a török elméje a szerencsével forog. Mert nem lehetett tudni, mit hoz a holnap, és a mit a pártütő erdélyi fejedelem vétett a portának, azt a *lengyel király* jóvá tehetete ...

És tényleg egy darabig várakozó állást foglaltak el Konstantinápolyban. Sürgették ugyan az adó beküldését, szidták, fenyegették Rákóczyt, hogy megtagadta a portához tartozó hűségét: de azért folytonos figyelemmel kísérték a lengyelországi eseményeket és annak kimenetelétől tették függővé Erdély sorsát.

Rákóczy 1657. márcz. 28-án tartotta fényes bevonulását Krakóba és elérkezettnek hitte az időt arra, hogy a portát kiengesztelje. De a győzelem híre még nem jutott el Konstantinápolyba és Tisza István ápril 30-án kelt levelében keservesen panaszkodik Barcsai Ákosnak, a ki a fejedelem egyik helytartója volt, hogy a fővezér megesküdött, hogy Erdélyt, Moldvával együtt porrá teszi. Hívja hát össze a három nemzetet és küldjenek *illendő ajándékkal* követekeket a portára, a míg nem késő, mert már a tűz fellobbant és a töröknek kengyelben a lába. Tanácsolja, hogy írasson Barcsai a temesvári és egri pasáknak, hogy vessék közbe magukat a portán, mert hiszen nekik se lesz abból hasznuk ha Erdély végromlásra jut — *«az Istenért»* — úgymond — *jól gondolkodjék kegyelmed, és oka ne legyen a haza veszedelmének»*.¹

Rákóczy arra számított, hogy lengyelországi diadalának hírére el fognak némulni ellenségei a

¹ A jelentést rendszerint a török deák is aláírta, de a most idézett levél egészen a Tisza keze írása. (Kiadta Szilágyi Sándor. Erdély és az északkeleti háboru II. k. 359. l.)

¹ Szalárdi id. m. 301. 302.

portán, de csalódott, mert Krakó elfoglalását nem tartották Konstantinápolyban olyan fontos dolognak, főleg miután a budai pasa úgy informálta a nagyvezért, hogy a fejedelem tulajdonképpen semmi derék dolgot nem végzett, mert a lengyel urak idegenkednek tőle, sőt az egyesült lengyel és német hadak a Visztula mellett két tűz közé szorították.

Most aztán ismét gonosz napok következtek Tiszáékra, mert a nagyvezér legelsőben is rajtok tölté bosszúját. Élelmükről nem gondoskodtak többé, a *«præbenda-pénzt»* nem adták ki s mint-hogy Barcsay az ország javaiból sem *tiplálta* őket, bizony szükségét szenvedtek. Tanácsolta hát Tisza, hogy küldjenek valami ajándékot az *«ebnek»*, hogy megjöjjen a kedve.¹

Végre máj. 23-án megérkezett *Thorday Ferencz* a főkövet, a svéd király legatusaival. A vezér hidegen fogadta őket, dühöngött Rákóczy hitetlensége ellen és *«nagy rancorral»* beszélt velük. De Tiszával egyetemben addig engesztelték, míg lecsendesedett, elfogadta az ajándékot és becsülettel *megkafstányozta* mindnyájukat. Június 29-én a szultán is maga elé bocsátotta a követeket. Thorday Ferencz, a ki most járt először a portán, hatalmas diktióval akarta volna meg-lágyítani a török császár szívét és fölöttébb csodálkozott, hogy nem engedték beszélni. Micsoda kihallgatás az olyan, a hol az ember még szóhoz sem juthat!

Annak utána a muftihoz mentek, a ki eleinte mérgeskedett, átkozódott, utoljára pedig minden jót ígért s mi hallatlan dolog, még az ajándékot is visszautasította. Ilyen ember sem akadt több Konstantinápolyban.

Thorday uram beszámolván követjárása felől, arra az eredményre jutott, hogy a portai dolog a *lengyelországi szerencsén forog*. Hát ezért bizony nem volt érdemes olyan nagy útat tenni és annyi sok pénzt elkölteni, mert régen megmondá már azt Tisza István.² Csakhogy épen az volt a baj, hogy Rákóczy szerencsecsillaga már tűnőfélben vala és ezt igen jól tudták a portán.

¹ Panaszkodik, hogy Erdélyből semmi híreket nem kapnak, sőt a titkos íráshoz való *kulcsot* is hiába várják. A jelentés 1657. május 18-án kelt. (U. o. II. k. 361. l.)

² Thorday főkövet jelentése 1657. június 4-ről. (U. o. II. k. 363. l.)

A lengyel az osztrákkal szövetkezett ellene, X. Károly svéd király cserben hagyta, a kozákok fellázadtak, a tatárság csak egy intésre várt, hogy beüssön Erdélybe: a fényesen kezdett háború csúfos kudarczczal végződött.

Tisza István e válságos napokban, követ-társaival együtt roppant tevékenységet fejtett ki és szívvel-lélekkel akart szolgálni hazájának. De már akkor Rákóczy nem volt más a porta szemében, mint *pártütő adófizető szolga*, a ki megérdemli, hogy vakmerőségeért méltóan lakoljon. Hasztalanul törekedtek mellette a svéd és angol követek; hiába bizonyígtatta Tisza, hogy a fejedelem csak a fényes kapu hasznát nézte, mikor a svédekkel szövetkezett és élete fogytaig meg akar maradni hűségében: Konstantinápolyban kijelentették, hogy Rákóczy hatalmának növekedését meg nem tűrik és bünbocsánatra csakis akkor számíthat, ha kivonja hadait Lengyelországból.

De ez sem volt őszinte ígélet, meg is jegyzi rá Tisza 1657. június 23-án kelt jelentésében, hogy nem lehet hinni szavukban, mert jó reménységet nyújtanak, de *«az szívek teljes miriggyel»*.

Ily körülmények között nem tanácsolhatott egyebet a fejedelemnek, mint hogy békéltessék meg a svéd királyt a lengyelekkel, maga pedig szövetkezzék az oroszszal és igyekezzék a kozákokat ismét pártjára vonni. A tatárok abban bíznak, hogy Erdély üres lévén, vérontás nélkül kirabolhatják. Jól vigyázzon tehát Rákóczy és ha le nem ültetheti őket, legalább seregének egy részét bocsássa haza Lengyelországból. A portába helyezett bizodalma hiú reménység. Az a szerencséje Erdélynek, hogy a *pogány ebeknek* meggyült a bajuk a velenczésekkel, különben már elborították volna az országot.

«Istenünkhöz, vallásunkhoz, hazánkhoz, Nagyságodhoz való kötelességünk arra indítana ben-nünket, hogy az közönséges causát totis viribus előmozdítanók; miénk az fáradságos törekedés. Istenen áll, mint munkálkodik ez megátalkodott pogányok szívében».¹

De már késő volt a jó tanács, kárba veszett minden igyekezet. Rákóczy békéért könyör-gött és megkezdé szégyenteljes visszavonulását

¹ A jelentéseket lásd Szilágyi, Erdély és az észak-keleti háború II. k. 359—368. l.

Lengyelországból. A nagyravágyó, hatalmas ember, kinek csak nemrég királyok és fejedelmek keresték barátságát, megaláztatott a föld poráig és bukásában azzal vigasztalta magát, hogy *nem az ellenség fegyvere ártott neki, az Isten haragja szállott fejére.*¹ Seregének romjait lengyel és tatár hadak úton-útfélen levágták, Kemény Jánossal az erdélyi nemesség színe-java a khán fogságába került.

Tisza István már a tavaszon szeretett volna kijönni a portáról. Megelégette a dicsőséget, mert mégis csak jobban tudott ő karddal viaskodni, mint *szóval* meg pennával és a csataterre kívánczolt.² De a fejedelem, úgy látszik, hallani sem akart erről s továbbra is bent marasztá. És a míg teljes erejéből oltogató a Rákóczy ellen fellobbant tüzet, egyszer csak azon vette észre magát, hogy az ő háza is kigyuladt.

Valahányszor fejedelemváltástörtént Erdélyben, a porta mindannyiszor követelte *Boros-Fenő* átadását s csak a jó Isten tudná előszámlálni, hogy mennyi ügygyel-bajjal, költséggel és lőtás-futással volt képes a szegény ország megvédelmezni ezt a fontos végvárat.

Rákóczy bukásával — mert Konstantinápolyban ítéletet mondtak már fejére — ismét szőnyegre került az ügy, hisz ennél kedvezőbb alkalmat keresve sem találhattak volna arra, hogy *Fenőt* végre-valahára a félhold uralma alá hajtsák. Éreztetni kell a pártos, hűtlen országgal a hatalmas császár rettentő haragját, — így hangzott a díván véleménye; mert nem az volt a főczél, hogy Rákóczy bűnhődjék, hanem hogy Erdély emelkedésének örökre elvágják az útját.

¹ Szilágyi S., A két Rákóczy György családi levelezése 532. l.

² Erre czéloz Barcsay Ákos helytartó 1657. márcz. hó 22-én írott levelének következő passusa: «Az kgték készítése felől írtam Urunknak s alázatosan is törekedtem, ő nagysága méltóztassék kgték felől provideálni, szégyen lévén, ha kgték csak úgy indul hadra . . . azon leszek kgtéket tisztességesen elkészítem. (Szilágyi, Erdély és az északkeleti háború II. 358. l.)

Mikor Tizsának fülébe jutott, hogy mit forralnak a portán, nem lehetett többé maradása Konstantinápolyban. Ha *Boros-Fenő* elvész, rövid idő múlva elvész *Várad* is, ő pedig háza népével együtt bátran neki indulhat a nagy világnak. Elhatározta tehát, hogy búcsút vesz a portától; úgy is vége van már mindennek s otthon legalább oltalmazhatja családi tűzhelyét, és hazájának, nemzetének is szolgálhat.¹

Csak hogy már akkor útban volt a tatár khán követe Konstantinápoly felé, a lengyelországi győzelem hírével.

Utolsó portai jelentése 1657. augusztus 1-én kelt s Barcsay, a helytartó, augusztus 13-án tudósította őt az erdélyi állapotokról. Kipusztult az ország, odaveszett a főnemesség virága, az emberek sírnak, jajgatnak és átkozódnak mindenfelé. «*Ezt hozá — úgymond — a más országán való kapdosás, ennek az hazának pusztulást s talán az urunk fejedelemségének is változását . . . s félb, kegyelmeteknek is, ha veszedelme nem is, de elég busulása s nyomorúsága következik, sőt én nehezen hiszem, Fenő is most oda ne csússzon . . .*»²

Barcsay Ákos jó prófétának bizonyult, kár, hogy a saját sorsát meg nem tudta jövendőlni. Mire levele Konstantinápolyba érkezett, Tisza István, Harsányival, Thorday Ferenczczel, Zülfikár agával már a *Héttoronyban* elmélkedett a szerencse forgandóságáról.³

A porta csak azon bosszankodott, hogy Rákóczy kicsúszott a tatár khán körme közül. Milyen szép társaság került volna most össze a *Jediculában*.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

¹ Barcsaynak 1657. aug. 13-án kelt levelében olvassuk: «Kapikiha ki leszen, még nem tudom, mint disponál urunk ő nsga». U. o. 369. l.

² U. o.

³ Rákóczy György 1657. szeptember 1-én írja anyjának: «Az portán Zülfikár agát, Harsányit, Tordait, Tisza István uramékat a Jediculában vetették.» U. o. 436. l.

A KOMLÓSI KOMLÓSY CSALÁD TÖRTÉNETE 1344. ÉVTŐL.

(Első közlemény.)

A *Komlósyak* már hatodfélszáz év óta birják Bereg megyében a család nevét és előnevét adó *Komlóst* s a vele egy határban fekvő *Kövesdet*, *Falucskát* és *Pálfalvát*. Ezekhez tartozott még a XIV. század közepén *Sarkad*, *Nyíresfalva* és *Medencze* is.

A család egy ága később *Komlósi Dothor* nevet vett fel, újabb időben azonban ismét visszatért a *Komlósy* névhez. Egy másik ág *Vajnági*, két családtag pedig *Borosjenői* előnevet használt.

A *Komlósyak* eredetét homály fedi. A hagyomány valami *Ils* nevű nemzetségből származtatja, melynek elei Árpád honfoglaló hadaival jöttek volna be hazánkba, s ezen nemzetség adott volna nevet az *Ilosva* folyónak, a mellette telepített *Ilosva* falunak és az *Ilosvay* családnak, s ezen *Ils* nemzetségből származott volna a *Komlósy* család is. Utóbb a magyar lakosság nagyobb részét a IV. Béla király idejében betört tatár hadak irtották volna ki, az elmenekült kisebb rész pedig a béke és rend helyreállítása után visszatért tűzhelyeihez s utódaik, — mint *Komlósy Béla* tudatja, — Nagy, Csorba, Molnár, Gomba, Mező, Kis, Sző és Sötér nevek alatt ma is élnek eloroszosodva bár, de büszkéek magyar származásukra, a legszebb fekvésű úrbéres belső telkeken laknak, a többi ruthén eredetű volt jobbágyoktól eltérőleg magyarosan öltözködnek, s a legények pörge kalapjaik mellett darútollat viselnek.

A volt jobbágyok egy részének magyar vezeték neve azonban még akkor sem bizonyítana *magának a Komlósy családnak magyar eredete mellett*, ha beigazolható volna, hogy rég idők óta ott laknak, és nem az újabb korban telepítették Komlósrá, — az *Ils* nemzetségnek pedig nyomára sem akadunk az eddig napvilágot látott okmányokban.

Egy másik ruthén hagyomány ellenben az Árpád hadaihoz csatlakozott *kiewi orosz hercegtől* származtatja a *Komlósy* s a vele rokon családokat, a mit *Duliskovics* volt szentmiklósi lelkész is igyekezett bebizonyítani «A felvidéki ruthének» című művében.

Okiratokkal, a melyek segítségével a *Komlósyak* eredetét minden kétséget kizárólag meghatározhatnánk, nem rendelkezünk; elpusztultak azok mintegy 15 év előtt *Komlósy Albert* házának padlásán, s így a család történetének megírásánál csak a leleszi konvent, az *Ilosvayak*, és a *Bilkei Gorzók* levéltárának adataira támaszkodhatunk, ezek az adatok pedig nem említik a család eredetét.

Azonban az a körülmény, hogy a *Komlósyak* nál erősen tartja magát az *Ilosvayakkal* való közös származás hite, a mellett bizonyít, hogy ők is a havaseli földről Bereg- és Máramaros megyékbe telepített *oláhok* utódai, mert az *Ilosvayak* oláh eredetét be tudjuk igazolni.

Az oláh eredet és a közös származás mellett szól a *Komlósyak* XIV. századbeli birtokának kiterjedése is, a mely jóformán meg egyezett a szomszédos *ilosvai*, az ezzel határos *bilkei* és az e mellett fekvő *dolhai* uradalmak területével s mintegy rá mutat, hogy e négy nagy birtoktest, négy testvér osztályrészét képezte, s valószínűnek látszik, hogy az első névleg ismert ősök *Komlósy Torpa Mihály*, *Bilkey Karácson vajda*, *Hosszúmezey Szaniszló vajda* és *Ilosvay Maxem* édes testvérek, s mindannyian *Oláh Tatamér* fiai voltak. Sőt lehet, hogy a *Makarjayak* és a *Sztánfalvayak* is *Tatamértól* származnak, az utóbbiak azonban nem szereztek királyi adományt birtokaikra s így nem is jutottak a nemesek közé, a *Makarjayak* pedig eladván Makarját, onnan elköltöztek s más nevet vettek fel, utódaik talán ma is élnek. De bizonyítja a közös eredetet a *Komlósy*, *Ilosvay*, *Kisfalusy*, *Bilkey*, *Lipčsey* és *Gorzó* családok közös címere is s ez már magában véve is erős heraldikai érv, a mit nem gyengít meg azon körülmény sem, hogy a *Dolhayak* más címet viseltek, mert van rá példa, hogy a király közel rokonoknak is különböző címet adományozott.¹

Az oláh eredet mellett szól azon körülmény is, hogy midőn *Koriathovics Tódor* podoliai herceg a munkácsi várat és uradalmat adományba kapta volt *Zsigmond* királytól, azonnal követelte, hogy a *Komlósyak* ismerjék el az uradalom felsőségét, s a régiebb időben szokásos adókat most neki fizessék be, a várban pedig fegyveres szolgálatot teljesítsenek. A vonakodó *Komlósyakat* aztán *Tódor* herceg elfogatta, börtönre vettette, *Sarkadot*, *Nyíresfalvát* és *Medenczét* pedig elfoglalta tőlök és a munkácsi várhoz csatolta, de *Komlós* és *Kövesd* megmaradt mai napig a *Komlósyak* birtokában, mert ezekről bizonyosan nemesítő királyi adományleveleket birtak felmutatni, míg *Sarkadot*, *Nyíresfalvát* és *Medenczét* valószínűleg csak kenézi jogon birták volt.

Károly és *Lajos* királyok idejében a királyi birtokokra telepedett oláhok vajdái és kenézei

¹ Lásd a *Sóvári Soós* és az *Eszenyi Chapy* családok címerleveleit. Turul III. 114—119.

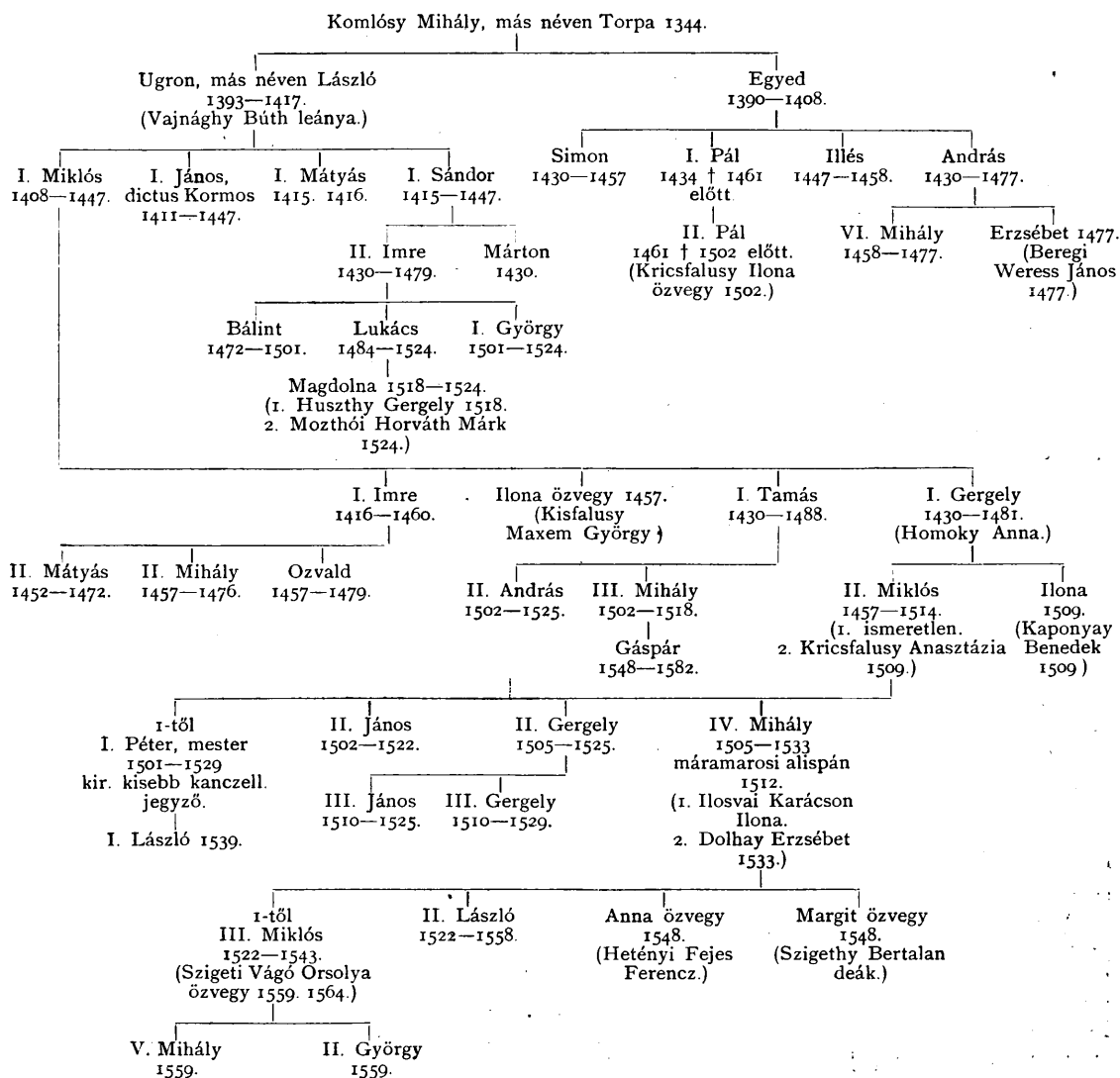
tartoztak olyan szolgálmányokkal, a minőket Tódor herczeg követelt a *Komlósyaktól*, az Árpád-ház alatt azonban a várjobbágyok voltak ilyenre kötelezve, s így az sem lehetetlen, hogy a *Komlósyak* ősei a beregi vár jobbágyai voltak, s mint ilyeneket, elpusztúlván a beregi vár, Munkács vára kötelékébe akarta Tódor herczeg beleszorítani. Ez esetben lehetnek a *Komlósyak* magyar eredetűek is s az Ilosvayakkal való közös származás hite csak a többszöri összeházasodásból támadt.

De ha *idegen nemzetből* származott is ősük,

jó hazafiak lettek a *Komlósyak*, s habár leginkább csak a megyei életben szerepeltek, mikor szükség volt rá, a csatatéren is helyt állottak, s részt vettek a magyar nemzet szabadságharczaiban, a mit az is bizonyít, hogy a munkácsi vár egyik bástyája a Komlósyak nevét viselte. A reformált hitet is korán elfogadták s 1594-ben már állott Komlóson az új vallás temploma.

Mielőtt a család egyes tagjainak történetét elmonnók, dabemutatjuk a nemzedékrendet I. Mihálytól kezdve.

I. TÁBLA.

Komlósy I. Mihály a törzs, ki *Torpának* is nevezte, 1344-ben mint nemes ember tanuskodott a leleszi prépostságnak Eszenyi László fia elleni perében a Szalóka és Eszeny között fekvő bizonyos négy ekényi vitás földterület iránt.¹ Egyéb adatot nem ismerünk róla. Egy fia maradt, *Ugron*, másnéven *László*, valószínű azonban, hogy az ezen időben 1390 és 1408 között élő *Komlósy Egyed* is az *I. Mihály* fia volt; a család által szerkesztett leszármazási tábla *I. Mihály* testvéreként tünteti fel *Egyedet*, de ez chronologiai okokból teljesen valószínűtlen. *Ugron* 1393—1417-ig sok ízben lett királyi embernek jelölve.³ 1408-ban vizsgálatot rendelt el Zsigmond király *Komlósy Ugron* és *Egyed* panaszára Koriathovics Tódor herczeg ellen, a ki tőlük Kövesdet elfoglalta, *Ugron* fiát *Miklóst* pedig elfogatta és a munkácsi várban egy évig tömlöczben tartotta.⁴ A pernek az lett a vége, a mit már fentebb elmondottunk, hogy Komlós és Kövesd megmaradt ugyan a *Komlósyak* kezén, de Sarkadot, Nyiresfálvát és Medenczét örökre elvesztették. Sarkadot már előbb Dolhay Szaniszló János, Péter, György és Bogdánnak adományozta volt Tódor herczeg és testvére Vaszil, e feletti bosszújokban pusztították el *Komlósy Ugron* és fiai *Miklós*, *János*, *Mátyás* és *Sándor* a Dolhayak Négyforrás nevű birtokát 1415-ben, miért is aztán 1416-ban vizsgálatot rendelt el ellenök az országbíró Perényi Péter.⁵ Az Atyay család pedig a komlósi és salánki határlevelek visszatartása miatt perelte be *Komlósy Ugront*.⁶ Neje *Vajnághy Búth*, mármarososi birtokos ismeretlen nevű leánya volt, kitől négy fia maradt: *I. Miklós*, *I. János*, *I. Mátyás* és *I. Sándor*.

I. Mátyás neve csak 1415- és 1416-ban említetik, utóbb nem hallunk róla semmit.

I. János, ki *Kormosnak* is neveztetett, 1416- és 1419-ben volt királyi embernek jelölve.⁷ 1411-ben ellentmondott Dolhay Szaniszló, János, György és Bogdán beiktatásának Sarkad, Románpataka, Dolha, az ottani vám és Kukhavasú birtokába.⁸ Minthogy Dolhához és Kukhavassához a *Komlósyak* igényt nem tarthattak, ellenmondásának csak az lehetett oka, hogy neje a Dolhay családból származott s vagy Dolhay Sándor, vagy pedig István vajdaleánya volt. 1417-ben Makarján hatalmaskodott *Komlósy János*, a hol a Dolhayak

egyik emberét keményen megverte, s annak ökreit, s más jobbágyok számos juhait elhajtatta,¹ utóbb valószínűleg kiegyezett a Dolhayakkal, s alkalmasint az okozott károk és a hosszas per költségei fejében adott át nekik négy ekényi földet a komlósi határból, a mi ellen *Komlósy Miklós* fiai *Tamás* és *Gergely*, *Sándor* fiai *Imre* és *Márton*, valamint *Egyed* fia *Simon* 1430-ban óvást emeltek;² a Dolhayak a négy ekényi földnél is többet foglaltak el, mert még ugyanazon 1430-dik évben pert indított ellenök *Komlósy János*, valamint *Sándor*, *Imre*, *Simon* és *András* Kövesd nevű pusztájuk, a komlósi határból tíz ekényi föld és egy nagy erdőrészt elfoglalása s új határhalmok hányatása miatt,³ de ezzel meg nem elégedve, ök is erőszakhoz nyúltak és elfoglalták Sarkadot, ennek birtokába azonban a Dolhayak 1434-ben visszahelyeztettek. Folyik a perlekedés még tovább is; egy 1447-iki levélben olvassuk, hogy *Komlósy János* panaszára Dolhay Ambrus a szentmihályi nyolczadra idéztetett, de hogy mi okból, az nem tűnik ki az idéző levélből.⁴

Vajnág és Újbárd mármarosmegyei faluk felét, édes anyja hozományát, egy későbbi okmány tanúsága szerint, elzalogosította volt Viski Orosz Jakabnak. Gyermekai, legalább fiai, nem maradtak.

I. Sándor 1416-tól 1447-ig több ízben volt királyi ember.⁵ Két fia ismeretes: *II. Imre* és *Márton*.

Márton csak egy ízben említetik, 1430-ban.

II. Imre 1463-tól 1479-ig sokszor lett királyi embernek jelölve. Három fia maradt: *Bálint*, *Lukács* és *I. György*.

Bálint 1475 és 1476-ban, *I. György* pedig 1507-ben volt királyi ember. Utódaik ismeretlenek.

Lukács 1484-től 1519-ig szerepelt mint királyi ember, 1518-ban testvérével *Györggyel* együtt zálogba adták komlósi és kövesdi birtokaiakat *Lukács* leányának *Magdolnának* és férjének *Huszthy Gergelynek* 600 forintért,⁶ 1524-ben pedig ezen birtokok egy részét örökösen átengedték *Magdolnának*, a ki ekkor már *Mozthó Horváth Márk* neje volt.⁸

I. Miklós 1416, 1417, 1419 és 1447-ben volt királyi ember.⁹ 1416-ban beperli Dolhay Sza-

¹ Gyömrői levéltár, XX. kötet I. 12. 13

² Zichy-codex, II. 278.

³ Lelesz. Statut. litt. D. nr. 259 és Actor. nr. 110. anni 1417.

⁴ U. o. Actor. nr. 5. anni 1408.

⁵ U. o. Actor. nr. 76. anni 1416.

⁶ Szirmay. C. Ugocsa. 152.

⁷ Lelesz. Statut. litt. D. nr. 259. és Actor nr. 17. anni 1419.

⁸ U. o. Statut. litt. D. nr. 81.

¹ U. o. Actor. nr. 19. anni 1417.

² U. o. Actor. nr. 29. anni 1430.

³ Lelesz. Actor. nr. 20. anni 1430.

⁴ U. o. Actor. nr. 9. anni 1447.

⁵ U. o. Acta anni 1416—1447.

⁶ A családi közlés huszti várnagynak nevezi.

⁷ Lelesz. Acta anni 1518.

⁸ U. o. Acta anni 1524.

⁹ U. o. Statut. litt. D. nr. 259. Actor. nr. 110. anni 1417, és nr. 17. anni 1419.

niszló *I. Miklóst* és testvérét *Jánost*, minthogy azon egységet, melyet a Dolhayak 70 sertésének elhajtása és két emberének letartóztatása miatt választott bírák közbenjárására kötöttek volt, meg nem tartották, s ezért az egység megszegőjére kimondott 50 márka birságot követeli a *Komlósyakon*.¹

Lehoczky Tivadar állítása szerint² 1418-ban egyenlő címert kaptak a *Komlósyak* és *Ilosvayak* Hassági Farkassal, Kakas Jánossal, Macsolay Jánossal és Uszfalvy Pállal. Ez az állítás azonban nem felel meg a valóságnak, mert először is a Zsigmond király által Konstanczban 1418-ban adományozott címerlevél szövegében *nem fordul elő az Ilosvayak neve*, a megnevezett *Komlósyak* pedig a Sárosmegyében birtokos Teköle nemzetségből eredtek,³ és semmi vérségök sem volt a beregmegyei *Komlósyakkal*, — másodsor pedig az akkor adományozott címet: «sánczkosárban ülő, fején nyíllal átlótt, piros rózsát tartó farkast» *sohasem használták a Komlósyak, de az Ilosvayak sem. I. Miklósnak* három fia és egy leánya maradt: *I. Imre, I. Tamás, I. Gergely* és *Ilona, Kisfalusy Maxem György* felesége. Ezekkel egyidőben élt *István* is, a ki 1416-ban és 1419-ben volt királyi embernek jelölve,⁴ de a kit nem tudunk elhelyezni a családfán.

I. Imre 1416 és 1419-ben volt királyi ember,⁵ élt még 1460-ban is, három fia ismeretes: *II. Mátyás, II. Mihály* és *Ozvald*.

II. Mátyás 1453-tól 1463-ig, *II. Mihály* 1458—1476-ig, *Ozvald* pedig 1468-tól 1479-ig szerepelt mint királyi ember. Utódaikról nincs tudomásunk.

I. Tamás 1447-től 1484-ig sok alkalommal viselte a királyi képét. 1468-ban testvérel *Gergelylyel* együtt ellentmondás nélkül lett bekiktatva Gacsályi öregebb Miklós, János és László egy a Borsova folyón lévő malmának fele részébe. 1476-ban egyike volt az Ilosvayak és Bilkeyek közötti perben működő választott bírának. Erőszakos halállal múlt ki, Ilosvay Demeter megölte 1488-ban. Két fia maradt: *I. András* és *III. Mihály*.

I. András 1502, 1505, 1506, 1510, 1518, 1519 és 1520 években volt királyi ember, élt még 1525-ben is. Utódei ismeretlenek.

III. Mihály 1502, 1505, 1506, 1507, 1508, 1513 és 1518-ban működött mint királyi ember. 1508-ban atyja *I. Tamás* gyilkosának, a már akkor elhalt Ilosvay Demeternek fiait *Istvánt* és

Andrást atyjának 20 év előtt történt megölése miatt beperelte. Egy fia ismeretes:

Gáspár 1548-ban már említetik. 1575 és 1579-ben királyi ember volt. 1570-ben pert újtott Bilkey Péter deák fia Máté és ifjú György fia Ferencz, Dobrókai Palkó Péter özvegye Sára ellen, valamint *Komlósy Gáspár, Miklós* és *Máté* ellen is valami kártételek miatt, 1570-ben zálogba adott *Komlósy Gáspár* egy dobrókaai népes jobbágytelket Dolhay Imrének,¹ 1575-ben pedig egységre lépett Dolhay Györggyel szintén egy dobrókaai jobbágy iránt,² végre 1582-ben Mátyóczi Gúthy Ferencz-cel perel valami homoki részbirtok végett.³ Utódait nem ismerjük. *I. Gergely* 1454-től 1484-ig igen sok alkalommal lett királyi embernek kijelölve. 1457-ben nyugtatják *Gergely*, a fia *Miklós*, testvérei *Tamás* és *Imre*, s ezen *Imre* fia *Mátyás* — Ilosvay Karácson Lászlót a felől, hogy *Komlósy Ilonát, Kisfalusy Maxem György* özvegyét, néhai férje ilosvai, ilonczai, kisalusi és reói (ma Bród) birtokaiból hozománya és nászajándékára nézve kielégítette. Még ugyanazon évben egységre léptek *Gergely, Tamás* és *Imre, Imre* fiai *Mátyás, Mihály, Ozvald* és *Egyed* fiai *Pál, András* és *Simon* bizonyos vitás földrész iránt Ilosvay Karácson Lászlóval, Andrással és Györggyel a leleszi konvent előtt, de hogy milyen feltételek alatt, az nincsen feljegyezve.⁴ 1458-ban azért perelnek *Gergely, Tamás, Simon, Pál, András, Imre* és *Mátyás* az Ilosvayakkal, Bilkeyekkel és Rákolczy Istvánnal, mert ezek kövesdi birtokukról bizonyos barmokat erőszakkal elhajtattak, Kisfalusy Maxem György kisalusi, ilosvai, ilonczai és négyforrási rész-birtokait pedig elfoglalták és Maxem György özvegyét *Komlósy Ilonát* azokból kizárták anélkül, hogy hozománya és hitbére nézve kielégítették volna.⁵ A pernek az volt az eredménye, hogy Ilosvay Karácson László 1460-ban 200 arany forintot fizetett *Komlósy Gergely, Imre* és *Tamásnak, Gergely* fia *Miklósnak* és *Imre* fia *Mátyásnak, Komlósy Ilona* hozományáért és hitbéreért. 1471-ben zálogba vett *Gergely* és testvére *Tamás Komlósy Páltól* Komlóson két néptelen és Kövesden egy népes telket 12 arany frtért,⁶ 1472-ben pedig perbe fogták *Komlósy Gergely, Tamás, Mátyás, Mihály, Ozvald, János, Pál, György, Imre, Bálint* és *Benedek* — Rozsályi Kún Miklóst, Lászlót, Kristófot, Jakabot és Jánost a kik Kövesdet megrohanván, a *Komlósyakat*

¹ U. o. Actor nr. 32. anni 1416.

² Beregvármegye monographiája, III. 367.

³ Siebmacher, Der Adel von Ungarn, Supplem. Text. 47.

⁴ Lelesz. Statut. litt. D. nr. 259. és Actor. nr. 17. anni 1419.

⁵ U. o.

¹ Gyömrői levéltár.

² Lelesz. Lib. sig. 4. folio 193.

³ Lehoczky Tivadar i. h.

⁴ Lelesz. Actor. nr. 20. anni 1457.

⁵ Lelesz. Actor. nr. 30. anni 1458.

⁶ U. o. Actor. nr. 23. anni 1471.

megverték és megsebesítették; ¹ végre 1479-ben Viski Orosz Miklós fiát Lőrinczet idézték bíró elé *Komlós Gergely* és *Tamás*, a ki az ő birtokukat Vajnág és Újbárd felét elfoglalva tartotta, Bedőy Péter özvegyét és fiait Jánost és Miklóst pedig azért, mert a nevezett birtokokra vonatkozó leveleket magoknál tartották és kiadni nem akarták.²

Gergelynek neje *Homoky Demeter* leánya *Anna* volt, kitől egy fia és egy leánya maradt: *II. Miklós* és *Ilona*, *Kaponyay Benedekné*.

II. Miklós 1496, 1505 és 1514-ben volt királyi ember. Második neje *Kricsfalusy Anasztázia*, ki elébb *Huszthy László Pálné* volt, 1509-ben letiltotta leányát *Huszthy Katalint*, *Huszthy Benedek* deák feleségét a keselyűmezei birtok eladásától, *Huszthy Benedek* deákot pedig annak megvétele-től.³ *II. Miklósnak* első, ismeretlen nevű nejétől négy fia maradt: *I. Péter*, *IV. Mihály*, *II. János* és *II. Gergely*.

II. János 1502-től 1522-ig említették. Utódait, ha voltak is, nem ismerjük.

II. Gergely együtt szerepel testvérelével *Péterrel*, mint majd alább látni fogjuk. 1513, 1514 és 1515-ben volt királyi embernek jelölve. Két fia maradt: *III. János*, a ki 1510-től 1525-ig, és *III. Gergely*, a ki szintén 1510-től 1529-ig említették.

Feltűnő, hogy a család több fiatal vagy javorkorbeli tagjának neve 1525 ön innen nem fordul elő többet az élők között; tudjuk, hogy a beregmezei nemesség jelen volt a mohácsi vérmezőn, lehet, hogy ezen *Komlósok* ott hullottak el.

IV. Mihály 1512-ben máramarosi alispán volt.⁴ Kétszer nősült, első neje *Ilosvay Karácson Ilona* volt, a második pedig *Dolhay Erzsébet*, a kivel apósa *Dolhay Péter* összes birtokainak egy harmadát kapta volt, de ezen jószágbevallást *Dolhay Péter* 1533-ban visszavonta. *IV. Mihály* leányai *Anna* és *Margit* első nejétől születtek,⁵ biztosra vehetjük, hogy fiai *III. Miklós* és *II. László* is ezen nejének voltak a gyermekei.

II. László neve 1522 és 1558 között fordul elő. Utóbb már nem említik adataink.

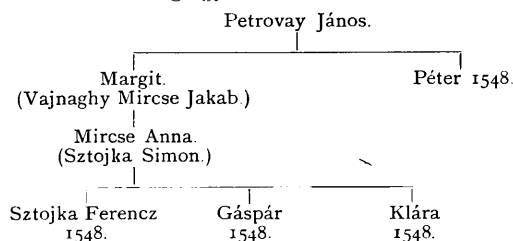
III. Miklós is 1522-ben említették először, 1543-ban királyi ember volt, de nem élt már 1548-ban, midőn nővérei *Anna Hetényi Fejes Ferencz*⁶ özvegye, és *Margit, Szigethy Bertalan deák* özvegye panaszzolják, hogy azon oklevelek, melyek néhai *Vajnaghy György* vajnági és

újbárdi birtokaira vonatkoznak, testvérök *Komlós Miklós* halála után *Sztojka Péter* özvegyének, néhai *Margitnak* adattak át megőrzés végett, kit azonban, midőn vajnági birtokáról *Kricsfalvára* költözött volna, *Sztojka Ferencz* fegyveres erővel megtámadott s tőle a nevezett irományokat elvette. Később ezen okmányok néhai *Sztojka Simon* kezeibe jutottak, halála után pedig özvegyéhez (Strezemlyei) *Borbálához*, — testvéréhez *Sztojka Ilonához*, *Dolhay Imrénéhez*, — és *Petrovay Péterhez*, mint említett néhai *Sztojka Simon* első nejétől (*Vajnaghy Mirce*) *Annától*¹ született *Ferencz*, *Gáspár* és *Klára* nevű gyermekei gyámjához — kerültek. Azen okmányok pedig, melyek *Bedő Imre*, *Fejes Miklós* és *Fejes Gergely* ugocsamegyei hetényi és velejtei birtokaira vonatkoznak, néhai *Fejes Eleknél* voltak, ki a nevezett *Fejes Miklósnak* nagybátyja volt, *Fejes Elek* halálakor özvegyére *Juliannára* maradtak, ki is aztán *Hetényben* lakó *Komlós Dothor Péternek* adta át. Ezen panaszra megintette *I. Ferdinánd* király 1549-ben *Petrovay Pétert*, özvegy *Sztojka Simonét*, *Dolhay Imre* nejét *Sztojka Ilonát* és *Komlós Dothor Pétert*, hogy a kérdéses okleveleket *Komlós Annának* és *Margitnak* adják vissza.² Ugyanezen 1549. évben az *Ilosvayak* ellen is pert indított *Komlós Anna* és *Margit*, követelve nagyatyjok *Ilosvay Karácson László* birtokaiból, anyjok *Ilosvay Karácson Ilona* leány negyedét. 1530 és 1569 között élt egy *Komlós Margit*, *Bulcsúy Farkas* neje, egy személy-e a *IV. Mihály* most említett hasonnevű leányával *Margittal*, azt nem tudjuk megmondani.

III. Miklósnak neje *Szigethy Vágó Orsolya* volt, kitől két fiaszületett: *V. Mihály* és *II. György*. 1559-ben elismeri *Szigethy Vágó Orsolya*, már mint özvegy, fiai *Mihály* és *György* nevében is, hogy a *Kricsfalva*, *Darva* és *Csománfalvából* nekik járó részt *Dolhay György* neje *Sztojka Klára* és testvérei a *Sztojka* fiúk, kiadták és őt teljesen kielégítették.³ Az özvegy még 1564-ben is élt.

III. Miklós ágát adatok hiányában tovább

¹ A rokonság így áll:

² Lelesz. Actor. anni 1549. fasc. 2. nr. 20.

³ Eredeti. Sziget, 1559. május 23.

¹ U. o. Actor. nr. 27. anni 1472.

² U. o. Actor. nr. 36. anni 1479.

³ Lelesz. Protocolli parvi fol. 169.

⁴ Szilágyi István úr közlése.

⁵ Lelesz. Actor. anni 1549. fasc. 2. nr. 20.

⁶ A Hetényi Fejes család egyik őse *János* 1469—1471-ig említették. Székely oklevéltár, I. 214.

nem folytathatván, visszatérünk *I. Péterhez*, a ki tanult ember lévén, *mesternek* címeztetett s 1508-ban¹ és 1513-ban² királyi kuriai jegyző, 1525-ben pedig a kisebb kancellária jegyzője volt.³ A mohácsi vész után állandóan híve maradt János királynak, a kitől 1529-ben adományba kapta unokaöccse *Gergely* nevére is Csulai Móré László hűtlensége bélyegén annak külső-szolnokmegyei czibakházi részbirtokát az ottani tiszai rév felével együtt.⁴ Azonban hivataloskodása daczára is gondot viselt *Péter mester* bereg megyei ősi jószágaira, — sőt azokat szaporítani is igyekezett. 1505-ben *Komlós Jánossal* és *Mihályval* együtt megjáratta a Sarkad és Komlós közötti határt, 1508-ban pedig Kövesd határát járatta be Kisfalud és Ilosva felől, 1506-ban megintette *Komlós Mihályval* együtt Viski Orosz Jakab fiának Lőrincznek özvegyét Margitot és fiát Miklóst, hogy a vajnági és újbárdi birtokokat, melyek ősanjok *Vajnághy Búth* leányának hozományát képezték, s melyeket *Ugron László* fia *János* elzálogosított volt, — becs szerinti árban adják vissza. Orosz Lőrinc özvegye vissza is bocsájtotta a keresett jószágokat, de *Péter mester* és rokonai nem részesítették azokból *Komlós Pált*, *Albert dedkót*, *Györgyöt* és *Mózeset*, miért is ezek keresetet indítottak 1525-ben *Péter mester*, néhai *Gergely* fiai *János* és *Gergely*, néhai *Miklós* fiának *Mihály*-nak fiai *Miklós* és *László* és *Tamás* fia *András* ellen.

1507-ben megidézttette *Péter mester* és *Mihály* Csaholyi Ferencz munkácsi várnagyot és Klacsanói Gallis István bereg megyei alispánt a komlói határban lévő Liget nevű erdőből 15 ökörnek elhajtása miatt.

1509-ben felkérte a királytól a fiú-örökös nélkül elhalt Homoky Demeter birtokait, de a beiktatás ellen tiltakozott Homoky Kelemen fia György, Homoky Benedek és Homoky Demeter unokája *Komlós Ilona*, *Kaponyay Benedekné*, ez utóbbi oklevelei visszatartása miatt is óvást emelt. 1512-ben pedig Homoky János kezdett pert *Komlós Péter mester*, *Mihály*, *János* és *Gergely* ellen Homokon tett foglalás miatt.

Kaponyay István — minden bizonnyal Kaponyay Benedek és *Komlós Ilona* fia — örökbe fogadta *Péter mestert* és testvérét *Gergelyt*, s erre a királyi beleegyezést is megszerezték, annak alapján aztán 1513-ban megkísérelték a beiktatást Kaponyay István zemplénmegyei kaponyai, és ungmegyei tasolyai, kis-szeretnai, pinkóczi és keresztii részbirtokaiiba, de többen

óvást emeltek. 1514-ben újból beiktatták magokat *Péter mester*, *Gergely* és Kaponyay István a már megnevezett, és azonfelül a bereg megyei homoki, komlói, kövesdi, és a máramarosmegyei vajnági, más néven dománházi és újbárdi részbirtokokba, azonban ez alkalommal is többen ellentmondottak.

Péter mesternek csak egy fia maradt: *László*, a ki mint a királyi nagyobb kancellária jegyzője 1539-ben új adományt kapott János királytól a czibakházi birtokra,¹ melyet — mint már elmondottuk volt — még atyja *Péter mester* szerzett, s melynek *László* is tényleges birtokosa volt. Utódairól nincs tudomásunk, valószínű, hogy fiai nem is maradtak.

S most visszatérünk Egyedhez, kiról már elmondottuk, hogy sok baja és hosszas pere volt Koriathovics Tódor herczeggel, mert a munkácsi vár fenhatóságát elismerni nem akarta. Négy fia maradt: *I. Pál*, *Simon*, *Illés* és *András*.

Simon 1430-ban és 1447-ben volt királyi ember, más adatot nem ismerünk róla, utódairól sincs tudomásunk. *Illés* 1447, 1454 és 1458-ban viselte a királyi képét, egyéb adattal róla sem rendelkezünk.

András 1447, 1454, 1458 és 1463-ban szerepelt mint királyi ember. 1477-ben felvévén fia *Mihály* terhét is, komlói és kövesdi egész birtokát, a két falu felének egy negyed részét, a komlói udvarházzal együtt szülői szeretetből oda ajándékozta leányának *Erzsébetnek* és férjének *Beregi Weress Jánosnak*,² azonban hamarosan megbánta, vagy lehet, hogy fia *Mihály* s talán leánya is váratlanul elhalt, mert még ugyanazon 1477-dik évben *Komlós Gergelynek* és *Jánosnak* adományozta összes komlói és kövesdi birtokait azon feltétellel, hogy azok őt, a meddig él, eltartani tartozzanak.³

I. Pál 1447- és 1454-ben volt királyi ember. Egy fiát ismerjük csak, *II. Pált*, a ki 1461-ben állított ki ügyvédi meghatalmazást.⁴ Nem élt már 1502-ben, midőn özvegye *Kricsfalusy Ilona*, nővérei *Kricsfalusy Anasztázia* Huszthy László Pál deák özvegye (utóbb *Komlós Miklós*né) és *Kricsfalusy Krisztina* zálogba vették 700 frtért testvéröknek, *Kricsfalusy*, másképp *Sztojka* *András* fiának *Miklós*nak kricsfalusi, csománfalvi, darvai, kövesligeti és kalocsai részbirtokait.⁵ *II. Pállal*, úgylátszik, *Komlós Egyed* ága megszakadt, s ezt az is bizonyítja, hogy *Komlós András* birtokait, a mint láttuk, az *Ugron* ágon lévő *Gergelynek* és *Jánosnak* ajándékozta. Ezt a *Jánost*

¹ Gyömrői levéltár.

² Leleszi levéltár.

³ U. o.

⁴ Eredeti. Buda, 1529. december 7.

¹ Eredeti. Buda 1539. november 23.

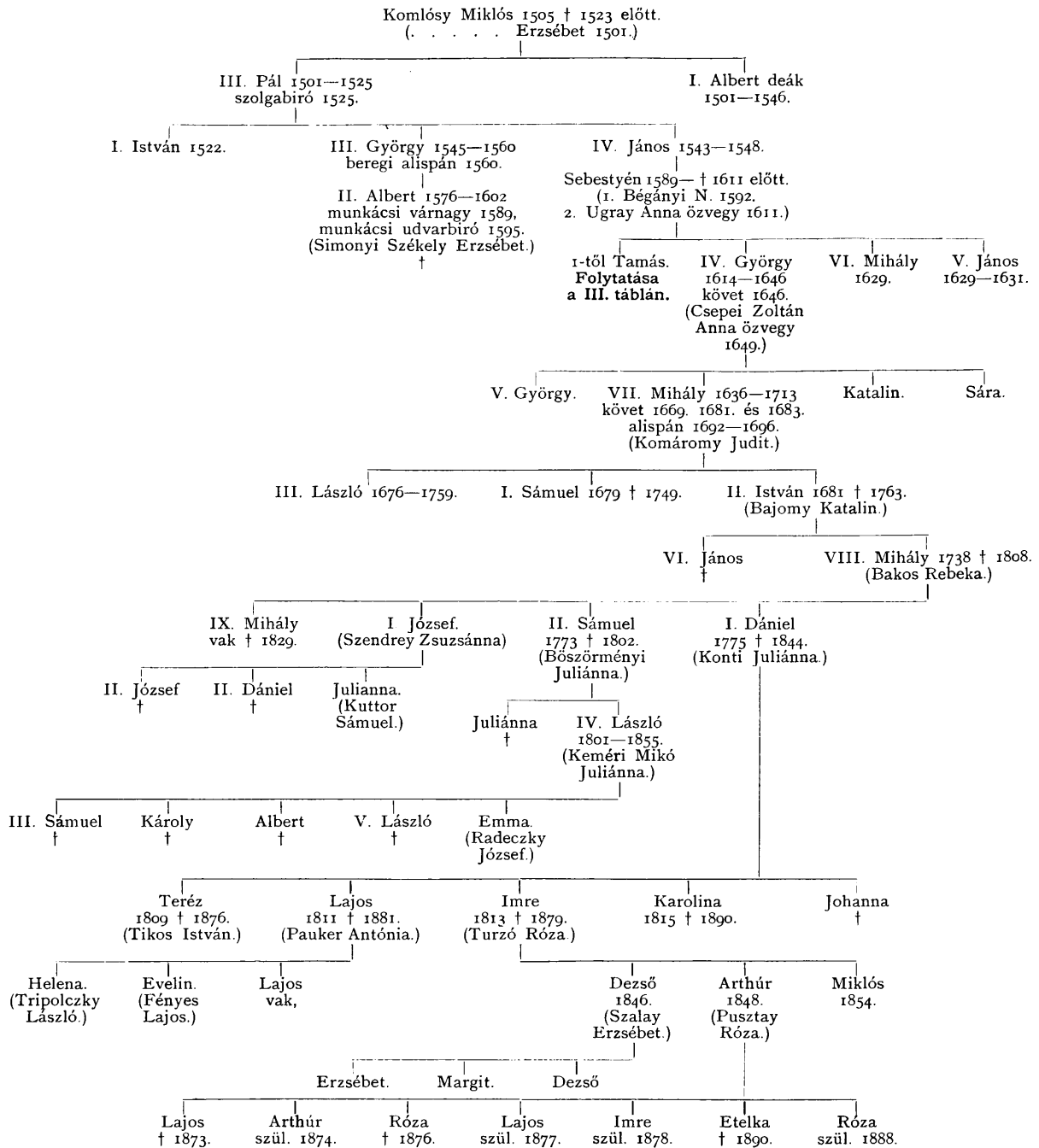
² Lelesz. Protocolli parvi fol. 111.

³ U. o. fol. 114.

⁴ U. o. Actor no. 13, anni 1461.

⁵ U. o. Protocolli parvi fol. 145.

II. TÁBLA.

azonban nem tudjuk a családfán elhelyezni; 1468, 1484, 1485 és 1493-ban királyi ember volt, más adat nem maradt fel róla.

Ugron ágából származott, s valószínűleg *I. Imre* unokája lehetett azon *Miklós*, aki fiával *Pállal* 1505-ben pert indított *Komlós Péter*, *János*, *Mihály* és *Gergely* ellen a komlói, vajnági és úrbárdi birtokok egy harmadának visszatartása miatt. Abból, hogy *Miklós* igényt tartott a vajnági és úrbárdi birtokokhoz, következik, hogy ő is *Ugron* ágához tartozik, az pedig, hogy a birtokok egyharmadát követelte, teszi valószínűvé *I. Imrétől* való származását. *Erzsébet* nevű nejétől két fia maradt: *III. Pál* és *I. Albert*.

I. Albert írástudó lévén, *dedának* nevezetett. 1523-ban beperelte *Komlós Mihályt*, a ki két

év előtt egy kövesdi jobbágyát úgy megkínnoztta a saját házában, hogy rövidesen bele is halt, — továbbá *Komlós Gergelyt*, a ki 1522-ben a Borsova melletti rétjét lekaszáltatta és elfoglalta, végre ugyanazon *Gergelyt*, a ki 1523-ban bizonyos cserjés földjét kiirtatta és kaszálóvá alakította, valamint *Komlós Miklóst*, *Lászlót* és *Andrást*, a kik a kövesdi út mellett lévő irtvány földjét elfoglalták. 1546-ban eladta komlói és kövesdi birtokait 200 forintért *Komlós Erzsébetnek*, *Huszthi Pelejtly István* feleségének.¹

Miklóstól a leszármazást a mellékelt táblázat mutatja.

(A családfát l. az előző oldalon.)

PETROVAY GYÖRGY.

¹ Lehoczky Tivadar. i. h. III. 368.

VEGYES.

A László-karcsai Török család címeres-levele 1418-ból.

(Színes címerképpel)

A Turul egy régebbi évfolyamában¹ Csergheő Géza tagtársunk a Török nevet viselő nemesi családokról értekezve, a sort a László-karcsai Török családdal nyitotta meg, melynek őse Török Pál, László-karcsai Balázs fia, Zsigmond királytól Konstanczban, 1418 február 7-én, kapta nemesi címérét. Ezt a címet Csergheő teljesen hű rajzban is közölte, s leírását a következőkben adta: «kékben balra fordult oroszánfő, haránt átütve egy egyenes, aranymarkolatu, vértől csepegő pallostól; sisakdísz a pajzsalak, hol az oroszánfő a kék-fehér takarókba harapni látszik.»

Ugyanez a címer megjelent a Siebmacher-féle címerkönyv magyarországi részében is, a hol a leírás annyiban teljesebb, hogy az oroszánfő színét (arany) is megadja. A leírás mindkét helyen egyezik a címerrajzzal, csupán egyben téved, abban t. i., hogy a takarók színét kék-fehérnek jelzi, holott azok a rajzon kék-arany színjelzéssel vannak ellátva.²

Czímerünk ily módon a heraldikai irodalom ismert adatai közé tartozván, az eredeti címeres-levelelről vett címerkép színes hasonmásának közlésével csupán a Zsigmondkori színes címerképek sorozatának teljesebbé tételéhez kívánunk hozzájárulni. Mint mellékelt címerképünk mutatja, a címer eredeti rajza megegyezik a Cser-

gheő által közölt rajzokkal, kivéve azt a sokszor előforduló körülményt, hogy az oroszánfej és a címertakarók aranyát a képen a sárga szín, még pedig feltűnően halvány-sárga helyettesíti. Talán ez magyarázza meg Csergheőnek a takarók színénél elkövetett tévedését, melytől eltekintve, ez általa adott leírás az eredeti címerképben teljes beigazolásra talál.

A címer aranynyal szegélyezett szőnyegnek belső, szintén aranynyal megvont, négyes kört képező keretébe van beillesztve; a szőnyeg színe e belső négyes karámon belül bizonytalan sűrű-kék-lila, a külső mezők zöldre vannak festve s két-két vörös virággal ékes, arany lomb-ornamentikával damaszkolva. Szerkezeténél majdnem fölösleges utalnunk a hasonlatosságra e címerkép, és a Chapyak s a Nagymihályi nemzetség címeres-leveleinek kép-i között,¹ melyek közül az első szintén Konstanczban, 1418 márcz. 19-én, tehát 40 nappal, a második ugyanott 1418 márcz. 29-én, tehát 50 nappal később állítottatott ki. Mindhárom címerkép stilizálása egy és ugyanazon kéznek munkája, azzal a különbséggel, hogy a Chapy-czímernél a négyes karám mezeje is damaszkolva van, míg a másik kettőnél nincs; a külső mezők damaszkolása azonban majdnem teljesen egyezik. S van még egy felülrő hasonlatosság a Chapyak címere és a Török címer között. Amott az oroszán fejét nyil üti keresztül, itt karddal átvert oroszánfej képezi a címeralakot, újabb megerősítésül annak a többször tett megfigyelésünknek, hogy

¹ 1892. 29. l.

² 680. l. és 468. tábla.

¹ Turul, 1885. 115. l. és 1889. 177. l.

Nyomt.: Ullmann József, Budapest.

A LÁSZLÓ-KARCSAI TÖRÖK CSALÁD CZIMERE 1418-BÓL.

gyakran nem az érdekelt címerszerző, hanem a címér festője gyakorolja a döntő befolyást a címermotívumok megválasztására.¹

A címerekép kiállítása felől nincs sok mondani valónk. Csoma József nem tartja szerencsés gondolatnak a címerrajznak négyes körbe való elhelyezését, mely szerinte megnehezíti a címér alkatrészei közt megkívánható arány megtartását.² Megjegyzése teljesen áll ott, a hol tette, Kőszegi László 1415-iki címereképénél, mely egészen más kéz munkája s a melynél a címér tényleg nagyon ormótlanul illeszkedik be a négyes karámba; de nem tartjuk helyén valónak címérünkkel s említett két társával szemközt, melyeknél az egyes alkatrészeknek aránya és elhelyezése egyaránt dicsérik festőjüknek helyes heraldikai érzékét.

Végezetül álljon itt a címéradományozás szövege, a mint következik:

Sigismundus dei gratia Romanorum rex, semper augustus, ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex. Omnibus Christi fidelibus tam presentibus, quam futuris presentium notitiam habituris salutem in eo, qui dat quibus [regnare] et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum tam presentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus Paulus dictus Török filius Blasii de Lazlokarcha coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum grauitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse nobis et sacro nostro regio dyademati a longinquis temporibus in nostris agendis prosperis et adversis, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, eadem a nostra celsitudine sibi et per eum Stephano filio Nicolai, Michaeli filio Andree et Jacobo filio Ladislai . . . fratribus et consanguineis suis ipsorumque heredibus et posteritatibus universis ex liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Pauli gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus ipse Bosne ac in presentibus Alamanie partibus, quas nos pro sacrosancte universalis ecclesie, que iam superni luminis gratia illustrata ad verum et unicum eius sponsum pervenit, et sacri imperii status reformationem duce Christo, qui lux vera est luminum, feliciter perlustravimus, non parcendo rebus suis et persone, sed variis periculis imminentibus se ipsum exponendo, celsitudiní nostre intenti, nimis animi desideriiis . . . atuit se ipsum gratum reddere

et acceptum, animo deliberato et ex certa scientia eidem Paulo dicto Török filio Blasii et per eum memoratis Stephano filio Nicolai, Michaeli filio Andree et Jacobo filio Ladislai, fratribus et consanguineis suis ipsorumque heredibus et posteritatibus universis ad prefati Pauli supplicationis instantiam prescripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta virtute presentium conferimus, ymo de habundantiori plenitudine specialis gratie nostre ad maiorem eiusdem Pauli et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam motu proprio concedimus ac presentibus elargimur, ut idem Paulus et alii supradicti eorumque heredes et posteritates universe nate et nasciture hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, amodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant, portare et deferre, gaudeant igitur favore regio et tanto munere singularis gratie antefatus Paulus et alii supradicti eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungarie utimur, appensione pro prefatis Paulo et aliis supradictis iussimus communiri perpetuo et in eum valituras. Datum Constantie, feria secunda proxima post festum purificationis beate Marie virginis gloriose, anno domini millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Romanorum vero octavo.

A címéres-levél eredetije néhai Paur Iván birtokában volt, honnét az elhunyt tudós gyűjteményének több értékes darabjával együtt — értesülésünk szerint — a soproni városi múzeumban tulajdonába került.

SCHÖNHERK GYULA.

A Kossuth-család 1479. évi címere.

A Turul múlt évi utolsó füzetében érdekes emléket közli XV. századbéli heraldikánknak: a Kossuth-családnak 1479. évben Mátyás királyunktól adományozott címérét. Az ismertető értekezés tudós szerzője, jeles cikke végén felhívja az érdeklődőket, hogy e címerrel bővebben foglalkozzanak s én élve a szabadalommal, a következőkben adom észrevételeimet s megjegyzéseimet.

E festett címér, az olasz renaissance befolyásától mentesen a német iskola késő csúcsíves styljében készült. Egyes részleteiben nagyon sikerült, másokban teljesen elhibázott és elfesztett. Kiválóan szépek a tárcsapajzs és a négyfelé oszlott takarók kecses hajlásai, elhibázottak a címerrészletek arányai: a kis sisak a nagy

¹ V. ö. a Barrwy család címérére tett megjegyzésemmel. Turul, 1894. 120. l.

² Turul, 1892. 73. l.

pajzshoz, a teljesen eltörpült sisakdísz s részben az egyes címeralakok.

A pajzs alapja kék és veresben négyelt, a nélkül azonban, hogy e címert a négyelt címerek közé sorozhatnánk. A tulajdonképeni négyelt, osztott vagy hasított címerek, különböző címerek vagy címeralakok összetételéből származnak, mint azt a tudós szerző úrtól például felhozott 1453-ból származó Hunyady-czímer mutatja, hol az 1, 4, kék mezőbe foglalt ősi címer mellé, bővítésül a 2, 3, fehér mezőben balra fordult veres oroszlán járul, mely bal első karmában arany koronát tart. A Kossuth-czímer pajzsának kék s veresben négyelése — mintegy kockázása — csak az egyhangúság kerülésére s a címer összehatásának élénkítésére szolgálhatott, mert ezen négyelés a pajzs alakokkal semmi szervi összeköttetésben nem áll s azoknak egységét nem érinti. Ennek igazolására közeli például felhozhatom az előző füzetben közölt s címerünkönél 72 évvel idősebb Barry-címert, hol a festő a pajzs arany alapszínéhez, kék pajzsfőt s alól kék felhőket alkalmaz¹ vagy a későbbi időből az 1555. évből származó Péchy-címert, hol a hármás halmon álló, repülésre kész holló hátterét egy veres pólyás kék pajzs képezi s végül — a szerkezetére címerünkhöz legközelebb álló gradeczi Horváth-Stansich-címert, hol kék-veres-arany- s ezüstben négyelt pajzsban, váltakozó színekben, koronás grif s koronás kettősfarkú oroszlán állanak egymással szemben, közösen egy rovátkos fehér vártornyot tartva.² Az ilyen címereknél az osztások, hasítások és négyelések sem címerösszetételeknek, sem ki-tüntetéseknem tekinthetők, hanem egyszerűen heroldalakoknak, melyekre tulajdonképen csak *illesztve* vannak a pajzsalakok.³

A pajzsalak egy állat, melyet mindazok, kik e címert előzőleg ismertették, kecskének vagy zergének blasonáltak. A t. szerző úr, részben egy múlt századból származó címerleírás után, részben e címerben beszélő címert látva, kosnak tartja azt. Az elrajzolt s túl merev tartású állat teste lehetne ugyan kosé is, kecskéé is, ha egy kis támpontunk nem volna ez állat kétségtelen meghatározására. E támpont.

¹ Ezen Barry-czímer azért is érdekes, mert az egyetlen az összes magyar heraldikában, melynél a takarók bélése hermelin.

² Siebmacher 188. tb.

³ Az ilyen látszólag négyelt címerek külföldön már a XIII. század közepén is előfordulnak, míg a legrégebb címerek összetételéből származott négyelés az 1290. évig vihető vissza. Egy Castilia és Leon címereiből négyelt pajzs a westminsteri apátság egy sírkövére van vésvé, állítólag 1290-ből származik. (Hefner, Altbayrische Heraldik, 43. fejt.) A zürichi címertekercs egyetlen *valódi* négyelt címere szintén a Spanyol címer. Ez tekintendő első négyelt címernek.

az állat szarvai. A kos-szarv a heraldikában kívül cikkesen rovátkos, végén kivétel nélkül *befelé kunkorodik* s nem akadunk példára, melyen — mint címerünkön, különösen a sisakdíszben világosan látható, — a szarvak vége kifelé kanyarodnék. Ezen egy — nézetünk szerint, — döntő ismertető jel elég arra, hogy a Kossuth-család címeralakját továbbra is kecskének tartsuk.

Ugyanez áll a pajzsalak kíséretére is. Ez, nézetünk szerint, arany kagyló (Jacobs-Muschel), mint a melynek azt elérte a t. szerző úr is nézte. E mellett bizonyít alsó karimáján a még kivehető, függélyes helyzetből kikanyarodó öt vonal, mely egyszersmind a kagyló kikanyarodásait is jelzi. Ha a kérdéses alak süveg, vagyis sisak lenne, e vonalak inkább vízszintesek lennének, ezzel jelezvén a nyakvédő lemezeit. Az ilyen lemezes nyakvédővel ellátott sisakok már a XV. században is előfordulnak (az ú. n. Kriegschale), de csak a XVII. században nyertek általános elterjedést. Az arany kagyló mellett bizonyít továbbá annak egyik lényeges ismertető jele: a jobb felső szélén látható hegyes dudor, melynek megfelelő a baloldalon is volt s talán az is, hogy Kossuth Miklós 1661. évi zászlójára azt a festő *méhkasnak*, tehát mindkét oldalán *szimmetricus* alaknak festette, minő egy sisak nem lehetett.

Az elmondottak után a Kossuth-czímer leírása, szerintünk, a következő: Kék és veresben négyelt pajzsban, balra fordult kecske, egy a hasítási vonalon felnyúló, száras, leveles, hármás fehér virágú liliumra ágaskodik, balról középen egy arany kagylótól kísérvé. Sisakdísz: az arany kagylóba illesztett, kék-veres és veres-kékben osztott nyitott szárny között a pajzsalak, a liliummal, növekvőn; takarók: veres-kék.

Ennyit az 1479. évi Kossuth-czímeréről. Végül még eszmetársulás folytán egy momentumot kell kiemelnem. Minden családi címerre nézve kétségtelenül leghitelesebb — ha van, — az eredeti címerlevél, de a tudományos heraldika szempontjából legtöbbször fontosabb az eredetinel a gyakorlat, az usus vagy abusus, melylyel bizonyos család tagjai, akár saját címerük elferdített alakját, akár ettől teljesen elütő címert hosszú idők folyamán következetesen használnak. E címerkép válik lassanként az ilyen család ismertető jelévé. Ezzel hitelesítik név-alírásaikat s ez igazít útba egyes egyénekre nézve ott, hol talán már az írás betűi, az évszázadok folyamán olvashatatlanokká váltak, vagy hol a rossz névalírások kibetűzhetetlenek. A Békássy családnak Zsigmond király 1417-ben adományoz címert, egy nyugvó fehér szarvast, nyakán arany koronával s arany szarvakkal, ennek daczára a család tagjai századokon

Karolus dei gratia Ungarie Ierlm et Slavonicis Dalmacie Croatiae Thame Seruie Balcie Lodomerie Comanie Bulgarięq; Provincie et for
 calquy ac Pedmonens Comes vniuersis pntes licet inspectis tam pntib; q; futuris. Gratias et mias ad collaciones beneficis ex debito naturalitatis astringam. Sed
 illis propensius reuendum nre munific liberalitatis perdelimus qui gratiam nobis exhibuerit obsequium prebendo Alijs laudabilis Imitacionis exemplum. San
 ctitendentes Amare ac constantis deuotionis et fidei merita quibus dicit magnificis Stephanus Regle et Modruoy Comes Affinis et fidelis nre dilectis erga auzestatem
 nram audentib; operibus claruit. Ipse q; grandia Balia et fructuosa seruicia que nobis hactenus persone et rei suay no parando perualis laboribus et sumptib;
 mdfere prestauit ac adpresens prestat et prestare poterit valid in futurum. Et quib; ne dum sibi sed suis etiam posteris ostendere nre liberalitatis gram obligam;
 fidem comia hay sic de terra sua nra concedimus. q; in casu quo eundem comitem subitanti ab hac luce contingerit legitime legitis masculis ex suo corpore no reliens
 in eo casu magnifica Infantula Elizabeth eiusdem comitis filia primogenita et legitima ac si esset masculus et legitime descendentes ex ea qui nunc supstas
 fuerint succedant et succedere debeat eidem comia in dicto comitatu Regle et Modruoy omnibusq; Alijs terris castris villis et omis que adpresens idem comes habet
 et possidet ac habet et acquirere poterit iusto titulo in futurum et ad eos in premissis casu huiusmodi successio deuoluat. Nos enim Iamdictam Elizabeth et legitime
 descendentes ex ea ex nre in casu premissis ad successionem huiusmodi et omes Alijs nre legitimos ac quellat. Alii ad successionem ipsam pntena de dicta terra nra
 facta et Regle nre prestantis plenitudm habiles reddimus et capaces. Lege ut constitutione Regny nri Ungarie contraria no obstante. Nec etiam obfistatibus qui
 buscumq; licetis cedulis uel scripturis factis p Beolend memorie dnm ludouicum dei gratia Ungarie Regem et Reuerendum dnm patrem nram ad alios q; ad
 seu p nos ut Alijs similib; factis ut in premissis factis de nullatione huiusmodi successions et ipsius comitis honoy in alium que nramq; et illius habilitacionem
 ad successionem eandem quas et que de dicta terra nra sua tollimus et reuocamus ac vrbibus et efficacis totalit; vacamus. In cuius rei testimonium presentes licetis
 con; fieri et pendenti chancerie nre sigillo iussimus omumq; die Vnde Anno dni Milmo. Trecentesimo. Octuagesimo sexto die Vicesimo secundo Januarij
 nono Indictionis Regnoy nroy Ungarie Dalmae et Anno primo. Ierlm; no et Slavie. Anno.

Nyomt. Ullmann Jozsef Budapest.

át következetesen egy más címert használnak, mely kék mezőben koronás, pánczélos kar, markában kardot tartva; sisakdíszre három rózsza. A Békássyak Zsigmondkori címere szebb, érdekesebb, hitelesebb, de a gyakorlat folytán az utóbb felvett fontosabb.

Így vagyunk a Kossuth-czímer hármassal. Ennek hitelessége kétségtelen, csak abusus folytán vált az három rózsává, de a tévedést a hosszas használat szentesítette s a Kossuth-czímernek, más címerekkel szemben, mintegy ismertető jelévé tette. Ha tehát valamely gyűjteményes munkában akár a Békássy, akár a Kossuth-czímet ismertetjük, a kétségtelenül hiteles eredetiek mellett nem mellőzhetjük azon hibásakat sem, melyeket több százados gyakorlat szentesített.

Ezeket kívántam a m. t. szerző úr nagybecsű cikkének heraldikai pótlékaül előadni, köszönetemet fejezván ki hazai heraldikánk nevében, hogy azt ily érdekes lelettel s közleménnyel gazdagította.

—F.

* * *

A t. cikkírónak főntebbí azon nézetét, hogy a Kossuth-család főcímeralakját a hű facsimile megjelenése után is *kecskének* és nem *kosnak* tartja, csodáljuk és sajnálatunkra el nem fogadhatjuk. Mert, ha a bár csak múlt századi másolatban fennmaradt, de heraldikai meghatározásainak szerkezete szerint sokkal régebbi eredetű családi címer-leírás *aries* kifejezése nem volna is döntő: azonban magán az eredeti armálison látható címeralak rajza annyira világos, hogy ezen állat nem csak szarvainak befelé kunkorodásánál (kivált a vértben festettnél), hanem s még inkább *hosszú, lecsüngő, gyapjas farkánál fogva*, épenséggel nem lehet kecske, hanem félremagyarázhatlanul *kos*, és így a címer beszélő-címer. A kecske *kurta* s fölfelé álló farkú állat; míg a kos ezen testrésze, mint a Kossuth-czímerben, *hosszú és alácsüngő*. Ez oly világos a rajzon, hogy állításunkat teljes határozottsággal fenn kell tartanunk.

A másik címeralakot mi is kagylónak véltük eleinte, de a családi címer leírás *«pileus Hungaricus»*-t mond, s ez sokat bizonyít.

T. K.

Kis-Károly király egy pecsétes oklevele.

(Egy oklevél hasonmásával és két pecséttrajzzal.)

Tudvalevő dolog, hogy II. (Kis) Károly királyunk oklevelei meglehetősen ritkák, nem csak azért mert uralkodása alig néhány hónapra terjedt (1385 december 31-től 1386 február 24-ig),

hanem azért is, mert Mária királyné hívei előtt gyanús volt minden, a mi II. Károlytól származott s így a király gyászos halála után az illető oklevelek birtokosai azokat megsemmisítették. A mint Nagy Imre a «Turul» VIII. kötetében (82. lap) kimutatta, eddig csak három oklevelet ismerünk, melyek magának a királynak kiadványai.

Örülök, hogy alkalmam van e csekély számot egygyel szaporítani, és II. Károly királynak egy oklevelét bemutatni, mely annál érdekesebb, mert *függő kettős pecséttel* van ellátva. A 34 cm. hosszú és 17 cm. széles hártýára írt oklevél a zágrábi horvát országos levéltárban őriztetik, hová a kamarai levéltárból került.

Szövege a következő:

Karolus dei gratia Vngarie, Jerusalem et Sicilie, nechon Dalmatie, Crouatie, Rame, Seruie, Galicie, Lodomerie, Comanie, Bulgarieque rex, Prouincie et Forcalqrii¹ ac Pedimontis comes. Universis presentes litteras inspecturis tam presentibus quam futuris. Grattis et meritis ad collationes beneficis ex debito naturalitalis astringimur, sed illis propensius rependum nostre munifice liberalitatis persoluimus, qui gratum nobis exhibuerunt obsequium, prebendo aliis laudabilis imitationis exemplum. Sane attendentes sincere et constantis devotionis et fidei merita, quibus vir magnificus Stephanus Vegle et Modruxii comes, affinis et fidelis noster dilectus, erga maiestatem nostram evidentibus operibus claruit, ipsius quoque grandia, utilia et fructuosa servitia, que nobis hactenus persone et rerum suarum non parcendo periculis, laboribus et sumptibus indefexe prestitit, ac ad presens prestat ac prestare poterit utiliter in futurum, ex quibus nedum sibi, sed suis etiam posteris ostendere nostre liberalitatis gratiam obligamur, eidem comiti harum serie de certa scientia nostra concedimus, quod in casu, quo eundem comitem subtrahi ab hac luce contigerit, legitimis liberis masculis ex suo corpore non relictis, in eo casu magnifica infantula Elizabeth, eiusdem comitis filia primogenita et legitima, ac si esset masculus et legitime descendentes ex ea, qui tunc superstites fuerint, succedant et succedere debeant eidem comiti in dicto comitatu Vegle et Modruxii omnibusque aliis terris, castris, villis et bonis, que ad presens idem comes habet et possidet ac habere et acquirere poterit iusto titulo in futurum, et ad eos in premissis casu huiusmodi successio devolvatur. Nos enim iam dictam Elizabeth et legitime descendentes ex ea ex nunc in casu premissis ad successionem huiusmodi et omnes alios actus legitimos ac quelibet alia ad successionem ipsam pertinentia de dicta certa nostra scientia et regie nostre potestatis plenitudine habiles reddimus et capaces, lege vel constitutione regni nostri Vngarie contraria non obstante. Nec etiam obsistentibus quibuscunque litteris, cedulis vel scripturis, factis per recolende memorie dominum Ludovicum dei gratia Vngarie regem etc., reverendum dominum patrem nostrum, aud alios quoscunque seu per nos vel alios similiter factis vel imposterum faciendis de trans-

¹ Provence és Forcalquier francia grófságok.

latione huiusmodi successionis et ipsius comitis bonorum in alium quemcunque et illius habilitationem ad successionem eandem, quas et que de dicta certa nostra scientia tollimus et revocamus ac viribus et efficacia totaliter vacuamus. In cuius rei testimonium presentes litteras exinde fieri et pendenti maiestatis nostre sigillo iussimus communiri. Datum Bude, anno domini millesimo trecentesimo octuagesimo sexto, die vicesimo secundo Januarii, none indictionis, regnorum nostrorum Vngarie, Dalmatie etc. anno primo, Jerusalem vero et Sicilie anno quinto.

Az oklevelen két cm. széles hártya-szalagon lóg a vörösviaszból készült királyi *ket-tős pecsét*, melynek képét itt közlöm. A gót stylű szép pecsét átmérője 9 cm. Előlapján lilimokkal behintett mezőben díszes trónon szemközt

Anjouk ismeretes orvadászével, a csőrében patkót tartó struczmadárral. A király jobbában kardot, baljában pajzsot tart, melyen az Anjou-ház és a jeruzsálemi királyság egyesített címere van. A mezőben négy jeruzsálemi kereszt. A körirat, a mennyiben olvasható, a következő:

‡ DILIGITE . IVSTITIAM . VOS . QVI . IVDI-
CATIONIS . TERRAM . IN . VIT.....

A mint a pecsét feliratából kitűnik, az Károlynak mint nápolyi királynak pecsétje, de mint-hogy ezt Károly — magyar pecsét hiányában — magyar királyi kiváltságlevelen használta, azért e pecsét a magyar királyi pecsétek sorába mindenesetre felveendő.

ülő koronás király hosszú uszályos ruhában, jobbában jogarral, baljában országalmával; a trón mellett jobbra a nápolyi Anjouk családi címere tornagallérral, balra Jeruzsálem címere, e címerek alatt pedig egy-egy álló oroslán látható. Az előlap körirata:

‡ KAROLVS . TERTIVS . DEI . GR̄A(tia Rex
Sici)LIÆ . DVCA(TVS) . APVLIIÆ . PROVINCIÆ .
ET . FORC̄ALGRII . AD . P̄DIMONTIS .
COMES.

A pecsét hátlapján: szintén lilimokkal behintett mezőben a balra lovagló pánczélos király. A ló takarója lilimokkal van díszítve. A király fején tornasisak látható koronával és az

Az oklevélben említett «magnifica infantula Elizabeth», kinek a király az atyai birtokokban való örökösödést biztosította, István vegliai és modrusi gróf és Pettai Katalin szerencsétlen leánya volt. Erzsébet már 1306-ban Czillei Frigyesnek, Borbála királyné fivérének volt jegyese, ki nejét szerencsétlen házasság után 1422-ben meggyilkolta. Ez oklevélből kitűnik, hogy Erzsébet Istvánnak elsőszülött gyermeke volt és hogy fivérei György (meghalt 1412 előtt) és Miklós (megh. 1432.) csak 1386 után születtek, e szerint Nagy Iván, Magyarország családjai IV. köt. 239. lapján, az ott közölt adatok ily értelemben kiigazítandók. Az utóbb említett Miklós, ki később Czillei Hermann társa lett a horvát báni méltóságban, volt

az első vegliai gróf, a ki az olasz Frangipani család nevét és címerét felvette és ez által a magyar és horvát történetben oly fényes szerepet vitt és később oly gyászos véget ért Frangepán család valódi megalapítója lett.

Dr. BOJNICIC IVÁN.

Adatok erdélyi nemesi családaink történetéhez.

A XVII. század második felében szomorú fordulat áll be Erdély történetében. Rohamosan hanyatlik; veszteség után veszteség éri, különösen a hatvanas években, a mikor egymás után veszíti el legfontosabb végvárait. 1660. Nagyvárad, 1661. Szent-Job kerül török kézre. Ezek elvesztése, de főleg a vasvári béke értelmében «Erdély kulcsának» Székelyhídnak leromboltatása (1665.) védtelenül teszi ki a török támadásainak és pusztításainak. Mindenki érezte, hogy a fennállás biztosításának első föltétele, a legsürgősebb teendő ezeket pótolni, új végvárakról gondoskodni. Az országgyűlés igyekszik is mindent megtenni. Még az évben kiküld két tanácsost, hogy járják be a határszéleket — szélybeli helyeket — s nézzék ki, mely helyek lennének fekvésöknél fogva e célra alkalmasak. Azok ilyenekül ajánlják Somlyót, Sebesvárat, Deést, Csehivárat. E helyeknek megerősítését és kellő számú őrséggel ellátását az országgyűlés azonnal tervbe is vette.¹ De sem az erődítési munkálatokhoz, sem az őrségre nem volt elég ember e várakban. E hiányon úgy igyekeztek segíteni, hogy a környékbeli lakosságot ide telepítették át, sőt mivel ez a törökök pusztításának kitett vidék gyéren volt népesítve, távolabbra is elmentek emberekért s e telepítéseknek, mint az ilyenkor rendszeren történni szokott, kevésbé voltak tekintettel egyesek kiváltságaira és jogaira s az elhurczoltak közé nemes emberek is kerültek. Elhatott ez emberhajszá egész a Hunyad vármegyében eső Losád és Magura falvakig, melyek pedig nem «szélyhely» esnek; innen is vittek embereket s ezek közt nemes embereket is, a kiket minthogy az erődítések előre láthatólag hosszabb időt veendetek igénybe, ép úgy mint a többieket elhurczoltak feleségestül, gyermekestül. E családok a *Bereczk, Farkas, Fekete, Györfi, Hertzeg, Vintze Zudor* család.

Ezek egyideig csak túrték a jogtalanságot,

¹ Az ide vonatkozó adatok a Török Államokmánytár IV. kötetében s a fontosabb események csoportosítása ennek alapján Szilágyi Sándortól «Az erdélyi hódoltság és végvárai» cz. értekezésben, Budapesti Szemle 1873. évf. II. köt. 299. kll.

dolgoztak, örködtek, reménykedve, hogy a munkálatok bevégezése után hazabocsátják őket. De az ország helyzete ez idő alatt mindinkább aggasztóvá vált, a végvárakra s ezekben az őrségre még jobban szükség volt, mint eddig s tovább is ott kelle maradniok.

Ez így tartott 1691-ig, a mikor bejárta az országot a hír, hogy Erdélynek szabadságát vissza akarják adni s I. Leopoldnak erről szóló hitlevele 1692. márczius 15. s köv. napjain körül tárgyalás elé a nagyszebeni országgyűlésen. Föllélekzenek erre s megragadják a kedvező alkalmat. Egy folyamodványt készítenek, a melyben elpanaszolják szenvedett sérelmeiket. Ezt aztán kinyomatva, szétosztják «az erdélyországi három nemzetből álló méltóságos és tekintetes Rendek» között. E folyamodvány egy példánya fenmaradt a Nemzeti Múzeumban, a Bethlen család levéltárában a Bethlen Miklós iratai között s talán épen az ő példánya, ki ez időben erdélyi kancellár, az országgyűlés vezértagja volt s a kinek pártfogására ily ügyeknél bizton számíthattak.

Ezt kívánjuk most megismertetni az olvasóval, közölve azt egész terjedelmében. Érdekelni fogja ez annyival is inkább, mivel ismeretlen családtörténeti adatot is foglal magában.¹ Ebből tudjuk meg először, hogy az említett családok 1580. aug. 4-én kapták nemesi jussal Losád és Magura falvakat Báthori Kristóftól. E hét nemesi családból Kövári² és Nagy Iván³ csak hármat ismernek, a Fekete, Györfi és Zudor családot s ezekről is csak annyit tudnak, hogy eredetök és lakhelyök Hunyadmegye, a Györfiokről ezenkívül még, hogy «a nemzeti fejedelmek alatt emelkedtek ki s báróságot szerzének».

A többi négy családról említést sem tesznek. E folyamodvány tartotta fenn emléköket. Ebből tudjuk meg azonkívül azt is, mely időből datálódik e családok nemessége s e tekintetben egy biztos adatot nyújt, mely bátran vehető alapul az ezen családok történetére vonatkozó további nyomozásoknál.

A mi még a *nyomatási* évet illeti, azt a tartalomtól hozzátéve állapíthatjuk meg. 1691. december 3-ikáról még említés van téve a szövegben, tehát ez idő után nyomatott; az 1692. márczius havában tartott nagyszebeni országgyűléshez volt betérjesztendő s ezt megelőzőleg osztatott ki a rendek között, e szerint az 1691. év végén vagy még nagyobb valószínűséggel

¹ *Bibliographiai* szempontból is érdekes, mivel tudomásunk szerint, eddig csak ez egy példány ismeretes, a mely a levéltári iratok közé levén beosztva, Szabó Károlynak s ő utána a könyvészeti adalékgyűjtőknek figyelmét elkerülte.

² Erdély nev. családai. Kolozsvár 1854. 100. és 263. l.

³ M. családai IV. köt. 147., 473. l.

1692. elején nyomtatott. A nyomtatás helye a betűk jellegéből ítélve Kolozsvár. Alakja: 2-rét, 2 számozatlan levél. Rendes folyamodvány alakjában van kiállítva, melyen kívül, mintegy a borítéklapon ez áll: *A Nemes Erdély Országai Három Nemzetből álló Méltóságos és Tekintetes Rendekhez alázatos kérések Nemes Hunyad-Vármegyébe Losádiba (igy) lakó és a Szélybéli katonaságra erővel felvétellett hét Nemes Familiáknak*.

És most hadd álljon itt betűhíven maga a folyamodvány:

Méltóságos és Tekintetes Rendek! Mi igen régi királyi Adomány-Leveles Nemes Emberek vagyunk e' mi Nemes Hazánkba. Ezt mutattya Nehai Méltóságos Erdélyi Fejedelem Bátori Kristoff 1580-ban Kis-Aszszony Havának 4-ik Napján költ, és ide zárt, Ujj adomány Levele: mellyben a' mi eleinknek Nemes Hunyad Vármegyébe Két egész Faluk, úgymint Losád és Magura Királyi Jussal, és újj adományal ajándékoztattanak. E' Nemesi Jussal, és abból folyó szabadsággal minden meg bántodás nélkül éltek a' mi eleink, és élünk rész szerint mi-is ezen *mostan folyó száznak*, r'ánk nézve fekete jegyet érdemlő, Hatvan-ötödik Esztendejéig: a' mikor a, Szélybéli Katonáság Udvari parantsolatból fel-állítatván, mi is ámbár a' mi lakásunk nem szély helyen essék, erőltetett módokon azon Szélybéli Katonáságra (sic) felvételünk, és ma-is annak terhe alatt nyögünk: a' mellyből a' következett, hogy a' nemtelenekkel egy ranguak lettünk, a' páltza és egyéb Hadi büntetésekkel, mint akármelly jövevények minden nap rongáltatunk.

Ha Nemességünket emlegettyük, tsufoltatunk — gyermekeink a Tisztességes Tudományoknak miv-Hellyeitől, a' hová még a' parasztnak — is bé-menetelek vagyunk, el-rekesztettek. Ezekon kívül sok ezer s' meg ezer féle nyomoruságok rajtunk ifjainkon, neveletlen gyermekeinken és Aszszony-rendeinken halommal egész erőben egybe csoportoztanak: mellyeknek eleven színnel való le-írása, nem tsak igen hoszu papirossat kívánna, hanem nem is lenne bátorságos.

Minthogy pedig az ilyen, és illyetén módon viselendő Katonáság a' mi Nemes Hazánk' Törvényei, és azokat az meg-erősítő Királyi Hit-Levelek szerént, a' Nemességgel, annak Jussaival, és szabadságaival ugy annyira ellenkezik, hogy egyik a' másikkal meg-nem állhat.

Sűrű könyvek özönébe bé-merülve le-borulunk a' Méltóságos és Tekintetes Rendek eleibe ezen alázatos instánziánkkal hogy most, a' midőn Nemes Hazánk-nak régi fundamentumos és sarkalatos Törvényei nevezetesen Első Leopold Császár 1691-ben Karátson Havának harmadik napján költ Hit Levele meg-erősítettnek, mi-is azon Hit-Lévelnek, és sarkalatos Törvényeinknek erejek mellett régi adományos Nemességünkbe, és annak Jussaiba álltassunk vissza, annyival inkább, hogy Felsőgesen Uralkodó Fejedelmünknek is az a' Kegyelmes tzelja, hogy mind a' Hazát, mind annak tagjait régi törvényes állapottyakra (sic) visszaiktattassa. A' kik buzgó hűséggel vagyunk A Méltóságos és Tekintetes Rendeknek alázatos Szolgái Nemes Hunyad-Vármegyébe Losadon lako hét Nemes Familiák, u. m. Farkas, Györfi, Vintze, Bereczk, Fekete, Zudor és Hertzeg.

DÉZSI LAJOS.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi január hó 31-én *Szilágyi Sándor* másodelnök elnöklete alatt igazgató-választmányi ülést tartott, melyen jelen voltak: *Bánó József*, Dr. *Boncz Ödön*, *Illéssy János*, *Kammerer Ernő*, *Makay Dezső*, *Nagy Gyula*, *Pauler Gyula*, *Szent-Ivány Zoltán*, *Szinnyei József*, *Tagányi Károly* ig. vál. tagok, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Schönherr Gyula* jegyző.

Az elnök megnyitván az ülést, *Makay Dezső* vál. tag felolvassa «A Csanád nemzetség» című dolgozatát, mely annak idején a «Turul»-ban fog megjelenni.

Az elnök a folyóügyek tárgyalása előtt bejelenté, hogy *Fejérfataky László* titkár a megjelenésben akadályozva levén, őt az ülés folyama alatt *Schönherr Gyula* jegyző fogja helyettesíteni. Ugyancsak az elnök indítványára a választmány elhatározta, hogy a társaság elnökét, br. *Radvánszky Bélát* koronáorré történt megválasztatása alkalmából melegen fogja üdvözölni. Az üdvözlő levél szerkesztésével a titkári hivaltalt bízták meg.

Ezután a jegyző előterjeszté a pénztárnok részle-

tes kimutatását az 1894. év pénztári eredményéről; ezzel kapcsolatban felolvasta az előirányzat és a tényleges pénztári eredmény összehasonlítását, mely a következő adatokat tartalmazza:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1894. évi költségvetési előirányzatának és a tényleges pénztári eredménynek egybevetése.

Bevétel.

	Előirányzat		Eredmény	Különbözet
	frt kr.	frt kr.		
1. Pénztári maradvány az 1893. évről	460 49	460 49	— —	— —
2. Értékpapírok kamatai	392 —	396 —	+ 4 —	— —
3. Alapítványok kamatja:				
a) 3100 frtnyi alapítvány után	155 —	150 —	— 5 —	— —
b) Kamathátralék	70 —	70 —	— —	— —
4. Pártoló tagdíjak	1650 —	1670 —	+ 20 —	— —
5. Évdíjak	1380 —	1556 50	+ 176 50	— —
6. A Tárgy- és Névmutató és a Nemz. Zsebkönyv után	100 —	163 95	+ 63 95	— —
7. A Turul egyes füzetéből	80 —	157 80	+ 77 80	— —
8. Alapítvány-befizetés	100 —	— —	— 100 —	— —
9. Rendkívüli bevétel	— —	12 75	+ 12 75	— —
Összesen	4387 49	4637 49		

A tényleges eredmény az előirányzatnál, annak dacára, hogy alapítvány-befizetés nem történt, 250 forinttal több.

Kiadás.

	Előirányzat	Eredmény	Különbözet
	frt kr.	frt kr.	frt kr.
1. Személyi járandóságok	750 —	750 —	— —
2. Írói tiszteletdíjak és szerkesztés	696 —	712 85	+ 16 85
3. Nyomdai költség	1300 —	1399 66	+ 99 66
4. Színnyomatok készítése	290 —	290 —	— —
5. Metszetek, rajzok, zinkographiák	150 —	106 84	— 43 16
6. Utánvételi expeditio költségei	50 —	44 50	— 5 50
7. Irodai átalány titkárnak és pénztárnoknak	60 —	60 —	— —
8. Társulati szolga díjazása	60 —	60 —	— —
9. Pénzbeszedési díjak, vegyes kiadások stb.	120 —	112 73	— 7 27
10. Tárgy- és Névm. nyomtatása	580 66	580 66	— —
11. A Nemzeti Zsebkönyv tartozása	200 —	200 —	— —
12. Tőkésítés	100 —	—	— 100 —
13. Rendkívüli kiadás	—	38 5	+ 38 5
Összesen	4356 66	4355 29	

A tényleges eredmény tehát az előirányzatnál 1 forint 35 kerral kevesebb.

Előirányzott maradvány	30	frt 83	kr.
Tényleges maradvány	282	« 20	«
A többlet tehát	251	frt 37	kr.

Vagyonállás 1894. decz. 31-én:

1. Értékpapírok névleges értékben (koronajáradék 19,600 korona, jelzáloghitelb. nyer. kötvény 100 forint)	9900	frt —	kr.
2. Kötelezvényekkel biztosított alapítványok	2600	« —	«
3. Kötelezvények nélküli alapítványok	500	« —	«
4. Készpénz	282	« 20	«
Összesen	13282	frt 20	kr.

A pénztári kimutatás és az itt közölt összehasonlítás felolvasása után dr. *Boncz Ödön* vál. tag, mint a számvizsgáló bizottság elnöke, felolvasta a bizottság jelentését az 1894. évi számadások, a pénzkezelés és a pénztár állapotának megvizsgálásáról, úgyszintén a titkár által előterjesztett 1895. évi költségvetésről. A bizottság jelentése egész terjedelmében a következő:

Tisztelt Igazgató-Választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1894. évi számadásainak megvizsgálásában és az 1895. évi költségvetési előirányzatnak átnézésében f. évi január hó 23-án eljárva, annak eredményét van szerencsénk a tisztelt Igazgató-Választmánynak a következőkben jelenteni:

Az 1894. évi számadások átvizsgálását ezúttal is a pénztári naplókönyvnek átnézésével kezdtük meg, összehasonlítván annak 1894. évi minden egyes tétel

lét az igazolásukra szolgáló okmányokkal s végül összehasonlító próbákat tevéen a tagok nyilvántartási könyvében is. A pénztári naplókönyvnek vezetését rendben, tételeit pedig igazoltaknak találván, azt 1894. december 31-ével 4637 forint 49 k. bevétellel, 4355 forint 29 k. kiadással s így 282 forint 20 k. nyitólé, az 1895. évi költségvetési előirányzatba átviendő pénztári maradvánnyal lezártuk és aláírtuk.

Tovább követve a pénztári naplókönyvben ezt az áthozatot, és átvizsgálva az 1895-iki naplótételeket is a vizsgálat napjáig (vagyis január 23-ig), annak eredményeül 1193 forint 70 k. bevétellel szemben 765 forint 51 k. kiadást, tehát 428 forint 19 k. maradványt állapítottunk meg, a melyet a kézipénztárban, és pedig 378 forint 19 krt készpénzben, 50 forintot pedig előlegnyugtákban, fel is találtunk s így a kézipénztárnak kezelését is szabályszerűnek és rendesnek jelenthetjük.

Ezután a törzsvagyonkönyvet vettük vizsgálat alá. Ennek adatai szerint van a társaságnak jelenleg (1895. jan. 23-án) 5 ötszáz forint, 34 kétszáz és 25 száz forint alapító tagja. Ezen 11,800 forintot képviselő alapítványokból befizetett vizsgálatunk napjáig 8700 forint és fizetetlen még 3100 forint. Ez utóbbiból 2600 forint van fedezve kötelezvényekben, — miről közvetlen szemlélet által meggyőződünk, — ellenben kötelezvényekkel biztosítva nincsen még összesen 500 forint tevő alapítvány. Ezen kívül a társaság törzsvagyonához tartozik még, mint alapítvány természetével nem bíró összeg, 1700 forint, s így a társaságnak törzsvagyonára összesen 13,500 forintot tesz ki, vagyis a tavalyi vagyonállapothoz képest 500 forinttal gyarapodott az.

A kimutatott törzsvagyonból a fentiek szerint 10,400 forint van tehát készpénzben, illetve értékpapírokban, és pedig ebből az összegből 9900 forint az Osztrák-Magyar Banknál van letéve (a miről a bank 4 drb letéti jegyének megszemlélése által megbizonyosítottunk), 500 forint pedig (a legújabb Szent-Ivány Zoltán és Inkey Imre-féle alapítványok) koronajáradék-kötelezvényekben mindaddig, míg a t. Igazgató-Választmány határozata szerint ez az összeg is a többi törzsvagyonnal egyesíthető, illetőleg a bankban letéteményezhető lesz, egyelőre még a kézi pénztárban őriztetik.

Végül a tagok nyilvántartási könyvét vizsgáltuk át és azt is rendben vezetve találtuk.

Ezek alapján a társasági pénztáros úrnak az 1894. évre a felmentést, a szokásos fentartással, megadni javasoljuk.

Áttérve ezek után az 1894. év zárszámadási eredményeire, a bevételi tételeknél örvendetes tényképpen állapíthattuk meg azt, hogy (a 3. tételnél felmerült csekély 5 forintnyi kevesblettől eltekintve) a tényleges eredmény az előirányzatnál általában kedvezőbb volt. Egyedül a 8. tétel alatt befizetendő alapítványokból remélt 100 forintból nem folyt be semmi, ez azonban a társulatnak vagyommérlegén egyáltalán nem változtatott, mert ezzel a bevételi tétellel szemben a kiadások között, «tőkésítés» címén felvett 100 forint természetesen szintén nem számoltatott el. Egészben véve a bevételek főösszegében az előirányzattal szemben a tényleges eredmény 250 forinttal kedvezőbb lett.

A kiadások egyes tételeinél némi túllépéseket tapasztaltunk. Így az írói tiszteletdíjakra és szerkesztésre megadott összegnél 16 forint 85 kerral több költesített el. Tekintve azonban azt, hogy a Turul tavaly

24 iv. helyett 25 ívnyi terjedelemben jelent meg, ez a túllépés nagyon is csekélynek és igazoltnak mondható. — A nyomdai költségeknél mutatkozó 99 frt 66 krnyi túllépésnek igazolására felhozható az is, hogy e tekintetben teljesen reális előirányzatot készíteni alig lehet, mert a nyomdai költségeket a petitorsorok terjedelme és a származási táblázatok száma nagyon is változóvá teszik. — Előirányzat nélküli tételül szerepel s így egészében fedezet nélkül volt az utolsó tétel gyanánt feltüntetett 38 frt 5 krnyi rendkívüli kiadás, melyből valalyi jelentésünk alapján a t. Igazgató-Választmány határozata szerint 10 frt a társ. pénztáros úrnak térített meg, az összeg többi része pedig legnagyobbbrészt bold. alelnökünknek végső tisztességtétele alkalmából vétetett igénybe. Összevetve egyébként a kiadások főösszegét az előirányzattal, megállapíthattuk azt, hogy a kiadások is a megadott fedezet keretén belül maradtak, sőt — dacára a bevételknél elért kedvezőbb eredményeknek — némi csekély (1 frt 37 krnyi) megtakarítást is mutatnak fel.

Az 1894-diki zárszámadás főeredményét ezek után abban jelezhetjük, hogy nemcsak a társasági elnökség gazdálkodását reálisnak, igazoltnak találtuk, de a zárszámadási eredmény, a mely az előirányzott 30 frt 83 krnyi maradvány helyett tényleges pénztári maradványul 282 frt 20 kr mutathat fel, általában is igen kedvezőnek mondható.

Áttérve végül a *társaság 1895. évi költségvetésére*, annak egyes tételeit megvizsgálva s az eddigi eredményekkel és tapasztalatokkal összevetve, jelenthetjük, hogy a társ. titkár úr által felmutatott költségvetési előirányzatot, a mely 4513 frt 20 kr. bevételt, 4460 frt kiadást és így 53 frt 20 kr. pénzmaradványt tervez, reálisnak s a társaság vagyoni viszonyaihoz alkalmazottnak találtuk, miért is ezt a költségvetési előirányzatot elfogadásra ajánljuk.

Budapest, 1895. évi január hó 25-én.

Szinnyei Főzsef, s. k. *Dr. Boncz Ödön*, s. k.
számv. b. tag. számv. b. tag.

Nagy Gyula, s. k.
számv. b. tag.

A számvizsgáló bizottság jelentése és javaslata alapján az igazgató-választmány a társaság pénztárnokának a felmentést — a szokásos fentartással — az 1894. évi zárszámadásokra nézve megadta, a pénztárvizsgáló bizottságnak pedig fáradozásaiért az elnök indítványára köszönetet szavazott.

A számvizsgáló bizottság ajánlata alapján a társaság 1895. évi költségvetése a következőképp állapított meg:

A. M. Heraldikai és Genealogiai Társaság költségvetése az 1895. évre.

Bevétel.

1. Pénztári maradvány az 1894. évről ...	282 frt 20 kr.
2. Értékpapírok kamatai (10,300 frt koronajáradék, és 100 frt hitelb. nyer. kölcsönkötvény után) 4% ...	416 " — "
3. Alapítványok kamatai (3100 frtnyi be nem fizetett alapítvány után) 5% ...	155 " — "
Átvitel ...	833 frt 20 kr.

Áthozatal 853 frt 20 kr.

4. 160 pártoló tag után várható tagdíj	1500 " — "
5. 310 évdíjas tag után várható tagdíj	1500 " — "
6. A Turul egyes füzetekéinek, a Nemz. Zsebkönyvnek és a Tárgy- és Névmutatónak eladásából várható jövedelem ...	150 " — "
7. Alapítvány-befizetés ...	500 " — "
8. Rendkívüli bevétel ...	10 " — "
Előirányzott bevétel	4513 frt 20 kr.

Kiadás.

1. Személyi járandóságok (titkár 300 frt, jegyző 200 frt, pénztárnok 250 frt)	750 frt — kr.
2. Írói tiszteletdíjak és szerkesztés ...	700 " — "
3. Nyomdai költség (4 füzet nyomtatása) ...	1400 " — "
4. Színyomatok készítése ...	350 " — "
5. Metszetek, rajzok, zinkographiák	150 " — "
6. Utánvételi expedíció költségei ...	50 " — "
7. Irodai átalány (titkárnak 40 frt, pénztárnoknak 20 frt) ...	60 " — "
8. Társulati szolga díjazása ...	60 " — "
9. Újévi ajándékok, pénzbeszedési díjak, másolások stb. ...	130 " — "
10. Tőkésítés ...	500 " — "
11. A millenniumi kiadvány céljaira félreteendő ...	200 " — "
12. A Nemzeti Zsebkönyv folytatására félreteendő ...	100 " — "
13. Rendkívüli kiadás ...	10 " — "
Előirányzott kiadás	4460 frt — kr.
Előirányzott maradvány	53 " 20 "

Szent-Ivány Zoltán vál. tag a költségvetés kapcsán indítványozta, hogy a társaság tagjainak névjegyzékét névkönyv alakjában évenként adja ki és osztsza szét a tagok közt. A választmány hosszabb eszmecsere után, melyben az indítványozón kívül *Boncz Ödön*, *Nagy Gyula*, *Pauler Gyula* vál. tagok, az elnök és a jegyző vettek részt, tekintettel a névkönyv kiadásával járó tetemes költségekre, abban állapodott meg, hogy a tagok névjegyzékét évenként a Turul íveinek nagyságában, annak mellékleteként adja ki; s a kivitel módozatainak megállapítására bizottságot küld ki, melynek tagjai *Szilágyi Sándor* másodelnök elnöklete alatt *Szent-Ivány Zoltán* vál. tag, a titkár és a pénztárnok.

Új tagokul megválasztottak a következők: örökös alapító tagul *Szent-Ivány Zoltán* 200 frtos alapító tag Budapesten, ki a 300 forintnyi többletet már be is fizette. Alapító tagul 200 forintnyi alapítvánnyal: br. *Inkey Imre* Sz.-Pétervárrott (ajánlja *Szilágyi Sándor*). Pártoló tagokul: gr. *Esterházy Miklós Mór*icz

Budapesten, *Röser Miklós* Budapesten (aj. Makay Dezső), *Reviczky Ambró* Budapesten (aj. Szent-Ivány Zoltán). Évdíjas tagokul: *Isaák István* Nagy-Rhédén (aj. br. Radvánszky Béla), *Sz. Nagy Lajos* Budapesten (aj. Nagy Géza), *Vojth Gergely* Deésen (aj. Kecskés Dezső), *Kormos Béla* Szombathelyen (aj. Boncz Ödön), *Nagyváthy Kálmán* Pozsonyban (aj. Prikkel Lajos), *Kállay Adolf*, *Halmágyi Sándor*, *Perczel Gyula*, *Lipthay Kornél*, *Türk Szilárd*, *Zachár Gyula*, *Angyal Gyula*, *Bartha Antal*, *Hets Ödön* Budapesten, *Gószony László* Zala-Egerszegen, *Kollár Jánosné*, sz. Szentmihályi Klementin Pacsán (mindezeket ajánlja Makay Dezső).

A jegyző bejelenti, hogy az igazgató-választmány egyik tagja «*Századunk névváltoztatásai*» című munkájának 275 példányát bocsájtotta a társaság rendelkezésére, azzal az óhajtással, hogy azok a társaság igazgató-választmányi, alapító, pártoló és levelező tagjai közt szétosztassanak. A választmány a nagybecsű ajándékot köszönettel elfogadva, megbizta a titkári hivatalt, hogy a példányok szétküldése felől intézkedjék.

A pénztárnok jelentése szerint január hó 30-án a pénztár állapota a következő volt:

Bevétel	---	---	---	---	1253 frt 20 kr.
Kiadás	---	---	---	---	765 " 59 "
Készpénz	---	---	---	---	487 frt 61 kr.

Vagyonállás.

1. Értékpapirokban	---	---	---	---	10400 frt — kr.
2. Kötelezvényekben	---	---	---	---	2600 " — "
3. Kötelezvények nélküli alapítványok	---	---	---	---	500 " — "
4. Készpénz	---	---	---	---	487 " 61 "
Összes vagyon	---	---	---	---	13987 frt 61 kr.

Az alapszabályok 31. §-a értelmében a jelen ülés lévén hivatva az évi nagygyűlés ideje és tárgyai felől határozni: határozottatott, hogy az a szokott időben, az év vége felé tartassék meg és tárgyai felől az ősi választmányi ülésen történjék előterjesztés.

A jegyző felolvasta Veszprémmegye alispánjának átiratát, melyben Pápa város czímerének heraldikai helyessége felől az igazgató-választmány véleményét kéri. A kérdés tanulmányozás és jelentéstétel végett kiadatott *Csoma József* vál. tagnak.

Végül *Makay Dezső* vál. tag mondott köszönetet igazgató-választmányi taggá történt megválasztásáért.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Makay Dezső* és *Szinnyei József* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

SZAKIRODALOM.

A Siebmacher-féle magyar czímer-gyűjteményből megjelent a 34. füzet is (a pótkötet 5. füzet) s ezzel a nagy vállalat teljesen be van fejezve. A füzet a Vida-Ztephanics nevek közé eső anyagból 26 család czímerét közli, s azonkívül 13 lapra terjedő függelékben számos rendkívül becses pótlással egészíti ki az eddig közölt óriási heraldikai anyagot. Közleményeiből kiemeljük a Vigman (Igmánd) és Woja genusok czímerét ismertető cikkeket s a függelékből a Barwy- (1417.), Batthyány- (1500.), Bór- (1415.), Sánkfalvay- (1455.), Szepessy- (1456.) és Zenthey- (1456.) családok czímereit, melyek középkori heraldikánkat képviselik a füzetben. E czímerek nagy részét már ismerjük a Turul régebbi közléseiből; a Szepessy-család czímere ugyanaz, melyet a Siebmacher egy előbbi füzeté báró Nyáry Albert tévedése után a Thurzók czímere gyanánt közölt. Új adalékok a Sánkfalvay czímer 1455-ből, a gróf Festetich-család keszthelyi levéltárában őrzött eredetiről és a Zenthey-család czímere az 1456. január 31-én kelt czímeres levélről, melynek eredetije Berlinben, a híres heraldikus Warnecke birtokában van. A Sánkfalvay czímer, melyen kék mezőben egy zöld hegyen ülő arany majom arany S betűt tart, a Guthay-család 1582-iki czímere mellett az egyedüli gúny-czímer a magyar heraldikában, s a szerkesztők megjegyzik, hogy Magyarország az egyetlen ország, a hol ily gúny-czímer fejlődmi adományozása előfordult. A füzetet a pótfüzetekhez adott betűrendes mutató zárja be. Kiváló heraldikusaink Csergheő Géza és Csorna József nagy műve ezzel bezárul s a hazai heraldikai irodalom egy nagy hézaga lett betöltve a magyar czímerkönyv befejezésével, melyet, bár német nyelven, német kiadó áldozatkészségéből látott napvilágot, szerkesztőik révén méltán tekinthetünk a magyar tudományosság termékének.

A kinek e becses mű létrehozása körül legtöbb érdeme van, Csergheő Géza ezzel még nem fejezte be feladatát. Mint a füzethez mellékelte hirdetésből örömmel értesülünk, a vállalat külön füzetekben indítja meg az erdélyi és a horvátországi nemesi családok czímereinek sorozatát. Ezek a részek, miután sem külön erdélyi, sem külön horvát nemesség nem létezik, tulajdonképen a magyarországi rész további függelékét fogják képezni s külön cím alatt csak az 50-es évekből származó eredeti beosztási terv kedvéért jelennek meg, melynek helytelenségét maga a kiadó is beismeri. Az erdélyi részt Csergheő és Bárczay Oszkár, a horvátországit Csergheő és Bojničić Iván fogják szerkeszteni. Az előbbiből a két első füzet (a Reichenau-féle füzetek folytatásául 3—4. szám-

mal jelölve) már meg is jelent. Ismertetésükre legközelebb visszatérünk.

Ortvay Tivadar «Pozsony város története» cz. művéből újabb kötet hagyta el a sajtót, a második kötet első része (a 2. rész szintén még az év folyamán meg fog jelenni) és a harmadik kötet. A miket annak idején az első kötetről mondtunk, ugyanazt ismételhetjük jelen kötetekről is. Ritka csinnal és ízléssel kiállított mű, választékosan és gazdagon illusztrálva, mindamelllett képekkel nem túltömve, a szöveg alaposan eredeti források és levéltári kutatások alapján könnyed stillal írva. A mű első kötete a legrégebb időktől az Árpád-házi királyok kihalásáig terjedő történettel foglalkozott, a II. kötet folytatja ezt a mohácsi vészig, a most megjelent első rész a város topografiai alakulásait tárgyalva ez időig. Az ehhez mintegy mellékletül csatlakozó III. kötet gazdag tartalmát feltüntetendő, elég a főbb fejezetek címzeit felsorolnunk. — Az első fejezetben Pozsony város előkelő látogatóinak (királyok, királynők, egyházi és világi urak stb.) sorozatát találjuk oklevelek, városi jegyzőkönyvek alapján egybeállítva; a 2. fejezet a pozsonymegyei tisztviselők, főispánok, alispánok, várnagyok névjegyzékét adja, más két fejezet a pozsonyi káptalan történetével és városi tisztviselőkkel foglalkozik, összeállítva a prépostok, kanonokok és plebánosok, illetőleg a bírák, polgármesterek, esküdtek, városi jegyzők stb. névsorát. Az illusztrációk közül, melyek nagy része eredeti felvétel alapján készült, megemlíthetjük az Academia Istropolitana pozsonyi házának rajzát, a fascimilek közül a pozsonyi káptalan birtokában levő *Pozsonyi Krónika első lapját*; szintén ily érdekesek a többi mellékletek: Pozsonyvárosi számadáskönyvek egyik lapja 1364-ből, 1438-ból; a *Protocollum Testamentorum* első lapja 1427-ből, a város szőlőinek régi feljegyzése, az utcák régi jegyzéke stb., mind hű kivitelű hasonmásban, s a mi becset még inkább emeli, most először közölve.

E köteteknek is, szintűgy mint az előzőknek, megjelenését a pozsonyi első takarékpénztár áldozatkészsége tette lehetővé, a melyből egyszerre jelent meg magyar és német nyelven Pozsonyban a Stampfelczég kiadásában.

D. L

Székely oklevéltár. Szerkesztette: Szabó Károly. IV. kötet 1264—1707. Kolozsvár. 1895.

Szabó Károly halála után a székely történelmi pályadíj-alap bizottsága Szádeczky Lajosra bízta a székely oklevéltár szerkesztését. A most megjelent IV. kötet anyagát még Szabó Károly gyűjtötte volt egybe, de a kiadás, sajtó alá rendezés már Szádeczky műve. A kiadásnál a Szabó Károly által követett irányelveket tartotta szem előtt, betartva híven Szabó

Károly másolatainak betűhűségét, az ortographiát és a pontozást is. A kötet anyagát voltaképen az 1571—1707-ig terjedő anyag tenné, miután a III. kötet 1571. évvel zárult. Az első ív azonban az előző századokból származó okmányokat is közöl, a XIII. századból 5, a XIV-ből 5, a XV-ből 3, végre 1571 előttiekből 4 drbot. Terünk nem engedi, hogy a kötet tartalmával részletesebben foglalkozzunk, e tekintetben utalnunk kell magára a munkára. A kötetet Szabó Károly élettrajza nyitja meg, melyben Szádeczky kiadó elődjéről meleg hangon emlékezik meg. Mint az előszövből kitűnik, az oklevéltár még egy V. és VI. kötettel is fog bővülni, melyek egyrészt pótlékot fognak adni, másrészt a múlt századi és a jelen század első feléből származó fontosabb, a székely történetre vonatkozó anyagot fogják tartalmazni. A kötet használatosságát a pontosan szerkesztett index tetemesen emeli. Érdeklünk a megjelent kötetek elé.

A.

Österreichisch-Ungarische Wappenrolle. Gezeichnet und erläutert von Hugo Gerard Ströhl. Zweite Ausgabe. Wien, 1895, Schroll et Co.

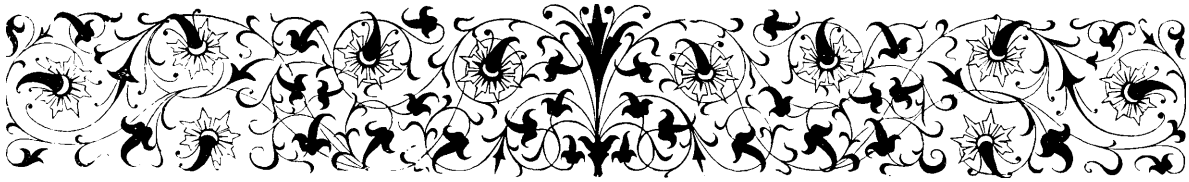
Ez érdekes publicationnak most megjelent második kiadása főleg a gyakorlati czélnak óhajt szolgálatot tenni. A rajzok tekintetében több változás történt. Így a koronatarományok címerei régi sisakdíszekkel raffirozással vannak feltüntetve. Bővült azonkívül a munka az osztrák-magyar tartományi címerek régi alakjaival, Lichtenstein fejedelemség címereivel, végre a tengerészeti, tartományi és országzászlókkal.

Sajnos, a munka értékéből sokat levon azon körülmény, hogy a magyar címerek azon hibás alakjai, melyeket már az első kiadás bírálata kifogásolt, megmaradtak. Így a XVI. táblán a magyar czímer mai alakja sisakdíszszel, még pedig a szájában patkót tartó hattyúval. Hogy e czímer merő absurdum, azt heraldikusok első pillanatra látják. Ép így teljesen hamis a XVIII. táblán 7. szám alatt közölt czímer, mely Magyarország Árpád-kori czímerét, balra dülve, pávatollakkal díszített sisakkal ékesítve. Magyarországnak még egy másik régi címere is közölve van 1380-ból, mely a pólyák s liliomokból áll, koronázva a patkót tartó struczmadárral. Hogy a czímer ily alakjában csak Nagy Lajos családi címere volt, nem pedig az ország címere, az szintén ismeretes mindenki előtt. E hibák a munkának nagy rovására vannak és sajnálni lehet, hogy a második kiadásba is átmentek.

A munka kiállítása, a rajzok kivitele e kiadásban is kifogástalan, hasonlóképp a címerek, kivéve az itt kifogásoltakat, hitelesség tekintetében teljesen megbízhatók.

A.

KÉRELEM. Felkérem t. historikusainkat s genealogusainkat, hogy ha valamelyikök tudomással birna Szapolyay Imre és István nádorok édes anyjának nevééről, meltóztassék azt vélem tudatni, a miért előzetesen is közönetemet jelentem. — *Csoma József*, Abauj-Devecser, u. p. Forró-Encs.

HERALDIKAI ÉS SPHRAGISTIKAI ADATOK A RÁKÓCZI-KORBÓL.

(Három rajzzal.)

1. Czímeres nemeslevél II. Rákóczi Ferencztől.

Sajátságos, hogy az oly fényesnevű ősök, annyi erdélyi uralkodó fejedelem ivadékát, II. Rákóczi Ferenczet, — az ő végletekig önzetlen, sőt önfeláldozó, ideális hazaszeretetét föl nem foghatván, — osztrák, úgy más, a szabadságharczok iránt ellenséges érzületű történetírók, más, nagyobb hibák hiányában, dicsőségszomjjal, és határtalan nagyravágyással (!) vádolják. Azt persze nem tudják kimagyarázni, — tehát egyszerűen vagy agyon hallgatják, vagy alig érintik, — hogy, ha olyan nagyravágyó volt: akkor hát a neki előbb (1704.) a lengyel primás és ország-tanács, s utóbb (1707.) a hatalmas Nagy-Péter czár által följánlott lengyel koronát, ősenek Báthory Istvánnak királyi koronáját, — továbbá az I. József császár-király részéről 1706. nyarán számára annyi előzékenységgel tett, szintén igen fényes és Erdélynél jóval előnyösebb ajánlatokat mért utasítá vissza? A fejedelem őszintén előadja ennek okait Emlékirataiban, a maga nemes szerénységével, — de hasztalan; nem hisznek, nem akarnak hitelt adni neki. Pedig, ha az illető évek eredeti actáit vizsgáljuk, — teljesen igazolva találjuk ezekből az igazán, majdnem példa nélkül önzetlen, hazafinak említett állításait. Sőt ellenkezőleg, a viszonyok mélyebb bírálata után meggyőződésre jutunk, hogy *hiba* volt Rákóczi-ban a túlszerénység; s különösen 1707-iki vonakodása a lengyel korona elvállalásától, olyan — nemzetünk sorsára is kiható — káros, végzetes

hiba, mely utóbb helyrehozhatlanná vált. Mert, ha Rákóczy Péter czár s az oroszpárti lengyel rendek ajánlatába 1707-ben belemegy s lengyel királylyá választatja magát: a nagy orosz uralkodó pultavai döntő diadalát *az ő*, s nem a trónjára visszahelyezkedett Erős-Ágost érdekében vívja vala ki; s a Bercsényivel kötött varsói szerződés erejénél fogva, a győzelmes czár Magyarország s Erdély hathatós megsegítésére fordítja — az általa másként is gyűlölt bécsi udvar ellen — hadseregeit. S akkor a történelem kerekei nagyot fordúlnak!

Azonban, kissé messze kitértünk, — e helyütt csak Rákóczi szerénységéről akarván szólni. A fényes fejedelmi nemből származott nagy szabadsághős szerénységét jellemzi az is, hogy ámbár jobbágyi sorsból tömérdek érdemes férfiút szabadított fel, okiratilag fölmentvén őket, — hogy másoknak kárt ne okozzon: legkivált a saját jobbágyait s maradékaikat — mindennemű paraszti terhektől és szolgálatoktól: de *nemesi rangra*, mint magyarországi Vezérlő-Fejedelem, az ónodi abrenunciatio után is, *egyét sem emelt*. Annyit tesz csak oda szabadíték-levelei végén szerényen: *ő* abba is beleegyezik, hogy az illető felszabadítottak, annak útján és helyén — értvén a majdan betöltendő királyi széket — nemesiséget szerezzenek magoknak. E jogot tehát a fejedelem nem vevé igénybe, hanem a koronának hagyta meg. Községi czímert is csupán egyet adományozott: a hajdúvárossá emelt *Tarpának*, melynek különben örökös ura volt.

Így Magyarországon; s ha az Erdély és az akkor még tágabb értelemben vett Partium területén illetékes alatvalók ugyanezen dolgait vizsgáljuk: hasonló eljárást tapasztalunk részéről egész az 1707-ik évig. Tudjuk, hogy Rákóczit Erdélynek Gyula-Fehárvárt országgyűlésre egybesereglett mindhárom nemzetbeli karai és rendei 1704 július 6-kán, — az ellenségtől megszállt Brassó, Szeben és Szász Sebes szász székek kivételével — *egyhangúlag* fejedelmökké választották. Ő azonban, a ki e fejedelemséget nem kereste, sokáig vonakodott azt elfogadni; az «erdélyi választott fejedelem» címet is, sok kérés, kényszerítés után, csak félév múlva vevé föl címei közé; trónfoglalását pedig évekig halogatta, — úgy, hogy végre is, XIV. Lajos francia király sürgetéseire csak 1707 ápril 5-kén iktattatá be magát a maros-vásárhelyi országgyűlésen fejedelmi székébe, csakis akkor, midőn a Habsburg-házat trónvesztettnek kijelentendő magyar országgyűlés már össze volt hívva az ónodi mezőre, a következő hónapra.

Nos tehát II. Rákóczi Ferencz erdélyi és partiumbeli híveinek sem adott, mint már «megválasztott» erdélyi fejedelem nemeslevelet az 1704—1707 ápril 5-dike közötti időszakban; csakis olyforma szabadíték-leveleket, mint a magyarországiaknak. Marosvásárhelyi ünnepélyes inaugurációjával azonban a helyzet megváltozott. Most már Erdélynek s kapcsolt részeinek nemcsak választott, hanem trónt is foglalt uralkodó fejedelme lévén: mint ilyen, fejedelmi ősei és elődeinek oly gyakori példái szerint, a címérés és nemesség-adományozásokban is érvényesíteni kívánta jogait. Hiszen ezt, mint fejedelmi attributumot, *kellott* most már gyakorolnia. Csakhogy Rákóczi, túlvitt nemes szerénységében, még ezután, még a trón-beiktató maros-vásárhelyi országgyűlés után is, a nemesi kiváltságokért ezrével áhítózó érdemes híveinek nagy sokasága és sok importunuskodásaik daczára, — elődeitől eltérőleg, — nagyon, de nagyon ritkán élt nemesítési és címéradományozási jogával. Elannyira ritkán, hogy mi, a kik az ő korának okiratait, több mint harmincz évi kutatás után, talán meglehetősen ismerjük: *II. Rákóczi Ferencztől kiállított eredeti armálist* — emlékezetünkre — *egyet sem láttunk, még* ilyennek fogalmazatát, vagy másolatát is csak *egynehányat*. Közé téve pedig,

tudtunkra, nincs egyetlenegy sem. Érdekes lesz tehát kiadnunk legalább egyet, — a kor szerint legelsőt, — már csak azért is, hogy belőle a Rákóczi-féle fejedelmi udvari kancellária stylus curialisát, a nemesleveleknél szaktudásaink megismerjék, és mert záradékából megtudjuk: kik viselték Erdélyben 1707 s az e körüli évek folyamán a főispáni s egyéb országos méltóságokat?

A közlendő nemeslevél nem sokkal a m.-vásárhelyi országgyűlés után, s közvetlenül a megnyílandó ónodi gyűlés előtt, 1707 május 20-kán, a fejedelemnek szerencsi várában kelt és adott ki *Nyúzó Mihály*, híres vitéz kurucz lovasrezedes, neje *Szabados Katalin*, testvére *Nyúzó János*, ennek fia *ifjabb Nyúzó Mihály* s törvényes ivadékaik számára. A Nyúzó-testvérek paraszti nemből származó, kemény katonaemberek valának, úgy látszik: erdélyi születésűek; legalább itt tűntek föl mindketten, mindjárt a szabadságharcz elején, 1703-ban, 1704-ben. Neveiket mint önálló csapatparancsnokokéit csakhamar Gúthy Istvánnal, Kaszás Pállal, Vájó Andrással stb. egy sorban emlegetik az erdélyi kurucz hadak közt. *Mihály* már 1704—5-ben a gr. Pekry Lőrincz huszárezredének alezredese, majd vezénylő-ezredese volt; utóbb — vitézi tetteivel mind nagyobb hírre vergődván, — tulajdon lovasezredet kapott b. Károlyi Sándor tiszántúli tábornok alatt, szabolcsvármegyei fiakból, és maga is Szabolcsba, Rác-Fejértóra telepedék, hol házat, birtokot szerze, a sok kardjával, vére kiontásával nyert hadi zsákmányból. Öccse *János* szintén alezredes, sőt talán ezredes vala 1704-ben Erdélyben; de, vagy sebet kapott s további hadi szolgálatra alkalmatlanná válék, — vagy a gr. Forgách Simon tábornok (1705.) regularitása vette el a szoros fegyelemhez nem szokott szilaj katona kedvét? Elég az hozzá, a mint akkor mondani szokták: «*letette magát*», vagyis, a hadakozásnak búcsút mondván, gazdálkodáshoz látott, a bátyja fejjértői részjóságán, — a mely talán közösen szerzett birtokocska is, nemesi zálogbirtok, lehetett.

E két vitéz testvér s utódaik részére adatott ki a következő címéres nemeslevél:

Nos Franciscus II. etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantibus quibus expedit universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humilimam supplicationem nostrae propterea factam serenitatis, tum vero attentis et consideratis

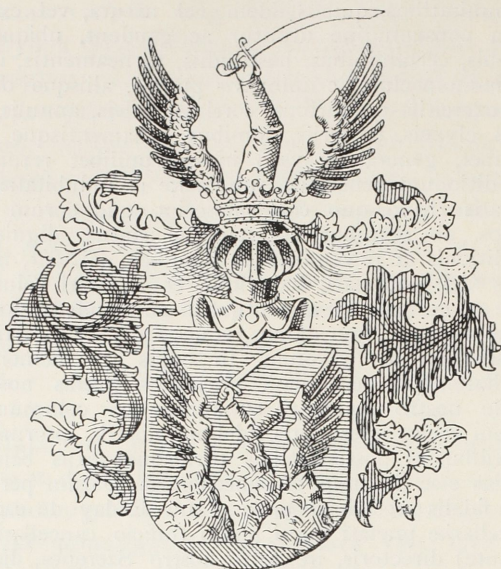
fidelitate, fideliumque servitiorum meritis fidelis nostri strenui *Michaëlis Nyúzó*, militiæ nostræ unius regiminis equestris ordinis colonelli, necnon *Joannis* similiter *Nyúzó*, fratris nempe sui carnalis et uterini, quæ ipsi sub his motibus erga inclytam gentem Hungaram, consequenter serenitatem nostram in utraque patria, Hungariæ nempe et Transylvaniæ regnis, pro locorum et temporum varietate, in diversis bellicarum expeditionum operationibus fœlici cum successu fideliter exhibuerunt et impenderunt et in posterum quoque pari fidelitatis et constantiæ zelo sese impensuros pollicentur; tum ob id, tum vero ex gratia et munificentia nostra principali, qua quosvis de nobis et charissima gente nostra benemeritos et virtutis colendæ studiosos antecessorum nostrorum regni nostri Transylvaniæ et partium eidem annexarum principum fœlicis reminiscentiæ exempla sequi, eisque certa virtutum suarum monumenta, quæ ad majora quoque fidelitatis munia præstanda eos incitare possint, largiri consueverimus, eundem *Michaëlem Nyúzó* cum consorte sua *Cattharina Szabados*, ac per eum fratrem quoque cum filio *Michaële Nyúzó*, ipsorumque hæredes ac posteritates utriusque sexus universos, de statu et conditione ignobili, in qua hactenus perstitisse dignoscerentur, de principali potestatis nostræ plenitudine et gratia speciali exemptos, in cœtum et numerum verorum ac indubitatorum regni nostri Transylvaniæ et partium eidem annexarum nobilium duximus cooptandos, annumerandos et adscribendos, annuentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato benigne concedentes, ut ipsi, ipsorumque præscripti utriusque sexus universi, a modo in posterum futuris semper temporibus omnino illis gratis, privilegiis, honoribus, libertatibus, juribus, prærogativis et immunitatibus, quibus cæteri veri regni nostri Transylvaniæ et partium eidem annexarum nobiles hactenus quolibet de jure et consuetudine usi sunt et gavis, utunturque et gaudent, uti, frui et gaudere possint ac valeant. In cuius quidem nostræ erga ipsos exhibitæ gratiæ, munificentique nostræ principalis testimonium, veræque nobilitatis signum, hæc arma seu nobilitatis insignia, scutum videlicet militare erectum cœlestini coloris, cuius imam partem viridis campus occupat, in qua tricolles cautes, constantiæ et fortitudinis symbola, qua (?) utrumque scuti latus, in summitate aquilinis expansis alis, figuris nempe industriæ ac alacritatis ornata, vivo colore depictæ haberentur, in qua intra capidine harum formatum ad pugnam brachium evaginatum seu nudum mucronem stringeret, incumbensque scuto galea militaris aperta, regiam coronam similiter duplatis alas aquilinas ab utrinque adjunctas tenentem, cum interjecto erecto brachio, nudo itidem mucrone ictum intentante, honoris, prærogativæque nobilitaris splendorem præ se ferentem gestaret; a summitate seu cono galeæ laciniiis sive teniis aurei ac mixtim a dextro quidem cœlestini, a sinistro vero lateribus rubescentis seu purpurei coloris in utramque scuti partem defluentibus, quemadmodum hæc omnia in frontispicio præsentium literarum nostrarum pictoris manu et artificio propriis suis coloribus affabre depicta esse conspiciuntur, præmentionatis Michaëli et Joanni Nyúzó, cum dicto filio ejusdem, ipsorumque præscriptis, utriusque sexus universis, benigne danda esse duximus et conferenda, decernentes et ex certa nostra scientia animoque de-

liberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris semper temporibus præspecificata arma seu nobilitatis insignia, more aliorum regni nostri Transylvaniæ et partium eidem annexarum nobilium, sub istis juribus, prærogativis, indultis, libertatibus et immunitatibus, quibus iidem vel natura, vel ex recepta consuetudine utuntur ac gaudent, ubique in proeliis, certaminibus, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis ac quibusvis pugnis, aliisque omnibus exercitiis militaribus, cortinis, auleis, annulis, vexillis, clypeis, tentoriis, domibus, ornamentisque quibuslibet, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub meræ et indubitatae nobilitatis titulo, quo eos, præscriptosque eorum universos, ab omnibus cujuscunque status, dignitatis, conditionis et præminentiae homines existent, insignitos dici, nominari, haberique et reputari volumus, ferre et gestare, illisque uti, frui ac gaudere possint atque valeant; imo damus, concedimus et conferimus præsentium per vigorem. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam præsentis literas nostras, sigillo nostro pendenti et authentico communitas, eidem tocies præscriptis fidelibus nostris ipsorumque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus benigne dandas esse duximus et concedendas. Datum per manus fidelis nostri generosi Pauli Ráday de eadem, cancellariæ præfati regni nostri (officio cancellariatus vacante) directoris, in castro nostro Szerencs, die vigesima mensis Maii, anno domini millesimo septingentesimo septimo, principatus nostri post inaugurationem primo; illustribus, spectabilibus, magnificis ac generosis comite Laurentio Pekri de Pekrovina, exercituum nostrorum generali campi marschallo, Albensis, — comite Michaële Mikes de Zabola, trium Szepsi, Kézdi et Orbai, — Michaële Barcsai de Nagy-Barcsa, dicti itidem Albensis, — Adamo Vay de Vaja aulæ nostræ marschallo, Békéssiensis, — Stephano Thoroczka de Thoroczko-Szent-Cyörgy, nostro in iudiciis locumtenente, Küküllöviensis, — comite Michaëli Teleki de Szék, arcis et districtus Kőváriensis supremo capitaneo itemque decimarum universarum arendatore, Colosiensis, — Abrahamo Barcsai de dicta Nagy-Barcsa, regni nostri thesaurario, Zarándiensis, — barone Ladislao Kemény de Gyerő-Monostor, Udvarhelyiensis, — (officio comitis universitatis Saxonicae vacante) — consiliariis nostris intimis, item comite Stephano Csáki de Keresztszeg, dicti Colosiensis, — itidem Ladislao Csáki de præfato Keresztszeg, Mediocris Szólnok, — barone Simone Kemény de dicta Gyerő-Monostor, Thordensis, — comite Davide Petki, trium Csik, Gyergyó et Kászón, — comite Joanne Bethlen, Interioris Szólnok, — Paulo Rhédei de Kis-Rhède et Daniele Vass de Czege Dobocensis, — Ladislao Bánfi de Lossonc Krasznensis, — (Bihariensis, Máramarosiensis, Hunyadiensis ac Marosiensis vacantibus), — præfatis universis et singulis comitatuum ac sedium sicularum officia tenentibus et honores.

(Egykorú, hivatalos másolat, II. Rákóczi Ferencz fejedelem udvari cancelláriája még kiadatlan, — b. Jeseznák-levéltárbeli — expedíciós-könyveinek II. kötetében, 348—352. ll. A cím mellé apró betűkkel oda-jegyezve: «I-ae per M. B. script.» Azaz, hogy a pergamenre kiállított eredeti tisztaíratot *Boronkay Mihály*, udvari kancelláriai registrator írta volt le; vagyis a kancellária személyzetéből a legszebb írással bíró, a ki

az ily pergamen-okleveleket, mint dísz-író, rendszeren készíteni szokta.)

A címernek a leírás után konstruált képét a mellékelt rajz mutatja.

Hogy pedig a vitéz ezredes-főkapitánynak a nemeslevél mellé fejtörtői portióján kívül megfelelő jószága is legyen: arról is csakhamar gondoskodik vala fejedelmi urának bőkezűsége, — az erdélyi részekhez számított Bihar vármegyei Asszony-Vásárhely nevű egész falút adományozván még azon 1707-ik év folyamában Nyúzó Mihálynak. Rákóczi erről szóló adománylevele így hangzik:

Nemzetes Vitézlő Nyúzó Mihály Ezredes-Kapitány Uram, Nemes Bihar vármegyében lévő Asszony-Vásárhely névű fahuról való Collatiója.

Nos Franciscus II., dei gratia, etc. Damus pro memoria vigore praesentium, significantes quibus expedit universis. Hogy Mi tekintetben vévén hadakozásunknak eleitől fogva jeles próbákkal s az hadi operatiókban jó magaviseeléssel, gyakori alkalmatosságokban vitézi módra megbizonétott dicséretes actusit, Nemzetes Vitézlő Nyúzó Mihály Ezredes-Kapitány Hívünknek, s nemkülönbön oly reménységgel viseltetvén iránta, hogy azon édes Hazánk szabadsága kimunkálódása körül való szolgálait utolsó csepp vérenek kiontásáig, igaz hazafiuságát magának szeme előtt tükörül tartván, hasonló több vitézi actussival s dicséretre méltó hasznos fáradozásival hűségessen fogná continuálni s magát érdemessé tenni: Arravaló nézve Nemes Bihar vármegyében lévő Asszony-Vásárhely névű helységet, hozzá tartozandó mindennemű utilitással, hasznáival, szántó (földeivel) és legelő mezzeivel, réteivel, erdejével, halastóival és halászó vizeivel, kerteivel, szőlőhegyeivel, korcsmaival, sernevelőivel, egy szóval: akármi névvel nevezhető javaival, jöve-

delmeivel és appertinentiáival együtt, valamellyek igazságossan és törvényessen régtől fogvást azon helységhez tartoztanak: fennemléttet Nyúzó Mihály Ezredes-Kapitány Hívünknek azon jussal, valamint a Fiscusra devolváltatván birattatott, adtuk, engedjük és conferáltuk, a mint adjuk, engedjük és conferáljuk is, autoritate nostra principalis, harum nostrarum vigore et autoritate literarum collationalium mediante, salvo jure alieno. Datum Cassoviae, die 13. mensis Decembris, anno 1707.

(Egykorú, hivatalos másolat ugyanott, 587. l.)

A nemeslevél másodszerzőjének, Nyúzó Jánosnak, a közelebbi évek folyamán csakhamar nyoma vész; az adománylevél már nem szól róla, neve többé alig merül fel. Annál sűrűbben szerepel azonban a még hátralevő kurucz hadjáratokban bátyja, a nemesi kiváltságok főmegszerzője: *Nyúzó Mihály* ezredes-kapitány. Valamint a lezajlott hadi esztendőkből, úgy ezentúl is megfordul Károlyi vezénylete alatt, — mint ennek egyik legvitézebb, legerélyesebb, önállóan is működő csapatparancsnoka, — huszárezredével az ország legkülönbözőbb részein a csatatereken. Hol a Tiszántúl látjuk őt, s a rácra csatáz Gyulánál, Jenőnél, Aradnál, Csanádnál, a Maros és Kőrösök között, hol Érsek-Ujvár s a Nyitra és a Vág síkjain, hol a szepesi, sárosi hegyek-völgyek közt csapdos a német ellen; de legtöbbit mégis Erdélyben s a Partiumban vala táborban. Ha merész kaland kellett: rendszeren őt küldötte előre Károlyi; és Nyúzó Mihály ügyesen, gyorsan, vakmerően bekalandozott huszárságával mélyen Erdélybe, észrevétlenül osonva át a császáriak hadvonalain, egész Gyula-Fehérvárig vagy Vécsnél a Marosig. Nem ritkán nagy szerencsével jár; pl. Mező-Madarásnál (1708 aug.), hol egy egész német és rácz különített hadoszlopot lepett meg és «sózott le.» Országos hírvő katonává, igazi fáradhatatlan, serény, kemény, vitéz huszárfőtisztté lőn. 1710 január 22-kén ott harczolt a romhányi ütközetben; majd Érsek-Ujvárt segíté élelemmel megrakni.

Ezen év őszén már dandárnoki szerepben három lovas-ezredet vezényel, Szolnoknál; a szoboszlai «Vér-völgyön», majd Debreczen alatt is ő, Nyúzó Mihály, verekedett meg huszárosan, — mint a Kraszna-vonalra húzódó Károlyi utóvéde, — 1711 januárban a cs. hadsereg élén érkező gr. Pálffy fővezérrel. Utóbb, 1711 május 1-én a szatmári béke megkötöttvén, Nyúzó mint «substitutus brigadéros» írta alá a nevezetes ok-

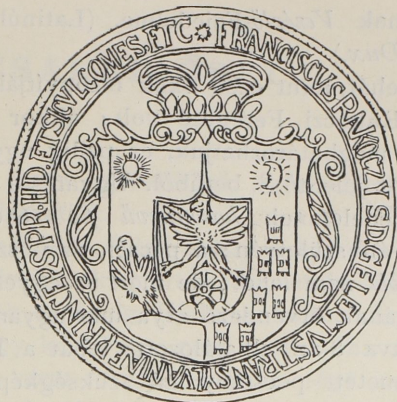
mányt, s tette le a hűségesküt, (nem a fegyvert!) Károlyival a majthényi páston. Pálffy tábornagy, megbecsülvén a vitéz katonát, nagyon hívta, ezredesi rangjának megtartása mellett, császári szolgálatba — Beleznay Jánossal, Ocskay Sándorral, Rácz Andrással és más híres kurucz fő-tisztekkel — Nyúzó Mihályt, de a kemény kurucz bizony nem ment, valamint egyik társa sem. Hanem a hosszú szabadságharcot immár befejezvé, hazatérének birtokaikra gazdálkodni.

Nyúzó Mihálynak vére hullásával szerzett nemesi rangja érvényben maradt. Sőt a szatmári béke II-ik cikkelyének zárpontja értelmében III. Károly császár-királytól még külön nemeslevelet is eszközölt ki a számára volt tábornoka, Károlyi. Hanem biz az most is ott hever a gr. Károlyi-archivumban; a nyakas kurucz Nyúzónak nem kellett, — talán mert kétfejű sast írtak a címérébe? Elég volt önéki az a régi, — a *Rákóczié!*

2. Két ismeretlen Rákóczi-pecsét.

Eddigélé nem ismert két Rákóczi fejedelmi pecsétet mutatunk be itt rajzban. Az első — a nagyobbik és korábbi — egy nagy rézpecsétnyomóra van meglehetősen egyszerű modorban vésvé. E nyomónak a nyele is sárgaréz. Pár évvel ezelőtt húzták ki azt véletlenül a Tisza iszapjából hálójokkal Nagy-Halászi nevű, szabolcsvármegyei községben a halászok, és uroknak: *Kállay András kir. kamarás* és szabolcsi főispán úrnak szolgáltatták be. Most nevezett tisztelt barátom énhozzám küldötte tüzetesebb meghatározás végett, s azután Szabolcsmegye múzeumának — Nyiregyházán — ajándékozta. Ott őriztetik jelenleg.

A több mint kétszáz éven át a Tisza fenekén csodálatos épségben megmaradt Rákóczi- és a szív-pajzsot környező nagy vértben erdélyi-címeres pecsétnyomó, korának megfelelő barokk-stylú díszítéseket mutat a címerpajzs két oldalán s fölzetén, mely utóbbiból hétgombú, hercegi zárt korona magaslik ki, a tetején kereszt helyett egy hegyes, falevél-alakú csúcscsal. Kétszeresen szegélyezett körirata a következő; FRANCISCVS RAKOCZY S. D. G. ELECTVS TRANSYLVANLÆ PRINCEPS P. R. H. D. ET SICVL. COMES ETC *

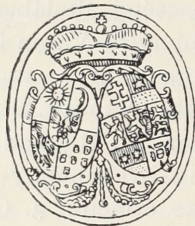
Vagyis: F. R. *Senior*, Dei Gratia Electus Transylvaniae Princeps, Partium Regni Hungariae Dominus Et Siculorum Comes Etc.

Hogy pedig a név után álló S. betűt nem «*Secundus*»-nak, hanem «*Senior*»-nak olvassuk, és így a pecsétet I. Rákóczi Ferencz erdélyi választott fejedelemtől származónak állítjuk: erre nézve okaink a következők. 1. A pecsét sokkal kezdetlegesebb vésetű, mint a II. Rákóczi Ferenczéi, kinek pecséteti általában művészi készítmények. (Legtöbbsnyire Varon Dániel jeles francia vésnök keze művei, vagy a szakmájában szintén kiváló Ocsovay Dániel nagybányai «példametszőé.») 2. II. Rákóczi Ferencz a családi nevét mindig i-vel, nem y-val írta s vésette pecséteteire, verette érmeire. 3. Ő a maga, e néven «*második*» mivoltát, mindenkor *római számmokkal* és pedig a keresztnév után jelzé s jelezteté, ekképen: FRANCISCVS II. DEI GRATIA PRINCEPS RAKOCZY stb., de *soha sem* az S. betűvel; mely ily értelmet jelentőleg egészen szokatlan is volna pecséteten. 4. II. Rákóczi F. rendszeren odavéseti pecséteteire az S. R. I. P. (Sacri Romai Imperii Princeps) betűket is; ellenben atyja ezt a címet nem használta, ámbár a linczi békeokmány külön clausulája értelmében önéki is joga volt volna reá kétségtelenül. 5. II. Rákóczi F. viszont az erdélyi fejedelelem címet rend szerint csak egyszerűen az ELECTVS szó nélkül használá: lévén ő Erdélynek nemcsak *választott*, hanem egyszersmind *uralkodó* fejedelme. És a mikor néha élt is az ELECTVS szóval: ezt soha így, magában állólag nem tette, hanem — a mikor kellett — viszonylag a magyarországi fejedelemsége címével, ilyképen: «Erdélyországnak *Választott*- és Magyarország Confoederált

Státusainak *Vezérlő-Fejedelme*. (Latinúl: *Princeps és Dux*.)

Ha tehát, mint ezen okok bizonyítják, a pecsét I. Rákóczi Ferenczé volt: akkor évét is biztosan meghatározhatjuk, és pedig ugyancsak a *Senior*-t jelentő S. betűből. Ugyanis e «választott» fejedelemnek *hasonnevű fia* 1676. márczius 27-én születvén: a pecsét, az ő születésénél *korábbi* nem lehet; de mert az egyetlen fiúsarjadékának örvendező atya már ugyanezen év július hava 8-án elhalálozott: tehát a Tisza árjaiba temetett pecsétnyomó szükségképen eme közbeeső kurta időből, vagyis okvetetlen az 1676-ik esztendőből való. És így csak nagyon rövid ideig lehetett használatban, a minthogy tökéletes, kopástalan ép is.

A másik itt bemutatott, rendkívül finom metszetű és szintén barokk ornamentikájú pecsét, egy díszes alkatú s hermelin-prémezetű, római szent birodalmi korona alatt *két* tojásdad vértben két fejedelmi ház czímerét ábrázolja: t. i.

elől a jobb vértben az erdélyi három nemzet egyesített czímere közepén szív-pajzsban a Rákóczi-család, — a baloldali pajzsban pedig az ősrégi *hesseni*, német birodalmi fejedelmi ház czímerét. Ez az utóbbi — benne lévén a brabanti, thüringiai, hesseni, casseli, treffurti, rheinfelsi, rottenburgi stb. jelvények — szerfölött complicált; úgy hogy a miniature méretű vésésekben is, mint látszik, rendkívül ügyeskező, művészi képzettségű metszőjének nagyon becsületére válik. Pajzsmezein előfordul már a *színjelzés* is, a mi

hazánkban ezen korban még ritkaság. Ha itthon készült: okvetlenül *Varon* műve.

Az egyesített Rákóczi- és Hesseni-czímerű e jeles és finom pecsét senki másé nem volt, nem is lehetett, mint II. Rákóczi Ferencznek bájáról és szellemességéről, s erélyes lelkületéről (s utóbb kalandjairól is!) egyaránt híres hitvesée, *Hessen-Rheinfelsi Sarolta Amália* fejedelemasszonyé; a mint is férjéhez intézett leveleit, (a vörösvári Rákóczi-Aspremont-Erdődy-levéltárban,) többnyire e pecsétnyomóval zárta le, — azonban néha egy másik, kicsiny, gyűrűpecséttel is.

De helylyel-közzel használá ezt az egyesített Rákóczi-Hesseni címeres pecsétnyomót maga II. Rákóczi Ferencz fejedelem is. Hogy 1707 tavaszán tett erdélyi útjában, a trónjába őt ünnepélyesen beiktatott maros-vásárhelyi országgyűlésen vele volt: bizonyos; mert egy piros spanyolviaszba nyomott, teljesen ép lenyomatát maig megőrizé a fejedelem fővezéréhez és benső barátjához, gróf Bercsényi Miklóshoz szóló levelének borítéka, melyen — Rákóczi erdélyi secretáriusának Pongrácz Györgynek kezével írva — e cím olvasható:

«Méltóságos Feő-Generális Gróff Bercsényi Miklós Úrnak eő Kglmének. — *Magyar-Országban*».

Ez az utóbbi szó tanúsítja, hogy a finom, kis négyszegletű boríték s az egykor benne volt (nem hivatalos, hanem, mint a kis alak sejteti: sajátkezű baráti) levél *Erdélyben*, és így minden valószínűség szerint az 1707-ik év tavaszán kelt. A mint is az ezen évbéli levélcsoomagok egyikében találám, és jelenleg, — gr. Erdődy István úr ő excja kegyes ajándékából, — birtokomban van, mint érdekes emléktárgy.

Úgy az erről, valamint a föntebbi I. Rákóczi Ferencz-féle pecsétnyomó lenyomatáról vett rajz az eredetiekkel egyenlő nagyságban készült.

THALY KÁLMÁN.

A BOROSJENEI TISZA CSALÁD ŐSEI.

(Második közlemény.)

III.

Mikor a török már háromfelől is megtámadta Erdélyt, és a szerencsétlen ország igazán siralomházhoz hasonlított, a borosjenei vitézlő rend semmivel sem törődve, nagy vígan töltte az időt az erős kőfalak között. Hol egyik, hol másik tisztviselő házánál folyt a dinom-dánom, mivelhogy *Ujlaki László* kapitány és *Thuri Mihály* alispán mód nélkül kedvelték a borított és ha egyszer bevették magukat a kupák közé, ágyúszóval is bajosan lehetett elmozdítani őket a terített asztaltól.

A sok vigadozás és vendégeskedés közepette bizony eszökbe se jutott, hogy védelemhez készüljenek, hanem midőn hírül vették, hogy a nagyvezér már megindult Temesvárról és egyenesen Jenőnek tart, követeket küldtek a váradi kapitányhoz és a fejedelemhez, hogy gondoskodjanak róluk. Holott a vár mindenféle hadi szerszámmal s éléssel úgy el volt látva, hogy külső segítség nélkül is akármilyen derék ostromot kibírhatott volna.

Azonközben pedig szokásuk szerint dicsérték és egekig magasztalták a fejedelem vitézi bátorságát, sok szép hadait és *«jó egészségeért, hosszú életeért, szerencsés fejedelemségeért, a törökön való diadalmas győzelméért nagy huzamos poharakkal, nagy fazekakkal egyesével iván, magok is a fazekak, kupák, poharak járási közben a törökkel nagy bátran vlnak, vagdalkoznak vala»*.¹

Ez alatt a nagyvezér föltartóztatás nélkül közeledett és levelet küldött a várba, hogy adják meg magukat. Most aztán a kapitányok is észbe kaptak, de látván az ellenség tömérdek sokaságát, rémültökben, *kótyagos fővel* azt sem tudták, mitévők legyenek. És a helyett, hogy kötelességük szerint ágyúlövésekkel válaszoltak volna a vezér fölszólítására, az alispánt és *Tisza Györgyöt*² küldötték hozzá, oktalanul arra szá-

¹ Szalárdy, id. m. 385. l.

² Tisza István atyja 1656-ban már meghalt és nem lehet megállapítani, hogy ez a *György* milyen rokonságban volt vele.

mítván, hogy ajándékkal, ígérekkel visszatérésre bírhatják.

Természetes dolog, hogy a követek sikertelenül alkudoztak, mert a nagyvezér kitapasztalván tőlük az őrség félelmes voltát, fenyegetőzött, hogy kő kövön nem marad, ha föl nem adják a várat. Annak utána 1658 augusztus 29-én Jenő alá vezette roppant seregét s a várbeliek szemeláttára sánczokat hányatván, nagy faltörő ágyúkat szegeztetett a bástyáknak.

Ez alatt Rákóczy sok szép hadaival Várad közelében táborozott, azon tanakodván, hogy mely felől üsse meg az ellenséget és fölöttébb csodálkozott rajta, hogy *«olyan közel... megszállott vár lévén, mégis lövéssel való rontatásának semmi jelensége, csak egy ágyúlövés sem hallatszék.»*

Igen ám, mert a jenei vitézlő népnek úgy elvette a szívét a rémület, hogy csak egy kézi puskát sem mertek elsütni a bástyákon, a nagyvezérnek pedig volt jó dolga, hogy ne rontassa a falakat, mikor alapos kilátása lehetett arra, hogy fenyegetőzéssel is czélt ér.

Úgyis történt. A várbeliek a megszállás ötödik napján már elvesztették minden bátorságukat s tapasztalván, hogy követeiket a nagyvezér letartóztatta, a fejedelem segítsége pedig csak nem akar megérkezni, attól is félvén, hogy ellentállásukkal még inkább boszúra ingerlik a törököt, 1658 szeptember 2-án a *«szegény hazának és a magyar nemzetnek igen nagy kárával»* gyalázatosan föladták, mondhatni elárulták a fontos véghelyet.

A vezér békével útnak bocsátotta őket, még kíséretet is rendelt melléjük egész Fekete-Bátorig. Maga pedig, minekutánna Jenőt őrséggel megrakatta, előparancsolta Barcsay Ákost, süveget nyomott a fejébe, botot a kezébe, felültette szép szerszámos lóra, és csinált belőle erdélyi fejedelmet. Végezetre, hogy minden öröme meg legyen, még fiának is fogadta.¹

Jenő veszedelmének hírére Rákóczy György

¹ Barcsay levele 1658 szeptember 19. Rákóczyhoz, *Szilágyi Sándor*, Erdély és az észak-keleti háború. II. k. 515. l.

neki búsulván, «a tobzódó, rusnya, részegeskedő» tisztviselőket elfogatta és Ujlaki László kapitányt harmadmagával a váradi piacon lefejeztette.¹

Ez alatt Tisza István a stambuli *Hétoronyban* nagy keserves szívvel várta szabadulásának óráját. Mikor régi ismerőse, *Sebessi Ferencz*, Rákóczynak portai követe, 1657 október 18-án megjelent a Jedikulában, a szegény rabok azt gondolták, hogy talán már ütött is ez az óra. De hiába reménykedtek, mert Sebessi hasztalanul törekedett mellettük és most csak látogatóba jött. A nagyvezér határozottan megmondá, hogy csak akkor bocsátja szabadon a rabokat, ha Erdély örökre szakít a Rákóczy házzal és mindenben engedelmeskedik a hatalmas császár akaratának.²

Lőn tehát öröm a Jedikulában, mikor hírül vették, hogy a rendek Barcsay Ákost fejedelmé választották. Csak Tisza István nem tudta, hogy örvendjen-e vagy szomorkodjék? Mit ért neki már a szabadság, ha Boros-Jenő elveszett, mit használhatott neki a sógora levágott feje, ha vére hullásával keresett, drága pénzen vásárolt sok szép jószágát pogány ebek tékozolták? Egész életének munkássága füstbe ment... Nagy szomorúságában az a gondolat vigasztalta, hogy legalább családját biztonságban hagyta váradi házánál, melyet testvérhugától még a portára indulása előtt egészen magához váltott.³

Barcsay sok törekedésére az 1658. év vége felé a jedikulai rabokat csakugyan elbocsátották. Tisza István kiszabadulásának és hazaérkezésének idejét pontosan meg nem határozhatjuk, de bizonyos, hogy az 1659. év elején már Erdélyben volt és szívvel-lélekkal az új fejedelem pártjához csatlakozván, annak mindvégig tántoríthatatlan híve maradt.⁴

Boszúval és keserűséggel volt eltelve Rákóczy

¹ Szalárdy, id. m. 379—383. l.

² V. ö. Szilágyi, id. m. 448. l. Okmánytár II. Rákóczy György diplom. összeköttetéseihez. 519. l.

³ A szerződés Gyulafejérvárott 1656 márczius 9-én, Tisza sógorának, a magyar «*orthodoxus püspök*», Csulay Györgynek házánál kötöttet. Ebből értesülünk, hogy Tisza István Zaránd vármegye alispánja volt. Az atyai ház a *Hét közhely*, alias *Péntekhely*-utczában Bessenyei János és Ijgyártó György szomszédságában állott. (Orsz. Levéltár. *Neoaquist.* fasc. 18 m. 6.)

⁴ Barcsay 1658 szeptember 28-án írja Rákóczynak,

iránt, a kinek határtalan nagyravágyása miatt a szegény országgal együtt maga is végső romlásra jutott és mint a viszonyokkal tökéletesen ismerős ember igen jól tudta, hogy Rákóczy ideig-óráig felülkerekedhetik ugyan versenytársán, de a porta sohasem fogja őt megtűrni a fejedelmi széken.

Mikor a jedikulai rabok hazaérkeztek, Várad még Rákóczy hatalmában volt és Tisza István Barcsay mellett Déván telepedett le¹ s csak azután tért meg rég nem látott családi tűzhelyéhez, miután György úr a Részekkel együtt Váradot is kibocsátotta kezéből.

Az új kapitány, Ébeni István, Rákóczynak bizodalmas embere, meghitt szolgálja lévén, Barcsay Tiszát szerette volna beállítani a váradi porkolábságba, a ki azonban nem fogadta el a tisztséget és a mint látni fogjuk, igen helyesen cselekedett.²

Barcsay 1659 május 24-re Szász-Sebesre országgyűlést hirdetett, és megemlékezően Tiszának sok hasznos szolgálatáról, hazájához, nemzetéhez való tökéletes hűségéről, jutalmul és kárpoztalásképen, minthogy Jenő bukásával csaknem minden jószágát elveszítette, a biharvármegyei *Bradest*, *Törpefalvát* és *Fulkának* felét adományozta neki, némely *pata-ösi* rész birtokkal együtt.³ Az erről szóló adománylevelek

hogy a jedikulai rabokat, Zulfikár agán kívül, nagynehezen megszabadította, de a következő év január 16-án kelt levelében arról értesíti a nádort, hogy Tisza István jenei főembert csak *most* szabadította ki sok törekedésével. V. ö. *Erdély és az É. k. háború* II. k. 517—527. l.

¹ Több alkalommal «*dévai*» praedicatummal is nevezetik az egykorú emlékekben.

² Barcsay levele 1659 április 3. (Szilágyi, Erdélyi országgyűl. Emlékek. XII. k. 233. l.) Egy tatár rab 1659-ben *Pünkösöd előtt két héttel* azt írja haza, hogy Tisza István és Harsányi alkudoznak érette váltságdíja felől, de ennek a levélnek a dátuma kétségtelenül hibás, mert Tisza már akkor Erdélyben volt.

³ «*Attentis et clementer consideratis fidelitate et fidelibus servitiis generosi Stephani Tisza de Boros-Jenő, quæ ipse cum in aliis rebus et negotiis fidei suæ concredit, maxime vero in fulgida porta ottomanica duobus plus minus annis continui oratoris munere perfunctus, pro permansione patriæ hujus nostræ charissimæ et afflictissimæ cum discrimine vitæ suæ fidelia indefessa servitia exhibuit et in diramque ibidem captivitatem conjectus plurima perpersus est*». stb. (Orsz. Levéltár, Gyulafejérvári káptalan, Liber Regius. XXVII. 165—168. l.)

május 29 én állítottak ki és ugyanezen a napon beválasztották Tisza Istvánt a portai adó behajtását ellenőrző országos bizottságba, és tagja volt annak a szűkebb körű bizottságnak is, mely Ugron András főpénztárnok számadásait a gyűlés alatt megvizsgálta.¹

De már akkor igen elmérgesedett a dolog a versenytársak között, mert Rákóczy nemcsak hogy fejedelmi titulussal élt, hanem lemondása daczára még mindig úgy viselte magát, mint az ország valóságos fejedelme. Uralkodói jogokat gyakorolt, hűséget, ragaszkodást követelt a rendektől, úgy hogy Barcsay érkezettnek látta az időt, hogy a törvény teljes szigorúságával lépjen föl ellene és pártolói ellen. A rendek pedig a töröktől való félelmükben mindenre ráállottak, a mit csak kívánt. A viski országgyűlés végzéseit megsemmisítették, Rákóczy adományait eltörölték, fő- és jószágvesztéssel sújtván mindazokat, a kik a bukott fejedelemmel személyesen vagy csak levélben is érintkezni mertek, sőt Barcsay titkon azon mesterkedett, hogy fogadása ellenére a Rákóczy-ház erdélyi jószágait is elkoboztassa.

Ebből a célból Gáspár testvérét Ali pasához, Tisza Istvánt pedig Szejdi Achmet nagyvezérhez küldé azzal az utasítással, hogy a törököt fegyveres beavatkozásra bírják, holott az országrendek Várad átadásakor hittel kötelezték magukat, hogy Rákóczyt, illetőleg a fejedelemszasszonyokat — édes anyját és hitvesét — erdélyi birtokaikban sértetlenül megtartják.

A szász-sebesi *«boldogtalan gyűlés»* határozatai Rákóczy Györgyöt nagy haragra lobbantották és 1659 augusztus 15-én kiáltványt intézett Erdélyhez, melyben szenvedett sérelmeit felsorolván, szívének minden keserűségét kiöntötte Barcsay ellen, a ki házának, személyének utolsó romlására törekedvén, a vele kötött egyezséget fölbontotta és *«az ország hitét — úgymond — mely az emberi társaságnak egyedüli kötele, minket megcsaló eszköznek»* változtatván, Tisza Istvánnak olyan instructiót adott, mely minden jó lelkiismeretű embernek fölborszasztaná a haját stb.²

¹ Erdélyi országgyűl. Emlékek XII. k. 262., 294. l.

² V. ö. Szalárdy, id. m. 442. l. és Erdélyi országgyűl. Emlékek XII. k. 333. l.

Annak utána pedig zászlót emelt, hadat kiáltatott és megindult, hogy visszafoglalja fejedelmi székét. Barcsay rémültében Dévára, majd a törökhöz Temesvárra futott és Erdély rövid napok alatt ismét meghódolt Rákóczynak.

A fejedelem mindenek előtt Váradot igyekezett magának biztosítani, de már akkor Ébeni helyett Haller Gábor volt ott a kapitány, a kinek Barcsay lelkére kötötte, hogy csak addig védelmezze magát, míg ő török segítséggel visszaérkezik. Haller és viczéje, Balogh Máté, az egykori kapitány, nem is akartak szóba állani Rákóczy követivel, azonban a fejedelem kipróbált hívei, a régi kapitány, Gyulay Ferencz és az ifju Teleki Mihály,¹ sógorával, Stépán Ferencz-czel összetanakován, zenebonát indítottak, s ajándékkal, ígéretekkel fölláztatták a vitézlő népet, mely ügyet se vetvén Ali pasa fenyegetőzéseire, *«szarvat emelt»* Rákóczy mellett és Gyulay kezére játszotta a várat. A főkapitányt jó módjával *kibesztették* a helyből, Balogh Mátét részükre nyerték, a porkolábot, Borbély Albertet pedig, minthogy nem akart egyetérteni velük, letették a hivatalából és az év vége felé Gyulay Ferencz már Biharvármegye nemességét is hódoltatni kezdé.²

Jó szerencséje volt hát Tiszának, hogy föl nem vette a porkolábságot, mert a milyen embernek ismerjük, bizony kenyértörésre került volna a dolog közte és a lázadó őrség között, a melynek utóvégre is csak ő adta volna meg az árát.

De még így is eleget szenvedett Barcsayhoz való ragaszkodásáért és nem kerülhette el Gyulay Ferencz boszúját. Mert a főkapitány tapasztalván, hogy a vármegye sehogysen akar Rákóczynak hódolni és különböző ürügyek alatt a hűségesküt mindig csak halogatja, erőszakhoz folyamodott és körmös kézzel nyúlt a nemesi szabadság oltalmazásához. Mialatt ugyanis a főispán, Rhédey Ferencz, a fejedelem parancsára Biharvármegyének gyűlést hirdetett, azalatt Gyulay

¹ Szalárdy szerint Teleki Boros-Jenőről származott és *«immár atyjáról, néhai Teleki Jánosról és ősrül álló jenei házát, örökségit s alföldi jószágát Jenővel elvesztvén, feleségével s édes anyjával most már váradi házacskájába szorult volna, a fejedelemnek ott benn szeme-füle volna»* id. h. 432. l.

² Szalárdy, id. m. 453—463. l.

az 1660. év első napján Tisza Istvánt, Szalárdy Jánost, a történetírót, Belényessy Istvánt, a vármegye jegyzőjét, a régi porkolábokat több váradi tekintélyes nemes emberrel együtt elfogatta és vasra verette, azzal vádolván, hogy ők az okai annak, hogy a rendek mindezideig meg nem hódoltak Rákóczynak.

Másnap megnyílt a vármegye gyűlése és a fejedelem követei felszólították a rendeket, hogy Erdély példáját követvén, szakadjanak el Barcsaytól, a kit már az egész ország megvetett, mióta gyalázatosan a törökhöz menekült. A szónoklatok és argumentumok nem nagy hatást tettek ugyan, de Gyulay Ferencz kitűnően számított, mert a vármegye rendei látván, hogy az elfogott ártatlan emberek veszedelemben forognak, «nem lőn mit tenniök, hanem... vagy akarják, vagy nem, csak meg kelle esküdniök».¹

De a főkapitány ennekutánna még három hónapon keresztül sanyargatta a szegény rabokat, hogy kitölthesse boszúját rajtuk. Bizony Tisza István közel állott ahhoz, hogy szerencsétlen sógora sorsára jusson, mert a fejedelem Barcsayhoz való pártolása, kiváltképen pedig *Szejdi Achmet* pasához való követ-járása miatt, szörnyen haragudott reá. A vármegye szüntelen való könyörgésére azonban utoljára mégis szabadon bocsáttatta őket, de magától értetődik, hogy a kegyelemnek hűségeskü volt az ára.²

Nem sokkal ezután Rákóczy György sorsa is beteljesedett. Mindazonáltal Barcsaynak kevés öröme telhetett versenytársa halálán, mert az erdélyiek csakhamar meggyűlöltek, a török pedig semmire sem becsülte többé. Úgy bánt vele, mint akármelyik alárendelt pasával, dorgálván és fenyegetvén, hogy kiveri székéből, ha az adót pontosan be nem szolgáltatja. Már elhatározták a portán, hogy Erdélyből basaságot csinálnak és a vezéreknek kiadták a parancsot, hogy Váradot tüzzel-vassal meghódoltassák.

Ennek következtében az új szerdár Ali basa csakhamar Temesvárhoz érkezett és Barcsayt Rákóczyval való czimboráskodással vádolván,

¹ U. o. 482—483. l.

² De Böszörményi István, ki annak előtte a fejedelemnek titkos deákja, most pedig a váradi káptalannak egyik őrzője vala, Rákóczy haláláig mind fogságban maradt. *Szalárdy* id. m. 484. l.

letartóztatta, Haller Gábor váradi kapitányt pedig vasra veretvén, rettentően fenyegetőzött, hogy kő kövön nem marad, hogy ha Várad kapuit meg nem nyitják a hatalmas császár hadai előtt.

De Barcsay Ákos titkon kintartásra buzdította a vitélő népet, abban reménykedvén, hogy ha az Erdélyre vetett sarcot gyorsan előteremtheti, ez által kiengeszteli a portát és föltartóztatja a Várad ostromára induló török sereget. Országgyűlést hirdetett tehát és roppant adót, minden kapu után 25 tallért, követelt a rendektől és ezenkívül minden rendű és rangú embert az utolsó cigányig irgalmatlanul megsarcosztatott.¹ Haller Gábor pedig megüzente a váradiaknak, hogy a szerdár erősen készülődik ugyan, de ha az ország adójából valami 100 ezer tallért hamarosan beküldenek hozzá, talán még elháríthatják fejükéről a veszedelmet.

A szegény váradiak megörültek a jó tanácsnak és Tisza Istvánt nagy hamarsággal föl-készítvén, követségbe küldték Ali pasához, szép könyörgő levelet is irattak mellette, hogy immáron Rákóczy meghalt, az országot egyezsége hozták és minden zűrzavar lecsendesedett, méltó tehát, hogy a hatalmas császár Váradnak adott hitlevele sértetlenül fönntartassék.

Megigérték a százezer forintot és míg Tisza odajárt, éjjel-nappal annak megszerzésén fáradoztak. Arany, ezüst «*marhájokat*» összehordván, nemcsak a városiaktól, de a környéken lakó gazdag emberektől és értékes özvegyasszonyoktól is erős kötelezvényre adósságot szedtek föl, reménykedvén és epekedvén mindeneknek — írja a *Síralmas Krónika* szerzője — hogy olyan nagy gonosznak elfordításában és nemcsak a szegény magyar nemzetnek, hanem az egész kereszténységnek hasznára néző dologban, jó akaratjokat meg ne vonnák.²

Tisza István a szerdárt Boros-Jenő alatt találta, mikor a sereg már épen indulófélben volt. Legelsőbbben is Barcsayval tanácskozott, majd Ali pasával szemben jutván, könyörgött neki a váradiak képében, hogy «*ha ellenek indulatja volna, tenné le azt, ne háborgatná őket*», mivel ők engedelmesek és híven ragaszkodnak a por-

¹ Erdélyi országgyűl. Emlékek, XII. k. 442. l.

² Szalárdy, id. m. 530. l.

tához. De hiába vette elő minden ékesszólását és rábeszélő tehetségét, semmi hasznát nem látta most Konstantinápolyban szerzett diplomáciai ügyességének. Későn érkezett és a szerdár már nem akart visszatérni megkezdett útjáról. Azt felelte Tiszának, hogy a portán már elvégezték a dolgot és neki végre kell hajtani a tanács határozatát. Jobb lesz tehát, ha vérontás nélkül föladják a várat, mert máskülönben fölégetik és rommá lövik.

Régi ismerőse, Szejdi Achmet pasa, még tréfálkozott is vele. Úgy látszik, igen kedvelte a jól behűtött italokat és arra kérte Tiszát, hogy mikor Várad alá érkezik, küldjön ki neki jeget a táborba.¹

Mikor a váradi tanács Tisza István jelentéséből megértette, hogy minden reménysége hiába való, nagy hős lélekkel elhatározta, hogy utolsó csepp vérig oltalmazni fogja a várat. A lakosságot minden kerületben összegyűjtötték és az előjárók buzdító beszédeket tartottak a népnek, hogy szemük előtt viselvén a borosjeneiek szomorú példáját, édes nevelt hazájuk mellől ilyen utolsó szükségnek idején gyalázatosan el ne szökjenek, hanem inkább mindnyájan bemenvén a várba és az úr istent segítségül híván, fejük fennállásáig védelmezzék a szegény megromlott ország főbástyáját.

Annak utánna pedig a nőket és gyermekeket biztos menedékre szállítván, a fegyverfogható férfiak színe-java bevonult a várba, melynek kapuját befalazták, hídját lerombolták, az üresen hagyott várost pedig július 11-én este több helyen fölgújtoták. A tűz rettenetes sebességgel terjedt, kiváltképen a *Péntekhely*-utczában s a lakosok a bástyákra gyülekezvén, nagy keserves szívvel nézték, hogy emészti meg az eget verdeső láng atyáikról örökölt, véres verejtékkel szerzett nyugodalmas hajlékukat. Mikor a *Péntekhely*-

¹ U. o. Petricsevics Horváth Kozma Önéletírásában olvassuk: «Az mely reggel megindulánk Boros-Fenőtől Várad felé, azon hamar megindult állapotunkban érkezék hajdan Boros-Fenőben, akkoron Váradon lakott Tisza István nevű becsületes ember követségre Ali pasához a váradiaktól, a ki Barcsay Ákossal együtt egy szekérben ülven, menének . . . mértföldnyire Boros-Fenőtől Várad felé, a holott Ali pasával szemben jutván, instált a váradiak képekben» stb. (Thaly Kálmán, Történelmi kalászok, 82—83. l.)

utczai magas házak a városnak tíz hatalmas oszlopra épült templomával együtt porrá égtek, Tisza Istvánnak is elszorúlhatott a szíve arra a gondolatra, hogy immár nincs többé hová lehajtani fejét s ha Várad pogány kézre kerül, családjával együtt földönfutóvá lesz.

És ez az óra már közel volt, mert segítség sehonnan se érkezett, a szerdár pedig július 14-én este beszállott a sánczok közé, és seregét három részre osztván, ostromolni kezdé a várat.

Wesselényi Ferencz nádor eleinte minden jóval biztatta a váradiakat, lelkükre kötvén, hogy a jó hírért, névért, a szegény ország megmaradásáért serényen forgolódjanak addig is, a míg ő gondot viselhet rájuk. Szokása szerint esküdözött, hogy a kereszténységnek olyan főbástyája védelmében maga sem száná *poshadt vérét* kiontani, mikor azonban a veszedelem idején fogadására emlékeztették, s néhány száz főnyi muskatérost és pattantyúsokat kértek tőle, azt üzente vissza Tokajból, hogy segítségre csakis akkor számíthatnak, ha a római császár hűségére térnek és befogadják a német őrséget. A várbeliek féltek ugyan az idegen nemzet igájától, de nem volt mit tenniök és elfogadták a nádor ajánlatát. Hanem míg a követek ide s tova jártak, az ostromló sereg megérkezett s már előbb kitanulván a várnak minden állapotját, sűrű ágyúlövésekkel egyszerre háromfelől is töretni kezdé a falakat.¹

Váradnak negyvenhat napig tartó védelme a magyar vitézségnek tündöklő példája marad örökre. A magistratus a várbeli tisztviselőkkel egyetértve, fáradságot nem ismerő buzgósággal szervezte az ellenállást, a lakosok pedig híven és zúgolódás nélkül teljesítették kötelességüket. A hosszú ostrom alatt a legkisebb rendzavarás vagy zendülés sem fordult elő és a míg a vitézek igazi halálmegvetéssel harcoltak, addig a prédikátorok «*istenesen forgódván tisztokban . . . mind az öt bástyákon . . . néha a belső vár piacán is . . . renddel járván . . . mindennap mindenütt háromszor nagy buzgóságos könyörgést tesznek*

¹ Szalárdy, id. m. 536., 542. l. «*Privatum commodum, religionis odium, longum consilium perdidit Varadinum*» így sóhajt föl a *Síralmas krónika* szerzője, Váradra alkalmazván ezt a Magyarország romlásáról kelt régi sententiát.

vala... nagy szép biztató és vigasztaló tanításokkal a népnek elméjüket bátorították, vidámtították».¹

A várnak öt bástyáját mindmennyi hadakban jártas, elszánt vitéz kapitány: Weér György, Nagy Ferencz, Tisza István, Boldvay Márton, Stepan Ferencz védelmezte, a kapu és torony felett pedig Komáromy Ferencz őrködött. A tanuló deákok is elhagyták az iskolát és *Almás Dávid* hadnagy seregéje alatt bőségesen ontották vérüket.

Tisza István az *Aranyos bástya* kapitánya volt. Mellette harcoltak Tyukody László, Macskási Gáspár, Fodor Miklós, Rákos Péter, Borbély András, Takács István városi főbíró, továbbá Hegyesi János, víz-utczai és Szilágyi Péter, szentmiklós-utczai hadnagyok, az alattok álló és tizedek szerint elosztott néppel. A városiakon kívül valami csekély számú fizetett és erdélyi gyalogság rendeltetett még erre a bástyára, mely mint a többi, sűrű lobogós kopjakkal, sok szép lovas és gyalog zászlókkal rakott körül.

Az ellenség az ostrom első napjaiban kevés kárt okozhatott a várnak, mert a bástyákról szakadatlanul tüzeltek és minden sáncaikat úgy összerontották, hogy négy öt éjszakán keresztül is alig győzték azokat helyre hozni. De csakhamar megfordult a koczka, mert az ostromlónak jeles műszaki tisztjei s olyan tüzei voltak, hogy a kazamáták nyílásán s a bástyák lörésein belövedőzni csak semminek tartották, míg ellenben a várbeli tanulatlan *«goromba pattantyúsok»* még egy tüzes laptát sem tudtak jól kivetni, mert vagy az árokba, vagy olyan helyre hullott az, a hol semmi kárt sem okozott az ellenségnek. A gránátvetéshez pedig még hozzá se mertek fogni, mert rendszerint csak a saját felekezetüket rontották vele.²

Mikor ezt az ostromlók kitapasztalták, a janicsárok vakmerőképen beszállottak ismét a sánckokba és alkalmas pontokon fölállított taraczkok védelme alatt árkokat ástak, földkasokat, magas töltéseket emeltek és nagy faltörő ágyúkat vonatván azok közé, sebes eső módjára való rettenetes lövésekkel a kazamátákat s az

Aranyos- és Vörös-bástya közfalát három helyen is megtörték.

Annak utána bámulatos ügyességgel és kitartással elfogták és lecsapolták az árok vizét, kiszáradt medrét pedig beboltozván, kényelmesen jártak-keltek alatta egész a falakig; kedvük szerint megfúrták és csakhamar tökéletesen aláaknálták az említett két bástyát.¹

Tisza István látta a veszedelmet, de nem volt ereje és hatalma, hogy eltávoztassa. Mert a janicsárok szakadatlan tüzelése elrontotta, semmivé tette az Aranyos-bástyán lévő sánckokat, széthányta a töltéseket és darabokra szakgatta a nagy, erős gerendákat. A kőfalak pedig már annyira megtörtettek, hogy az ágyúkat is le kellett vonatni onnan, minek következtében lövés miatt igen kevés kár esett az alatt dolgozó janicsárokból.

Hogy tehát a bizonyos veszedelmet összetett kezekkel, tétlenül fejükre ne várják, elhatározták, hogy a várban *ellenaknát* készítenek, csak-hogy ahhoz értő emberek hiányában, bizony nehezen haladt a dolog. De a szükség jó tanító mester, és Tisza István meg *Nagy Ferencz*, a Vörös bástya kapitánya, míg egyfelől maguk is szorgalmasan ásatták a bástyák töltéseit, hogy a leomló föld az ellenség aknáit betemesse, másfelől egy árkot puszkaporos hordókkal meg-rakotván, deszkával és földdel beborították és karó-sáncczal kerítették, hogy a töréseken betóduló ellenséget, ha sok ezren lesznek is, egy pillanat alatt levegőbe röpíthessék.

De a sok fortélylyal és mesterkedéssel kísérelt *stratagema* kárba vészett, mert egy oláh *szemény* éjszakának idején kiszökött a várból és mindent elérült a törököknek. Ezek aztán augusztus 24-én virradóra fölrobbantották a maguk aknáit és azonközben rettenetes sivalkodással meg-rohanták a várat.

Az iszonyú dördülésre megrendült az egész vár, meghasadtak és összeomlottak az aláaknázott bástyák kőfalai, a töltések földje pedig — írja *Szalárdy János*, a ki maga is résztvett a

¹ Ugyanott.

² U. o. 539., 553., 554. l.

¹ Várad ostromának tüzetes leírása nem tartozik ide, s csakis annyiban terjeszkedem ki reá Szalárdy elbeszélése nyomán, a mennyiben Tisza István szereplésére való tekintetből, hallgatással nem mellőzhettem. Önálló forrástanulmányokat azonban nem tettem.

védelemben — «a legmagasabb épületek felett az éltető égbe ragadtatván, széjjel mint egy eső módjára szórattatott vala».¹

Most a janicsárok a résekhez és kapunagyságú nyílásokhoz tódulván, betörték a külső várba s egyszerre öt helyről is támadva, már-már zászlókat tűztek a fokokra. Azonban Tisza István és Nagy Ferencz vitézei, a kik egész éjjel a töréseken virrasztottak, szemben fogadták és — Ibrányi Mihály pallossal forgolódván előtük — nyakra-főre kezdték visszaverni őket.

De a török mindmeg új erővel támadt és hajnal hasadtától reggeli kilencz óráig szakadatlanul folyt a viadal a két bástyán. A nők ott voltak mindenütt a férfiak oldalánál és megkeményítvén szívüket, mint hajdan az egri hősök, keresztül-kasul gázolva a holt testeken, követ, forró vizet, olvasztott fagygyút zúdítottak az ostromlók nyakába és «*Jézus nevének segítségül való hívásával egymást biztatván, nagy teli torokkal kiáltóznak*».²

A szerdár újton újítá és segíté a maga népét, de hiába, mert a várbeliek nagy elszántsággal harczolva, csakhamar minden ponton föltartóztatták és visszaszorították az ellenséget, melynek soraiban, kiváltképen az *Aranyos-bástyáról* jövő kartácstűz irgalmatlan pusztítást okozott. Utóvégre is a támadók megsokallották a dolgot és nagyvitézül megfutamodtak.

Ez volt a védelemnek legdicőségesebb napja s bár sok jó magyar vitéz vérébe került, de az ellenség tökéletes vereséget szenvedett és még több kárt vallott.

Csakhogy a török seregben az a pár ezer főnyi veszteség jóformán számot se tett. A következő napon nagy erővel és kitartással megújították az ostromot és látni lehetett előre, hogy az amúgy is csekély számú őrség, felére-harmadára olvadva, nem lesz képes sokáig fönn tartani magát. Különben is a robbanás úgy megrongálta az erődítményeket, különösen az Aranyos-bástyát, hogy azt többé sikeresen oltalmazni nem lehetett³ s egy újabb roham

¹ Szalárdy, id. m. 546—564.

² U. o. Ekkor már — Szalárdy szerint — több nő volt a várban mint férfi.

³ Mert a robbanás csak felét szakasztotta le a bástyának és a janicsárok a lőrések közé rejtőzködve, jól fődött állásukból folytonosan tüzeltek, s ha a védők ül-

bizonyára végső veszedelmet hozott volna a várba.

Az ellenség pedig éppen erről gondolkodott, csakhogy a kudarc után semmit sem akart kockáztatni, főleg mert az őrséget négy ezerre becsülte, holott az ostrom kezdetén — nőit és gyermeket is beleértve — sem voltak ennyien.

Annak okáért a vezér az árok szélén vesszőből, földből, törzsökökből a falakkal egyenlő magasságú nagy, széles halmot kezdett rakatni, a bástyákat pedig ismét aláaknáztatá, oly szándékkal — mint később kiderült, — hogy augusztus 29-én új rohamot próbál.

Már ekkor az asszonyok sokaságán és a sebesülteken kívül alig volt a várban 300 tökéletesen kimerült, elcsigázott fegyverfogható ember, segítségre pedig sehonnan sem számítottak, mert a török rettentően fenyegetőzött, hogy tüstént fölmondja a békét, mihelyest Magyarország beleavatkozik az ő dolgába. Erre megrémültek Bécsben s noha már jelentékeny haderő gyűlt össze, a vezéreket tétlenségre kárhóztatták. Ily körülmények között a kapitányok lemondtak minden reményről és nem akarván annyi ártatlan lelket a romok alá temetni, vagy a pogány ellenség boszújának kiszolgáltatni, 1660 augusztus 27-én kitűztették a *fejér zászlót* a vár fokára.

Lőn erre nagy öröm és vigasság a török táborban. A szerdár beszüntette a lövést, kezeseket küldött a várba s viszont a védők *Tisza Istvánt* és *Kanizsai Andrást* harminczadost, a ki törökül is jól tudott, késedelem nélkül kibocsátották, hogy a megadás felől alkudozzanak.

De a pasával nem igen lehetett alkudozni és első kívánságukat, hogy Barcsay Ákos is részt vegyen a tanácskozásokban, s az ország sарсza elengedtetvén, a fejedelemség régi jogaiba visszahelyeztessék, kereken megtagadta. A többi föltételeket azonban, hogy minden javaikkal együtt békességben kimehessenek, s viszont, a mikor tetszik, váradi házukhoz, örökségükhöz bátorosan visszatérhessenek, szó nélkül elfogadta. Az ellen sem volt kifogása, hogy a nyomdát, könyveket, káptalanbeli leveleket stb. elszállíthassák. Kétszáz szekeret rendelt alájuk és Szejdi Achmet pasa maga vállalkozott, hogy

dőzöbe vették őket, nagy hirtelen visszazaladtak a városokba.

6000 lovaggal elkíséri őket Debreczenig. De már a készülődésre való négy napi határidőt sokallotta a szerdár, nyilván azért, hogy ki ne takaríthassanak mindent a várból, hadd maradjon a janicsároknak is valami, a kik éhes farkasok módjára kerülgették a töréseket és már alig győzték várni, hogy kedvük szerint rabolhassanak.

Holnap ki kell menniök! — az lőn tehát a válasz és hiába bizonyígtatták, hogy lehetetlen dolgot kíván tőlük, a szerdár makacsul megmaradt elhatározása mellett, nagy hamarossággal megcsináltatta a hidat, megnyitatta a befalazott kaput és augusztus 28-án délután keményen rájuk parancsolt, hogy két óra alatt mindenestül kitakarodjanak a várból.

Úgy is lőn. Mikor a kapitányt, mintha egyenesen vesztőhelyre vinnék, két felől karonfogva hamarosan kihurczolták a kapun, a többieknek sem volt kedvük tovább protestálni, hanem hogy *«hova-hamarább közülök kijöhetnének, alig hiszik vala.»* A vezérek és főpasák fölállították az egész sereget és úgy nézték végig a kivonulást, mód nélkül csodálkozván, hogy az a maroknyi csapat olyan sokáig daczolhatott az ők rettenetes erejével, megcsúfolván a hatalmas, győzhetetlen császár tengernyi hadát.¹

Este felé Szejdi Achmet pasa a kapitányt a főemberekkel sátrába hivatta, hogy az indulás felől tanácskozzanak. Nagy vidáman látta őket és Tisza Istvánnak megköszönte, hogy érkezésekor jég helyett sűrű ágyúgolyóbisokat küldött ki elibe.² De annak most nem volt kedve tréfálkozni: elveszett Boros-Jenő, elveszett Várad, a szerencsétlen ország utolsó romlásra, maga pedig csaknem koldusbotra jutott.

Mert igen jól tudhatta, hogy a töröknek hamis az ő hite és merő csalárdság minden fogadása. A mit ma megígér, holnap már megszegi és a hová egyszer beteszi a lábát, ott

¹ V. ö. Szalárdy, id. m. 570—574. l. és Török-Magyarokri Államokmánytár III. k. 486—488. l. Tiszák azt is kívánták, hogy a kik Rákóczy idejében a hatalmas császárhoz való hűségükért Váradon fogságot szenvedtek, azok a mellett, hogy örökségüket békességben bírják, akárhol telepedjenek is meg a hódoltságához tartozó városokban, adót ne fizessenek. De a szerdár ezt nem foglalta be a maga hitlevelébe.

² U. o. 580.

ugyan senkit sem tűr meg többé maga mellett. Neki pedig minden őstől maradt és szerzett jószága az elfoglalt várak környékén feküdt, és ha már a hódoltságon lévő falvakat beírták a *defterekbe*, ítélet napig is mutogathatta ott a maga igazságát és bátorságosan füstre akaszthatta a nagy pecsétetes donatios leveleket . . .

Másnapra virradóra, a terhes szekerek előre bocsáttatván, dobpergés és török sípok zengése között megindult a pasa, a szegény váradiak pedig közrefogatván, ki lova hátán, ki gyalogszerrel, nagy bánattal és szomorú szívvel mendegéltek Debreczen felé.¹

Tisza Istvánnak előbb az volt a szándéka, hogy bemegy Erdélybe és már útlevelet is szerzett magának, de később mást gondolt és Debreczenben maradt. Meglehet, arra számított, hogy valahogy megalkuszik a törökkel birtokai felől, de Várad veszedelmekor a föld népe világgá futott és csak nagy nehezen tudták a pasák visszacsalogatni lakóhelyükre a jobbágyokat. De Barcsay Ákos, a kit a szerdár Várad elfoglalása felett való örömeiben szabadon bocsátott, megemlékezett sok hasznos szolgálatáról és hogy addig se kellessék kegyelemkenyeren tengődnie, míg valamerre fordul sorsa, ki-nevezte őt harminczadosnak. A debreczeni harminczadosság pedig javadalmas állás volt és tisztességesen megélhetett belőle családostól. Különben már ebben az időben *István* fia is emberszámba ment, a ki, ha kellett, kardjával is megkereshette a maga kenyerét, mint mostoha testvérei, az *Ispán* fiuk — az öreg Tisza második felesége ugyanis Ispán Márton özvegye volt, — a kik a gyulai hódoltságához tartozó jószágai miatt gyakran összetűztek a boros-jenei törökkel.²

Ezalatt Barcsay megfizetvén az ország adójának egy részét, nagy nehezen kiengesztelte a törököt és azon igyekezett, hogy megerősítse magát fejedelmi székében. De a Rákóczy-párt mozgolódni kezdett és a Magyarországra menekült bujdosók sok gondot okoztak Barcsaynak,

¹ Szalárdy, id. m. 581. l.

² Kucsuk Mehemed, jenei és temesvári főpasa, Apaffy előtt is vádolta Tisza István fiai, hogy a gyulai hódoltságon lakó jobbágyokat sarcolják, de levelében világosan mondja, hogy *mostoha fiait* érti. (Török-Magyar Államokmánytár, IV. k. 16. l.)

a ki épen azért a fontosabb hivatalokat, különösen pedig a várkapitányságokat, olyan emberekre bízta, a kiknek hűségében nem kételkedett s a kikre veszedelem idején, föltétlenül számíthatott. Így történt, hogy Tisza István is elbúcsúzáván a debreczeni harminczadosságtól, az 1660. év november havában *kővári kapitány* lett, mely tisztség annak előtte is, de most Várad bukása után kiváltképen nevezetes positio vala.¹

Ez a kitüntetés tehát nem csekély vigasztalására szolgálhatott, de még arra is módot nyújthatott neki, hogy elveszett jószágai helyébe másokat szerezzen. A *kővári kapitányok* egyszerűs mind a megye, illetőleg a vidék főispánjai voltak és a régiek közül *Keresztury Kristóf, Perneszy Gábor, Mikola János, Szunyogh Gáspár, Zólyomi Dávid, Gyulaffy Sámuel* stb. Erdély történetében nevezetes emberek, jobbára mind fejedelmi tanácsurak és más országos méltóságok viselői valának.² Meglehet, hogy Tisza is magasabbra emelkedett volna, mert tagadhatatlanul tehetséges, közügyekben jártas, sokat tapasztalt, vitéz ember volt, de Barcsay Ákos fejedelemségének napjai már akkor meg voltak számlálva és a viszonyok alakulásai Tiszát is csakhamar háttérbe szorították.

Mert az erdélyiek elfordultak Barcsaytól, megunták az örökös sarczoltatást és szabadulni akartak tőle minden áron, látván, hogy még a bört is lenyúzatná róluk, csakhogy a portának kedvében járjon. A székelyek pártot ütöttek ellene, a bujdosók pedig Kemény Jánosra vetették szemüket, a ki *«mind nagy elméjére, mind bátorságos szívére s jó hadi viselésére nézve oly érdemes és méltóságos, virtuosus személy volna, kihez fogható . . . az megfoghatkozott magyar nemzet között nem sok találtathatnék.»*³

Mikor Kemény meggyőződött arról, hogy Erdélyben is sokan szabadító gyanánt várják, gyorsan határozott és serege már készen lévén,

¹ V. ö. Szalárdy, id. m. 598. l. Gr. Lázár Miklós, Erdély főispánjai 201—203. l.

² Gr. Lázár tudósítása szerint Tisza előtt közvetlenül losonczy Bánffy Zsigmond volt volna a *kővári kapitány*, de bizonyosan ő sem állítja. Szalárdy november 20 körül írván, mondja, hogy Tisza «a debreczeni harminczadosságból ezen tisztre *csak most* állíttatott vala.»

³ Szalárdy, id. m. 595. l.

aranyos-megyesi kastélyából 1660 november 20-án kiáltványt intézett a rendekhez, melyben előszámlálván Barcsaytól szenvedett sérelmeit, felszólította a nemességet, hogy immár induló félben levő hadaihoz csatlakozván, vele együtt az ország megmaradására minden jót végezzenek.

A manifestumot Tisza István *«nagy postán»* beküldé Barcsaynak, de Kemény oly gyorsan támadt, hogy mire az a fejedelem kezébe került, már akkor *«hirtelen és reméttelen»* meglepte az országot és Barcsayt Görgénybe szorítván, lemondásra kényszeríté s a szászrégeni országgyűlésen új év első napján fejedelemmé választotta magát.¹

Mióta Tisza bement a portára, a balszerencse folytonosan üldözé és meg volt írva a csillagokban, hogy ne legyen egy helyen sokáig maradása. Míg a Jedikulában nyomorgott, Jenőt elfoglalta a török, Konstantinápolyból Dévára, innen Váradra, majd ismét fogságba került és alig hogy visszanyerte szabadságát, elveszett Várad, ő pedig földönfutó lett. Azt hitte, hogy *Kővárrott* holta napjáig tisztességben élhet, ámde keservesen csalódott, mert az új fejedelem elvette tőle a kapitányságot és *Ferencz* fiának adta.

Olyan notorius híve volt Barcsaynak, hogy nem tudott benne bízni, de mégis, hogy az ország régi érdemes szolgáját valamivel kárpótolja, kinevezte őt az erdélyi fiscalis jószágok praefectusának.²

Az egymást érő fejedelemváltások alatt Tiszának újabb hányattatás lőn a sorsa, mert nem az az ember volt, a ki meggyőződését, pártállását a körülményekhez képest cserélgette volna. A törökkel való szövetség híve maradt mindvégig; megtanulhatta úgy a maga, mint az ország kárán, hogy nem jó Erdélynek elszakadni a hatalmas császár fényes köntösétől. Mikor azonban Kemény eleste után Ali pasa Apaffy Mihály fejébe nyomta a süveget, az ő napja már örökre letűnt.

Az új fejedelem új emberekkel vette körül magát s a régi gárda képviselői csakis abban

¹ U. o. 598. l. és Erdélyi országgyűlési Emlékek, XII. k. 468. l.

² Szalárdy nem jegyezte föl, hogy mikor vált meg Tisza a *kővári kapitányságtól*. Gr. Lázár szerint 1661 február 14-én már Kemény Ferencz a kapitány. Id. m. 203. l.

az esetben tarthatták fönn magukat, ha nagy gazdagsággal, fényes névvel és előkelő összeköttetésekkel bírtak. Tisza pedig minden vagyonát elveszítette s a mellett, hogy jóformán idegen volt Erdélyben, még a fejedelem kegyelmére is szorult, mert a váradi török magához édesgetvén a föld népét, négy vármegye határárt egészen Szathmárig s a Meszestől fogva a Tiszáig mind behódoltatá. A jobbágyok nem akartak két úrnak is adózni, elég terhes volt nekik a török igája.

Szerencsére, még a boldogabb napokban, szerzett magának Déván, a *Piatz-utczában* egy nemes udvarházat és ott húzódott meg feleségével, leányával. Fia ebben az időben még Magyarországon, úgy látszik Váradon, tartózkodott.¹ Apaffy fejedelem 1662 márczius 20-án kelt levelével megerősítette az öreg Tiszát a dévai ház birodalmában, még egy falut is adott hozzá Tordavármegyében, *Alsó- vagy Kis-Fügedet*, hogy a régi, nagy, gazdag főember szükségét ne lásson.²

¹ Csakis fia lehetett az, a ki Gr. Lázár szerint 1673-ban Váradon lakott, mert erről tudjuk, hogy később szakadt Erdélybe s mint alább látni fogjuk, még 1685-ben is Biharmegyében tartózkodott.

² Orsz. Levéltár, Gy.-fejérvári káptalan, Lib. Regius, XXVII. k. 365—366., hol *dévai* prädicatummal említetik. Gr. Lázár szerint 1663-ban mint Kolozsvár megyei *exactor* működött volna, de valóbszinű, hogy nem róla,

Ettől fogva igen csendesesen éldegélt magának s utoljára 1675 január 29-én hallunk felőle, mikor rokonával, *Kraynik Istvánnal*, kint járt Magyarországon. Pogány kézre került jószágaikon néztek körül, gondolván, hogy veszett fejszének még nyele fordúlhat.

És csakugyan akadt egy emberséges muzulmány Váradon lakó *Ali iszphahia*, a ki megismervén igazságukat, *Gyapjú* nevű pusztafalú «megültetése felől» — váradi Kiss örökség volt — úgy alkudott meg velük, hogy minden odaszálló embertől fejenként egy tallért követelhesse.¹ Bizony rájuk fért akkori fogyatkozott állapotukban. De úgy látszik, Tisza István már nem érte annak örömét. Sokat bújosott, törődött ember volt és rövid idő múlva meghalt. Özvegyét, Kendy János itélőmester, *Sára* leányát pedig Alvinczy András vette nőül. Ettől származott Erzsébet unokája, gr. Bethlen János házastársa volt.²

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

hanem arról a *Tisza Istvánról* van szó, a kit Rákóczy György fejedelem 1649 ápril 25-én, mint a szamosújvári jószág számtartóját nemességre emelt. (*Orsz. Levéltár, Gy.-fejérvári káptalan, Protoc. Stephani Bárdi* I. k. 218. l.)

¹ A szerződés eredetije, melyet azonban csak Krajnik írt alá, az Orsz. Levéltárban, *Acta Jesuit. Resid. M. Varadiensis fasc. 71.*

² U. o. a táblai osztályban, *Proc. Tab. 4—4322.*

A CSANÁD NEMZETSÉG.

Ős nemzetségeink közül kevésnek története ismeretes a XIII. század elején vagy a XII-nek végső évtizedén felül. Természetes oka pedig az, hogy a tatárjárás okleveleink igen nagy részét elpusztítván, II. Endréig (1205-ig) alig 60—70 eredeti oklevél maradt fenn az utókorra.

A nemzetségek történetének fonalát tehát rendszerint csak ott vehetjük fel, hol legelőbb találkozunk valamely oklevélben a «de genere» jelzővel, feltéve akkor is, ha azt nem csak valamely egyszerű bemondás alapján felvett s kiadott hiteleshelyi okirat, hanem magának a királynak tanúsítása, vagy a királynak perben keletkezett ítélete tünteti így fel.

Másként áll azonban akkor, ha legrégebb történeti forrásaink beszélnek már valamely ősnemzetség törzséről; a nemzetség-történet itt is bizonyára hézagossá marad, de mert a nemzetség-törzs ismeretes, már a történet fonala a többi nemzetségénél előbb megragadható.

Ily nemzetség múltja egyenesen összeforr magával a nemzet életével, mert azzal egy keletű és így köztörténeti fontosságú is.

A Csanád nemzetség törzsével két legrégebb történeti forrásunk: a «Szent-Gellért életirata» és a «Névtelen jegyző» által ismerkedünk meg.

Tudjuk, hogy Szent-István király az ellene s a kereszténység ellen fellázadt nagybátyját,

II. Gyula erdélyi vezért, 1002-ben (mások szerint 1004—5-ben) legyőzte s táborát, híveit szétvervén, ez a legyőzetés Gyula nemzetségének, rokonai és hozzátartozóinak menekülését, s birtokaiknak elhagyását is szükségkép maga után vonta.

A Csanád nemzetség története is eme végzetes eseménnyel veszi kezdetét. I. Gyula vezérnek ugyanis két leánya lévén, az egyiket, Saroltát, Geiza magyar fejedelem (Szt. István atyja), a másikat, Karoltot pedig Doboka egy erdélyi főúr vette nőül.

Karolt Dobokának Csanád nevű fiat szült,¹ a ki valószínűleg nem unokatestvérének István királynak fejedelmi udvarában, hanem a pogányság fészkeiben, Erdélyben, Gyulának — mint nagybátyjának — táborában nyerte neveltetését és vallási elveit.

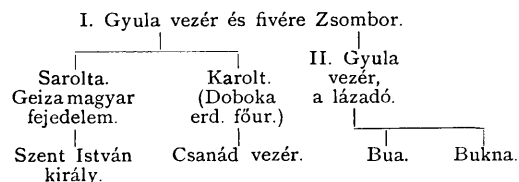
II. Gyula vezér bukása, családjának, rokonságának — s így öccse: Csanádnak is — romlását, bujdosását kellett hogy eredményezze.²

Így kerül Csanád a Szent István uralma ellen lázadásban álló Ahtony délvidéki, hatalmas törzsfőnök táborába s ennek szolgálatait is följánlotta.

Ahtony Csanádot tábora és seregének vezérévé tette, azonban utóbb meg éppen halálra kereste vezérét, úgy, hogy Csanád menekült s

¹ *Anonymus* Belæ Reg. Notar. C. XI. 44. — *Magyarország tört. forrásai* I. 1. f. 19. l. — *Podhraczký*: *Chronicon Budense* 131. l. — *Pray*: *Dissert. de dextera S. Steph.* p. 155. nr. 1. — *Karácsonyi János értekezése*: «A Csanád nemzetség és birt. Délmagyarországon» (Tört. és régészeti értesítő 1884. évf. 1. és 2. füzet, 5. illetve 104. ll.). — *Ortway Tiv.* Magyarország Egyh. földleírása a XIV. század elején 654. l. stb.

² A Gyula, Csanád és Szt. István közti rokonságot a következő táblázat mutatja:

E rokonságra nézve l. a különböző nézeteket: *Hunfalvy Pál*, *Die Rumänen*, 1885. (Századok 1890. 260), *Wertner*, *Glossák az Árpádok genealogiájához* (Turul, 1887. 75), *Haner*, *Königl. Siebenbürgen 3.*, *Karácsonyi János*, *Az Árpádház második elágazása* (Turul, 1890. 50), *Bunyitay*, *A váradi püspökség tört.* II. 36, *Pauler*, *A magyar nemzet tört.* I. 61. stb.

pedig királyi rokona, István udvarába, hol felvette a keresztséget is s maga István király lett a keresztapja. Megbizást kapott arra, hogy a fellázadt Ahtony ellen a hadat ő vezesse.

Csanád serege a Maros-Tisza és Harangod képezett háromszögben táborozott (mint később által látni fogjuk, a Csanád-nemzetség birtokai is nagyobbrészt épp e helyen terültek el). Megostromolta s bevette Ahtony erősségét: *Maros várát* s az ütközetben megölte őt magát is.

E győzelem jutalmául — minthogy ez által Csanád megerősítette az Árpádház uralmát, Dél-Magyarországot Magyarországnak visszaszerezte s területi egységét biztosította — a király Csanádot a legnagyobb méltóságokra emelte. Udvara főtisztjei közé vette őt be, a királyi palota valamint Ahtony palotájának fejévé tette meg. És ezt is mondá nékie: «Ez naptól fogva azt a várost (t. i. az Ahtonyét) nem *Maros*, hanem *Csanád* városának hívják azért, hogy ellenségemet kiölted belőle; azon vármegye ispánja leszesz s azt a magad nevééről fogod nevezni, hívják ezt Csanád vármegyének nemzedékről nemzedékre».

Ezzel a király, az Ahtony által megszállás vagy foglalás által birt abba a roppant birtokterületbe, a mely a Marostól le a Tiszáig, Csanádtól Rév- (most Török-) Kanizsáig és Pádéig terjedt, mintegy 15 négyszögmérföldnyi nagyságban Csanád vezért helyezte be¹ s a mely óriási birtokok hol megfogyva, hol megszaporodva a nemzetség kezén sok századon keresztül meg is maradtak, miként ezt történetünk fonalán látni fogjuk.

Így lett a Csanád-nemzetségnek a Tisza-Maros-Aranka köz Erdély után a második hazájává.

Első teendője volt Csanádnak, hogy — a legenda szerint néki álmában oroszlán képében megjelent Szent-György tiszteletére, — azért, mert ennek sugallata szerint járt el az Ahtony elleni ütközetnél s így aratta a győzelmet, — monostort és templomot építtetett, azt «Oroszlános» nak nevetve s ennek felszentelését Csanádmegeye első püspöke, Szent Gellért, eszközölte.

¹ *Dr. Karácsonyi János*: «Szent Gellért csanádi püspök stb.» 100. lap. — *Wenzel*: *Árpádk. új okmt.* VII. 429—431. ll. és 220. l.

Így alapítottott Csanád által a *Szent György-oroszlánosi* apátság, a mely a nemzetség közös temetkezési helye volt az egész Árpád korban.¹

Ha a névtelen jegyző adatait valóban fogadjuk el, Csanád azután a megölt Ahtony egyik özvegyét vette el feleségül² s így alapítója lett egy hatalmas, kiterjedt s az országnak számos buzgó hazafit adó nemzetségnek.

* * *

Az eddig ismert okleveleinkben egész a XIII. századig nem találkozunk a Csanád nemzetségből leszármazott ivadékokkal; s az első — általam ismert — oklevél, melyben a tatárjárás előtt a «de genere Chanád» jelző az abban előforduló személynek származását feltűnteti, egy 1214-iki oklevél, mely szerint II. Endre király, kinek nejét Gertrudot, az elégiületlenek 1213-ban november 27-én Leleszen megölték s testének egy részét ugyanott a király el is temetteté, a következő évben megerősítette Boleszlo váci püspöknek ama hely monostora részére tett végrendeletét. Ezt a megerősítést a király a Csanád nemzetségből (de genere Chanád) eredő Kelemenös bán aradi vár-ispán tanácsára tette volt.³

A második ismert oklevél 1235-ben kelt, a melyből azt értjük meg, hogy Gervasius de genere Chanad, az aradi várnak *Besenyő* nevű földjét elfoglalta, mert a várnépek és várjobbágyok őt e miatt bevádolták.⁴

Nem szorul magyarázatra, hogy ily ősi nemből eredő s ily nagy birtoktestekkel rendelkező családnak annyi századon át roppant mennyiségű leveleinek is kellett lenni, — hisz mint alább látni fogjuk, az ezen nemzetségből eredő Thelegdy Mihály még 1572-ben csak egy perben is

¹ E monostor mint megerősített hely a későbbi oklevelekben *Oroszlános-vár* néven fordul elő, utóbb már mint várkastély szerepel, s a XVI. századig a nemzetség kezén van. 1551-ben azonban már Varkócz Tamás, Martinuzzi hadvezére, ezt a várat Petrovich temesi gróftól foglalta el s megrakta őrséggel, ki azt a *Telegdyektől* elfoglalva birtokolta. A várnak ma már nyoma sincs, a mostani *Majdan* helység temetőjének helyén állott. Még 1770-ben is fennállottak nyolczszög alakban, rendkívüli magas erős falai, a vár közepén kút volt, a kapu fölött pedig márvány táblára vésett *oroszlánt* ábrázoló címertűnt elő. (Történelmi és régészeti Értesítő III. 4—5. ll.).

² Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 14. l.

³ Wenzel, Árpádk. új okmt. XI. 300. l.

⁴ Regest. Varad. §. 158. — Bél, Adpar. 229.

65 darab oklevelet tudott felmutatni igazai érdekében, s még a jelen században is megvolt a levéltár nagy része a Wesselényi család kezénél Drágon, azonban az 1849-iki oláh dúlsoknak sajnos, ez a levéltár is csaknem teljesen áldozatul esett, csak alig néhány darab maradt meg belőle.

Legbecsesebb adatul szolgál tehát manapság az országos levéltárban Dipl. oszt. 322. szám alatt őrzött nagyterjedelmű oklevél, a melyben somlyai Báthory István erdélyi vajda és székegyek grófja 1572-ben (dat. Thordæ decimo quinto die termini prænotati) Thelegdy Miklós kérelmére átírja az ennek kezén levő 26 darab eredeti oklevelet.

A mennyiben tehát adatainkat ebből az oklevélből merítendjük, ismétlések elkerülése végett a jegyzetekben csak ezen diploma számára fogunk hivatkozni.

A XIII. század közepén a nemzetség már több külön ágra volt oszolva s megannyi külön családra szakadt, de a birtokokat is már feldarabolták, némelyeket még telkekre is felosztva. Kivételképen bírt már csak akkor a nemzetség egyik-másik tagja a többivel közösen egy-egy falut. Az újabb szerzeményt vagy örökséget bírta az illető egészen.

A nemzetség történetének fonalát a már fentebb érintett *Kelemenös* bán, aradi várispánnal vettük fel. Ez perbe keveredett a nemzetség egy ősi birtoka, *Zenta-rév* miatt, s a bíróság megítélt párbajban, mint győztes s így pernyertesfél hagyta el a küzdőtér.¹ Kelemenös bánnak fiaival: ú. m. Pongrácz comes, Chumur, Izsák és Elekkel, valamint azzal is, hogy Kelemenösünknek atyja Belenyk (Belényes), anyja pedig *Kalán* leány, — Kalán pécsi püspök nővére volt, — egy 1247-ben kelt oklevélből² ismerkedünk meg, a melynek tartalma szerint: Pongrácz comes — a kinek lakása a Csanád mellett fekvő Palota volt, — e falut apjától örökölvén s melyet utóbb már *Pongrácz-Palotája* néven találunk — összes ősi és szerzett jószágain határjárást tartat.

¹ Árpádk. új okmt. VII. 244. l. (O. I. Dipl. 322).

² Orsz. lev. Dipl. 322. — E Kalán püspök, helyesebben Zeri Nana de genere Calán 1135-ben már pécsi püspök volt. (*Köller*, Hist. Episc. Quinque Eccl. VII. 345. l.).

IV. Béla király (dat. in Alba Regali in octav. purificationis Virginis gloriose) e célra az aradi és csanádi káptalanat küldi ki; királyi emberül pedig saját udvari kamarását, Bylok Pétert (mag. Petrus Byluk aule nostre familiaris) nevezi ki.

A káptalanok is elsőrangú tagjaikat: az olvasó- és örkanonokat bízták meg a ténykedéssel.

A határjárást IV. Béla akként rendelte el, hogy miután az eredeti adománylevél elégett, *minden más lehető* adomány-levél érvénytelen legyen.

A káptalan által felvett metalisban érintetik, hogy: «villa Chuchkud» Izsáké és Ugudé, holott Izsák a határoltató Pongrácz comesnek fivére, Ugud pedig a nemzetségnek egy egészen másik ágából: a *Bogozlou* ágából való volt, mi nyilván arra vall, hogy a nemzetségnek külön ágai között eddig még alapos szétosztás nem fordult volt elő.

Zanath-nak is csak fele részét bírja Elek comes — Pongrácz testvére — míg «Munk» nevű falut egészben bírja Izsák. Viszont «Tömpört» négy részre osztva találjuk a nemzetségi tagok kezén; volt olyan falu is, melyet hatan bírtak közösen. — «Kalántelek»-re nézve felemlítetik az oklevélben, hogy ezt Kalán pécsi püspök adta a saját nővéreinek hozományul. A nemzetségre tehát ez mint anyai ági vagyon származott, és pedig kétségkívül Belenyk után. Alig is szükséges kiemelni, hogy Waffa comes lakóhelyét ismerjük fel az előforduló *Waffa-Illeyse*, alio nomine *Kewkenyer* helység nevében. — Rendszerint mívelt szántóföldek, tölgy-erdők, hatalmas halas tavak mutatnak az oklevélből a jövedelem-forrás s a cultura némi nyomaira.

Pongrácz comest különben is élénken foglalkoztatta nemzetségének java s mint a királynál befolyásos egyén azt a családi csereszterződést, melyet testvéreivel, Izsákkal s ennek *fia Makó bánnal* kötött oly értelemben, hogy ha Izsák fiörökös nélkül halna el s így magva szakadna, akkor birtokai Pongrácz comesre szállanak; s viszont ha ő halna el mag nélkül, birtokait Izsák és fiai öröklendik, — 1247-ben királya megerősítettetés által szentesítetté.¹

¹ Wenzel: Árpádk. új okmt. VII. 221. l.

(Az érintett határjárás a következő birtokokon teljesítettet: Pongráczfája et Pongráczteleke, Kyusfalu, Zent-Leurencz, quartam partem Thembes, Ladan, Palotha, item medietatem ville Beel cum medietate tributi, sessionem in Pradanmunustura, item medietatem ville Zanath, Chaka, Temerkyn, Zyntharew cum tributo, Egyházaskéér, Rosan, Szentmiklós, Borumlok, item piscinam Pathoktow, item Halaz, Kalanthelek, Kyshodus, item medietatem Chawas ville, cum duobus molendinis, item quartam partem ville Teges, item Puklussy, Nadasd, item medietatem ville *Woffa-Illeyse que alio nomine Kewkenyer* vocatur, item Narad in Syrmia.)

A birtokok szétdarabolt volta elvégre is szükségessé tette, hogy a nemzetség alapos osztozást eszközöltessen, s ki-ki önállóan kapja meg a roppant terjedelmű javakból illetményét.

IV. Béla királyhoz fordul tehát az egész nemzetség s kéri a megosztótatást, a mi meg is történt, s a király 1256. évi deczember 17-én kelt nagy oklevelében¹ bizonyítja, hogy előtte a Csanád nemzetség tagjai és pedig egyfelől: Pongrácz comes és fiai László és Tamás, Chumur és fia István, Izsák, és fia Makó, Elek, kinek neje Jolán Kilián leánya volt² és fiai Dankos és Gergely, Kelemenös bán fiai, Belenyk unokái; másfelől Csanád comes és fiai Dénes és Gergely; Barabás és fiai: Mihály, Barabás és Domokos; Filep és fiai: Zuna és Benedek, Waffa comes fiai; hasonlóan Belynik bán unokái; továbbá Belynik bán testvéreinek Bogyoszlónak unokái: ú. m. Chanád és Tamás Keczele fiai, Mikche (Mihály) és Weitech Tódor fiai; Lőrincz és Gergely Cheme fiai, — Csanád, Arad, Temes, Szerém, Pozsega, Vas, Győr és Moson vármegyékben, Erdélyben s a macsói bánóságban fekvő ősi jószágaikon, a Tembes szigeti, kanizsai és kemechei monostorokon barátságosan megosztottak, az oroslánosi monostort azonban egész nemzetségük közös birtokául hagyták.

E nagyfontosságú oklevélből tudjuk meg az

¹ Az Erdélyi Múzeumban. Eredetije pergamenen függő pecsétje híjával; a Csanád nemzetség Drágon 1849-ben elpusztított levéltárának csekély maradványából néhai báró Wesselényi Ferencz adománya. Közölte Wenzel, Árpádk. új okmt. VII. 429. l.

² Wenzel, VIII. 408. l. 1272. évről.

osztályban részesülő akkor élt 29 férfi családtag apáinak s nagyapáinak neveit is, s az ágak szerint a Kelemenös bántól, úgy a Woffa comestől leszármazókat, mely mindkét ág annyi századon keresztül virágozva nagynevű hazafiakat adott az országnak, úgy a Bogyoszló főágából eredőket is.

A két főág, a mennyiben a velők egy izen álló Fülöp (a nagy) után utódok nem maradtak, t. i. a Belenyk és Bogyoszlóé egyenként 54—54 birtokot kapott, a Bogyoszlóé azonban — «miről, mint az oklevél mondja: nekik külön levelük van» — jövedelmezőbbnek említetik; ámde mert egymástól szétszórta feküdt, jelesül Csanád-, Temes- és Szerémmegyékben s a Száván túli ú. n. macsói kerületben (bánságban), valamint Vas-, Győr- és Mosonmegyékben is — nyilvánvalóan kevésbé volt előnyösebb is rájuk nézve; s eredményezé azt is, hogy ez a főág elköltözék az ősi fészekből, Csanádból a Dunántúl kapott birtokaira s valószínű, hogy a Csanádban kapott egy-két falut idővel azután eladták.

Nem minden alap nélkül mondja azonban a Csanád nemzetség történetének is jeles buvárlója, dr. Karácsonyi János «A Csanád nemzetség és birtokai Dél-Magyarországon» című értekezésében: ¹ hogy a Bogyoszló ágából lehet származtatni a XV. századig virágzott *Csücsködy* családot is, mert ezt az állítást nagyon valószínűnek mutatja a fentebb ismertetett 1247. évbeli oklevél, a melyből kitűnik, hogy «Villa Chuchkud» felében a Bogyoszló ágából eredő Ugod-é volt. Minthogy pedig a másik felét a Kelemenös-ági Izsák bírta, kinek fia *Makó* mag nélkül maradt, s így míg Csücsköd eme felének az ugyancsak fentebb érintett egyesség szerint mint Izsák birtokának, Pongrácz comesre kellett átszállania, addig az Ugod bírta másik fele rész ősi jogon ennek ismeretlen utódaira maradt s bírták azt a leszármazottak, kik aztán, a mikor a családnevek megállapodtak a XIV. század elején, a birtok után vették fel valószínűen a Csücsködy nevet. Annak legalább semmi okleveles nyoma nincs, hogy Chuchkud eme másik fele a Chanád nemzetség Kelemenös bán vagy Waffa comes ágára átháramlott vagy ezek által felkéretett volna, mi az akkori ősi-

ségi törvények figyelembevételével, egyenesen arra vall, hogy Ugodnak is maradtak leszármazottai. A Bogyoszló ágából származottakkal egyébként majd később foglalkozunk, ha a Belenykével végeztünk.

A Belenyk főágnak jutott 54 birtok a Kelemenösök és Waffák között akként osztatott fel, hogy a Kelemenös fiak kaptak 27 falut, a Waffa fiak pedig 22-öt. Három falu pedig két részre ment. A kanizsa-monostori, a kemeche-monostori és a párkány-monostori birtokok s jövedelmek is a két ág között egyenlően osztottak meg; a boldogs. szűz tömpösi monostora pedig egészben a Waffáknak jutott. Csak *Oroszlános-Monostor* hagyatott meg az egész nemzetiség közös birtokául. Végül az Erdély szélén Aradmegyében fekvő «Fülöp kövét» s az ehhez tartozó uradalmat a Kelemenös és Waffa fiak (tehát csak a Belenyk ág) tartották meg közösen, úgy, hogy a gazdálkodást mindkét részből egy-egy gazdatiszt fogja vinni abban.

Különösen megemlítendő, hogy a csanád-megyei «Felvölnök» falu a Kelemenös fiaknak jutott ez oklevél szerint; Izsák fia: Makó bán tartotta itt lakását mint Kelemenös bán unokája, az ő birtokába kerülve ez a hely, s az ő nevéből «Felvölnök», «Makófalva» nevet vett fel már a XIII. század második fele végén, miként azt alább látni fogjuk.

Ez a nagy osztozkodás mindenestre erősebbé, szilárdabbá tette kinek-kinek a jogát az illető birtokban; a remélt békeség azonban nem sokáig tartott a Kelemenös és Waffa fiak közt (a Bogyoszló-ágiak ugyanis nagy részben el-távozván Csanádból, a távolból nem is zavarták meg a kötést).

Már 1257-ben a Kelemenös-ági Csanádok, Biharmegyében is leányágon bírt ősi javaikban felmerült birtokháborítások okából határt járatnak.

A nemzetségnek Biharmegyében fekvő ú. n. *erdőháti* birtokai közül, — melyekhez sok részjórészen kívül *Telegd* mint központ, Bertény, Borostelek, Szakadát, Szabolcs, Posalaka, Sonkolyos, Dubricson, Telki, Jenő, Battyán, Telkesd stb. falvak tartoztak, — Telegd, Bertény, Sonkolas, Jófamező és Szabolcs falvak határai és a Bertény alatt a Sebes-Körösön átvezető hídon szedett vámok miatt sok kelleme!lensége

¹ Tört. és régészeti értesítő, X. évf. 1884. 1. füz. 23. —

volt a nemzetségnek Csák fia Pál comes és ennek fiaival, mint szomszédos birtokosokkal, s mint a kiket felében szintén megilletett a vám-szedés joga is.

A közös vagyron számos perre adott alkalmat. A háborítás miatt Csák fiai panaszkodtak, de Pongrácz fiai: László és Tamás, a Csanád nemzetség tagjai, 1257-ben a váradi káptalan előtt kijelentik, hogy e felsorolt úgynevezett erdőháti birtokokat őseik már a tatárjárás előtt ősidőktől fogva bírták, azt mondván ugyanis: «sicut pater eorum et alii antecessores sui ante tempus Tartarorum possederant ab antiquo».

Béla király előtt, a királyi tanácsban Móricz tárnokmester, Roland nádor és István egész Szlavonia bánja vevén részt, egyesség jött létre a felek közt e kérdésben, a melynek értelmében: Pál comes, Miklós és István fiaival egyetemben a váradi káptalan előtt Szent László koporsója fölött tartoztak esküt tenni a kérdéses birtokhatárok felől, a melynek alapján aztán Belus comes, a király embere, és Andronicus váradi örkanonok, mint káptalani bizonyság által a határok felveendőik. A melyik fél a megállapítottaktól eltérne, 200 márkát tartozik fizetni a másiknak.

Pál comes és fiai az esküt le is tették, mire a káptalan a meghatározást nyomban teljesíté.

Volt még László és Tamás uraknak egy más nemes úrral: János fia, Miklós comessel és éppen Bertény, Sonkolos és Jófamező falvak határai miatt birtok pere, mert nevezett Miklós comes 1264-ben a váradi káptalan előtt megjelenván, előadta, hogy az említett falvakban lévő birtokainak határaiban őt Pongrácz comes fiai, Tamás és László, egyenetlenséget keltve, folyton megzavarják, pedig hites, jeles emberekkel, szomszédjaival, minők többek között Csák fia Pál comes és Lampert fia Miklóssal bizonyíthatja, hogy a kérdéses birtok-határok firól fira szállva, általuk így és ekként biratott.

Ennélfogva a káptalan által a határok kijelöltettek és megállapítottak.

Megemlíttetett itt az is, hogy a Bertény felett emelkedő havasok közt, a Solymoskő és Felkő nevű hegyeken tartották a Csanád nemzetségbeliek a nemes vadász-sólymok fészkeit.

Thelegd és Zabolcs határai iránt is volt Ta-

más és az említett Miklós között egyenetlenség, melyre nézve a felek a váradi káptalan előtt 1271-ben jutottak megállapodásra.

IV. László király alatt megint perre adott alkalmat a Bertény alatt folyó Sebes-Körösön átvezető hídvám kérdése, mert az Erdélyből jövő vagy odamenő kereskedőktől szedett vámjogot úgy a Csanádok, valamint Csák fia Pál comes fia Achon magáénak vitatta. A perben 1284-ben a király megbizottai: Bertalan váradi püspök és Loránd erdélyi vajda, hoztak ítéletet, a vámot felig a Csanádoknak, másik felét pedig Pál comes fiának ítélvén meg. Ez alkalommal a vám mennyiségét is megállapították, s ez a vámháznál, nyilvános helyen kifüggesztendő volt, hogy mindenki láthassa.¹

A Belényes (Belenyk) fiának Kelemenös bánnak legidősebb fia: I. Pongrácz comes, már említett két gyermeke közül Lászlót Biharmegyében látjuk csak szerepelni; ez fiörökös nélkül halt el s pedig, miként alább Tamás comesnél látni fogjuk, a kúnok ölték meg. Pongrácz ifjabb fia Tamás, ki az 1257. és 1264. évbéli határozatásokat is eszközölte, sok ideig lakott Csanádme gyében; kuriája Egyházás-Kéren volt.²

A szomszédságában — Szenteltszéken — kúnok telepedvén le, ezekkel sok baja volt. 1281-ben rátörtek kuriájára, s azt, valamint *Tömörkény* faluját, felperzselték, megölvén Tamás úrnak két unokatestvérét is. Tamás futással menekült meg a haláltól.

Érdekes vonatkozást foglal magában erre a kún-dúlásra IV. László királyunknak egy 1284. évi sexto calend. decembris keletű oklevele,³ melyből a következőket olvassuk:

A Csanád-nemzetségből eredő Tamás comes megjelent László király előtt, s felmutatván IV. Béla királynak egy 1247. évben (Datum in Alba Regali in octavis purificationis virginis gloriose) kelt oklevelét, kérte, hogy ez oklevél alapján a király őt birtokaiban megerősítse. A felmutatott oklevélnek azonban a pecsétje hibásnak találtatott, a mennyiben annak alsó fele, körülbelül a pecséten ábrázolt király térdeitől kezdve

¹ Wenzel, Árpádk. új okmt. VII. 475 s k. ll. — U. o. 539. l. — U. o. VIII. k. 121. l. — U. o. IX. k. 400 l. — O. L. A. N. R. f. 938. nr. 1. — O. L. Dipl. 322.

² Wenzel, Árpádk. új okmt. IX. 385. l.

³ O. Ltár, Dipl. 322.

a selyemfonállal együtt hiányzik, mintha levágták vagy elégették volna; a selymen csakis a pecsétnek felső része függ.

László király tartván attól, hogy itt hamisítás esete foroghat fenn, tanácsot tart, s az oklevelet az ország bárói jelenlétében megvizsgálta.

Kérdik Tamás urat, mi történt ez oklevéllel? Ez előadja: hogy kúnok ütvén házára Egyházas-Kéren, udvarát az egész faluval együtt felégették, négy szomszéd faluját (s ezek közt a mai Csákát és Tisza-Szentmiklóst) kirabolták, mire ő futásnak eredt s a Tiszán át másik jószágára, Tömörkényre, menekült, magával vivén okleveles bizonyítékait is, melyeket utóbb a tömörkényi templom szentélyében rejtett el. A kúnok üldözték s azt vélvén, hogy ő is a templomban rejtőzik, azt felgyújtották; itt égtek el összes levelei, csak Béla király ez oklevele maradt meg ily állapotban. Ez oklevél igaz voltának bizonyítására felmutatja annak a váradi regestrumból vett mását.

A királynak ez nem elég, további vizsgálatot rendel el. A megsérült pecsét átadatott Tamás váci püspöknek s királyi alkanczellárnak, a ki a pecsét-maradványt ketté törvén, megállapította, hogy a selyem belül ép, hogy nem forog fenn az az eset, hogy más oklevél pecsétjét függesztették volna a Béla királyéra. A kétség eloszolván, a király ily szavakra fakad: «Ime, az Úrnak szemei öröködnék az igazak fölött és fülei nyitvák az ő könyörgéseiknek»; s azután átíratta, hibátlannak nyilvánította s pecsétjével megerősítette Béla oklevelét.¹

A következő évben ismét felkérte László királyt, hogy tekintettel arra, hogy fivére László is megöletett immár a kúnok által, s folyton háborgattatik még a nemzetsége tagjai által is birtokaiban, védelmezze meg őt a király a kúnok, az országnagyok és saját családja ellen s erősítse meg őt Csanád-, Arad- és Temes megyében fekvő birtokaiban, ú. m. Szentlőrincz, Kisfalu, Malomszeg, Ladán, Palota, Pradanmonostor, Boldogasszonyfalva, Zanáth, Themerkén, Kér, Paducy, Agar, Agarfoka és Agartó, Halastó, Choka, Rasan-Szentmiklós, Kökényes fele, Rabey fele, Zombor fele, Csávás fele és Kalán-

telek fele részében. Hogy e birtokok valóban őt illetik, bizonyította nemzetsége tagjaival, s jelesül az e részben meghallgatott Izsák fia Makó bán, Elek fia Gergely, Chanád fiai Dénes és Gergely, Barnabás comes fiai Domokos, Barnabás és Mihály, Fülöp fia Benedek, Domokos fiai Tivadar és Ireneus, Ugud fia Péter, rokonaival. S minthogy igazsága kiderült, a király 1285. évi ápril 26-án ezt a kérelmét is teljesítette.² Ez alkalommal abban is megállapodtak a nemzetség tagjai, hogy Belenich fia: *Nagy Fülöp*-nek a része közöttük osztatlan maradjon s annak hasznát a Béla király oklevelében adott feltételek mellett élvezhessék.

Tamás úr, úgy látszik, nem is érezte magát jól Csanádban, Biharba vágott; igyekezett csanádi birtokainak gondozókat keresni, hogy elvetvén ezek gondját, megnyugvással mehessen lakni Biharba. Így 1296-ban megjelent a csanádi káptalan előtt, fia Lőrincz és nemzetségbeli rokonainak, úgy mint Barabás fia Barabás, Csanád fia Gergely, Dénes fia István és Fülöp fia Benedeknek jelenlétében és beleegyezésük mellett Ladán nevű birtok mellett fekvő *Palota* nevű birtokát Turnus Miklós comesnek és fiának adja át benépesítés végett.³

1299-ben el is hagyta Csanádot, s elköltözék csakugyan Biharba, a Körösközre *Telegd*-re anyai ágú birtokára. Elköltözése előtt elment a váradi káptalan elé Waffa-ágbeli rokonai Csanád fia Gergely, Barnabás fia Domokos, Fülöp fia Benedek, Dénes fiai István és Pállal, s ezeknek gondjaira, védelmezésére, művelésére bízta azokat a birtokait, a melyek *különösen*, és kizárólag az övéi voltak, jelesül: Szentlőrinczet, Ladánt, *Felvolnököt*, mely újabb néven *Makófalvának neveztetett* (a későbbi *Makót*) Csanádban, továbbá fehérvármegyei Belenik vagy Belényes felét, fáradságok fejében a használat joga a Waffa-ágot illetendi. A Waffa-fiak kötelezték magukat a káptalan előtt, hogy a mikor Tamás vagy utódjai — az immár *Thelegdy*-család nevet felvett Csanádok — e birtokaikat tőlük követelik, minden kifogás nélkül visszaszolgáltadják, s ha mégis netalán vonakodnának, azonnal 100 márka

¹ Wenzel, Árp. új okmt. IX. 419.

² Orsz. ltár, Dipl. 30588. Közzölve: Hazai okmt. VIII. 364. l.

³ V. ö. Fejérpataky, Kir. kancellária, 72. l.

Nyomt. Ullmann József, Budapest.

A BOR CSALÁD CZÍMERE 1415-BŐL.

büntetést tartoznak fizetni a perköltségeken felül. Kikötetett még az is, hogy ha mind a mellett az történnék meg, hogy a Waffa-fiak csalárd módon félrevezetnék a hivatalos személyeket, s oly okleveleket állíttatnának ki maguknak, melyek a birtokok tulajdonjogát a részükre ruháznák át, az ily oklevelek már előre is semmisenek, hatály nélkülieknek tekintessenek.¹

Láttuk, hogy Felvölnök vagy *Makófalva* már a IV. Béla alatt történt osztozkodásnál a Kelemenös bán ágának kezeire jutott, s most is Tamás comes mondja azt *kizárólag* a magáénak s mégis, mint később látni fogjuk, Makófalva a Waffa-ági Csanádok birtokába ment át.

Kelemenös bán unokája volt *Makó* bán, Felvölnök ennek lett is megítélve, s ime a *Waffa-fiak* veszik fel Felvölnök s illetve Makó bán

¹ Knauz, Monumenta E. Strigoniensis II. 468—469. 1. Ered. az esztergomi kápt. levéltárában Capsa 44. fasc. 8. nr. 22.

után a *Makófalvi család* nevet a XIII. század utolsó éveiben vagy a XIV. század elején.

Mindez csakis arra a körülményre vezethető vissza, hogy a csak gondjukra és használatukra bízott *Makófalvát* a Waffa-fiak — daczára a váradi káptalan előtt 1299-ben tett erős kötésnek — magukénak tartották, s elidegenítették, a rokon Tamás comesnek megkárosításával.

A két ág között e miatt egyenetlenség támadt, majd per keletkezett, a mely per, miként később reá térünk, csak 1337-ben nyert befejezést.

Elérkeztünk immár oda, hogy a nemzetségi ágait mint külön névvel bíró családokat ismertethetjük, jelesül: első sorban a *Thelegdyeket*, majd pedig a *Makófalvi, később makófalvi Makó és makói Makayakat*.

Végül röviden kiterjeszkedünk a Tömpösy, a Csücsködy és Kökényéry családokhoz tartókra is.

MAKAY DEZSŐ.

BOR MIHÁLY CZÍMERLEVELE 1415-İK ÉVBŐL.

(Színes czímerképpel.)

A Siebmacher Magyarországra vonatkozó része pótkötetének 25. lapján, illetve 16. tábláján, a halmi Bor család czímerét közöltem, Bor László 1436. évi pecsété után, melyet a kassai városi levéltárban találtam. A kezdetleges vésés, kis alak és a pecsétnek papiroson át történt nyomása, homályossá tették a czímerábrázolatot, minek következtében, annak leírását a fent idézett helyen, következőleg adtam: «balra fordult, repülésre kész gólya (?) egy buzogányt czölöpösen tart». — Akkor ezen bizonytalan pecsétani adatot is örömmel üdvözöltem, mint a mely közelébb hozott egy régi családunk eddig ösmeretlen czímerének megismeréséhez. Azóta szerencsés irányban eszközölt kutatásaim által sikerült Abaúj vármegye ezen törzsökös, egykor előkelő családjának egyik ivadékát, nagyon szerény körülmények között feltalálnom, ki — bár elődei apránként elvesztették mindama birtokaikat, honnan hajdanában előneveiket írták: Halmajt és Gibártot — a cí-

merlevelet ma is féltékenyen őrzi, kunyhójának szalmafedele alatt.

A rendelkezésemre bocsájtott eredeti czímerlevél alapján siettem kijavítani a Siebmacherben közzétett téves adatot, mely a pótkötet utolsó füzetében a 93. táblán még sikerült is, s e czímert, érdekességénél fogva, az alábbiakban folyóiratunk t. olvasóinak is bemutatjuk.

A czímerlevelet Zsigmond király adományozta Constanzban 1415-ben július 2-án Halmi Mihály fiának, a Bornak nevezett Mihálynak, allovázmesterének (s általa testvéreinek s unokatestvéreinek), a bosnyákok s Velence elleni hadjáratokban szerzett érdemeiért s hűséges kitartásáért, melylyel őt a római császári korona és méltóság elnyerése végett Lombardiában s Németországban tett útjaiban követte.

Teljes szövege következő:

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus, ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex. Omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam fu-

turis presentium notitiam habituris salutem in eo, qui regibus dat regnare et victorioso triumphare. Regalis excellentie dignitas eo laudum titulis sublimatur inmensis, quo fidelium suorum merita dignis premiorum prosequitur incrementis. Est enim inter alia, que per regiam munificentiam impenduntur gratia retributionis acceptior, que tanto potius mentes fidelium in fidei soliditate corroborat, quanto liberalius regia gratis premiis eorum merita recompensat maiestas. Proinde ad universorum tam presentium quam futurorum notitiam volumus pervenire, quod coram celsitudine nostre maiestatis personaliter constituto nobili famoso ac egregio Michaeli dicto Bor, filio quondam Michaelis de Halma vicemagistro regalium agazonum nostrorum pro eo et [eius] nomine ac in personis nobilium virorum Jacobi, Nicolai, Ladislai, Johannis, Andree, Thome, Benedicti, Sigismundi et Petri carnalium seu uterinorum, necnon Stephani filii quondam Thome, Osvaldi filii Sigismundi, Stephani filii quondam Jacobi et Petri filii eiusdem de predicta Halma, patruelium fratrum suorum, ipsorumque proximorum et amicorum, propositisque per eundem nobilem Michaellem de predicta Halma vicemagistrum agazonum regalium nostrorum fidelibus suis servitiis et servitiorum gratuitis meritis sincerisque et laudandis nostre maiestati complacentiis a sue usque in presentem diem in prosperis nostris agendis . . . indefesse ac intrepide exhibitis et impensis, exhibuit nobis quandam cartam arma seu nobilitatis insignia clarius continentem, in qua quidem charta scutum campo coloris celestini seu lazurini et eius medio [grifus?] anterioris quasi divisus seu separatis, ore aperto et lingua extensa aparebat pennis pavonis in forma arcularii tene sumitate quantum ad unam aciem forma cassidis seu galee tectura etiam coloris celestini ab infra per modum . . . seu subducture cooperte pendentibus per modum venti, seu motus fortis impressi, hinc inde dispersus videbatur pro crista formam griphonis superius clarius de in coloribus figuris atque picturis continebat. Supplicavitque obhoc celsitudini nostre maiestatis predictus Michael dictus Bor filius quondam Michaelis de Halma, vicemagister agazonum regalium nostrorum nominibus et in personis quibus supra humiliter atque devote, ut predicta arma seu nobilitatis insignia, sibi et eius fratribus carnalibus seu uterinis ipsorumque heredibus proximis et amicis universis ex plenitudine potestatis nostre regie maiestatis, atque liberalitate regia dare et concedere dignemur. Nos itaque, qui ex gratiarum plenitudine ac munificentie, largitate regale fastigium augeamus, dum supplicantium votis gratiose condesceremus et animos subsectorum incalescentes devotius animamus attendentes et in animo nostro regio reminiscendo revolventes, ac ad mentem reducetes, multiplicia servitia et probitatis merita ac fidelitatis opera, quibus ipse nobilis Michael Bor dictus vicemagister agazonum regalium nostrorum, noster utique fidelis grate, sincereque dilectus cum predictis suis fratribus et consanguineis, dum in regno Bosne contra Bosnenses ac in Hystria, Foro Julii et in aliis terris contra Venetos, tunc nostros notorios emulos et inimicos magnifice ac gloriose castra metati per re-

galia tentoria fuissemus, dumque per Lombardiam et Alemanniam pro Romane regie maiestatis ac imperialis dignitatis coronis recipiendis ac aliis nostris imo sacro sancte Romane et universalis ecclesie orthodoxe unione facienda dudum sperata inter amicos et inimicos feliciter proficiscentes [gressus] nostros direxissemus unacum aliis fidelibus nostris in armorum virtutibus studuit complacere, personis et rebus non parcendo, sed periculis se continuo et sponte submittendo nostre regie maiestatis et sic pro ceteris suis coetaneis proximis et consanguineis velut aurum puritatis suo splendore ceterorum metallorum precellens nitorem gratum se reddidit et acceptum; volentes et ex animo nostro regio desiderantes eidem fideli nostro nobili Michaeli dicto Bor, filio quondam Michaelis de predicta Halma vicemagistro agazonum regalium nostrorum et per eum similiter fidelibus nostris nobilibus Jacobo, Nicolao, Ladislao, Joanni, [Andree], Thome, Benedicto, Sigismundo, Petro, eiusdem Michaelis fratribus uterinis ac Stephano Osvaldo Sigismundi ac Stephano Jacobi, et Petro filio eiusdem de predicta Halma patruelibus suis et [amicis pro premissis et aliis fidelium servitiorum suorum meritis de potestatis plenitudine nostre regie maiestatis et ex nostra liberalitate predicta] arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus circa principium inserta litteris appropriatis coloribus pictura denotat et declarat, dare duximus et concedere gratiose presentiumque damus et concedimus vigore. Sicque, quod idem fidelis noster nobilis Michael Bor et per eum eius fratres uterini et consanguinei supradicti, totaque eorum posteritas, nata et nascitura universa, a modo et in antea ubique locorum et bellorum ac pacis tempore ipsa arma habere ac licite et secure portare valeant atque deferre, ipsisque armis seu nobilitatis insigniis in proeliis, torneamentis, hastiludiis et generaliter omni exercitio militari uti poterint perpetuo et gaudere. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas nostras damus et concedimus secreti nostri sigilli minoris, quo utimur ut Hungarie rex, appensione munitas et roboratas. Datum Constancie visitationis gloriosissime Marie virginis anno domini millesimo quadringentesimo quinto decimo, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno vicesimo nono, Romanorum vero electionis quinto et coronationis primo.

(Pecsétje zöld selyem zsinóron függ.)

Ezen címérlevél tehát a teljes szövegű címérlevelek közé tartozik, mely a címérleírás is adja. De az oklevél épen azon a helyen a legkopottabb s legkevésbbé olvasható. Egy múlt század első feléből, talán 1725-ből származó hiteles másolatában is csak egyes töredékes szavak jelzik a címérleírás.

A címérlevélen azonban a festett címér még jól kivehető, habár eredeti mázai részben lekoptak, részben elmosódtak. A mellékelt színes hasonmás hűen adja vissza az eredetit ilyen rongált állapotában. E címér kétkben, fekete s aranyban hasított fél grif, karmaiban hosszúnyelű, sárga színű, kerek, pávatollas legyezőt

tart. Sisakdísz: a pajzs-alak, takarók: kék-arany.

E feltűnő nagy arányokban festett címér kivitelére nézve nem tartozik a gondosabb technikájú címerek közé. Erőtéljes, merész, inkább durva vonásokkal van az a pergamenre vetve, háttere is egyszerű, dísztelen veres, vékony fekete vonallal keretelt, festőjét nem korlátozta a heraldikában dívó amaz udvariassági szabály sem, mely a címer a király nevéhez szembe fordítja. Alapgondolata nem annyira sikerült, mint a szép Szecsődy-címéré, de szép arányai, a részletek összhangja, lendületes merész kivitele, hibátlan compositiója által mindezek dacára címérünk a Zsigmondkori heraldikának talán legszebb alkotása.

A Bor családról oklevel s adataink nagyon hiányosak. A család elzüllött, s ennek következtében elkallódtak, elvesztek régi okleveleik is. A fennmaradott gyér adatokból hosszabb, összefüggő családfát összeállítani vagy a család régebbi múltját felderíteni, egyaránt nem volt lehetséges. Valószínűleg az első ősök Halmai falunak első birtokosai voltak s ettől vették fel a «Halmai» nevet, midőn a tulajdonnév marandóvá vált.

A család múltjára vonatkozó legrégebbi oklevel: címérlevelünk. Ennek ezen kifejezése: «a Bornak nevezett Mihály, az elhúnyt Halmai Mihály fia», egyrészt azt adja tudunkra, hogy a család régebbi neve Halmai volt, másrészt azt, hogy Mihály: Zsigmond király allovázmestere volt az első, kit a «Bor» ragadványnévvel illettek, mely aztán a család állandó nevévé változott.

A Bor család hanyatlását már a címérlevel szövegében feltüntetett családfából érezhetjük, Bor Mihály kilencz férfitestvérével s négy unokatestvérével együtt nyeri a címer s ezenkívül lehettek nőtestvérek is, kiknek nevei armalisokban, a mohácsi vész előtti időkben sohasem fordulnak elő, de azért a leányegyedre azok is igényt tartottak. A nem nagy ősi vagyon ily sokféle oszlása s az ebből következő elszegényedés volt oka a család gyors hanyatlásának.

A jászói conventnek a Bor családra vonatkozó legrégebbi oklevele 1481-ben kelt, melyben gibárti Bor György, Leonard és Kelemen fiaival

val együtt, kércsi birtokát 50 magyar forintért elzalogosítja szentmihályfalvi Pelbárt Mihálynak.¹ Ez időtájban a család két ágra oszlott. Egyik az ősi fészeken maradt s halmaji előnévvel élt, másik Gibártra származott s innen írta magát. A XVI. századból származó oklevel adatok, elzalogosítások és eladások sorozata. Így Bor Pál 1553-ban eladja bolcsárdi portióját Mindszenti Imrének 50 frtért; ² Bor János vécei birtokát Predéni Bertalannénak és Kornis Jánosnének 150 frtért; ³ ennek fiai: György és Ferencz, gibárti, büdi, papi birtokaikat 1578-ban Járay Jánosnak; ⁴ ugyanezek egymásközt összeveszvéen, összevagdalták egymást, minek következtében nótáztatván, gibárti, büdi és fancsali összes javaikat 1588-ban Fayn Lukács kapja a királyi helytartótól adományban; ⁵ Halmai Bor Simon, hogy Miklós nevű fiát a török fogságból kiszabadítsa, elzalogosítja fia összes halmaji, balajti és nádudvari birtokait 300 tallérért Devényi Andrásnak és Tornallyai Pálnak; ⁶ Bor Sára 1595-ben papi birtokrészét Fáy Istvánnak; ⁷ Bor Anna, legyesbényei, fügedi, fancsali, fülökércsi és gibárti részeit 1603-ban férjének Török Mihálynak; ⁸ Bor Istvánné: páni Chehy Sófia, halmaji és nagy-kinyisi részeit 1612-ben Szuhay Gáspárnak.⁹

A XVII. század elején eltűnt a család a megyei urak sorából. Bor György és Ferencz ága 1590-ben, Istváné 1599-ben kihalt. Az életben maradtak elvonultak Szikszó mezővárosba, hol a Sz. Miklós és Sz. János utczában, több mint harmadfél évszázadon keresztül szállóműveléssel és kézművességből tartották fenn magukat s lassanként úgy elfeledték őket, hogy az 1725. évi nemesi nyomozat alkalmával, ősi nemességüket be kellett bizonyítaniok s a már ekkor több mint 300 éves címérlevelüket a Kassán tartott vármegyegyűlésen újra kihirdették.¹⁰

¹ Jászói conv. ltár fc. A. nr. 94.

² U. o. fc. D. nr. 135.

³ U. o. fc. D. nr. 148.

⁴ U. o. Prot. H. fol. 74.

⁵ U. o. Prot. F. fc. 2. nr. 49.

⁶ U. o. Pr. E. fol. 112.

⁷ U. o. Pr. N. fol. 11.

⁸ U. o. Pr. N. fol. 420.

⁹ U. o. Pr. O. fol. 92.

¹⁰ Abaujm. ltár. Nemes iratok. I. 43.

A család mai képviselője Szikszón, az öreg Bor István, két keze munkájával, napszámmal és kezével keresi meg a mindennapit, szegényen él kicsiny szalmafedelű házikójában s fogalma

sincs arról, hogy őse egykor Zsigmond király lovászmestere volt, annak kíséretében utazta be Közép-Európát s részt vett a konstanzi fényes harczjátékokban. CSOMA JÓZSEF.

CSALÁDTÖRTÉNETI ADALÉKOK.

I. A Haschendorfiak.

Hogy Magyarország és Ausztria közt a kölcsönös érintkezés még az előtt, hogy a magyar korona a Habsburgokra szállott, nagyon sűrű volt, épen olyan ismeretes, mint a hogy a két ország sajátságos alakult viszonyainál fogva szükségképen jelentkező tény.

A bármely rangú magyar és osztrák családok közt létrejött kölcsönös házasságok — nevezetesen a két állam határszéli vidékein lakó családok közt kötöttek — a kölcsönös politikai küldetések, szolgálatok, melyeket az osztrákok a magyar királyoknak békében-háborúban teljesítettek, a politikailag túlkapóknak és hitelhagyottaknak mindkét fél részéről nyújtott menedék stb. szükségkép magával hozta, hogy különösen az osztrákok átmenetileg, rövidebb, avagy hosszabb ideig Magyarországon létének fel második hazájukat; hatalomra, birtokra itt tettek szert és — igen sok más külföldi módjára — felvették magukat még az ország-nagyok sorába is.

Főképen az Árpádok kihaltával tárulnak szemünk elé eme jelenségek; kivált Róbert Károly király uralkodása idejében; a király a bel- és külföldi bonyolult viszonyok, zavargások közepette szívesen felvett minden egyes használható külföldi egyént, s ekképen kivált a szomszédos szegényebb osztrák lovagoknak módot, alkalmat nyújtott arra nézve, hogy Magyarországon biztosítsák jövőjüket.

* * *

Legelőször is 1292 november 1-én tűnik fel Gottesprunne helységben (ma Göttlesbrunn, a Lajta melletti Brucktól északnyugatra) *«herr Wulfing von Gottesprunne»* tanu minőségben

egy okiratban;¹ nem lehetett valami vagyonos birtokos itt, mert Göttlesbrunnban ez időtájt egyéb birtokos családok is vannak;² valószínűleg ez volt az oka annak, hogy Magyarországra költözött s Róbert Károly szolgálatába lépett.

Magyarországra jövetelének időpontja nem határozható meg; csak annyit tudunk, hogy Károly a Sopronmegyében fekvő s az osztrák Ebenfurthtól nem messze eső Harschendorf (ma Hasfalva, Haschendorf) német helységet adományozta neki s hogy ő és fiai itt Magyarországon már csak Hasfalva urainak nevezik magukat.

Az első Wolfingről szóló okirati tudósítás talán 1317-ből való. Ez időtájt ugyanis annyira zaklatta a Lajtapordányban lakó királyi alattvalókat, hogy valamennyien kénytelenek voltak odahagyni a helységet. Pottendorfi Rudolf (hasonlóképp osztrák származású egyén) soproni főispán nem mert önkényűleg fellépni Wolfinggel szemben, a Güssingi család tekintélyes tagját, Jánost kérte meg, eszközölné ki a király engedélyét, hogy Wolfing ellenében erélyesen fellépessen.³

Az a körülmény, hogy Rudolf főispán olyan ismert rendzavaróval szemben, mint a minő ebben az esetben Wolfing volt, nem mert a király egyenes beleegyezése nélkül fellépni: határozottan arra vall, hogy Wolfing akkor már a királynak nagyon is kegyében állott s továbbá, hogy valószínűleg a király iránt tanúsított kiváló szolgálataival érdemelte ki ezt.

Nemsokára megint alkalma nyílt, hogy érdemeit újabakkal szaporítsa.

¹ Niederöst. Urkundenbuch. I. 193.

² Pl. 1308 nov. 30-án a Seibot és Eberhard testvér, azután Ortulf és fia, Ottó; i. h. 223.

³ Soproni okmtár I. 80.

Pozsony várát és városát az osztrák és stájer herceg tartotta elfoglalva; Wolfing kezdeményezésén és tetterős beleavatkozásán múlt, hogy mind a kettő ismét Károly birtokába került.

Továbbá a Pozsonymegyében fekvő korlátközi várat a lázadó Trencsényi Máté s unokatestvére, Cseh István ellen megvédelmezte és győzedelmesen megtartotta, habár ő maga is súlyosan megsebesült s tizenhárom embere áldozatul esett. Azonfelül lankadatlanul azon fáradozott, hogy derék és előkelő osztrák lovagokat nyerjen meg Károly szolgálatába.

Természetesen nem maradhatott el a király jutalmazása sem ily nagyszerű szolgálatokért. Midőn Máté híve, Csák fia János kimult, Károly a rendek beleegyezésével elkobozta összes birtokát s 1324 márcz. 23-án Wolfingnak adományozta.

Ezek a jószágok a következők:

1. *Ecseg vára* (Nógrádm.) négy hozzátartozó birtokkal;
2. Szentegyed, Dány, Parlag, Ujfalú és Uri (Pestm.);
3. Kerekudvar és Alcsi (Szolnokmegyében);
4. Visk, Pereszlény, Sztarcván, Peröcsény és Szemeréd (Hontmegyében).

Károly ezenkívül még — a gyermektelen birtokos halála után — Konczházát (Nógrádmegye)¹ is hozzáadta. Vegyük hozzá még azt is, hogy Wolfing valószínűleg már az előtt megszerezte a Mosonymegyében fekvő *Hof- és Mannersdorf* (ma már Alsó-Ausztriához tartozik mind a kettő) helységeket kir. adomány útján, lehetetlen eltagadnunk, hogy 1324-ben nagyon vagyonos ember volt.

Wolfing az 1324-iki adományozást nem élte sokáig túl; 1325 január 6-án már nincs az élők sorában.²

¹ Anjoukori okmtár, II. 115—116.

² Fejér VIII. 2. 611. Károly király ugyanis ezen a napon nyilatkoztatja ki, hogy az elhalt hű Hasfalvi gróf kérésére az ausztriai Szt.-Keresztről elnevezett cisterciátáknak, pozsonyi birtokuk után járó adója iránt elnézéssel volt, most azonban, a pozsonyi tanács előterjesztésére, ezt a kedvezményt visszavonja. Wolfing tehát mindenestre még 1324-ben halt meg. 1327 február 17-én írja Károly király (Soproni okmt. I. 214), hogy Horszandorfari egykori hű tisztje, a Sopronmegyében fekvő Felcsákán és Szék helységeket kérte tőle. (De nem adta oda.)

Neje túlélte őt; a vele kötött házasságából született *Seyfried* és *Wolfing*, továbbá *Margit*, *Gertrud* és *Erzsébet* (Isl).

Leányai közül Margitot 1328-ban Nagymartoni Lőrincz gróf vette nőül. Lőrincz 1325 július 6-án királyi beleegyezéssel pecsenyédi, höfleini, kövesdi és szerdahelyi birtokait irattára;¹ mire ugyanez évi szeptember 29-én Wolfing egész családja (özvegye, fiai: Seyfried és Wolfing, leányai: Gertrud és Isl) Károly király előtt Nagymartoni Lőrincz javára Margit hozományául 500 talentumot irat Wolfernek Mosonymegyében fekvő hofi jószágára.²

Margit 1342 július 11-én már özvegy. Ezen a napon elégíti ki fiaival, Bertalannal és Miklóssal Széleskúti János (a Frankói család sarja) özvegyének, Margitnak igényeit, 50 bécsi fillért szolgáltatva néki.³ 1344 május 1-én veszi meg fiaival és sógorával, Pállal, a Sopronmegyében fekvő *susuki* birtokot.⁴ Az utolsó okirati említés 1348 márczius 28-án történik róla. Halálának éve ismeretlen.

Térjünk vissza Wolfing faira.

1343 április 21-én iratja át Harschendorfi fia Harschendorfi mester, hivatalnoka és familiarisa Tamás fia Miklós által az esztergomi káptalan előtt az 1324-ben kelt királyi adománylevelet;⁵ itt mindazonáltal szó sincs arról, vajjon Wolfingnak két fia közül melyik értendő. — A nógrádi alispán 1345 április 6-án a Nógrádmegyében fekvő *Ecseg* helységet egy Hasfalvi birtokaként tünteti fel;⁶ nem nevezi azonban nevén.

II. Wolfing atyjának nyomdokaiba lépett. Kora ifjúságától fogva Róbert Károly szolgálatában állott; 1346 évi július hó első napjaiban halt meg hősi halállal, midőn Lajos király Zárát ostrom alá vette.

Mivel gyermektelenül húnyt el s testvére,

¹ Soproni okmt. I. 106. A vasvári káptalan 1326 ápr. 7-én írja át, Fejér VIII. 3. 127.

² Fejér VIII. 2. 605. Wolfing családjának képviselői mind osztrákok: Steusi Merth, Mersvonky János (egyik 1327 május 11-iki osztrák okiratban Merswanch Jans néven jön elő), a Pregway Wuric és Bertold testvér.

³ Fejér VIII. 4. 599.

⁴ Soproni okmtár I. 175.

⁵ Anjoukori okmtár II. 117.

⁶ Anjoukori okmtár IV. 496.

Seyfried ismeretlen okoknál fogva nem örökölt utána, Lajos király 1347 október hó 16-án az elhunyt nőtestvérének, *Erzsébetnek* kérésére hajolva: I. Wolfer fennebb már ismertetett valamennyi birtokának általános örökösévé tette. Erzsébet ekkor már a Kathyz nembeli Széchény Tamás fiának, Kónya (Miklós) sárosi főispánnak volt neje.¹

Erzsébet halálának évét egy osztrák okirattól tudjuk meg, mely egyúttal felette érdekes onomastikai adatot nyújt. 1355 január hó 21-én² ugyanis Puchheimi Albert alsó-eggendorfi birtokát tartozandóságaival együtt Pergau Ulriknak alzálogba adja Bécsben, *Miklós gróf, «dem Guniameister» és másik, már elhunyt neje, Erzsébet, az elhalt öreg Harsfalvi leányával kötött házasságából született fia* helyett mindaddig, míg nem Miklós, «gunia» mester, a vestenburgi házra formált igényéről le nem mond, ekkor Alsó-Eggendorf ismét felszabadul e zálog alul.

Az eddigiek nyomán megczáfolhatatlanul igazolva látom, hogy ez a Miklós «Guniameister», Miklóssal, «Konya»-val, a Kathyz nembeli Széchény Tamás erdélyi vajda fiával, az idősebb Hasfalvi Wolfing vejével azonos.

Erzsébet e szerint 1353 május 16-ika és 1355. évi január 21-ike közt halt meg s mint-hogy az okirat szerint Miklósnak «másik» neje volt, Miklósnak 1353 május havában okvetetlenül meg kellett már másodízben nősülnie.

I. Wolfingnek Gertrud nevű leányáról nevének kívül egyebet sem tudunk.

I. Wolfing másik fia 1348 márcz. 28-án ausztriai göttlesbrunni birtokát az ottani egyháznak adományozza; nőtestvére Margit frankói (forchtensteini) várakban, a hol az adománylevél kiállíttatott, tanú minőségben szerepel. — Habár «Seyfried von Harschendorf» névvel illeti magát, még sem örökölt, mint fennebb már láttuk, II. Wolfing halála után atyjának magyarországi jószágaiban. További tudósítások hiányzanak róla.

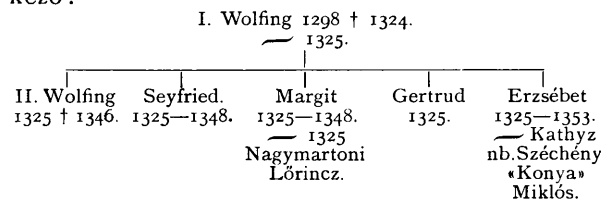
Az osztrák Harschendorfiak — Hasfalviak — magyar birtokai tehát a következők:

¹ Haz. okmtár VII. 402—403. A vonatkozó okiratot I. Lajos 1353 május 16-án (Fejér IX. 2. 206), Garai nádor 1424-ben írja át.

² Urkundenbuch von Ober-Österreich, VII. 398. 387. sz.

Alcsi, Szolnokmegye,
Dány, Pestmegye,
Ecseg, Nógrádmegye,
Hasfalva, Sopronmegye,
Hof, Mosonymegye,
Kerekudvar, Szolnokmegye,
Mannersdorf, Mosonymegye,
Parlag, Pestmegye,
Pereszlény, Hontmegye,
Peröcsény, Hontmegye,
Szemeréd, Hontmegye,
Szentegyed, Pestmegye,
Sztarcsán, Hontmegye,
Uri, Pestmegye,
Visk, Hontmegye.

Nemzedékrendi táblázatuk pedig a következő:

Végezetül még megjegyzem, hogy nem egyedül Wolfing és fiai voltak birtokosok Hasfalván, mert 1391 szeptember 9-én Harsonfalvi Pál fia, Mihály is birtokosként jelentkezik;¹ ezzel a családdal pedig semmi néven nevezhető összefüggésben nem áll.

II. A Tengerdiek.

Tivadar fia Miklós a legelsőbbben 1256. évi február 10-én fordul elő mint alországbiró; ezen a napon veszi meg Ciprián fiaitól: Hilártól és Guttól (Lepsényből), ezeknek Fejérmegyében Lepsény közelében fekvő *tengerdi* jószágát hat ezüst márkáért.²

Nem tudjuk, ez a Miklós melyik nemzetiséghez tartozott; hivatali méltósága és családi birtokviszonyai azonban arra engednek következtetni, hogy előkelő birtokos család sarja lehetett.

Egy évvel utóbb, a hogy a fentemlített vétel

¹ Fejér X. 1. 722.

² Hazai okmtár VII. 51.

megtörtént, birtokát a Somogy megyében lévő *Merke* egy részével nagyobbította meg; ezért vérokonaival, egy másik Tivadar fiaival, Tivadarral, Miklóssal és Tibával annak előtte pört folytatott. Merke *terpechi* birtokának közelében feküdt, melyet Roland nádor, pozsonyi főispán (mint pozsonyi főispán 1238—1259-ig működött) bizonylatai szerint a bói egyháztól és Bő nembeli Izsép fiától, Jánostól vett.¹

Miklós 1260 május 12-én még alországbiró.² Alkalma nyílt ebben az évben az Ottokár cseh király ellen vivott ütközetben kitüntetnie magát; IV. Béla ezért 1260. évi november 20-án neki Doroszló fiával, Doroszlóval közösen birtoklandó jószágul a Vas megyében fekvő *Rum* helységet adja.³

Habár Béla adományozó oklevele őt és Doroszlót csak «vasmegyei nemesek»-nek nevezi, nem férhet ahhoz kétség, hogy rokonságban voltak egymással.

Ettől fogva Miklósnak nyoma vész.

Hátramaradt fiai: *Miklós, László és Tivadar* méltón haladtak atyjuk nyomdokain.

Miklós és László nagyon kitüntették magukat a magyarok és csehek közt csaknem megszakítás nélkül 1270—1274-ig folyt hadjáratban.

Erre a legelső alkalom akkor nyílt, midőn II. Ottokár a magyar határt Pozsonynál át akarta lépni. V. István az ellenség közeledésének hírére kémlelő csapatot küldött a fenyegetett vidék védelmére. Miklós is egyike volt az udvari népség közül azoknak, a kik a hadjáratban résztvettek. Ottokár azonban már akkor átlépte a határt, úgy, hogy közte s a magyar csapatok közt harcra került a dolog. Miklós oroszlán bátorsággal rátörve az ellenséges tömegre, egy cseh harczost foglyul ejtett

¹ I. h. 74. Egyik olvashatatlan keletű okirat szerint (Haz. oklt. 57.) Miklós comes rokonaitól, Tivadar fiaitól: Tivadartól és Miklóstól a somogy megyei *Merket* 60 ezüst márkáért vette meg. Merke *Sitke* mellett fekszik. Arról is történik említés ebben az okiratban, hogy Miklós comes már azelőtt is megvett Tivadar fiától, Tibától egy birtokrészt. Az okirat: M^oCC^olx^o. . . Feliciano custode, Michaela decano existentibus» kelt. Ez a két székesfehérvári kanonok együttesen legelőször 1261-ben fordul elő.

² Fejér IV. 3. 19

³ Wenzel VII. 308.

(1271). Midőn azután Ottokár emberei áthidalták a Dunát, hogy a tulsó parton táborozó magyar hadon rajt üssenek, ismét Miklós volt az, a ki a hidat építő emberekre lövöldözött s közülök sokat elejtett; hasonlóképen megölt egy ellenséget is, a ki párharcot akart vele vívni. Innét a magyar hadtestet máshová vezényelték, hogy Ottokárnak Mosonynál, a Lajtán való átkelését megakadályozzák; itt is különösen kitett magáért a két testvér, Miklós és László; néhány ellenséges harczost leterítettek.

Midőn István halála után Ottokár s a fiatal IV. László közt az ellenségeskedés megújult, kedvező alkalmuk nyílt Miklós és László testvéreknek, hogy hű szolgálataikat öregbítsék. Abba a hadtestbe osztották be őket, mely Gutkeled nembeli Joakim kir. főtárnokmester parancsnoksága alatt küldetett ki, hogy az árulás útján Ottokár kezére jutott Győr várát visszafoglalja. Ez a hadtest azonban célja elérésére gyöngének bizonyulván, László személyesen vonult Győr ellen egy nagyobb sereg élén. Miklós és László testvérek még a királyi haderő megérkezése előtt az ellenség kirohanása alkalmával néhány ellenséget nyíllal és dárdával leterítettek; most azonban a király szemeláttára különösen kitettek magukért; néhány ellenfelet ejtettek el.

Joakim Győrből Nagy-Szombatba távozott, hogy a hasonlóképen Ottokár által elfoglalt várost kiragadja az ellenség kezéből. Miklós továbbra is Joakim zászlaja alatt maradt s újlag kitett magáért. Egy kirohanás alkalmával három harczost dárdájával terített le s egy, az ellenség kezébe került magyart megszabadított. Ez után Joakim hadteste azt a parancsot vette, hogy az Ottokár részéről fenyegetett Detrekő vára védelmére induljon. Miklós, a ki Nagy-Szombat előtt jobb kezére egy dárdaütés következtében súlyosan megsebesült, Lászlóval ebben a hadjáratban is részt vett; itt László volt az, a ki egy jelentékenyebb tette által — a mennyiben egy magasabb állású ellenséges tisztet, Kyrumguert gróf rokonát foglyul ejtette — tün-tette ki magát.

1274. évi augusztus 4-én Miklósnak és Lászlónak eme nagyszerű szolgálatai királyi elismerésben részesültek. IV. László a két testvérnek és általuk testvérüknek, Tivadarnak a IV. Béla

neje, Mária által tőlük elvett *sitkei* jószágot visszaadja s a szolgagyőri várhoz tartozó *chueföldi* birtokkal ajándékozza meg.¹

Tivadar — 1274-ben pusztá nevével van fel- említve — a papi pályának szentelte életét, s tíz évvel később, 1284-ben, szebeni prépost és IV. László jegyzője. E méltóságában elannyira meg tudta nyerni a két Erzsébet királyné kegyét, hogy az idősebbik a Segesdhez tartozó *denCSI* és *sztupáni* jószágokat adja neki; megerősítette őt ebben az ifjabb királyné 1284 június 11-én. Mivel ebben az adományozó levélben csakis László van Tivadar testvéréül említve,² Miklós 1284-ben már nem lehetett az élők sorában.

Mikor halt meg, nem tudjuk; *hasonnevű fiút* hagyott maga után.

Tivadar már 1286-ban kir. alkanczellár; e méltóságot tölti be még 1288 márcz. 28-án is. 1287-ben már választott székesfehérvári prépost volt; ifjabb Erzsébet királyné ez időtájt ajándékozza neki a Duna mentén, Fejérmegyében fekvő *iváncsai* birtokot.³

1288 márczius 28-án Tivadar, már nem alkanczellár s csak IV. Lászlónak 1290-ben (nap nélkül) kiállított okiratában szerepel újra ilyenül.⁴ — Ez az 1288. évben néhány főúr részéről — a Güssingiekkel az élén — támasztott felkeléssel van összefüggésben; azzal, a mely IV. Lászlót trónjától megfosztani s helyébe Endre herceget (a későbbi III. Endre királyt) akarta ültetni. Tivadar testestől-lelkestől Endre pártján állott s ebből önként érhető, hogy nem is maradhatott meg László alkanczellárjaként.

A felkelés sikertelen maradt. Endrének egyelőre meg kellett elégednie a magyar trónra való reménnyel; Tivadar még az ő trónraléptét megelőzőleg Endre által egy nagy jelentőségű szolgálat teljesítésére volt kiszemelve. Ő volt ugyanis az, a ki érdekében Lengyelországba utazott s menyasszonyát, Kujáviai Fennenát onnan Magyarországba kísérte.⁵

¹ Wenzel IX. 63—65. 68.

² Wenzel IV. 266. Haz. okmt. VIII. 234, 235.

³ Wenzel IX. 571. Hazai okltár 106.

⁴ Fejér V. 3. 492.

⁵ Fennena királyné 1294 nov. 24-iki oklevele Tivadarhoz: «Nobis circa initia celebrandi matrimonii divina dispensatione celitus ordinati, cum iuxta Salomonis

Endrének trónraléptével Tivadarnak még bővebb alkalmá nyílt, hogy ismételten kifejezze már több ízben kimutatott ragaszkodását. Midőn az új királyt 1290 július végével Székesfehérvárott meg kellett volna koronázni, az ellenzék még egy kétségbeesett kísérletet tett arra nézve, hogy a koronázást elhalasztassa, a mennyiben szt. István koronáját elrejtette; Tivadar székesfehérvári prépost erélyes beavatkozásának sikerült azonban feltalálni azt, mire 1290. évi július 28-án, pénteki napon, a koronát Endre fejére tették. Fennena megjutalmazta a hű Tivadart, a ki Endre trónralépte óta megint csak királyi alkanczellárrá lett, megerősítvén őt 1291-ben iváncsai birtokában.

Tivadar az Endrének osztrák Albrecht ellen vezetett hadjáratához jelentékeny számú harczost állított,¹ nem tudjuk azonban, testvére, László és unokaöcscsei részt vettek-e a hadjáratban. 1291 november 24-én Lászlón kívül még az elhalt Miklós hasonnevű fiáról is történik említés, s mind a ketten részesek Iváncsa birtokában.

1292-ben Tivadar és családja megint nagy szerepet visz.

Ebben az évben vonult Endre Horvátország ellen, hogy a Güssingiek és ezek párthívei által az Anjouk javára támasztott felkelést leverje. S midőn Endre a lázadás elfojtása után hazafelé indult Magyarországra s csak csekély számú kíséret követte, Güssingi Iván s néhány más főúr megragadta az alkalmat, hogy a királyt foglyul ejtse. Tivadar zászlójával előrevonulván, alig hogy híret vette a király elfogásának, a lehető leggyorsabban intézkedett, hogy legalább a királyi pár tulajdonát megmentse. Meg is mentette a király s királyné arany- és ezüst-edényeit s egyéb értékes tárgyait a dühöngő tömeg támadásai ellen s hiánytalanul visszaszolgáltatta az udvarnak. Endre fogságából végre hosszas alkudozások után kezesek, túsok állítása mellett, kiszabadult s azok közt, kiket a király helyett bilincsre vertek, rátalálunk

sapientiam coniugium domino preparatur, astitut et affuit suis obsequiis reverendis, *per multa terrarum spatia inter nostra incolatus dominia versus Poloniam peragrando* suis laboribus et suorum ac impediis propriis non parcendo » Wenzel X. 36, 39, 40.

¹ Wenzel X. 37. 39.

Tivadar testvérére, Lászlóra és három unokaöccsére; ezért kapja Lászlóval s az elhalt Miklós hasonnevű fiával — 1293 január 10-én — a Pestmegyében fekvő *halászteleki* birtokot.¹

Tivadar egyéb tekintetben is fáradozott, hogy családja vagyonát gyarapítsa; így pl. Lászlóval és unokaöccsével, Miklóssal (az okirat együttesen Tengerd urainak nevezi őket), 1294-ben Balog László, budai olvasó kanonoktól 120 ezüst márkáért megveszik a pestmegyei, Duna mentén fekvő Békás-Megyert.²

1294 július 31-én tanusítja III. Endre király, hogy Tengerdi Miklós fia László és e László testvérének, Miklósnak, fia Miklós *Bulcsu* nevű fejérmegyei birtokukat, melyet azelőtt Tivadar fejérvári prépost és kir. alkanczellártól a Sármentén fekvő *Bogodért* cserében kaptak, az esztergomi káptalannal a Margitszigeten levő toronyért és kastélyért felcserélték.³

1297-ben pedig tanusítja a budai káptalan, hogy Mechfrech budai polgár újmáli szőlőjét Tivadar győri püspök testvérének, Lászlónak és Miklós nevű testvére fiának, Miklósnak eladta.⁴

Tivadar 1295 évi április 28-án választott győri püspök s mint ilyen továbbra is kir. alkanczellár, 1297 óta valóságos győri püspök; 1297 június 11-ike óta már nem találkozunk vele alkanczellári minőségben; utódja Botond fia Gergely (a későbbi esztergomi érsek). Tivadar maga 1304-ig győri püspök.

Ettől fogva legközelebbi rokonairól nagyon gyéren szólnak a tudósítások.

Miklós fia Miklós 1324. évi január 6-án⁵ tengerdi birtokán fekvő szüllejét hivatalnokának, Sopornyai Orros Péternek engedi át; 1331 nyarán azonban már nincs az élők sorában. Családi viszonyai ismeretlenek. Mivel gyermektelenül halt el, Róbert Károly király 1331-ben Somogy megyében fekvő birtokait: Merkét, Tapsonyt, Terebezdet, Sitkét, Szobbot és Benneket; úgy Veszprém megyében levő jószágait: Patát és Escrement a Kathyz nembeli Széchény Tamás erdélyi vajdának adományozza. A megtörtént határmegállapításból rájövünk arra, hogy

az előbb említett három birtok a somogy megyei Terpech közvetlen közelében fekszik.¹ Tamás vajdának beiktatása alkalmával azonban Rumi Doroszló fia, Gergely óvást emelt; azt állítván, hogy a Zalamegyében fekvő *Igriczit* az elhalt Miklóstól kapta *Kőröshegyért* cserébe. 1331 szeptember 14-én mind a két fél kiegyez. Tamás Igriczet átengedte Gergelynek; *Merkét, Tapsonyt, Terebezdet, Sitkét, Kerektót, Indiát, Csoknyát, Szobbot, Benneket, Patát* és *Esgrement* azonban ő vette birtokába.²

Tivadar testvérének, Lászlónak — kinek halála évét nem ismerjük — volt egy fia és egy leánya. Ezt a leányt 1290 december 6-ika és 1291 április 4-ike közt a Buzád nembeli Arnold fia Arnold (Stridó ura) jegyezte el.³

László fiáról, Tivadarról nevéen kívül egyebet sem tudunk. Ennek a Tivadarnak *Klára* nevű leánya 1356 február 15-én már Gylian fia, András mester neje Klára a fenti napon zálogosítja el a Segesd város mellett fekvő *szobi* jószágot — mely atyai örökségkép szállott rá — Pozsegai Mihály fiainak: Istvánnak és Jánosnak 100 aranyforintért.⁴

Ez az András (Kilián fia) valószínűleg Dörögdi Kilián András nevű fiával azonos, a ki 1340. évi november 10-én lipcsei alvárnagy, 1350. évi márczius 14-én pedig a kir. főtárnokmester helyettese.⁵

Ez a legutolsó tudósítás, melyet a Tengerdiekről találunk.

Birtokaik a következők voltak:

1. *Bennek*, Somogy megyében, 1331-ben Széchény Tamásra szállt át.
2. *Bogod*, Fejérm., 1294-ben az esztergomi érsekségnek cserébe adva.
3. *Bulcsu*, Fejérm., 1294 előtt a székesfejérvári káptalantól cserébe véve.
4. *Chueföld*, Somogym., a szolgagyőri várhoz tartozott; 1274 kir. adományozás útján.
5. *Csoknya*, Somogym., 1331-ben Széchény Tamásra ment át.
6. *Dencs*, Somogym. (Segesdhez tartozott), 1274 kir. adomány.

¹ Fejér VI. 1. 238, 240.

² Wenzel X. 159.

³ Fejér VI. 1. 296.

⁴ Wenzel V. 174.

⁵ Anjoukori okmtár II. 112.

¹ Anjoukori okmt. II. 557. skk.

² Zalai okmtár I. 257—259.

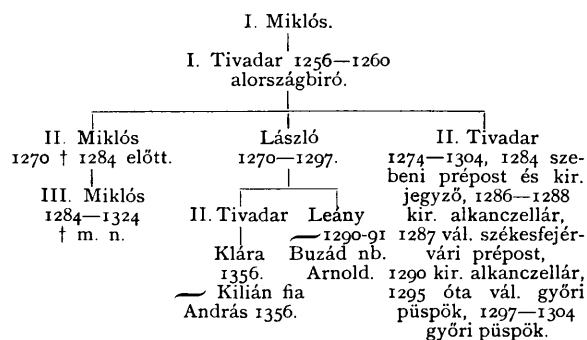
³ Wenzel X. 60.

⁴ Anjoukori okmtár VI. 433.

⁵ Zalai okmtár I. 373. V, ö. i. h. 330, 351.

7. *Esgrem*, Veszprémm., 1331-ben Széchény Tamásra ment át.
8. *Halásztelek*, Pestm., 1293 kir. adomány.
9. *Igriczi*, Zalam., 1331 előtt Rumi Gergelynek cserébe adva.
10. *India*, Somogym., 1331-ben Széchény Tamásra szállt át.
11. *Ivánca*, Fejérm., 1287 kir. adományozás útján.
12. *Kerekítő*, Somogym., 1331-ben ment át Széchény Tamásra.
13. *Köröshegy*, Somogym., 1331-ben Rumi Gergelytől csere útján szerevezve.
14. *Merke*, Somogym., 1257.
15. *Pata*, Veszprémm., 1331-ben Széchény Tamásra szállt át.
16. *Rum*, Vasm., 1260-ban részben kir. adományozás útján.
17. *Sítke*, Somogym., IV. Béla neje elveszi, visszanyerve 1274-ben, 1331-ben Széchény Tamásra ment át.
18. *Szobb*, Somogym., 1331-ben részben Széchény Tamásra szállt, részben pedig Pozsegai Istvánnak és Jánosnak elzalogosítva.
19. *Stupán*, Somogym., Segesdhez tartozott. 1284 kir. adomány.
20. *Tapsony*, Somogym., 1331-ben Széchény Tamásra szállt át.
21. *Tengerd*, Fejérm., 1256-ban véve Lepsényi Hilár és Guttól.
22. *Terebesd*, Somogym., 1331-ben Széchény Tamásra szállt át.
23. *Terpech*, Somogym., 1248—1259 közt Bő nembeli Jánostól véve.
24. *Újmáli szőlő*, Budán, 1297-ben Mechfrechtől megvéve.

Nemzedékrendjük pedig a következő:

III. A Tellesbrunniak.

A XIII. század végén Tellesbrunn alsó-ausztriai helységben (manapság a grossenzersdorfi járásban fekszik) egy hasonló nevű osztrák család tűnik fel. Az Ausztria és Magyarország közt akkoron nagy mérvet öltött hadi bonyodalmak közt Magyarországgal közelebbi érintkezésbe jött s egyik ága utóbb állandóan letelepült Magyarországra. IV. László uralkodásának végső éveiben történt ez.

László az 1286-iki országgyűlésen az utolsó évek alatt a felfuvalkodott oligarchia által erősen megrendített birtokviszonyokat szabályozni akarva, nevezetesen pedig a Güssingi (a német Héder nemzetségből) Ivánt (Jánost) a tőle törvényellenesen elfoglalt koronának visszaadására felszólította. Iván, ki mintaképe egy középkori rablólovagnak, nem tett eleget e felhívásnak, daczával annyira ment, hogy még továbbra is rátámadt a király birtokaira s erőszakos rablásokat vitt véghez rajtuk. László, hogy a hatalmas lázadó ellen erélyesen léphessen fel, I. Albrecht osztrák herceghez fordult segítségért, a ki hasonlóképp el volt keseredve Ivánnak az osztrák határhelyekre való rabló betörései miatt, kész örömet ígerte meg ezt, s csak azt kötötte ki feltételül, hogy azután majd László téríti meg alattvalóinak Iván által okozott kárát.

Hornecki Ottokár, az egyetlen kortárs, krónikájában az erre következett eseményeket így mondja el: Iván, a hogy az ellene kötött szövetségről értesült, azonnal betört az osztrák területre s a Lajtha mentén fekvő helységeket pusztította; különösen a bécsújhelyi polgárok szenvedtek sokat rabló hadjáratai alatt. Albrecht nyomban egybehívta seregét s gyülekező helyül a Vas megyében fekvő Borostyánkő várát jelölte ki. Hívására az osztrákokon és stájeréken kívül a seckau püspök s néhány sváb lovag is csatlakozott hozzá, mire a sváb Landenbergi Hermann, Albrecht marsallja vette át a fővezérséget. Iván pedig testvéreit, Miklós volt nádort és Péter veszprémi püspököt hívta segítségül, a kik hívásának engedve, siettek a fenyegetett vár felé.

Albrecht serege már három napon át táborozott a magyar földön, midőn kémei Iván seregének közeledését jelentették. Landenbergi

Hermann nyomban hadi tanácskozásra hívta össze főbb tisztjeit. Az öreg Puchheimi Albert, főparancsnok-helyettes, Emmerberg Bertold s a határon lakó urak, a kik a magyarok harczmodorát már régebben ismerték, a visszavonulás mellett voltak, a többség azonban, főleg a sváb lovagok sarkalására ezt szégyennek tekintette s elhatározta, hogy a támadást bevárja.

Iván könnyű lovassága magyar modor szerint villámgyorsan, hatalmas csatakiáltással rohant elő, mire az osztrák csapatok sűrű csoportokban egyesültek, hogy az ellenséges támadást rajnai mód szerint sűrű tömegben tartóztassák fel. E pillanatban azonban olyan hatalmas nyílzápor érte őket, hogy ez lehetetlenné tette előrenyomulásukat; az ellenséget csakhamar körülvette a könnyű lovasság, s az összeszorult csapatokra szüntelenül egyre oly sűrűen és hevesen lövelte nyilait, hogy helyzetüket csakhamar tarthatatlannak kellett felismerniök. Az osztrákok részéről küldött békekövetet, a kinek az ellent lovagias mérkőzésre kellett volna felszólítania, eredménytelen tárgyalások után egy nyíllövés leterítette.

Erre a sváb lovagok szorítására maga Landenbergi Hermann szólította fel *Tellesbrunni Bernold* lovagot, hogy az ellenséggel való tárgyalásokat újra kezdje meg; ez azonban, kinek valószínűleg már gyakrabban volt alkalma Ivánt és harczmodorát megismerni, határozottan lemondott a veszélyes küldetésről. Végre is kénytelen volt Landenbergi Hermann csapata feltétlenül megadni magát, úgy hogy az egész osztrák tábor Iván kezébe került; még a stájer krónikás is elismeri, hogy a magyarok még sohasem arattak a németeken ilyen fényes diadalt.

Tellesbrunni Bernold előélete ismeretlen; 1288 május 16-án tűnik fel újra.

E napon veti magát alá Breitenfeldi Konrád lovag Albrecht herczegnek s a Breitenfeldiek eskütársai közt *Tawleinsprunnei Pernolt* és *Eberhard* urak is előfordulnak.¹

Nem tudjuk, miféle rokonsági viszonyban állott egymással a kettő; valószínűleg testvérek vagy unokatestvérek voltak. A legutolsó okirati tudósítás, mely az idősebb Bernoldról szól,

1298 november 21-iki keletű; e napon a tanuk közt találjuk amaz okiratban, melylyel I. Albrecht fiait Ausztria hűbérével ajándékozta meg.

E helyütt azonban nem a nemesek («nobilis viri»), hanem a «strenui viri» sorában találjuk;² azt következtethetjük ebből, hogy nemzetsége a ministerialis állásúak közé tartozott.

I. Bernold tevékenységének az 1286-iki szerencsétlen kimenetelű vállalattal, melyben szintén részt vett, nem szakadt vége; alkalma nyílt, hogy a maga módja szerint irtózatossá álljon.

Albrecht az 1286-iki szerencsétlen csata után Ivánnal egyességet kötött, melynek alapján Ivánt a magyar királylyal s minden egyéb ellenséggel szemben — a német birodalmat azonban kivéve — megóttalmazza, de ezért Ivánnak főhatalmát el kellett ismernie. Iván mindazonáltal, e szövetség ellenére sem kimélte meg továbbra Ausztriát rabló betöréseitől; ennek eredménye az volt, hogy Albrecht ismételtén Magyarország ellen vonult s az 1286—1290 évek folyamán az ország jelentékeny részét elfoglalta; e foglalás azonban — IV. László tétlen szemlélője lévén a dolognak — már nemcsak Iván birtokaira szorítkozott, hanem okirati bizonyosságunk van arra nézve, hogy 1291-ben Pozsony és Esztergom vidéke az osztrákok kezén volt. Tellesbrunni Bernold és Eberhard résztvettek ez osztrák expedíciókban.

Albrechtnek III. Endrével 1291 aug. 26-án kötött békéjéből s a királynak ez évi december végén tett rendelkezéseiből megtudjuk, hogy Bernold az utolsó osztrák betörés egész ideje alatt az esztergomi vidéket szemelte ki éppen nem dicséretes tevékenysége teréül. Bitorolta az esztergomi érsek, úgy egyházi, mint világi urak összes jogait, rátört birtokukra, gyilkolt és gyujtogatott; a békekötés értelmében neki kellett volna az okozott károkat megtéríteni, de mert kijelentette, hogy nincs abban a helyzetben, hogy ezt megtehesse: a király az érsekséget azzal kártalanította, hogy 1291 december 31-én Rozsnyóbánya városát ajándékozta oda.²

Mivel Bernold 1298-ban Ausztriában tanú

¹ Ez az okirat is a bécsi állami levéltárban található.

² Wenzel: Árpádkori új okmtár X. 28.

¹ Az eredeti oklevél a bécsi udvari és állami levéltárban van.

minőségben szerepel, tekintettel esztergommegyei működésére, egész határozottan állíthatjuk, hogy magyarországi szereplése 1291 után véget ért. Nejét nem ismerjük. Gyermekai közül csak az egy *Roger* ismeretes, ki az osztrák hadjáratokban Güssingi István ellen szintén részt vett.¹

Egészen másképp alakultak Eberhard viszonyai. Albrecht — a mint már említettük — 1287 óta birtokolta Pozsony vidékét; az pedig természetes, hogy a közigazgatást itt is az osztrákok kezére bízta. IV. László 1287-ben még említést tesz Csukárdi János «comes Psoniensis»-ről;² ettől az időponttól fogva azonban 1291 október 9-ig nem ismerünk Tellesbrunni Eberhardon kívül más pozsonyi főispánt; egyébként e Tellesbrunni Eberhardnak kronológiáját is nagyon bajos összeállítani. Egyetlen egy, sajnos, évszám nélkül, július 21-én kiállított okiratát ismerjük csak, melyben «Eberhardus de Telesprune Comes Psoniensis»-nek nevezi magát. A solymások tulajdonát képező csallóközi Patony helységet elfoglalta s egy bizonyos Lukácsnak kérésére — a ki azt állította, hogy az elfoglalt földet a magyar királytól kapta — beleegyezett abba, hogy Lukács Farkas comes, Jakab comes és György comes, mint vál. bíróság határozatával birtoka egy részét visszakapja.³ Egyébként is, főispáni működésének idejéből nagyon gyéren találunk adatokat.

A pozsonyi káptalan 1289 május 8-án bizonyítja, hogy Felsőzopyi (Györmegyeében) Arnoldnak és Alsózopyi (Csallóközben) Jakabnak az alsózopyi 25 holdnyi föld iránt folytatott birtokpere *Eberhard pozsonyi főispánnak nemrég kiadott ítélete értelmében* párviadallal végződött. Ez az okirat megczáfolhatatlan bizonyíték arra nézve, hogy Eberhard 1289-ben főispán volt.⁴

1291 márczius 1-én és 1292-ben pedig ugyanaz a káptalan említi, hogy Eberhard volt pozsonyi főispán szentgyörgyi és bazini Kozma grófot halálra ítéli.⁵ E szerint tehát 1291 márczius 1-én már nem főispán többé; e méltóságot 1291 ok-

tóber 9-én az azon idő történetéből eléggé ismeretes Pécz nembeli Apor tölti be, a ki 1292 márczius 29-ig pozsonyi főispán.

Eberhardról még csak annyit tudunk, hogy özvegye *Erzsébet* Wallseei Henrikkel másodszor kötött házasságot s hogy második férjével együtt 1326-ban halt meg. Sírköve a felső-ausztriai ennsi városi templomban ma is látható.

1314 jul. 25-én *Tellesprunni Roger fia Ottó* Károly király előtt megjelenik, s kéri őt, hogy elődei által neki adományozott s Pozsonymegyében fekvő *dévényi, stomfai, borostyánkői, zohori, messuchi, sárkői, beszterczei* és *ishari* hűbértokokban erősítse meg; a király kérését az adományozás ideje alatt kikötött feltételek épségben tartása mellett teljesíti is.¹

Ottó Roger fia volt, Roger pedig a fentebbi I. Bernoldnak a fia. Nagyön valószínű, hogy Roger még III. Endrétől kapta hűbérül a pozsonyi hegyentúli járásban fekvő birtokokat; hiszen már Preussel Henrikben († 1267) példát látunk arra, hogy egy osztrák szolgálatban álló egyén Magyarországon állandóan letelepedik.

Ottó legutoljára 1323 évi márczius hó 23-án² fordul elő; ezen a napon átengedi Dévény várát Róbert Károly királynak, a ki ezért régi birtokaiban, Stomfa, Borostyánkő, Zohor, Messuch, Sárkő, Besztercze és Ishar birtokaiban megerősíti.

Ottó fiáról már 1339 május 1-én történik említés, ő maga azonban ekkor aligha élt. A fenti napon nyilatkoztatják ki fiai: *(II.) Bernold* és *Wel* az esztergomi káptalan előtt, hogy testvérük Ágnes, Sándornak, Jakab fiának neje ugyanolyan s teljesen ugyanazon joggal bír birtokain, mint bátyjai.³

Ágnes — vagy mint a későbbi okiratok nevezik: *Anna, Angelika* — tehát 1339-ben már férjes nő volt. Férje, Sándor fia és Cselen unokája: János, a régi híres Ákos nemzetségből származott s 1330-ban a királyné alpohárnoka; midőn a Zách nembeli Feliczián a királyi család ellen ismert merényletét elköveti: János fosztotta meg a dühöngőt fegyverétől.

Az 1349-iki évben a király s a Tellesbrun-

¹ Horneck 26964 és 26966. vers.

² Wenzel IX. 452.

³ Wenzel I. 89., az okirat tévesen a XII. századbeliek közé van iktatva.

⁴ Wenzel IV. 348.

⁵ V. ö. «A szentgyörgyi és bazini grófok» 12. Káptalani okiratok. Wenzel X. 64, 89.

¹ Anjoukori okmtár I. 355.

² Fejér VIII. 7. 241. 242.

³ Anjoukori okmtár III. 541.

Hagyott-e hátra László (Wel fia) utódokat, eddigelé nem tudom. A mennyiben maradtak utódjai, valószínűleg már nem viselték előbbi

(Tellesbrunni) nevüket, hanem Somogyiaknak írták magukat.

Dr. WERTNER MÓR.

A KOMLÓSI KOMLÓSY CSALÁD TÖRTÉNETE 1344. ÉVTŐL.

(Második és befejező közlemény.)

III. Pál 1519-ben királyi ember volt, 1525-ben pedig szolgabíró-ságot viselt. 1522-ben beperelte *Komlósy János, Mihály, Mózes, András, Gergely* és *Miklóssal* együtt Tomory Lőrincz munkácsi várnagyot, a ki őket komlói erdejökben megtámadta, *Pál* elfogta és mindaddig rabságban tartotta, míg maga helyett fiát *Istvánt*, kezesül nem adta. *III. Pálnak* három fia maradt: *I. István, III. György* és *IV. János*.

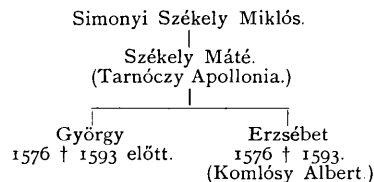
I. Istvánról 1522-ön innen nem emlékeznek adataink, lehet, hogy atyjával *Pállal* együtt Mohácsnál esett el.

III. György 1545, 1550 és 1551-ben szerepelt mint királyi ember, 1560-ban pedig Beregmegye alispánja volt.¹ 1551-ben zálogba adott Kövesligeten egy telket, melyen akkor Pál János lakott, 43 magyar forintért, — és Kalocsán egy fél telket, melyen Votha György lakott, 23 magyar forintért Sztojka Simon özvegyének Strezemlyey Borbálának.² 1558-ban óvást emelt *Komlósy László*, Homoky András, Bertalan, Tamás, Ferencz és István, Endesy Kristóf neje Katalin, Zalmády Máténé Margit, István deák fia Antal és Beregszászi Nagy Lászlóval együtt Tornosy Mihálynak Homoky Péter és fia György magvaszakadtán egész Homok falú s az ottani udvarház birtokába történt beiktatása ellen.³

Egy fia ismeretes; *II. Albert*, a ki 1589-ben bereg megyei táblabíró és a munkácsi vár egyik várnagya volt, 1593-tól 1595-ig pedig a munkácsi vár udvarbírói tisztségét viselte,⁴ 1600-ban királyi ember,⁵ 1602-ben pedig esküdt volt,⁶ helyesebben táblai bíró vagy ülnök.

1576-ban feleségével *Simonyi Székely Erzsébettel* és sógorával Székely Györggyel együtt beiktattatott Benedikén egy nemesi udvarház és a kálniki 11 telekből álló jószág birtokába. Neje és sógora elhunytá után apósa Székely Máté magvaszakadása címén adományt szerzett a benedikei és kálniki birtokokra, de a beikta-

tásnak Halábory Péter 1593-ban ellentmondott, s még ugyan azon évben tiltakozott a kálniki és benedikei jószágoknak *Komlósy Albert* és neje által történt elidegenítése miatt. Ezen birtokokat Thelegdy Jánosnak adta volt át *Komlósy Albert*, de 1597-ben ezen bevallását vissza vont. Nejének leszármazása így áll:

1588-ban tiltakozott *Komlósy Albert Komlósy Sándor* ellen, a ki Komlóson lévő birtokát elidegeníteni szándékozott.¹ Megszerezte 1500 magyar forintért Rákóczy Zsigmondtól és Ferencztől a Bilkey Máté-féle bilkei udvarházat a hozzá tartozó bilkei, rákóczi és dobrókai rész birtokokkal együtt, de a beiktatásnak 1595-ben Bilkey Krisztina, Bixy Ferenczné és Lipcsey Gedeon ellentmondottak.² Somban is volt birtoka *Komlósy Albertnek*.³ Gyermekai, úgy látszik, nem maradtak.

IV. János 1543 és 1548-ban volt királyi ember. Egy fia ismeretes *Sebestyén*, a ki 1589, és 1602-ben említettik, mint bereg megyei táblabíró. 1593-ban beiktattatott Bégányi Lukács, Kristóf és Ferenczczel együtt királyi adomány alapján Ó-Bégányban az ügynevezett Bakos részbe, azonban többen ellentmondottak. Neveztetett *Vajnághi Komlósynak*, sőt úgylátszik *Komlósy Dohornak* is. Első neje a *Bégányi* családból származott, második felesége *Ugray Anna* 1611-ben már özvegy volt, utóbb Oroszy Tamás házastársa lett. Négy fia, *Tamás, IV. György, VI. Mihály* és *V. János*, első nejétől születtek.

V. János 1631-ben királyi ember volt, egyéb adat nem maradt fel róla.

¹ Gyömrői levéltár.

² Eredeti. Sziget 1551 május 5.

³ Lelesz. Statutor. litt. F. nr. 53.

⁴ Lehoczky Tivadar i. h.

⁵ U. o.

⁶ Nagy Iván, Magyarország családai VI. 326.

¹ Lehoczky Tivadar, id. munka.

² Lásd a Bilkeyekről szóló cikkemet. Turul, XII.

³ Lehoczky Tivadar id. m.

VI. Mihály 1629-ben említették, utódait nem ismerjük.

Tamástól ered a beregmezei ág, róla és utódairól alább fogunk szólni.

IV. György fiatal korában a borosjenői várban vitézkedett, s talán adományt is kapott ott valami birtokra, mert Borosjenői Komlósynak is neveztetett. 1615, 1623 és 1636-ban királyi ember, 1614, 1624 és 1628-ban beregmezei szolgabíró,¹ 1630 és 1634-ben táblabíró,² 1646-ban pedig követ volt a pozsonyi országgyűlésen.³

Kövesden és Komlóson kívül volt birtoka Somban is.⁴ Neje Csepei Zoltán Anna 1611 körül született, 1649-ben már özvegynek iratik. Két fia és két leánya maradt: V. György, VII. Mihály, Katalin és Sára.

V. György, Katalin és Sára sorsa teljesen ismeretlen.

1663-ban⁵ és 1665-ben⁶ beregmezei táblabíró, 1663-ban egyszersmind szolgabíró is volt.⁷ 1669-ben az eperjesi, 1681-ben a sopronyi,⁸ 1683-ban pedig a kassai országgyűlésre küldötte megyéje követül, s ez utóbbit mint tekintélyes embert két ízben is bele választották a fejedelemséghez küldött követségbe.⁹ 1692-ben egyhangúlag alispánnak választott, s ezen tisztséget még 1696-ban is viselte. 1659-ben ellentmondott az egész Komlósy család fiú ága nevében, midőn Komlósy Mária, Bacskai, máskép Szamosújlaki Újlaky Györgyné gyermekeivel, Újlaky Ferenczel és Erzsébettel együtt beiktattattott a nagykomlósi udvarház és telek, a kövesdi és pálfalvi részországok, a halászfalvi, máskép szaniszlófalvi s még máskép útfalvi birtokok és a Borsován lévő egy malom helyének birtokába.

VII. Mihály 1636 és 1713 között volt életben.*Nejétől Komáromy Judittól három fia született: III. László, I. Sámuel és II. István.

III. László 1676-tól 1759-ig élt, Erdélyben halt el, utódairól nincs tudomásunk.

I. Sámuel 1679-ben született, meghalt utódok hátra hagyása nélkül Debreczenben 1749. július 18-án.

II. István született 1681-ben, meghalt 1763 augusztus 19-én. Nejétől Bajomy Katalintól két fia maradt: VI. János és VIII. Mihály. VI. János

gyermektelenül halt el, VIII. Mihály 1738-ban született, nagybátyja I. Sámuel halála után Debreczenbe költözött, utódai ott laknak ma is, meghalt 1808 július 12-én. Birt Szőlősvég-Ardón is.[†] Nejétől Bakos Rebekától, kit a családja az Osgyáni Bakos családból származtat, — négy fia született: IX. Mihály, I. József, II. Sámuel és I. Dániel.

IX. Mihály világtalan volt, 1829-ben halt el nőtlennül.

I. Józsefnek Szendrei Zsuzsánnától született gyermekei a leszármazási táblán láthatók, köztük Julianna, Kuttor Sámuelné 1817-ben született.

II. Sámuel 1773-ban született, meghalt 1802 február 3-án. Neje Böszörményi Julianna, utóbb Zilahy Sámuel felesége lett. Két gyermeke maradt: Julianna és IV. László.

Julianna mint hajadon halt.

IV. László 1801 december 24-én született, meghalt 1855 február 16-án. Neje Kémeri Mikó Julianna volt. Gyermekeit a táblázat mutatja.

I. Dániel 1775 augusztus 4-én született, meghalt 1844 január 21-én. Nejét Konti Juliannát, ki 1783 május 3-án született és 1826 május 9-én halt el, a családi közlés Hédevári Kontinak nevezi. Két fia és három leánya maradt: Lajos, Imre, Teréz, Karolina és Johanna.

Teréz, Tikos Istvánné született 1809-ben, meghalt 1876-ban.

Karolina született 1815-ben s mint hajadon halt meg 1890-ben.

Johanna kis korában húnyt el.

Lajos született 1811-ben, meghalt 1881-ben. Nejének és gyermekeinek nevei a leszármazási táblán olvashatók.

Imre született 1813-ban, meghalt 1879 május 6-án. Neje Nosziczi Turzó Róza volt, a ki 1828 október 21-én született, s kivel 1845 december 21-én kelt egybe. Három fia maradt: Dezső, Arthúr és Miklós.

Dezső született 1846 szeptember 24-én, jelenleg (1895) nyugalmazott törvényszéki bíró Debreczenben. Neje Szalay Erzsébet, gyermekei Erzsébet, Margit és Dezső.

Arthúr született 1848 december 18-án, ügyvéd és a Csokonai kör alelnöke. Neje Pusztay Róza. Négy élő gyermeke van: Arthúr, Lajos, Imre és Róza.

Komlósy Sebestyénnel egy időben éltek s talán testvérei is voltak Vajnághy Komlósy Menyhért és Zsigmond. Leszármazásuk öt ízben a következőleg alakult:

† Szirmay. Com. Ugocsa 77.

¹ U. o.

² U. o.

³ U. o.

⁴ U. o.

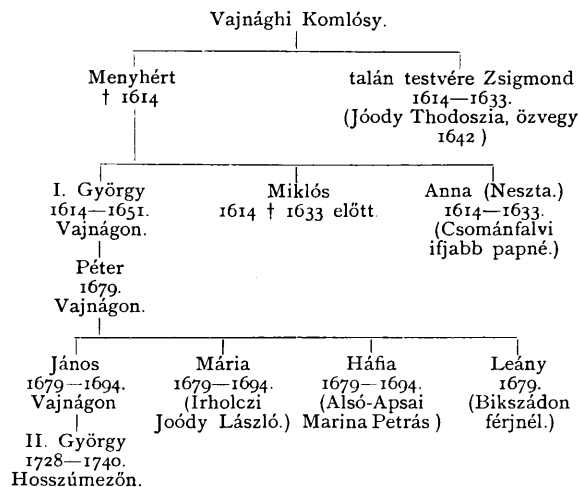
⁵ U. o.

⁶ Eredeti.

⁷ Lehoczky Tivadar id. m.

⁸ U. o.

⁹ Történelmi Tár. 1883. 361. 548. 552.

Menyhért 1614-ben halt meg, husvét másod napján az ó-naptár szerint. Gyermekei gyámjával *Komlós Zsigmondot* rendelté volt. Két fia és egy leánya maradt: *György*, *Miklós* és *Anna* vagy *Neszta*, helyesebben *Anasztázia*, ki utóbb a csománfalvi ifjabb paphoz ment nőül.

Miklós nem élt már 1633-ban, midőn testvérei *György* és *Neszta* megosztottak ősi öröklött birtokaikon. *Györgynek* a vajnági, *Nesztának* pedig az újbárdi birtok jutott.

György 1633 és 1635-ben máramarosi alszolga-bíró, 1638 és 1639-ben pedig táblabíró volt.¹ 1651-ben valami ügyben mint fejedelmi kiküldött működött.² Egy fia maradt: *Péter*, a ki 1679-ben pestis járvány lévén végrendeletet tett, melyben fiának *Jánosnak* a vajnági birtokot hagyományozta, a *Bikszádon férjnél lévő*, néven nem nevezett, *lednyádnak* egy a sztag rozstot és egy darvai jobbágyot, — *Háfiádnak* egy néptelen jobbágy telket, — *Máriádnak* pedig Darván egy negyed telket rendelt átadatni.³ *Péter* valószínűleg el is halt a pestisben. Fia *János* elcsérélte 1694-ben vajnági udvarházát és kertjét Sztojka Lászlóval annak ugyanott lévő egy jobbágy udvaráért és kertjéért, melyre Sztojka László még 200 magyar forintot ráfizetett.⁴ Csak egy fiát ismerjük, *Györgyöt*, a ki 1728-ban a hosszúmezei nemesség hadnagya, 1740-ben pedig asszessora volt.⁵

Zsigmond, a ki valószínűleg *Menyhért* testvére volt, szintén Vajnagon és Újbárdon volt birtokos, nem élt már 1642-ben, midőn özvegye *Jódy Thodoszia* egy vajnági nemes telkét zálogba adta Sztojka Simonnak 175 magyar forintért.⁶ Gyermekei úgy látszik nem maradtak.

¹ Szilágyi István úr közlése.

² Eredeti. Tötör, 1651 január 26.

³ Eredeti. Úrmező, 1679 szeptember 28.

⁴ Eredeti.

⁵ Szilágyi István úr közlése.

⁶ Eredeti. Sziget, 1642 június 10.

Míg a beregmegyei és az abból származott debreczeni ág a református vallás híve volt, — addig ez a máramarosi vagy vajnági ág a keleti egyház szertartásait követte.

Mielőtt *Tamáshoz*, a ma is élő beregmegyei *Komlósyak* őséhez vissza térnénk, felsoroljuk azon család tagokat, kiket adataink elégtelen volta miatt a családfán elhelyezni nem tudunk.

Komlósy Dothor Péterről már elmondottuk, hogy *Komlósy Anna* és *Margit* beperelték 1548-ban okleveleiknek visszatartása miatt. 1550-ben birtokos volt ugocsamegyei Velejtén, részben anyai jogon, részben vétel útján.¹

Miként ragadt reá a *Dothor* név, azt határozottan meg nem mondhatjuk, de igen valószínű, hogy édes anyja azon *Hetényi Dothor* családból származott, a melyből Illés és Albert 1451-ben Vetésy Miklós igaza mellett tanúskodtak,² s hogy anyja után Hetényben örökölvén, lakását oda tette át, felvéve a magvaszakadt család nevét is. 1548-ban királyi ember volt, s talán egy személy azzal a *Péterrel*, a ki 1575-ben beregmegyei táblabírónak iratott.³ *Dothor Péter* valószínűleg testvére volt *Komlósy Sebestyénnek*, e mellett szól az a körülmény, hogy *Sebestyén* utódai a debreczeni ágon szintén viselték a *Dothor* nevet.

Komlósy Nagy Mihály, 1551-ben királyi ember volt. 1550-ben beperelte Ilosvay Miklós leánya Katalin, Korcsvainé, Komlóson tett foglalás miatt.⁴

Komlósy Máté 1570-ben beregmegyei szolga-bíró volt.⁵

Komlósy Gergely 1576, 1578, 1595 és 1615-ben királyi ember, 1589-ben beregmegyei táblabíró,⁶ 1602-ben pedig esküdt volt.⁷ Talán fia volt azon másik *Gergely*, a ki 1568 és 1571 között született,⁸ s a ki 1616,⁹ 1624, 1626¹⁰ és 1628-ban¹¹ beregmegyei szolga-bíró, 1631-ben pedig táblabíró volt.¹²

Komlósy Miklós zálogba adott 1586-ban Újbárdon egy és fél népes jobbágy telket és egy egész teleknek alkalmas irtásföldet 150 magyar forintért Huszti Kovaray Tamásnak.¹³

Komlósy Zsuzsanna, elébb Beregszászi Bona József deák felesége, utóbb 1611-ben Gulácsy

¹ Szirmay. Com. Ugocsa 147.

² Gr. Károlyi okmánytár. II. 289.

³ Eredeti.

⁴ Lehoczky Tivadar, i. m. III. 368.

⁵ Nagy Iván, i. m. VI. 326.

⁶ Lehoczky T., i. m.

⁷ Nagy Iván, i. m. VI. 326.

⁸ Eredeti Széll Farkas úr levéltárában.

⁹ U. o.

¹⁰ Lehoczky T., i. h.

¹¹ Eredeti.

¹² Eredeti.

¹³ Leleszi konvent 1667-ki kiadványa Szilágyi István úrnál.

István beregmegyei szolgabíró neje,¹ 1588-ban egy udvartelket kapott Komlóson Kálnay Ilnától.²

Komlósy Ilona 1592-ben *Bégányi Kriztóf* házastársa volt.³

Komlósy Mihály 1663-ban említetik, anyai ágról való leszármazását ezen kis táblázat mutatja:

Csepei Zoltán Pál.
(Csúzy Erzsébet.)
|
Zoltán Anna.
(1. Komlósy Pál.
2. Lipcsey Zsigmond.)
|
Komlósy Mihály. 1663.

Lehet, hogy ezen *Mihály* egy személy azon *Komlósy Mihálylyal*, a kinek nejétől *Várady Máriától* született leánya *Mária* 1716-ban *Domahidy Zsigmond* házastársa volt. *Várady Mária* leszármazása következő:

Lekcsei Sulyok Ferencz.
(Tibay Erzsébet.)
|
Sulyok Borbála.
(1. Kölcsei Kende András.
2. Várady János.)
|
Várady Mária.
(Komlósy Mihály)
|
Komlósy Mária. 1716.
(Domahidy Zsigmond. 1716.)

Komlósy Mária, Domahidy Zsigmondné 1716-ban zálogba adott Huszton egy telket 60 forintért Horváth Gábornak.⁴

Komlósy Bálint 1648-ban birtokos volt Lukován.⁵

¹ Eredeti.

² Lehoczky Tivadar, id. m.

³ Nagy Iván, id. m., pótkötet 118.

⁴ Eredeti.

⁵ Lehoczky Tivadar, id. m.

Komlósy István 1664 és 1665-ben beregmegyei táblabírónak íratik.¹

Komlósy Sándor 1650-ben született,² 1682-ben elfogatta Sárosy Sebestyén munkácsi tisztartó, minthogy a munkácsi várba beszállítandó eleség behajtása körül hanyagúl járt el.³ 1691-ben ifjabb Ilosvay Györgytől zálogba vett Bródon egy jobbágytelket 50 forintért.⁴ 1716-ban zálogba adta 200 magyar forintért azon dávidházi birtokot, (hogy kinek, az nincs megírva), melyet *Komlósy Ferencz* özvegyétől szintén 200 forintért szerzett meg Klobusiczky Gáspár s utóbb *Komlósy Sándornak* engedett volt át.⁵ 1720 táján megszerezte Ungváryné Ilosvay Borbála dávidházi részirtokát.⁶ Úgy látszik, hogy ez a *Komlósy Sándor* nem származott a *Komlósi Komlósy családból*, hanem egy személy azon *Komlósy Sándorral*, a ki 1690-ben kapott I. Leopold királytól nemes levelet, a mely még ugyanazon év december 25-én Beregszászon ki is lett hirdetve.⁷ Talán fia volt azon *Komlósy Tamás*, a kinek özvegye *Kereknyey Katalin* 1737-ben dávidházi két jobbágy telkét Dobróczy Bálint deáknak zálogosította el 150 magyar forintba.⁸

Komlósy Krisztina 1773-ban Ilosvay Ferencz beregmegyei alispán neje volt.⁹

A Biharmegyében lakó *Komlósyak*, egészen más címert használnak,¹⁰ s így valószínű, hogy nem származnak a *Komlósi Komlósy* családból, ámbár Nagy Iván oda számítja.¹¹

Mielőtt *Tamásról*, s a mai napig az ősi birtokon lakó utódairól szólanánk, bemutatjuk leszármazási tábláját.

¹ U. o.

² Eredeti.

³ Lehoczky Tivadar id. mű.

⁴ U. o.

⁵ U. o.

⁶ Eredeti.

⁷ Siebmacher, Der Adel von Ungarn. Text. 323.

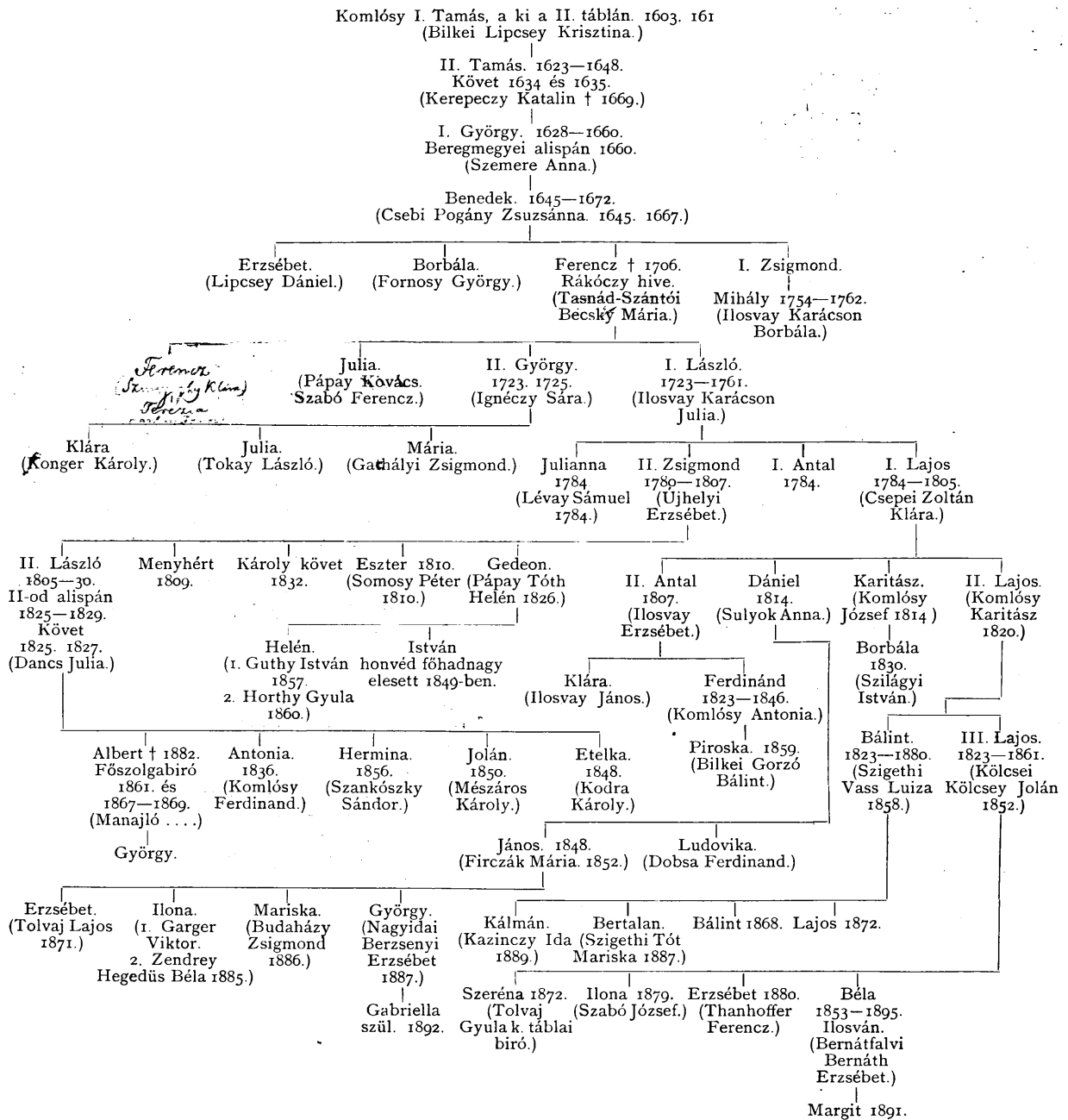
⁸ Lehoczky Tivadar, id. m.

⁹ Nagy Iván, id. m. pótkötet 286.

¹⁰ Siebmacher, Der Adel von Ungarn. Text. 323.

¹¹ Nagy Iván, id. m. VI. 326.

III. TÁBLA.

Komlósy Tamás a vitézi pályát választotta, Borosjenő várában tanulta a kardforgatást, volt akkor is ellenség előtt. Nem sokat lehetett ott-hon, mert csak egyszer olvassuk, hogy királyi ember volt, 1603-ban. Neje *Bilkei Lipcsey János* és *Dolhay Zsófia* leánya *Krisztina* volt. Egy fia maradt: *II. Tamás*, a ki 1623, 1630 és 1634-ben szerepelt mint királyi ember, 1630, 1631 és 1634-ben táblabíró, 1633 márczius 15-től 1634 június 13-ig pedig helyettes alispán volt, végre 1634 és 1635-ben követül küldetett a sopronyi országgyűlésre,¹ 1648-ban még életben volt.²

Neje *Kerepeczy Katalin* 1592-ben született,³ 1641-ben Munkácson két szöllőt kapott ajándékba *Komlósy Máriától* és férjétől *Ujlaky Györgytől*.

Kerepeczy Katalin mint özvegy 1669-ben halt meg, s a mint kiterítve feküdt a komlósi udvarházban, rátörtek *Komlósy Mihály*, *Csató Ferencz*, *Bilkey György*, *Majos Ferencz* és *Újváry Boldizsár*, a házat kifosztották, a ravatal minden díszét leszaggatták, s a holtat ruházat nélkül temették el, miért is *Ujlaky Györgyné Komlósy Mária* által perbe idéztettek.

II. Tamásnak csak egy fiát ismerjük *I. Györgyöt*, de igen feltűnő, hogy anyja ravatalának kifosztásáért nem ő indított keresetet a tettesek ellen, ezért valószínűnek látszik, hogy *Kerepeczy Katalin* mostohája volt, s hogy *György II. Tamásnak* ismeretlen nevű első nejétől született.

I. György 1628, 1630 és 1634-ben volt beregmegyei táblabíró,⁴ rendszeren *ifjabb Györgynek* nevezetett, megkülönböztetésül *Sebestyén* fiától az *idősebb Györgytől*, a kivel együtt 1639-ben megvette *Komlósy Petronellától*, *Gulácsy Mihály* özvegyétől, annak komlósi birtokát, de ez ellen *Bilkey Ferencz*, a felesége *Tornosy Fruzina* nevében, óvást emelt. Neje *Szemere Anna* volt, kitől egy fia született: *Benedek*, a ki 1650-ben királyi ember,⁵ 1652, 1662, 1664, 1665 és 1666-ban pedig beregmegyei táblabíró volt.⁶ 1667-ben vizgálat tartatott *Komlósy Benedek* és *Mihály* ellen *Barkóczy György* panaszára, a kit nevezettek a nagy- és kis-komlósi, pálfalvi és kövesdi birtokában s a Mocsár nevű erdő használatában háborgattak, bárha azokat *Barkóczy György* elődei a *Rozsályi Kún* család békében bírta volt.⁷ *Benedek* neje *Csebi Pogány György* és *Sztojka Ágota* leánya *Pogány Zsuzsanna* volt, kit mint *Bilkey Bálint* özvegyét vett nőül, s kitől két fia és két leánya maradt: *Ferencz*, *Zsigmond*, *Erzsébet* és *Borbála*.

¹ Lehoczky Tivadar, id. m.

² U. o.

³ Eredeti tanúkihallgatás.

⁴ Lehoczky Tivadar id. mű.

⁵ U. o.

⁶ Eredeti.

⁷ Lehoczky Tivadar, id. m.

Erzsébet Lipcsey Dánielhez, *Borbála* pedig *Fornosy György*hez ment férjhez.

*Zsigmond*ról csak annyit tudunk, hogy egy fia maradt: *Mihály*, a ki 1754-ben beregmegyei esküdt,¹ 1759-ben² és 1762-ben pedig alszolgabíró volt.³ Nejétől *Ilosvay Karácson Borbálától* gyermekei nem maradtak.

Ferencz 1706-ban halt el, mint *II. Rákóczy* *Ferencz* híve. Neje *Tasnád-Szántói Becsky Mária* volt, kitől két fia és egy leánya maradt: *György*, *László* és *Julia*, *Pápay Kovács Szabó Ferenczné*.

György 1725-ben említetik mint Beregmegye táblabírája. Felesége *Ignéczy Sára* volt, kitől három leánya született: *Klára*, *Konger Károlyné*, *Julia*, *Tokay Lászlóné* és *Mária*, *Gathályi Zsigmondné*.

Lászlónak Ilosvay Karácson Juliótól három fia és egy leánya maradt: *II. Zsigmond*, *I. Antal*, *I. Lajos* és *Juliana*.

Juliana 1784-ben *Lévay Sámuel* neje volt. Ő lehetett az a *Komlósy Julianna*, *Maróthi Maróthy László* özvegye, a kit 1775-ben megperelt ifjabb *Ilosvay Józsefné Szegedy Mária* a keselyűmezői, lipcsei, polyanai, ripinyei és kelesényi részirtokok végett.⁴

II. Zsigmond 1780-ban beregmegyei esküdt volt,⁵ 1784-ben a Hóra lázadás idejében a beregmegyei felkelő seregbe főhadnagynak választott,⁶ 1798-ban táblabíró,⁷ 1807-ben pedig szolgabíró volt. Neje *Újhelyi Erzsébet* volt, kitől négy fia és egy leánya maradt: *II. László*, *Menyhért*, *Károly*, *Gedcon* és *Eszter*, *Somosy Péterné*.

Károly 1805-ben főhadnagynak választott a beregmegyei nemes felkelő seregbe, 1814-ben táblabíró, 1832-ben követ a pozsonyi országgyűlésen,⁸ 1832-től 1837-ig pedig Beregmegye főjegyzője volt.⁹ Ő rendezte a *Komlósy* család szép levéltárát, a mely azonban utóbb teljesen elpusztult. Volt birtoka Szőlősvég-Ardón is.¹⁰

Menyhért 1809-ben említetik mint táblabíró.¹¹

Gedeonnak nejétől *Pápay Tóth Heléntől* egy fia és egy leánya maradt: *István* és *Helén*, előbb *Gúthy István*, utóbb *Horthy Gyula* felesége.

István mint honvéd főhadnagy esett el 1849-ben.

II. László 1805-ben beregmegyei táblabíró, 1814—1819-ig főjegyző, 1825-ben követ a pozsonyi országgyűlésen, 1825-től 1829-ig pedig

¹ Eredeti.

² Nagy Iván, i. m. VI. 326.

³ Eredeti. Ilosva, 1762 április 9.

⁴ Eredeti.

⁵ Sajátkezű aláírása.

⁶ Lehoczky Tivadar, id. m.

⁷ U. o.

⁸ U. o.

⁹ Eredeti kiadványai.

¹⁰ Szirmay, Com. Úgocsa. 77.

¹¹ Lehoczky Tivadar, id. m.

másod alispán volt.¹ 1827-ben is követ volt, de egyszersmind viselte a másod alispánságot is.² 1830-ban mint királyi biztos (ekkor már így nevezték a királyi embert) iktatta be Miszticzei Ruzsák Ferenczet a miszticzei, lukovai, szajkófalvi és dobrócai kincstári részbirtokokba. Nejétől *Dancs Juliától* született leányai s azok férjeinek nevei a leszármazási táblán olvashatók. Fia csak egy maradt: *Albert* 1845-től 1849-ig beregmegyei aljegyző,³ 1851-től⁴ pedig törvénytörvényes leköszönt.⁵ 1861-ben főszolgabírónak választott, de az általános leköszönésekre ő is elhagyta állását, a melyre azonban 1867-ben újra megválasztott. Meghalt 1882-ben.

I. Lászlónak fia *I. Antal* 1784-ben említették, testvére *I. Lajos* 1805-ben Beregmegye aljegyzője volt, ez után nem sokára elhalt. Özvegye *Cseppei Zoltán Klára* birtokos volt Szőlősvég-Ardón és Csepén.⁶ Három fia és egy leánya maradt: *II. Antal*, *Dániel*, *II. Lajos* és *Karitás*.

Karitás Komlószy Józsefhez ment férjhez, kitől egy leánya született *Borbála Szilágyi Istvánné*.

II. Antalnak és nejének *Ilosvay Erzsébetnek*

¹ U. o.

² Corpus Juris Hung. 1828. t.-cz. 7. §.

³ Lehoczky Tivadar, id. m.

⁴ U. o.

⁵ Nagy Iván, id. m. VI. 326.

⁶ Szirmay, Com. Ugocsa. 77 és 137.

egy fia és egy leánya maradt: *Ferdinánd* és *Klára, Ilosvay Jánosné*.

Ferdinánd 1837-től 1845-ig beregmegyei alszolgabíró volt, fiatalon halt el, neje másod unokanővére *Komlószy Antónia* volt, kitől csak egyetlen leánya maradt: *Piroska, Bilkei Gorzó Bálintné*.

Dániel 1814-ben táblabíró volt. Nejétől *Lekcsei Sulyok Annától* egy fia és egy leánya született: *János* és *Ludovika, Dobsa Ferdinándné*.

János 1848 és 1849-ben honvéd hadnagy volt; 1861-ben alszolgabírónak választott, 1862 után főszolgabíró lett. Neje *Firczák Mária*, leányait a leszármazási tábla mutatja, egyetlen fia *György* 1888-tól 1891-ig szolgabíró volt, a mikor főszolgabírónak választott.

II. Lajosnak, Komlószy Karitásztól két fia maradt: *Bálint* és *III. Lajos*.

Bálint 1862 után beregmegyei alszolgabíró volt. Gyermekei a családfán láthatók.

III. Lajos 1845-től 1848-ig beregmegyei rendőrszolgabíró volt. 1861-ben alszolgabírónak választott. Neje *Kölcsei Kölcsey Jolán*, kitől egy fia és három leánya született.

A *Komlószyak* ugyan olyan címert használnak, mint az *Ilosvay*, *Lipcsey* és *Gorzó* családok. Régi pecsétet nem sikerült felfedezni, de bizonyosnak tartjuk, hogy a XV. XVI. és XVII. században a *Komlószyak* is csak a *két halat* viselték címerökben, mint a *Bilkeyek*, *Ilosvayak* és *Lipcseyek*, — ha ugyan egy törzsből származnak ezen családokkal.

PETROVAY GYÖRGY.

VEGYES.

Nagy Lajos király gyermekei és születési éveik.

Az Anjou-kor ezer megoldatlan kérdése közé tartozik az is: fia nem lévén, hány leánya volt Nagy Lajos királynak, és mikor születtek?

Még nem érkezém hozzá, hogy tüzetesen foglalkoztam volna e kérdéssel, midőn a *Turul* előbbi füzetében¹ Thallóczy Lajos tisztelt barátom azt a körülményt is figyelemre méltatta, hogy Nagy Lajos királyunknak négy leánya volt:

Mária (sz. 1365 + 1365),

Katalin (sz. 1365 + 1376),

Mária (sz. 1370 + 1395),

Hedvig (sz. 1371 + 1399).

Thallóczy neve nyomatékos, dolgozatai számot tevők; annál szorosabb kötelességem tehát főntebbi állításai némely tévedését kimutatnom,

tudván, hogy ezzel leginkább az ő elismerésére számíthatok.

Küküllei János, Nagy Lajos király történetírója, műve külön szakaszában tárgyal Nagy Lajos király feleségeiről és gyermekeiről. Följegyzéseinek ide vonatkozó adatai kivonatossan ezek:

Lajos királynak két felesége volt: Margit, a Károly német császárnak leánya az egyik, ki gyermektelenül halt meg; a másik Erzsébet, István bán leánya, kitől három leánya született: Katalin, Mária és Adviga. Katalin gyermekkorában hunyt el; Máriát Zsigmond brandenburgi markolábnak jegyezték el és most (mikor a történetíró művét írta) együtt uralkodnak épp úgy, mint Adviga férjével, László lengyel királyal.¹

Valóban feltűnő, hogy Küküllei János Nagy

¹ Turul, 1895. évfolyam. 5. lap: Bosnyák nemzedékrendi tanulmányok.

¹ M. Florianus, Fontes domest. III. 191.

Lajos király negyedik, illetve első gyermekéről, Máriáról nem tud semmit, sőt még újabb történetíróink közül *Szalay László* sem ismeri.¹

Ismeri azonban már jeles genealogusunk dr. Wertner Mór,² ki: ől — úgy látszik — Thallóczy ebbeli ismereteit (ha Katalin születése évét sajtóhibának vesszük és 1368-at írunk 1365 helyett) kölcsönözte.

Jóllehet Wertner barátom semmiképpen se tud már emlékezni reá, honnan merítette ezen elsődszülött Máriára vonatkozó adatát, állítását, van okom, a miért hajlandó vagyok elfogadni.

Ugyanis, már kétszer leírtam Nagy Lajos király második házasságának előttem teljesen ismert körülményeit, melyeket a pápai supplicatióknak a Vatikáni Magyar Okirattár számára készült másolatából merítettem.³ A pápához 1353 október 31. napján intézett kérelemben előfordúl azon passzus is, hogy prolem *susceptam* et *suscipiendam* törvényesíthessék. Valószínűnek látszik tehát ez adatból, hogy a királyi pár egybekelésének akkor, midőn a házastársak dispensatiót kértek, már gyümölcse volt vagy mutatkozott, csakhogy — úgy tetszik — ephemer életű.

Innét magyarázom, a miért Küküllei János vagy nem tudott róla, vagy elfeledte, vagy megemlíteni érdemesnek nem tartotta.

Ezzel ennek a Máriának születése kérdését egyelőre, míg újabb adatok nem tárulnak elénk, befejezettnek tekinthetjük.

Attérve Nagy Lajos király többi leányaira, elsöben is kétségtelen, hogy azok azon sorrendben születtek, mint őket Küküllei János elsősorolja, minthogy atyjok Katalint, míg élt, elsőszülött leányának nevezi,⁴ halála után pedig ugyanígy címezi Máriát, míg Hedvig soha se kerül elő epithetonnal.

Ezek után azon kérdés merül föl: mikor született Katalin?

Katalin született 1370 július elején, mit a következőkkel bizonyítok.

Hogy Katalin 1365-ben vagy 1368-ban — mint Wertner és Thallóczy állítják — nem született, kiténik abból, hogy Nagy Lajos király keresztatyjául Kanizsai István zágrábi püspököt választotta, mintegy kiengesztelésül a börtönért és száműzésért, melyet ártatlanul szenvedett. Ámde a püspöknek kegyelemben való vissza-

fogadása 1369 előtt nem történt. Ekkor, 1369. februárius 24-én értesült V. Orbán pápa a zágrábi püspök megkegyelmezéséről.¹

Ellenben *Lucius* Memorie di Trau című műve 291. lapján említi, hogy 1370 július 17-én a traui tanács húsz arany forinttal megajándékozta a követet, ki hírül hozta, hogy *la Regina moglie del rè haueua partorito una femina*. Mint-hogy pedig Budától Zenggig tizenkét napra volt a követnek szüksége, tettük Katalin születését július elejére, valaminthogy Lucius is azon véleményét fejezte ki: *e questa deve esser stata Catarina primogenita del rè Lodovico, che mori in età tenera*.

Belátom, hogy Lucius véleménye nem bír bizonyító erővel, ha más adatok nem támogatják, és mellette könnyen megállhat Wertner és Thallóczy azon állítása, hogy az 1370-ben született királyleány Mária, a későbbi magyar királynő vala.

Megdönti azonban ezen ellenvetést *Monaci Lőrincz*, ki II. Károly király története előszavában azt írja, hogy Mária királynő, midőn novigrádi börtönéből kiszabadulván, tőle Zenggben 1387 június havában elbúcsúzott, és megbízta, írja meg történetét, tizenhatodik évét élte (*sex-tum enim et decimum agebas annum*),² mely nyilatkozat Mária királynő születése éveül az 1371. esztendő adja, mihez képest Hedvig születését legalább is 1372-re kell tennünk, noha erre adataim nincsenek. Azonban későbbi bűvárlataimban ügyet vetek e kérdésre is, és ha némi eredményre jutok, újból tért kérek a Turul szerkesztőjétől.

PÓR ANTAL.

Ompud nádor és utódjai.

Jolánta hercegnő II. Endre leánya az 1235. évben Arragóniába költözvén, hogy az ottani I. Jakab királyljal keljen egybe, a hercegnő kíséretében volt — egy külföldi forrás szerint³ — a pécsi püspökön kívül *rokona, Dénes gróf* is. Ugyanezen forrás szerint Dénes fiától: Amortól és Gábortól származik le az Arragóniában nagy hírnévre szert tett Dionisii-család.

¹ Bővebben értekeztem e tárgyról Kanizsai István életrajzában, mely megjelent a Kath. Szemle 1891. évfolyamában. Nevezetesen a püspököt ért kellemetlenségekről l. a 98. és következő lapokat.

² Laurentii de Monacis Chronicon. Flaminius Cornelius kiadása. (Velence, 1758.) 323. lap.

³ Indiculus rerum ab Aragoniæ Regibus gestarum. Hispania illustrata III. 141.

¹ Magyarország története, II. 415.

² Az Anjouk genealogiája. (Turul, 1888. 75).

³ Egyszer *Nagy Lajosom* 291. lapján, másszor a *Századok* 1893. évfolyama 265. lapján. E helyt még csak arra kérem fel Thallóczy barátom figyelmét, hogy a szóban forgó házasságot *ex certis causis* ugyan hamarosan, mégis *carnali inter eos copula subsecula* kötötték meg.

⁴ Egyebek közt Fejér, CD. IX/IV, 578: *illustrem virginem Katerinam, primogenitam nostram karissimam*.

Ez az eddigelé figyelmen kívül hagyott előadás az alább következő vizsgálatokra indított.

* * *

Az országos méltóságok sorában 1162-ben rátalálunk egy Ompudin nevű comesre, a nélkül azonban, hogy az általa betöltött tiszt közelebről meghatározhatnánk.¹ 1165—1167-ben már nádor;² 1167 óta szlapon bán; e minőségben szerepel még az 1171-iki okiratokban is;³ okiratilag be van igazolva mindazonáltal az, hogy e méltóságot viseli III. Béla alatt (1173—1196) is; ennek a királynak az uralkodása alatt Leustach erdélyi vajda szövetségében a Görögország ellen vezetett magyar seregnek állott élén.⁴ Ez a legutolsó tudósítás, mely róla szól.

Ompudin 1199-ben szolnoki főispán.⁵ Az a körülmény, hogy e névre abban az időben, nevezetesen pedig a méltóságviselők sorában ezenkívül nem akadunk, arra vall, hogy ez az Ompudin fia Ompud nádornak; hogy pedig Ompud nádornak volt fia, kitünik egy külföldi forrásból.

Andechs-Meráni III. Bertold gróf — 1173 körül stiriai és krajnai örgróf, 1188-ban már nem él — mint Isztria örgrófja írja Tegernseei Ruprecht apátnak: «küldje egyik lovát az *Ompudin herceg fiával már egybekelt leánya számára*, alkalomadtán majd megfizet érte.»⁶ Mivel Ompudin már III. Béla alatt bán, III. Bertold gróf pedig már 1141-ben nős, nem merülhet fel kronológiai kétség arra nézve, hogy Ompud bán fiát Andechs-Meráni III. Bertold vejének tekintsük.

Sajnos, az ifjabb Ompudról s nejeről egy szóval sem tudunk többet.

Kétségtelen azonban, hogy I. Ompud, ha annak előtte nem voltak birtokai Horvát-Szlavonországban, hihetőleg mint e tartományok bánja szerezte azokat s fia és neje ugyancsak itt gyakran tartózkodtak. De tudjuk azt is, hogy Endre herceg, Imre király öccse, már 1198-ban erőszak útján jutott a szlapon hercegség birtokába; az 1191-iki, a Rád völgyén vívott csata után Ausztriába menekült s 1200-ban már újra megerősödött Szlavóniában, csaknem bizonyos tehát abbéli véleményem, hogy *II. Ompud neje a herceg figyelmét bátyja leányára irányította, s hogy Endrének 1203 előtti*

házassága az 1184 körül született Gertruddal, (IV.) Andechs-Meráni Bertold leányával, II. Ompud nejének a műve volt.

Ebből a viszonyból folyólag arra a megdönthetetlen következtetésre jutunk, hogy II. Endre és II. Ompud sógorságba lépett s hogy épen ezért *II. Ompud fia, Dénes teljes joggal volt II. Endre leánya, Jolánta cognatusának nevezhető.*

II. Ompud fiaul ismerjük a *Dénes, Mihály és Lőrincz* testvéreket.¹

Dénes 1216—1224-ig királyi főtárnokmester, ezenkívül 1216—1219. abaujvári főispán, 1220—1223 bácsi főispán,² 1225-ben már a Tomaj nembeli Dénes (a losonczy Bánffyak őse) az utódja. Ompud fia Dénes 1227—1227-ig nádor³ ettől fogva azonban annyira önkényeskedett, hogy miatta Róbert esztergomi érsek az egész országot interdictummal sújtotta. Vajjon Dénes az Endre királylyal való sógorsági kapcsolatra támaszkodva játszotta végig e hatalmaskodásokat, avagy talán ez Endre gyöngye uralmának kifolyása volt, nem dönthető el; annyi tény, hogy Dénes nádorsága alatt a szaraczenokkal, kiknek minden tekintetben kedvezett, az országot az egyházi javak rovására kiaknáztá, meggazdagodott s a többi közt János pozsonyi prépost személyén tettelegességre is vetemedett.⁴

Nyoma sincs annak, hogy Endre példásan megbüntette volna; egész büntetése, úgy látszik, abban állott, hogy Dénesnek a nádorságtól meg kellett válnia, mert 1229 végén már I. Mózes (a Daróiak őse) a nádor.⁵

Dénest ettől fogva nem is találjuk az országos méltóságviselők sorában; a tárnokmesteri méltóságot 1229—1232-ig, a nádori tisztelet pedig 1232-től IV. Béla trónraléptéig, illetőleg a mongolok betöréséig a már ismeretes Tomaj nembeli Dénes látja el.

Magánszolgálatokra azonban felhasználhatta Endre; így esett meg, hogy Dénes Jolánta hercegnőnek Jakab arragóniai királylyal kötött házassága körül élénk szerepet vitt s az ifjú királynét Bertalan pécsi püspökkel új hazájába kísérte.

Turóczi szerint IV. Béla nyomban trónralépte után, 1235-ben Dénes volt nádort, büntetésből, hogy II. Endre tanácsadójaként helytelenül járt el, megvakíttatta; erről azonban az okiratok nem tudnak, az egyedüli okirati forrás, mely e tekintetben megemlékezik róla,

¹ Sopronmegyei okmt. I. 2.

² Fejér, II. 175., 179.; V. 3., 254. Zichy okmt. I. 2. Haz. okmt. VII. 1.

³ Fejér, II. 179., Soproni okmtár I. 3. Wenzel I. 66. VI. 105.

⁴ Wenzel, VI. 486.

⁵ Fejér, II. 365., Haz. okmt. V. 4.

⁶ Pez, VI. 2., 12.

¹ Wenzel, I. 256.

² Wenzel, XI. 134., 142., 175. Fejér, II. 1., 249., 272., 287., 320., 381.

³ Wenzel, VI. 441., 442., 445. I. 252. Fejér, III. 2., 133.

⁴ Fejér, III. 2., 297.

⁵ Fejér, III. 2., 140. Hazai okmt. VIII. 25. Wenzel, XI. 209.

1237 június 24-iki keletű; ebben írja IV. Béla, hogy Dénes volt nádor horicai birtokát «qui de regni delapidatione et infidelitate evidenter est convictus» a bélakúti apátságnak ajándékozza.¹ Dénes utolsó éveire nézve leghelyesebb lesz abbéli véleményünk, hogy — akár megvakították, akár nem: — állását Magyarországnak tarthatatlannak találta s fiaival együtt, a fentebb idézett külföldi kútfő szerint, Arragóniába ment; itt Jolánta védelme alatt új hazára tett szert s arragoniai családok törzsatyjává lett.

Dénes testvére, *Mihály*, 1230 és 1231-ben Béla társkirály főpohárosa;² 1233—1234-ig Fejérmegye főispánja.³

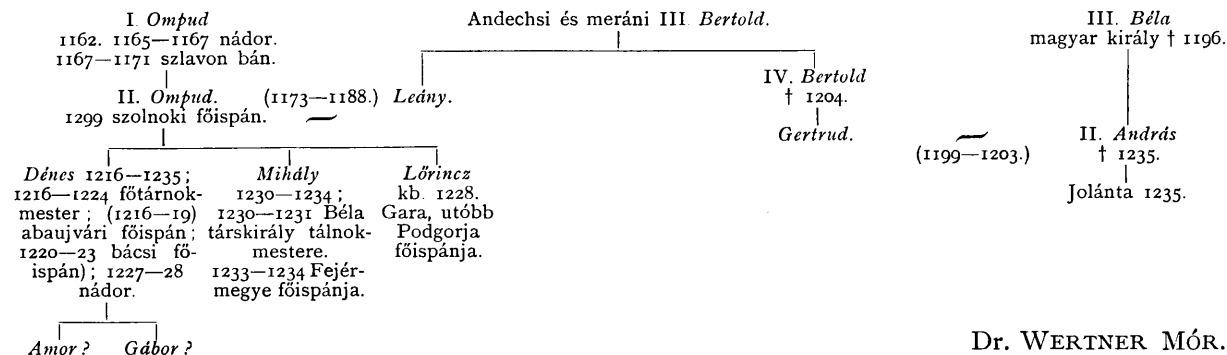
Az ő vérében is benne volt valami bátyjának erőszakos természetéből, ezt pedig abból látjuk, hogy IV. Béla ennek a Mihálynak tulajdonát képező Bata helységet szintén a bélakúti apátságnak adja, mert az apátság egyik tisztviselője — Batán — megöletett s Mihályra a király ellen elkövetett hűtlenség rábizonyult.⁴

De a legméltóbb hasonmása Dénesnek másik testvére, *Lőrincz*. Ezt legelőször Kálmán szlaven herczeg nevezte ki Garamegye főispánjává, de ebben az állásában annyi szabálytalan-

ságot követett el, hogy Kálmán felmentette őt s példásan megbüntette. Testvérei, Dénes nádor és Mihály comes kértére azonban Kálmán újra kegyébe fogadta s Podgorja főispánjává tette. Itt még botránnyosabban viselkedett. Podgorja várához tartozó 24 falut elhamvasztott s két templomot lerontott abban a hiszemben, hogy kincsekre akad ott, melyeket eltulajdoníthat. Kálmán a gonosztevőt II. Endre birói székének és báróinak szolgáltatta ki. Valamennyi jószágának elvesztésére ítélték; mindazonáltal Kálmán különösen Endre közbenjárására ráállott, hogy Lipow kivételével megmaradjon többi jószága birtokában, ezt a Lipowot pedig Kálmán a hű Dömötör mesternek 1000 márkáért engedte át, mert ez a Dömötör atyjáé volt s ő általa veszett el a családra nézve.⁵ Azt hiszszük, nem tévedünk, ha ezt a Dömötört tekintjük az Aba nembeli Dömötör, a Nekkseiek és Lipócziak törzsatyjának s magát Lipowot Lipócznak.

Mihálynak és Lőrincznek netáni utódjait nem ismerjük.

Az Ompudok nemzedékrendi táblázata tehát az eddigiek alapján a következőképen állítható össze:

Dr. WERTNER MÓR.

¹ Wenzel, VII. 30. A Zalai okmártárban is I. 11. — 1237. keletű: «quia ipse Dionysius (t. i. a nádor) per dominum Belam regem et suos magnates pro iniusto iudice fuerat iudicatus.»

² Hazai okmánytár VII. 19. Wenzel, VI. 485. XI. 235. 237.

³ Wenzel, XI. 257. VI. 549., 552. Fejér, III. 2. 405.

⁴ Wenzel VII. 29.

⁵ Wenzel, I. 256.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi április hava 25-én *Szinnyei József* vál. tag elnöklete alatt igazgató-választmányi ülést tartott, melyen jelen voltak *Boncz Ödön*, *Majláth Béla*, *Makay Dezső*, *Schönherr Gyula*, *Tagányi Károly* vál. tagok, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Fejérpataky László* titkár.

Az elnök az ülést megnyitván, dr. *Schönherr Gyula*

vál. tag felolvasta «Az Eresztvényi család 1414. évi címere» című értekezését, melyet folyóiratunk legközelebbi füzeté fog közzétenni.

Ezután a titkár olvasta föl *Pör Antal* vál. tagnak «Nagy Lajos király gyermekei és születési éveik» című dolgozatát, melyet folyóiratunk jelen füzeté tartalmaz.

A titkár bejelenté, hogy Béli István pártoló tag a Barabás családnak 1617. évből, Bethlen Gábor fejedelemtől származó címeres levelét ajándékozta a társaságnak. A választmány a becses ajándékért köszönetét jegyzőkönyvileg fejezi ki.

A társaság tagjaivá az előterjesztett ajánlások alapján a következők választottak: Alapító tagúl 200 frtnyi alapítványal *Vigyázó Ferencz* Budapesten, (ajánlja herczeg Odescalchi Arthur); évdijas tagokúl: *Bilkei Gorzó László* Ujvidéken, (aj. Petrovay György), *Nádudvari György Árpád* Bécsben, (aj. Schönherr Gyula), *Pröcz Ferencz* Tordán, (aj. Kecskés Dezső), *Ország-Guthy Jenő* Eperjesen, (aj. Meliőrisz Béla), *Esztergomi főegyházmegyei könyvtár, Pozsonyi Toldy-kör, Daróczy Zoltán* Magyar-Óvárt, (aj. a titkár).

A titkár felolvassa a pénztárnok kimutatását, mely szerint 1895 április 24-ig volt

Bevétel	---	---	---	---	2191	frt	60	kr.
Kiadás	---	---	---	---	1701	"	34	"
Készpénz	---	---	---	---	490	frt	26	kr.

A társulati vagyon állása a következő:

1. Értékpapirokban	---	---	---	---	10600	frt	—	kr.
2. Kötelezvényekben	---	---	---	---	2600	"	—	"
3. Kötelezvények nélküli alapítványok	---	---	---	---	500	"	—	"
4. Készpénz	---	---	---	---	490	"	26	"
					Összes	vagyon	14190	frt 26 kr.

A titkár-szerkesztő kérésére a választmány felhatalmazást adott arra nézve, hogy a Turul f. évi füzetei esetleg egy-egy ívvel bővíthetők legyenek; e bővítést a közlésre váró terjedelmes dolgozatok indokoltá, a bizton várható bevételi többletek pedig lehetővé teszik.

A titkár ezután bejelenté, hogy az igazgató-választmány egy tagja által ajándékozott «Századunk név-változásai» című mű a múlt ülés határozata értelmében a társaság alapító, pártoló és ig.-választmányi tagjainak szétküldetett, és hogy e szétküldés 35 frtnyi költséget vett igénybe. A választmány a bejelentést tudomásul véve, az utóbbi költségre nézve 35 frt erejéig póthitelt engedélyez.

A titkár jelentést tett arról, hogy azon bizottság, mely a múlt ig.-vál. ülés határozata szerint hivatva volna a társulati tagok névsorának évenként való ki-nyomatása felől javaslatot tenni, ülést nem tartott ugyan, de ülés tartásának szüksége nem is forgott föl, mert a kivitel módosztatit a múlt vál. ülés már megállapította. E szerint a névsor a Turul íveinek formájában egy ívnyi tartalommal és terjedelemben a negyedik füzethez mellékelve fog szétküldetni; az évenként készítenő névsor annyi példányban fog nyomtatni, hogy a szétküldendő példányokon kívül még szükség

esetére 50—60 példány maradjon rendelkezésre. Mind-ezen bejelentéseket a választmány jóváhagyólag tudomásul vette.

A titkár végül bejelenté, hogy *Csoma Fózsef* vál. tag, ki a múlt ülés által Veszprémmegye alispánjának Pápa város címere ügyében az ig.-választmányhoz intézett átiratára szakvélemény adására kéretett meg, e véleménynyel elkészült, és hogy az az ügy sürgösségére való tekintettel Veszprémmegye alispánjával közöltetett. A választmány a bejelentést azzal vette tudomásul, hogy a szakvélemény a Turulban is közzé lesz teendő; e határozatnak folyóiratunk jelen füzete tesz eleget.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Dr. *Boncz Ödön* és *Tagányi Károly* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Vélemény Pápa város címere felől.

Mélyen tisztelt választmány!

Azon megtisztelő felszólításra, melyben a m. t. igazgató választmány Pápa városának 1439-ik évből származó címerére nézve véleményemet kérte, következőkben van szerencsém válaszolni:

Pápa város címere a küldött rajzban: két — alól egymást keresztező — pálmaág. Nézetem szerint ilyen címert Albert király 1439-ben alig adományozhatott. A pálmaág mint önálló címeralak egyáltalán nem fordul elő, még a heraldika hanyatló korszakában sem, annival kevésbé a XV. század első felében, noha mint címeralakok attributumát, emberi alak kezében, oroslán karmában, galamb csőrében stb. gyakran találjuk. Az egymást keresztező két pálmaág később, a czopfheraldika korában is, csak a pajzson kívül, mint annak kerete, mint külső dísz lett alkalmazva.

Pápa város címerének meghatározására nézve erős útbaigazító támpontot nyerünk az Altenburger-Tagányi-féle «Magyarország címertára»-ban, hol az I. rész 50. tábláján Pápa város címerét két egymást keresztező liliomos pálcza, u. n. Glevenstab képezi. Ezek — mint a jogar egy neme — szintén hatalmi jelvényt jelképeznek s ilyen jelvényt, vagy családi címereik egyes részleteit régebb királyaink szívesen adományozták kedvelt városaiknak kegyeik jeléül. Zsigmond király még tovább ment, midőn Miskolcz város címeréül saját mellképét adományozta s ez csak későbbi értelmetlenség folytán vált az adományozó intencióitól teljesen elütő címeralakká.

Nézetem szerint Pápa város címerének hiteles megállapításának a két egymást keresztező liliomos pálczát kell alapul felvenni s mintegy ennek hitelességét megállapítandó, kutatni a városra vonatkozó régebbi sphragistikai emlékek után.

A mi a pecsét sphragistikai compositióját illeti, az a pecsét mezejének ügyesebb felhasználása mellett egészen helyes, de szükséges, hogy a címert magában foglaló pajzs, a címert tartó térdeplő alak, (az 1834-ik évi pecséten strucztoallas főveget viselő nő, a «Czímertár»-ban valószínűleg helyesebben: koronás királyi alak) s kíséretül és a térnek tetszetős kitöltésül alkalmazott holdsarló és csillag jobban kitöltésük a pajzs mezejét, mint az 1834-ik évből származó pecséten, hol a pecsét mezejéhez viszonyítva az alakok kicsinyek s nagy síkot hagynak üresen.

Midőn ezekben szerény véleményemet a t. választmánynak előadni szerencsém volt, kiváló tisztelettel maradtam

kész szolgája

Csoma József.

SZAKIRODALOM.

Az erdélyi nemesség címereskönyve. Előző füzetünkben már megemlékeztünk a Siebmacher-féle nagy címerkönyv újonnan megindított részéről, mely *Siebenbürger Adel* cím alatt, Csergheő Géza és Báruczay Oszkár szerkesztésében, a magyarországi rész függelékét fogja képezni. Mielőtt e rész eddig megjelent füzeteinek ismertetésébe bocsátkoznánk, a szerkesztők reputációja érdekében nem hagyhatjuk említés nélkül az előzményeket, melyekhez e füzetek megindítása fűződik.

Mikor a nürnbergi Bauer és Raspe kiadó cég a Siebmacher nevét viselő nagy címeralbum kiadási tervezetét megállapította, Magyarország, Erdély és Horvát-Szlavónországok megannyi külön tartományként voltak az osztrák birodalomba békebelevve. Mint Ausztria egyik alkotó része, kapott helyet hazánk oly vállalatban, mely a német szövetség tagjait képező államok nemességének címereit foglalta magában. Hagyján; végtére is nem ez volt a mi legnagyobb sérelmünk abban az időben, s habár egy nagy történelmi falsum útján is, de hozzá jutottunk a magyar nemesség címerkönyvéhez, a minék kiadására a magunk erejéből, be kell vallanunk, hosszú ideig aligha gondolhattunk volna. De a német észjárás elfogultságát semmi sem jellemezte jobban, mint az, hogy azt a politikai feldarabolást, melyet a bécsi kormány hazánkon végrehajtani törekedett, a tudományban is érvényesíteni akarta. Magyar, erdélyi és horvát csoportokra osztotta fel a munkát, és szinte csodálnunk kell, hogy a temesi bánáságnak, a szerb vajdaságnak és a határőrvidéknek nem jutott külön rész e felosztásban. Holott épen a heraldikusoknak tudniok kellett, hogy nincs külön magyar, erdélyi s horvát nemesség, csak magyar, mely a magyar szent koronában

birta eredetének forrását, s még az erdélyi fejedelmek is abból a hatalomból kifolyólag gyakorolták a nemesítés jogát, a mely a területtel együtt a koronából mintegy kiszakítva szállott reájuk. Ez a felfogás nem csak a fejedelmek adományozási formulájában nyert kifejezést, hanem az általános jogszokásban is, mely az erdélyi fejedelmektől nyert nemességet az egész országban egyenlőnek tekintette azzal, a melyet a magyar király adományozott.

Megvallom őszintén, azt hittük, hogy a viszonyok megváltoztával erről a történelmi igazságról a Siebmacher kiadója is tudomást fog venni, s inkább hajlandó a régi tervezetet hallgatólag félretenni, mint ahhoz ragaszkodva, úgy szólván emlékjelet állítani az annak idején minden esetre célzatosan kigondolt történet-hamisításnak. Szerettük volna ezt azért is, hogy a nagy Németországnak ne legyen újabb alkalma a hazánk közjogi viszonyaink táplált zavaros fogalmat megrögzítésére. Hogy nem így történt, annak oka, felteszem, nem elfogultság a kiadó részéről, hanem kegyeletes ragaszkodás a 43. év előtt megállapított tervezetben. Minden esetre helyes volt a szerkesztők-től, hogy a maguk álláspontját igyekeztek a kiadóétól elkülöníteni. «A tisztelt kiadótól — így szól nyilatkoztunk — az előbbi szerkesztő halála folytán félbe maradt csoport folytatására és befejezésére felszólítva, végre késznek nyilatkoztunk arra, hogy az «Erdélyi nemesség» cz. rész kidolgozását, mintegy a «Magyarországi nemesség» függeléke gyanánt (als quasi-Supplement) elvállaljuk. Kötelességünk azonban kinyilatkoztatni, hogy a mű beosztásával nem értünk egyet, mert a magyar nemesség nem tartozik az osztrákhoz s mert közjogilag erdélyi nemesség ép oly kevésbé létezik, mint horvát. Az erdélyi és horvátországi nemesi családok egyszerűen a magyar nemességhez tartoznak. Az erdélyi vagy horvát nemesek «a szent korona tagjai», ép úgy, mint az anyaország nemesei.»

Remélhető, hogy ez a nyilatkozat, mely most egy kis vörös czédulán van a füzetekhez mellékelve, annak idején az előszóban is helyet fog találni. Nagyon helyén való az a kijelentés is a szerkesztők részéről, hogy a két első füzet hibáiért nem vállalnak semmi felelősséget. A Reichenau-féle 1. és 2. füzet, mely még 1884—86-ban jelent meg, tényleg hemzseg a közjogi és történelmi hibáktól és ferdítésektől; s az új füzetek szerkesztőitől kiváló ügyességre vall a mód, melylyel e hibákat egymásután törekednek kijavítani, a nélkül, hogy elődjük munkáját nyilvánosan megbélyegeznék. De nem lehetett volna-e a felelősséggel együtt mindjárt a régi beosztási rendszertől is emancipálni magukat, s a helyett, hogy a hercegeket, grófokat, s aztán ismét a bárókat elkülönítik a nemesektől, egyszerűen összefoglalni a fő- és a köznemeseket, úgy, a

mint az a magyar résznél — mondjuk : anyamunkánál — igen helyesen történt?

Ennyit általánosságban. Az eddig megjelent — s Reichenau folytatásaként 3—4 számmal jelölt — két füzetről elég annyit mondani, hogy azok a főnemesiséget, és a köznemesek közül az *Aáron—Buzá* nevek közé eső családokat foglalják magukban, s tábláik összesen 432 nemesi címert tartalmaznak. A feldolgozás módszerét ismerjük már Csergheő eddigi füzeiteiből; s a hazai heraldikának ez a fáradhatatlan buvára méltó munkatársra talált Bárczay Oszkár személyében, ki úgylátszik, főleg a történeti jegyzetek összeállításában érvényesíti ismereteit. Annál feltűnőbb, hogy az anyag összeválogatásánál nem találjuk meg a szoros distinciót az igazi erdélyi nemesség és az Erdélyben is birtokos magyar nemesi családok között. Ha már distinguálunk és erdélyi nemességről beszélünk, azt hiszem, azt kell értenünk alatta, a melyik az erdélyi fejedelmektől, vagy a magyar királyoktól mint Erdély fejedelmétől s nagyfejedelmétől kapta a nemességet. Ily módon sok olyan címert ki lehetett volna hagyni a sorozatból, a mit már az anyamunkából s annak függelékéből ismerünk, és több hely maradt volna az igazi új adatok számára. Más oldalról azonban el kell ismernünk, hogy az Erdélyben birtokos «magyarországi» családok felvétele a gyűjteménybe sok helyt oly becses heraldikai helyreigazításokra ad alkalmat a szerzőknek, hogy azok kedvéért bátran szemet hunyhatunk a rendszer egy némely következetlensége felett. A mint, hogy a most elmondott észrevételek által legkevésbé sem akartuk kisebbiteni sem a szerzők érdemeit, sem a vállalatot, melyről el kell ismernünk, hogy ma már nem csak a heraldikus, de a történetíró sem tudna nélküle ellenni.

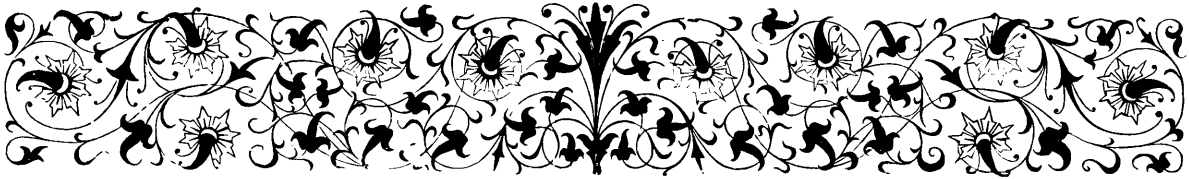
———— SCHÖNHERR GYULA.

A Harruckern és a Károlyi család. Genealogiai tanulmány címen *Éble Gábor*, a gr. Károlyi család lelkes és munkás történetírója, ki csak nem régen írt egy vaskos kötetet Károlyi Ferenczről, ismét egy értékes dolgozattal gyarapította genealogiai irodalmunkat. Ezzel a nagy munkájával van kapcsolatban jelen műve is, mely mintegy annak függelékét képezi. Ugyanis annak második kötetében a Károlyi Antal életénél, kinek felesége Harruckern leány volt, ki kellett volna terjeszkedni e család történetének előzményeire is, s a helyett kidolgozta külön e család történetét s bemutatja egy összefüggő képben, a mi bizonyára szerencsés gondolat volt. A Harruckern család bárói ágának története a XVII. századba nyúlik vissza s nevét a Felső-Ausztriában fekvő Harruck falútól vette. A családalapító egy egyszerű iparos volt (takácsmester és nem linczi pék, mint eddig hitték),

fia Harruckern János György (mint báró Harruckern névvel) már birodalmi lovagi s magyar bárói rangot nyer. Vele szerepel legelőször e név nálunk s ő a család fényének, rangjának, gazdagságának és tekintélyének megalapítója. Előbb csak egyszerű kamarai számtiszt, majd császári élelmezési biztos; szerencsését az alapítja meg, hogy huszonhárom tisztvárosa közül, a kiket hűtlen kezelés miatt hadi törvényszék elé állítottak, egyedül neki derült ki ártatlansága, ettől kezdve rohamosan emelkedik: császári tanácsos, majd kamarai biztos az aradi vár építésénél, Savoyai Eugen jobb keze a spanyol örökösödési háborúban, s a császári sereg élelmezési igazgatója s miután takarékosága és lelkiismeretessége által több millió forint hasznot tett a királyi kincstárnak, 30 évi szolgálata jutalmául, csekély ráfizetéssel mintegy 790,000 hold földet kap Békés, Csongrád és Zaránd vármegyében jutalmul, azonkívül bárói és főispáni méltóságot. Így lesz magyar honos. A birtokul kapott, jobbára néptelen területeken aztán falvakat alapít, földeket oszt ki csekély áron vagy ingyen s telepítvényesei helyett sokszor az adót is fizetve. Halála után félbehagyott munkáját a gróf Károlyiak és Wenckheimok folytatják, a kik óriási vagyonát öröklik. Ezt és ehhez hasonlókat beszél el az *Eble* könyve érdekesen, tanulságosan és vonzó formában. O ugyan szerényen csak genealogiai tanulmánynak nevezi művét, de mint ismertetésünk is sejteti, egy darab művelődés-történet ez, kortörténeti rajz egy nagy jelentőségű korszakból, melynek hatása benyúlik a közvetlen jelenbe, rajza a XVIII. század birtokalakulási viszonyainak. A mű becsét emeli az is, hogy levéltári kutatásai alapján sok eddig ismeretlen adatnak jutott a szerző birtokába, a mi által alkalmat nyújt Siebmachernek, Nagy Ivánnak, Mogyoróssynak s másoknak nem egy tévedését helyre igazítani. Mellékletül két genealogiai táblázatot ad a Harruckernekről s ezen kívül több arczkép, hasonló, címer- és pecséttrajz díszíti a művet. A díszes kötet, mely a nyomdának is becsületére válik, Hornyánszky Viktornál jelent meg s ára 1 frt 50 kr.

———— DÉZSI LAJOS.

A királyi könyvek tartalom mutatója. Pettkó Béla és dr. Illéssy János orsz. levéltári fogalmazók a Bécsből hazaszállított s az orsz. levéltárban elhelyezett magyar és erdélyországi királyi könyvekben foglalt nemesség, cím és honfűsítés adományozásáról, nemesség megújításokról és megerősítésekről jegyzéket készítettek, melyet az Országos Levéltár felügyelete alatt kinyomatva, az érdeklődő közönség rendelkezésére bocsátanak. Az erről szóló előfizetési felhívást jelen füzetünkhez mellékelve veszik tagtársaink, kiknek szíves figyelmébe ajánljuk a családtörténeti szempontból is becses munkát.

A PETKI CSALÁD.

Kevés család van, melynek leszármazása annyira össze volna kuszálva, mint az Erdély történetében oly nagy szerepet játszott, társadalmilag kiváló előkelő állást elfoglalt s hazánk számos főrendű családaiiba beleolvadt Petkieké.

Sokat találunk egy és más történeti munkában róluk feljegyezve, genealogusaink régóta megpróbálkoztak leszármazásuk összeállításával, de ez mindeddig csak annyiban sikerült, hogy egyes részletek helyesen kerültek össze a családfákra, egészben azonban ezek ellenmondók, anachronismusokkal teljesek és hibásak maradtak. A Kövály által közöltnek hiányai és anachronismusaira már Nagy Iván rámutatott, a nélkül, hogy a tisztázásban szerencsésebb lett volna; sőt a Mikola-féle variáns felvételével még bonyolultabbá tette a dolgot. Mike Sándor genealogiai kéziratában néhány részletet sikeresen összeállított; de aztán, midőn az összefüggő leszármazást akarta adni, ő is összezavarodott, úgy hogy ugyanabban némely ágakat kétszeresen is vezet le, s egyéb hibákba is esik; s itt rá nézve épen oly rossz szolgálatot tett gróf Kemény József stemmatografiája, mint Nagy Ivánnál a Mikola-féle genealogia.

A Mike-féle táblákon látható s más kéztől eredő újabb bejegyzések arra mutatnak, hogy később még más kutatók (talán gróf Lázár Miklós) is foglalkoztak e családdal, de csak egyes töredékes adatokhoz jutottak.

Így lassanként mind komplikáltabb útvesztő képződött, melyben még a családdal összeköt-

tetésben álló s fenmaradt okiratos adatait közelebbről ismerőnek is nehéz eligazodnia.

Mindazáltal, mivel a Petki család kihalta folytán birtokaival oklevelei is nagyobbbrészt a báró Bálinttökre jutottak, ezekből legalább a család *királyhalmi* előnevet viselt s utóbb grófságot nyert ágának leszármazása biztosan összeállítható s a XV-ik század második felében élt Petki Domokosig visszavezethető. A *dersi* előnevet viselt másik ág leszármazási viszonyaira nézve azonban már kénytelenek vagyunk egyéb forrásokat és genealogiákat is, mennyiben a kritikát megállhatják, felhasználni, melyekre esetenként rá is mutatunk, s a leszármazásnak e részét táblánkon feltűnővé is teszszük.

Azon adataink, melyekre nézve az alábbiakban más forrásra nem utalunk, mind a báró Bálintt család nagy-ernyei levéltárában levő oklevelekből vannak merítve.

A család eredete és első ősei.

A *Petkieket* mindig a székelység főemberei közt látjuk. Benkő Erdélyről irt ismeretes munkájában őket Csíkszékéből származtatja, s némelyek közülök, miként látni fogjuk, *csicsói* előnévvel is éltek, mi ezt megerősíteni látszanék; de ezt, itteni birtokukkal együtt kétségkívül házasság útján nyerték. Másik előnevük, a *dersi*, Udvarhelyszékbe vezet. Használtak azonban ezeken és az egyik ágnál utóbb megállandósúlt *királyhalmin* kívül még *csányi*, *pálosi*, *véczei*, *kányádi* előneveket is,

melyek közül az utóbbi két helység Udvarhelyszéken, Csány pedig Tordamegyében, Királyhalma és Pálos, valamint a magát a családnevet adó Petek az erdélyi Fejérmegyében volt. Ez csak azt bizonyítja, mit más dolgozatunkban már megemlítettünk, hogy nálunk az előnevek korán sem valami jogi jelentőségű s adományozástól függő, hanem csak a bármi természetű és eredetű birtoktól s lakhelytől származtatott, merőben esetleges megkülönböztetések voltak, melyeket csak később a szokás állandósított meg családainkban.

Kétségtelen, hogy e család tagjainál is a legelső jelző, mely akkor vezetőnév s egyszerűsind előnév is volt, a Petki név szintén így keletkezett; de hogy Petek helység volt-e bölcsője, vagy a szomszéd székelyföldről származván ide, talán csak birtokot nyert itt s ide települt, az iránt semmi adat sem áll rendelkezésünkre. Annyi a báró Bálintt leveltár nemsokára idézendő 1580-iki okleveléből bizonyos, hogy a Petki család már ekkor a székelységhez tartozott; mit a megnevezésénél használt «agilis» jelző, mely nálunk bármely rendfokozatú *székelyt*, nem pedig félnemest jelöl, kétségtelenné teszi.

Petki János kancellárnak alább ismertetendő 1607-iki diplomájában e család már 400 év óta nemesi renden virágzóknak van írva. Sajnos, hogy adataink ily messzire nem terjednek. A legelső oklevelés adatot a nagy szebeniszász nemzeti levéltárban II. 161. szám alatt találtuk. Ez V. László királynak 1455 január 22-én kelt rendelete, eredetiben, papíron, rányomott vörös pecséttel. Előadja benne a király, hogy a hét székbeli szászok panaszt emeltek, miszerint némely erdélyi nemesek őket foglalások- és rablásokkal károsítják; nevezetesen Vingárti Geréb János, a Bolyaiak, a rákosi Sükösd (Sykws) s Gerendi Miklós ellen szól a panasz, mely ezután áttér a Petkiekre e szavakban: «*Petrus filius Georgii et Michael filius Johannis ac Dominicus de Pethky ac nonnulli wolachi præfatis exponentibus per furta et latrocinia et alios actus potentiarios diversa damna et nocumentorum genera hactenus intulissent et ductim inferre non cessarent*».

Ebből láthatólag már akkor legalább is három ágon álltak a Petkiek, noha egymással való összeköttetésük tekintetében felvilágosítást nem találunk. Ez oklevelben találkozunk legelőször

Petki Domokos nevével is, ki a családi levéltár szerint is első ismert törzse a családnak, «de Petek» előnévvel, s kinek életéről Mike az 1471 Kőváry pedig az 1499. évszámot jegyzi föl. Az előbbi évszámot — valószínűleg ez is Domokosunknak előhaladott korára esik, — az oklevelekkel megegyezhetőnek tartva, még elfogadhatjuk, de a Kőváry-féle 1499-ik év legfeljebb egy ekkor kelt oklevélre vonatkozhatik, melyben az előbb élt Petki Domokos említve lehetett.

A mi az eme törzstől való leszármazást illeti, az már egészen másként indul meg a családi oklevelek szerint, mint a hogy az eddig megjelent családfák adják, melyek Domokosnak egyes unokáit helyezik fiai gyanánt, s utóbb még több mindenfélét összezavarnak.

Báthori Kristófnak 1580 február 14-én kelt osztoztató parancsa ugyanis így szól: «*exponitur nobis in persona nobilis agilis Michaelis Mykeos, filii condam Joannis Mykeos de Zabola ex generosa olim domina Catharina, consorte sua, filia dudum Francisci Petky, filii Georgii, filii olim Dominici Petky de Petek, qualiter ipse exponens cum nobilibus agilibus Joanne et Stephano Petky de Pálos, filiis condam Thomæ, filii dudum Antonii, filii Joannis, filii præmemorati Dominici Petky de Pethke, ac Michaelis similiter Petky iuniore, filio condam Georgii, filii præfati Antonii, filii dudum dicti Joannis, filii olim antefati Dominici Petky de Pethke prædicta, in totali portione possessionaria in possessione Kyrálhalma æqualem divisionem facere . . . vellet.*»

A leszármazás az imént felsorolt nemzedékekre nézve tehát teljes hitelességgel meg van állapítva. De negatív irányban nem következtethető ez okmányból az, hogy a közös törzsből csakis az ott megnevezettek származtak volna; mert akármely ízen úgy a felperesek mint az alperesek ágán még más oldalakonok és elágazások is lehettek; s vagy mert ki voltak elégitve, vagy mert a peres birtokból nem bírtak, esetleg mert kiegyeztek vagy külön perben szerepeltek, e peres okmányba nem foglaltattak be.

Az itt megismert leszármazás kiegészítésére tekintetbe kell tehát vennünk az egyéb forrásokat is, s a mi chronologiai szempontból megállja a bírálatot s a régibb genealogiák egybehangzó s más adatokkal egyező részleteit képezi,

azt, az okleveles hitelességűtől megkülönböztetett nyomással, szintén felveszszük táblánkra.

Domokos két fiával, kikről fennebbi oklevél-idézetünk emlékezik, már Mátyás király 1478 május 6-án Budán kelt oklevelében találkozunk, egy teleki és szederjesi beiktatáshoz, ők levén királyi emberekül kiküldve.¹ A megkülönböztetésben, mely e kifejezésekkel: «Johannes de Pethky aut Georgius Pethky de Ders», Jánosnak csak a nevét is adó régi petki előnevet, ellenben Györgynek már a dersi jelzőt tulajdonítja, kezdetét látjuk a két főág különválásának, melyek közül az egyik a *dersi* előnevet tartotta meg, a másikban pedig több változatok után a *királyhalmi* lett állandóvá.

A dersi ág.

Az ezen ág élén álló *I. Györggyel* ujra találkozunk 1502-ben, midőn a másik ágon álló *I. László* őt a pálosi és petki birtokrészért perli s 1505-ben, midőn ugyanez és *I. Miklós* vele megosztoznak,² s midőn ugyancsak ő, (itt is dersi előnévvel jelölve) több más birtokostársával együtt a fehérmegyei Kövesden határosztályt tartanak.³ 1509-ben február hó 25-én Szent-györgyi és Bazini Péter gróf még tanút idéz meg e Petki Györgynek egy peres ügyében,⁴ de 1511-ben már nem él, s nyomába fiai lépnek;⁵ özvegyének keresztnevével s Anna nevű leányával pedig 1529-ben ismerkedünk meg, midőn «Dorothea relicta egregii Georgii Petki de Ders», nevezett leányának a dobokamegyei Pujonban és Szent-Egyeden néhány sessiot inscribál.⁶

Ezen Petki Györgyné, Dorottya asszony, a birtokviszonyokat tekintve, kétségkívül az utóbb czegei előnévvel jelölt Wass családból lehetett.

Fiai közül *I. Ferenczet* a családi levéltárbeli osztályos perből is láttuk, s ő lehetett az, kit Majláth mint Szapolyai-pártit elfogat, ha ugyan nincs összetévesztve a másik ágbeli Antallal, ki 1537-ben nótáztatott. Testvére *Gábor* már történeti szerepet játszik, s családjának több más

¹ Szabó Károly, Székely okmt. I. k. 224. l.

² Mike Sándor kéziratában utólagos feljegyzés.

³ Szász nemz. levélt. 1505. aug. 26-iki eredeti okirat.

⁴ Szabó K., Székely okmt. I. k. 321. l.

⁵ Mike kéziratában utólagos feljegyzés.

⁶ Mike kéziratában utólagos feljegyzés.

tagjával együtt hiven ragaszkodott a Szapolyai-akhoz s ezért a fondorkodó Maylád István üldözésével neki is meg kelle küzdenie. Így látjuk, hogy ez hamis pénzverés ürügye alatt 1535-ben Petki Gábor jószágait kobozza el,¹ de bukásával Petki ismét kegybe jut s 1564-ben csíki főkapitány és az egész székelység főparancsnokaként találjuk.² Késő öregkort ért el. Még 1570-ben is feszegeti a valószínűleg üldöztetése idején fia, az 1566-ban Muzsnán adományt nyert,³ de utóbb elő nem fordul s talán még atyja előtt elhalt *II. László* és veje Ugron Tamás által egykor a mohai birtok iránt dersi és járosfalvi részekkel kötött csere ügyét,⁴ s talán még akkor is életben van, midőn a következő 1571-ik évben leánya Katalin, Ugron Tamásné, az említett csere útján kapott járosfalvi részét Udvarhely városába bekebeleztetni engedvén, ezért Ábrahámfalván kárpótoltatik.⁵

A többi testvérek: *II. Miklós, László, Nicefor* és *Annának* csak pusztá neveit tartotta fenn a feljegyzés.⁶

A korán letűnt *I. Ferencz*nek már oklevelünkől ismert s annak kelte előtt elhalt *Katalin* leányán, *Mikes János*nén kívül, *II. János, Magdolna*, *Apor Lukács*né és *Benedek* nevű gyermekeit olvassuk,⁷ de a két utóbbiról semmi egyéb tudomásunk nincs. *II. Jánost* pedig 1547-ben mint székely tisztet találjuk, tanúskodva a brassaiak Mogyorósi perében.⁸ Felesége *Lázár Orsolya* volt,⁹ a mai ily nevű grófi család elődeiből, kinek atyja *Lázár János* 1549-iki végrendeletében egy eme vejénél levő serlegről is megemlékezik.¹⁰

Ezen *II. János*nak volt leánya azon *Anna*, ki Kálnoki Bálinthoz ment nőül, s kit (Turul, X. évf. 85. l.) egy korábbi dolgozatban Mike téves jegyzete folytán mi is a később ismertető *III. János*nak, a kancellárnak, leányául írtunk. Fia

¹ Gyulafehérvári kápt. Miss. cista I. fasc. 5. nr. 2. alapján Majláth B. Turul, VI. évf. 7. l.

² Kállai, Székely nemz. 275. l.

³ Szabó K., Székely okmt. II. 209. l.

⁴ U. o. II. k. 299. 300. l.

⁵ U. o. II. k. 314. l.

⁶ Mike kéziratában utólagos feljegyzés.

⁷ Mike genealogiájában.

⁸ Kállai id. h.

⁹ Nagy Iván, VII. k. 51. l. és Mike S. genealogiája, hol hibásan Margitnak van írva.

¹⁰ Szabó K., Székely okmt. II. k. 75. l.

pedig *I. Mihály* volt, ki János Zsigmond hadaiban mint egyik székely főúr híven szolgált¹ s ezért szintén Muzsnán kapott adományt 1566-ban,² s a másik ágbeli Petki István véczkei beiktatásánál 1577-ben mint kiküldött szerepelt. Ezen Mihály Daczó Margitot vette feleségül,³ de valószínűleg nem azon Daczó Pál leányát, kitől a Kőváry és Nagy Iván-féle táblázatok származtatják, hanem a korábban éltek közül valamelyikét.

Vérükből származott *IV. János*, a család egyik főbűszkesége, ki mint tudós, államférfi és vitéz katona örököltette meg nevét Erdély történetében. Családjának szelleméhez s hagyományaihoz híven, egész életén át rendületlen híve volt a nemzeti fejedelemségnek. Azon 1607 május 10-én kelt diplomában,⁴ mely magyar stylumú díszítményeinek gazdagságával külső kiállításra nézve is valódi remekmű, s melyben Rákóczi Zsigmond fejedelem dersi Petki János belső titkos tanácsosát és kancellárját, ki valószínűleg ez időtájtban kapta inscriptióban a saját uradalmat is,⁵ a nemesek rendjéből, melybe családja 400 év óta tartozott, kiemelve, a főrendek sorába igtatja («in coetum procerum et magnatum sive magnificorum»), teljes eddigi életrajzát találjuk e jelesünknek, lendületes elismerő szavakban megírva. Nem felesleges tehát fordításban ide igtatnunk a diploma eme történelmi jelentőségű részletét.

«Midőn a hazának válságos napjai hívtak» — így szól a diploma — «s védői megritkulának, te mindig helyt állottál a hazáért s törvényes fejedelmeiért; az ország ellenségeivel megütközve, ellenök gyakran harczoltál. Midőn az ellenséges erők az egész tartományt leigázák, te mint bujdosó idegenbe menekültél, inkább akarva a hazáért bármi rendkívülit szenvedni, mint az ellenséghez csatlakozni. Majd alkalom adtán haza térve, a haza ügyének, mennyire tehetéd, segítségére voltál. Egyebek közt ama jeles és emlékezetes

tetted van előadva, hogy midőn Báthori Zsigmond fejedelem mellőzve Erdélyt, az opuliai új hercegség megnyerése végett némi időt idegen föl látogatásával és átkalandozásával töltött el, de megúnván új fejedelemségét s az ősinék edesége által vonzotván, a hazába visszavándorolni eltökélé, s a hazafiak közös elhatározásával újra a régi fejedelmi méltóságba volt helyezendő, többekkel együtt téged is elébe küldöttek. S midőn ő, megérkezésetek előtt, az előbb ellene készített kelepczéből a lengyelek hatalmába került, s a visszatérés reményétől megfosztva, csaknem kétségbeesetten Moldovában Botosán várban őrségtől bekerítve le volt tartóztatva, ekkor te más, ugyanazon szolgálatra szántakkal egyetemben az ő kiszabadítására a legvakmerőbb tervet készítetted. Akkora hűséggel és engedelmességgel viseltetted törvényes uradhoz, hogy bár ezer kard keríté s a megszabadításáról való gondoskodás a legkomolyabb veszélylyel járt, nem haboztál az ő megmentéseért a leghatározottabb életveszélybe rohanni, s életét a tied elébe tevén s azt lovad s kardoddal védvén, biztos segítségoddal ő megszabadult s előbbi fejedelmi méltóságába visszahelyeztetted. — Ezután nagy jelentőségű követésekben is jártál II. Rudolf római császár és III. Zsigmond lengyel királynál; majd meg azután, hogy az erdélyi ügyeket annyi esztendőnek hadi szerencsétlenségei csaknem tönkretették, midőn boldog emlékü fenséges elődünk néhai Bocskai István idejében a szabad élet nem remélt fénye tündöklék fel, a haza szabadságának helyreállításában nem utolsó sorban fáradoztál. Végül midőn az imént említett néhai fejedelem elhunytával az ügyek ismét zavarosra fordultak s a régi bajok tüze a békét száműzve felloboggni látszott, a mozgalmak parázsának eloltására s a belnyugalom fentartására velünk együtt kiválólag törekedtél, mire most is, semmi fáradságot sem kímélve, éjjel-nappal buzgó odaadással törekszel.»

Ebben röviden benne foglalatik Petki János egész élettörténete 1607-ig. Látjuk benne az 1601-diki expeditiót, midőn Petki János, Szentpáli János, Cseffi István és Ordög Balázs 300 emberrel Moldovába mennek Báthori Zsigmond visszahozatalára;¹ látjuk az 1603-iki követtséget Rudolfhoz, melyben Petkin kívül Sarmasági Zsig-

¹ U. o. II. k. 194. 195. l.

² U. o. II. k. 209. l.

³ Mike genealogiája és Turul, VI. k. 99. l.

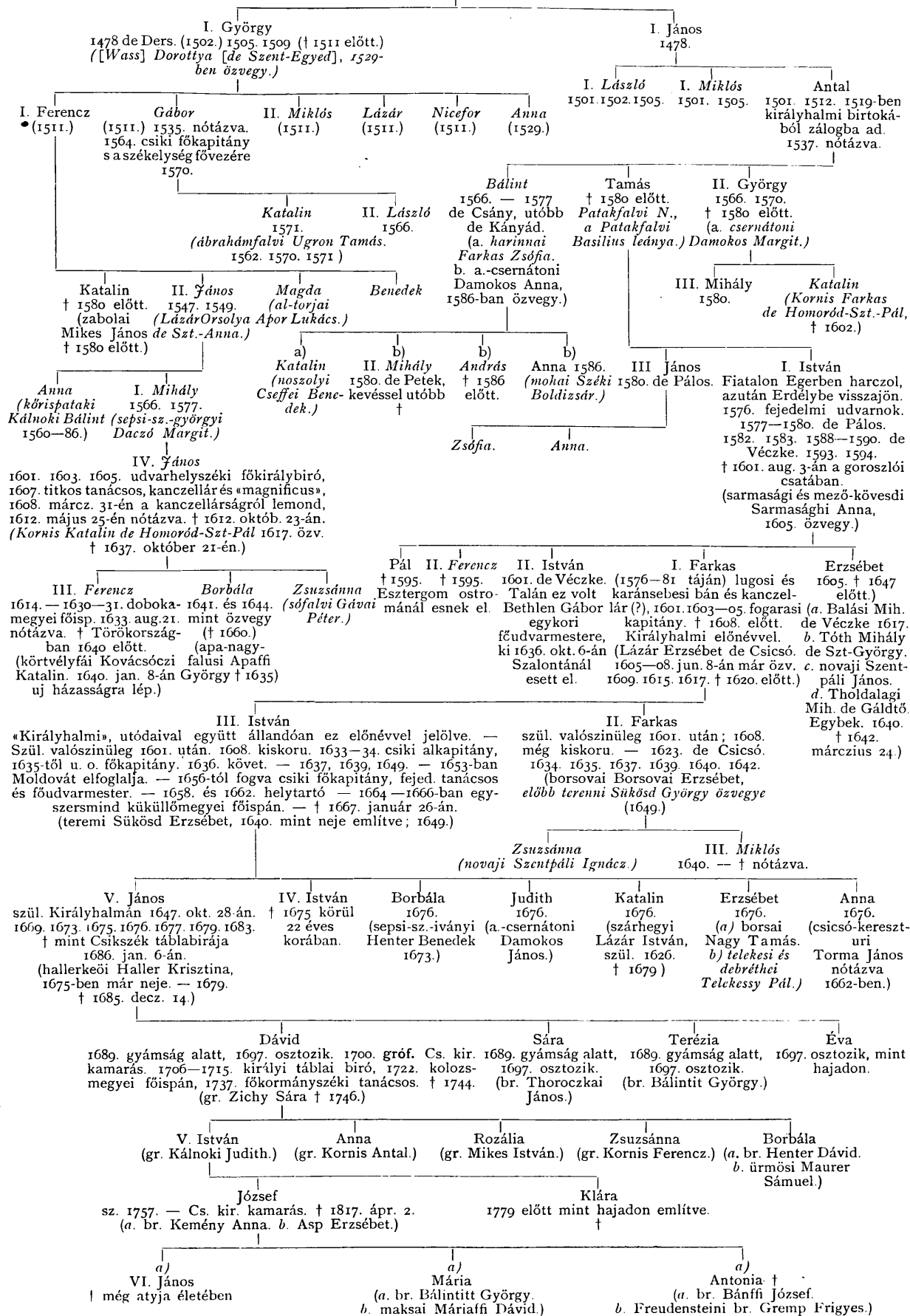
⁴ Orsz. levélt. Kolosmon. konv. Arm. P. 18.

⁵ Kállay, Székely nemz. 276. l., hol atyja tévesen Farkasnak iratik. Mike S. genealogiájában a saját adományozás az 1614. évszámhoz van fűzve, de ez hibás, mert Petki János ekkor már nem élt. Legfeljebb a fia részére ez évben adott új adományról lehet szó.

¹ Bethlen Farkas Hist. V. k. 10. l.

A Petki család nemzedékrendje.

Petki Domokos de Petek 1455. (1471.)

mond, Mindszenti Benedek, Királyfalvi János stb. vettek részt,¹ s látjuk Bocskaihoz való ragaszkodását is, melyet aztán a történelem részletebben is leír.

Tudjuk Bethlen Farkas Historiájából azt, hogy Petki János volt az, ki 1605 február elején mint a székely főurak legkiválóbbja, az udvarhelyszéki székelységet, melynek főkirálybírája volt, Keresztúrra gyűlésre hívja, őket szónoklatának hatalmával Bocskai részére megnyeri, s őt egyhangúlag fejedelemmé kiálttatván ki, ez által megválasztására az első mozgalmat indítja.²

Ő ír Bocskai érdekében még azon év április hava előtt a szászok egyetemének is, miként Huet Albert szebeni királybíró válaszából kitűnik, Bocskaihoz csatlakozásra szólítván fel a szászokat.³

Ott küzd ő ezután is híven Bocskai seregében, s midőn 1605 júliusban ennek fővezére Gyulaffy a szászok meghódolása után, melyben menedéklevelek kibocsátása s tárgyalások útján Petkinek szintén nagy része volt, — Baczonban megbetegszik, a vezérletet is ideiglenesen Petki János veszi át. Az ellenfél alvezére, Csonka János, ellene vonul, felprédálja Petki birtokát is, Dersent, de utóbb vereséget szenved. Midőn a fővezérletet Bogáthi Menyhért veszi át, Petki július végén Bethlen Farkassal és Alia Farkassal haditanácsba megy Köhalomba a segély-sereggel megérkezett Ali basához, s ott Segesvár ostromát határozzák el.⁴ Mikor a sikerek Bocskai ügyét Erdélyben mindinkább megszilárdítják, 1605 augusztus havában a segesvári ostromot felváltó többszöri béketárgyalásokon látjuk Petkit működni.⁵

Bocskai halálával Petki János a Rákóczi Zsigmond ügyét karolja fel, 1607 márcziusban általa kancellárrá nevezetik,⁶ május 10-én tőle a fennebb ismertetett főrendi diplomát kapja, október 9-én a székelyek udvarhelyi gyűlésén ökördót szavaztat meg a fejedelem részére,⁷ 1608

márczius 5-én pedig a fejedelem nevében, mint kancellár, ő jelenti be a kolozsvári gyűlésen Rákóczi Zsigmondnak lemondását fejedelmi méltóságáról;² azonban midőn az új fejedelem Báthori Gábor azon év virágvasárnapján Kolozsvárra bevonul, már a rákövetkező napon 1608 márczius 31-én Petki János szerencsét kívánván neki uralkodásához, erejének megfogyatkozásánál fogva kancellári hivatalát önkénytelenül leteszi.²

Nem annyira az előrehaladott kor, mint az új fejedelem laza erkölcsaitől és garázda, erőszakos természetétől való idegenkedés indíthatta visszavonulásra e tehetséges férfit, kit Erdély ama korának történetírója «vir eloquentia et linguæ latinæ peritia ac humanitate præcellens»-nek nevez.³ Úgy látszik, dersi birtokára vonult, melyet a Rác György seregétől szenvedett rombolásokból már előbb helyrehozott, s felégetett templomát helyreállítván, már 1607 augusztus 21-én új haranggal ellátott.⁴ Ez elvonultságában, kétségkívül az elszomorító tapasztalatok hatása alatt s az erkölcs és hazafiui kötelességérzet élesztése végett írta meg Silius Italicus nyomán «Az Virtus és Voluptasnak vetekedések» cím alatt 1610-ben Kolozsvárt kiadott tankölteményét,⁵ majd utóbb, midőn az állapotok türhetlenekké váltak, ő is az elégületlenek sorába állott s részt vett a Báthori Gábor elleni mozgalmakban, miért 1612 május 25-én nótázták is.⁶ Ugyanezen év október 23-án Brassóban halt meg.⁷ Sírját talán azon pelikános címerrel díszített kő jelöli, melynek lekopott feliratát Orbán Balázs senki tudta már kibetűzni. Feleségének Kornis Katának, a Mihály vajda katonái által meggyilkolt Farkas leányának, ki özvegységében 1617-ben a dersi udvarház (Erdélyben fősvények vagyunk a «kastély» elnevezéssel!) feliratos kapuját építteté, szintén jelöletlen maradt a sírja a dersi templomban, mert sírkövét egy szomszéd falusi ember eltulajdonította, s így e sírkő, melyet felirata szerint *Petki Borbála Apaffy György*

¹ U. o. 220. l.

² Schaser értekez. Transilvania, 1833. k. II. k. 151. l.

³ Bethlen Farkas, Hist. VI. k. 228. l.

⁴ U. o. 291. s köv. l. és Schaser értekez. Transilvania, II. k. 156. l.

⁵ U. o. 324. s köv. l.

⁶ Bethlen Farkas Histor. VI. k. 502. l.

⁷ Orbán Balázs, A Székelyföld leírása. I. k. 23. l.

¹ Bethlen Farkas Hist. VI. k. 521. l.

² U. o. 524. l.

³ U. o. 502. l.

⁴ Orbán Balázs, A Székelyföld leírása. I. k. 178. l.

⁵ Toldy, Magyar irodalom tört. 43. l.

⁶ 1612 május 25-iki 11. tcz.

⁷ Kőváry, Erdély nevezetesebb családai, 203. l. Kállai, Székely nemz. 275. l. Kazy, Transilvania, I. k. 254. l.

özvegye 1641 ápril 8-án emeltetett anyjának, az 1637 október 21-én elhalt Petki Jánosné Kornis Katalinnak, e sajtáságos módon idegen helyre került.¹

Petki János emléke nemcsak történelmileg az utókor előtt áll tisztán, hanem Bethlen Gábor fejedelem részéről jogilag is megkapta az elégtételt, ki nemcsak hogy 1614-ben a hűtlenség bélyege alól felmentette, de fiának *III. Ferencznek* épen atyja Petki János érdemeiért adott új adományt agyagfalvi jószágára.²

Ezen Ferencz 1630—31-ben dobokamegyei főispán volt; anyai unokatestvérével, ifjabb Székely Mózessel I. Rákóczi György ellen szövetezett, miért 1633 augusztus 21-én hűtlennek nyilvánítva, vagyona elkoboztatott, s a török földre menekült,³ hol már 1640 előtt elhalt, mert ez évi január 8-án özvegye Kovacsóczy Kata, az István kancellár leánya, már Bálintitt Györgyhöz megy nőül; gróf Kemény József történeti hitele pedig ma már, sajnos, sokkal inkább meg van ingatva, mintsem a Nagy Iván által⁴ idézett amaz egyszerű jegyzetének, mely szerint e Petki Ferencz még 1663-ban is élt volna, valami súlyt tulajdoníthatnánk.

A hűtlenné nyilvánítása folytán tőle elvett saji uradalmat I. Rákóczi György 1634-ben Kékedynek adományozta,⁵ úgyszintén Ders is idegen kézre, a Szalánziakéra került, kikkel az tán a Petki János kancellár leányági leszármazói, az Apaffyak perlekedtek.⁶

Leányágon azonban János kancellárnak még más maradékai is voltak. *Borbála* leányát, Apaffy Györgynét, a későbbi fejedelem anyját, már fennebb is említettük. Ő a sírkövek tanúsága szerint 1635-ben maradt özvegyen, s 1660-ban halt meg. Még feljegyezhetjük róla, hogy atyjáról örökölt birtokát Muzsnán hadban levő fia költségeinek fedezésére 1644 ápril 15-én adta el.⁷ A kancellár másik leánya pedig *Zsusánna*, Gávai Péterné

volt. Több leányát Mike genealogiája nem említi; pedig ez kiváló gonddal járt el a kancellár ágának összeállításában s azt adatokra utalásokkal is kísérte s még a hibás és ellenmondó adatokról is megemlékezett s néha pár szóval meg is bírálta.

Nem tudhatni tehát, mikép kerülhetett Kővály táblázatára a fennebbiek testvére gyanánt egy Ilona is, ki Mikó Ferenczné lett volna. Így aztán ez átment Nagy Iván munkájába is, noha sem ez, sem Kővály nem tudnak a Mikó családoknál ezen Petki Ilonáról. Okunk van azonban a Mikó családoknál előforduló Ferenczek hitveseinek nevéből névcserés tévedést sejtteni, mely miatt nevezett genealogusaink aztán a Petkiekről készített táblázataikat tévesen egy Ilonával is kiegészíteni indokoltnak találták. Ezért tehát mi ezen valószínűleg nem létezett Ilonát nem vehettük fel a nemzedékrendbe.

A királyhalmi ág.

Míg az előbbi ágnál levéltári adataink csak a kiágazásra s az első ízek némely tagjaira szorítkoztak, sokkal könnyebb feladatunk a királyhalmi, utóbb grófságra emelt ág tárgyalásánál, melyre nézve a báró Bálintitt család levéltára bő okleveles forrást szolgáltat.

Ebből állítottuk össze a nemzedékrendet s merítettük alábbi fejtegetéseinket, a hol pedig máshonnan is vettünk fel valamit, arról jegyzeteinkben beszámolunk.

Domokosnak, a közös törzsnek, ama fiát, *I. Jánost*, kiben ez ág a dersitől elválik, már a család eredetének tárgyalásánál láttuk. Ennek három fia, *I. László*, *I. Miklós* és *Antal* mint nemesek vannak említve Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf 1501-diki vajdai oklevelében,¹ s az első kettőt már a dersi ággal való 1500 és 1502-beli perlekedésből ismerjük, Antalt pedig, mint az 1580-iki osztozó ágak egyikének őseit, leszármazási viszonyának világos megjelölésével az illető családi okmányból láttuk.

Ezen Antal, rokonságával együtt, már birtokos volt Királyhalmán. Ugyanis Maylád Mátyás itt cseszvei Barlabássi János birtokrészét

¹ Orbán Balázs, A Székelyföld leírása, I. k. 179. l.

² Orbán B., i. h.

³ Hódor, Dobokavárm. 412. l. és Kállai, Székely nemz. 276. l., hol főispánsága sajtóhibából 1601-re van téve. L. az 1633. augusztus 21-iki 1. tczikket is.

⁴ Magyarorsz. családai, IX. k. 845. l.

⁵ Mike genealogiája.

⁶ Orbán B. i. h.

⁷ Orbán B. i. h.

¹ Kővály szerint, Arch. Cap. Alb. cista 1. fasc. 2. nr. 2.

1509-ben zálogba vevén,¹ 1511-ben Királyhalma egy negyedrészt adományul nyeri, s egy másik negyedet vétel útján szerez meg; de a beiktatásnak 1512-ben Petki Antal nevében ellene mondanak, Petki Antal azonban utóbb, személyes megjelenésre idéztetvén, ellenmondását az 1512 március 22-iki jelentés szerint visszavonja,² sőt 1519-ben maga is Mayládnak adja zálogba királyhalmi birtokát, melyet eczeli Tamási Pétertől szerzett volt meg.³

Ezen zálogos birtokok valamelyike, vagy pedig külön birtokrész volt-e az, melyet gyermekgyilkolás vádjánál fogva Prépostfalvi Györgytől koboznak el Királyfalván s az imént említett Maylád fiának Demeternek, a hatalmas vajda testvérének adnak 1537-ben,⁴ az nem tűnik ki. De látjuk, hogy Maylád István vajda ugyanezen évben Petki Antal jószágait is nyilvános lopás miatt elkobozza s ugyanazon testvérét, Demetert, gazdagítja velök;⁵ miből gyanunk támad, hogy ennyi nagy büntett nem csak véletlenül derült ki a hatalmas Mayládok birtokostársainak terhére, hanem mindezeket a dersi ágbeli Petki Gábor és Ferencz üldöztetésével is összevetve: itt a személyes politikán kívül az is közrejátszott, hogy Themis istennőnek bekötetlen feledett szemei a közel elterülő sok szép birtoktól elkáprázva látták oly sötét foltokban e birtokok tulajdonosait.

Talán az elkobzott birtokok visszaszerzésének vágya üzte Petki Antal fiát, *Bálintot*,⁶ a családját megbélyegző és kifosztó Maylád pártjára, ha áll az, hogy 1541-ben ehhez csatlakozott. Annyi bizonyos, hogy már 1566 előtt ismét a Szapo-

lyaiak híve volt, s János Zsigmond seregeiben mint udvarhelyszéki főúr résztvett.¹

Egyik kiküldött ő volt 1577-ben Petki István véczkei beiktatásánál s itt csányi előnévvel jelöltetik. E helységben valószínűleg első neje, harinai Farkas Zsófia, a János leánya² után volt birtoka, kitől Kőváry és Nagy Iván genealogusaink csak *Katalin* leányát, noszolyi Cseffei Benedeknél,³ származtatják. Volt azonban egy második neje is, alsó-csernátoni Damokos Anna, kit Mike S. genealogiája az 1523 körül élt⁴ Damokos Mihály leányának ír, s tőle *Mihály* és *András* magtalan elhalt fiukat és egy *Anna* nevű leányt származtat, ki mohai Széki Boldizsárhoz ment nőül.

Valószínűleg ezen Mihály, kit táblánkon II-diknek jelöltünk, lehetett az, ki «de Petek» előnévvel a jelen dolgozatunk elején említett 1580-diki osztályos ügyben Petki Miklóssal együtt, kit azonban táblánkon el nem helyezhetünk, osztoztató kiküldöttként szerepelt; de, a mint látszik, András testvérével együtt még atyja életében elhalt, mert nem az ők, hanem atyjuk, a most már *kányádi* előnévvel jelölt Petki Bálint magvaszakadtán adományoztatnak el a jásd-falvi s kányádi birtokok, mely magszakadásnak 1586-ban Petki Bálint özvegye, Damokos Anna, és Anna nevű leánya egy családi oklevél szerint ellenmondanak.

Antalnak *II. György* fia sem vitte messzire ágát. Őt János Zsigmond fejedelem 1566 július 11-én hű hadi szolgálataiért Jásdfalván adományozza meg egy jobbagygyal, 1570 július 27-én mint regiust látjuk a dersi ágbeli Petki Gábor már ismertetett tanúkihallgatási ügyénél, de 1580-ban az osztályos okirat már mint néhajt említi. Felesége, alsó-csernátoni Damokos Margit, a Péter leánya volt.⁵ Fia az 1580-iki osztályban ifjabb jelzővel említett *III. Mihály*, leánya pe-

¹ Gyulafv. kápt. lev. Centur. CC. nr. 77. alapján Majláth Béla a Turul VI. k. 4. lapján.

² Majláth Béla a Turul VI. 5. lapján, az Ungar. Mag. III. k. 174. l. s a gr. Majláth György zavari levéltára, valamint a Kolosmon. conv. levélt. Com. Alb. Lit. M. nr. 3. alapján.

³ Ugyanott, a gyulafvári kápt. Cista I. Alb. fasc. 2. nr. 42. alapján.

⁴ U. o. a gyulafv. kápt. Cent. Alb. nr. 47. alapján.

⁵ U. o. a gyulafv. kápt. Misc. Cista I. fasc. 5. nr. 17. alapján.

⁶ Hogy ez Antal fia volt, arra oklevelet nem láttunk; csak annyi tűnik ki későbbi oklevelekből, hogy Antal hitelesen megállapítható leszármazóival állott közeli vérésgben. Azonban Nagy Iván, Kőváry, Mike és gr. Kemény is egyezőség az Antal fiának írják, miért mi is így vetjük fel.

¹ Szabó K. Székely okmt. II. k. 194. 195. l.

² Kőváry, Nagy Iván munkái és Mike S. 594. l.

³ L. Kállai, i. m. 276. l.

⁴ Turul VI. k. 98. l., hol azonban a Damokos család leszármazásában sok tévedés van, valamint e családnak azon összeköttetése is a Petki családdal, melyet a 99. lapon közöl, merőben hibás; mert egészen más Petki Judith ment egy Damokos Jánoshoz, s ez is egy egészen más Damokos János volt, mint a miként azon táblák feltüntetik.

⁵ Kőváry és Nagy Iván id. munkái és Turul VI. k. 98. l.

dig a genealogusaink által (a nem is ily keresztnévű) Széki Boldizsárnéval összetévesztett *Katalin*, ki az akkor homoród-szent-pálinak nevezett Kornis Farkas első neje lett.¹ E Mihálylyal többet nem találkozzunk; genealogusaink magtalan kihaltnak írják.

A családot Antal három fia közül *Tamás* terjesztette tovább, kiről keveset tudunk; az 1580-iki osztályos okmányból csak azt, hogy ekkor már nem élt, Mike S. genealogiájából pedig ki gróf Kemény Józsefet is idézi, (három különböző helyen) azt, hogy felesége a Patakfalvi Vazul leánya volt; mely név valószínűleg toll- vagy sajtóhibából került Tamásfalvira ferdítve a Kőváry munkájába, honnan aztán Nagy Iván is így vette át, noha a Tamásfalviaknál mit sem tudnak róla.

Egyik fiának, az 1580-iki osztálynál pálosi előnevű *III. Jánosnak* leányait *Zsófiát* és *Annát* Mike S. genealogiájának e pontban szintén egyező három táblája alapján vettük fel, de hogy kihez mentek nőül, eddigelé ismeretlen. Másik fia, *I. István*, ki 1580-iki oklevelünkben szintén *pálosinak* nevezetik, már jelentékeny szerepet visz, s nem fiára (miként genealogusaink tévesen írták), hanem csakis rá magára vonatkozhatik Bethlen Farkas azon feljegyzése, hogy már mint fiatal ember, Egerben a császári seregben dicséretesen hadakozván, utóbb visszajött Erdélybe s mint a lovasok öreg (veterán) parancsnoka, 1601 augusztus 3-án a goroslói csatában egy ágyúgolyótól találva, vitézül esett el.²

Ő 1576-ban mint fejedelmi udvarnok már *Véczkét* kapta adományúl, melybe 1577 január 25-én (többek közt dersi Petki Mihály és csányi Petki Bálint közbenjöttével) be is igtatják s mely később előneve gyanánt is legtöbbször előfordul; 1582 július 15-én pedig — Báthori Istvánnak Grodnon kelt adománylevele folytán — a sarmasági dézmát nyeri, mely adomány (Gyulafejérvártt, 1590 márczius 29-én) Báthori Zsigmond által a kövesdi dézmával is megtoldva, megújítatik, s kétségkívül a Sarmasági Annával, a Mihály leányával való egybekelése következtében támadt hozzá jogcíme Petki Istvánnak. 1583-ban só rendeltetik részére; 1588-ban a Sarmaságiak: Já-

nos, Mihály és György, Petki István számára jobbágyot fogadnak; 1590-ben bizonyos Petki Andrástól zálogos birtokot, s egy más oklevél szerint Járosfalván jobbágyot szerez; majd megkányádi Petki Bálintnak magvaszakadta folytán (minek különben ennek özvegye Damokos Anna és Anna nevű leánya már 1586-ban a jársdfalvi perben ellene mondtak) 1593 július 2-án Kányádra, 1594 január 4-én pedig (még ekkor is aulæ familiaris gyanánt említve) Jársdfalvára kap adományt.

Özvegyét, a már említett Sarmasági Annát 1605 márczius 5-én Véczkén találjuk *Erzsébet* leányával együtt, jobbágyokat szerződtetve.

Ezen *Erzsébet* is bírt Véczkén atyjának halála után birtokot, miként egy tanúkihallgatásból ismeretes. Ő nem szívelte az özvegyi fátylat; négyszer ment férjhez. Első férje szent-demeteri Balási Mihály volt, kit 1617-ben véczkei előnévvel marosszéki főkapitánynak írnak. A második szent-annai, — vagy miként más oklevelekben látjuk, szent-györgyi vagy jobbágyfalvi — Tóth Mihály volt, kit állítólag I. Rákóczi György hadi késedelemért fejeztetett le. Azután novaji Szentpáli János 1622—37 körüli kolozsmegyei főispánhoz ment nőül, végre pedig nagy lakadalommal, melyen a fejedelem és az oláhországi vajdák is jelen voltak,¹ 1640-ben nagy-ercsei — akkor talán még gáldtőinek nevezett — Tholdalagi Mihály tanácsúr, országos elnök és főlovászmesterhez ment férjhez, kitől 1642 márczius 24-én² ismét özvegyen maradván, a családi oklevelek szerint maga is még 1647 előtt elhalt. Egyik férjétől sem volt gyermeke; s ezek útján is gyarapodott nagy vagyona, — testvérei már nem élvén, — unokaöcscsére, az utóbb megismertetendő Petki Istvánra maradt.

Erzsébetnek több fivére volt. Okleveleink ezek közül *Pál*, *István* és *Farkasra* nézve minden kétséget kizárnak. Ha aztán áll Mikola azon feljegyzése, hogy Petki Pál és Ferencz testvérek 1594-ben (helyesebben 1595 július vagy augusztus havában) Esztergom ostrománál estek el, úgy e *Ferenczet* is, kinek egyéb nyomára különben nem akadhattunk, ide kell, mint a családban II-dikat, soroznunk. Mert hogy *Pál*, — ki úgy

¹ Kőváry és Nagy Iván a Kornis családnál.

² Bethlen Farkas Hist. V. k. 26. l.

¹ Nagy Iván, Magyarorsz. csal. XI. k. 148. l.

² U. o.

látszik ifjan halt el, — csakugyan az I. István fia volt, kitűnik az imént említett Erzsébet hagyatéka ügyében 1647-ben tartott tanúvallomásból, midőn egy 70 éves tanú azt vallja, hogy ő a Petki István udvarában lakott, fiának Pálnak inasa s azután magának Istvánnak kocsisa volt. Másfelől a különben e család leszármazását nagyon összezavaró gróf Kemény József is¹ egy helyen egy kihalt Ferenczet jegyez a Lázár Erzsébetet nőül biró Petki testvéreül. Igaz ugyan, hogy e Petkit ő több helyen Tamásnak nevezi, pedig miként a családi levéltár több okleveléből kétségtelenül látni fogjuk, Farkast volt, de ha e névcserét leszámítjuk s itt is egy elhalt Ferenczet látunk testvérül írva, ez Mikola e részbeni előadását megerősíti annyira, hogy e II. Ferenczet táblánkra megnyugvással felvehessük.

E testvérek közül *II. Istvánt*, véczkei előnévvel, a fivére Farkas részére 1601 ápril 30-án adományozott zetelaki birtok várományosául látjuk kijelölve, azon esetre, ha ezen testvére utódok nélkül halna el. Ezzel aztán a családi oklevelekben neki is nyoma vész; az akkori háborús időkben talán ő is, mint atyja és testvérei, a csatamezőn vesztette életét.

Bár nem lehetetlen, hogy atyja oldalán ő is a goroszlói csatában vérzett el, miként róla régibb genealogusaink, — őt atyjával összetévesztve, — állítják; de Bethlen Farkas ennek alapjául vett feljegyzései csakis I. Istvánra vonatkozhatnak; mert a már Egernél is küzdött 1601-diki veterán ezen II-ik István, kinek 1605-ben még anyja is életben volt, semmiesetre sem lehetett.

Másrészt azonban megemlítendő, hogy Hodor K. Dobokamegye monografiájában egy Petki Istvánt említ, ki Bethlen Gábor fejedelem főudvarmestere lett volna, s ki aztán az 1636 október 6-iki szalontai ütközetben (melyet ő tévesen 1635-re tesz) lelte halálát. Ez — ha való — csakis ezen II. István lehetett, s talán rá, nem pedig III. Istvánra vonatkozik az a feljegyzés is,² hogy a morvaországi hadjáratban egy sánczban megsebesült volna. Valószínű azonban, hogy ott már tévedés van, hol csíki főkapitánynak is nevezetik, mert e tisztet III. István viselte.

¹ Stemm. XV. k. 2. l.

² Kállai, i. m. 275. l.

Lássuk most már a családot tovább terjesztő testvért, *I. Farkast*.

Ha csakugyan volt Báthori Kristóf fejedelemnek egy ily nevű lugosi és karánsebesi bánja s kancellárja,¹ úgy ez, — kétségkívül még meglehetősen fiatal korában — csakis ezen Farkas lehetett, s ő harcolhatott Szebennél is Báthori András mellett.

Ez nem zárja ki, hogy utóbb Székely Mózes híve és 1603-ban Kolozsvárra küldött követe ne lehetett volna, ki ugyanez évben fogságba esik, de Bastától szabadságát visszanyeri, azután pedig Bocskai mellett harcol, kinek vezére, Gyulaffi, őt 1605 július 11-én Fogaras kapitányává teszi.² Jeles vezér és vaserejű bajnoknak nevezetik.³ Levéltári adataink ugyan nem említik épen ezen életrajzi momentumokat, de chronologice lehetőeknek tüntetik föl, sőt némileg meg is erősítik. Ugyanis alig foglalta el harmadízben Báthori Zsigmond az erdélyi fejedelemséget, már 1601 ápril 30-án Kolozsvárt adománylevelet állít ki, mely szerint «dignam habentes rationem fidelitatis et fidelium servitiorum egregii Wolfgangi Petky ductoris certorum equitum nostrorum quæ ipse . . . principibus prædecessoribus nostris ac deinde nobis impendit» — neki egész Zetelakát, mely a néhai zetelaki Nagy Ferenczé, az Imre fiáé volt, ennek magvaszakadtával, a királyi jogokkal együtt, a nevezett Petki Farkasnak s utána fiórköseinek, ezek kihaltával vagy nem létezésével pedig nő-örököseinek, — «quibus itidem deficientibus egregio Stephano Petky de Véczke, fratri ipsius Wolfgangi Petky carnali» — s ennek utódainak adományozza.

Zsigmond fejedelem itt említett fejedelmi elődei csak Báthori András és Kristóf lehettek; tehát csakugyan ez utóbb nevezettnek is tett szolgálatokat Petki Farkas. S ezzel nem ellenkezik az, hogy az idézett szövegből következtethetőleg 1601-ben gyermekei, vagy legalább fiai még nem voltak, (hogy leányai lettek volna, arról egyáltalán semmi tudomás nincs): mert szolgálhatott ő 25—30 éves korában Bá-

¹ Kállai, i. m. 276. és Mikola, Hist. geneal. 27—29. l. Hodor, Dobokam. 208. l. Kállai aztán tévesen tőle származtatja a másik ágbeli János kancellárt.

² Bethlen Farkas, Hist. V. k. 279. 498. l. VI. k. 290. l.

³ Hodor, Dobokam. 208. l.

thori Kristóf alatt, s ekkor is csak 45—50 éves idézett okiratunk keltekor; s hogy nem is lehetett sokkal korosabb, sejtethetjük abból, hogy neje, miként látni fogjuk, még 16 évvel utóbb is életben volt.

E nő Lázár Erzsébet, az akkor csicsói előnevet viselő Lázár János leánya volt, s ennek birtokával a *csicsói* előnév is ráragadt Petki Farkasra is, kit 1605-ben, midőn felesége (még nem özvegye), Lázár Erzsébet egy pálfalvi földért perel, már így látunk jelölve; valamint 1608 junius 8-án is, midőn, ez már mint özvegy, a csomortányi, delnei, ménasági és szentléleki székellyekkel egy havasi rész iránt egyezkedik, «felelve maga és fiai Petki *István*, Petki *Farkas* s egyéb maradványi felől, hogy a községeket nem háborgatják.»

De használatba jő most a már három nemzedékkal előbb bírt Királyhalma birtokról való elnevezés is, s már 1608 december 27-én *királyhalmi* Petki Farkas özvegyének nevezi magát Lázár Erzsébet a delneiek elleni perében, kik 1604-ben delnei birtokában foglalást tettek, s többnyire ezen előnevet látjuk azon számos perekben, melyeket az özvegy — fiai ekkor még, úgy látszik, kiskorúak levén — 1608, 1609, 1615, 1616, 1617-ben folytat, míg végre 1620-ban maga is mint «néhai» említettik.

Gyermekei közül a már 1608-ban említett II. Farkassal 1623-ban is találkozunk, midőn csicsói jobbágyságok iránt vallat, hol lakását is tartotta. Itt találják okmányaink 1634, 1635, 1637, 1639, 1642-ben, s előnévül is a csicsói jelző fordul elő. Felesége teremi Sükösd György özvegye, a még 1649-ben is élő¹ Borsovai Erzsébet volt, s talán az ő gyermekeik voltak Zsuzsanna, novaji Szentpáli Ignác első neje, kinek egy leveléről egy 1679-diki családi okmány is emlékezik, de leszármazása iránt homályban hagy, — valamint a nótázott és kihaltnak írt² III. Miklós, ki Farkassal együtt 1640-ben Teremiben jön elő.³

És most ismét a család egy jelesével találkozunk. Ez I. Farkasnak fia s a másodíknak fivére: *Petki István*, ki táblánkon III-dik gyanánt

van jelölve, s ki már 1635-től fogva mindig királyhalminak neveztetik, mely előnév utódjainál meg is állandósúl.

Ezen III. István, kinek fiatal korában már Bethlen Gábor fejedelem alatt szerzett érdemeiről a családi levéltár egy 1639-diki oklevele is megemlékezik, 1633-ban Tusnádon is birtokot szerez, és 1634 és 1635-ben csíki kapitánynak látjuk; de ekkor még, úgy látszik, csak alkapitány volt, miként Nemes János naplójában is meg van írva,¹ ki főkapitánynya lételének évét 1636-ra teszi, családi okmányaink szerint azonban már 1635 végével e tisztben állott. 1636-ban I. Rákóczi György fejedelem békekövete volt Bethlen Istvánnál,² s miután ezek közt a háború kitört, a határszéli szorosokban működött;³ 1638-ban pedig a déesi országgyűlési végzések aláírói közt látjuk.⁴

Ez időben inkább Lázárfalván lakott, s 1636-ban már neje volt Sükösd Erzsébet, a György leánya (Petki István sógornőjétől, Borsovai Erzsébettől), kivel 1640-ben a lázárfalvi kastélyt építi, mely helységben 1643-ban Csíkszék lustráját tartja.⁵ Szerző ember volt; 1636-ban Csík-Kozmásán, 1637-ben Borsovában szerez birtokot, tusnádi birtokát pedig ismételten gyarapítja, de hadi érdemei sem mennek feledésbe s ezekre való tekintetből Rákóczitól Szamosujvártt 1639 május 22-én kelt oklevéllel egy regényes eset folytán jelentékeny birtokot kap inscriptióban.

Ez oklevél ugyanis ama beiktatási parancs, hol hiteles leírását találjuk a Mikes-féle érdekes nőrablási ügynek, mely úgy jön szőnyegre, hogy a már fiatal korától fogva Bethlen Gábor fejedelem idején elkezdve sok érdemet szerzett Petki István 300 forintban inscriptióban megnyeri Zabola, Páva és Kovászna birtokokat, melyek Mikes Zsigmondéi voltak, s fiaira Mihály, János és Pálra szállottak, úgyszintén Telek birtokot, mely teleki Majos Ferenczé volt, de mivel Mikes Mihály, János és Pál 1637. évi szent Erzsébet napja táján többekkel s ezek között Majos Ferenczczel szövetekezve, a szentléleki kastélyra rátörtek s néhai

¹ Kolosmon. konv. consign. Lib. Famil. Petki nr. 1. Cott. Alb. B. n. 3. alapján Mike S. genealogiája.

² Mike S. genealogiája.

³ Erd. tört. adatok. IV. k. 63. l.

¹ Kállai, Szék. nemz. 276. l.

² Gr. Kemény József, App. Ep. VIII. k. 152. l.

³ Szalárdi, Krónika 109. l.

⁴ Hodor, Dobokam. 209.

⁵ Orbán B., A Székelyföld leir. II. k. 45. l.

királyfalvi Tarnóczi Sebestyénnek, az ő egykori neje, most pedig már nemeskürti Vida László özvegye, Károlyi Zsófiától született leányát, Tarnóczi Sárát, anyjának Tarnóczitól maradt szentléleki kastélyából elrabolták s ezért pókai Sárosi János közügyigazgató által perbefogtatván, nótáztattak, így a bünösöktől elvétetvén, eladományozhatás alá kerültek.

Petki azonban nem ragaszkodott e birtokhoz, s azt már 1649 február 22 előtt a fejedelem rendelkezésére visszabocsátotta. Ez időtájban ő már sok birtokhoz jutott nagynénje, a négy férjjel dicsekedett Petki Erzsébet halálával, s nevezetesen az ennek első férjéről, Balásiról maradt Szent-Annát, valamint a másodikról, Tóth Mihályról maradt Jobbágyfalvát és Maros-Szent-Györgyöt is, az udvarfalvi, remetei, csejdi, pinárdi (ma Várhegy), mogyorósi és libáncsi részbirtokokkal együtt már bírta, utóbbiakra épen 1649-ben nyervén adományt.

Birtokai ezeken kívül Csíkban is (Vacsárcsi, Sz. Mihály, Ménaság, Kozmás, Csekefalva stb.) mindinkább terjedtek.

De csakhamar ismét a haza ügyei szólítják el magán dolgaitól. Kiütvén a moldovai háború, 1653-ban Rákóczi a székelyek és zsoldos hadak fővezéréként őt küldi oda,¹ leveri ott a kozákokat, Szucsavát beveszi s Rákóczihoz hű vajdát ültet az előbbi helyébe.²

1656-ban okmányaink már fejedelmi tanácsosban és főudvarmesternek mutatják. Következő évszerencsétlen lengyel hadjáratára kíséri a fejedelmet, s hazajövet is kíséretében marad egészen Ecsedig,³ majd midőn Rákóczi lemond fejedelemségéről, Erdély kormányzatát 1658-ban mint egyik helytartó ő veszi át.⁴ Rendületlen híve marad fejedelmének, s míg ennek balszillaga alatt hol egyik, hol másik a nagyok közül helyébe jutni igyekeznek, Petki önzetlenül megáll

mellette; a Barcsait fejedelemségbe beiktató m. v. vásárhelyi országgyűlést csíki székelyeivel együtt odahagyja¹ s megtagadhatja Csíkszék által az adót.² Rákóczi halálával is hű marad eddigi politikai irányához, s most az annak pártja által fejedelemségre emelt Kemény Jánoshoz csatlakozik, s mint a székelység fővezére mellette száll síkra, míg a török túlerő Nagy-Szeben és Fogaras felé nem szorítja.³

Nem ingathatja őt meg az Ali pasa által 1661-ben neki kínált fejedelmi méltóság csábítása sem; Petki visszautasítja azt⁴ s megmarad Apaffival szemben is Kemény János mellett, ki nek érdekében székelyeivel ismét síkra száll, de csatát vesz. v. n. miután a török sereg Csíkszék ellenállás után felprédálja, Gyergyó felé, Görgény várába kénytelen menekülni.⁵

Csak mikor Kemény János halálával végkép megbukott a Rákóczi-féle függetlenségre törő irányzat, s Apaffi fejedelemsége közelismerést kezd kivívni, csak ekkor hajtá meg fejét előtte Petki István is, de mostantól fogva híve is lett Apaffinak, kit törvényes fejedelméül kelle tekintenie, úgy hogy már 1663-ban helytartójaként találjuk, midőn a fejedelem távollétében országgyűlést tart.⁶ 1664-ben pedig tőle Magyar-Frátára adományt kap.⁷ Viselte ő a küüllőmegyei főispánságot is előbbi méltóságai mellett, úgy hogy a családi oklevelek még 1666 április 10-én is e méltóságokban mutatják, hasonló nevű fiára való tekintettel «idős» jelzővel megkülönböztetve.

Tekintélye végig rendkívül nagy volt; sokan részesültek védelmében s jótéteményeiben, birtokai pedig gyarapodtak, s az előbb említett helységeken kívül Szárhegyen, Dánfalván, Polyanban is birtokosnak találjuk, mely utóbbi helységben háladatosságból végrendeletileg kapott birtokot, melybe 1666 május 22-én be is iktatták.

¹ Gróf Kemény App. Ep. IX. k. és Kőváry, Erdély tört. V. k. 54. l.

² L. Hodor, Dobokam. 208. l., hol magát Petki Istvánt mondja vajdaságra emeltnek. Gróf Kemény App. IX. 153. l. Thaly, Történ. kalászatok. 13. l.

³ U. ott, gr. Bethlen Imre adatai nyomán és Kemény János önéletírása 294. l.

⁴ Szász nemz. levélt. 716. sz. Kállai, i. m. 277. l. Gróf Kemény App. Ep. IX. k. 144. l. Szalárdi, Krón. 419. l. Hodor, Dobokam. 209. l. stb.

¹ Diæt. Artic. III. 177. Mike gyűjteményében.

² Kőváry, Erd. tört. V. 80. Kállai, Szék. nemz. 277.

³ Gál L., Erdélyi diéták végzése, II. k. 171. l.

⁴ Bethlen János, Rerum Trans. Libri IV. II. c. 7. és III. c. 16. Gál L. előbb idézett helyen.

⁵ Bethlen János id. helyen, Szalárdi Krón. 626. Hodor, Dobokam. 209. l.

⁶ Benkő, Transylvania, I. k. 303. l.

⁷ Gr. Kemény Nox. Capit. Alb. I. k. 91. l.

Halála azonban ezután csakhamar bekövetkezett. A családi okmányok 1669 január 23-án már néhaiként említik, mi által igazoltságot nyer Nemes János naplójának azon feljegyzése,¹ hogy 1667 január 26-án Maros-Vásárhelytől, az ottani országgyűlés tartama alatt halt el.

Innen kezdve aztán megszűnnek már az eddig megjelent genealogiák hibái is, melyek e család nemzedékrendét annyira zavarossá és érthetlenné tették, s a nagy Petki István utódainál már csak némi kiegészítéseket kell tennünk a családi levéltár alapján.

Egyik fia, *IV. István*, 1676 előtt halt el huszonkét éves korában; a másik pedig, a családját tovább terjesztő *V. János*, ki 1647 október 28-án Királyhalmán született,² nejét, Haller Krisztinát alig túlélve szintén elég fiatal korban, mint Csíkszék táblabírája, 1686 január 6-án halt meg. Ezen János 1676-ban osztozott meg nővéreivel: *Borbála*, sepsi-szent-iványi Henter Benedekné, *Judit*, alsó-csernátoni Damokos Jánosné, *Kata*, szárhegyi Lázár Istvánné s *Erzsébet*, előbb borsai Nagy Tamásné, utóbb telekesi és debréthei Telekessy Pálné, valamint *Anna*, csicsó-keresztúri Torma Jánosnéval.

Jánosnak kora árvaságra maradt gyermekei: Dávid, Sára, Terézia és Éva 1688 és 1689-ben még anyai nagyatyjuk Haller János gyámsága alatt állottak s 1697-ben osztoztak meg. *Sára* az utóbb báróvá lett Thoroczkay Jánosnak, *Terézia* báró Bálintitt Györgynek neje volt, *Éva* pedig az osztálykor még hajadon, s úgy látszik, így is halt meg.

Dávid 1700. évi december 23-án grófságot nyert I. Lipót császár és királytól s ő cs. és kir. kamarás, 1715-ben az erdélyi kir. táblának bírája, 1722-ben kolozsmegyei főispán, 1737-ben főkormányzó tanácsos is volt. Benne még egyszer felébredt az ősök kurucz szelleme s II. Rákóczi Ferencz zászlói alatt látjuk őt Brassót ostromolni, minek következtében csicsói udvarháza 1706-ban Acton tábornok prédájául esék. Meghalt 1744-ben s a mikházi kolostor sírboltjába temettetett el, hová 1746-ban neje, gróf Zichy Sára is követte.

¹ Kállay, i. m. 276. l.

² Erd. tört. adatok, IV. k. 63. l. az évszám helyesbítve a kerellő-szent-páli sírfölrírás alapján.

Gyermekei közül *V. István* gróf Kálnoki Judithot vette nőül, *Anna* gróf Kornis Antalhoz, *Rozália* gróf Mikes Istvánhoz, *Zsuzsanna* gr. Kornis Ferenczhez s *Borbára* előbb báró Henter Dávidhoz, utóbb ürmösi Maurer Sámuelhez ment nőül.

A család most már csak István gróf fiában *Józsefben* s 1779 előtt hajadonul elhalt leányában *Klárában* folytatódott. Miután pedig Józsefnek, ki szintén kamarás volt, első nejétől, báró Kemény Annától született *VI. János* fia még atyja életében mint gyermek elhalt, s csak két leánya, *Mária*, előbb báró Bálintitt Györgyné, utóbb maksai Máriaffi Dávidné és *Antonia* előbb báró Bánffy Józsefné, utóbb freudenteini báró Grempp Frigyesné maradt, második nejevel Asp Erzsébettel kötött házassága után pedig több gyereke nem született: 1817 április 2-án hatvan éves korában bekövetkezett halálával a gróf Petki család fiágon benne kihalt s vagyonát és levéltárát a báró Bálintitt és maksai Máriaffi családok, mint egyedüli leányági utódai örökölték.

* * *

Gróf Petki Józsefben nemcsak a grófságra emelt ágnek, hanem miként táblánkból kitetszik, az egész szép multú családnak magva szakadt, mert hogy a Petki-Nagy néven Erdélyben élt család innen ágazott volna ki, arra semmi támpontunk nincs; noha merő lehetetlenség sincs benne, mert a nemzedékrendnek a XVI-dik századra eső első ízein e család elég oly férfi tagját találjuk, kiről sem azt, hogy utódaik lettek volna, sem az ellenkezőt megállapítani nem lehet.

E Petki-Nagy családból lehetett az a Boldizsár is, kit Hodor¹ 1767-ben élőül felhoz, valamint a múlt század végén élt azon Petki Juliánna, ki Thoroczkai Sándor neje volt.

Hibából Kállay egy Petki Simont is említ, Péchy Simon, a hirhedt szombatos főúr helyett, s Hodor egy másikat, 1635—36. években csíki al-, majd főkapitányt, Petki István helyett, összetévesztvén majd a vezeték-, majd a keresztnévet. E Petki Simonok nem léteztek.

Van azonban az általunk tárgyalt tulajdonképeni Petki családnak is pár olyan tagja, kik-

¹ Dobokavárm. 209. l.

nek neve az oklevelekben fenmaradt, de helyük a nemzedékrendben nem volt feltalálható. Ezek az 1455-diki György fia Péter és János fia Mihályon kívül, kikről mint a későbbi Petkiek közös törzsének Domokosnak kortársairól a család első őseinél szóltunk, még a következők:

1. Egy Petki *Miklós*, ki 1580-ban az általunk tárgyalt többi Petkiek osztályánál mint osztoztató kiküldött szerepel.

2. Petki *András*, ki 1590-ben birtokot zálogosít el Petki Istvánnál, s ki a Petki Bálint ily nevű fia azért nem lehetett, mert miként fennebb előadtuk, ez, valamint atyja is, 1586 előtt már elhaltak. Ide sorolandó azon Petki *Borbála* is, ki genealogusaink szerint az 1578—90 táján élt Petrichevich-Horváth Kozma neje volt s kit szintén nem tüntethettünk fel táblánkon.

Ezen táblánkra nézve megjegyezzük, hogy rajta ama családtagok neveit, kiknek leszármazási viszonyát nem az eredeti oklevelekből láttuk, hanem csak más adatokból vagy munkákból merítettük, valamint a szintén így, egyéb forrásokból kitudott hitvesek neveit is, *dült be-tűkkel*, s a csak más genealogiai munkákból átvett évszámokat zárjel között adtuk, s megkülönböztettük a családonál megállandósult előneveket is, melyeket magyarosan írtunk, a régebben ideiglenesen használatban volt egyéb előnevektől, melyeket latinosan «de» szócskával alkalmaztunk.

Hátra van még, hogy a Petkiek címeréről szóljunk.

Ez fehér pelikán volt, mely mellét szaggatva

három kis fiát vérevel táplálja, s mely a királyhalmi ág régi czímerében a pajzs kék udvarában zöld halmon, a dersi ágbeli János kancellár 1607-iki magnificusi diplomájában pedig a pajzs vörös udvarában lilimos arany koronán áll, s itt aztán fölötte oldalt jobbról hold, balról csillag látható, s a pajzs fölötti sisakról mint sisakdísz kiöltött nyelvű növekedő arany grif emelkedik, előlábában olajágot tartva. Végre az 1700-diki grófi czímer kék szalaggal alant összekötött két zöld-arany pálmaág között aranykeretes kerekded vörös pajzsban, néhány arany fűszállal is hintett zöld halom mögül kinövőleg tünteti föl a kiterjesztett szárnyú fehér pelikánt, a mint mellét véresre szaggatva, abból a halom tetejét elfoglaló fészken körben álló vörös csőrű és lábú *négy* kis fiát táplálja. A pajzs fölötti kék és vörös ékkövekkel s fehér gyöngyökkel díszített aranykorona legsajátságosabb e czímeren. Ez ugyanis nem a szokásos kilenczgombú grófi korona, hanem körületén tizenegy gomb látható s róla öt gyöngyökkel megrakott aranypánt emelkedik és egyesül középett egy csúcsban, hol a szokásos kereszt helyét ismét egy nagy gyöngy vagy gomb — a koronán látható tizenegyhez hasonló — foglalja el. A korona aljáról két oldalt három-három rövid gyöngyfűzér függ. E grófi korona, a gr. Károlyiak különben szintén 11 gombos koronája mellett is, pántokban záródó alakjánál fogva, úgy hisszük, egyedül áll hazai címer-ink koronái között.

KIS BÁLINT.

AZ ERESZTVÉNYI CSALÁD CZÍMERES LEVELE 1414. ÉVBŐL.

(Színes melléklettel.)

Középkori címereink sorozatát, melynek közlése e folyóirat kiváló feladatát képezi, egy heraldikai és művelődéstörténeti szempontból egyaránt érdekes darabbal kívánjuk gyarapítani, midőn az Eresztvényi családnak Zsigmond királytól kapott címerét színes hasonmásban mutatjuk be tisztelt olvasóinknak.

E címert Zsigmond király Speierben, 1414 szeptember 16-án adományozta udvari szaká-

csának, Eresztvényi Ferencznek, s általa rokonainak.

Eresztvényi Ferencz nemesi családból származott, mely Somogy megyében, Szakácsiban volt birtokos s a XIV. század derekán nevét is e helységről írta.

A Nagy-Lajos korában élt Szakácsi Gedének fia, Miklós nevezi magát először Eresztvényinek. Ennek az Eresztvényi Miklósnak három fia

Nyomt: Ullmann József, Budapest.

AZ ERESZTVÉNYI-CSALÁD CZÍMERE 1414. ÉVBŐL.

volt: Péter, János és Pál. Péter országbírói ítélőmester lett s a törvénykezés terén s a királyi udvarban kifejtett szolgálataival a király különös elismerésére tette magát érdemessé. Ismerjük Nagy-Lajosnak 1364 november 6-án Budán kelt oklevelét, melyben Kont Miklós nádor közbenjárására Miklós mester nejét, Klára asszonyt, Fejéregyházi Pál fia András leányát, fiörökös nélkül elhalt atyja fejéregyházi és egyéb birtokaiban fíu jogon való örökössé praeficiálja.¹ E fíusítás következményekép a házasságukból származott fíu, László, már a Fejéregyházi nevet viseli.

János családi viszonyairól nem maradtak fent közelebbi adatok. Pál három fia, Ferencz, Cherubin és Péter közül az első, Ferencz az, a ki czímerszerzésével alkalmat adott arra, hogy ez alkalommal személyével és családjával foglalkozunk.

Az a körülmény, hogy az egykor Szakácsi nevet viselő nemesi család sarja, Eresztvényi Ferencz, Zsigmond király udvari szakácsaként szerepel, kétségtelessé teszi, hogy az Eresztvényi család azokból a conditionarius népekből vette eredetét, melyek a Balaton nyugati partján megtelepítve, mint királyi szakácsok szolgálták az udvart s foglalkozásuk után adtak nevet lakóhelyüknek, Szakácsi községnek. Nem tartoztak azonban a közönséges szolgálmányosok közé, különben nem szerepelhetek volna nemesi birtokosokként Szakácsi helységben, melynek birtokában Szécsi Miklós nádor, osztályos atyafiaik, Szakácsi Heem és András leányági ivadékaik ellenében 1382 óta folyt pörük kedvező eredményeként az 1385-iki szent Mihálynapí nyolczados törvényszéken hozott ítélettel erősítette meg őket.² Eresztvényi Ferencz maga a király külön szakácsának (*specialis cocus*) helyét foglalta el Zsigmond udvarában, külföldre is elkísérte uralkodóját és hogy foglalkozása semmiben sem volt hátrányos sem önértetére, sem egyéni jelentőségére, mutatja az a tény, hogy nemesi czímert kért urától maga és rokonai számára. Zsigmond, saját szavai-ként, nemcsak a szakács-mesterség gyakorlásában kifejtett buzgalmát, hanem egyéb téren,

«actibus strenuis locis et temporibus incumben-tibus» teljesített szolgálatait is kívánta megju-talmazni, midőn neki nemesi czímert adományozott s e kitüntetését testvéreire, Cherubinre és Péterre, unokatestvérére Fejéregyházi Lászlóra, (az ítélőmester fíára) s nagybátyjára Jánosra, tehát néhai Eresztvényi Miklós összes leszármazóira s ezek mindkét nemű utódaira kiterjesz-tette.

A czímereslevél eredetije a gróf Festetich család keszthelyi levéltárában őrzik; függő pecsétje hiányzik. Szövegét a néhai *Paur Iván* által készített másolat után adjuk, a mint kö-vetkezik:

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex, semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus, quam futuris presentium notitiam habituris salutem in eo, qui dat regibus regnare et victorioso triumphare. A claró lumine throni velud e sole radii nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie dignitatis. Sane ad universorum notitiam tam presentium, quam futurorum harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Franciscus filius Pauli de Erezthwen, specialis cocus nostre maiestatis, nostri culminis accedens conspectum, propositis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum meritis, quibus ipse nobis et celsitudini nostre regie a longinquis temporibus in diversis nostris agendis prosperis et adversis indefesse se ipsum reddidit gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentiam literarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestatis nostre celsitudine eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Johanni filio Nicolai patruo et Ladislao filio Petri de Feyreghaz patrueli, necnon Cherubin et Petro carnalibus fratribus suis, hereditibusque et posteritatibus universis ipsorum ex liberalitate nostra dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Francisci specialis et fidelis coci nostre maiestatis gratis affectibus intuentes servitiorum merita, quibus nedum sui officii magisterio, verum etiam actibus strenuis locis et temporibus incumbentibus totis nisibus studiisque indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem et deinceps tanto studiosius clarere poterit, quo se et suos singularibus honorum gratiis senserit decoratum, ex certa nostre maiestatis scientia et animo deliberato prefato Francisco et per eum memoratis patruo et fratribus suis necnon consanguineis et successoribus ipsorum universis prescripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta conferimus, concedimus et elargimur, ut prefatus Franciscus et predicti patruus et fratres sui ipsorumque heredes et quilibet eorum et posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus literis circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat

¹ Fejér, Codex Dipl. IX/VII. k. 524. l.

² Fejér, i. m. X/VIII. k. 193. l.

et declarat, amodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre, harum nostrarum, quibus sigillum nostrum, quo velut rex Hungarie utimur, est appensum, testimonio litterarum mediante. Datum cis Renum in civitate Spirensi, die dominica proxima¹ post festum exaltationis sancte crucis, anno domini millesimo quadringentesimo quartodecimo, regnorum nostrarum anno Hungarie etc. vicesimo octavo, Romanorum vero quarto.

Az adomány tárgyát képező címér rajza már megjelent a Siebmacher-féle nagy címeres könyv magyarországi részében,² csak hogy rajzban és színezésben nem egészen híven, s a címerrajzhoz adott leírás azt bizonyítja, hogy a munka szerkesztője előtt nem feküdt világos rajz, mely érthetővé tette volna előtte a címér szerkezetét és jelentőségét. Csergheő Géza ugyanis — kinek a heraldika terén szerzett bokros érdemeit korántsem akarom ennek konstatálása által kisebbíteni — a következőkép írja le e címet:

«Osztott pajzs felső kék mezejében két haránt irányban egymás mellé sorakozó, a törzs közepén derékszögben megtört s végével egymásnak irányított, arany lombozatú természetes fa; az alsó mező ezüst és vörös lángokkal van osztva, az egész felett czölöpszerűen fölállított, balra néző ezüst hal. Sisakdísz: két aranylombozatú, arany törzsű természetes fa között balra néző, vízszintesen fekvő vörös hal feje és nyaka. A sisakfoszlány színei: kék és vörös.³

Egyetlen pillantás a színes címerképre, melyet e füzet melléklete gyanánt vesznek t. olvasóink, elég annak megértésére, hogy az, a mit az idézett leírás két haránt irányban egymás mellé sorakozó *stb.* . . . természetes fának nevez, nem egyéb, mint egy mindkét végén derékszögben meghajlított nyárs (ha vasból

¹ Paur másolatában: proximo.

² Csergheő, Der ungarische Adel. 125. tábla.

³ Der ungarische Adel. 158. l. A fordítás ellenőrzése kedvéért nem lesz fölösleges a kissé bonyolult német szöveget egész terjedelmében ide iktatni: «Wappen: Getheilt; oben in B. zwei nebeneinander gereichte, schräg gerichtete, in der Mitte des Stammes im rechten Winkel abgebogene und mit den Enden gegeneinander strebende, g. belaubte n. Bäume; unten mit Flammen von S. und R. getheilt; über das Ganze ein pfahlweise aufgerichteter, links schauender s. Fisch. — Kleinod: Zwischen zwei g. belaubten n. Bäumen mit g. Stamme, Kopf u. Hals eines links schauenden, wagrecht aufliegenden r. Fisches. — Decken: br.»

készült, akkor egyszerűen meghajlítva, ha fanyárs, akkor eresztékek segítségével három darabból összeállítva), melyre a sülésre szánt hal kopoltyuja alatt, nyakánál fogva fel van húzva, s melynek végei zöld (és nem arany) babérlombbal vannak díszítve. Az ekként felszerelt hal (Csoma József szerint¹ márna, én inkább csukának néztem) közepén osztott pajzs kék és ezüst mezejét foglalja el, melynek alsó ezüst mezejében vörös lángok csapkodnak felfelé. A pajzsot fedő sisak oromdíszében ugyane halnak feje ismétlődik, vízszintesen a sisakra fektetve, de vörös színezésben, s a babérlombbal díszített nyárs helyét — a hal a kopoltyún felül levén elvágva — itt már egyenesen két hatalmas lombozatú babérág foglalja el, melyek törzse a sisaktakarókon keresztül közvetlenül a sisakból látszik kinőni.

Az ily módon szerkesztett címet szemügyre véve, ha nem is tudnók, kinek részére lett adományozva, fel kellene ismernünk benne a beszélő címerek ama fajtáját, mely tulajdonosának foglalkozásával ismertet meg bennünket. E címerek egy érdekes példányát, épen Zsigmond király idejéből, a király udvari borbélyá zágrábi Dabi Mihály 1430-iki címerében bírjuk; s habár a két címeradományozást huszonhat év választja el egymástól, ugyanegy észjárás nyilvánul mind a kettő megszerkesztésében.

A mily érdekes egyébként kulturtörténeti szempontból az az adat, hogy Zsigmond király hosszú külföldi útjára is elvitte magával az ő saját külön magyar szakácsát, ép oly figyelemre méltónak tartom azt a tényt, hogy ez a szakácmesterségben jeleskedő érdemes nemes úr művészetének sokféle productuma közül épen a halat választotta nemesi címeréül. Tudjuk régi szakácskönyveinkből is, mily nagy szerepet játszottak a halak a régi magyar konyhában s nem szabad elfelednünk, hogy Eresztvényi Ferencz Szakácsiból való volt, a mely helység nem messze fekszik a halakban bővelkedő Balaton partjától; sőt mikor az Eresztvényiek, Miklós fiai Péter Pál és János, 1378-ban Szakácsi Heem fia Pál fiaival a szakácsii peres birtok felett egyezkedtek, az osztálylevélben különös

¹ Turul, 1890. évf. 113. l.

említést találunk a halászhelyekről, melyek közös használatát mindkét fél kikötötte magának.¹ Kétségtelen ebből, hogy Eresztvényi Ferencz szakácművészetének egyik főspeczialitását a hal képezte s az a mód, melylyel a babérlombbal díszített nyárs — babérral szokták főzni a csukát a XVI. században is, és hogy a címerekben lefestett lomb csakugyan babérfa lombja, azt az oromdísz lombjában látható piros bogyról ismerhetjük fel — a hal nyakán keresztül van ütve, talán a hal készítésének, vagy pedig feltalálásának egyik módjá-

¹ Fejér, i. m. X/VIII. k. 193. l.

val ismerteti meg a középkori szakácmesterség buvárait.

De ez már nem tartozik a heraldikára.

A címér halaványzöld keretbe foglalt s világoskék arabeszekkel díszített halavány rózsaszín szőnyegre van helyezve. Méreteiben az ismert címerek közül leginkább a Petneházyak 1417-iki címérével s a négy 1418-ban adományozott címerrel, u. m. a Mohorai, Moghi, Chontus és Gyalokai családok címereivel egyezik, a nélkül azonban, hogy közte és a címerek között szerkezetre, ornamentikára s kivitelre valami közös vonást ismerhetnénk fel.

SCHÖNHERR GYULA.

A BOROSJENEI TISZA CSALÁD ŐSEI.

(Harmadik közlemény.)

IV.

Mikor az öreg Tisza Istvánnak *Doczó Zsuzsánndától* származott egyetlen fia, belátván, hogy magyarországi birtokait semmi úton-módon meg nem tarthatja, Erdélybe költözködött, olyan jószág nélkül szűkölködő szegény legény volt, hogy az utolsó végbeli katona vagy kóborló hajdu sem irigyelhette sorsát. Mert akár elkölt legyen a *dévai* nemes udvarház, meg a tordavármegyei *fügedi* birtok még atyja életében, akár huga és mostohája osztozkodott rajta, annyi bizonyos, hogy neki az ősi kardon kívül nem maradt egyebe egy tarisznyára való adományos meg zálogos levélnél. A leveleket híven megőrizte, de a kardon hüvelyében hagyá rozsdásodni és a milyen mozgalmas, viszontagság-teljes volt az atyja élete, ép oly csöndes egyhangúságban telt el az övé. Rokonai, a kik vele együtt Apaffy Mihály védő szárnyai alá menekültek, a fejedelmi udvarban vagy a csatatéren próbáltak szerencsét, ő pedig mikor *Görgény-Szent-Imrén* egy kis jószágot kapott adományba, megházasodott és mialatt kuruczoklabanczok egymást ölték, vágták, megült magának békeességben tüzelője mellett s mint a tordavármegyei *fiscalis tizedek bérllője*, feleségével,

Bakó Katával kevés jövedelméből napról-napra éldegélt. Még a jószágszerzési hajlamot sem örökölte atyjától, a nyilvánosság előtt pedig oly annyira nem szerepelt, hogy halála után nemsokára a nevét is elfeledték.¹

De bármily keveset törődött is az erdélyi dolgokkal, a magyarországi eseményeket feszült figyelemmel kísérte, mert szíve mélyen nem tudott lemondani arról a reménységről, hogy még valamikor gazdag földesúr lesz belőle vagy a maradékából. Ő is, mint sok más, vele egy hajóban evező *futott nemes*, azzal vigasztalgatta magát, hogy ha majd a pogány ellenség hatalmát a keresztény fegyverek megtörik, fel-

¹ Legalább a később kihallgatott tanúk nem voltak bizonyosak abban, hogy *Istvánnak* vagy *Györgynek* hívták-e? fia 1717-ben a következőket jegyezte fel róla: «Néhai édes atyám *borosjenei Tisza István* uram, maga édes hazájából, nemes magyarországi ős, örökös jószágai-ból a pogány törököknek kegyetlenségek által kiűzet-tét, több nemes főrendekkel együtt in exilium nemes Erdélyországában, akkori regens boldog emlékeztű Apaffi Mihály fejedelem szárnyai s protectiója alá magát recipiálván, nemes Thorda vármegyében *Görgény szent Imrén*, azon kegyes fejedelem gratiájából bizonyos possessionaria portiot quod subsistentiam donationaliter obtinealt volt» stb. (*Országos Levéltár. Process. Tabul. 4-4322. V.*)

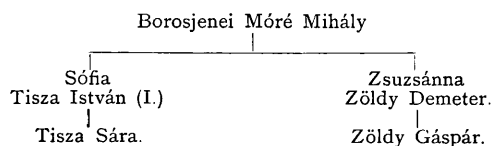
szabadul a hódoltság és a szegény magyarországi bujdosók vissza fognak térni apák örökébe. És ez a hit olyan erős gyökeret vert benne, hogy mikor a csatatérről jó hírek érkeztek s az emberek azt beszéltek, hogy a keresztény hadak már *Budavár* ostromára készülnek, előszedegette féltő gonddal őrzött okleveleit és bármely perczen kész volt arra, hogy a törvény előtt is megmutassa a maga igazságát. Fölkereste a fejedelmi udvart és *Sára* hugával, a ki *Alvinczy* András halála után *Petki Nagy Pál*hoz ment feleségül, meg *borosjenei Zöldy Gáspárral* együtt,¹ a biharvármegyei *Bradest, Fulka, Törpefalva* és *Pata-Ósi* birtokokra, miket atyjának még *Barcsay Ákos* adományozott, 1685 november 2-án *nova donatiot* szerzett.²

A következő esztendőben csakugyan visszafoglalták Budát a töröktől és minden gondolkodó ember látta, hogy a félhold uralkodása immáron vége felé közeledik. Tisza István *Váradra* függesztette szemét s mikor 1692 junius 5-én annak ormára is kitűzték a *Megváltó* jelvényét, azt hitte, hogy most már semmi sem áll útjában annak, hogy őstül maradt sok szép jószágát kezéhez vegye. Csakugyan ki is hirdették minden vármegyében, hogy a kinek a töröktől visszafoglalt területen birtoka van, álljon elő és producálja a maga igazságát, mert «*az igaz possessorokat jó útban vezérlik*».³

Említettük már, hogy Tisza István édes anyja jussán a *váradai Kiss család* ivadéka volt, melynek hajdan Bihar és Zaránd vármegyében nagy kiterjedésű jószágai voltak. Ez a család fiúágon már a XVII-ik század elején kipusztult, sőt a többi leányági utódok közül is csak az egy *borosjenei Krajnik I. dszáló* élt még, de mint-hogy az öreg Tisza István halálakor az oklevelek egy része leányára, *Alvinczy* Andrásnéra,

¹ Apaffy Mihály fejedelem összesen 4026 frtban inscribálta az elősorolt birtokokat (*Orsz. Levéltár. Neoacquist. fasc. 18. nr. 6.*)

² Az összeköttetés így áll:

³ Cseby Pogány Mihály levele 1691 január 28-án a b. Perényi család levéltárában.

később pedig gr. Bethlen Jánosnéra szállott, II. Istvánnak az volt most a legfőbb gondja, hogy a genealogiát tisztába hozván, kimutassa, hogy Tisza Sára maradékainak a váradai Kiss örökséghez semmi jussok sincsen. E végből 1698 augusztus havában *Erdő-Csanádon, Gyulafejérvárott* és *Alvinczen* tanúkihallgatást tartott, melyből kiderült, hogy gr. Bethlen Jánosné, édes atyjának második feleségétől *Móré Zsófiától* származik, az ő anyja pedig *Doczó Zsuzsánna*, a birtokszerző váradai Kiss Jánosnak szépunkája volt. A kihallgatott tanuk közül *Krajnik István* özvegye *Vancza Erzsébet*, *Balogh György* és *Pipályi György* — mind borosjenei futott nemesek — azt is nyilván vallották, hogy az öreg Tisza István Várad és Jenő bukása előtt, Zaránd vármegyében *Agyát, Szintyét, Kis-Fenőt*, Biharban pedig *Gyapjút*, felesége jussán, a többi osztályos atyafiakkal együtt békességben birtokolta.¹

Igy tehát a genealogiával rendbe jöven, nem volt hátra más, mint a Bécsben székelő, úgynevezett *Neoacquisticai Commissio* elé terjeszteni az ügyet, oklevelekkel igazolván a váradai Kiss családnak az elősorolt birtokokhoz való tulajdonjogát. De úgy látszik, ezt már inkább fiára akarta bízni, kiből bölcs előrelátással *prokátort* nevelt s a ki épen ebben az időben vett búcsut a cancelláriától és nemsokára hírneves ügyvéd váltott belőle.

Tisza György a következő 1699. esztendőben hozzá is fogott a dologhoz és összegyűjtven az okleveleket, személyesen ment föl Bécsbe. De jól ösmervén a világ folyását, tanácsosabbnak tartá kiegyezni gr. Bethlen Jánosnéval, a ki előkelő összeköttetéseinél fogva sok hasznára lehetett az ügynek s mint Tisza örökös, más oldalról különben is érdekelt vala. Megindították tehát az eljárást s valami 20—25 faluhoz

¹ «Tudom bizonyosan, hogy . . . idősbik *Tisza István, Krajnik István, Feltóti Mihály, Vancsa György* uramék birták Zaránd vármegyében *Agyát, Szintyét, Gorbának felét*, item Bihar vármegyében *Gyapjút*, mely jószágot négy felé osztottak.» (Pipályi György vallomása.) A tanú előadását az oklevelek is megerősítik, fentebb láttuk, hogy Krajnik és Tisza István 1675-ben Gyapju falu birtoklására nézve váradai Ali *iszpahival* megegyeztek. (Az idézett tanúkihallgatások az *Orsz. Levéltárban. Process. Tabul. 4—4522. P. és O.* alatt őriztetnek.)

való igényüket jelentették be a *Neoaquistica-Commissiónak* s az öreg Tisza azzal a megnyugtató érzéssel szállott sírjába, hogy bár gyermekeire a *görgényszentimrei* kis jószágon kívül egyebet nem hagyhat, Isten kegyelméből urak lesznek azok mégis rövid időn. Holta napjáig a reménység táplálta. A görgényi vén katonák a múlt század közepén még emlékeztek a nagy *fejér szakállú, magas termetű öreg úrra, a ki fakó lovon, seprű szűnű mentében, dolmányban és kozák süvegben járt-kelt közöttük.*¹

Bakó Katától két gyermeke maradt: a most említett György, a ki 1680 körül született² és Klára, kinek első férje *héjasfalvi Nagy Zsigmond*, a második pedig *haranglábi Horváth Ádám* volt, de ettől elvált.³

* * *

Ideje már, hogy közelebről megösmérkedjünk azzal a sokat emlegetett *váradai Kis* örökséggel, melyért a Tisza család félszázadnál tovább perlekedett s mely a görgényi szegény nemes ember unokáját sokaktól irigyelt gazdag földesúrrá tette.

Báthory Zsigmond erdélyi vajda Gyulafejérvárott 1590 augusztus 25-én, magban szakadt Szalay Jánosnak Zaránd vármegyében levő három faluját *Agyát, Szintyét, Kis-Jenőt* Váradon lakó hű szolgájának Kis Jánosnak adományozta, a ki a következő esztendőben az adományozott jószág birodalmába a váradai káptalan által ellenmondás nélkül be is vezetett.⁴

¹ *Fábián György* és *Csorba János* görgényi pixidariusok, meg *Menyhárt Gergely* vallomása szerint azonban *Györgynek* hívták volna, de *Csorba János* még sem merete ezt határozottan állítani, mondván; «ennek a Tiszának egy fia is volt, de nem emlékezem jól reája, melyiket minek hívták, de még is úgy gyanakszom, hogy az öreget Györgynek hívták, mert azon házat Tisza György házának hívták, a fia pedig abban az időben mint deák cancellárián lakott itélő mesternél.» A tanúk 1761-ben vallanak. (*Orsz. Levéltár. N. R. A. fasc. 278 nr. 49.*)

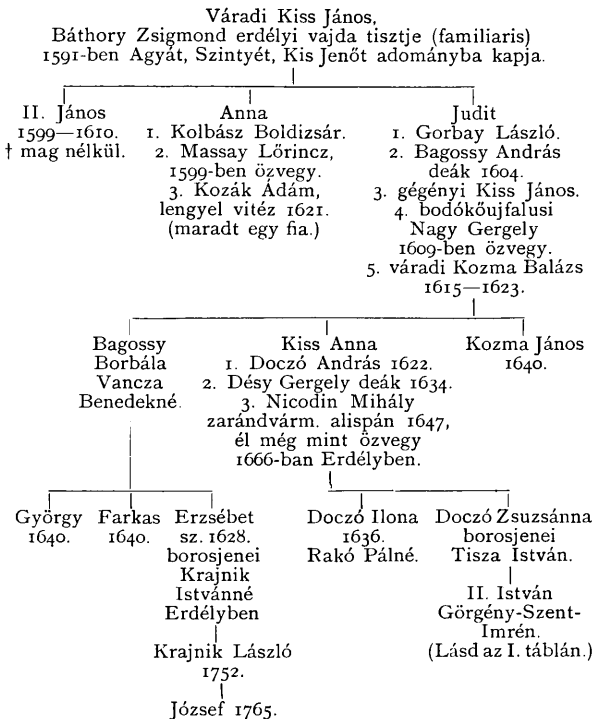
² Ezt onnan tudjuk, mert *Zalányi László Torda* vármegyei esküdtnék 1750 augusztus 8-án kelt bizonyítványa szerint, a mondott időben már felül volt a *hetvenen.* (I. a sokszor idézett táblai pörben nr. 2. alatt.)

³ (*Orsz. Levéltár. Proc. Tab. 4-4308. BB. alatt.*)

⁴ A *neoaquistica commissio* előtt fölmutatott hiteles másolata az országos Levéltárban őriztetik (*Neoacquist. fasc. 18. nr. 6.*)

Ezt megelőzőleg már 1584-ben megvásárolta a *Sidó* családtól a biharmegyei *Gyapju* birtokot és donatiót szerzett reá. A mellett Váradon a *Szent Jakab* utczában nemesi curiája, a *Koszorús* hegyen pedig szőlője is volt, úgy, hogy mikor a század vége felé meghalt, gyermekeire igen szép örökséget hagyott. Egy fia és két leánya maradt: *János, Anna, Judit.*¹

A két első kevés gondot okoz nekünk, de *Judit*nak, a ki a borosjenei Tisza család ősanja volt és ötször ment férjhez, olyan complicált a genealogiája, hogy egyszerű elbeszélés után bajos dolog volna megérteni. Ide iktatjuk hát mindenekelőtt a következő, hiteles okleveleken alapuló leszármazási táblázatot, mely váradai *Kiss János* leányági ivadékainak vérséges összeköttetését kellő világításba helyezi:

A táblázaton álló II. *Jánosnak*, a ki 1610 november 13-án Kolya Pétertől Váradon, a *Hosszú utczában* egy házat vásárolt, tökéletesen magva szakadt, és birtokai, az adománylevelek rételmében testvérhugaira szállottak.²

¹ U. o. és *Proc. Tab. 4-4322. M. alatt.*

² *Neoacquist. fasc. 18 nr. 6.* Mikor halt meg? nem tudjuk, de 1621-ben mint «*in semine utriusque sexus deficiens*» említetik.

Anna, minekutána Kolbász Boldizsár és Váradi Massay Lőrincz nevű házastársait már 1599-ben eltemette, utolszor a lengyel Kozák Ádámhoz ment férjhez s később elköltözködött Magyarországból. Ettől egy fia is származott, de keresztnévét nem tudjuk.

Történt pedig, hogy Kozák Ádám török fogságba kerülván, nagy sarczon szabadult és felesége, hogy a pénznek szerét tehesse, testvérhugával olyan szerződésre lépett, hogy 800 frétt meg egy ezüst hüvelyű aranyos szablyáért, a mit néhai édes atyjuknak Báthory István lengyel király ajándékozott 1621-ben, összes magyarországi birtokairól lemondott, és eszerint a váradi Kis örökség osztatlanul Juditra szállott.¹

Ahhoz tartozott pedig a már elősoroltakon kívül a Zaránd vármegyei *Egregy* és *Fejéregyháza* is, mely Kiss Anna első férjének Kolbász Miklósnak magtalan halála után, ruszakai Kornis Zsigmond fejedelmi tanácsúrra és zarándi főispánra szállott. A főúr azonban 1599-ben vissza ajándékozta azt az özvegynek és testvéreinek, sőt Báthory András erdélyi vajdától még *«nova donatiót»* is szerzett nekik.²

Judit asszony tehát, a ki 1599-ben még serdülő leányka volt, tizenöt esztendő mulva pedig ötödik férjével élte a szent házasság örömeit, gazdag örökös vala, és nem csodálkozhatunk rajta, hogy sohasem hagyták sokáig bús özvegy-ségben epekedni. Mikor a négy *első*t tisztességgel eltemette, olyan formán, hogy *jenei Gorbay Lászlón* kezdé, *Bagossy András* deákon, meg *gégényi Kiss Jánoson* folytatá és *Nagy Gergelyen* végezte, még mindig fiatalnak érezte magát, — a minthogy az is volt, — és ötödször *váradi*

Kozma Balázst boldogította szerelmével. Ezzel aztán meg is nyugodott, de hogy melyik élte túl a másikat? arról hallgat a krónika.

Öt rendbeli házasságából csak két leánya meg egy fia maradt (mindegyiknek más apja volt), nevezetesen *Bagossy Borbála*, *Kiss Anna* és *borosjenei Kozma János*, a ki úgy látszik mag nélkül halt el, mert ivadékai később a Tisza család nagy pörében nem szerepelnek.

Bagossy Borbála Vancza Benedek felesége volt. Két fia maradt, *György* és *Farkas*, meg egy leánya Erzsébet, a ki 1698-ban mint borosjenei *Kraynik István* özvegye a tordavármegyei Erdő-Csanádon lakott. Valószínű, hogy Vancza Benedek fiainak is magvuk szakadt, mert róluk sincsen szó a most említett pörben, már pedig ha élnek, bizonyára előállanak a maguk igazságával, a mint előállott *Kraynik József*, osztályrészt követelvén Tisza Lászlótól a váradi Kiss örökségből.

Judit asszony harmadik gyermeke, *Kiss Anna*, a ki bennünket legjobban érdekel, édes anyja példáját követte, de még sem vitte olyan sokra, mert mindössze is három férje volt, u. m.: *Daczó András*, *Désy Gergely dedk* borosjenei harminczados, meg *Nicodin* (vagy Nikudy) *Mihály*, alkalmasint ugyanaz, a ki 1647-ben Zarándvármegyének alispánja vala. Gyermekei azonban csupán Daczó Andrástól maradtak, *Ilona* bizonyos *Rakó Pálné* és *Zsuzsánna* borosjenei Tisza István hitvestársa.¹

¹ A szerződés a váradi káptalan előtt kötöttetett, a hol Kozma és Bornemissza László is megjelentek. István lengyel király kardja következőképen említettik: *«gladium quoque incurvum in vulgaris szablya vocatum, quem alias olim serenissimus quondam princeps Stephanus dei gratia Poloniae Rex, magnus dux Lituaniae etc. praememorato quondam Joanni Kiss seniori in et pro fidelibus servitiis suis muneris honorarii et regalis loco donasse dicebatur, vaginam ex mero argento auro scilicet et inducto habentem.»* Kiss Anna ezt a kardot Kozák Ádámtól származott fia részére kötötte ki. (Process. Tab. 4—4322. M.)

² Báthory András adománylevele Kolozsvárta 1599 május 28-án kelt. Hiteles másolata *Neoacquist. fasc. 18. nr. 6.* (subnr. 22.)

¹ *«Exponitur nobis in personis nobilium foeminae Annae Kis, primum quidem Andreae Doczo, deinde Gregorii litterati Désy egregiorum relictae viduae, filiae autem egregii quondam Joannis Kis, ex nobili dudum domina Juditha Kis, primo Ladislai Gorbai, secundo Andreae litterari Bagosi, tertio sua, quarto Gregorii Nagy, postremo vero Blasii Kozma omnino de dicta Boros Jenő egregiorum quondam, ac Georgii et Wolffgangi Vancza, filiorum quondam Demetrii Vancza, ex nobili olim foemina Barbara Bagosi, filia dicti quondam Andreae litterari Bagosi, ex praefata dudum domina Juditha Kis, consate ipsorum progenitorum. Qualiter ipsi cum egregio Joanne Kozma de dicta Boros Jenő, filio dicti quondam Blasii Kozma ex saepius dicta jam olim domina Juditha Kis progenito etc. (I. Rákóczy György fejedelemnek Kolozsvárta 1640. január 17-én kelt leveléből; az itt felsorolt genealogiai adatokat a sokszor említett pörökhöz csatolt okleveleken kívül még a *Neoacquist. fasc. 18. nr. 6.* alatt őrzött hiteles documentumok is igazolják. I. még az*

Doczó András maga is szerző ember volt és nem csak megbecsülte, de gyarapította is felesége vagyonát. Ifjabb éveiben *Kornis Zsigmondot* szolgálta kardjával, sok hadakban forgott vele, és rabságában is híven kitartott mellette. Ezért a főúr 1619 szeptember 13-án Záránd vármegyében két kis falut ajándékozott neki: *Borjugot* és *Revekest*, később pedig egy *Dezriben* álló házzal jutalmazta sok hasznos szolgálatját. Ezenkívül megvásárolta még 1622-ben Kozma Balázsszal *Gorbának* felét, mely birtok, mint tudjuk, később vejére, Tisza Istvánra szállott, mert úgy látszik, hogy másik leánya *Ilona*, magnélkül halt el.¹

I. Rákóczy György fejedelem 1640 január 17-én megparancsolta Záránd vármegye tisztjeinek, hogy Váradi Kiss János maradékai között osztályt tegyenek. Osztályos atyafiak voltak Kiss Anna, előbb Doczó András, akkor már Deésy Gergely özvegye, Vancza György és Farkas (Bagossy Borbála fiai) meg Kozma János; az osztályos egyezség tárgyát pedig a borosjenei curián kívül, *Agya*, *Szintye*, *Kis Jenő* egészben, továbbá a *fejéregyházi*, *egregyi* s végre mint újabb acquisitumok a *gorbai*, *kápolnai* és *lökősházi* rész-birtokok képezték. *Gyapju* és a többi ősrül maradt biharvármegyei jószágok nincsenek felsorolva, mivelhogy azokra nézve Záránd vármegye tisztviselői úgy sem intézkedhettek volna.²

A vagyon oroszlán része Kiss Anna kezén maradt, a ki apródonként még szerzett is hozzá özvegyisége idején fél-rakoskagott jövedelméből,³ és szükség esetén asszony létére is megtudta védelmezni a maga igazságát minden törvénytelen háborgatók ellen. II. Rákóczy György

idézett 1698-iki tanúkihallgatásokat *Proc. Tab. 4—4322. P. és O. alatt.*)

¹ *Neoacquist. fasc. 18. nr. 6.* Doczó András halála után, özvegye másodszor is férjhez menván, 1636-ban két leányával az atyjukról maradt ingóságokon megosztott. A borosjenei házat 200 frtra becsülték, az ingóság, az arany-, ezüstneműn, meg egy kocsin kívül, mely az özvegynek jutott, 598 frt és 90 pénzért volt. (U. o.)

² Úgy látszik, hogy csak a zárándmegyei birtokok kerültek osztály alá, és a Bihar vármegyében fekvő javakat ezután is közösen birtokolták. *Proc. Tab. id. h.*

³ *Panusest* zárándmegyei falut egy *Nagykápolnán* lévő jobbágy telekkel együtt, 1641 február 22-én Ács Istvánétól 200 talléron zálogba vette. *Acta Neoacquist. fasc. 18. nr. 6.*

fejedelem a fiscális jószágokat összeiratván, a jogügyek igazgatója *Agyát* és *Kis-Jenőt* el akarta foglalni tőle, de tiltakozott és 1650 október 24-én a megyesi terminuson oklevelekkel bizonyította, hogy azokhoz a fiscusnak semmi köze sincsen.¹ A következő esztendőben, mikor már harmadszor is özvegyen maradt, *Nadab* faluban egy malomhelyet vásárolt, és ettől fogva nagy sok ideig semmit sem hallunk felőle. Mikor újra találkozunk vele az oklevelekben, már akkora jóléthez, gazdagsághoz szokott úrasszony Apaffy Mihály erdélyi fejedelem kegyelemkenyerén tengődött. Bezzeg elkölt volna most az istenadtának az a sok jó pénz, a mit földbe, birtokvásárlásokba ölt. Epen úgy járt, mint veje Tisza István, azzal a különbséggel, hogy asszony volt s egyedül gyámoltalanul állott a világban. Mert a míg Várad és Boros-Jenő állott, addig ő is békességgel bírhatta a maga birodalmát, de a mint a török betette oda a lábát, bátran koldusbotot vehetett a kezébe.

A Bihar és Záránd vármegyei nemesség nagy része Erdélybe futott. A fejedelem hol itt, hol amott letelepítette őket, rendükhöz és állapotukhoz képest kinek egész falut, kinek egy-két jobbágyhelyet adományozván. A borosjeneieknek többnyire Torda vármegyében, a görgényi uradalomban rendelt szállást² és itt találjuk 1666-ban Doczó Zsuzsánna édes anyját is, mint idő nap előtt elaggott, gyámoltalan, beteges özvegy asszonyt. Miért nem húzódott meg utolsó napjaira vejénél, a kinek legalább hajléka, fedele maradt... ki tudná azt megmondani?

Tisza István felesége már akkor idegen asszony volt s talán rossz szemmel is nézték volna a szegény földönfutót, a ki a helyett, hogy gazdagságot, vagyont hagyott volna rájuk, még az ő kegyelmükre szorult. Igaz, hogy abban nem volt vétkes, de még sem akart útjában lenni senkinek és bujdosott a bujdosókkal...

De a sok nyomorúság utoljára is megtörte, megalázta s mikor egyszer a fejedelem Görgény-Szent-Imrén mulatott, elébe állott, hogy könyö-

¹ *Proc. Tab. 4—4322. O. alatt.*

² Itt laktak többek között a Tiszáékkal rokon *Vancza* és *Zöldy* családok, *Krajnik István* előbb Kolozs vármegyében Széplakon tartózkodott, de özvegye Tordába *Erdő-Csanádra* került.

rüljön rajta. Apaffy jó ember volt, megszánta és 1666 augusztus 6-án egy jobbágyot adott neki, hogy holmi keveset szántson, vessen szegénynek és fahordással tartsa . . .

A jobbágyot Adorjánban lakozó *Markus Péternek* hívták. És a hatalmas földes asszony a kit valamikor, nem is olyan régen, még hat falu népe süvegelt, most hálát adhatott. Istenének, hogy akadt valaki, a ki kandallóját tüzzel táplálta.¹

* * *

Mikor a karloviczi békekötés után (1699 január 26.) a bécsi udvar *Kollonich* bibornoknak Magyarország kormányzására vonatkozó reformjait életbe léptette, a *Neoacquistica Commissio* is megkezdé működését. Már évek óta emlegették ezt az országban, és a szegény magyarok eleinte minden jó: vártak tőle. Régi, gazdag földesúri családok ivadékai, kiknek uradalmait, kastélyait a török hódítás elsodorta; kis nemesek, kiket a pogány az ősi fedél alól világgá üldözött és már nap élő kenyerek sem igen volt, áldották, magasztalták a kegyelmes fejedelmet, a ki megemlékezvén koronázási esküjéről, a töröktől elfoglalt jószágokat vissza akarja adni jogos tulajdonosaiknak. De nagyon hamar kiábrándultak és belátták, hogy mégis csak igaza van annak a bibliából travesztalt régi magyar közmondásnak, hogy: *«Avagy jöhet-e valami jó Bécsből?»*

Mert a világtól elmaradt hétszilvafás nemesek, de még az urak közül is sokan szentül hitték, hogy most már egyszerűen fölmutatják a megsárgult pergameneket, miket úgy őriztek, mint a szemük fényét, és tüstént visszanyerik ősapáiknak drága véren, vagy még drágább pénzen szerzett örökségét. Honnan is tudhatták volna, hogy az úgynevezett *Ujszerzeményi bizottmány*

¹ «Néhai nemzetes borosjenei Nykudi Mihály özvegye Kis Anna asszony alázatos könyörgéséből értjük s mind magunk is szemünkkel látjuk értelen és megöregedett gyámoltalan állapotját, s mind peniglen kiváltképen azt is szemünk előtt viselvén, hogy Isten ő felsége igaz itéletiből több becsületes főrendekkel ötet is édes hazájából kiszorította s ily esett, gyámoltalan állapotjában bujdosásra juttatta, kiért . . . élete táplálására és segítségére életéig rendelnünk ez gergényi jószágunkból egy ház jobbágyot» stb. stb. (*Országos Levéltár Proc. Tab. 4—4308. G. alatt.*)

a magyar nemzetet halálból gyűlölő *Kollonich* érsek furfangos találmánya, arra a célra, hogy az üres kincstárt megtöltse és hogy az udvar kegyeltjeit gazdaggá, hatalmassá tegye?¹

Mikor föltette magában, hogy a nemzet ő, *elavult* alkotmányát, az örökös tartományok példájára gyökeresen átalakítja, abból az elvből indult ki, hogy Magyarország fegyverrel visszahódított föld lévén, törvényeit ezentúl az uralkodó önkénye szabja. És mert ezt az elvet a kormányzás minden ágában következetesen keresztül akarta vinni, erősen hangsúlyozta, hogy a mit Leopold, a maga pénzén, a maga német katonáinak vérével (?) a töröktől visszafoglalt, azt nem köteles sem a szent koronához visszakapcsolni, sem a régi birtokosoknak, vagy örökösöknek visszaadni, hanemha különös *kegyelemképen*. Ezt a kegyelmet pedig a király a *Neoacquistica Commissio* által gyakorolta olyan formán, hogy bekivánták a birtok kereső urak és nemesek okleveleit, és a kinek igazsága kiderült, megalkudtak vele bizonyos summában. Ha tudott hamarosan fizetni, jó, de ha nem tehetette szerét a pénznek, azé lett a birtok, a ki többet adott érte s még örvendhetett a jámbor, ha okleveleit visszakapta. A kinek volt egy-két hatalmas pártfogója Bécsben, az csak boldogulhatott valahogy, de a kinek se pénze, se protectiója, csak a *szín igazsága*, azon úgy elverték a port a németek, hogy holta napjáig megemlegette.

De megtörtént az is, hogy valakinek minden dolgát rendben találták, fizetni is tudott volna, mégis kiforgatták a maga jogos örökségéből, olykor közönséges nyereségvágyból, gyakrabban előkelő, hatalmas főurak kedvéért, a kik a gyors meggazdagodásnak ezt az eddigelé ösmeretlen módját lelketlenül kizsákmányolták. Ilyen-

¹ Ki ne ösmerné hirhedt mondását: *«Faciám Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam»*, a mit némelyek a következő változatban jegyezték föl: *«Magyarországot előbb kollussá, azután catholicussá, végre németté kell tenni»*. Érdekesnek tartjuk fölemlíteni, hogy a *Kollonichok* horvát eredetű magyar nemesek voltak s a török hódítás kezdetén menekültek az örökös tartományokba. *Seyfrid Kollonich* báró a XVI. század utolsó negyedében Magyarországon harcolt és felesége után, a ki *Perényi Istvánnak Dobó Annától* született *Zsófia* leánya volt, a nagybirtokos főurak sorába emelkedett. A bécsi békekötés után Dunáninnen főkapitány lett, s mind halálig igaz magyarnak mutatta magát.

kor valamelyes ürügy alatt visszautasították a szegény igazságkereső embert s ráadásul még a leveleit is elkobozták, mehetett aztán Pontius-tól Pilátusig a maga panaszával. Az ilyen *török jogon* elharácsolts jóságokról mondja II. Rákóczy Ferencz *Emlékiratában*, hogy mikor uradalmakká növekedtek, Leopold a maga minisztereit gazdagította velök s általában úgy jellemzi a bizottság működését, hogy az Magyarországot végső romlással fenyegette. Annyi bizonyos, hogy megdöbbentő visszaélések történtek és számos példát tudnánk fölhozni annak igazolására, hogy a *Commissio Neoacquistica*, törvényes szín alatt, valósággal rabolt és fosztogatott.¹

Hanem hát Tisza György mindezt csak később tanulta meg a maga kárán s most jó reménységgel volt eltelve, épen mint a többi magyarok. Tarsolyába rakta a leveleket, lovat nyergeltett és nagy hamarsággal Bécsben teremvén, 1699 augusztus 18-án már producálta is a maga igazságát a bizottság előtt.² És minek utána a commissarius urak saját szemükkal látták és olvasták az okleveleket, Tisza mint prókátor ember, élvén a gyanúpörrel, lemásolá azokat egyenként és a bizottság előtt annak rendje s módja szerint revidiáltatván, hitelesítettvén, az eredetieket visszakövetelte. Sőt olyan elővigyázó volt, hogy minden eshetőségre való tekintetből, bizonyítványt is kért magának arról, hogy a documentumokat eredetiben mutatta föl.³ Aligha nem

¹ Manapság is számosan élnek közöttünk a társadalom legfelsőbb osztályában, kiknek ősei a *Neoacquistica Commissio* fénykorában szereztek maguknak gazdagságot, rangot, kitüntetést, sok szegény nemes embernek örökös romlásával. A ki a bizottság működésére vonatkozó bőséges levéltári anyagot feldolgozná, bizony fölötébb tanulságos munkát végezne.

² A családi hagyomány Tisza Györgyről és fiáról mai napig fentartotta, hogy lovuk hátán többször megérték az utat *Tordáról Bécsig*.

³ Tisza György 38 oklevelet egy 93 lapra terjedő ívrét alakú füzetben saját kezével másolt le. Bizonyos *Fürstenbusch* nevű beamter minden egyes lapot gondosan revidiált, s a másolatokat az eredetiekkel összeolvastván, következő záradékkal látta el: «*Revisum penes suum originale et authenticatum coram latenus deputatis DD. Commissariis, Viennae die 18. mensis Augusti et sequentibus. Anno domini 1699.*» Az eredeti oklevelek később a pörben is producáltattak, hitelességükhöz tehát kétség nem férhet. (*Neoacquist. fasc. 18. nr. 6. Fürstenbusch említett bizonyítványa. Proc. Tab. 4—4322. X. alatt.*)

informálták már Bécsben, hogy kötve kell hinni a németnek.

Akkor aztán ha kedve tartotta untig, fáradtig gyönyörködhetett a császári város ritkaságaiban, vagy akár Tordafelé is fordíthatta lova kantárszárát, mert a bizottság véleményadás végett áttette az ügyet a *Causarum Directorhoz*, a ki pedig csak a következő év július 5-én terjesztette elő a maga jelentését. Hát bíz, abban nem sok öröme telhetett Tisza György uramnak, mert *Horváth Simonchich János*, a jogügyek igazgatója, a fiscus érdekeit minden törvénynél és igazságnál előbb valónak tartván, szép kilátásait alaposan tönkre tette.

De úgy látszik, hogy ennek nagy részben ő maga volt az oka, mert nem győzte bevárni, míg a director, a ki az erdélyi fejedelmek adományai ellen bizonyos elvi jelentőségű kifogást emelt, — saját jó szántából terjeszti elő az ügyet, de addig sürgette, nógatta, a különben is sokfelől zaklatott embert, hogy informálja már a bizottságot, míg végre megboszankodott, és teljesítette ugyan óhaját, de nem volt abban semmi köszönet.⁴

Mert jelentésében rövid kivonatokat közölvén a Tisza család okleveleiből, első sorban is azt a kérdést vetette föl, hogy volt e joga Báthory Zsigmond vajdának Bihar és Zaránd vármegyében jóságokat adományozni? — mert míg ezt a birtok kereső erdélyi urak törvényvel vagy privilegiummal be nem bizonyítják, addig a bemutatott documentumok értéke felől ítéletet mondani nem lehet.⁵

Mint hogy pedig — így folytatja tovább okoskodását — a fél által előterjesztett jog- és birtok

⁴ A fiscus jelentésében olvassuk: «*Quando quidem Egregius Georgius Tisza, non obstante eo stb. . . intuitu praetensionum suarum informationem et opinionem a me dandam adurgeret. Ideo respondeo etc.*»

⁵ «*Quia tamen hic loci quoque recurreret . . . quaestio legalis, quo jure, qualique privilegio idem vajvoda Transylvaniae, in praedicto comitatu Bihariensi aliisque vicinis districtibus bona et jura possessionaria conferendi facultatem (quae legitimis tantummodo Hungariae Regibus competeret) sibi vendicasset? — Idcirco antequam memorati domini transylvani hanc legalem difficultatem ex parte Fiscus Regii (cui similis objectio competeret) propositam sufficienter refurent, autoritatemque Principum Transylvaniae in conferendo, lege aut privilegio remonstrent ac stabiliant, super validitate productorum suorum directam resolutionem sortiri nequeunt.*»

viszonyok kivétel nélkül erdélyi fejedelmek adományain alapulnak, és neki mint a fiscus képviselőjének az a határozott meggyőződése, hogy a fejedelmek Magyarország kapcsolt részeiben az adományozás jogát a királyi tekintély rovására csak bitorolták: a commissio, mint bíróság mindenekelőtt ezt a kérdést döntse el. A maga részéről különben kijelenti, hogy ettől az álláspontjától csakis abban az esetben tér el, ha ő felsége másképen határoz, mert esküszegésnek tartaná eltérni, hogy a szent korona jogai bármi okból is rövidséget szenvedjenek. Minthogy azonban ő csak fél s a bíró tisztjét a commissio gyakorolja, kétségtelen dolog, hogy jogában van az általa támasztott nehézségeket úgy mérésékelni, a mint ő felsége szolgálata megköveteli. Végre bizonyíthatja, hogy ő minden személyes tekintet nélkül egyedül kötelességét teljesíti, és legjobb tehetsége szerint informálta a bizottságot, hogy a törvénynek eleget lehessen tenni. Megjegyzi azonban, hogy a Tisza család a birtokszerzőkkel való vérséges összeköttetését sem igazolja, már pedig a leszármazás bizonyítása nélkül, törvényes örökösödésre senki sem tarthat számot.¹

Hát már ebben az egyben csakugyan igazsága volt a fiscusnak.

Feltűnő a jelentésnek szokatlanul éles, vitázó, sőt provocáló hangja, a mit nem indokolhat egészen az a körülmény, hogy Tisza György, a hatalmas embert talán megboszottotta. Hihetőbb, hogy gróf Bethlen Jánosék minden összeköttetésüket felhasználták Bécsben, hogy jóakarókat szerezzenek az ügynek, a miről tudomása lehetett a directornak és ezért lépett olyan erélyesen sorompóba a szent korona érdekei mellett.² Nyilvánvaló, hogy a dolog odiumát mindenáron a bizottságra akarta háritani, de merőben törvénytelen álláspontra helyezkedett akkor,

¹ A fiscus jelentése az Orsz. Levéltárban *Neoacquist. fasc. 18. nr. 16.*, következő felirással: «sacratissimæ Caes. Reg. Majestatis Excelsæ Commissioni Neoacquisticæ Aulicæ, in negotio familia Tisza, ratione bonorum in partibus Hungariæ existentium reverenter exhibenda. Informatio et opinio Directoris Causarium Regalium.» Bécsben 1700 július 5-én kelt.

² Bethlen Jánosnének nem volt ugyan törvényes része a váradi Kiss-féle örökségben, de az öreg Tisza István javaihoz ő is just formált, s ezért a Neoacquistica commissio előtt *Györgygyel* együtt szerepelt.

mikor az erdélyi fejedelmek adományainak érvényes voltát *föltétlenül* tagadta. — Mert nem tételezhető föl, hogy a királyi jogügyek igazgatója komolyan hitte volna, hogy Bihar és Zaránd vármegye s általában az úgynevezett *Partium*, a mondott időben a magyar koronához tartozott volna. Kétség nélkül jogában volt azt kívánni a felektől, hogy mutassák ki, vajjon érvényesek-e p. o. Báthory Zsigmond vajdának *váradi Kiss János* javára tett adományai? — mert tudvalevő dolog, hogy az erdélyi országgyűlések Zsigmondnak bizonyos időben kelt donatióit erőtelenné tették — de azt állítani, hogy a fejedelmek kivétel nélkül a *Részeken* a magyar királyok jogait bitorolták, tökéletesen méltó a Kollonich érsek rendszeréhez, mely nem respektálja sem a történeti jogokat, sem a bécsi, nikolsburgi vagy linczi békekötés törvénybe foglalt pontjait és Magyarországot fegyverrel meghódított tartománynak tekinti.

Hiába bizonyítgatta aztán Tisza György a fiscus támadására adott replikájában, hogy Zsigmond vajda kifogásolt adománylevelei teljes erővel birnak; — hiába mutatta ki, hogy *Kis-Jenő*, *Szintye* és *Agya* Boros-Jenő várához tartozott, melyet az említett fejedelem sok vérontással maga foglalt vissza a töröktől; — hiába igazolta, hogy váradi Kiss János maradékai mindig háborítatlanul birtokolták az ősöknek adományozott jószágokat, sőt még a *török jog* idejében is élösmertették jobbágyaikkal a maguk földesúri jogát, — nem volt annak semmi haszna.¹

Még mielőtt a Commissio közölte volna vele a fiscus véleményét, már beterjesztette a Tisza családnak oklevelekkel támogatott leszármazási tábláját, most pedig hivatkozott az erdélyi diploma 6. pontjára, melyben Leopold kötelezte magát, hogy a török járom alól felszabadított jószágokat a régi birtokosoknak úgy a törvényes örökösöknek visszaadja s mindezek alapján Isten szent nevére kérte a bizottságot, hogy negyven év előtt veszendőbe ment és már jobbára elpuszt-

¹ Tisza György replikájában olvassuk, hogy Doczó Andrásné Váradi és Boros-Jenő elfoglalása után, sőt bujdosása idején is adózásra szorította a hódoltságon lakó jobbágyait, de persze csak akkor fizettek, ha kedvük tartotta, máskülönben bizonyára nem jutott volna olyan nagy nyomorúságra. *Neoacquist. (fasc. 56 nr. 6.)*

tult őstől maradt vagyonuk birodalmába helyezze vissza őket.¹

De a sok lótás, futás, költekezés, rimáncodás mind kárba veszett, mert a *Commissio-Neoaquistica* keresetével elutasította. Az ítélet indokolását nem ösmerjük, pedig szeretnők tudni, hogy a fiscus álláspontjára helyezkedett-e vagy a genealogiát kifogásolta? Különben meg lehetünk győződve arról, hogy mind a kettő pusztá ürügy volt és a bizottságot egészen más tekintetek befolyásolták. Ha tudjuk, hogy a biharvármegyei *Gyapju* falut ebben az időben a nagyváradi jezsuiták birtokolták és hogy Zaránd vármegyét a fiscus egészen a körme közé akarta keríteni, akkor könnyen kitalálhatjuk, miért nem volt igazsága a tordai szegény prókátornak...²

Tisza Györgynek annyi haszna volt a dologból, hogy a sok költekezés görögényszentimrei kis jószágát is elnyelte, úgy hogy most épen ott állott, a hol valamikor az apja: nem maradt egyebe a régi, pecsétetes leveleknél, a melyek olyan rútúl cserben hagyták. De szerencsére volt egy olyan pergamen darabja is, a mit nem az őseitől örökölt, hanem maga szerzett t. i. a *prókatori diplomája*. És mikor látta, hogy le kell mondani a szép reményekről, erős elhatározással munkához fogott. Jövedelmét pedig nem tékozolta el, hanem megbecsülte, birtokvásárlásokba fektette s ötven esztendő prókátorsága

alatt szerzett annyit magának, hogy vénségére úri módon élhetett.

Előbb a nemes vármegyét szolgálta, — mert a kurucz világban a prókátorokra rossz napok jártak — és Torda vármegye rendei 1711 február 17-én főjegyzőnek választották, mely tiszteről azonban négy esztendő múlva lemondott. Később a közbizalom alispáni polczra emelte, de csakhamar ismét visszatért az ügyvédséghez, mely sokkal jövedelmezőbb foglalkozás vala.¹ Neki pedig ugyancsak kellett a jövedelem, mert az Úr Isten népes családdal látogatta s három felesége után két fiut és négy leánygyermeket nevelt föl. A leányok közül *Anna* mihházi Mohay Sándor, *Krisztina* désfalvi *Pataky Sámuel*, *Sára* pedig septéri Fogarassy János hitves társa volt. Mint élemedett ember negyedszer is megházasodott s mikor 1754 táján meghalt, már jóval felül volt a *hetvenen*.²

Nagy hírű, jeles prókátor vala, kit Erdély legelőbbskelő családjai tiszteltek meg bizalmukkal, mindazonáltal *László* fia még is többre vitte és élete végén megszerezte neki azt az örömet, hogy az ősi vagyon egy részét szerencsésen vissza pörölte. De *György* fiában csak keserűsége lelt, mivel, hogy őseinek hitét elhagyván, az Isten tudja micsoda sugallatból — beállott *franciscanus barát*nak.³

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

¹ A Tisza György által beterjesztett leszármazási tábla megegyezik a mienkkel, azzal a különbséggel, hogy a Vancza örökösökre nem terjeszkedik ki, ellenben gr. Bethlen Jánosné is behozza a genealogiába. A *Replícában* több, előttünk ösmeretlen oklevélre is hivatkozik.

² Tisza György írja 1747-ben: «néhai édes atyám Tisza István uram holta után, mivel azon fennevezett magyarországi édes atyám jussának a bécsi *Neoaquistica* felséges *Commissio* előtt tentalt és processuált rehabilitiójok végett sokat kellettén fáradoznom és költenem, minek utánna sok költésem után inconsolate kellett Bécstől visszatérnem... kényteleníttem volt ezen néhai édes atyámról maradt *Görgény szent imrei jószágot* eladni...» stb. (Proc. Tab. 4—4322. V. alatt.)

¹ Gr. Lázár Miklós, Erdély főispánjai. I. Torma Károly pótlását, 222. l.

² Egy 1750-ben kelt bizonyítványban már az mondatik róla, hogy meghaladta a *hetvenet*, az oklevelek utólszor 1735-ben említik.

³ Hunyor András biharvármegyei és Vadas Pál hunyadvármegyei táblabírók 1753 márczius 30-án a királyi táblán Tisza László személyazonosságát igazolván, bizonyítvány adtak arról, hogy «borosjenei idősbb Tisza György uramnak két naturalis fiai vagynak, az egyik... nemzeti Tisza László uram, a második ugyan nemes Erdély országában in religionem patrum franciscanorum convertált Pater ifjabb Tisza György ő kegyelme». (Országos Levéltár. Proc. Tab. 4—4322. T. alatt.)

HEDVIG LENGYEL KIRÁLYNŐ, NAGY LAJOS MAGYAR KIRÁLY LEÁNYA ÉS JAGYELLO-ULÁSZLÓ LENGYEL KIRÁLY FELESÉGE SZÜLETÉSI ÉVE MEGHATÁROZÁSA.

Midőn a folyó évi *Turul* 91. lapján a t. szerkesztő úrtól újból tért kértem az esetre, ha Hedvig születési éve meghatározása kérdésében némi eredményre jutnék, akkor még távolról se hittem, hogy ez oly hamarosan megtörténjék, mivel hivatalos, sok oldalú elfoglaltságom és azon kötelezettségem mellett, melyet a magyar nemzet milleniumi története megírásában elvállaltam, nem remélhettem, hogy erre időt szakíthassak. Annak imminens szükségét amúgy sem érezvén, minthogy az ugyanott kifejtett nézetem szerint biztosra vettem, hogy Hedvig születését 1372 előttre semmiképpen se tehetjük, s ez által a biztos kiindulási pontot oly tények megoldásánál, melyekre a Hedvig kora befolyhatott, megnyertem.

A dolog könnyebben ment, mint hittem, és most csak azt csodálom, hogy a lengyel jelesebb történetírók, kiket e kérdés csak úgy, ha nem inkább érdekel, mint bennünket magyar történetírókat, azt eleddig meg nem oldották. Mert míg Hedvig Magyarországnak csak születését köszönte, Lengyelország Hedvignek nagysága alapjaiért tartozik elévülhetetlen hálával.

Megfejtethető egyébiránt a lengyel történetírók e gondtalansága (és nem gondatlansága), mert a híres *Dlugosz* az 1371. évhez írva hagyta, hogy ez évben született Nagy Lajos királyunk harmadik leánya, Hedvig.¹

Azonban *Dlugosz* sok, korára nézve valóban nagybecsű történeti tudománya mellett, néha nem éppen megbízható, és sokszor — mint ez nálunk történetíróknál szükségképpen megesisik — csak hozzávetőleg keresi inkább, hogysem megtalálná a valót.

¹ *Hist. Polon.* I. X. (a lipcsei 1711. évi kiadás 14. hasábján): *Tertio foecundata utero Elisabet consors Ludovici Hungariae et Poloniae regis, dum mirum in modum a parente utroque et ab optimatibus regni Pannonici proles masculina desideraretur, foemineam effudit, quae in baptismo Hedvigis nomen accepit.* — *Dlugosz* nyomán jár *Caro Jakob* (*Gesch. Polens*) és *Szajnocha* (*Jachwiga i Jagiello*) úgylátszik, minthogy a lengyel nyelvű műveket — sajnos — nem használhattam.

Ilyen adatja — nézetem szerint — Hedvig születési éve, melynek se hónapját, se napját meg nem jelöli, bizonyosságaul — legalább reánk nézve — annak, hogy nem biztos följegyzések feküdtek előtte.

Hedvig királynő születési éve meghatározásához a kulcsot az oklevelek szolgáltatják, melyek azon alkalomból keletkeztek, hogy Nagy Lajos király eljegyezte Hedvig leányát Lipót osztrák herczeg elsőszülött fiával, Vilmossal.

Ezen oklevelek egyikében, mely Zólyomban, 1380 februárius 11-én kelt,¹ Lajos király, a két Erzsébet királyné, az ország számos főpapján és főúrán kívül, László oppelni, Ziemovit masovia-i herczegek, István és János vegliai grófok bizonyosága és eskütétele mellett, megerősítik azon régebben kötött házassági szerződést, mely Lajos magyar király és Lipót osztrák herczeg között az iránt jött létre, hogy gyermekeik: Hedvig és Vilmos egybekeljenek, egymáséi legyenek akkor, ha Hedvig életének tizenkettedik évébe lép: *obligamus nos ex certa scientia et praesentibus litteris, sub honore nostro et regia celsitudine, bona fide promittentes loco praestiti iuramenti, quod dictum matrimonium volumus et delemus perficere et ratum habere, et eandem filiam nostram, cum ad duodecimum aetatis annum pervenerit, praedicto duci Wilhelmo iterum² apponere, ut simul habitent et coniugaliter vivant secundum iustitiam et consuetudinem sacri coniugii, absque dilatione qualibet atque dolo.*

Már most, ha tudjuk az időpontot, mikor kellett volna ezen egybekelésnek megtörténnie, tudjuk azt is, mikor érte el Hedvig életének tizenkettedik évét.

¹ *Actum et datum Zolii, dominica die Invocavit 1380.* Eredetije a bécsi cs. és kir. titkos levéltárban. Fejér kétszer is kiadta; egyszer *Cod. Dipl. IX/V k. 376. l.* az eredeti után, másszor *Cod. Dipl. IX/VII k. 622. l. Hergott, Monum. Aug. dom. Austr. tom III, nr. XIV.* szerint.

² Az első appositio vagyis együtt alvás Haimburgban akkor történt, miután Demeter esztergomi érsek az apró jegyeseket megáldotta.

Erre nézve fölvilágosít bennünket Lajos király egy másik oklevele, mely kelt Haimburgban, 1378 június 15. napján.¹

Ebben a levélben arról értesít Nagy Lajos király, hogy jóllehet Lipót osztrák herczeg 300,000 forint hitbért ígért fia jegyesének, ő beéri 200,000 forinttal, amennyit az ő leánya is kap tőle hozományképpen. Meg kell Lipót herczegnek ez összeget fizetnie jövő szent Györgytől számítandó öt év múlva: itaque ipse (Leopoldus) *prænominato suo filio Wilhelmo ad præfatam nostram dilectam filiam Hedvigem dare et expedire debet in recompensam eius dotalitii seu maritagiū eadem ducenta millia florenorum a festo sancti Georgii proxime futuro post quinquennium in parata pecunia solvendum.* Azaz, minthogy 1378 június 15-étől, mint az oklevél kelte napjától számítva a legközelebbi szent György napja 1379 április 24-re esett, öt évvel később 1384. április 24-ét irtak.

Minthogy továbbá ezen fizetés Vilmos herczeg leendő feleségének eltartására volt kikötve, következik, hogy a végleges egybekelésnek ideje 1384 szent Györgynapjára volt határozva, amidőn Hedvig életének tizenkettedik évét elérte: *dum ad duodecimum ætatis annum pervenerit*; tehát Hedvig 1372 előtt nem születhetett. De születetett egy évvel később is, ha tudniillik a fentebbi kijelentést: *si ad duodecimum annum pervenerit*, nem a betöltött, hanem a megkezdett tizenkettedik évre értelmesszük, mert hisz aki tizenegyedik életévét betöltötte, az is eljutott (pervenit) a tizenkettődikhez.

Első tekintetre azonban valószínűbbnek látszik, hogy e helyt a már betöltött tizenkettődik év értendő, minthogy Nagy Lajos király fentebbi, Zólyomban, 1380 februárius 11-én kelt levelében ezen passus módosítást szenvedett, amennyiben Nagy Lajos király ezeket mondja: *Preterea promittimus, et, quo supra, nomine pollicemur, nos domino Leopoldo et filio eius Wilhelmo, ducibus predictis, nomine dotis eiusdem (Hedvigis) filie nostre daturus ducenta millia florenorum auri a festo sancti Georgii*

¹ *Datum Haimburgam die sancti Viti martyris, quæ fuit 15. mensis Junii, a. d. 1378.* — Eredetije ugyancsak a bécsi cs. és kir. titkos levéltárban, melyből közölte Fejér, CD. IX/IV, k. 255. l.

proximo infra triennium (azaz 1383 április 24-én), de hozzá teszi: *iuxta tenorem litterarum, quas nos rex predictus (Ludovicus) antea dedimus super eo.*

Itt tehát azon, Haimburgban, 1378 június 15-én kelt levélre hivatkozik, melyet előbb idéztünk, és amelyben benne foglaltatik az is: *cum ad duodecimum annum pervenerit.*

Két lehetőséggel állunk itt szemben: vagy hogy a német kancellár, ki ezen levelet szerkesztette,¹ nem nézte meg pontosan az előbbi, 1378 június 15-én kelt levél időmeghatározását, mely 1379-től számítja szent György napjait, és tévedett; vagy hogy gazdája érdekében szántsánáékkal tévedni akart. A másik lehetőség az, hogy Nagy Lajos király tekintvén leánya gyors testi fejlődését, a várakozás éveit egygyel megrövidíthetni hitte. Hogy e két fölvét közül az utóbbi a kevésbbé valószínű, azt a következőkből gyanítom:

1. Mert özvegy Erzsébet anyakirálynő, midőn a Sieradzbán, 1383 februárius végén egybeületezett lengyel uraknak megígérte, hogy Hedviget elküldi nekik Krakóba, kit husvétkor meg is koronázhatnak már, ezen ígérte azon föltételhez kötötte, hogy a koronázás után megint visszaküldjék leányát, minthogy annak még három évig szüksége van az anyai nevelésre.² Ez az anya tanúsága, hogy leánya a házasságra még alkalmatlan.

2. Mert Szubini Sedzivoj, Tarnovi Jasko sok fiatal nemessel nem győzvén megvárni, míg Erzsébet anyakirályné Hedviget Lengyelországba küldi, magok indultak érette. A királyné-leányával együtt Zarában találták,³ és szentült megígérték neki, sőt magokat tuszokul ajánlották föl arra, hogy mihelyt Hedviget Krakóban megkoronázták, azonnal visszaküldik

¹ Hogy ezt Lipót herczeg kancellárja szerkesztette, kitünik a fogalmazatból, mely *banus* helyett *wanusz*, Bubek helyett *Wubeket*, Posonium helyett *Prespurgot* ír.

² *Dlugosz*, Hist. Polon. I. x. 78. hasáb a lipcsei 1711. kiadás szerint: *Hedvigim polonico insignituros diadematē, et illico genitrici suæ Elisabeth, prædictæ Reginae, triennio propter ætatis teneritudinem, sub cura materna educandam, in Hungariam remissuros.* V. ö. *Caro*, Gesch. Polens II. k. 447. l.

³ A hova 1383 október 24-én érkeztek. (*Memor. Pauli de Paulo*, Schwantnernél III. k. 724. l.)

anyjához, hogy nála maradjon, míg férjhez mehető korát elérte.¹ Ime a lengyel urak tanúsága, hogy Hedvig még nem nubilis, nem férjhez adható.

3. Mert végre Lipót osztrák herceg 1385 előtt nem sürgette, (s ezt is csak ugyarezen év július havában tette) hogy Vilmos és Hedvig egybekeljenek.² Tehát Lipót herceg, mint a legérdekeltebb fél ezáltal elismerte, hogy fiának a kötlevelek értelmében joga előbb nem volt Hedvighez. Mire Erzsébet anyakirályné és a magyar főurak elrendelik, hogy az egybe-

¹ *Dlugorz* i. h. 91. hasáb: filiam regiam Hedvigim... mox in Hungariam pro complemento annorum nubiliū, coronatione suscepta... reversuram. Et si sermone et promisso suo publica auctoritate prolato diffidat, nobiliū filios... in obsides interim accipiat. V. ö. *Caro*, i. m. II. k. 460. l.

² *Fejér*, Cod. Dipl. X/I. k. 229. l.

kelés ugyancsak 1385 évi augusztus 15. napján megtörténjék; és Vilmos herceg e végből csakugyan Krakóba indult.

Világos mindezekből, hogy Hedvig 1383-ban még nem volt azon korban, melyben férjhez mehetett volna, azaz nem érte még el tizenkettedik életévét, melyet atyja Vilmos herceggel való egybekelésül meghatározott. Tévedett tehát Dlugosz, midőn Hedvig születése éveül 1371-et tette. Ellenkezőleg igen valószínű, hogy Hedvig csak 1373. elején, minden esetre szent György napja előtt született, és így, midőn 1385 elején Jagyello megkérte kezét, érte csak el tizenkettedik évét; midőn pedig 1386 februárius 18-án Jagyello-Ulászlóval egybekelt, akkor volt tizenhárom éves, és 1399 július 17-én gyermekágyban bekövetkezett kora halálakor alig töltötte be életének 26. esztendejét.

PÓR ANTAL.

A CSANÁD NEMZETSÉG.

(Második közlemény.)

A Thelegdy-család.

Tudjuk a fentiekből, hogy a Kelemenös-ági Tamás comes a XIII. század végén, Csanádból Biharmegyei ősi birtokaira ment lakni, de csakhamar befejezte pályafutását, mert az a körülmény, hogy négy fia, Lőrincz, Csanád, Miklós és Pongrácz a váradi káptalan előtt 1308-ban a telegdi jószágok fölött egymás között megosztóznak — s kikinek Telegden egy-egy curiájuk jut, kétségtelenné teszi, hogy az apa legalább is ebben az évben már nem élt.¹

Egy leánya is volt Tamás comesnek, a ki Vásáry Miklós vajdához ment férjhez, s a ki szülő anyja volt III. Miklós esztergomi érseknek. — («Turul», 1894. évf. 1. füz. 44. l. és «M. Tört. Életrajzok», VIII. évf. 2. füz. 144. l.)

A fiúk közül Csanád az egyházi pályára lépett s hírneves nemzetségének dicsőségére vált. Némely történetíró őt keresztnevéen hol Istvánnak (így Szirmay: Comit. Ugoch. 96. l., Fessler-

Klein II. 54. l. és 90. l.), hol Mátyásnak (mint Fejér: VIII. 3. 543. l. a jegyzetben), hol pedig Jánosnak (mint Kaprinai: Collect. Mss. Tom. XIV.) nevezi, de elfogadható alap nélkül, mert neve az oklevelekben mindig Chanádnak van írva. Csanád 1280 táján születhetett, mert a fentebb már érintett 1299-iki oklevél őt testvéreivel együtt még kiskorúnak nevezi. Nagyon korán lett pappá; jóformán még gyermekkorban mint váradi éneklő-kanonokot találjuk őt 1295-ben.¹ De csakhamar — további kiképzés és jogi tanulmányai folytatása céljából — három évig távol volt Váradról, valószínűen Olaszthonban szerezvén meg a jogtudori fokozatot is, mert csak 1299-ben foglalta el újból a kanonoki székét, majd 1306—1318-ig olvasó-kanonok, 1318-ban pedig a káptalan prépost-ágára lépett. Kedvelt lehetett úgy a király, mint a pápa előtt, mert 1320-ban² a király az udvari kápolna fejévé, tehát a cancellariai hivatal főnökévé, a pápa pedig 1321-

¹ Báthory Zsigmondnak Gyulafehérvárott 1585 január 28-án a váradi káptalanhoz intézett parancsa következtében a káptalan jelentéséből.

¹ Wenzel, V. k. 137. l. Bunyitay: a váradi püspökség története I. k. 158. l.

² Bunyitay, a váradi püspökség története, II. k. 36. l.

ben¹ saját káplánjává nevezte ki. Királyi hivatala alatt a fejedelem kegyével dicsekedhetett, sőt még Erzsébet királyné is annyira kedvelte, hogy saját királynéi birtokaiból Netót, Zebunt és Vasadot Szatmármegyében 1321-ben Csanádnak ajándékozta.²

A folyamatban levő trónöröklési viszályok és Csák Máté híveinek újabb mozgolódásai készítették Csanádot arra, hogy a maga és nemzetsége ősi birtokainak megerősítését kérve a királytól, kieszközölte, hogy IV. Lászlónak 1284. évbéli oklevelét, melyben IV. Bélának 1247. évi metalese is bentfoglalva van, a király 1320-ban quartodecimo calend. februarii kelettel átírja és a Csanádokat birtokaikban megerősíti. A megerősítést a király 1323-ban (secundo Idus Juny) kettős pecsétű oklevelében ismétli.³

Maga és fivérei s ezek leszármazottjai részére 1323-ban megszerezte a prépost úr az Aradmegyében fekvő Pongráczffaya, Chenkwerem és Kys-Hodus községekbe történt beiktatásukhoz is Károly király megerősítését.⁴ A király e községeket illetőleg már 1319-ben is bocsátott ki iktatási parancsot a káptalanhoz.⁵

Habár Szent-László városától távol élt is, nem feledkezett meg a királyi udvarban sem róla Csanád, és őt oltárt emeltetett a váradi székesegyházban, illetőleg ebből 3 oltárt, ú. m. Sz.-Domokos, Sz.-Anna és Sz.-Ilona tiszteletére már Váradon laktában 1318-ban állíttatott fel, s azok fentartására gazdag alapítványt tett; ezenkívül pedig a várbeli ki-ebb Mária-egyház szolgálatára társas-káptalant alapított 1320-ban egy prépost és hat kanonokkal, ősi és szerzett javaiból kellően gondoskodván e kis káptalánról,⁶ a melynek utolsó nyomát 1556. évben találjuk.

¹ Károly király oklevelében 1320. Quartodecimo Calend. februarii kelettel mint «prepositus Eccl. Varad. Secr. Notarius et comes Capellæ nostræ» említetik. Orsz. Lt. Dipl. 322.

² Bunyitay i. m. s az ott idézett Fejér, VIII/II. 298—299. ll.

³ Orsz. Lt. Dipl. 322.

⁴ Ugyanott.

⁵ Márki S., Aradvmegye monographiája I. k. 265—267. ll.

⁶ Bunyitay idézett műve; és Theiner, Monum. Hist. Hung. I. k. 467. l.

Híre messze földre eljutott, s midőn az egri püspöki szék éppen megüresedett, az egri káptalan őt választá meg 1322-ben «egy szívvel-lélekkel» püspökévé.¹ Jakab várad-előhegyi prépost állítja ki erről a hiteles bizonyítványt, hogy jöllehet ő a pápai bulla értelmében a kiáltványt, a melylyel mindenki felhívatott hogy ha Csanád megválasztása ellen valamit fel tud hozni, azt jelentse, — kibocsátotta, a tett kihirdetés után a három királyok nyolczada alatt senki sem jelentkezett, a ki a választás érvénytelenítésére valamit előhozott volna. Jakab prépost jelenti ezt Boleslav esztergomi érseknek s Károly király sógorának, kinél Csanád püspök megerősítését szorgalmazta.²

A megerősítés a rákövetkező évben történt meg, Theophil prépost az érsek nevében jóváhagyván a választást,³ mire Csanádnak egri püspökké való felszenteltetése Temesvárott az akkor ott időző udvar kedvéért 1323. évi január 24-én végbe ment.⁴

Nyolcz évig kormányozta az egri egyházmegyét, az országos nevű férfiú, áldásosan működve; mindenekelőtt a püspökségéhez tartozó jövedelmeket és dézsmákat igyekezett rendbe szedni, mi ugyan nagy bajjal járt, de jó viszonyban lévén Drugeth Fülöp nádorral, végtére ez sikerült is neki; a káptalan beléletében is ama fontos intézkedést tette, hogy a kanonokok számát 20-ról 15-re apasztotta; dicsteljes kormányzata s fényes származása úgy a királynál, mint Rómában, kedvező ajánló-levelek voltak számára majdan az ország legfőbb egyházi méltóságának elnyerésére is.

Birói ténykedései felől már püspöksége első évében találunk adatot, jelesen midőn a Kállayak őse Ubulnak unokái részéről nővérük hitbére iránt Banki Péter ellen előtte folyamatba tett ügyben a feleket 1324. év május 5-én egyezkedésre utasítja.⁵

Egyházmegyéjében, a tarczai kerületbeli lel-

¹ U. o. 396. l.

² Péterffy, Sacra Concil. Hung. I. k. 73. l. és Schmidt Episc. Agrienses, I. k. 254. l.

³ Kandra, Az egri püspökség pecsétjei. — Egri kápt. Num. I. Div. I. Fasc. I. Frust. 10. — Turul, 1893. évf. 3. füz.

⁴ Kollár, Hist. juris patron. reg. Hung. 200. l.

⁵ Anjoukori okmt. II. k. 132. l.

készek óhajára, 1323-ban a tarczafői főesperes-séget elváltotta az abaujváritól,¹ s minden-kép azon volt, hogy egyházmegyéje papságának érdekeit előmozdítsa. 1326-ban megerősített Károly király által az egri püspökségnek IV. Béla által 1248-ban kiadott privilegialis levelét.²

Püspökségének utolsó évében történt meg vele az, hogy szatmármegyei Onod helységbe, melyet a király neki még prépost korában kiváló érdemeinél fogva adományozott, Magyar Pál ghimesi várnagy királyi adomány alapján magát bevezettetni megkísérlé, de a püspök tisztartója ennek ellentmondván, a király Ponttafi Jánost, a tisztartót, Magyar Pál ellenében törvénybe idézi. Határnapon a felek jelentkezvén, Csanád részéről felmutattatnak az oklevelek, melyek szerint kitűnt, hogy Onodot több más javakkal egyetemben a király «de consilio Prælatorum et Baronum Regni nostri» már előbb Csanádnak adományozta; nyilvánvalóan a királyi könyvek hiányos vezetése következtében történhetvén e hiba, a király a Magyar Pálnak tett adományozást visszavonta, a levelet visszavette és megsemmisítette, 1330. év február hónapban kelt oklevele szerint.³

Magyar Pál azonban ebbe nem tudott bele-nyugodni.

Csanád ugyanis meghatároltatni s magát beiktatni akarván megzavart eme Onod vagy másképp Lazlwthelek birtokában, itt megint ellenkezést támasztott neki Magyar Pál, miből aztán per fejlődött, a melyben az országbíró birói széket ülven, Tamás erdélyi vajda és szolnoki főispán, Domokos veszprémi, Miklós zalai főispánok, István főlovászmester és több nemesek tanácsában a nevezett helységnek Piskonc faluval határos északi fele része Chanád úrnak s általa örökösének megítéltetett 1333-ban. A per tehát már Csanád esztergomi érsekségének idejében nyert befejezést.⁴

Ugyanis Boleszló esztergomi érsek, néhai Mária királyné, Károly király első nejének testvére, 1328-ban elhalván, az esztergomi káptalan

¹ Wagner, Diplom. com. Sáros. 469. l.

² Docum. Eccles. fasc. 11. Nr. 26. — Orsz. levtár. Dipl. 324.

³ Orsz. Lt. Dipl. 322.

⁴ Ugyanott.

hamarosan meg is választotta Miklós pozsonyi prépostot érsekévé, s ez el is utazott már Avignonba a pápa megerősítését kieszközölnö, hol azonban hírül vette azt, hogy illetékes helyen Csanád van már kiszemelve az érseki székre, mire Miklós föl hagyott törekvésével és hazatért, hol utóbb az egri püspökséggel kárpóttatott.

XXII. János pápa, nem törődve azzal, sértie a magyar király jogát vagy sem, őt meg sem kérdezve, kinevezte Csanád püspököt esztergomi érsekké.¹ De Károly a kinevezést mindennek dacára örömmel vette, mert senkit Csanádnál arra méltóbbnak nem találhatott. Kinevezése illetve megerősítésének napja egész határozottsággal ugyan el nem dönthető, 1330 ápril 30-át, vagy június 4-ét hozzák fel többen (Schmitt I. 264. l. 267. ll., Pray I. 169. l. Fejér: VIII. 4. 157. l.) s már azon évi július 22-én oklevélben mint mint esztergomi érsek fordul elő (Fejér: VIII. 3. 195. l.). Bizonyos azonban az, hogy 1330. évi szeptember 17-én már tényleg elfoglalta esztergomi érseki magas méltóságát,² s egyházfejedelmi eme állásában úgy főpapi jövedelmeit, valamint családi vagyonát egyaránt az egyház és hazája javára fordítá.³ Királyánál oly nagy kegyben állott, hogy keresztapja lett az 1332. évi augusztus 20-án született István királyfinak, s a király Gyra nevű mezővárost Komárommegyében adományozta neki, egyszersmind pedig az az esztergomi érsekség kiváltságait is megújította és megerősítette.⁴

Hogy Erzsébet királyné őt hasonlóképp nagyon kedvelte, mutatja ennek egy 1331. évi oklevele is, melyben az apácza-somlai apáczákat Csanáddal pártfogásába véteti s ebben azt mondja róla: «Chanadino compatri nostro carissimo».⁵

¹ Virág Benedek, Magyar századok, kiadta Toldy Fer. III. k. 74. lap. Az itt is idézett Katona, Hist. Crit. Hung. ad ann. 1331. 654. l. «Egregius doctor in jure, multum activus ac astutus in omnibus suis factis» nevezi Csanád érseket. L. még: M. Florianus, Historiæ Hungariæ fontes domestici. Chronica Hungarorum. 238. l.

² P. P. B. Gams, Series Episcoporum Eccl. cath. Strigonium, 380. és 367. l.

³ Pór Antal, «Nagy Lajos király, 17. l. (M. Tört. Életrajzok VIII. köt.)

⁴ Virág-Benedek id. műve III. 81–82. l. — István királyi születése napját Wertner december 26-ára teszi, de forrás nevezése nélkül. (Turul, 1888. 2. füz.)

⁵ Orsz. Lt. Dipl. 2682.

Első dolga volt különben az új érseknek az is, hogy lerója hálóját az egri káptalan iránt, mely őt kilencz év előtt egyhangúlag püspökévé választotta, ezért Esztergomból 1331-ben in Dominica Oculi kelt s ma is meglevő teljesen ép pecsétű oklevelével Deménd községet — mint szerzeményes birtokát — köszönete fejében a káptalannak ajándékozta.¹

Nagy szolgálatot tett az érsek volt egyházmegyéjének, az egri püspökségnek az által is, hogy ama, még a XIII. században az egri püspökség és az esztergomi érsekség közt, a tarczai tized kérdésében folyamatba tett pörben az egri előnyére a keresettől 1336-ban visszalépett s eme tized az egri püspökségé maradhatott.²

Legelőbb kellett volna fölemlíteni, hogy alig foglalta el érseki székét, már is az esztergomi érsekség birtokait igyekezett szaporítani. Ugyanis Bedy comes horsowi várnagy az érsekség nemesjobbágyaitól, Beil, Sarou és Kerestus-Feldő-Szakácsi barsmegyei birtokot megszerezvén, ezeket király consensus mellett birta, Chanád ki-egyeezett Bedy comessel; s az esztergomi keresztesek conventje előtt 1330. évi Mária-Magdolna ünnepén csere-szerződésre lépett a nevezett várnagygyal és ennek fia Péterrel, s az egyházmegye Bogdan nevű faluját a nevezett birtokért cserébe adván, a nyilván sokkal értékesebb fent említett birtokokat az érsekségnek vissza is szerezte.³

1337-ben pedig Muska Bereczknek Esztergom megyében Ebed és Mysla falvak közt fekvő Muska nevű helységére nézve köt előnyös csere-szerződést.⁴

1333. évi július első napjaiban Csanád is útra kelt Károly királylyal Nápolyba, hogy ott András herczegnek a hat éves Johannával leendő eljegyzésénél tanúskodhassék, a mi szeptember 27-én meg is történt.

Olaszországban több hónapig tartózkodván, alkalma nyílt Csanádnak a római szentszéknél s a bibornokok testületénél magát mindjobban megkedveltetni, s alig szenvedhet kétséget, hogy

királyának a 90 éves pápánál Avignonba tett látogatásánál is jelen volt s ott diplomatai ügyességét érvényesítette is.¹

Mint diplomatát találjuk Csanádot ama nagy horderejű kérdés elintézésénél is működni, a mely Lengyelország és a német-lovagrend közt felmerült véres viszálykodásnak volt véget vetendő, s a melyben Károly magyar és János cseh király mint választott bírakra bízott a döntés. Az eredményes tárgyalások 1335. évi október és novemberben folytak le Visegrádon, a magyar udvar pompája közepette, Kázmér lengyel király, Ulászló herczeg, János cseh király és fia Károly — a később e néven IV-ik német császár, — a pápai követ s nagy számú főpapok s főurak jelenlétében.²

Hogy a pápáknál is felette nagy kegyben állott, mutatja az a nem mindennapi eset is, hogy XII. Benedek pápa 1337-ben (Dat. Avenion. V. kal. April), a királynak teljes mellőzésével Csanádot egy világi egyének ellen is indított jog-ügynek végérvényes elintézésével bízta meg. A bátai benedekrendi apát ugyanis a kalocsai érsek és a pécsi püspökön kívül még több világi urakkal is perbe keveredvén, panaszával nem a királyhoz fordult, hanem a pápához. A pápa erre egyszerűen megparancsolta Csanádnak, hogy minden per-patvar és lárma nélkül járjon végére a dolognak. Az ellentmondókat figyelembe se véve, sőt a felebbezöket megfenyítve, döntsön a kérdésben. Azokat, kik kedvezésből, gyűlölségből vagy félelemből tanúskodni nem akarnának, egyházi censurával is kényszeríthetvén a vallomás-tételre.³

A hatalmas egyház-fejedelem nemzetségének s különösebben ágának is protectora volt. Birtokszerzéssel is igyekezett nemzetségét még nagyobb fényvel környezni s a hol csak tehetette, örökbe vagy zálogba vette a jószágokat s esz-közlé ki ezekre a király jóváhagyását. Így 1334-ben május havában is Károly király által megerősítetteti azt a zálogszerződést, melynek alapján az Ipoly folyó melletti Zylu falut

¹ Egri kápt. magánlv. Num. IX. Divisio I. Kandra Kabos id. m. közölte Fejér, VIII./III. k. 542. l.

² Battyáni, Leges Eccl. Regni Hung. III. k. 173. l.

³ Fejér, VIII./III. k. 495. l.

⁴ Orsz. l. N. R. A. fasc. 1050 nr. 1.

¹ Fessler-Klein, II. k. 54. l.

² Pór Antal i. m. 262. l.

³ Virág i. m. III. 88. l. — (Katona e dologról azt írja: A pápa Csanádnál jobb emberre ezt nem bízhatta.)

Nógrádban tíz budai márkaért zálogba vette Miklós és György zylui nemesektől.¹ Fentebb említők, hogy midőn I. Tamás, rokonai a Waffa-ágiaknak, — kik Makófalvy családnevet vettek fel, — a csanádmegyei birtokokat s köztük Makófalvát (Makót) kezelésre s használatra átadta, 1299-ben erős megállapodás történt a két ág között e birtokokat illetőleg, mindazonáltal Csanád érsekségének idejében már a Thelegdyek birtokjoga e jószágokra nagyon bizonytalanná vált, sőt nem maradt más hátra a Tamás comes maradékinak, mint az, hogy per útján kényszerítsék a Makófalvyakat jogaik elismerésére.

Különösen jó volt nekik az 1299. évi oklevelük, melyet Csanád érsek magánál tartott s azesztergomi káptalannál elhelyezett. Tamás négy fia közül már csak Csanád érsek élt, s az elhalt három fiúnak összesen hét fia, ezek indítják meg a pert. Csanád befolyása mellett a per mielőbb el is dőlt s Pál országbíró ítéletet hozott, mely szerint a Waffa-fiak (Makófalvyak) és Kelemenös-fiak (Thelegdyek) közt újból osztály történjék, oly formán, hogy a csanádi káptalan a mindkét fél részére kiküldött egy-egy királyi ember közbenjötté mellett osztsza két részre azokat a falvakat, melyekről a nemzetségbelieknek oklevelök nincs.

A csanádi káptalan Bálint kanonokot küldvén ki, a királyi emberekkel a kétfelé osztás munkálatát legelőbb Makófalván kezdvén meg, a nemzetség Csanád, Arad, Temes és Krassó-vármegyei és erdélyi ősi jószágainak, Csanád esztergomi érsek s három testvérének hét fia, ú. m. János, Tamás, úgy István, Gergely és Miklós, valamint Tamás és Kelemen, mint Kelemenös-ági, nemkülönben Dénes, Pál és Péter, mint Waffa-ágiak közt történt felosztásáról 1337. évi június 11-én tanúsítványt állít ki, az országbíró pedig Visegrádon 1337. évi június 24-én ezt kiváltság-levél alakjában átírta és megerősítette.²

E felosztás szerint a Makófalvy-családnak sokkal több jutott, mintsem feltételezni lehetett, mert jóllehet 1256-ban öt faluval többet nyertek

a Thelegdyek, sőt két részre osztott három falunak és két megfeleztett monostornak is birtokában maradtak, addig eme új felosztásnál ama öt falut: ú. m. Makófalvát (Felvölveik), Kisfalut, Szanádot, Szentmiklóst, Egyházas-Kért is felében kénytelenek voltak a Thelegdyek nekik átengedni. Fülöpköve, Dobordon, Hodord és Fejesd, eddigelé osztatlanul bírt falvak is ekkor mentek két részre. Két új falu: Almaszeg és Peterke (Aradban) is osztály alá kerültek.

Makót illetőleg érdekességénél fogva nem tartom feleslegesnek még az oklevél tartalmát is szószerint idézni, a mint az következők: «Makófalva helységben egy darab föld a nyugoti oldalon, a mely a Maros vizéből kiszakadó és Hód nevű mezőség felé irányuló s közönségesen «Fok»-nak hívott érnél kezdődik, egy darab, közönségesen «Erestuen»-nek nevezett erdővel és a falu telkeivel együtt egészen Dénes mester házáig; a nevezett Dénes mesternek és fivéreinek jutott curiális helyül; Makófalva többi részét, elkezdve az említett «Fok»-helytől, két egyenlő részre osztották illetéknépen: azt az utczát, a mely *Kisfalva* mellett megy el, s összeér a *Hód*-utcza nevű másik utczával, tehát ezeknek az utczáknak a mezőség felé eső egyik része egészen Dénes mesternek és fivéreinek esik osztályban; a nevezett utczának a Maros felé eső többi része pedig a fentnevezett érsek úrnak s unokaöcscsének jutott; kivétevéen a Domokos fia Mihály, Gergely fia András, Benedek fia Fülöp birtokrészei, melyeket most is e nevezettek bírnak már. A helységben szedni szokott vám vagy adó közös marad; a helységben levő piacot vagy vissza viszik a régi helyére, vagy pedig oda helyezik át, hová közakarattal tenni óhajtják.»)

Megegyeztek abban is, hogy a Makófalvával szemközt eső ladányi erdőt, a makófalviak, szentlőrincziek és kisalusiak egyenlően használhatják, ha pedig épületfára volna szükségük, akár a családtagoknak, akár a többi mezőségen levő jobbágyaiknak, úgy a makófalvi és szentlőrinczi gazdatisztekéntől kell azt kérniök.

Ennyi előnnyel szemben a Makófalvy-család csak ama csekély hátrányt szenvedte eme osztálynál, hogy az 1256-ban nekik jutott birtokok közül Tömpös egy részét engedte át. — Makófalvának legnagyobb részét, $\frac{2}{3}$ -át — noha

¹ Fejér, VIII./III. k. 727. 1.

² A nemzetségnek Drágon 1849-ben elpusztított levéltára maradványából eredetiben. Közölve Anjoukori okmt. III. k. 364—371. és 383. 1.

1256-ban az egész a Kelemenös-ágnak jutott — a Waffa-ági Makófalvy Dénes és két testvére kapta és pedig felét «pro curia testionali». Ily oknál fogva kapják viszont a Thelegdyek Szent-Lőrinczet.¹

Bizonyos, hogy a Thelegdyek ez osztálynál rövideget szenvedtek, de Csanád érsek igyekezett családjának újabb szerzeményes birtokok által kárpótlást nyújtani.

Már régebben zálogba bírta Egyházaskerekly Mihálytól ennek egyházaskereki birtokát. 1342. évi húsvét hetében egyezsége lépett tehát az érsek úr — János mester meghatalmazott ügyvédje által — nevezett Mihály fiaival, István, Tamás, Mihály és Elekkel, a budai káptalan, valamint a buda-felhévízi Convent előtt, s viszszaabocsátván nekik Egyházaskereklyt, ezért viszont tőlük a szatmármegyei Gálos-Petrit maga s unokaöcscsei, úgy ezek leszármazottjai részére nagy részben megszerezte.²

A Makófalvyaktól is legalább ideiglenesen, ha másképp nem lehetett, mégis szerzett birtokot az érsek úr, a mint ez kitűnik a váradi káptalannak egy 1366. évi hit-kiadványából, mely szerint a Thelegdyek és a Mindszenticsalád közt megejtett osztály alkalmával Mindszenti Lőrincz bebizonyította, hogy Kisfalu és Kemeche birtokokból osztály azért nem adható, mert e birtokokat Csanád érseknek s testvéreinek már Makófalvy Pál (Dénes fia) zálogba adta volt.³

¹ Az osztály tárgyát képező birtokok ezek voltak: Makófalva helység («Fok» nevű földterületől Kysfölv faluig s Hodwtho pusztáig a Maros mentében) Kysfölv továbbá Wasarhel-Makó helység, Szentleuernch, Zent-Miklós-tembesco (Szent-Miklós) Rosaari, Podwe, Choka, Temerken, Feyerrehaz, Felzanath, Olzanath, Monusthur-urkanyasa, Werusdob (hol a közös ménes-legelők jelöltettek ki); Wruzlánus, Rabee, Ladaan, Dedenzege, Palota, Wosunthor, Budugazunfolwa, Wegvolkan, Keer, Agárthow (Halastó), Paradau, Kwhyner vel Kukynér (két Curia) Almazug (Orodsm.), Petherche, Seecheen (Aradm.), Hody, Chawas (Temesm.), Zad, Kapw, Philepkny, Stolatina, Perew, Stanizloháza (alias Gyurthyanos), Feketwtow (alias Mykeheháza), Ilteuthow (halas tó), Pestros, Caprewar (ma Kaprióra), Bonchou (alias Dobordon) Kadrasson és Urkuta, úgy Kengeltow (Halas), Hudos, Fejesd (3 majorrally) Belynys (Erdélyben Gy.-Fehérv.m.), Chaklyas stb. stb. falvak és birtokok.

² Zichy okmtár, II. k. 11. és 13. ll.

³ Orsz. Lt. Dipl. 322.

Turul. 1895. 111.

Ebbeli buzgólkodásai közepette halt meg Károly király 1342. évi július 16-án és Csanádot, mint az ország főpapját most a nagyszerű temetési és egyházi szertartások vették igénybe, s ő mondott a meghalt király tetemei fölött Székesfehérvárott, halotti beszédet is.¹ Hat nappal pedig a király halála s kettővel eltakarítatása után, tehát július 21-én, ugyancsak Csanád koronázta meg az új királyt, Lajost, Sz.-Fehérvárott Kázmér lengyel király, Károly cseh trónörökös és morva örgróf, valamint az összesereglett országos rendek, nemesség és a nép jelenlétében.² A koronázási ünnepélyek bevégeztével pedig a Váradra, Szent-László sírjához zarándokló király kíséretéhez csatlakozva, az ottani ájtatosságokat vezette.³

Lajos uralkodása alatt Csanád nyitotta meg esztergomi nagyszerű építkezéseivel a haza fénykorát; de legelőször is a váradi székesegyház szentélyét alakította át.⁴ Az esztergomi főegyházi káptalan mellett fennállott három más társaskáptalan közül az első helyet elfoglalt «Szent-Györgymezei káptalant» (Colleg. Eccles. S. Georgii de viridi campo Strig.) minthogy ennek birtokait Csák Máté elpusztította, minek következtében hanyatlásnak indult, Csanád még 1337. évi márczius 11-én kelt oklevelében helyreállította s annak mintegy második alapítójává vált. Födél nélkül álló templomát jó karba helyezte s kanonokjainak, kik jövedelem hiányában kényszerültek más egyház javadalmai elfogadni, elégséges jövedelmet rendelt, és pedig Maróth (Barsm.), Nándor (Nógrádm.), Perbethe (Komáromm.) helységek tizedeit, az esztergomi érseket illető összes tizedekből bizonyos hányadot, Kokoth falu tizedének negyedét, több Nyitra egyházmegyei egyháznak tizedét s végül a somorjai földek érseki tizedének, 400 girának

¹ E kitűnő szónoklata, úgy több más beszéde ránk is maradt. Stephani Kaprinai, Collectaneorum Mss. B. Tomulus XIV. Pannonia docta etc. 1372. és Ursini Vellii De bello Pannonico Lib. X. p. 10. Edit. A. 1762.

² *Küküllői János* Thuróczyánál III. Cap. 1. Horváth Mihály, Magyarország tört. II. k. 228. l. Fessler-Klein, II. k. 90. l.

³ Pray, Specimen hierarchiæ II. k. 173. l.

⁴ Bunyitay, i. m. III. k. 27. l. s az ott id. Ipolyi Arn. Az egri megye régi székes egyháza. Emlékk. Bartakovits érs. aranymiséjére. 132—133. ll.

1/4-részt is adományozá, számukat 4-ről 8-ra emelte, a préposton kívül, kötelességeiket megállapította s kinevezésük jogát a prépostra ruházta, s ennek a főesperességi hatóságát is meghagyta.⁴ Esztergom várfalait újra építtette s új érseki palotát is emelt; a várost is kőfallal véttette körül, s abban sok új és ízléses épületet állíttatott; több templomot teljesen jó karba helyezett, az «Adalbert» cathedralist pedig felépítteté.

Megszerezvén Emőkei Dezsőtől, ennek az esztergomi érsekség Üzbégh nevű nyitramegyei birtoka mellett fekvő *Kendi* nevű birtokát 60 bécsi márkáért a maga részére, ezt is Károly király előtt 1342. évi márczius 22-én az érsekség örökös birtokának vallotta be.²

Nem tudta elnézni azt sem, hogy a családja nevét viselő Telegd helységben levő elhagyott templomos monostor végkép elpuszfuljon, ide tehát még 1335-ben Ferenczrendi szerzeteseket hívott s a klastromot újból felvirágoztatá,³ mert Telegd lévén központja egy tekintélyes nemzetségi birtoknak, ily központ ama korban nem állhatott monostor nélkül.

De a míg egyházának legbuzgóbb vezére s bőkezű gyámoltója volt, úgy sohasem feledte el azt sem, hogy ő a jogtudománynak is felkent bajnoka, s érsekségének utolsó éveiben is síkra szállt családja érdekeinek védelmében. Miként Zsigmond királynak egy 1419. évi (quartodecimo kalend. januarii keletű) oklevelében olvasuk: Csanád érsek és három testvérének hét fia a nemzetség birtokai iránt megint perbe keveredtek a Waffa-ágból leszármazó Gergely, Mihály és Benedekkel s Pál fiai: Makófalvy Dénes, Pál és Péterrel, de Pál országbirónak 1344-ben kelt ítélete szerint, csanádmegyei Cháka és Zanabh helységek mégis a Waffa-vonalnak ítéltettek oda.⁴

Lőrincz, Lajos király tárnokmestere pedig 1344. évi október 21-én kelt oklevelében azt tanúsítja, hogy a szomolnokbányai vendégnépek

egyrésztől és Chanád esztergomi érsek, valamint Bebek Domokos fiai, István és György másrésztől, Károly királynak egy 1338. évi oklevele alapján, egy bizonyos ú. n. Aurifodina, közönségesen pedig Lassyn-Potok s németül Stilback nevezetű új *bánya* tekintetében *közös jogot* formálván, eme igények négy község határában s jelesül három «Svédler» nevű és egy «Remete» nevezetű község, illetve telekre nézve tekintetbe vétetvén, a kellő határolások eszközöztettek.¹

1345. évi december 16 án megint egy jogkérésben működik, a mennyiben e napon óvást jelent be a bácsi káptalan előtt, a maga és unokaöccse nevében a miatt, hogy Csanád vármegyei hat ősi birtokát (Veresdob, Kocha, Demenar, Kengelus, Sulumus, Keralyfaya) Besenyő Gergely adományul kérte fel, olyformán, hogy e birtokok a hadviselő besenyők földjéhez csatoltassanak.²

Hogy Csanád, kiről Bunyitay helyesen jegyzi meg,³ hogy már Károly király megtalálta benne trónjának és dinastiájának legbiztosabb támaszát, Lajos királynak is első s legkedvesebb tanácsosa volt, nem szenvedhet kétséget. Mint ilyen, alkalmá nyílt neki Lajosnak egész Európára kiható politikai lépéseinek befolyását érvényesíteni. Tudjuk, hogy Lajos király uralkodása első éveiben nem volt kedvelője az országgyűléseknek, s e helyett az ország főpapjai és báróiból alakított államtanács meghallgatása után határozott még a külügyeket illető legfontosabb dolgokban is, így 1345-ben a velen-czeiek és 1347-ben a Nápoly ellen indítandó hadjárat kérdésében⁴ Csanádunknak, mint eme államtanács első rangú tagjának, jelentős része volt.

Az ország kormányzását is két ízben vitte; először 1343-ban, míg Gilet Miklós nádor az özvegy királynéval, Erzsébettel Olaszországban járt; s másodszer 1347-ben, midőn Lajos király Nápolyban hadat viselt.

A Tarenti Lajos ellen viselt háború folya-

¹ Schmidt, Episc. Agrien. I. k. 270—277. II. valamint Egyet. Magy. Encyklopædia, VIII. k. 92. l.

² Orsz. Lt. Dipl. 3666.

³ Bunyitay, i. m. II. k. 456. l. — Továbbá Hist. Hungariæ fontes Domestici: Chronica Hungarorum. ed. M. Florianus 238. l.

⁴ Orsz. Lt. Dipl. 322.

¹ Orsz. Lt. A. N. R. fasc. 1383. Nr. 59. a szepesi káptalan hit. kiadványából.

² Anjoukori okmt. IV. 332. okl. Orsz. Lt. Dipl. 29138.

³ Bunyitay i. m. 36. l.

⁴ Kovachich: Vestigia Comitiorum 186. l. és Katona, Hist. Crit. X. k. 108. l. Schwandtner III. k.

mán VI. Kelemen pápa Lajos királyt mindenkép engedékenységre bírni óhajtván, követe: Guido biboros által Csanádhoz, mint legbefolyásosabb férfiúhoz intézi 1349. évi február 2-án kelt levelét, őt arra kérvén, hogy a királynál hasson oda, hogy a pápai követ célját érhesse.¹

Vajjon működött-e ez értelemben Csanád, nem tudjuk; bizonyos csak annyi, hogy a pápa követe célzott nem érhetett, mivel Csanádnak temérdek baja is volt, mert ez azt kívánta tőle, hogy őt tartsa el s azon felül bizonyos összeg pénzt is fizessen számára. Csanád ki már előrehaladott betegsége miatt közben sem járhatott, még ugyanazon évben 70 éves korában el is költözött az élők sorából.

Nagy vagyonát s magas szellemi képességét egész életén át hazája jólétének szentelve, találoán mondja felőle egy történetírónk:² hogy «e férfiú dicséretünkre nem szorul, mert az bizonyos, hogy ha a Csanád-nemzetség többet senkit sem adott volna a hazának, csak egyedül őt, lerója vala iránta kötelességét.»

Fivérei: Lőrincz, Miklós és II. Pongrácz ágán származott le a Thelegdyek fényes családja.

Lőrincz jelen volt apjával, Tamással 1296-ban a csanádi káptalan előtt, midőn apja, az ő beleegyezésével is, Palaba nevű birtokokat Ladán mellett benépesítés végett Turnus Miklós comesnek átengedi, a nemzetségből jelen lévő Barabás (Barabás fia), Gergely (Csanád fia), István (Dénes fia) és Benedek (Fülöp fia) is ebbe beleegyezvén és senki ellent nem mondván.³

1308-ban — mint fentebb említők — osztozik fivéreivel apja hagyatékán.

Hogy nagy tekintélyben és közbecsülésben állott, mutatja az a körülmény is, hogy mint békebirót látjuk őt és fivérét Pongráczot szerepeltetni 1313 május 8-án a Gutkeled nemzetiségbeliek viszálykodásánál.⁴

Két fiút: *Jánost* és *Tamást* hagyott maga után.

Az érsek úr másik fivére: *Miklós*, úgy a katonai, valamint a polgári életben szerzett babé-

rokat. — Károly királynak hű vitéze volt; 1312-ben a rozgonyi síkon ő is egyike vala ama főuraknak, kik a trencsényi Csák hatalmának megtörésére a döntő harcban jelentékeny szerepet vittek. Nem is késett a király őt jutalmazni; alig egy hónappal az oly nevezetes ütközet után, 1312 évi július 29-én kelt oklevelében, Miklós mesternek a Trencsényi Csák Máté ellen Kassa közelében a Tarcza folyó mellett vívott ütközetben tanúsított vitézségeért, «midőn is vitézül és feltűnő jeles módon harcolván, halálosan ott megsebesült», a maga biharmegyei Telegd helységében vámot adományoz.¹ A súlyos sebet Miklósunk kiheverte s a király őt szebeni főispánná nevezte ki; e minőségében folyamodik a királyhoz, hogy ez erősítené meg azt a szerződést, a mely *Jakab*, a szent István vértanúhoz címzett várad-előhegyi prépost előtt kötött, s mely szerint Chook fivére Péter Biharmegyből s fiai: Mihály és Pál, saját örökös *Fewld* nevű birtokokat minden tartozékai s hasznaival együtt, 100 ezüst márkáért eladták a nevezett Miklós mester Tamás fának, szebeni ispánnak. A király a kérelemhez képest 1323-ban (secundo Idus Junii) a szerződést átírja s kettős pecsétjével megerősíti.²

Mint az érsek fivérét, őt is vallásos érzelmei az egyház javának előmozdítására s gyarapítására készítették; 1325-ben alapította a fudi-vásárhelyi pálos-rendi monostort Sz.-Jeromos tiszteletére. A klastrom számára rendelte Bertényi

¹ Anjoukori okmt. I. k. 263. l.

² Orsz. Lt. Dipl. 322, Nr. 10. — E birtokra nézve érdekes adatot tartalmaz Béla királynak 1249-ben — duodecimo Calend. februarii — kelt oklevele ugyancsak a Dipl. 322. Nr. 26. alatt, — melyből kitűnik, hogy Chook őse Pál comes nyerte e birtokot több más birtokkal együtt vitézségeért, mert Pál számos csatában rettentetlen bátorságot tanúsított, úgy a ruthenek és németek ellen Peristyán és Zardegh várak ostrománál, valamint a tatárok dúlásakor is, majd pedig a feltámadt rablók és latrok üldözése és kiirtásánál, — nemkülönben az osztrák herczeggel folytatott hadjáratban, hol meg is sebesült, miért is «. . . . terra Zudan, Wkan, Kér, Beleh w juxta Crysium, item terra Borok juxta medium Crisium ac terra Zaram, item terra Henyir et Bikoly, nec non terra *Fyld* et Almas in Cottu de Zolnuk ac terra Kozatwar juxta Zomus in Cattu de Crazna exiit habit; — item terra Zowany, Nagyfalw et Wolkw *Paulo Quondam* Auli Reg.; : Judici et Comiti Zaladiensis, suisque heredibus . . . » adományozza a király.

¹ Koller, Hist. Episc. Q. Eccles. III. k. 49. l.

² Karácsonyi J., id. m. 10. l.

³ Az oklevél az Orsz. Lt. Dipl. 30588. szám alatt, illetve a Gyulafehérv. orsz. lt. Miscellanor. Cista III. fase. III. No. 30. közölve: Hazai okmt. VIII. k. 364. l.

⁴ Anjoukori okmt. I. k. 297. l.

birtoka egy részét, a Körösön egy malmot s egy vasbányából a tizedet.¹

1326-ban pedig mint csanádvarmegyei ispán Ivánka váradi püspöknek s általa a püspökségnek adományozza Hodos falut Biharban, megjegyezve, hogy e birtokot, mint Károly királytól nyert adquisitioját saját és ősei lelki üdvéért, fia György és fivérei hozzájárulásával adja aján-dékul.²

Hosszú életű nem lehetett, mert egy 1299-ben kelt oklevél szerint ez időben még «parvulinus» kiskorúnak iratik, a későbbi nagy osztozkodásnál, 1337-ben pedig már nincs sem ő, sem legifjabb fivére II. Pongrácz az élők sorában.

Miklós comes után négy fiú maradt, ú. m.: István, Demeter, György és II. Miklós; s egy leány: Margit. — *Demeterrel* csak egyetlen oklevélben találkozunk, nevezetesen Pál országbirónak egy 1332-ben kelt ítélő-levelében, melyben Kemeche helységet, melyet Weytech fia Tivadar s ennek fiai Miklós és János elfoglaltak volt, Dénes fia Páltól, Kemechét Dénesnek visszaitéli. Az iktatásnál jelenlevők közt olvassuk Miklósnak mind a négy fiát, ú. m.: «Stefano, *Demetrio*, Georgio et Nicolao filii Nicolai». Demeter azonban korán és leszármazók nélkül halt el, mert már az 1337. évi nagy osztályban részt ő sem vesz.³

II. Pongráczzal is csak egy oklevélben találkozunk még a fentebb említett 1313-ikin kívül; midőn ugyanis 1323-ban Csanáddal, még mint egri püspökkel és Miklós mesterral egyetemben a negyedik fivér s így *Pongrácz mester* is, kéri Károly királyt, hogy erősítené meg László királynak 1284-ben kelt azt az oklevelét, a melyben ama nevezetes 1247-iki diploma lett átírva; és Károly király ezt a kérést teljesíti is.⁴

Pongrácz is két fiút hagyott maga után: Tamást, a kalocsai s utóbb esztergomi érseket és Kelement.

Lássuk, hogy e három testvér hét fiáról mit találunk okleveleinkben?

¹ Orsz. Lt. kincst. oszt. Acta Paulin. Kápolna Zomlin. Suppl.; Orosz, Sinopu Annal. Ord. s. Pauli 337. l.

² Anjoukori okmt. II. k. 238—239. II. Nem hallgatható el, hogy eme okmány alapján ebből a szövegből «Nicolaus fil. quondam Thome fili Pongraty» Somogyi Zs.: a «főispánok albuma» 142. lapján *Pongrácz Miklós* nevű csanádi főispánt mutat be olvasóinak.

³ U. o. 22-ik oklevél.

⁴ Orsz. Lt. Dipl. 322.

1323-ban I. Lőrincz fiai: János és Tamás, nagybátyjaik: Chanád, akkor még váradi prépost és királyi kancellár, úgy Miklós és Pongrácz mesterekkel egyetemben kieszközlük Károly királytól Béla király ismert 1247-iki és IV. László király 1284. évi oklevelének átírását s megerősítését.¹ Az a körülmény, hogy I. Lőrincz nem foglal helyet a kérvényezőök sorában, bizonyítja, hogy már 1323-ban nem élt. — Lőrincznek második fia, Tamás 1336-ban a Rothold nembeli Karay-családdal köt csereszereződést.²

1343-ban a hét fiú királyi adományban részesül, Lajos király ugyanis a mondott év május havában nekik Csanádmegyében a Maros folyó mellett fekvő Tharnok helységét adta, s utóbb 1373-ban Lőrincz fia Tamás, és Miklós fia György kérelmére ez adomány-levelet ünnepélyes alakban és megerősítve újból is kiadta.³

Abban a perben is, mely a Csanád-nemzetség két ága, a Thelegdyek és Makófalviak közt a nemzetségi birtokok fölött 1344-ben Pál ország-bíró részéről végítélettel látatott el, mind a hét Telegdy-fi személyesen vett részt.⁴

A rozgonyi hősnek, I. Miklósnak fiai közül csak György és Miklós mesterek fordultak Lajos királyhoz, hogy ez erősítené meg a Károly király által 1312-ben atyjoknak a telegdi vám dolgában adott szabadalmat. István, a legöregebb fivér már ekkor — leszármazók nélkül — elhunyt volt. A király ezt a kérelmet 1357. évi márczius 16-án kelt oklevelében teljesítette.⁵

Szükséges volt az oklevelet az 1364-ben készített új királyi pecséttel is megerősíttetni, mert a midőn Lajos király 1363-ban Bosznia ellen hadat indított, egyik seregét Miklós esztergomi érsek és királyi cancellárra bízta, a kinél állottak a királyi pecsétnyomok is, az érsek sátorából azonban a pecsétnyomók ellopattak. A király azért új pecsétnyomót készíttetett s azokat ismét az érsekre bízván, elrendelte, hogy mindazon oklevelek, melyek az elorzott pecsét alatt adattak ki, eme újon készült királyi pecsét reá függesztése által erősítessenek meg.

¹ Orsz. Lt. Dipl. 322.

² Nagy Iván, XI. k. 142. l.

³ Orsz. Lt. Dipl. 322.

⁴ U. o. Eredetije a b. Wesselényi cs. göröcsöni levéltárában.

⁵ Erdélyi múzeum levéltárában.

A tegdi vám joga eléggé fontos volt Miklós és György mesterekre nézve, s ők is folyamodtak az új pecsét iránt, ehhez képest már 1364-ben ellátta a király az oklevelet új pecsétjével, reá vezetve arra azt a záradékot, hogy: «ezen levelet a boszniai hadjárat alkalmával elveszett kettős pecsétje mellé függesztett új pecsétjével ezennel megerősíti».¹

A három fivér hét fiát, habár többször is láttuk békés egyetértésben, közös érdekekben együtt működni, mint az csaknem mindig történni szokott, a vagyoni kérdések mégis viszálykodásba hozták egymással, s a nagy vagyon miként való felosztása miatt perbe keveredtek.

A pert Pongrácz fiai: Tamás már akkor kalocsai érsek² és Kelemen indítják meg, György és Miklós mesterek Miklós fiai, és János és Tamás Lőrincz fiai ellen. Bubek István országbíró hoz ez ügyben osztályt-tevő ítéletet 1360-ban, felosztván a hét érdekelt között mintegy 50—60 birtokot.³

¹ Az új pecsétnek igen érdekes és sikerült rajza látható a M. Tört. Életrajzok VIII. k. 374. és 375. lapjain.

² P. P. B. Gams: Series Episcoporum Eccl. Cath. Ratisbonæ 1873. — Colocza: 372. l. 1358. decz. 17-étől fogva. — Gams egyébként itt igen nagy hibát követett el, a mennyiben Tamás családnevét «de Kapolya»-nak írja. — Ha egybevetjük ez állítást a 300-ik lapon utóbb következő följegyzésével, azonnal világos lesz előttünk, hogy ez a Kapolyai Tamás úr csakugyan a mi Tamásunk, mert az e részbeni okleveleknek megfelelően, *ott már* e Tamás, mint e nevének III-ik, 1367. febr. 8-ától esztergomi érsekként van helyesen felemlítve. — Gams e téves följegyzésénél még érdekesebb Wagner Károly tévedése. Ez ugyanis a «de Kapolya» névből «Zápolyát» csinált. Az «Analecta Scepusii» IV. kötetében a *Zápolya* család genealogiáját adván, második családtagként szerepel itt: «Thomas ex Episcopo Csanad. Archiepp. Colocens. demum Strigor. † sub anno 1375. Weber Samu lelkész fel is használta e «Zápolya» adatot «Zipser Geschichts und Zeitbilder»-jében; sőt az e miatt történt megkritizálata követeztében Haan Lajos cikkére — egyenesen a Wagner tekintélyével takarózik. (Századok, 1881. évf. III. füz. 281. l.)

³ Orsz. Lt. Dipl. 322. A felosztás alá került birtokok nagy része a következő: ú. m. Ujfalu, Szentdemeter, Benenyk az erdélyi részekben, továbbá Choklya, Jeneő, Battyán, Ujlak, Olasztelek, Köves-Örményes, Zook, Dobrathánháza — *Várad*(!)-megyében; egy curialis telek Pyspekiben (Várad mellett) malomtelkek, úgy Kemeche, Nagy-Tárnok, Kis-Tárnok (Nagy-Tárnok mellett), Zentleürinc, Bulchuhaza, Vasarosfalu, Kisfalu, Makóffalu, Thembes, Zentmiklós, Zilvazegh, Palota, Ladan, *Zombor*,

A hét fiú közül kétségkívül Pongrácznak idősb fia, Tamás vitte fel a legmagasabbra.

Előbb esztergomi kanonok és nagyprépost, majd 1350-től 1358-ig csanádi püspök; ez utóbbi évben pedig már a kalocsai érseki székekben találjuk.¹

Lajos király udvarában ő is, mint Kalocsa érseke, egyike volt azoknak, kik fő befolyással bírtak a királyi tanácsban.

A IV. Károly császár ellen indított háború folyamán a császár, hogy tisztességes békét köthessen Lajos királylyal, minden követ megmozgatott; kérelmére V. Orbán pápa is latba vetette minden befolyását, s az ország legtekintélyesebb főuraihoz leveleket írt; így Thelegdy Tamás kalocsai érseknek is adott át 1363-ban egy ezen ügyben írott pápai levelet Péter vorterrai püspök pápai követ.² Volt-e része vagy sem Tamás érseknek az 1364 február 10-én létrejött békekötés körül, nem kutatjuk, bizonyos csupán az, hogy tett szolgálataival úgy a pápa, valamint a király igen meg voltak elégedve. Ennek tanúbizonyságát látjuk abban, hogy a megüresedett esztergomi érseki széken 1367 januártól³ fogva már Tamás urat találjuk, s így Lajos király alatt ime már két Thelegdy, a nagybátya s az unokaöcs viselte ezt a főméltóságot.

Fontos követségekből jár el Tamás primási állásának már első éveiben; így a nádorral együtt 1372. év kora tavaszán ő vitte meg Lajos király kedvező válaszát a Boroszlóban tar-

Pardan, Uruzlanus, Monostoros-Kanysa, Zanad, Urusthelek, Temerken, Choka, Rason-Szentmiklós, Keer, Soóth, Ladishaz, Homokrev, Akách, Kisszentmiklós, Zentmargitasszony, Moholrév, Veresegyhaza, Abrazegh, Kis-Szechen, Symánd, Chawas, — úgy az erdélyi részekben, a Maros mellett Philepkowe helységben, — Stanisloháza stb.

¹ Schematismus Cleri Diocesis Chanadiensis 1880. év. Itt is azzal a márkans tévedéssel találkozunk, hogy «Thomas de Kapolya» néven írják róla azt, hogy «ex canonico et preposito majore Strigoniensis, sabin in archiepiscopatum Colocensem tam Strigoniensem electus». A fentebb előadottak után nem szükséges ennek czáfolatába bocsátkoznunk. — L. 1361. aug. 28-ról Orsz. Lt. Dipl. 5077.; 1361. június 15-ről (17-kal. July) Orsz. Lt. N. R. A. fasc. 1509. nr. 41.

² Theiner, Monum. Hung. II. k. 88—93. sz.

³ P. P. B. Gams, id. m. 372. és 380. ll. szerint 1367. február 8-án foglalta azt el valójában.

tozkodó IV. Károly német császárnak, hogy a tescheni herczeg által a császár fia, Zsigmond luxemburgi herczeg számára ünnepélyesen megkért királyleányt, Máriát, Lajos király kész feleségül adni Zsigmondnak.¹

Még ebben az évben terhes hadviselésben is része volt az ország főpapjának, Lajos király a velenczésekkel háborúban álló páduai herczeg Carrara Ferencznek segélyére állt, s a küldött csapatvezérek közt ott találjuk Thelegdy Tamás esztergomi érseket is kétezeröttszáz lovas élén.² Az érsek által vezetett ezt a segély-hadat Carrara *Sacilénél* fogadta s a Piave-vonal megvédését bízta reája; s itt meglehetősen szerencsével járt is, mert neki is része volt abban, hogy a Carrarával egyesült magyar hadak Laczkfi fővezérlete alatt, Piave di Sacco mellett 1373 május havában a velenczéseket megverték.³

A hadviselés további folyamában azonban Tamás érsek már részt nem vett; haza utazott; s itt várta már XI. Gergely pápának február 23-áról keltezett levele, melyben utasította az érseket, hogy az osmanok ellen indítandó hadjáratra hirdessen keresztesháborút, s egyszerűen meghagyta neki azt is, hogy vegyen ünnepélyes esküt Lajos királytól az iránt, hogy még ez év vége előtt meg fogja indítani a háborút a törökök ellen s őket egész a Dardanel-láig üldözendi.⁴

Tudjuk, hogy Lajos ezt az esküt nem tette le, mert a pápa nem volt hajlandó az ő kívánásának megfelelően a Magyarországból élvezett pápai tizedeket a hadjárat céljaira átengedni, s így a keresztések összehívása is abban maradt.

Tamás érsek ezt nem is sokáig élte túl, mert jóllehet látjuk ugyan, hogy még birtokszerzéssel is foglalkozik, a mennyiben leandi Fodor László felajánlotta neki barsmegyei *leandi* birtokát megvétele, a mit az érsek el is fogadott, de keresztül nem vihetett, mert az érdekeltek ez ellen 1374-ben Szepesi Jakab országbíró előtt

tiltakoztanak; ¹ sőt egy év múlva — 1375-ben — őt még diplomatai küldetésben Brünben találjuk, a Zsigmond és Mária királyleány közötti, sok akadályba ütközött házasság kérdését rendezendő, midőn is ő — követtársaival egyetemben — erősen kötelezi magát — a császár és ennek családja kényszerítése folytán — arra, hogy a Mária s a Zsigmond közti eljegyzés s majd a házasság is mindenestre végrehajtsák, semmi ürügy alatt fel ne bontassék s meg ne akadályoztassék,² — még abban az évben azonban — 1375. évi decz. 1-én — elköltözött ősei sorába.³

Tamás érsek az első a Thelegdy-családból, a kinek révén hitelesen megtudhatjuk a Thelegdy-családnak az Anjou-korban használt czímerét, s e tekintetben azt látjuk, hogy a család már akkor is azzal a czímerrel vagy legalább czímeralakokkal élt, a melyet másfélszáz év múlva XII. Lajos francia király 1502-ben Thelegdy Istvánnak, a magyar király tanácsosának — mint azt alább s annak helyén ismertetni is fogjuk — adományozott.

Eldöntöttnek vehető tehát ilykép az is, hogy a francia király nem új czímert adományozott Thelegdy Istvánnak, hanem csak a családja és önmaga által is régen használt régi czímerben levő alakot, némi eltéréssel s bővítéssel és a Szent-Mihály-rend reá alkalmazásával, francia czímer gyanánt, mintegy a maga részéről is megerősítette.⁴

Ugyanis: Thomas de genere Chanád, esztergomi érsek által kiadott egy 1368. évbéli oklevélen, melyben a veszprémvölgyi bold. szűzről címzett apácza-zárdának szabadalmait megerősíti, az érsek pecsétjében, a pecsét alján a középső részen térdelő érsek alakja mellett jobbról és balról elhelyezett czímerpajzsban egy holló

¹ Fejér, C. D. X/V. 531—545. ll.

² Bécsi cs. titkos levéltár Boh. 985. az érseknek 1375 ápril 14-ről kelt oklevele.

³ Wagner K. s az ennek adatait közlő Nagy Iván tévesen mondják II. Pongrácz fiát, Tamást 1380-ban esztergomi kanonoknak. Mint kétségtelen oklevelekből kimutatták, ő már 1360-ban kalocsai, 1367-ben pedig esztergomi érsek volt s így 1380-ban esztergomi kanonok már ez oknál fogva sem lehetett volna, — de egyébként ekkor már nem is élt.

⁴ Ezt a XII. Lajos-féle czímert közli és ismerteti Sváby Frigyes, Turul, VIII. évf. 63. l.

¹ Pór Antal, Nagy Lajos király. 456. s az o. id. Steinerz, Mittheilungen, Excurs 7.

² Continuatio Andreae Dandulo, Muratorinál XII. k. 435. l.

³ Fessler-Klein II. k. 167. l.

⁴ Raynaldus, Annal. eccles. ad ann. 1373.

vagy sólyom alakú madár dombon ülve tisztán látható.¹

I. Tamásnak, a «*Thelegdy*»-nevet felvett ősnak egyenes leszármazottjai Tamás érsek, sőt a száz évvel később maga a francia címerrel kitüntetett Thelegdy István, 1490-ben, tehát a fran-

¹ Orsz. Lt. Dipl. 5672. — Br. Nyáry, Heraldika Vezérfonala, 273. l. csóka- vagy varjúnak tartja a címeralakot.

cia király adománya előtt 12 évvel — miként alább ezt is feltüntetni fogjuk — címerükben már a sólymot viselték.¹

Ha nem is az egész Chanád-nemzetségnek, de annak egyik ága, a *Thelegdy*-családnak ősi címerét ismerjük meg tehát a Tamás érsek pecsétjén.

(Folyt. köv.)

MAKAY DEZSŐ.

¹ Orsz. Lt. Dipl. 28646.

VEGYES.

Gr. Bercsényi Miklós születésnapja.

II. Rákóczi Ferencz fejedelem helytartója s összes hadainak fővezére, a híres szabadsághős és szabadságmartyr gr. Bercsényi Miklós bizonyára elég nevezetes alakja történelmünknek arra, hogy eddig nem ismert születésnapja elvégre pontosan tisztába hozassék.

Mi, a mikor a róla és családjáról írott monographiánk I-ső kötete világot látott és származékrendjét e becses szakfolyóiratban is közöltük: hősünk születésnapját még nem jelölhetjük meg határozottan; csak annyit tüntethetvén ki a nemzedékrenden s a jelzett kötet 247. lapján, hogy Bercsényi a Vág mellett emelkedő Temetvény-várában az 1665-ik év őszén, alkalmasint szeptember vagy október hónapban jött világra. És idéztük rodostói sírkövének feliratát, mely szerint az ott 1725 november 6-án elhunyt szabadsághős «*mortuus est aetatis suae 61*». «Tehát legkésőbb 1665 október havában kelle születnie».

Azonban most legújabbán szemünkbe ötlött s figyelmünket magokra vont egykorú adatok bizonyosága szerint a fővezér harmadik neje és özvegye, Kőszeghy Zsuzsána, — a ki a rodostói síremléket készítette, — nem elég pontosan ismerte férje életkorát, a mennyiben kiderül, hogy ez nem a 61-ik, hanem csak a 60-ik életében hajtotta örök nyugalomra bújosó fejét: *halála napján épen egy hónappal lévén ifjabb 60 évesnél*.

Bercsényi gróf az ő fénykorában — különö-

sen pompa- és társaságkedvelő második neje gr. Csáky Krisztina idejében, — *deczember 6-ikát* mindig rendkívüli fényvel, nagy, népes lakomákkal, vigadalommal ülte meg. Legkivált a kuruczvilágban országos híresek valának a grófi pár udvarában, palotáiban megült *Miklós-napi ünnepélyek*, — lévén decz. 6-ika, tudvalevőleg, Szent-Miklós püspök napja. Mi magunk is azt hittük eddig, hogy Bercsényi ezen napon — a mikor mindenféle kitüntetések, üdvözlések, sőt dics-hymnuszokkal való megénekeltetések tárgya volt, — csak *nevenapját* tartotta. Most azonban látjuk, hogy hősünknek ilyenkor *kettős ünnepe* vala: mert névnapja egyszersmind *születésnapja is*. Oka volt tehát a nagy ünnepségek adására decz. 6-ikán.

Ezt a következő adatok igazolják. Egy előkelő egyházi férfiú, s Bercsényinek egyik bizalmasa: Máthai *Viza János* neszter-fejérvári vál. püspök és kalocsai nagyprépost, — a volt békebiztosok egyike, — Aszalórol, 1709 decz. 3-án kelt köszöntőlevelében így gratulál a grófnak:

«Örömet az Exciád *születése napján, a mely Szent-Miklós püspök napja*», nem szánna drága ajándékait küldeni; de kincsekben szűkölködvén, csak minden jóknak kívánságával, minden-napi imádságival ő Excja életéért, egészségéért stb. szolgálhat.» Adja Isten, hogy Exciád maga kívánta kedve szerint sok Szent-Miklós napját érhesse és édes Hazánk Exciád életének örvendezhessen, — tiszta szívből kívánom.»¹

¹ *Eredeti levél* az orsz. ltár Bercsényi lymbusában.

Így a kath. egyházfő, s az egyszerű sáros-pataki diák és későbbi tudós kálvinista professor, *ifj. Tsétsy János*, a kinek édes atyja házában az 1708-iki pataki országgyűlés alatt a fővezér szállva volt, — a maga «*Memoria Rerum Belli Hungarici*» című, naplószerű latin krónikájában, az ezen évi Miklós-napi ünnepélyről hasonlóképp emlékezik meg:

«*Die 6. X-bris. Comes Nicolaus Bercsényi diem suum natalem* (tehát nem név-, hanem *születésnapját!*) cum Principe (Rákóczi) et omnibus Magnatibus, inaudibili pompa, solemnitare et luxu celebrat.»¹

Mind a két adat egykorú, világos, közvetlen és így teljes hitelt érdemlő. Épen ezért, midőn a jelen évben egy magasállású történetkedvelő a temetvényi várromokba gr. Bercsényi Miklós születését megjelölő márványtáblát falaztatott be s minket a rávésetendő felirat szövegezésére fölkért: mi a lánglelkű szabadsághős születésnapjául már az 1665 évi *deczember 6-ikát* jelöltük, — s így igazítandók lennének a genealogiai táblák is.

THALY KÁLMÁN.

A Haschendorfiak családtörténetéhez.

A «Turul» f. é. II. f. 74—76. lapjain ezen családról közlött adalékokban az idősb Haschendorfer Wolfingról azt olvasom, hogy róla «csak annyit tudunk, hogy Károly (Róbert Károly) a Sopronmegyében fekvő s az osztrák Ebenfurttól nem messze eső Harschendorf (ma Hasfalu, Haschendorf) német helységet adományozta neki, s hogy ő és fiai itt Magyarországon már csak Hasfalu urainak nevezik magokat».

Mint hogy ez adományozásra vonatkozó oklevél idézve nincs, s az adományozott helységre nézve a közlött fentebbi sorokban némely olvasó talán valamely ellenmondást is találna fölfedezni; kötelességemnek tartom ezen ügyben, nem helyreigazítási vágyból, hanem a történeti valóság megállapítása érdekében igénytelen észrevételemet a szakférfiak becses figyelmébe ajánlani.

Tudva azt, hogy az Ebenfurt nyugoti tőszomszédja Haschendorf Ausztriában fekszik, s a mint én tudom, soha Sopronvármegyéhez nem tartozott: magától következik, hogy azt rendes

¹ L. a M. Tud. Akad. Monumentáit, Irók XXVIII. k. 378. l.

körülmények közt a magyar király oda nem adományozhatta; elismerem mindazonáltal, hogy volt oly kivételes eset, midőn a magy. király rendkívüli viszonyok közt osztrák birtokot Sopronvármegye határszélén valakinek adományozott, ezt csalhatatlanul tanúsítja László királynak 1285 decz. 24-én kelt oklevele, melylyel a Lajta bal partján fekvő osztrák Pordányt a német szentkereszti ciszt. apátságának adományozta, s a mely oklevél 1290-ben Álbrecht osztr. hg. részéről átíratván, újabb megerősítést is nyert. Rendes körülmények közt azonban az osztrák Haschendorf helységet az illető család csak is az osztr. hercegtől kaphatta, a mi valószínűleg úgy is történt; de azért a lehetőség nincs kizárva, hogy azt a magyar király adományozhatta, csak hogy okleveli adat nélkül ezen fölvezést komolyan szóba hozni nem merném. A «Turul»-ban idézett helyen közölt adatokból tudjuk, hogy 1325-ben kelt okirat szerint az elhalt idősb Haschendorfer Wolfing Hof nevű birtokára Nagymartoni Lőrincz javára 500 talentum iratott; a saját jegyzeteimből pedig azt látom, hogy ugyanazon oklevél szerint az említett H. Wolfing a Hofi (akkor mosonmegyei) birtokot a magyar királytól nyerte, s így midőn az idősb Wolfing leánya Erzsébet Szécheni Miklósnak nejevé lévén, a Harschendorfiak összes magyarországi birtokait örökölte: ez utóbbiak közt volt Hof és Manersdorf is, melyeket 1383-ban (Sopr. okl. tár) Szécheni Miklós fia Frank Mária királynénak más birtok ellenében csereképp átadott. Ebből azt következtetem, hogy az említett H. Wolfing fiának Seifriednek, mint valószínűleg nőtlen férfinak kizárólag az osztrák birtokok maradván, ő a Haschendorfi jószágát után továbbra is e néven nevezte magát. Az osztrák Haschendorf falu keletkezési idejét és fejlődési multját nem ismervén, arról adatot nem közölhetek.

A mi a sopronvármegyei Haschendorf falut illeti, melynek mai magyar «Hasfalu» neve a régi időben nem volt ismeretes, ez Ebenfurttól légvonalban 35 kilométernyire fekszik; s hábar azt a magy. király bárkinek is adományozhatta, de miután az osztr. Haschendorfiakra vonatkozó írott adat erről nem tanuskodik, hajlandóbb vagyok hinni, hogy ezek a Harschendorfiak az osztrák Haschendorf után kapták nevüket. Vizsgáljuk Fejér codexe nyomán a sopronmegyei Haschendorf szomszédos határára vonatkozó régi adatokat, talán valamely combinatio alapján reá lehetne jönni, hogy mely korszakban keletkezhetett a magyarországi Haschendorf nevű falu, mert az osztrák Haschendorfer Wolfing s jogutódai (a Szécheniek) ottani szerepléséről a birtokviszonyok mit sem mondanak, a mi azt látszik mutatni, hogy ők azt nem birták. Míg a

szomszéd faluk régi birtokosairól sok adat szól, addig épen Haschendorf falu nevével csak 1370-ben találkozom először.

Midőn 1229-ben Barom helység határa leiratik, ennek északi része akkor Küllő helységnek Kaporján nevű határrészevel érintkezett. (Ez a Kaporján pusztá Küllő déli határát képezte és 1553-ban is e nevet viselte.) Továbbá Barom ugyan 1229-ben északon határos volt Mereszlóval, mely ma ismeretlen, de Péterfalva déli csúcsával lehet azonos; azután a mostan szinte nem ismert Sana nevű faluval, melynek nagy része nézetem szerint a csak később keletkezett Haschendorf határában keresendő: a Sana név eredetét onnét származtatom, hogy a XIII. században valószínűleg a mai Samersdorf pusztá is, mely a rajta keresztül folyó patak régi nevéből kaphatta elnevezését, hozzátartozott; megjegyzendőnek vélem, hogy egy XVII. századbeli rézmetszeten ezen pusztá Szamosfalunak nevezetik. Lánzsér várának birtokteste 1263-ban keleten directe Péterfalva (ma Alsó Péterfalva) határába ütközvén, kétséget nem szenved, hogy akkor nemcsak Samersdorf pusztá, de a későbbben Haschendorf név alatt ismeretes földterület is Lánzsérnak tartozékát képezte. Utóbb a mai Haschendorfnak megfelelő terület Lánzsér várától elesett, csak hogy az időt pontosan meghatározni nem tudom; azonban Samersdorf 1425-ben (Sopr. okl.) és későbbben is folytonosan Lánzsér álladékában szerepel.

A sopronmegyei Haschendorf nevű birtok 1370-ben fordul elő először; 1377-ben pedig Haschendorfi Pál Zenk (=Czenk) nevű birtokába

lett bevezetve, kinek fia pedig azon Mihály (1391) lehetett, kit a «Turul» idézett helyen említ. Ezek azonban Wolfing urammal semmi rokonságban nem voltak; de azon fontos kérdés, hogy ők mikor s mily módon jutottak a sopronvármegyei Haschendorf birtokába, még eldöntésre vár. Tény, hogy ezen falu sem 1425-ben sem későbbben Oláh Miklós idejében (1553) Lánzsér várához nem tartozott; hanem az is ismeretes, hogy midőn 1447-ben (egy antiquarius oklevélmásolata szerint) Fraknói Margit és Valpurga Albrecht osztr. hgnek birtokába bocsátják Fraknó várát, az ennek tartozékát képezte; a XVI. században is Fraknó, illetőleg Kismarton várának birtokálladéka közt fordul elő.

Abból, hogy mint láttuk, egy osztrák Haschendorfer leány Nagymartoni Lőrincznek neje volt, nem lehet következtetést venni arra nézve, hogy ez úton jött volna a sopronvármegyei Haschendorf falu Fraknó tartozéka közé; mert hiszen azt sem az 1434 és 1435. években (Sopr. okl.) sem pedig 1441-ben (egy antiquarius oklevélmásolata szerint) a felsorolt fraknói birtokok közt nem találjuk, de a megelőző században 1346-ban sem tartozván Fraknó várához, valószínűen csak 1441—1447 közti években kapcsolattal a vári birtokhoz.

E szerint tehát az elősorolt adatok nem tanuskodnak a mellett, hogy az osztrák Haschendorfiak a sopronvármegyei Haschendorf falut birták légyen.

STESSEL JÓZSEF.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi szeptember hó 26-án *Szinnyei József* vál. tag elnöklete alatt ülést tartott, melyen jelen voltak: Dr. *Boncz Ödön*, *Majláth Béla*, *Makay Dezső*, *Tágányi Károly*, vál. tagok, *Tóth Arpád* pénztárnok és *Fejérpataky László* titkár.

Az elnök megnyitván az ülést, Dr. *Aldásy Antal* t. tag felolvasta *Kis Bálint* vál. tagnak «A Petki család» című értekezését, mely jelen füzetünkben olvasható.

A titkár három régi címereslevelet mutatott be; és pedig az enyingi Török család 1481. és 1507. évi armálisait a gróf Festetics család mágocsi levéltárából és a Bossányi család 1415. évi címereslevelét a M. Nemz. Múzeum gyűjteményéből; bejelentvén, hogy azok korábbi választmányi határozat következtében a társaság gyűjteménye számára lemásoltattak.

A titkár indítványára a választmány elhatározta, hogy br. *Radvánszky Béla* társ. elnököt val. belső titkos tanácsosi méltósággal történt legmagasabb kitüntetésé alkalmából levélben fogja üdvözölni és egyúttal e kitüntetés fölött érzett örömeinek jegyzőkönyvileg ad kifejezést.

Uj tagokul megválasztattak a következők. Alapító tagul 100 forintnyi alapítvánnyal *Jeszenszky Béla* Temesvárott (ajánlja Schönher Gyula); évdíjas tagokul: ögr. *Pallavicini Adolfné* szül. Bárczay Anna Kassán (aj. Bárczay Oszkár), *Révai Leo* könyvkereskedése Budapesten és *Csongrádvármegye* közönsége (aj. a titkár).

A pénztárnok jelentése szerint f. évi szeptember hó 25-ig volt:

Bevétel	2668 frt 06 kr.
Kiadás... ..	2406 „ 95 „
Készpénz... ..	261 frt 11 kr.

A társaság vagyona :

Értékpapirokban	10700 frt
Kötelezvényekben	2600 „
Kötelezvény nélküli alapítványok	500 „
Alapítványok összege	13800 frt — kr.
Készpénz	261 „ 11 „
Összes vagyon	14061 frt 11 kr.

A titkár indítványára határozottatott, hogy az évi nagygyűlés deczember hó 14-én tartassék, tárgyai pedig legyenek : 1. Elnöki megnyitó. 2. A Zsigmondkori címeres levelekről felolvasás *Csoma József* vál. tagtól. 3. Titkári jelentés. 4. Pénztári kimutatás.

Boncz Ödön vál. tag indítványára a titkár megbízott, hogy a társaságnak a millenniumi orsz. kiállításra miként leendő részvétele tárgyában, az illetékes körökkel tegye magát érintkezésbe és az eredményről a választmányt tájékoztassa.

A titkár indítványára a választmány elhatározta, hogy a Turul f. évi III-ik füzeté a tagdíjakkal hátralékban lévő tagoknak póstai utánvétellel küldessék meg és hogy e felől az illetők külön-külön értesíttessenek.

A titkár bejelentette, hogy az Alapszabályok és a főntebbi határozat értelmében az új választmányi tagságra szóló ajánlatok f. évi november hó 27-ig adandók be a titkári hivatalnál és hogy egy üres vál. tagsági hely van.

Az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Dr. Boncz Ödön és Makay Dezső vál. tagokat kérvén meg, az ülés véget ért.

A leleszi konvent levéltárában őrzött nemeslevelek.

Acs másképp *Békésy* Mihály és János és Mihály nővére *Zsófia* nemeslevele Bethlen Gábor erdélyi fejedelemtől. 1613.

Aranyos László, András és Péter címeres nemeslevele Rudolf királytól. 1578.

Ary Sámuel és József testvérek és unokájok István nemessége átruháztatik Rudolf által *Ary Boldizsár* és neje *Apagy* Erzsébetre, fiok *Jánosra* és *Boldizsár* testvéreire *Menyhért*, *Gábor*, *Mihály* és *Mátyásra*. 1581.

Antalóczy László és András (kiknek atyjok volt *Ferencz*, ennek *Lukács* és ennek *Gergely*) címeres nemes levele. 1736 augusztus 16.

Bagaméry *Boda* István fia *Pál* és mostoha fia *Szabó* István és fivérei *Bagaméry* András, *Mihály* és *Pál* címeres nemeslevele I. Lipót királytól. 1668.

Balingh György címeres nemeslevele III. Károlytól. 1720.

Balogh másképp *Tályai* András és fia *Mihály* és neje *Disznós Zsófia* címeres nemeslevele. 1742.

Balogh András másképp *Hodos* s általa *Balogh* Péter, *Márton*, *István* és *János* címeres levele III. Ferdinándtól. 1652 május 2.

Balogh másképp *Tegey* János, fivére *István* és *Terebesy* György nemeslevele II. Ferdinándtól. 1624.

Banga Mihály, neje *Nagyházy* Kata, fiaik *Jermos* és *János* és leányai *Erzsébet* és *Anna* nemeslevele II. Rudolftól. 1579.

Nagybányay Ádám és *Neviczky* Tamás nemeslevele I. Miksa királytól. 1569.

Borbély másképp *Székely* János, neje *Száky* Erzsébet, leányai *Anna* és *Judit* és fivérei *Borbély* másképp *Székely* György, *István* és *Mihály* nemeslevele III. Ferdinándtól. 1649 április 2.

Baranyay másképp *Horváth* de *Szancha* Péter és *István* nemeslevele III. Ferdinándtól. 1638.

Bárdy másképp *Sinka* Mihály armálista III. Károlytól. 1720.

Békésy, lásd Ács.

Bérey Miklós és huga *Anna*, úgy *Chijér* István és *György* armálista Rudolftól. 1580.

Béres István, neje *Kádas* Kata és leányai *Anna* és *Zsuzsána* címeres levele III. Ferdinándtól. 1655.

Bihary István armálista Bethlen Gábortól. 1621.

Biró (de *Szobrác*) Mihály armálista Rudolftól. 1583.

Borsy Pál, Imre és *Anna* s *Tarpay* István nemeslevele Rudolftól. 1597.

Bosoky Pál és *Márton* armálista III. Ferdinándtól. 1655.

Biró András és *Pál* és neje *Fazekas* Kata, *Fazekas* István és neje *Fejér* Anna armálista I. Lipót királytól. 1659.

Bárczay Nagy *Ferencz* és neje *Fábián* Kata, fiai *Bárczay* István, *János*, *Péter*, *Ferencz* és *Imre*; másik *Bárczay* István és fia *György* nemeslevele II. Ferdinánd királytól. 1631.

Bálya Péter, fia *Bálya-Jódy* Illés alsó-aprai lakosok nemesi bizonyítványa Máramarosmegyétől. 1761.

Bádn, lásd *Finta*.

Bodó János és általa *Mátyás* és *Lajos* nemeslevele Rudolftól. 1580.

Bürg Anna, lásd *Kiss*.

Borsos de *Thas* *Gergely* s általa *Várdai* *Szabó* János, dombrádi *Malonka* István, hermánzégi *Potor* Tamás és degei *Kánthor* Pál armálista Rudolftól. 1591.

Bolzer, lásd *Sámuel*, *Sztano* és *Szabó* nevek alatt.

Borbély, lásd *Fonágy*.

Bryganth család armálista.

Bernáth de *Bernáthfalvi* *Bereczk*, *János*, *István* és *Lukács* fivérek nemeslevele I. Ferdinándtól. 1563.

Barkóczy *Pető* armálista I. Leopoldtól. 1686.

Csengery Pál és fiai *Pál* és *József*, *Lasztóczy* *Kristóf*, *Sándor*, *István* és *György*; *Pósa* *Mihály*, *Lasztóczy* *Erzsébet*, *Sárközy* *Miklós*, *Dely* *Péter*, *Herczegh* *Bálint*, *Csengery* *János* és *Torday* *György* vejei és sógorai armálist levele Rudolftól. 1580. Ugyanazon család nemesi bizonyítványa Ungvármegyétől. 1765.

Cherney másképp *Iske* András deák és *János*, úgy *Szabó* másképp *Literaty* *Mihály* nemeslevele Rudolftól. 1601.

Chyer István és György. Lásd Bérey.
Csoma (de Újhely) Albert fiai, János, Mihály és István, s leányai Kata és Margit nemeslevele Miksa királytól. 1576.
Csomós Mihály és neje Versendy Borbála, fiai István és András és leányai Anna és Kata nemeslevele II. Ferdinándtól. 1629.
Czelenk másképp *Czvetnich* Fábrián, Ferencz, János, Balázs és Lukács varasdi polgárok nemeslevele Ferdinándtól. 1553.
Chichvay István, fia János, fivére Chichvay másképp Vasas András és neje Farkas Kata s fiai András és János armálisa III. Ferdinándtól. 1650.
Chenky, lásd Szabó.
Csernák Márton, Pál, János és Máté és Gálos János címeres nemeslevele III. Ferdinándtól. 1659.
Csuka Sámuel, fia Mihály nánási lakosok armálisa. 1768 június 13.
Dragus másképp deczefalvai *Pap* Miklós, István, Gergely és János, és másik Gergely nemeslevele Rákóczy György erdélyi fejedelemtől. 1649.
Deér Tamás armálisa III. Ferdinándtól. 1640.
Ders Benedek (petri Ders Lászlónak fia) és általa atyja László és testvérei Péter, Gergely, Ágoston és Pál s egyéb összes atyafiai és sógorai címeres levele Zsigmond királytól. 1417.
Dobozy (de Debreczen) Sebestyén, neje Nyöredy Anna, fiai István, Mihály és János armálisa Bethlen Gábertől.
Deczegi Máté és Ferencz armálisa I. Lipót királytól. 1702.
Dettrich (de Benedekfalva) György, László és Mihály nemesi bizonyítványa Liptó vármegyétől. 1765.
Diós, lásd Finta.
Durcsák László-Venczel, neje Soltész Anna, fiai Mihály és Tamás armálisa I. Lipót királytól 1692. Sárosmegyének Durcsák Pál részére 1784-ben kiállított nemesi bizonyítványával.
Dely Judit, lásd Egly.
Dosnyák Simon, János, László és András nemesi bizonyítványa Abaujmegyétől. 1665.
Dorinc másképp Németh, lásd Jakab.
Dobra Mátyás, fia Román, fivére Sándor s ennek fiai János és Kozma, más fiverei Sándor és Miklós s fiaik Kozma és Miklós armálisa I. Lipót királytól. 1659.
Dobra Mihály, János, György és László s egyéb miszticzei rokonok nemesi bizonyítványa Beregmegyétől. 1805. május 20-áról.
Dobra János és Adám elismerése a felől, hogy *Dobra* Mihály és Sándor s a többi Keresztúron, Kótajon és Horányban lakó hasonló nevű rokonaik nemesi családukhöz tartoznak.
Danchy István és neje *Züpch* Margit, fia András, leányai Erzsébet és Margit, másik András fivére és ennek neje Oroszi Ilona nemeslevele II. Mátyás királytól. Bécs, 1610 február 20.
Duka Péter és általa Ilona, Borbála és Zsófia nővérei armálisa Rudolftól. 1578 április 12.
Egly Pál, neje Dely Judit, fiai Pál és István, leányai Erzsébet, Anna és Judit, fivére István s fiai Márton, György, János, harmadik Pál, úgy Kádas Mihály nemeslevele I. Lipót királytól. 1669.
Fejér Mihálynak a konventnél fia János részére le-tett nemességére és családjára vonatkozó jegyzetei és iratai.

Fodor István és fiai József és István nemesi bizonyítványa Zemplén megyétől. 1771.
Fodor másképp zamossújlaki Nagy István armálisa I. Leopoldtól. 1681.
Förös Máté, neje Katona Erzsébet, leánya Mária, fiverei Tóth Ferencz és György, ennek neje Fodor Anna s Ferencz leányai Erzsébet és Mária, Tóth György neje Csükkör Erzsébet és fia Pál nemeslevele III. Károly királytól. 1722.
Fazekas, lásd Biró.
Fizéry Mihály armálisa Rudolftól.
Finta Miklós, neje Diós Ilona, fiai Zsigmond, nejével Baán Erzsébettel és István; és fivére Vajda György armálisa III. Károlytól. 1715.
Fodor László, János, Péter, György és Ferencz, néhai Fodor László és Oláh Borbála, fiai litkei lakosok nemesi bizonyítványa Szabolcsmegyétől. 1773.
Kállói Feöldy Albert, neje *Illés* Zsófia, Márton és Ilona armálisa Rudolftól. 1587.
Fönagy Ferencz és Pál, Borbély István, ennek fia másik István, *Kossuth* János s ennek fiai: Mihály, István, János, Ferencz és Márton; és András és Pál nemesi bizonyítványa Gömörmegyétől. 1660.
Gaáll Mihály, János és Bálint armálisa II. Ferdinándtól. 1627.
Gallyas Tamás armálisa Bocskay István erdélyi fejedelemtől. 1606.
Gál Ferencz és fivére részére az erdélyi kormányzóságtól kiállított bizonyítvány, székelynemesi kiváltságos voltáról. 1762.
Gálos, lásd Csernák.
Gyakunik, lásd Pap.
Hajnal József, neje Szerencsi Ponos Zsófia, fiai Zsigmond, Ferencz és József és leánya Zsófia armálisa I. Leopoldtól. 1702.
Hardicsi másképp *Jesziovicz* Deák Tamás leleszi konventbeli hites jegyző, atyja Jesziovicz Lukács és fivére Perha Péter nemeslevele II. Mátyás királytól. 1618.
Harsányi István, András és György nemesi bizonyítványa Szabolcsmegyétől. 1711.
Hatala Péter, neje Munkácsy Ágnes, fiai István s András és leányai Anna és Mária armálisa I. Lipót királytól. 1668.
Hartyáni István nemesi bizonyítványa. 1669.
Házy János nemesi igazolása Borsod vármegyétől.
Herczegh, lásd Csengery.
Herdón Tamás, és Balázs armálisa II. Ferdinándtól. 1625.
Horváth, lásd Baranyay.
Horvát György és János lásztóczy és István agárdi lakos nemesi bizonyítványa Zemplénmegyétől. 1768.
Huszthy másképp *Pályt* Gáspár és fiverei Tamás és János armálisa Rudolftól. 1598.
Hajnal Benedek, fia István, lánya Ilona s fivére János s ennek fia Mihály és János nemeslevele. 1638.
Hamar, lásd Kónya.
Haranghy, lásd Szeőke.
Hatházy Mihály nemesi bizonyítványa. 1759 április 27.
Jakuboróczky másképp Szelecsényi István s neje Klementich Katalin, fia István, fiverei Bertalan és János, leányai Anna, Borbála, Zsófia és Kata armálisa II. Ferdinándtól. 1628.
Jesziovicz, lásd Hardicsi.

- Jódy*, lásd Bályya.
- Iklódy* Ferencz nemesi bizonyítványa. 1746.
- Iszó* Boldizsár, neje Balogh Kata, fiai Pál és György armálisa II. Mátyás királytól. 1618.
- Juhász* András armálisa, lásd Balogh és Kónya.
- Iske*, lásd Cherney.
- Illés*, lásd Kállói Feöldy.
- Jakab* (tsahi) János, neje Zák Borbála, fiai István, György és Mihály; mostoha fiai *Dorincz* máskép Németh Gáspár és Márton, leánya Erzsébet nemeslevele Rákóczy György erdélyi fejedelemtől. 1654 márczius 5.
- Furkovicz*, lásd Pap.
- Kanta* István, fivére János s ennek fia szintén János armálisa III. Ferdinándtól. 1646.
- Kapicz* máskép *Kovács* Balázs, neje *Cseöky* Erzsébet és leánya Kapicz Ilona armálisa III. Ferdinándtól. 1647.
- Kászonyi* Sándor nemesi bizonyítványa Zemplénmegyétől. 1728.
- Kéfala* János, neje Pesty Katalin, fiai Konstant, János és Miklós és leánya Éva armálisa Mária Teréziától. 1757.
- Kegyés* István, neje *Mezey* Kata, fiai Mihály és János armálisa I. Lipót királytól. 1702.
- Kelemen* Ferencz, máskép ráczbösörményi *Nagy*, neje *Fábián* Kata, fiai István, János, Péter, Ferencz és Imre; veje Bárczay István s ennek fia György armálisa II. Ferdinándtól. 1631.
- Kis* és *Klebecz*. *Kis* János, neje Deák Anna, fiai Gergely és István, leányai Erzsébet, Ilona és Dorottya és félévere *Klebecz* András armálisa II. Ferdinándtól. 1633.
- Kis* János Lőrincz; fiai másik János és Bálint s fivére Mihály nemeslevele III. Ferdinándtól. 1645.
- Komlósy* Sándor armálisa I. Lipót királytól. 1690.
- Korcsma* Péter és *Thibay* Márton armálisa II. Miksától. 1568. Ez eredeti okmányt letették a leleszi konventnél 1736-ban: *Korcsma* János, kinek atyja volt János, ennek István, ennek János és ennek Péter; úgy *Korcsma* Ádám, kinek atyja volt László s ennek István, ki feljebb említettik.
- Kovách* Pál, neje Nagy Ilona, gyermekei György, Márton és Zsófia; fivére János és ennek neje Zsófia, fiai János és György nemeslevele I. Lipót királytól. 1664, melyet Kovách Sámuel és István tettek le a konventnél 1753-ban.
- Kovách* máskép Nagy András és Mihály armálisa I. Lipót királytól. 1659.
- Kovách*, lásd Bihary.
- Kovách* István nemességéről szóló irat. 1646.
- Kramericz* Menyhért armálisa I. Lipót királytól. 1677.
- Kádas*, lásd Egry.
- Kóthy* Péter nemesi bizonyítványa Biharmegyétől. 1768.
- Kaszás* Imre (de Jászapáti), Bálint és János armálisa. 1580.
- Kovács*, máskép *Kis* és *Orbán* Ferencz, neje Kovács Kata s fiai Ferencz és János armálisa Mária Teréziától. 1756.
- Kis* (de Nagyhomoki) András, neje Bürg Anna, fiai Orbán és János és fivére Ferencz armálisa Bethlen Gábor fejedelemtől.
- Kiss*, máskép *Orbán* Ferencz és fiai Ferencz és János nemesi bizonyítványa Szabolcsmegyétől. 1757-ből.
- Kovács*, lásd Sallay.
- Kónya* György, neje Kiss Katalin, fivére Márton, úgy *Molnár* István, *Juhász* Mihály és *Hamar* István nemeslevele I. Lipóttól. 1668.
- Kanthor* de Deöge, lásd Borsos.
- Kaszaszay* János, fivére György és nővérei Anna és Borbála armálisa I. Lipóttól. 1661.
- Kádár* Mihály (máskép *Zsigmond*) nemesi bizonyítványa Ugocsa megyétől. 1807.
- Kiss* István s fiai András, István és János nemesi bizonyítványa Szabolcsmegyétől. 1765.
- Kállay* Albert lelkész nemesi bizonyítványa Ungvármegyétől. 1592.
- Kovács* máskép *Püsztyéi* család armálisa. 1627.
- Lasztóczy* Kristóf, Sándor, István és György, (lásd Csengery).
- Lasztóczy* Gergely deák, fiai György és István armálisa II. Ferdinándtól. 1633.
- Lente* (de Karczagújszállás) Mihály, fiverei Balázs és Dávid armálisa *Bocskay* István fejedelemtől. 1606. Ifjabb és idősebb Lente István, János idősb István fivére nánási, és Mihály püspöki lakosok 1772-ben tettek le a konventnél.
- Lőrincz* (de Alsó-Torja) János és fiverei Miklós és János armálisa I. Lipóttól. 1703.
- Lugassy* Tamás, neje Török Ágota, fivére Menyhért és neje *Chichellye* Erzsébet s fia János nemeslevele III. Ferdinándtól. 1637.
- Lipcsey* (bilkei) János és Sándor (néhai László fiai, kinek atyja volt János és ennek Gergely) nemesi bizonyítványa Ungmegyétől. 1781.
- Marina* Mihály s fiai István, Lázár, János és Bereczk armálisa Báthory Zsigmond fejedelemtől. 1584.
- Marina* László, Tódor, Jónás, Mihály, másik Jónás, Demeter, harmadik Jónás és Simon közép-apsai és Miklós, István, György, negyedik Jónás, György és Péter alsó-apsai máramarosmegyei lakosok 1764-ben tették le a konventnél.
- Marschalko* István (ki fia volt Istvánnak, ez Györgynek és ez Kristófnak) nemesi bizonyítványa Zemplénmegyétől. 1767.
- Mező* Péter és neje *Hódos* Anna, fiai Péter, Ferencz, István és Dávid s leányai Judit, Katalin és Erzsébet; Mező Ferencz s neje Fazekas Zsófia s gyermekei István, András és Anna; Mező Simon és neje Hosdady Mária s gyermekei István, Ferencz és Sára, végre Mező Benedek nemesi bizonyítványa. 1727.
- Mihályfi* (de Csíkbánkfalva) László máskép Kotormány nemesi bizonyítványa Csikmegyétől. 1767.
- Markos* Simon técsői lakos és fia János armálisa I. Lipót királytól. 1699.
- Markos* István (János fia) és Balázs nemesi bizonyítványa Máramarosmegyétől. 1785.
- Molnár*, lásd Kónya és Kiss.
- Molonka* de Dombrád, lásd Borsos.
- Malomhegyi* Julianna, lásd Tar és Turós.
- Nagy* (de Nagykálló) János, neje Szepe Kata, gyermekei István, János, Benedek és Erzsébet armálisa III. Ferdinándtól. 1648.
- Nagybányai*, lásd Bánya.
- Nagy*, lásd Fodor.
- Nagy* János (kinek atyja volt János, ennek is János s ennek György) nemesi bizonyítványa Zemplénmegyétől. 1724.
- Nagy* de Ráczbösörmény, lásd Kelemen.

Nagy Ferencz, Balázs és György armálisa II. Ferdinándtól. 1630.

Nagy Sámuel tályai lakos nemesi bizonyítványa Zemplénvármegyétől 1756-ból, melyben igazoltatik, hogy III. Ferdinánd 1647-ben Nagy Miklósnak s testvérei Pál és Jánosnak címeres nemességet adományozott. A nemesi bizonyítványt 1756-ban Nagy Sámuel és fivére András tályai, Péter tiszaladányi lakosok, úgy Nagy Erzsébet Mohácsy Pál neje; Sámuel fia István és Péter fiai Ferencz és András letéteményezték. Ugyanakkor Nagy Samu és András fivérek az 1647. évi eredeti nemeslevelet is letették a konventnél.

Nemes György és neje *Gombos* Dorottya, fiai István és György armálisa III. Ferdinándtól. 1646. Letette 1759-ben Nemes János zemplénmegyei szentesi lakos.

Nemes István nemesi bizonyítványa Zemplénmegyétől. 1753.

Nemes János sarkadi lakos és fia György armálisa Rákóczy Györgytől. 1656. Az erről szóló iratokat letette Nemes István dadai lakos 1755. évben.

Nagy, máskép *Torma*, lásd *Kovách*.

Nyry Péter, neje *Tolvaj* Klára, gyermekei Sára, Kata, Anna és Erzsébet és veje *Tárczay* István armálisa II. Ferdinándtól. 1622. Letette 1766-ban *Tárczay* László kis-sárkányi zempléni lakos, fivére János, László, Péter, Ferencz, Zsigmond és Imre nevében is.

Nagy Ferencz de *Gecse* nemeslevele.

Németh máskép *Szurtey*, lásd *Szurthey*.

Nagy Gedeon, József és Zsigmond (néhai Nagy János fiának Györgynek fiai) és Mihály (Nagy János fiának Mihálynak fia) nemesi bizonyítványa Szabolcsmegyétől. 1796.

Novák László, neje *Leskó* Anna s fivérei *Gergely* és János armálisa Rudolf királytól Prága, 1588. április 24.

Palay Miklós, neje *Orosz* Dorottya s fiai István, András és János armálisa I. Lipóttól. 1659. Letette 1757-ben *Palay* János, *Palay* Zsigmond és neje *Ziday* Anna királyselmeci lakosok fia.

Pálfi Mihály de *Nagyrosvád*, neje *Bófel* Dorottya s gyermekei *Bálint*, János és *Kata* armálisa II. Ferdinándtól. 1634.

Pályó, lásd *Huszthy*.

Pap, lásd *Dragus*.

Péczeli Török János és István fivérek armálisa Bethlen Gábor fejedelemtől. 1624.

Perda, lásd *Hardichi*.

Posa, lásd *Csengery*.

Posta György, *Szilágyi* Mihály és István és *Székely* János. *Posta* György neje Nagy Kis Anna, fia István és leánya Erzsébet. *Szilágyi* István neje *Virágos* Erzsébet. *Szilágyi* Mihály neje *Vivő* Katalin és fia *Bálint*, másik *Szilágyi* István neje *Balogh* Erzsébet és fiai János és István, *Székely* János neje *Vas* Erzsébet és gyermekei *Mihály*, Erzsébet és *Kata* címeres nemeslevele I. Lipót királytól. 1701. Letette *Szilágyi* Mihály váncsódi biharmegyei birtokos az e megyétől 1767-ben kivett nemesi bizonyítvánnyal együtt 1774. évben.

Proszna Péter armálisa Zápolya Jánostól. 1560.

Pethry (de *Lövöpetri*) Sándor, fivére István s fiai István és Péter nemesi bizonyítványa Szabolcsmegyétől. 1780.

Pótor de *Hermanszegh*, lásd *Borsos*.

Pálffy Salamon és József udvarhelyi bizonyítványa 1811-ből, mely szerint I. Salamon és Antal elődei

Pál György és *Lőrincz* a tasnádi Székelyfők közt bejegyezve vannak és hogy ők csakugyan *Pálffy* István (de *Csiktasnád*) fiai; 2. pedig *Bezdedy* László igazolja, hogy neki néhai *Pálffy* János szabolcsi főjegyző megvallá, hogy ő *Antal* és *Salamon* atyjának testvére volt.

Pöchy Zsuzsánna, lásd *Széchy*.

Parlaghy Borbála, lásd *Soós*.

Paukovics-Papp család nemesi bizonyítványa Szatmármegyétől. 1797.

Pap. Beregmegeye bizonyítványa 1805-ből, arról, hogy *Gyakunik*, *Roszpópa* és *Sziidlár* családok nemesek és a *Pap* nemes családból származnak. Ezen bilkei *Pap* ágazatból eredtek még a *Popovics* és *Furkovics* nemes családok is.

Révay családra vonatkozó iratok nemesi és pallosjogi kiváltságairól, melyeket 1521-ben *Révay* István, újlaki bán és *Ferencz* nádori titkár II. Lajos királytól kieszközöltek; valamint *Ferdinánd* király 1534-iki adománylevele a sklabinai várról.

Rigómezey Mátyás armálisa Rudolftól. 1584.

Rimaszombathy András és fia István armálisa Miksa királytól. 1563.

Racsay András (de eadem) neje *Szalay* Anna és fiai *Ferencz*, István és *Miklós*; *Katalin*, Anna, *Borbála* és *Erzsébet* armálisa. 1590. Letette a konventnél 1744-ben *Racsay* István.

Reviczky János vezérőrnagy s mindkét nemű utódai bárói diplomája II. József császártól. 1773 november 28. Ez okmányt megörzés végett beadta 1814-ben báró *Reviczky* Ferencz.

Sárkány Simon máskép *Zalay* s összes atyafiai armálisa I. Ferdinándtól. 1563.

Sárközy, lásd *Csengery*.

Sebe Péter armálisa. 1714.

Sylvius Gáspár deák, fivérei *Szeőke* János és *Monaszely*, nővére *Dorottya* armálisa I. Ferdinándtól. 1555. Letette a konventnél 1645-ben idősb *Asztalos* István szatmári lakos.

Sínka, lásd *Bárdy*.

Szokolányi Pál, *Tóth* Jakab és *Soós* János s ennek neje *Olajos* Zsuzsánna és fia István armálisa I. Lipót királytól. 1698.

Szabó, lásd *Bogoméry*. *Szabó* István nemesi bizonyítványa Abaujvármegyétől.

Szabó (Zabó) Albert és fiai István, Pál és János armálisa II. Ferdinándtól. 1632.

Szarka István és fiai János, Miklós, István és *Lőrincz* armálisa I. Lipót királytól. 1699. Letette *Leleszen* 1769-ben *Szarka* Gáspár tivadari lakos.

Szegedy Pál armálisa. 1668.

Székely, lásd *Borbély*, *Posta*.

Szilágyi, lásd *Posta*.

Solymosy-Várady István nemesi bizonyítványa Ugocsamegyétől 1761-ből.

Szelecsényi, lásd *Balogh*.

Szolnoky Lőrincz armálisa Miksa királytól. 1569. *Szőcs*, máskép *Tóth* János s fiai *Ferencz* és *Mihály* s fivérei István és Pál nemesi levele I. Lipót királytól. 1687.

Szlavkov Mátyás armálisa György cseh királytól. 1469. Letette a leleszi konventnél 1588-ban *Szlavkov* Jakab, fia Pál nevében is.

Szabó Pál, neje *Chenky* Anna s fia Pál armálisa I. Lipóttól. 1687. Letette 1783-ban *Szabó* György fia Ignác.

Soltész, lásd Durcsák.

Szechy György s fivérei Pál, András, Lőrincz és Péter armálisa II. Ferdinándtól. 1627.

Szeldmayer Sebestyén László armálisa Mária Terézia királynőtől. 1751. Beadta 1808-ban fia József.

Szabó István tetétleni, szabolcsi, János és Mihály furtai bihari lakosok nemesi bizonyítványa Biharvármegyétől. 1801.

Szabó Mihály, István és János szovási lakosok és másik István tetétleni lakos nemesi bizonyítványa Szabolcsmegyétől. 1794 szeptember 3.

Sallay, másképp *Kovács* Balázs nemesi bizonyítványa Zemplénnvármegyétől. 1665.

Sós János, neje Parlaghy Borbála és fia István nemeslevele III. Károlytól. 1714. Szabolcsmegye nemesi bizonyítványa. 1810-ből.

Szilágyi Dávid részére Máramarosmegyétől 1690-ben kiadott bizonyítvány nemességéről és kövesligeti eredetéről s ottani szabad birtokáról, mely Anna nővére kezén van. Ez okmányt kövesligeti Román Ferencz tette le a leleszi konventnél 1808. évben.

Szeőke György, neje *Haranghi* Kata, fiai Bálint és György armálisa Bethlen Gábor erdélyi fejedelemtől. 1623. A konventhez beadták 1813-ban Szeőke Miklós és Sándor.

Szürthey, másképp *Németh* József királyselemezci lakos és fiai János, József, Imre és István nemesi bizonyítványa Zemplénnvármegyétől. 1811 december hó 12.

Sámu Márton (másképp Bolzer), neje Sztano Zsófia, fia János, veje Szabó György, ennek veje *Bolzer* Ilona és gyermekei Mátyás és Zsófia armális levele I. Lipót királytól. 1694. Kihirdettetett Nógrádvármegyében.

Szölössy János és fivére *Thuszó* János armálisa II. Ferdinánd királytól. Bécs, 1631 márczius 18. Letétetett a leleszi konventnél 1821-ben Szölössy János és Ferencz csepeli és Péter nagygejóri lakosok által.

Tar András és neje Pap Mária armálisa I. Lipót királytól. 1690. Letétetett 1768-ban, Tar Zsigmond Mihály, István és György testvérek és Zsigmond fiai László és Ferencz által.

Tárczay, lásd Nyry.

Tarpay, lásd Borsy.

Tegeny, Terebessy, lásd Balogh.

Teleky Pál (de Nagytur) nemesi bizonyítványa Szabolcsvármegyétől 1751-ből. E szerint Teleky Pál atyja szintén Pál, ennek László, ennek Tamás, ennek Pál, ennek István és ennek Lőrincz. Ez okmányt Teleky Pál olaszpataki lakos, neje Ruzska Zsuzsánna és fiai László, Pál, József és Imre 1772. évben tették le.

Thibay, lásd Korcsma.

Tivadar Gergely (de alsó Róna) nemesi igazolása. 1753.

Tolvaj Ferencz, neje Garay Katalin és fiai Péter és Ferencz armálisa III. Ferdinándtól. 1639. Letette a konventnél 1738-ban Tolvaj Ferencz.

Torday, lásd Csengery.

Torma, lásd Kovács.

Tóth, lásd Szokolányi.

Thoracomin János armálisa Rudolftól. 1599.

Tóth Péter és neje Saáry Anna s fiai István és János armálisa I. Lipót királytól. 1701.

Tóth, lásd Szócs.

Toót (de Seben) Gergely, Mátyás és ennek neje

Vas Ilona s gyermekei Mihály és Anna nemeslevele III. Ferdinándtól. 1646.

Tóth Imre, Benedek, Jakab és Ambrus fivérek armálisa Rudolftól. 1580. Letették Leleszen 1750-ben Tóth István, Mihály fia, és Mihály, István fia.

Tóth, lásd Fóros.

*Török-Pécze*ly, lásd Péczely.

Tályay, lásd Balogh.

Tar János, fia János, *Turós* István és Mihály, *Nagy* István, János és Lőrincz fivérek armálisa III. Ferdinándtól. 1654.

Thuszó János, lásd Szölössy.

Turóczy Miklós és fivére Mátyás armálisa III. Ferdinándtól. 1655 február 19.

Trückel Kázmér Ferdinánd nemeslevele Mária Teréziától. 1776.

Ujhelyi István s utódai armálisa III. Ferdinándtól. 1643. Letette 1731-ben Ujhelyi Ferencz erdőbányai lakos.

Ur János, András és Miklós armálisa III. Ferdinándtól. 1638. Letették Leleszen Ur András és Miklós fivérek és István, András fia kisdobronyi lakosok 1754-ben.

Urbán István, neje Olaszi Judit, fiai István és András, leánya Borbála és fivére György armálisa I. Lipót királytól. 1666. Letette 1738-ban Urbán István.

Vargyassy Ferencz armálisa I. Lipót királytól. 1689. Beadott 1691-ben.

Varjass Máté és Benedek, keörczömi másképp homokmeghi Varjass János fiai nemesi bizonyítványa Komáromvármegyétől. 1613.

Vasas Mihály és Ferencz nemesi bizonyítványa Zemplénnvármegyétől. 1753. (Lásd Chichvay).

Veres István, neje Kegyes Zsófia és fivérei Kegyes István és János armálisa I. Lipót királytól. 1662. Beregvármegye nemesi bizonyítványa idősb Veres Ferencz részére. 1756.

Vincze János, neje *Dormány* Erzsébet, fia István s ennek neje Péter Katalin, fia János és Gergely, s ennek neje Bácsy Anna armálisa I. Lipót királytól. 1662. Beadta Vincze Mihály beregvármegyei tivadari lakos 1769-ben.

*Vonc*z András armálisa Lipót királytól. 1699.

Varju László nemesi bizonyítványa Heves és Külső-Szolnokmegyétől. 1702. Letette Leleszen Varju Imre 1779-ben.

Vajda, lásd Firra.

Veres Benedek s utódai armálisa III. Ferdinándtól. *Zabó* Albert és fiai István, Pál és János czimeres nemeslevele III. Ferdinándtól. 1632.

Zabó Ferencz, János és Mihály, másképp Leleszi Deák, Cserney András deák és Cserney másképp *Iske* András armálisa Rudolftól. 1601.

Zalay, lásd Sárkány.

Ziday Lőrincz és Mihály armálisa Miksa királytól. 1572. Beadott Leleszen 1755-ben kozmafalvai Ziday Ferencz, István, Mihály és Imre által.

Zigethy György deák, fivére Péter s utódaik nemeslevele II. Lajos királytól. 1519. (A czimeres nemeslevél ismertetését l. Turul 1891. évf. 159. l.)

LEHOCZKY TIVADAR.

SZAKIRODALOM.

A királyi könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség cím, címer, előnév és honosság adományozásoknak 1527—1867. Összeállították: Dr. Illésy János és Pettkó Béla. Budapest, 1895.

Midőn a mult év folyamán a királyi könyvek Bécsből Budapestre szállítottak, egy rég érzett hiány nyert pótlást. Az újabb időben megindult mozgalom, mely a nemesi címekre, rangokra s az ezekkel elnyerhető méltóságokra irányul, legjobban érezte hiányát annak, hogy a nemességi ügyekre nézve oly fontos királyi könyvek Budapesten nem találhatók. E hiány most már be van töltve. Az orsz. levéltár tavaly vette át Bécsben e könyveket. s alig egy év mulva az átvétel után már előttünk fekszik e könyveknek Illésy János és Pettkó Béla által szerkesztett névmutatoja.

A királyi könyvek tartalmának túlnyomó részét a nemesítések és az ezekkel rokon tárgyú okmányok teszik. A magyar udvari kancellária által vezetve 1786-ig egyféle könyv létezett. Nevezett évtől azonban kétféle könyvet használtak: az első és másodosztályút. Az elsőbe az állandó érvényű okmányok, a másodikba a személyhez kötött, életfogytig érvényes okiratok kerültek. Előttünk fekvő munka a királyi könyvek közül csupán az első osztályúakra terjeszkedik ki, s ezekből is csak a címeres nemesség, cím, előnév, pecsét, honosság stb.-re vonatkozó okmányokat regisztrálja. Az 1527-től a kiegyezésig terjedő időszakból összesen 82 első osztályú királyi könyv maradt fenn, és pedig 67 kötet a magyar udvari, 15 pedig az erdélyi udvari kancellária által vezetve. Az utóbbiak 1690-től kezdve.

Az ezen kötetekben foglalt óriási anyagot hozzáférhetővé tenni, ez a czélja a jelen kézikönyvnek. Feladatát kitűnően oldja meg. Betűrendben közli a fő- és köznemesi, honossági, pecsétadományozási bejegyzéseket. De a kiadók a pusztá közléssel még nem elégedtek meg. A nemességszerzők nevein kívül közlik, főleg az azonos nevéknél az illető megye nevét, melyben a család honos volt, közlik az oklevél kiállításának helyét és idejét, és feltűntetik végre azt is, hogy a címer le van-e írva, festve, vagy pedig csak egyszerűen a kiállítás ténye van-e megemlítve. Megemlítjük itt, hogy az első festett címer Mayer Mihály címere 1754. decz. 14-ről a magyar, a Kökösi testvéreké 1790 nov. 18-ról az erdélyi királyi könyvekben.

Az egész mű két részből áll, a magyar és erdélyországi részből. E kettéosztást a két kancellárián vezetett könyvek magyarázzák meg, s hogy ez által a jegyzék használhatósága is tetemesen meg van növeltve, azt nem is szükséges mondanunk.

Pettkó Béla és Illésy János a jegyzék szerkesztői,

a magyar heraldikusokat e jegyzék kiadása által maguk iránt legnagyobb hálára kötelezték le. Az ő érdemük, hogy a királyi könyvekben felhalmozott anyag bárki által könnyen hozzáférhetővé lett. Á. A.

Kis Bálint: Az Árpádok királyi vére Magyarországi családjaiban. Budapest. 1895.

Magyarország ezredéves fennállása ünnepének küszöbén genealogiai irodalmunk egyik érdemes munkása baczka-madarasi Kis Bálint egy merésznek tetsző állítás bebizonyításával lepte meg a hazai genealogia művelőit. Ez állítás az, hogy a honalapító Árpád nem csak az általa megszerzett földet hagyta ránk örökül, hanem vérét is, mely a leányági leszármazás révén nemesi családaink nagy részébe átment.

Hogy az Árpádok családjának nőivadéka több ízben léptek házasságra belföldi családokkal, az már régebbi idő óta ismeretes volt. Régebben ismeretesek voltak I. Béla egyik (bizonytalan nevű) leányának házassága Lambert ispánnal, II. Géza leányának Margitnak házassága András somogyi ispánnal és Mózes nádor házassága Erzsébet hercegnővel. Újabban még néhány összeköttetésről nyertünk tudomást, u. m. Domokos bánnak és fiának Borsnak rokonsága III. Béla, II. András és IV. Bélával, Dénes comes rokonsága II. András leányával Jolánnal, III. Béla egyik leánya és a Hunt-Pázmán nembeli Buhen rokonsága és Rosztiszló házassága IV. Béla leányával Annával.

Látjuk ebből, hogy Árpádházi királyaink és a magyar nemesi családok közt elég összekötő kapocs volt. Azonban, sajnos, ez összeköttetések legnagyobb részénél csak alig egy-két ízig vezethetjük le az utódokat. Egyetlenegy kivétel van, hol a leszármazás egész a jelenkorig, szakadatlanul megállapított genealogiai sorrendben levezethető. Ez eset Mózes nádor házassága.

Egész napjainkig általánosan elfogadott tény gyanánt szerepelt, hogy Mózes (Moys) nádor neje IV. Béla király leánya Szabina volt. Legújabbban Wertner Mór hadat izent e felfogásnak, azt állítván, hogy Szabina, noha kétséget nem szenved rokonsága a királyi családdal, IV. Béla leánya nem lehetett. Azonban Wertner ez eredményénél megáll, s azt, hogy ki volt tehát Moys nádor neje, nem kutatja. Már pedig, miután Moys nádor vitte le tovább a genealogiai leszármazást, e kérdés első rangú fontosságú.

Kis Bálint jelen munkájában, tüzetesen foglalkozva ép Moys nádor házasságával, e kérdést is tárgyalás alá veszi. Ismeretes, hogy a Szabina név egyedül csak Turóczyban fordul elő. A Kis Bálint által csoportosított okleveles adatokból kitűnik, hogy hiteles forrásokban (oklevelekben) Moys nádor neje egyáltalán nincs megnevezve, és hogy a Fejér által kiadott ok-

mányokban előforduló Szabina név interpolatio, mert az eredeti okmányokban a Szabina név nem fordul elő. Kis Bálint Turóczy adatát abból véli megmagyarázhatónak, miszerint Turóczy tudta azt, hogy Moys neje IV. Béla leánya volt, s tudta azt, mit munkájában (az 1768-iki kiadás 235. lapján) mond, hogy IV. Béla Szabina nevű leánya Kis-Szeben (tótul Sabinov) várost bírta, s tőle kapta a nevét is, tehát azt következtetve, hogy Moys neje Szabina volt. Ezen adat alaptalan volta ép a fentebb említett okleveles kimutatás által ki van mutatva. Kis Bálint azonban nem elégszik meg ezzel, hanem egy lépéssel tovább megy, s kutatja, ki volt tehát Moys nádor neje. E tekintetben a Margit legendára támaszkodva kimutatja, hogy a nádor nejének neve *Erzsébet* vala. Hogy ki volt ezen Erzsébet, arra nézve Kis három feltevést kockáztat meg. Erzsébet vagy 1. András somogyi ispántól származott, ki II. Géza leányát Margitot vette nőül, vagy 2. azonos Erzsébettel, III. Béla unokájával, ki Buhen comes neje volt, vagy 3. Rosztislónak volt leánya Annától, IV. Béla leányától, tehát IV. Béla unokája. Maga Kis Bálint az *utolsó* esetet tartja a valóságnak leginkább megfelelőleg. Moys ezen házasságából négy leány származott. Kettő Judith és egy ismeretlen nevű apácza lett a Nyulak-szigetén lévő zárdában, egy hasonlóképp ismeretlen, ki a Héder nemből származó Henrik bán és Erzsébet, a Puk nemből származó Medgyesi Miklós erdélyi vajda, Móricz fia felesége volt.

E két leány közül az első által alapított család nem származott messze le. Az Erzsébet által alapított család vitte le tovább a leszármazást. Erzsébet, illetve Miklósnak két fiuk volt, Erzsébettől született Móricz mester, s vagy tőle, vagy Miklósnak II. nejétől, István (?) kinek ága azonban unokáiban kihalt, Erzsébetfia Móricznak két gyermeke volt, Simon bán, kinek ága hasonlóképp nem sokára kihalt, és Anna, ki somlyói Báthori László neje volt. Ezen család, a Báthori család vitte aztán tovább a leszármazást. Báthori László családjától kezdve megszakítás nélkül vezethetők le a genealogiai sorozatok egész napjainkig. Ezen leszármazást szerző ötvenhét nemzedékrendi táblán mutatja be nekünk, kísérve azokat magyarázó jegyzetek és észrevételekkel. Összesen másfélezer családnak kereste fel összeköttetéseit a főtörzsszel, s azon meglepő s lélekemelő eredményre jut, hogy csaknem ezer ma is virágzó magyar nemzetség vezet vissza leszármazását a közös törzsre: honfoglaló Árpád törzsére. Az *Andrássy*, *Apponyi*, *Bethlen*, *Migazzi*, *Radvánszky*, *Széchenyi* stb. stb. családok több száz más élő családdal büszkén mondhatják el, hogy az ő ereikben is Árpád vére foly.

A közelgő milleniumi ünnep alkalmával mindenki a mult emlékeihez fordul, s sokszorozott figyelem és érdeklődéssel lapozza át a régi történeti multat földérintő

műveket. A magyar nemességre nézve, mely közel ezer éven át intézte a haza ügyeit, szebb emléket, mint Kis Bálint művét, alig fog nyujtani valaki.

—y.

Lónyay család. Nagylónyai és vásárosnaményi gróf, báró és nemes. Irta: feöldi Doby Antal. Budapest, 1895.

Magyarország egyik legrégebbi családjának történetével ismertet meg minket az előtünk fekvő munka. Kevés család dicsekedhetik azzal, hogy eredetét egész az első foglalása nemzetségeig viszi föl, mint a történetünk minden korszakában szerepelt Lónyay család, melynek okmányilag ismert első törzse Lóna Gurg volt a Keme nemzetségéből, mely utóbbi eredete a honfoglalással azonos. Lóna Gurg Bélának 1245. évi okmányában szerepel először, hol az mondatik róla, miszerint I. Béla idejében 1032 előtt már bírta a családi birtokok egy nagy részét. A IV. Béla idézett oklevelében említett László unokája Jakab volt a család további leszármaztatója. Őt fia közül csak kettőnek, Jakab és Benczének maradtak utódai, de Jakab ágazata már a XVII. század első felében kihalt, míg Bencze ágazatából a család a legújabb időkig származott le. Ez ágnek egyik legkiválóbb férfitagja volt Lónyay Zsigmond, kit a linczi békekötés körül kifejtett fáradalmi jutalmául II. Ferdinánd 1627. évi január 27-én bárói rangra emelt. Dicsőségének tetőpontját érte el a család Lónyay Annában, ki Kemény János erdélyi fejedelem hitvese volt. A család fenntartója Zsigmond testvére, X. János lett, Rákóczy Zsigmond alatt dévai várkapitány. Fiától, IX. Istvántól származott unokái I. Gábor és V. István voltak, kik közül az utóbbi utód nélkül halt el, I. Gábor fiai Ferencz és István két külön vonalat alapítottak. István vonalából származott L. Menyhért magyar pénzügyminister, utóbb miniszterelnök, kiben a család grófi rangra emeltetett. Vele, az ösök közül pedig Zsigmondal és Annával foglalkozik szerző legbehatóbban.

Doby Antal neve olvasóink előtt, mint genealogiánk egyik régi, alapos művelője, már rég ismeretes. Valamint pár évvel ezelőtt megjelent munkája a Podmaniczky családról, úgy jelen műve is mutatvány nagyszabású magyarországi mágnás családokat ismerető munkájából, mely a viszonyok folytán, sajnos még mindig kiadatlan. Örömmel üdvözljük azért ez újabb mutatvány kötetet, mely szerző munkájának legalább egy csekély töredékét teszi hozzáférhetővé. A források pontos, s mint látszik lehetőleg teljes felhasználásával írt munka genealogiai irodalmunkra nézve valódi nyereség, s csak sajnálható, hogy töredék az egészből. A kötetet több melléklet zárja be, melyek közül kétségkívül legérdekesebb Lónyay Zsigmondnak 1650-ről kelt végrendelete, melyből látjuk, hogy a család akkoriban az ország leggazdagabb családai közé tartozott. Azonkívül még L. Zsigmond arcképét, valamint L. Anna fejedelmi címerét, továbbá a család nemesi és grófi címerét közli. Hét genealogiai tábla zárja be a nagyérdékű munkát, melyről csak a legnagyobb elismerés s dicsérettel szólhatunk, főleg ha tekintetbe vesszük, hogy szerző munkáját a fővárostól és annak gazdag tudományos segédforrásaitól távol írta meg.

Á—y.

A BOROSJENEI TISZA CSALÁD ŐSEI.

(Befejező közlemény.)

V.

A *Neoacquistica Commissiónak* a jószágkereső nemesemberekkel szemben tanúsított önkényes eljárását a kincstár érdekeinek megóvásán kívül, Arad és Zaránd vármegyében más, nem kevésbé fontos szempontok is befolyásolták.

Tudjuk ugyanis, hogy még föl sem szabadult ez az ország rész egészen a hódoltság alól, mikor már a bécsi kormány — némely magyar tanácsosok javaslatára — elhatározta, hogy a töröktől visszafoglalt területen *katonai határőrvidéket* szervez. Megkezdődött tehát, mindjárt Budavárának bevétele után, a *rác*z bevándorlás — mert arra még csak gondolni sem akartak, hogy a határok védelmét *magyarokra* bízák — és ezzel kapcsolatban nemsokára az a kérdés is fölmerült, hogy visszaállítsák-e a régi vármegyéket, vagy sem?

De a rácok, a kik évszázadok óta halálból gyűlöltek itt a magyarokat s egyik kapitányuk, *Petrovics Novák*, 1687-ben nyíltan kijelentette, hogy csak abban az esetben lesznek határőrök, ha *németeket* neveznek ki főtisztekkül: most azzal fenyegetőztek, hogy visszamennek inkább a törökhöz, semhogy a vármegyétől függenek, mivelhogy ők egyes-egyedül a *császárt* akarják uralni. Így történt tehát, hogy a haditanács és udvari kamara a Kollonics-féle *alkotmányban* sikerrel alkalmazott *«Vakulj Magyar!»* elvét követve, abban állapodott meg, hogy a vármegyéket a nemzet megnyugtatása okáért *név-*

szerint ugyan fenn kell tartani, de alkalmas tisztviselőkről majd a kancellária fog gondoskodni; a rác határőrök pedig, a kik mint katonák a magyar parasztnál természetesen több kedvezést érdemelnek, minden tekintetben föl lesznek mentve a vármegyei hatóság alól.¹

Magától értetődik, hogy a *Neoacquistica Commissio* is megfelelő utasítást kapott, mert nem is említve a fiskális szempontokat, a kormány épenséggel nem tartotta tanácsosnak a birtokos nemesek szabadságszerető, független osztályát megteremteni azon a földön, melynek katonai szervezése már — úgyszólván — küszöbön állott. Látni való tehát, hogy a *Tisza* család a lehető legrosszabb időben lépett föl a maga követelésével, mert Lipót király 1700 július 9-én, — tehát öt nappal azután, hogy a jogügyek igazgatója a Tisza-pörben előttünk ösmeretes véleményét előterjesztette — már elfogadta az udvari kamara javaslatát s alig egy hónap mulva megbizta *gróf Lamberg Ferencz Zsigmondot* a tiszai és marosi határőrvidék szervezésével.²

Hasztalanul folyamodtak a régi birtokos családok ivadéakai s a török elől menekült nemesek a királyhoz, hogy legalább *Boros-Fenőt* és *Halmágyot* engedje át nekik; hiába emelt szót a váradi püspök, sőt maga *Herdegen* aradi praefectus és kamarai biztos a magyarok mellett:

¹ Az előadottak igazolására l. Dr. Márki Sándor, Arad vármegye és Arad sz. kir. város története. Második rész, XL. fejezet. 272. l.

² U. ott, 270. l.

gróf Lambergnek szabad kezet engedtek, a ki aztán saját belátása szerint úgy rendezte a határőrvidéket, hogy minden nevezetesebb pont katonauralom alá került, a rácok földet, kiváltságot, adómentességet kaptak, a kamara pedig elfoglalta mindazt, a mi a fegyveres erőnek nem kellett, úgy hogy Arad és Zaránd vármegyében akkortájtban a kincstár volt az egyetlen földesúr.¹

A szathmári békekötés után az országrendek tiltakoztak ugyan a törvénytelen állapotok ellen és sürgették a *Részek* visszakapcsolását, de II. Rákóczi Ferencz háborúja alatt a rácok annyi érdemet szereztek maguknak és olyan hívek voltak a *császárhoz*, hogy a bécsi udvar, — bár szokása szerint az üres ígéretekkel és biztatásokkal most sem fukarkodott, egy perczig sem gondolt arra, hogy a megpróbáltatások idején kitünőnek bizonyult katonai határőrvidéket megszüntesse.

A vármegyét ugyan élni hagyták, de az egykor hatalmas «*universitas nobilium*» igazán szánalomraméltó sorsra jutott, mert nem a többnyire távol lakó főispán, nem is a közönség által választott legelső tisztviselő, az *alispán* kormányozta, hanem az aradi kamara-præfectus *Edelspacher Zsigmond* zsarnokoskodott rajta, a ki szolgabírák helyett a *harminczadosokat* — a mostani finánczdirektorok elődjeit — állította a járások élére és csaknem korlátlan hatalommal uralkodott. Néha napján gyűlést is tartott és ilyenkor Werbőczy nemzetének örökös szegényére *sótiszteket, ispánokat, kasznárokat* ültetett a zöld asztalhoz és csak véletlenül, nagy ritkán vetődött közéjük egy-egy tisztességes, birtokos nemes ember.

Mikor Aradban volt a gyűlés, akkor a zarándi tiszttartók és kamara-ispánok compareáltak, ha Zaradban hirdettek *generalis congregatiót*, akkor az aradi és szegedi sótisztékből állott a nemes vármegye, egymás nélkül boldogulni se tudtak.² Utóljára már annyira el-

szoktak az úriemberektől, hogy mikor gr. Károlyi Ferencz báró Grassalkovics Antalt ünnepélyesen beiktatta az aradi főispánságba, *Bibics Jakab* viczispán intésére az egész tisztikar felkerekedett és rendre kezet csókoltak az álmélkodó főispánnak.¹

De talán a zarándiak se *átallották* volna azt a kézcsókot, ha olyan embert kapnak, mint *Grassalkovics*, a ki igazán lelkén viselte a vármegye sorsát és legfőképen neki köszönhető, hogy a kormány — a Péro-lázadás tapasztalatain okulva — a katonai határőrvidéket végre valahára megszüntette. Ezzel Arad fejlődésének útjából a legnagyobb akadály már el lévén háritva, nemsokára el is foglalta Magyarország államéletében a múltjához és historiai szerepléséhez méltó helyet.

Sokkal rosszabbul állottak a dolgok Zaradban, melynek nagy része — Boros-Jenővel és tartományával együtt — már jóval azelőtt idegen földesúr hatalma alá került, mielőtt *Mária Terézia* királyasszony a határőrvidéki helyek bekebelezését elrendelte volna. A spanyol örökösödési háború alatt *Rajnald* modenai herczeg az *Este* család ifjabb ágából, mint rokonának I. József magyar királynak szövetségese, vitézü, de kevés szerencsével harczolt a francziákkal, a kik egyidőben trónjától is megfosztották. Jutalmul és néminemű kárpótlás fejében, de leginkább *császári és királyi hajlandósága* megmutatására 1726 november 27-én az aradi és jenei kamarai kerületeket adományozta neki József, mely óriási uradalomhoz nem kevesebb, mint 122 falu és 82 prædium tartozott.² A szegény zarándiakat még az sem vigasztalhatta, hogy legalább megszabadulhatnak *Edelspacher Zsigmond* zsarnoksága alól, mert a modenai herczeg

a modenai herczeg præfectusa, továbbá *Lengyel Gáspár, Sely István, Rünner Gáspár* halmagi, tótvári és ménési tiszttartók alkották az *Universitas Nobiliumot*. No de legalább az alispánon kívül *Edelspacher* és *Lengyel* nemesek voltak.

¹ Erről a lélekemelő jelenetről Márki Sándor könyvében olvasunk, II. rész. 357. l.

² A második adománylevelé Béciben 1732 decz. 11-én kelt. Ellenjegyezték kászonyi b. Bornemisza József és Pongrácz György. Másolata megvan 2 példányban is az *Országos Levéltárban*. (Rescripta Regia 2—228, és *Tisza Lászlónak* sokszor idézett pörében.) V. ö. főképp a helynevekre nézve dr. Márki id. m. 304—305. l.

¹ Dr. Márki id. m. és Fábíán Gábor, Arad vármegye leírása. Itt olvassuk, hogy 1732-ben is csak három birtokosa volt a vármegyének, ú. m. a *modenai herczeg*, a b. *Júsika* és az *Edelspacher* család.

² Fábíán, id. m. 17—20. l. Az 1741. ápril 22-én tartott aradi gyűlésen, *Bibics Jakab* alispán elnöklete alatt *Forster Kristóf* szegedi sótiszt, *Edelspacher Ignác*,

öt nevezte ki jószágkormányzójának, és mint a fenmaradt kincstári birtokok haszonbérője s maga is gazdag földesúr, holta napjáig uralkodott rajtuk.

A régi birtokos családok utódjai szomorú szívvel nézték, hogy vezetik be a külföldi fejedelmet östül maradt javaik birodalmába s még a tiltakozásnak sem volt haszna, mint az elmúlt boldog időkben, mert nem hallgatott rájuk senki. Eddigelé azzal vigasztalták magukat, hogy majd a határőrvidék felosztása után, mikor Zaránd is polgári hatóság alá kerül, a nemes vármegyében s a helytartótanácsban hatalmas pártfogót nyernek és legalább felibe-harmadába visszakapják elharácsoltság birtokaikat. De a megyék rendezése bekövetkezett, Zarándot Erdély és a Magyarországhoz visszakapcsolt Arad vármegye között felosztották, majd ismét egyesítették; a ráczok kitakarodtak, a határőrvidéki helyeket bekebelezték, a kamara és az udvar jóvoltából új birtokos-osztály keletkezett, csak a régi nemesség jogsérelmével nem törődött senki. Innenonnan lassanként előkerültek a jószág nélkül szűkölködő szegény legények és szerencsét próbáltak a *Neoacquisticán*. De a bizottság most sem akarta respektálni az erdélyi fejedelmek adományleveleit és úgy jártak valamennyien, mint boros-jenei *Tisza György*, a ki mikor látta, hogy *Agya*, *Szintye* és *Kis-Fenő* a modenai herceg hatalmába kerül, maga is lemondott minden reményről.¹

Mert tapasztalt prókátor léteére nagyon jól ismerte az akkori idők igazságszolgáltatását és sokkal számítóbb, praktikusabb ember volt, sem hogy nagy fáradsággal, hosszú évek munkásságával szerzett vagyonát egy ilyen desperatus pörbe ölje. Tudnia kellett, hogy a fiskus a modenai hercegnek szavatossággal tartozott és két

¹ Dr. Márki id. munkája szerint a régi nemesek közül 1730-ig egyedül a b. *Jósika* család birtokjogait igazolták. Azt, hogy a fiskális szempontokon kívül még a határőrvidék szervezése is befolyásolta a *Neoacquistica Commissio* eljárását, legjobban a *Sztéján* illetőleg *Vajda* család esete bizonyítja. Vajda László ugyanis már 1692-ben kimutatta és elősmertette a Zaránd és Bihar vármegyében fekvő *Sztéján* birtokokhoz való jogát, mindazonáltal csak a bihari jószágokat kapta vissza, nyilván azért, mert a kormánynak érdeke ellen volt Zarándban a birtokos nemesek számát szaporítani. (L. Dr. Márki id. m. II. rész. 220. és 226. l.)

olyan hatalmas ellenféllel szemben ott lehetett az ő törvénytudománya s napfényhez hasonló igazsága.

Az a körülmény pedig, hogy a neoacquistikai pörökben az 1723. évi 19. t. cz. alapján akkor már nem a bécsi commissio, hanem a királyi tábla, mint kirendelt törvényszék ítelt, *Tisza Györgynek* kevés vizsgáztatására szolgálhatott, mivelhogy a kincstár érdekeinek megóvása céljából a bíróság mellett *két kamarai tanácsos is működött*, és felebbezni korántsem a hétszemélyes táblához, hanem egyedül a királyhoz lehetett.² Tehát utóvégre is *Bécsben* döntötték el az ügyet és így az 1723. évi 19. t.-cz. a dolgok rendjén voltaképen semmit sem változtatott. Üres szemfényvesztés volt az egész, melylyel csak a nemzetet akarták áztatni. És hogy Bécsben a *császári kincstárral* meg egy uralkodó herczeggel, plane a király *kedvelt rokonnal* szemben egy ösmeretlen magyar embernek adjanak igazságot, azt jószan észszel még csak föltenni sem lehetett.

Történt nemsokára, hogy Rajnald modenai herceg utódja, *III. Ferencz*, az osztrák örökösödési háborúban *Mária Terézia* ellen a spanyolokkal szövetségben, hűtlensége miatt 1742-ben összes magyarországi birtokait elvesztette.³ — A kincstár ismét rátette a kezét a Zaránd és Arad vármegyei uradalmakra, sőt némely részét el is adogatta. *Kis-Fenőt* Horányi Gábor Pest vármegyei táblabíró, később alispán és kir. tanácsos vásárolta meg 1744-ben, majd *Agya* és *Szintye* is az ő kezére került, s a birtokbaiktatás kedvező alkalmul szolgálhatott volna *Tisza Györgynek* arra, hogy igényeit felújítsa. Annál is inkább, mert *Mária Terézia* királyasszony az országrendek örökös panaszára a magyar nemzet szemében annyira gyűlöletes neoacquistikai törvénykezést végkép eltörölte s az 1741 évi 21. t. cz. értelmében a hasonló természetű pörök némi fenntartással az országrendes bíróságai elé utasítottak.³

¹ «*Salvo nihilominus, gravatis in hujusmodi causis, ad suam sacratissimam Majestatem recursu*». De még ezt a törvénycíkket is csak 1731-ben hajtották végre s addig a pörök a kamarán, illetőleg az annak befolyása alatt álló és tanácsosaiból alkotott *Commissio* előtt folytak.

² Márki id. h. 350. l.

³ «*Intercessionis et demissi Statuum et Ordinum*

Ezzel aztán a visszaéléseknek egyszersmindkorra vége szakadt, mert a királyi táblán a fiscus épen olyan *fél* volt, mint más, és számos példával — köztük első sorban is a Tisza-pörrel igazolhatjuk, hogy az ítélő bíróság nemcsak megőrizte a maga függetlenségét, de a törvényes korlátokon belül a jogvédelemnek tökéletes szabadságot engedett, akár tetszett az a *Causarum Directornak*, akár sem.

Tisza György azonban, úgylátszik, egészen felhagyott a Várad-i Kiss-örökség keresésével. Régi világból való ember volt, a kit ide s tova félszázados prókátorságának tapasztalatai gyanakodóvá, bizalmatlanná tettek és nem akarta hinni, hogy másképp mérjék az igazságot, mint hajdanában.¹ Leányait tisztességesen kiházasította, két fiát szárnyára bocsátotta, most tehát az öregkor természetes önzésével egyedül magára gondolt. Az idő és a csalódások utóljára filozófussá teszük az embert, meglegegett hát ő is a sorsával és hátralévő napjait csöndes nyugalomban akarta tölteni. A helyett tehát, hogy vénségére egy nagyon is kétes kimenetelű pörbe fogott volna, melynek legjobb esetben is csak gyermekei érhatték volna örömét, átadta az okleveleket *László* fiának, boldoguljon velük, ha tud — s maga negyedik feleségével *medeséri Feddy Katával* tordai házában bú nélkül éldegélt.²

De Tisza László, a ki ebben az időben édes atyjának *szitás-keresztúri* birtokán gazdálkodott, még fiatal ember volt és sehogysem tudott bele törődni abba a gondolatba, hogy mialatt családjának őstül maradt sok szép jószágát idegenek

Regni petiti clementissima ratione habita, atque ex materna pietate ac benignitate sua Regia, sacra Regia Majestas universos et quosvis processus nomine fisci regii, argumento Art. 10 anni 1715 et 19 anni 1723. suscitatos, et adhuc sub litis pendentia existentes, de pleno tollere dignata est.» (Corpus Juris.)

¹ Gyarmathy András tábla-hites ügyvéd vallotta: «*Föl ösmerem . . . Tisza György uramat, minthogy collegám volt, ötven esztendőnk alatt sok helyeken causákat együtt folytattunk*» stb. (Orsz. Levéltár, N. R. A. fasc. 278. nr. 49.)

² Zalányi László Torda vármegyei esküdt 1750. augusztus 8-án kelt levelében bizonyította, hogy az öreg Tisza György «*magnam etiam habet oeconomiam . . . frumentis et vino optime provisus, vivit quo melius fors nec ipsi poscit, jam non diu victurus, sit illi felix exitus*». (Orsz. Levéltár, Proc. Tab. 4—4322. nr. 2.)

bitorolják, ő maga holta napjáig szegényül éljen. Megegyezett tehát atyjával, a ki meggondolván, hogy reá, mint második feleségétől¹ származott fiára semmi örökséget sem hagyhat, mivel — úgymond — «*a mi kevés adquisitumom van, minthogy bizonytalan, Isten meddig életemet nyújtja, magam is rászorulhatok*», 1747-ben összes magyarországi jussát, successióját és jószágát a hozzátartozó oklevelekkel együtt önként való atyai jóindulatából neki ajándékozta, örök joggal reá ruházta, hogy azokat saját költségével és fáradságával kikeresvén, annak utána békességben bírhatta. Továbbá fölhatalmazta, hogy a szóban forgó javakra nézve «*akármely possessorokkal perelhessen, transigálhasson és quoquo modo minden juridicus processusok által azon just prosequalhasson*».²

László tehát pörölni akart s bár nem tudjuk, hogy atyja példáját követvén, szerzett-e magának ügyvédi diplomát? de annyi bizonyos, hogy ismerte a törvényt s prókatori hivatosságának már udvarhelyszéki esküdt korában számos tanújelét adta. A mellett éles eszű, erős akarátú, fáradhatatlan ember volt és nem riadt vissza semmi nehézségtől, hogy célját érhesse. A szerencse pedig kedvében járt, mert a *Részek* visszakapcsolásának és a *neoacquisticai* pörök megszüntetésének szükségképen az lett a következése, hogy az erdélyi fejedelmek adományai visszanyerték erősségüket s a birtok- és jogviszonyokat most már a törvényes eljárás egyöntetűsége szempontjából is *okvetetlenül* szabályozni kellett. Így történt tehát, hogy Mária Thereszia 1748 május 4-ikén kelt rendeletében az erdélyi fejedelmek adományainak érvényes voltát Arad, *Zaránd* és Máramaros vármegyékben is elősmerte,³ melynek következtében a Tisza család birtokigényei jogos alapot nyertek.

Mikor a királyné rendelete közhírré tétetett, Tisza Lászlónak nem volt több nyugta. Aratás után, mikor keresztúri gazdaságából egy kis pénzt látott, hamarosan összeszedte a leveleket

¹ Nagy Iván — úgylátszik családi közlés után — Tisza György második feleségének *Bihari Zsuzsánnát* tartja, s mi is úgy vettük föl a táblázatba, bár ezt a levelekből határozottan megállapítani nem lehet.

² Az oklevél Tordán 1747 január 30-án kelt. Hiteles másolata a pörben.

³ Dr. Márki, id. m. 367. l.

és felutazott Pestre. *Hajós Sámuel*t megfogadta prókátorának¹ és 1748 szeptember 17 én már benyújtotta keresetét Horányi Gábor Pest vármegye alispánja, mint a modenai hercegtől konfiskált javak egy részének birtokosa, meg a nagyváradi jezsuiták ellen, a kik ebben az időben a Kiss-örökséghez tartozó Bihar vármegyei *Gyapju* falút birtokolták.

A királyi tábla a két rendbeli pör felvételére a következő év *január 23. napját* tűzte ki, de időközben olyasmi történt, a mire Tisza épenséggel nem számított. Ugyanis az *aacheni béke* 1748-ban megkötetett és III. Ferencz modenai herceg magyarországi uradalmait visszakapta.² Horányi Gábornak tehát semmi köze sem volt többé a pör tárgyát képező jószágokhoz; megegyezett a fiskussal, fölvette a pénzt, a többit aztán a hercegre bízta. És így Tisza László olyanformán járt, mint az a vadász, a ki nyúlra indul s véletlenül farkassal találkozik.³

Méltán gondolkozóba ejthette a dolog, mert szeretett ugyan perlekedni, mint a magyar ember általában, értett is hozzá jobban, mint sok tanult prókátor, hanem hát most nem az udvarhelyszéki compossessorokkal, de egy hatalmas fejedelemmel kellett mérkőznie, a ki talán még a *Hármas könyvet* sem respektálja.⁴

Szerencsére volt elég ideje a gondolkozásra, mert a jezsuiták ellen indított pöre, a szabályszerű *levata* után esztendőnél tovább hevert az ítélőmester fiókjában s a felől ugyan bátorságosan haza mehetett farsangolni Székelyországba, ha épen kedve tartotta. Megis kellett a dolgot

¹ Látni való tehát, hogy a hagyomány, illetőleg a Tisza László pöréről keletkezett *legenda* hamis nyomon jár akkor is, mikor azt hirdeti, hogy az *éles eszű és mély belátású Lehoczky Dániel* prókátor vállalta föl az ügyet és ő tette úrrá Tisza Lászlót. (Nemzeti Plutarchus, III. k. 111—112. l.)

² Dr. Márki id. h. 367., 375., 673. l. A helytartótanács 1749 január 24-én értesítette Arad vármegyét a modenai herceg uradalmainak visszaadásáról.

³ A prókátorok ugyan hűségesen megjelentek a terminuson, mert a kincstár formszerűleg csak 1749. febr. 1-én adta át a hercegnek az uradalmakat, de a pör a *levatával* befejeztetett. Mindazonáltal csak 1758-ban nyilvánította ki a felperes, hogy a birtokos változásával elenyészett (*evanisse declaratus*). L. Országos Levéltár, *Process. Tabul.* 4—4310.

⁴ Alább látni fogjuk, hogy ki is akarta magát vonni a magyar igazságszolgáltatás alól.

beszélni az atyafiakkal, kiváltképen a költségre való nézve, mivelhogy a perlekedés temérdek pénzbe került s azt bizony a keresztúri birtok jóvedelmével fel nem érthette. De a testvérséggel nagyon nehezen boldogulhatott, mert egyre hánytorgatták ugyan a *jussokat* és alig győzték várni, hogy a rengeteg gazdagságon osztozkodjanak, hanem mikor a perköltségről volt szó, csak vonogatták magukat és fizetni teljességgel nem akartak. Utóljára kénytelen volt törvényesen idéztetni az összes atyafiságot, hogy mondják meg hát mi a szándékuk? mert bár reszkettek az örökségért, de annyira gyanakodtak reá, hogy eleinte még fölhatalmazást sem akartak neki adni a pörben.

Leghamarább szegeletre jutott nagynénjével *Tisza Klárával*, a ki Haranglábi *Horváth Ádám*-nak volt az elvált felesége. Az öreg asszony nyilván azt tartotta, hogy jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok és «*bizonyos summa pénzért, önként való jóakarata szerint*» lemondott minden jussáról.¹ Hasonlóképen gondolkodott *Anna* testvére, *Mohay Sándorné*, a kinek eszébe jutott, hogy mennyit fáradt és költött hiába édes atyjuk azért a szerencsétlen magyarországi örökségért és szentül meg volt győződve, hogy jó vásárt csinált, mikor 100 frtért eladta a maga jussát, melyhez «*az okleveleknek eltévedésekre és héjánosságokra való nézve*» úgy sem volt már semmi reménysége.²

De a többiek megkötötték magukat. Lemon-dani nem akartak, de fizetni sem volt kedvük és csak lesték, várták, hogy fordul a koczka? Hanem bezzeg előállottak akkor, mikor egyszer csak híre futott Erdélyben, hogy Tisza László megnyerte a pört és annyi pénzt kapott a nagyváradi jezsuitáktól, hogy azt se tudja, hová tegye.

Említettük már, hogy *Várad* *Kiss János* 1584-ben megvásárolta a *Sidó*-családtól a bihar-megyei *Gyapju* birtokot és 1586-ban Báthory Zsigmond erdélyi vajda jóváhagyása és adománya mellett be is vezettette magát annak birodalmába. Ettől az időtől fogva fiú és leányágon álló maradékai békekészenen bírták, mindaddig, a míg *Várad* török kézre nem került.

¹ Országos Levéltár, *Proc. Tab.* 4—4308. BB.

² *U. ott*, AA. Később azonban ő is követelte a maga osztályrészét.

Sőt Krajnik meg az öreg *Tisza István* annak-utána is elősmertették a maguk földesúri jogát a jobbágyokkal, a mint Váradon lakó *Ali isz-páhidval* 1675-ben kötött szerződésükből nyilván láthatjuk.

De a török világban, mikor a ki csak kezét-lábát bírta, menekült Várad környékéről és nagy járó földön alig akadt egy-egy emberlakta falú. *Gyapjunak* is csak a pusztá helye maradt. A jobbágyok elszéledtek, a régi birtokosok meghaltak, vagy Isten tudja hová származtak, úgy hogy mikor a törököt kiverték Váradról, gazdátlan jószág volt, mint általában a hódoltság legnagyobb része.

Hanem mielőtt a fiskus rátette volna a kezét, a váradi jezsuiták felfogtak rajta; odaültettek valami ispánfélét, hogy csalogassa a népet s három-négy esztendő múlva már meg is szállották azt a pusztát a jövevény szegény emberek. A belényesi szolgabíró kiczövekelte nekik a falúhelyet, de a határokkal senki sem törődött s a meddig a szemükkel láttak, minden az övék volt. Az ispán rájuk parancsolt, hogy a dézmát meg a *taxát* a *váradi residentidnak* fizessék, abból aztán megtudták, hogy ki a földesurok. Egyébre nem volt gondjuk. A kuruczvilágban ugyan a tárogató szavára valamennyien fegyvert fogtak és megint pusztán hagyták a falút, de mikor lecsendesedett az ország, a ki életben maradt közülök, visszatért, az üres telekre pedig új ember költözött. Évről-évre szaporodtak, gyarapodtak s a pusztá rövid idő alatt népes, virágzó községgé fejlődött.¹

Így mult el ötven esztendő, a nélkül, hogy valaki háborgatta volna a jezsuitákat a jószág birodalmában, elképzelhető tehát mennyire csodálkozott *Pater Riberics János* perjel, mikor 1748 szeptember 30-án a királyi tábla leveléből megtudta, hogy *Tisza László*, a kinek eddig talán még a nevét sem hallotta, *Gyapju* felét, mint ősi birtokát, elakarja pörölni a rendháztól.

A jezsuiták azt állították, hogy *Báthory István* adományából bírják a falút, de *Hrabovszky Antal* hiába hánytá fel a leveleket, a donatiót sehol sem találta. Mindössze is csak any-

¹ L. a *Sembery István* Bihar vármegyei szolgabíró és *Kovács István* esküdt által 1750. május 14-én kelt tanúkihallgatási jegyzőkönyvet *u. ott, m. 5.*

nyit tudott megállapítani, hogy mikor a rendet 1588-ban kiűzték Erdélyből és birtokait lefoglalták, *Zsigmond* vajda többek között a *Gyapjura* vonatkozó *István király-féle* donatiót is elko-bozta tőlük.²

A pör, mint tudjuk, még 1749 január 23-án fölvetetett, de az esztendő már vége felé járt és terminust még mindig nem tűztek benne. *Tisza László* elunván a hosszas várakozást, *Torda* vármegye közönségétől szegénységi bizonyítványt szerzett magának s azzal feljött *Pestre*.³ Nem azért kellett neki ez a bizonyítvány, hogy hivatalból rendeljenek mellé prókátort, volt esze, hogy ilyesmire nem gondolt, hanem az volt a célja, hogy mennél hamarabb lejárassa a pört. A királyi tábla tehát az *1723 évi t. cz.* rendelkezésénél fogva *sonon kívül* vette elő az ügyet és 1750 február 3-án megkezdé a tárgyalást.

Tisza László ügyvédje *Hajós Sámuel* társaságában jelent meg a bíróság előtt és ugyan-csak szemet szúrt a felperes prókátorának. *Hrabovszky* uram, a kiből csakhamar *Causarum Director* lett, nem elégedett meg azzal, hogy *Torda* vármegye bizonyítványát objektív szempontból kifogásolta és tiltakozott az ellen, hogy *sonon kívül* intézzék el a pört, hanem mindjárt személyeskedni is kezdett. Már hogy volna szegény a felperes, — mondá a többek között — mikor azzal dicsekedik, hogy idáig csak utazásra száz aranyat költött. Különben csak rá kell nézni milyen úri módon öltözködik és milyen drága *gyémántgyűrűt* visel az újján!³ Tovább is feleselgetett, de nem ért vele semmit, mert a bíróság rendben találta a dolgot, *Tisza* ügyvédje pedig a második terminuson tökéletesen bebizonyította a *Váradi Kiss-családnak* *Gyapjuhoz* való *gyökere-res jogát*.

Ezzel áttértek a leszarmazás kérdésére.

Tisza László a *neoacquistica* pörben használt

¹ *U. ott, m. 1.*

² *Torda* vármegyének 1749. szeptember 1-én kelt bizonyítványa *u. ott, C.* alatt.

³ Ez az igazi *Tisza László* és nem az az ágról szakadt *földönfutó ember*, a ki, a monda szerint, a sok perlekedés miatt koldusbotra jutott és «*igaz ügye keresése végett (a mint akkor tréfásan mondják felőle) mezitláb jött Pestre*». (Nemzeti Plutarchus, III. k. 111—112. l.) Épenséggel azt rótták fel neki, hogy — ifjú legény lé-tére — szeretett gavalléroskodni.

s előttünk már ösmeretes genealogiai táblát mutatta föl s a Várad Kiss-családból való mazását első sorban az 1698-ban kihallgatott tanuk vallomásával igazolta. De a jezsuiták prókátora olyan ügyesen érvelt ellene s annyi nehézséget támasztott a tanúk életkorára, tudomásuk alapjára, kiváltképen pedig a *két Tisza István, Kiss Anna* és *Doczó Zsuzsánna* vérséges összeköttetésére nézve, hogy a kir. tábla még 1752-ben sem fogadta el a genealogiát.¹

De Tisza, a ki a törvényszünet alatt örökösen a vármegyét meg a káptalanokat és konventeket járta, újabb meg újabb oklevelekkel állott elő s annyi bizonyítványt mutatott föl, hogy a tábla utóvégre is belegyőződött a dologba s épen csak az akkor még életben lévő Tisza Györgynek *II. Istvántól* való származását diffikultálta, már pedig ezt tanúkkal is nagyon könnyen lehetett igazolni.

Ily körülmények között a jezsuiták nem tartották tanácsosnak bevárni a pör végét és barátságos egyezséget ajánlottak Lászlónak, a ki azt, legfőképen *Galanthai Fekete György* királyi személynök és Arad vármegyei főispán közbenjárására, el is fogadta.² Talán azt a régi közmondást tartotta, hogy jobb egy sovány egyezés, mint egy kövér per, de valóbbszerű, hogy a kényszerűség vitte reá. Mert már akkor javában perlekedett a modenai herczeggel és nagy szüksége volt arra a 3000 forintra, a mit a jezsuitáktól az 1752 május 30-án kötött szerződés értelmében kapott. Beszüntették tehát a pört és Tisza László kötelezte magát, hogy a Gyapjura vonatkozó összes okleveleket átadja a várad rendháznak.³

¹ A Tisza László és Mohay Sándorné között 1752. ápril 24-én kötött szerződésben olvassuk, hogy «hosszas költséggel s fáradsággal négy esztendő alatt bizonyos processusait azon jussok iránt prosequálván, még csak szintén in exceptivis circa genealogiam sem progrediálhatott finaliter». (Proc. Tab. 4—4308. AA.)

² Az egyezés-levélben ugyanazt olvassuk, hogy a jezsuiták tisztán keresztényi indulatból ajánlották föl neki a 3000 frtot, de később kiderült, hogy bizonyos tanúkihallgatási jegyzőkönyvtől féltek, melynek alapján Tisza László a modenai herczeg ellen való pörben csakugyan elösmertette a genealogiáját. (Orsz. Levéltár, N. R. A. fasc. 278. m. 49.)

³ Orsz. Levéltár, Act. Jesuit. Resid. M. Várad. fasc. 71. Továbbá Act. Solen. 3—1141.

Az egyezésnek rövid idő mulva Erdélybe is eljutott a híre és az atyafiak telekiabálták a világot, hogy eladta a familia jussát a jezsuitáknak. Egy darabig csak várták, hogy mikor hozza már haza azt a rengeteg sok pénzt s aztán összetanakodtak és följelentették a guberniumnak. Hiába bizonyígtatta László, hogy az utolsó fillérig mindent a magáéból költött és hogy részben már meg is váltotta tőlük az örökséget: ügyet se vetettek reá, hanem csak a *pénzüket* követelték. Nyilván azt hitték, hogy Dárius kincsével rendelkezik, s még elaggott, magával jó tehetetlen atyjukat is rávették, hogy tulajdon édes gyermeke ellen vádaskodják. A harmadik idézésre végre megjelent a főkormányshézen és valami egyezésre lépett velük, fenyegetőzván, hogyha békében nem hagyják, hát ezentúl csak a maga osztályrészét pereli ki. Ettől aztán megijedtek és sokáig nem merték háborgatni.¹

VI.

Vásárhelyi Jonathán Arad vármegye szolgabírája, esküdt társával Takács Jánossal 1749 szeptember 17-én adta át Horváth Ferencznek, a modenai herczeg uradalmi ügyészének a kir. tábla idéző levelét s a következő év február 25-én felvételre a pör. De alperes prókátora, *Zlinszky József* minden áron húzni, halasztani akarta az ügyet és három terminus elmúlt a nélkül, hogy a hiábavaló feleselgetéseken kívül valami érdemes munkát végeztek volna. Az ellenfél most is kétségbe vonta Tisza László szegénységét és fölmutatta *Zilahi János* Torda városi jegyző, meg *Zalányi László* megyei esküdt bizonyítványát arról, hogy az öreg Györgynek Udvarhelyshézen és Kolozs vármegyében tisztességes jószága, azonkívül a tordai határban olyan szép gazdasága vagyona, hogy három ember sem igen akad a városban, a ki nálánál módosabb volna.² Minthogy pedig — így okoskodott tovább a prókátor — Tisza László aty-

¹ Orsz. Levéltár, N. R. A. fasc. 278. m. 22. 41.

² Zalányi ekképen kezdé a maga bizonyítványát: «Non sine aliquo stupore audire debui quaestionem utrum spectabilis dominus Georgius Tisza de Boros Jenő sit persona miserabilis nec ne?» (Orsz. Levéltár, Proc. Tab. 4—4322. nr. 2.)

jával közös gazdálkodást folytat: szegénynek épenséggel nem mondható s a törvényben megállapított kedvezésekhez joga nincsen. A bíróság azonban magánemberek egyszerű kijelentésével szemben elsőbbséget adott Torda vármegye hiteles bizonyítványának és továbbra is *soron kívül* tárgyalta a pört, az alperes által kért újabb halasztást pedig csakis oly föltétel alatt engedélyezte, hogy a következő terminusra a fiskust is megidéztesse, a ki, mint tudjuk, a modenai herczegnek szavatossággal tartozott.

Hrabovszky Antal *causarum director*, mint a szent korona ügyésze képviselőjében *Adelffy Antal* jelent meg, de nem avatkozott a pörbe, hanem nyugodtan hallgatta a prókátorok felelősgötését, a kik még 1752-ben is csak a genealogiánál tartottak.

E közben történt, hogy a modenai herczeg követe *gróf Montecuccoli* ura nevében azzal a kéréssel járult Mária Terézia királyasszony elébe, hogy Tisza László keresete a törvény rendes útján kívül tárgyalassék és vagy ő felvége maga, vagy egy általa kirendelt bizottság ítéljen benne. Folyamodást is nyújtott be, mely alkalmasint az udvari kamarán készült, mert egészen annak az álláspontjára helyezkedik.

Előre bocsátja, hogy a fiskus az adománylevél értelmében a herczegnek teljes kárpótlással tartozik, és ha esetleg elveszti a pört, bizony annak csak a kincstár adja meg az árát, mert Tisza László szerencsésén mások is felbuzdulnak. Majd hivatkozik az 1715. évi 9. t. cikkre, azt magyarázván ki belőle, hogy a neoacquistikai pörökben most már csak folyamodással lehet élni; magasztalja *VI. Károly császárt*, a ki 1736-ban az *Inczedy* családnak a modenai herczeg ellen indított pörét hasonló okokból beszűntette s végre leplezetlenül kimondja, hogy nem kell megengedni, hogy az a jószágkereső erdélyi ember diadalmaskodjék, mert annak kiszámíthatatlan káros következményei lehetnek a kincstárra nézve.

De a folyamodásnak nem volt meg a remélt sikere, mert a királyasszony meg akarta tartani a törvényes formákat és 1752 július 31-én kelt leiratával véleményadás végett áttette az ügyet a táblához, melynek elnöke és bírái határozottan elleneztek a herczeg törvénytelen kívánságát. Ennek következtében Mária Te-

récia *octóber* 20-án kelt második leiratával meghagyta, hogy a pör továbbra is a maga rendes útján folyjon, bár a jogügyek igazgatója előre látta, hogy az a fiskus kárával fog végződni.¹

A tábla elnöke, Galanthai Fekete György *personalis deczember* 1-én kapta meg a mandatumot és így a pört, hosszas pihenés után, csakis a következő 1753. évi *vízkereszt* utáni törvényszakon vehették elő újra. De nem igen bánta azt Tisza, csakhogy megszabadult végre attól a veszedelemtől, mely ide s tova esztendeig, mint Damokles kardja függött a feje felett.

Most az alperes prókátora — mellőzvéen egyelőre a Várad Kiss család gyökeres jogának a kérdését — minden erejével a leszármazási tábla hitelességét igyekezett lerontani és első sorban is az 1698-ban kihallgatott tanúk vallomásának bizonyító erejét vonta kétségbe. Hiszen — úgymond — azok közül a legvénebb sem volt több 70 esztendősnél, ennél fogva nem is ösmerhették azt a *Doczó Andrást*, a kinek állítólag *Kiss Annától* született leányát az öreg Tisza István vette feleségül.

Mert *Kiss Anna* 1640-ben már mint Désy Gergely deák *özvegye* említetik, és így *Doczó Andrásnak* 1636-ban már *okvetetlenül* meg kellett halnia, hogy az asszony új házasságra lépven, második férjét is eltemethesse. Ebből pedig nyilván következik, hogy a tanúk 62 évvel az előtt történt dolgokról beszélnek, holott az emberi emlékezet határát a törvény csak *hatvan esztendőre* szabta.

De erre könnyen megfelelt a Tisza László prókátora, úgy okoskodván, hogy sehol sincs az meghatározva, meddig viselje valaki az özvegyi fátyolt és abból, hogy Kiss Anna 1640-ben másodsor is özvegyen maradt, épenséggel nem következik, hogy a tanúk hamisan valljanak. Hiszen *Doczó András* élhetett még 1638-ban is

¹ Mária Terézia a táblának 1752 augusztus 30-án kelt felterjesztésére válaszolja: *«quod praesinuata causa ad acquisitionem bonorum jure armorum revindicatorum directa sit, clementer assentimus, adeoque benigne resolvimus, ut eadem causa in conformitate articuli 21. 1741. in ordinaria juris via, in qua actu existit, ulterius etiam relinquatur.»* (Országos Levéltár táblai osztálya, *Rescripta Regia* 2—228. Ugyanott a királyasszony első leiratához csatolva Montecuccoli folyamodásának másolata.) •

és viszont semmi sem akadályozta Gergely deákot abban, hogy Kiss Annát a következő esztendőben nőül véve, 1640-ben, vagy ha kedve tartotta, még előbb is meghaljon.¹ Ennélfogva tehát, úgy mond, azok a tanúk, a kik 1698-ban circiter 70 esztendősek voltak, az 1638-ban élő Doczó Andrászt nagyon jól ösmerhették. Özvegyére pedig a fiatalabbak is tökéletesen emlékezhettek, mivelhogy *Kiss Anna* Boros-Jenő és Várad bukása után Erdélybe menekülvén, még 1666-ban is Görgény-Szent-Imrén tengődött.² Máskülönb en az összeköttetés nem a tanúk vallomásaival, hanem oklevelekkel igazolattik s alperes kifogásai teljesen alaptalanok.

Annak utána az ellenfél szerencsésen belebonyolódott a birtokszerző Várad Kiss János *Judit* leányának a genealogiájába — a ki mint tudjuk — ötször ment férjhez és sehogy sem akarta elhinni, hogy Doczó Andrásnak az édes anyja volt volna. Illetőleg tagadta azzal a *Judit*tal való személyazonosságát, a ki 1621-ben *Anna* testvérel osztozkodott, s a kiről nem lehetett kétségbe vonni, hogy Várad Kiss János leánya volt. Mikor pedig Tisza prókátora hiteles dokumentumokkal állott elő, ismét csak visszatért az 1698-iki tanúkihallgatásra és minden kigondolható furfanggal igyekezett annak értékét lerontani.

Végre aztán ez is belefáradt a sok alaptalan ellenvetés czáfolgatásába és kijelentette, hogy felperes meghaladott álláspontot foglal el, mivel a királyi tábla a jezsuitákkal való pörben a leszármazás felett már döntött, sőt nemcsak a Tisza és Várad Kiss család között való vérséges összeköttetést decretálta, hanem azt is elösmerte, hogy Görgényben lakó Tisza István I. Istvánnak *Doczó Zsuzsánnától* született fia volt. Alperesnek tehát nincs joga többé e felett vitatkozni, mert legrosszabb esetben is csak

¹ Csakhogy Doczó András már 1633-ban meghalt, mert Kiss Anna 1634 január 20-án Désy Gergelyné volt, de a tanúk nem is állítják, hogy ösmerték volna, csak azt, hogy bizonyosan tudják. Tudhatták pedig bizonyosan az özvegytől és a leánytól.

² Ekkor már, mint tudjuk, Borosjenei Nikodin Mihály özvegye volt, minélfogva az alperes kétségbe vonta a személyazonosságát, de az oklevelekből az teljes bizonyossággal megállapítható.

Tisza Györgynek II. Istvántól való származása jöhet kérdésbe.

Ennek igazolására pedig *Wass Dániel* Torda vármegyei szolgabírónak meg esküdt társának 1752 február 17-én kelt bizonyítványát s azonkívül két rendbeli tanúkihallgatási jegyzőkönyvet mutatott föl.

Az első Kolozsvárott 1752 február 27-én kelt, mikor is nemes Tordai *Szabó Dániel* és *Almási Erzsébet* Egerbegyi Nyitray Márton hitves társa a város tanácsházában *erős hittel* megeskettetvén, szóról-szóra a következőket vallották:

«*Tudjuk nyilván és bizonyosan, hogy az utrumban említett Thordán lakó nemzeti Borosjenei Tisza György uramnak az édes atyát hívták Borosjenei Tisza Istvánnak s jól is ismertük, mivel ő kegyelme is Görgény nevű helységben lakott, az holott mi is, abban az időben laktunk*».¹

A második Bethfalvi *Maróthy György* és Medeséri *Jeddy János* udvarhelyszéki esküdtek neve és pecsétje alatt 1752 augusztus 14-én nemes Gálffy Ferencz és György testvérek vallomásáról adatott ki ekképen:

«*Mindketten tudgyák az fatensek nyilván és bizonyosan, hogy említett Borosjenei Tisza László uram édes atyának Borosjenei Tisza György uramnak az édes atya nemzeti Borosjenei Tisza István uram volt, az ki Torda vármegyében Görgényben lakott, onnat tudgyák peniglen, mivel esmerték és életében Görgényben laktában említett Tisza István uramnak házánál is voltanak, különben is az fatensek édes annyok, az utrizált néhai Tisza István uram feleségével néhai Bakó Kata asszonyal testvér volt, úgy fateállják*».²

Hivatkozott továbbá az 1698-ban kihallgatott özv. Krajnik Istvánné *Vancza Erzsébet* vallomására, mely szerint az akkor még életben lévő Görgényi Tisza Istvánnak *Bakó Katától György* fia és *Klára* leánya született.³

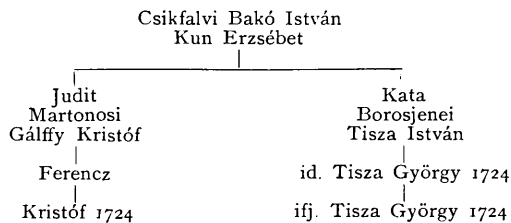
Végre előterjesztett bizonyos 1724 ápril 21-én kelt oklevelet; melyben Gálffy Kristóf és *ifj. Tisza György* mindennemű pörös ügyeikre nézve id. Tisza Györgyöt prókátoruknak és teljha-

¹ Országos Levéltár, *Proc. Tab. 4—4322. NB.* alatt.

² U. o. *U.* alatt.

³ U. o. *Q.* alatt.

talmú megbizotjaiknak vallották. Ebből a következő leszármazási tábla állítható össze:¹

Alperes prókátora most nagy diadallal konstatálta, hogy ez az egy oklevél halomra dönti a tanúk összes vallomásait, mert az tűnik ki belőle, hogy Tisza Györgynek nem *István*, hanem *id. György* volt az atyja, felperes pedig az ifj. *Györgytől* származik. Nyilvánvaló tehát — úgymond — hogy a bemutatott genealogia hitelt nem érdemel s az amúgy is kifogásolt összeköttetés ellen a legerősebb argumentumot maga a felperes szolgáltatta.²

Erre Tisza ügyvédje nyugodtan csak azt jégyezte meg, hogy ifj. György felperesnek nem *atyja*, hanem *testvére*,³ a ki mint szerzetes *barát* ott él manapság is a franciscanusok szebeni kolostorában. Ha nem hiszik, halgassák ki *pater Tersztyánszky* jezsuita perjelt, a ki épen jelen vagyon. Ezt ugyan nem rendelte el a bíróság, de Tisza László azért tudott magán segíteni, mert családjának két ösmerősét, *Hunyor András* Bihar vármegyei táblabíró, meg *Vadas Pált* Hunyad vármegye esküdtjét, a kik akkor Pesten tartózkodtak, 1753 márczius 31-én *Bacsikády József* személynöki ítélőmester elébe állította s ezek aztán esküvel igazolták, hogy *György barát* neki csakugyan testvére.⁴

Hanem ezzel még korántsem hozta rendbe a genealogiáját, mert alperes most már az összeköttetés bizonyítására szolgáló tanúvallomási jegyzőkönyveket kifogásolta, mondván, hogy azok a törvényben előírt hitelességet nélkülözik s annak rendje és módja szerint *authenticálva* nincsenek. Hiába igazolta *Hajós Sámuel* prókátor, hogy két tanú a kolozsmonostori konventben, kettő pedig *Mohai Kerekes Pál* udvarhelyszéki alkirálybíró előtt élőszóval is meg erősítette a maga vallomását; hiába bizonyít-

gatta más oklevelekből és családi írásokból, a *neoacquisticai pörből*, meg a már idézett 1724-iki prókátor vallásból, a melyről — úgymond — csak nem tehető föl, hogy egyenesen erre a czélra készült volna, hogy Tisza Györgynek *István* volt az atyja: a királyi tábla alperes javára döntött és ítéletileg kimondá, hogy a szóban forgó oklevelek «*ob defectum legalis authenticationis*» a leszármazás bizonyítására nem elegendők.¹

Így állván a dolog, Tisza prókátora kijelentette, hogy felperes utolsó esetben aláveti ugyan magát a tábla határozatának, és megszerzi a kifogásolt documentumokhoz a törvényes authenticatiót, mindazonáltal kéri a bíróságot, hogy ne okozzon neki ez által újabb költséget és fáradságot, mikor a pör folyamán előterjesztett oklevelek és más kifogástalan bizonyítékok, Tisza Istvántól való származását úgyis kétségtelenné teszik. Vegyék tekintetbe, hogy már 5 esztendeje keresi az igazságát, s az a néhány forint, a mit a jezsuitákról kapott — mert nagyobb részét testvérei meg hitelezői kielégítésére fordította — már régen elkölt az örökös futkározásokra.

Igazán nagy csapás volna tehát rá nézve, ha egy terminust ismét elvesztene, a mi pedig könnyen megtörténhetik, mert honnan vegyen ő hatalmat arra, hogy a tanúkat az ország másik végéről kedvük ellenére is előállítsa?

De minden prókatori ékesszólása kárba veszett, mert alperes tiltakozására, hogy az ítélet ellen agitálni nem lehet és a törvény senkinek sem kedvezhet, a bíróság az *authenticationis* szükséges voltát másodszor is kimondá.¹ Annak utána pedig, felperes kívánságához képest, elrendelte, hogy a meghitelendő tanúkat a táblának egy kiküldött bírāja saját lakóházához idéztesse.³

Most tehát minden attól függött, hogy sikerül-e Tisza Lászlónak okkal-móddal rábírní azokat a földhöz ragadt szegény vén embereket, a kiknek félláruk már a sírban volt, hogy télvíz idején kijöjjenek vele Magyarországra? Szeren-

¹ U. o. s. alatt.

L. a pörnek 18. lapján.

³ id. Tisza Györgynek első feleségétől származott fia.

⁴ U. o. T. alatt.

¹ L. a pörnek 20. lapján.

² «*Deliberatum est: Neque noviter adducta propter defectum legalis authenticationis sufficienter legitimandae genealogiae probam explere.*»

³ L. a pörnek 24. lapján.

csére tudott az emberekkel bánni, s addig kérte, kapacitálta, biztatta őket, pénzt, gabonát, öltöző ruhát, diurnumot igérvén nekik, — mert arra még csak gondolni sem lehetett, hogy illendő jutalom nélkül, pusztán kötelességérből megcselekedjék, — míg végre Szabó Dániel meg a 80 esztendő Gálffy Ferencz rászánta fejét erre a nagy útra.¹

Megindultak tehát Erdélyből s az 1753-ik esztendő már végét járta, mikor sok baj és vesződség után a Szabolcs vármegyei Székely falúba, Csepei Zoltán István táblalíró udvarházához érkeztek. A hiteltetés szerencsésen végbement, a tanúk kiállották a tűzpróbát és első vallomásukat mindenben megerősítették. Gálffy még azzal is megtoldá, hogy mikor Görgényt felégették, Tisza István minden háza népével együtt hozzájuk költözött s másfél esztendeig náluk lakott.² Tordai Szabó Dániel pedig visszaemlékezett, hogy ő abban az időben még folytatván a mesterségét «dolgozott is Tisza István uramnak, sőt azt is tudgya, hogy azon mentét, melyet csinált Tisza István uramnak, Letenyei nevű szücs békeltette is meg».

Zoltán táblalíró, minekutána 1753 december 29-én annak rendje-módja szerint aláírta és megpecsételte a leveleket,³ a tanúkat Isten hírével útnak bocsátotta. Szigorú tél volt, a vén Gálffy panaszkodott is később, hogy majd megfagyott a nagy hidegben, s a szegény utasok, ha ugyan Zoltán István vendégszerető ember léte meg nem marasztotta őket, az újesztendőt is valami kurta kocsmán, vagy épen a szabad ég alatt tölthették, mint a karácsonyi szent ünnepeket. De Tiszának sürgős volt a dolga, drága az ideje. Vízkereszt nap után már ismét Pesten kellett lennie, ha csak nem akarta elmulasztani a terminust, nagy öröme az alperes prókátorának. Bánta is ő most a csikorgó hideget, a hófuvást meg a hortobágyi hideg szelet,

mikor már olyan közelnek látszott az a cél, melynek elérésétől jövő sorsa függött. A jövő pedig gazdagságot, gondtalan, nyugodt életet s talán boldog családi tűzhelyet is ígért neki. Volt elég ideje eltűnődni rajta, a míg a Nyírről Pestre érkezett...

Mikor az 1754. évi első törvényszakon a genealógiája bizonyítására szolgáló okmányokat újól fog felmutatta, a modenai herceg prókátorának úgy a torkán akadt a szó, hogy alig volt képes hirtelenében egy pár üres sofismával válaszolni. Meg is jegyezte rá nyomban a Tisza ügyvédje, hogy az ilyen alaptalan ellenvetések és kifogások czáfolatot sem érdemelnek, s annak utána röviden hivatkozván a per folyamán előadottakra, kiváltképen pedig a meghitelt tanúk vallomására² — ítéletet kért.

Erre aztán a királyi tábla kimondá, hogy a genealogia most már tökéletesen rendben lévén, folytassák tovább a pört.²

De a következő terminuson a modenai herceg ügyvédje bele sem akart többé avatkozni a dologba, hanem ismételtlen fölhívta a fiscust, hogy teljesítse az alperessel szemben fennálló kötelességét.

A korona-ügyész képviselője első sorban is azt vitatta, hogy a mennyiben a pör a *neoacquistica* törvényszéken, annak idején már befejeztetett, Tiszának nem volt jussa a szóban forgó birtok tulajdonjogára nézve új keresetet indítani, mert az 1741. évi 21. t. cz. világos rendelkezése szerint csakis folyamodással, vagy esetleg kegyelemből pörújítással élhetett volna. De mindkettőt elmulasztotta, azért tehát mozdíttassék el a keresetétől. Mikor pedig az ellenfél tagadta, hogy a bécsi *Neoacquistica Commissio* a megkívántató törvényes formában ítéletet hozott volna, halasztást kért a bíróságtól addig, míg az udvari kamara levéltárában az erre vonatkozó iratokat felkereshetik.

Most aztán kiderült, hogy milyen hatalmas ellenfél a fiskus, mert a tábla 1754 május 17-én megtagadta ugyan a halasztást,³ de Mária Te-

¹ A királyi tábla föltétlenül megkövetelte, hogy a tanúkat egy kiküldött bírja hiteltesse meg, akár honnan valók legyenek is azok. Az erdélyiek zugolódtak és sokszor panaszkodtak ezért, mert nagy költséggel járt a dolog, a mit természetesen a fél tartozott viselni.

² *Proc. Tab. 4—4322. U.* alatt.

³ A hitelesítési záradékot a tanúkihallgatási jegyzőkönyvekre sajátkezeléssel vezette reá, betoldván azokba a betoldandókat: L. a pörben *NB.* és *U.* alatt.

¹ Hivatkozott még *Vancza Erzsébet* vallomására, mondván, hogy azt már az örökkévalóság authenticálta.

² *Deliberatum est: Genealogica partis A. descendencia exhibitis hactenus instrumentis probata agant partes ulterius.*

³ *«Deliberatum est: Fisco regio causam praesen-*

récia királyasszony, — a jogügyek igazgatója és az udvari kamara felterjesztésére, tíz nap múlva már felfüggesztette a pört, ez ellen pedig nem volt appelláta.¹ Tisza Lászlónak tehát szomorúan kellett tapasztalni, hogy minden szép reménysege korai volt, mert bármennyire bízott a maga igazságában, mégis csak megfordult elméjében és sok aggodalmat okozhatott neki az a gondolat, hogy hát ha találnak valamit az udvari kamarán, a mivel az ő igazságának nyakát szeghetik? És bizony nagy kő esett le a szívről, mikor a következő év január 27. napján a fiskus prókátora kijelentette, *hogy ő felsegének más, fontosabb dolgai miatt, mindez ideig nem értek rá, hogy a Neoacquistica Commissionak azt a bizonyos ítéletét kikeressék.*² Persze, hogy elhitték neki, hogy ne hitték volna!

A bíróságnak elégtételül szolgált a vallomás, felperes prókátora pedig egy cseppet sem haragudott érte. Ezután már sokkal könnyebb volt a feladata, mert a fiskus leghatalmasabb fegyverének kicsorbult az éle, halasztásra nem talált ürügyet többé, kibuvókkal nem élhetett, az üres *rabulistica* semmit sem használt s így akarva nem akarva bele kellett bocsátkozni a pör *meritumába*.

Megtámadta ugyan ő is a genealógiát — mert hisz' tulajdonképen ezen fordult meg minden — de nem volt szerencsésebb mint kollégája, bár annyit mégis el tudott érni, hogy az ellenfél szóról-szóra belement a vitába és csakhamar úgy neki tüzesedtek, hogy a bíróság, —

tem in Neoacquistica Commissione Viennensi terminatam fuisse non docente, eundem ad ulterius respondendum obligari.»

¹ Hrabovszky Antal *causarum director* május 18-án panaszolja az udvari kamarának, hogy a tábla a *tegnapi* ülésen megtagadta a halasztást. Irja, hogy az ő eszméje volt a *Neoacquisticai* pörrel agítani Tisza ellen, és nagyon csodálkozik, hogy a tábla nem fogadta el a királyi fiskus ellenvetését, mikor nyilvánvaló, hogy a *décsi Commissio* már egyszer ítelt az ügyben.

A pör felfüggesztése tehát okvetetlenül szükséges, mert az iratok kikeresése sok időbe kerül. Ennek következtében az udv. kamara május 21-én megtette fölterjesztését, s előadván, hogy a kincstárt milyen veszedelem fenyegeti, Mária Terézia 1754 május 27-én *«usque venturum post Epiphaniam Domini celebrandorum iudiciorum terminum»* felfüggesztette a pört. (Országos Levéltár, *Rescripta Regia* 2—228).

² I. a pörnek 28. lapján.

látván, hogy ítéletnapig se lesz vége a feleselgetésnek, — újabb határozattal döntötte el a le származás hitelességét.¹

Meglehet, hogy a Tisza ügyvédjének épen-séggel ez volt a célja, és ravasz prókátori fogásával csak provokálni akarta az ítéletet, hogy a genealógiával egyszer s mindenkorra végezzen. A következő terminuson aztán a keresett jószágokhoz való eredeti *gyökeres jogot* adomány és statutionalis levelekkel, a *tényleges birtoklást* osztályegyezséggel, csereszerződéssel, ítélettel s egyéb hiteles documentumokkal, a *jogfolytonos-ságot* pedig tanúkihallgatási jegyzőkönyvekkel igazolván, — végső ítélet alá bocsátotta a pört.

A fiskus, minekutána a felperes által előterjesztett oklevelek hitelességét lerontani, az adomány- és birtokbaiktatás érvénytelen voltát bebizonyítani egyáltalában nem volt képes, — utoljára azt vitatta, hogy *Agya*, *Szintye* és *Kis-Jenő* az erdélyi fiskális jószágok közé tartozott, ezeket pedig a fejedelmeknek az *1588-ik év után* örökjoggal eladományozni nem lehetett, hanemha inscriptióképen. Minthogy azonban Váradí Kiss János 1590-ben örökjoggal — fiú- és leányágra — kapta Báthory Zsigmond vajdától az említett három falút: világos, hogy a donatio törvénytelen.

Ez volt a fiskusnak utolsó erőfeszítése s mikor az ellenfél bebizonyította, hogy a birtok már *1588 előtt* eladományoztatott és Váradí Kiss János nem mint koronajószágot, hanem a Szalay család magban szakadásával mint *ura fogyott vagyont* impetrálta: a királyi tábla az 1756. évi *vízkereszt* utáni törvényszakon *Agyát*, *Szintyét*, *Kis-Jenőt*, tényleges birtokosa a modenai herczeg ellenében, a törvényes örökösnek, Tisza Lászlónak ítélte s egyszersmind a végrehajtást is elrendelte.²

A fiskus apellált és azt kívánta, hogy ő felsége további elhatározásáig függeszszék fel az ügyet. De a bíróság nem vette figyelembe indokolatlan kérését és haladéktalanul felterjesz-

¹ *Deliberatum est: Genealogia Partis A. per producta instrumenta sufficienter docta, agant Partes ulterius.*» (41. l.)

² *Deliberatum est: Jure et possessorio partis A. ex productis per eundem instrumentis clare eveniente, actionalia bona eidem adjudicari, legalemque eatenus executionem decerni.*» (47. lap).

tette a pört a hétszemélyes táblára, mely az ítéletet helyben hagyta.¹

Most a herczeg prókátora, megbízója nevében kijelentette, hogy a végrehajtás alkalmával *visszaűzéssel* (repulsio) fognak élni és kérdé, hogy megelégszik-e felperes ezzel a nyilatkozattal vagy bevárja a dolog végét? Persze, hogy megelégedett, ugyan mi gyönyörűsége telt volna benne, ha végignézi, mikor a modenai herczeg tisztjei, a szomszédok szemeláltára kivont karddal fogadják az ítélet végrehajtására kirendelt bírót? — Legfeljebb csak a költsége szaporodott volna.

Mikor a pör 1758-ban újra megindult, már akkor *Hajós Sámuel* helyett *Lehoczky Dániel* volt a Tisza ügyvédje. Ez a híres, nevezetes prókátor, a kihez csak úgy sereglettek az emberek az ország minden részéből s a kiről följegyezték, hogy nemcsak a gazdag mágnásokat, de az ügyefogyott szegényeket is fáradszatólan buzgósággal védelmezte, ha meggyőződött arról, hogy igazságuk van.²

Most tehát jó alkalom nyílt ennek a bebizonyítására, mert a modenai herczeg — hogy egy régi író szavaival éljek — teljességgel nem akarta körmei közül kiereszteni azt a szép birtokot, a fiskus pedig utolsó esetben törvénytelen eszközöktől sem riadt vissza, hogy a kincstár érdekeit megoltalmazza.

Felosztották tehát egymás között a szerepeket olyanformán, hogy míg a fiskus egy XVI. századbeli összeírás alapján azt vitatta, hogy Agya, Szintye meg Kis-Jenő tulajdonképen *egyházi vagyon* (már nem *fiscale bonum!*) és a török hódítás előtt a váradi püspök, illetőleg a káptalan birtoka volt: addig a modenai herczeg prókátora, hivatkozván Werbőczy István *Hármas Könyvének* I. Rész 78. meg II. Rész 12. titulusára, a *törvényes elévülés* meg a donatio erőtelen volta mellett kardoskodott.

A fiskussal hamarosan végzett Lehoczky, világosan kimutatván, hogy a váradi püspökség javait még 1566-ban elkobozták és föltéve — tagadva, hogy szinte bírta is valamikor azt a

¹ U. o. 48. l.

² Nemzeti Plutarchus III. k. 111—112. l. Nem akarjuk kisebbiteni Lehoczky érdemét, de a legnehezebb munkát mégis *Hajós Sámuel* végezte. Ő védelmezte meg a genealogiát és ezután már nem lehetett a pört elveszteni.

három falút, már akkor semmi köze sem volt hozzá, mikor *Kiss Fános* a Szalay család magl an szakadásával adományba kapta. Ennélfogva tehát az az ellenvetés, hogy Báthory Zsigmond vajda donatiójának semmi ereje sincsen, mert az erdélyi törvények értelmében a töröktől elfoglalt jószágokat vissza kellett volna adni a régi birtokosoknak — magától elenyészik.

A herczeg prókátórának az volt a legfőbb argumentuma, hogy a Tisza család 1699-től 1748-ig egy lépést sem tett a maga jószágának visszaszerzésére, sőt még csak nem is tiltakozott, mikor előbb a modenai herczeg, később Horányi Gábort királyi adománylevelek alapján törvényes módon birtokba iktatták. Mint-hogy pedig azóta nem 32, hanem a kurucz világot leszámítva, több mint 41 esztendő mult el, a *törvényes elévülés* esete forog fenn, és Tisza László a keresett birtokhoz való jogát már csak ezért is örökre elvesztette.

De elvesztette — úgymond — másodsorban azért, mert a kiváltság megsemmisül és erőtelenné lesz, ha valaki arról akár nyíltan, akár *hallgatólagosan* lemond. Minthogy pedig a herczeg és Horányit a Tisza család tudtával és *ellentmondása nélkül* nyilvánosan statuálták, az ellentmondás elmulasztása miatt bekövetkezett rájuk nézve a *hallgatólagos lemondás* esete.

Lehoczky kevés szóval, de annál több logikával válaszolt. Előre bocsátotta, hogy nem egyezik meg a *kúria* méltóságával és tekintélyével, melyet úgy a törvény, mint az uralkodó nagyra becsül, hogy annak perdöntő ítéletét vitatkozás tárgyává tegyék, s ennélfogva az ellenfélnek csakis ahhoz lett volna joga, hogy kegyelemből *pörújítással* éljen. Majd bebizonyította, hogy helytelenül magyarázza a törvényt, mert 32 esztendő alatt csakis az olyan kiváltságnak szűnik meg az ereje, a melyet sohasem használtak s mely mint *elavult privilegium* többé semmit sem ér. Itt azonban máskép áll a dolog, mert felperes kiváltsága foganatba vétetett és tényleges birtoklás alapjául szolgált, a mint ezt a hétszemélyes tábla ítélete is bizonyítja.

Annak pedig, hogy a Tisza család mindeideig nem pörölt a jószágokért, igen egyszerű a magyarázata és a ki az ország újabb történetét ösmeri, könnyen megfelelehet reá. A hódolt-ság felszabadulása után a töröktől visszafoglalt

földet az uralkodó megtartotta magának *fegyver jogán* és a régi birtokosok ő felsége méltósága ellen nem merték keresni, de a mint számos példa bizonyítja, hiába is keresték a maguk igazságát.

Mikor pedig az alperes, úgy a maga, mint a fiskus szempontjából az *időmúlásra* (elévülés) vonatkozó okoskodását befejezte, ismét felszólalt.

A modenai herczegnek — ugymond — épen-séggel nincs joga erre hivatkozni, mert az ő birtoklása se tartott egyfolytában 32 esztendeig, s félbeszakadt akkor, mikor Agyát, Szintyét, Kis-Jenőt Horányi Gábornak adományozták. Ebből tehát nyilván következik, hogy alperessel szemben a megtámadott donatio erőssége sértetlenül fenn áll. A mi pedig a fiskust illeti, könnyen érthető okokból, nem akarja ítélet alá bocsátani azt a kérdést, hogy a királyi felség, a *föld ura*, felhasználhatja-e jobbágyaival szemben az időmúlás, a *törvényes elévülés* jogát? de megjegyzi, hogy erre sehol sincs példa a világon.

Beszélhetett aztán az ellenfél untig-fáradtig, egyetlen állítását sem tudta lerontani a Tisza prókátorának s ennek következtében a királyi tábla elmarasztalta a modenai herczeget a *viszszalűzés birságában*.¹

Alperes tiltakozott, a fiskus pedig, azon ürügy alatt, hogy a *Neoaquistica* iratai részint Horvátországba, részint Erdélybe kerültek, ismét felakarta függeszteni a pört.² De nem érte el célját, mert az udvar, a tábla véleménye alapján, megtagadta kérését s minekutána a herczeg prókátorának tiltakozása is visszavetett, a bíróság az 1759. évi Szent-István napi törvényszakon Tisza László javára döntött, illetőleg megerősítette a végrehajtást elrendelő első ítéletét.³

A hétszemélyes tábla helybenhagyása után az ítélet jogerőre emelkedett s végrehajtására 1760

¹ «*Deliberatum est: Allegatis et productis partis F. pro repulsionis ratione insufficientibus, eandem in onera repulsionis convinci.*» (67. l.)

² Az udvari kamara folyamodása a kancelláriához 1756 ápril 29. Orsz. Levéltár, *Rescripta Regia 2—28*. Maria Terézia leíratához mellékelve.

³ «*Deliberatum est: Rejecta partis I. prohibita stare priorem sententiam legalemque tam ejus, quam et alterius in processu fundamentali latae sententiae executionem decerni.*» *Proc. Tab. 4—4322*. A pör előadója Niczky Kristóf ítélmester volt,

junius 23-án *Vatthai Battha Pál* kir. táblabíró küldetett ki.¹

Tisza László még 1755-ben kötelezte magát arra, hogy ha a pört megnyeri, a mihez — úgymond — erős reménysége vagyon, ő felsége iránt való jobbágyi hódolatból, kiváltképen pedig azért, hogy a pörnek törvényes uton való lefolyását kegyelmesen elrendelte, *Agya, Szintye és Kis-Jenő* helyett más egyenértékű jószágot is elfogad a fiskustól, akár Erdélyben, akár Magyarországon.² E miatt aztán igen sok kellemetlensége származott úgy neki, mint a kiküldött bírónak, mert a kincstár képviselője, *Kruspér István* udvari tanácsos és máramarosi administrator, azok közé a túlbuzgó hivatalnokok közé tartozott, a kik a kamara hasznát mindennél előbbvalónak tartották.

Kitűnt az most is, mikor a cserébe följánlott biharvármegyei jószágokat: *Gesztet, Mező-Gyánt*, a hozzátartozó pusztákkal, olyan magasra becsülte, hogy a táblabíró jó lélekkel bele nem nyugodhatott, mivelhogy területük ugyan nagyobb, de reális értékük sokkal kisebb volt a modenai herczegtől visszapörölt, okszerű művelés alatt álló gazdag és népes falvak értékénél. Ragaszkodott tehát a törvényes becsühöz és az aradvármegyei uradalom évi jövedelmét 2559 frtban állapítván meg, ennek megfelelőleg 42,653 frt értékű birtokot követelt a kincstártól, a miről *Kruspér* eleinte hallani sem akart, és a kamarához írott levelében erősen kikelt *Battha Pál* eljárása ellen.³

Szerencsére Tisza a fiskusnak adott reversalisában kikötötte, hogy a cserének *három hónap* alatt végbe kell menni és így a kincstár, — ha csak azt nem akarta, hogy a modenai herczeg uradalma megcsonttassék — nem halogathatta tovább a dolgot. *Kruspér* tehát följánlotta még *Bogyoszlóházát* és a *csegödi* pusztát, de a táblabíró ezzel sem érte be, mert még mindig 8—9000 frt különbözetről volt szó. Minthogy azonban sürgős dolga akadt, az ítéletet végrehaj-

¹ *U. ott*, nr. 1. alatt. A monda szerint Tisza László «*hat szürke paripákon, hintóban tért vissza háza népeihez és familiájának kebelében kibeszélhetetlen nagy örömmel és nagy gazdagsággal jelent meg.*» (Nemzeti Plutarchus, III. k. 111—112. l.)

² *U. ott*, nr. 2. alatt.

³ Országos Levéltár, *N. R. A. fasc. 278. nr. 52.*

totta és Tisza Lászlót 1760 szeptember 9-én *Csoór Ferencz* váradi jószágigazgató, *Marsovszky József* kincstári ügyész, meg a szép számmal összegyülekezett szomszédok jelenlétében birtokba helyezte.¹

Eközben történt, hogy valami *Jób János* vezetű erdélyi ember Szebenből egymásután két levelet is küldött a kamarának, azzal vádolván Tiszát, hogy nem igaz úton, hanem ravaszsággal nyerte meg a pört. Jó volna tehát — úgymond — ha a kamara titkon informáltatná magát Udvarhelyszéken, hogy micsoda jussa vagyon Tisza Lászlónak azokhoz a magyarországi falukhoz s milyen tanukat és okleveleket használt a pörben? mert nem illendő dolog, hogy ő felsége, ilyen nagy szükség idején egy ravaszsággal élő embernek álnoksága miatt megkárosodjék.²

A kamara kapva-kapott a besúgáson s a jogügyek igazgatójának javaslatára, *Szlávy Pált*, a ki mint a fiskus prókátora alaposan ösmerte a pört, 1760 szeptember 30-án Erdélybe küldé, hogy a föladóval érintkezésbe lépven, tartson vizsgálatot és járjon végére mindennek.³

Jób János álnév alatt *Szöllőssy János* keresztúri prókátor rejtőzött, a ki valamikor Magyarországon a kincstárt szolgálta. Ez az ember hamistanú szerzéssel, meg oklevélhamisítással vádolta Tiszát, de mivel semmi bizonyíték nem volt a kezében és súlyos vádjai közhíren, közbeszéden alapultak, Szlávy gyanakodni kezdett és addig kutatót, kérdezősködött, míg végre csakugyan rá jött, hogy a föladó az egész Tisza családnak, kiváltképen pedig Lászlónak halálos ellensége, sőt többrendbeli pöriratokból arról is meggyőződött, hogy már régtől fogva gyűlölködnek és kölcsönösen gyalázzák, dehonestálják egymást.⁴

¹ Battha Pál jelentése a kir. táblához az ítélet végrehajtásáról 1761 január 20-án. Területére nézve a biharmegyei birtok sokkal nagyobb volt, mint az aradi, de a táblabíró a jövedelem alapján számította ki a becsértéket. (*L. a pörhöz mellékelte összeírásokat.*)

² Jób első feladása 1760 augusztus 22., a második októ. 8-án kelt. (Orsz. Levéltár, *N. R. A. fasc. 1680. nr. 41.*)

³ U. ott és *Opiniones Directorales* 1760.

⁴ «*Denique... Excelso Camerali Consilio conscientiose detegere debeo, antequam denunciatio haec facta esset, privatas inter eundem Joannem Szöllőssy ac Ladislaum Tisza hujusque consanguineos vigentes simultates ad extremam animorum exulcerationem devenisse, uti ex originalibus processibus inter eos decurrentibus peractisque de mutua diffamatione et deho-*

De azért teljesítette kötelességét s nemcsak a Szöllőssy tanuit hallgatta ki, de eszébe jutván, hogy a Tisza genealogia kérdésében bizonyos *Szabó Dániel* vallomásának döntő fontossága volt, Tordára utazott és keményen megexaminálta az öreget, hogy nem zavarja-e magát valami ellenszövegmondásba? De nem tudta hazugságon érní s bár Szöllőssy azt állította, hogy professionatus hamis tanú, a kiket megkérdezett fölöle, — egy aszszony kivételével — mindnyájan becsületes embernek vallották.¹

A föladó nem győzte bevárni, míg Szlávy jelentést tesz a kamarának és 1760 december 8-án újólag felajánlotta szolgálatát, fogadkozván erősen, hogy majd *füstbe megy* a Tisza László genealogiája, ha ő egyszer beleavatkozik a dologba és kihallgatja a *görgényi* tanukat.² Erre a célra azonban különös meghatalmazást kért, mert Erdélyben — úgymond — nagyon zúgnak ellene és semmit se mer többé a saját felelősségére tenni.³

Minekutána pedig a kamara, különösen Kruspér István közbenjárására megküldé neki a kívánt felhatalmazást, vérszemet kapott, s útonútfélen dicsekedvén, hogy az ő háta megett a magyarországi fiskus áll, lázas buzgósággal gyűjtötte a tanukat és szövetkezett mindazokkal, a kikről sejtette, hogy Tiszának haragosai vagy rosszakarói.⁴

nestatione inquisitionibus, dum in Transylvania essem comperi... etc.» Szlávy Pálnak 1761 október 4-én kelt jelentéséből. (Országos Levéltár, *N. R. A. fasc. 278. nr. 51.*)

¹ U. ott, *N. R. A. fasc. 278 nr. 50.*

² Később azonban maga is beösmerte, hogy hiába dicsekedett, mert Tiszának az eddigieken kívül Görgényben is *hat* tanúja volt arra, hogy nagyatyját se nem *Györgynek*, se nem *Péternek*, hanem *Istvánnak* hívták. (Országos Levéltár, *N. R. A. fasc. 278. nr. 49.*)

³ U. ott, *N. R. A. fasc. 278. nr. 48.* Egy másik levelében már arról panaszkodik, hogy *b. Daniel István* udvarhelyszéki főkirálybíró megfenyegette, hogy ne vádoskodjék Tiszára, *Damokos Antal* itélőmester pedig feladásáért *hunczutnak* nevezte.

⁴ Azt akarván bebizonyítani, hogy Tisza nem a Váradi Kiss családból származik, hanem csak úgy összeszedgette a leveleket, hivatkozik gróf *Bethlen Dávid* vallomására, mely szerint 1748-ban tőlle is kért Tisza László egy csomó írást, hogy a magyarországi örökséget ki-kereshesse. De nem veszi figyelembe, hogy a gróf *Tisza Sára* unokája volt és nem akar eszébe jutni, hogy Tisza György már 1699-ben felmutatta Bécsben a *Kiss* örökségre vonatkozó okleveleket.

De a szenvedélyes gyűlölet, irigység meg bosszúvágy minden előre látásától megfosztotta, és józan ítéletét annyira megvesztegette, hogy a legképtelenebb vádakra is hitelt adott, a legügyetlenebb koholmányt is fölhasználta, csak-hogy ellenségének árthasson.¹

És mikor már meggyőződése szerint mindent előkészített ahhoz, hogy a fiskus pörújítással élhessen, jutalmat kért magának, remélvén, hogy a kamara sok hasznos szolgálatát, költségét, fáradságát, kellőképen fogja méltányolni.

De meg vagyon írva, hogy sorsát senki sem kerülheti ki. Tisza László megértvén, hogy mi készül ellene, szülőföldjén, hamarosan Erdélyben termett, törvényes vizsgálatot kért, újlag megeskettette a fiskus tanuit és a vádak hamis voltát rendre bebizonyította.

A prókátor sejtette, hogy ennek rossz vége lesz s vakmerő elbizakodottságát kétségbeesés váltotta föl. Könyörgött a kamarának, hogy védelmezze meg és szerezzen neki a kormányszék-ről oltalomlevelet.

Mert Tisza László már keresetet indított ellene *hamis vád* miatt, jobbágyai pedig életére törnek. Mindezt ő felségéhez való hűségéért szenvedti, méltó tehát, hogy a fiskusnak tett szolgálatait megjutalmazzák.²

¹ Hogy a gyűlölet mennyire képes elvakítani az embert, kitűnik a következő példából is: Tisza László genealogiája bővebb bizonyítására felmutatta a kamarán *Kiss Anna* végrendeletét, melynek hitelességét Szöllőssy ilyenformán igyekezett lerontani: Azt a testamentumot tulajdonképen *Bornemissza Anna* fejedelem asszony csinálta, *Kovács István* javára, a ki az ő fogadott leányának fia volt, csak-hogy erdélyi szokás szerint egyszerűen *Kiss Annának* nevezte magát (!). A *Kovács* nevet pedig László vagy talán még atyja kivakarta és *Tiszát* írt helyére.

Jellemző továbbá, hogy az 1698-iki eskető levelet (inquisitio) hamisnak állította, mivel az bizonyos Mihály nevű gyulafejevári pater *boltjában* (fornix) íratott és egy sereg tanuval igazolta, hogy a jezsuitáknak vagy más papoknak sohasem volt a városban boltjuk, *mivelhogy azok kereskedéssel nem is foglalkoztak*. (!) Persze hogy nem is *kalmárbolt*ról, hanem boltajtásos szobáról, hajlékról van itt szó. Orsz. Levéltár, *N. R. A. fasc. 278. nr. 49.*

² Mindenáron a kamara áldozatának akarja magát feltüntetni. A magyarországi fiskus beavatkozása — úgy mond — általános felháborodást okozott és az urak, a kik különben mindnyájan *akatholikusok*, bosszút akarnak rajta állani, hogy az erdélyi törvénykezést annyira meghurcolta. Most már gr. *Nemes Ádámon* kívül egyetlen jóakarója

Nagyon alázatos ember, kevéssel beéri. Nem kívánja a birtokból a feladónak járó *harmadrészt*, mivelhogy koronajószág, és megelégszik azzal, ha kinevezik valahová *sótszitznek* vagy kincstári ügyésznek, hiszen ezt már régen megígérte neki *Kruspér István*.¹

De a kamarán senki sem törődött most az ő bajával, — talán úgy gondolkodtak, hogy maga kereste magának — az erdélyi királyi tábla pedig Tisza László panaszára hűtlenségben marasztalta és összes javainak elvesztésére ítélte. Mert az oklevélhamisítás hűtlenségi esetet képezett és a hamis vádlót is a szerint büntették.

Mikor a fiskus udvarhelyszéki birtokát zár alá vétette, Kolozsvárra költözködött és úgyszólván nap-nap mellett könyörgött a kamarának, hogy adják meg hát neki azt az ígért jutalmat. Vegyék tekintetbe, hogy mennyit fáradozott, Gödöllőn, Pozsonyban is járt a kincstár érdekében, elköltött többet 100 frtnál, a mi bizony jó volna most, mikor már feleségével, négy gyermekével együtt a legnagyobb nyomorúságra jutott. Mert a prókátorságból semmi jövedelme sincs, az emberek kerülnek, félnek tőle, hogy elárulja őket a fiskusnak. Folyamodott a kamara elnökéhez is, felpanaszolván, hogy őt *Gottmann Antal* meg *Kruspér* tanácsosok biztatták. Szánakozzanak hát rajta és legalább jószágát adassák vissza.²

Akkor már Szlávny kezében volt az ügy, a ki 1761 október 4-én kelt jelentésében, Szöllőssyre vonatkozólag a következő, fölöttébb jellemző nyilatkozatot tette:

Erdélyben jártában határozottan meggyőződött arról, hogy a föladót nem a király szolgálatában való buzgóság, hanem a személyes gyűlölet, a Tisza László iránt táplált bosszú vezérelte, ennél fogva tehát jutalmat sem érdemel.

Mindazonáltal még sem tanácsos üres kézzel elbocsátani, mert a kincstárnak érdekében áll elhítenni a világgal, hogy a fiskus szövetségesei jutalomban és pártfogásban részesülnek. Tekintve pedig, hogy mostani nyomorúságos helyzetében

sincs és aggódik, hogy a fiskusnak tett hű szolgálatai veszedelmet hoznak fejére.

¹ Országos Levéltár, *N. R. A. fasc. 278. nr. 49.*

² U. ott. Utolsó levele 1761 október 23-ikán kelt.

egy pár száz forinttal keveset lendíthetne magán, adjanak inkább valami hivatalt neki, ügyészséget vagy számtartóságot, a mi épen megüresedik.¹

Ez alkalommal a kamara által sürgetett porújításra nézve is nyilatkozott. Mindenekelőtt szigorú tárgyilagossággal bírálván a Szöllőssy argumentumait, bebizonyította, hogy merőben téves jogi felfogásból indult ki. Annakutána számot vetett az eshetőségekkel s végül kereken kimondá, hogy nem fizetné ki magát, ha az erdélyi koronatanukat *authentikálás* céljából nagy költséggel Magyarországra hozatnák. És igaz ugyan, hogy királyi kegyelem folytán, — a a tábla ellenzése daczára — Erdélyben is meg lehetne hiteltetni a tanukat, ő azonban nem tanácsolja, hogy a kincstár a sikerre való biztos kilátás nélkül belemenjen ebbe a dologba, mert meggyőződése szerint — a mint már a jogügyek igazgatója előtt is kifejtette — a porújításnak elegendő alapja nincsen.²

De a kamara nehezen tudott lemondani arról a reménységről, hogy a váradi uradalomból kiszakított szép jószágokat visszakapja és mindenféle kigondolható ürügy alatt húzta-halasztotta a csereszerződés végleges megkötését. Pedig a bírói becsú szerint még több mint 500 frtot jövedelmező birtokkal tartozott Tiszának, a kiről feltehetette, hogy nem fogja engedni a maga igazságát.

Persze hogy nem is engedte. Csakhogy azóta nagyot fordult a világ, mert Tisza László, minekutána a pört szerencsésen befejezván, *Gesztre* költözködött, azt tapasztalta, hogy nem jó az embernek egyedül lenni. Körülnézett tehát a szomszédságban és hamarosan kiválasztotta magának jövendőbeli házastársul a régi, híres nemzetből származó *Bályoki Szénás Józsefnek* Terjéni Rebekától született *Rebeka* leányát, a kinek családja Bihar vármegyében előkelő, gazdag és tekintélyes vala. A leánynézéssel, lakadalommal és keresztelővel pedig úgy eltelt az idő, hogy

¹ Bővebben foglalkoztunk ezzel a kérdéssel, mert már dr. Márki Sándor is megemlékezett róla (Arad vármegye Története II. rész 653—954. l.), a nélkül, hogy minden oldalról megvilágosította volna, a mi tulajdonképpen nem is lehetett célja. Abban is téved, hogy *Jób Jánost* és *Szöllőssyt* két külön feladónak tartja.

² Országos Levéltár, *N. R. A. fasc. 278. nr. 51.*

sokáig nem ért rá a kamarával rendbehozni a számadását.¹

De, úgy látszik, már bele is fáradt a sok perlekedésbe és örömeztőbb elintézte volna a dolgot békességesen. Mikor azonban belátta, hogy a kincstár a maga jószántából sohasem fogja őt kielégíteni, megidézttette a fiskust a királyi táblára. *Wégh Péter* a jogügyek igazgatója tanácsosabbnak tartá kiegyezni vele és 1765 szeptember 26-án olyan szerződésre léptek, hogy a kamara még a *kisradványi* pusztát is birtokába bocsátja és a cserébe adott összes jószágokra donatiót szerez neki. Ebben aztán Tisza László is megnyugodott és minekutána hitelesen igazolta, hogy testvéreit, osztályos atyafiait részint erdélyországi birtokaival, részint pénzzel és jogátruházással tökéletesen kielégítette:² Mária Terézia királyasszonytól a Bihar vármegyében fekvő *Geszt* és *Mező-Gyán* falukra, továbbá *Iklód*, *Mátéháza*, *Nagy- és Kis Gyanté*, *Vátyon*, *Bogyiszlóháza*, *Kis-Geszt*, *Begécs*, *Kis-Radvány* és *Csegöd* pusztákra 1766 augusztus 9-én donatiót kapott. A fiúágra örökjoggal, a leányágra 42,653 frt 16²/₃ kr zálogsummában, mert az aradvármegyei birtok ennyire becsültetett.³

Végre tehát célhoz jutott. Volt szép urasága, boldog családi tűzhelye, a hol sok testi és lelki nyughatatlansága után valahára megpihenhetett

¹ Első fia, a tragikus véget ért *István* 1761-ben született. (Nekrologia a Hadi és más nevezetes történetek 1791. évfolyamában.)

² Tisza az 1765. esztendő végén már Erdélyben volt s deczember 30-án kereszturfalvi udvarházában egyezett meg *Krisztina* testvérevel és fiával, átadván nekik a magyarországi örökségért cserébe *Keresztur* városi, *tímafalvi*, *kis-solymosi*, *alsó-boldogasszonyfalvi*, *sárosi* és *csekefalvi* összes birtokát, meg a *kereszturi* kuriát minden tartozandóságával együtt. Adott még nekik 200 frtot s elengedte minden követelését. (N. R. A. fasc. 278. nr. 35.) Mohay Sándorné már előbb a *lodormányi* és *bási* jószágokat kapta tőle. A többire nézve l. Országos Levéltár, *N. R. A. fasc. 278. nr. 34., 33., 41., 38.*

³ Országos Levéltár, *Liber Regius 25. k. 204. l.* A birtokha iktatást a leleszi konvent *Zaffry László homo regiussal* 1766 október 13. és következő napjain teljesítette a szomszéd birtokos urak, nemesek és jobbágyok nagy sokasága előtt. A váradi káptalan, valamint Fogarassy Jánosné *Tisza Klára* és *Tisza Sára* unokái nevében ellentmondás, történt. (*U. ott*, *N. R. A. fasc. 278. nr. 36., 39. Act. Solenn. 3—2103.* Proc. Tab. 4—4432.

Nem is perlekedett többé senkivel, pedig még 18 faluhoz volt törvényes igazsága a borosjenei Tisza családnak, mely 100 esztendő vizontagság után ismét nagybirtokossá lett azon a földön, a honnan egykor a török hódítás világgá üldözte.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

KISTÁRKÁNYI DÉNES CZÍMERES LEVELE.

(Színes címerképpel.)

Zsigmond király Kistárkányi László Miklós fiától származott unokájának Dénesnek Német- s Olaszországban tett útjai alkalmával tanusított hű szolgálatai megjutalmazásul 1434 december 21-én címeres levelet adományoz, s őt az ország nemesei közé fölveszi. Egyúttal a nemesítést és címeradományozást kiterjeszti Dénes testvérei János, Benedek és Osvaldra, továbbá Miklós testvérének Benedeknek András nevű fiára és Kistárkányi Mátyás fiára Miklósrá is, mely utóbbinak helye a családfán ki nem jelölhető. Az oklevél szövege a következő:

Commissio propria domini imperatoris.

Sigismundus dei gratia Romanorum imperator semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatiae etc. rex tibi fideli nostro Dyonisio filio Nicolai filii Ladislai de Kystarkan salutem gratiamque nostram cesaream et omne bonum. A claro lumine throni cesaree aut regie maiestatis velut e sole [radii nobili]tates legitimo jure procedunt et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia maiestate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non perveniat cesaree aut regie claritatis. Sane attentis et consideratis tuis fidelitatibus et fidelium servitorum meritis, quibus tu in nonnullis nostris agendis et expeditionibus sub locorum et temporum varietate et presertim in Alamanie, Lombardie, Tuscie et aliis Italie partibus, ad quas intravimus et pro susceptione duarum coronarum nostrarum imperialium, quarum unam in Mediolano, aliam vero et ultimam in alma urbe Romana in basilica beati Petri principis apostolorum de manibus sanctissimi domini nostri Eugenii pape quarti more divorum imperatorum nostrorum videlicet predecessorum feliciter suscepimus unacum nostro maiestate continue procedente nobis semper tuo pro posse studuisti, eoque ferventius et diligentius inantea studebis complacere, quo te et tuis singularibus bonorum gratiis a nostra celsitudine conspexeris fore insignitum: tibi et per te Johanni, Benedicto et Oswaldo carnalibus, item Andree filio Benedicti filii dicti Ladislai necnon Nicolao filio Mathius de eadem Kystarkan uterinis fratribus tuis vestrisque heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium literarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et depicta, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus ac ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut

vos vestrique heredes et posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utentium a modo in posterum ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus sigillis, annulis, cortinis, velis, papilionibus sive tentoriis et generaliter in quorumlibet rerum et expeditionum generibus sub [mere et] sincere nobilitatis titulo gerere, gestare ac omnibus et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles militesque et clientes regni nostri armis utentes quomodolibet consuetudine vel de jure freri sunt et gavisii gaudere n¹ et frui valeatis atque possitis de talique singularis et specialis gratie antidoto merito exultetis ac tanto ampliore studio ad honorem cesaree ac regie maiestatis vestra in posterum solidetur intentio, quanto vos largiori cesareo atque regio favore preventos conspicetis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes literas sigillo nostro secreto, quo ut rex Hungarie utimur impendenti communitas vobis duximus concedendas. Datum Posonii, proxima feria quinta ante nativitatem Cristi, anno eiusdem millesimo quadringentesimo tricesimo quarto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo octavo, Romanorum vice-simo quinto, Bohemie decimo quinto, imperii vero secundo.²

A mi ez oklevelet a címeren kívül érdekessé teszi, az, hogy Zsigmond benne megemlíti Olaszországba tett útját császárrá koronáztatása végett. Főleliti az első koronázást Milanóban a lombard vaskoronával, majd a másodikat Rómában, hol a Szent-Péter-bazilikában IV. Eugen pápa kezéből fogadta a császári koronát. Mindkét koronáról mint császári koronáról beszél, jöllehet a középkori felfogás a lombard vaskoronát soha nem tekinté császári koronának, csak mint a lombard királyság koronáját, s e felfogásnak megfelelőleg csak az tekintetett Olaszország urának, ki a vaskoronával Milanóban megkoronáztatott. Ez okozta azt, hogy a császárok római

¹ At van húzva és kipontozva.

² Hártyán, rózsaszín és zöld selyemfonalon függő pecsét töredékeivel. Az oklevél a vonalozás nyomait mutatja s leszámítva két kiszakadt helyet jól van conserválva. Eredetije az országos levéltárban, Dipl. 13,000 sz. a.

NYOMT. ULLMANN J. BUDAPEST.

KISTÁRKÁNYI DÉNES CZÍMERE 1434. ÉVBŐL.

koronázásukra indulva, útba ejtették Milanot, hogy ott magukat megkoronáztassák s csak aztán indultak Rómába.

A mi a címert illeti, az az okmány szövegében leírva nincsen, csak utalás történik a címereslevél elején lefestett címerre. A rajz, mely jelen cikkünkhöz mellékelve van, jobbra dülő kék pajzst ábrázol, melynek mezejében karddal átdöfött farkassal viaskodó ősz hajú és szakállú ember látható. Az arc jellemző vonásokkal bír s nem lehetetlen, hogy a címernyerő Kistárkányi Dénest akarta a rajzoló megörökíteni. Haja és szakálla göndör, ruházata térdig érő fehér ing, mely karját csuklyóig elfödi s bő ránczokban omlik testén alá, lábai mezitelenek. Arcza vértől csepeg. Balkezével a tátott szájú farkas felső állkapcsát fogja, míg jobbájával a farkasnak két első lábát, melyet az mellének támaszt, igyekszik elhárítani. A farkast átdöfő kard egyenes, vége gombos, markolata különösebb művészeti alkotást nem mutat fel, hegyéről és markolatáról vér csepeg. A kard formája — Szendrei János szerint¹ — az akkori landsknecht-kardokra mutat. A pajzst kék-ezüst takaróval ékített aranykoronás sisak koronázza; a koronát öt, három nagyobb, két kisebb liliomszerű díszítmény ékíti. E koronából emelkedik ki a sisakdísz, mely gyanánt a címerfestő a pajzsbeli jelenetet, legalább részben, használja fel, látszólag nem elégedve meg annak egyszeri ábrázolásával. Csakhogy itt a helyszükével kellett számolnia s azért ehhez képest alakította át az egész jelenetet. A farkas testének csak felső része maradt

meg, elmaradván az előlábak, valamint a testet átdöfő kard is. A farkassal viaskodó aggastyán alakja is elmarad s helyébe két felhőből kinyúló kar lép, könyökig feltúrt inggel. A farkas szája tátva, vörös nyelve kilóg szájából, felső állkapcsában fogak láthatók, mik a pajzsbeli alaknál hiányzanak. A jobb kéz a felső, a bal az alsó állkapcsot fogja. Figyelmet érdemel a két alak elhelyezése, míg ugyanis a pajzsban a farkas a pajzs bal, a vele viaskodó aggastyán pedig annak jobb oldalán áll, addig a sisakdísznél az alakok állása ép megfordított. A sisakdísz alakjai egy kékszínű sasszárnyon ábrázoltnak, mely az egész címernek mintegy nagyobb díszet kölcsönöz.

Heraldikai tekintetben a pajzsalakok elhelyezése, viszonyítva a dült pajzshoz, teljesen korrekt, ép úgy korrekt a sisakdísz, mely a pajzs alakjait ismétli, valamint a sisakból kiemelkedő sasszárny is, mely a heraldika szabályainak megfelelőleg a pajzs színét tünteti fel. Kifogás emelhető azonban a pajzs méretei ellen, mely ugyanis sokkal hosszabb, mint szélesebb, a míg ugyanis a pajzs 8,5 cm. hosszú, addig szélessége csak 6,5 cm. Ellenben a sisak és dísz méretei a pajzs méreteihez arányosak. Kifogás emelhető továbbá a sisak elhelyezése ellen is. Míg ugyanis dült állású pajzsoknál a sisak szabályszerint a felső csúcson helyezendő el, addig e címernél a pajzs közepén van a sisak elhelyezve, tehát oly helyen, melyről ha valóságban állana előttünk, okvetlen le kellene esnie. Az egész címert vékony aranykeret fogja körül, ezen belül a háttér semmi díszítményt vagy damaszkolást nem mutat fel.

ÁLDÁSY ANTAL.

¹ Régi magyar viseletképek címeres leveleinkben. Budapest, 1892. 14. l.

A DRASKÓCZI ÉS JORDÁNFÖLDI IVÁNKA CSALÁD TÖRZS-ŐSEI.

«Hat okmány a draskóczi és jordánföldi Ivánka család levéltárából, mely a M. Nemzeti Múzeumban őriztetik Budapest, 1895.» cím alatt egy 39 lapnyi kis könyv jelent meg, melyet Ivánka Zsigmond úr, Hont vármegyének egyik előkelő és a megyei közéletben már a negyvenes éveken szereplése, valamint 1861 óta több országgyűlésen viselt képviselőisége által általa-

nosan ismert férfiú és a családnak jelenleg legidősb tagja adott ki, ősei iránti kegyeletből.

E kiadvány szülte az alkalmat, hogy úgy a család származásával, valamint a kis könyv némi érintései miatt annak tartalmával foglalkozzunk.

Az Ivánka család, mely most éli aranykorát, azon szerencsés helyzetben van, hogy eredeté-

nek és származásának gyökerét 1251. és 1262. évi kétségtelen okmányokkal igazolhatja; és így nem szorult arra, hogy ősrégi származását hiteltelen és képzelt hagyományok lidérczfényével, vagy más idegen vérségű családok ágainak családfájába olvasztásával meghomályosítani akarthassa.

Tévedés tehát azt hinnünk, hogy a kiadott «*Hat okmány*» mindenike a draskóczi és jordánföldi Ivánka család tagjairól szólna. Igaz, hogy mindenikben előfordúl az «*Ivánka*» név, és mind a hat az Ivánka család levéltári tulajdona. De kétségtelen történelmi bizonyítékok ellenében ez nem okozhat semmi aggályt, semmi zavart. — Temérdek család levéltárában találtatik idegen, gyakran hasonnevű családok oklevele, különféle módon kerülve oda. Azt is tudjuk, hogy az *Ivánka* név keresztnév, és hogy a családnevek megállandósulása csak a XIV. század végére és még inkább a XV-iknek első felére esik.

Lássuk csak például röviden, 1200—1360-ig hány *Ivánka* nevű egyént mutatnak fel okmánytáraink különféle nemből (genus) és családból.

1200 táján él *Ivánka* a Pécz nemből, az Apponyi család törzse. — 1226-ban *Ivánka* a Forgáchok öse. — 1247-ben *Ivánka*, Ivánkának fia a *Szemere* genusból. — 1270-ben *Ivánka* a *Gutkeled* nemből az Adonyi ágazatban; egy másik *Ivánka* 1307-ben ugyancsak a *Gutkeled* nemből a Pelbárthidai ágban. — 1279-ben él *Ivánka* de genere *Berw.* — 1282-ben *Ivánka* de Zoda a *Bogatradván* nemből, és ennek fia is *Ivánka*. — 1288. előtt *Ivánka* az *Aba* nemből a *Somosí* ágon; ugyan e nemből és családból egy másik *Ivánka* 1307. táján, a harmadik szintén *Ivánka* ugyan-csak e családban 1364-ben. — 1297-ben a Balog nemből származott s már kihalt *Széchy* családban találunk *Ivánka* nevűt, valamint 1307-ben a *Herényi* nemben is volt egy *Ivánka* nevű stb. Még hosszú sorban folytathatnók az *Ivánka* nevűek lajstromát. De ez is elég feltűntetésére annak, hogy még a XIII. és XIV., sőt a XV. században sem lehet egyedül az oklevelekben előforduló keresztnevék vagy személynevek hasonlósága fonalán bírálatos összevetés nélkül családfát szerkeszteni és pusztán a nevek kapcsán az okmányokban szereplőket összerokonítani...

Azt mondtuk az imént, hogy szerencsés helyzetben van az *Ivánka* család származása erede-

tének kimutathatása tekintetében. Ezt mondhatjuk mindazon még élő régi családainkról, melyeknek Turócz és Liptó vármegyében ringott első kiváltságoltatásuk bölcsője.

E két vármegyének 1391. évből fenmaradt nemesi birtokok igazolásának lajstroma, mely helységről-helysére kimutatja az első gyökös birtokosok névsorát, és birtokaik jog-alapját. Érdekes és tanulságos tehát, hogy ezen becses birtok-lajstromok keletkezéséről — vonatkozással majd az *Ivánka* család törzs-őseire — a tudni valókat itt megismertessük.

Okirat-koholók és hamisítók mindenha voltak, és — sajnos — lesznek ezentúl is. Így volt ez már Zsigmond király idejében is, midőn bizonyos *János dedk* (literatus) nevű egyéniség az egész Liptó és Turócz vármegyének, sőt valószínűleg többnek is kapzsi lakosait elárasztotta olcsó pénzért hamis és koholt birtoklevelekkel. Az ezek által jogaikban és javaikban megtámadott igazi birtokosok panaszaire a gaz üzelmeknek szükségképen nyilvánosságra kellett jönniök.

Így azután Liptó vármegye alispánja szolgálóbiráival és a megye közönségével a nyomozást elrendelvén, a kiküldöttek a nevezett *János dedk* házában rábukkantak a bűnjelekre. Ládáiban temérdek hamis pecsétet és koholt oklevelet találtak, melyeket lefoglalva és összecsomagolva Budára a kormánytanácshoz le is küldöttek; a hamisító pedig az akkori törvények szerint máglyára ítéltetett. Az ítéletet Liptó vármegye a tisztikar, megyei közönség és kíváncsi sokaság jelenlétében János deákon végre is hajtotta. A bűnös tehát meglakolt, de szükséges volt még, hogy a két vármegyében a megzavart tulajdonjog is tisztáztassék. A király tehát és tanácsa *Bebek Imre* országbirót és egyszersmind Liptó vármegyének főispánját teljhatalommal kiküldte a két vármegyébe, hogy azokban az összes nemeseknek birtokjogairól szóló okleveleit megvizsgálja, azokat lajstromba (registrum) irassa és a kormánynak felterjessze. Egyszersmind a *János dedk*-nál talált hamisítványokat is lepecsételve a kiküldött országbirónak kezébe adta, hogy azt az illető vármegyékbe elvigye.

Bebek Imre országbiró Liptó vármegyében 1391. évi szeptember 12-én Boldogasszonyfalván közgyűlést hirdetvén, ott azon vármegye nemes-

ségének birtokjogi megvizsgálását teljesítette; majd szeptember 28-án Turóc vármegyében Szent-Mártonban tartott közgyűlésben ez utóbbinak megvizsgálását is végrehajtotta és bevégezte. Így készült el azon két nemesi birtok-regestrum,¹ melyekhez hasonlótt többet történelmi irodalmunk nem ismer, s melyekből megismerhetvén azon két vármegye régi nemességének törzseit, bizvást mondhattuk szerencsésnek származásuk érdekében mindazokat, kik e két vármegyéből vették származásukat.

De másként is és főleg ethnografiai szempontból is igen tanulságosak ezen regestrumok. Láthatjuk azokból, mily széles mérvben uralkodott ott Magyarország állami fölénye. A helynevek legnagyobb része az államalkotó nemzet nyelvén volt ismeretes.

Liptó vármegyében azon helység neve, hol a vármegye gyűlésezett, — mint láttuk — «*Boldogasszonyfalva*» nevet viselt, most a «*Helynévtár*» nem ismeri. Azután következnek ugyanezen megyében a következő helynevek: Hadász, Várallya, Kovácsó, Szászfalva, Damiánföldje, Szabópálföldje, Szent-Iván, Harangfiaháza, Baseföldje, Nagy-Palugya, Vidaföldje, Finthafalva, Marczellfalva, Solymos, Bodafalva, Bensefia, Andrásföldje, Száraz-Prezek, Magyerfalva, Olaszi, Bakonya más-kép Várallya, Meseháza, Benefalva, Ilócsfő, Biharfiatúl, (később Beharfalva), Turapataka, Majocsa, Gergelyfalva, Szent-Péter, Szent-Miklós, Jávör, Tarnóc, Izsépfalva, Veres Mihálfiaháza, Kelemenfalva, Párisháza, Ipcsfalva, Nádasd, Lizkafalva, Benedekfalva, Stojczafalva, Hongföldje stb.

Turóc vármegyében szintén ezen jelenségek ötlenek fel. A megye székhelye *Szent-Márton*. Következnek ezután — csak az elvitázhatlanokat említve fel — ezek: Ujfalu, Vendégi, Szent-Péter, Albertfalva, Alfalu, Dankföldje, Vidaföldje, Gyulafalva, Benefalva, Torbozló, Nádasér, Mezőház, Murenföldje, Ószpatak, Erdőn, Jolkusfalva, Ambófalva, Draskfalva és végre Jordán, vagyis *Jordánföldje* stb.

Az elősorolt helynevek még más oldalról is tanulságosak, mert azt is mutatják, hogy vala-

mint igen sok *családnév* keresztnévből vagy gyakran a törzs-ösnek vagy későbbi kimagasló alapítónak (Stator) nevéből támadt, mint például Abrahamffy, Áron, Bertalanffy, Drágffy, Ferenczy, Ferenczffy, Imreffy, Mártonffy, Ostffy, Pálffy, Péterffy, Sándor stb.; — épen úgy a *helynevek* is igen sokszor az első tulajdonos nevéből vették neveiket, mint például Turócban az imént leírt lajstrom szerint Albertföldje, Vidaföldje, Gyulafalva, Vahotfalva, Draskföldje (most Draskóc) és *Jordánföldje*.

És itt álljunk meg — és hangsúlyozzuk, hogy tehát *Jordánföldje* sem vette nevét a szentföldi Jordán vizétől, hanem első vagy előbbi birtokosától *Jordántól*, mely épen úgy személynév, mint a hogy személynév *Ivánka*.

Hogy *Jordán* kereszt vagy személynév, erre nézve példáért nem kell mennünk külföldre a góthok történet-írójáig Jornandes vagy Jordanesig, mert e név hazánkban is divatos volt. Ott találjuk *Jordánt*, Arnoldnak fiát, mint szepesi gróft 1256-ban a *Görgey* család nemzékfáján;¹ tehát bizonyára nem a szentföldről hozták Turócba *Jordánföldje* nevét, hanem azon hely vagy terület bizonyos *Jordán* nevű emberé volt előbb, a kiről most oklevelünk nincs. És ezt a *Jordánföldjét* sem egy család vagy egy ágazat bírta egészen már a XIII. században sem, hanem többen, mint látni fogjuk.

Most már lássuk az *Ivánka* család törzs-őseit.

A kiadott *hat okmány* között az első, mely 1251-ben kelt és mely szerint IV. Béla király beleegyezésével a *Madách* család ősei eladják *Cutera* nevű (most ismeretlen helynév) földjüket *Kopasz Ivánknak*: kétségtelenül az Ivánka család törzs-ösét illeti, mert hogy *Kopasz Ivánka* a most virágzó Ivánka családnak őse volt, azt a következő második oklevél bizonyítja, a mint azt alább ismertetni fogjuk. Azonban előbb ismertetnünk kell a Turóc vármegyei *Jordánföldjét* és emlékezetbe hoznunk, hogy ezt nem egy család bírta egészen, a mint ki fog tenni a következőkből.

A turóczi regestrumban háromszor jön elő *Jordánföldje*, a mint annak birtokosai három rendben mutatták fel birtokjogi okleveleiket 1391-ben a Bebek-téle vizsgáló törvényszék előtt.

¹ Turóc vármegye regestrumát kiadta Engel, Monumenta Ungarica, 57—110. l. Liptó vármegyéjét kiadta Érdy János. M. Történelmi Tár IV. k. 3—43. l.

¹ Fejér, Codex Dipl. IV./II. k. 380. l.

I. Tenknek fia György mutatta fel IV. Béla királyunk 1249 május 8-án kelt adománylevelét, melylyel Tamás, Mátyás és Bena királyi nemesek fiainak (jobagiones regales) *Jordán*-ban három ekényi földet adományozott. Állítván, hogy többje nincs.¹ Ezen oklevél tehát nem a mai *Ivánkák* őseit illette.

II. Ivánkának a fia András felmutatja IV. Béla király 1262. évi október 27-én kelt adománylevelét, melylyel nevezett király *Kopasz Ivánkának* turóczi királyi nemesnek Jordánban két ekényi földet adományoz. Állítván, hogy (e birtokról oklevele) több nincs.² Ezekből származik az *Ivánka* család s minthogy ez oklevélben a törzs-ős *Kopasz Ivánka* (Ivanca calvus) névvel neveztetik, valamint az 1251-iki említett oklevélben is, és így a személyazonosság kétségtelen, bebizonyúl az is, hogy a *hat okmány* elseje ezen családot illeti. Itt megemlítendő az is, hogy IV. Béla királynak ezen 1262. évi oklevele meg van eredetiben a család levéltárában, habár itt-ott már elszíntelenedés miatt olvashatlan állapotban, és ez képezi a kiadott *hat okmány* másodikát.

III. Bertalan, Lőrincz és István, Miklósnak fiai és Michknek fia Miklós, Istvánnak fiai Jakab és Tamás, nemkülönben Péternek fia András IV. Béla királynak 1255-ben kelt levelét mutatták elő, mely szerint nevezett király Jordáni Andrásnak és fiának Akhillesnek, turóczi nemesnek ugyancsak Jordánföldjén két és fél ekényi földet adományozott, állítván, hogy több jogi iratuk nincs.³ — Ezek sem tartoznak az *Ivánka* család ősei közé. Sőt még egy negyedik családnak is volt adománya Jordánföldjére, a mint arról is történt felmutatás, azonban a regestrumban az erről szóló sorok már olvashatlanná váltak.⁴

Hátra volna még, hogy szóljunk a turóczi regestrumban foglalt *Draskfalváról*, melyet Mikola és Draskó kaptak IV. Bélától a regestrum szerint, s kiket a *Pallas Nagy Lexikona*, (IX. k. 744. l.) az *Ivánkák* ősei közé soroz. De fölöslegesnek tarthatjuk ennek vitatását, mert ez a Mikola és Draskó nem az Ivánka, hanem a *Draskóczy* családnak törzs-ősei.⁵ Mellékesen azonban itt

azt is megjegyezhetjük, hogy ezen Mikola és Draskó ivadékának sincs semmi köze a trakostyáni gróf Draskovicsokkal.

Végre szólunk kell még a turóczi regestrumban foglalt Erden (Erdeő?) helységről, melyről elő van adva az, hogy Erdennek (vagy Edennek) fia *Ivánka* és ezek testvérei János, Ivánka, Lőrincz, Miklós és Jakab fiúl, testvérül és közös egyenjogú örökösül fogadták minden atyai örökségben Márknak fiát Pált 1318-ban¹ (tehát nem 1218-ban, mint a Pallas Nagy Lexikona írja). Hogy ezen a turóczi konvent előtt és által 1318. évben kelt fiúvá fogadási szerződvényben *Ivánka* mint *személynév* kétszer is előfordul, még nem elegendő bizonyíték a Pallas Nagy Lexikona állításához, mintha ezek is a most virágzó Ivánka család ősei közé tartoztak volna és így az állítványhoz fűzött egyéb vélelmek is elesnek. Hiszen a Turóczi megyei *Ottmárföldjét* (a mai Vahotfalvát) 1258-ban adományban szerző Vahud fiának Lászlónak is volt *Ivánka* nevű fia,² és még sem tartozott az *Ivánka* család ősei közé. Épen így nem lehet az Eden fiait sem azok közé számítanunk.

Méltassuk most már a *hat okmány* többi darabjait.

A III. számú okmány szerint a kői káptalan előtt Lothard fia Tamás, atyja nevében is Narad birtok iránt Simonnal és Jacodi Bankkal párvialdal után egyezsége lépett 1271-ben. Ezen oklevél valószínűleg a Gutkeled nemből *Lothardot* illeti, valamint az ezzel kapcsolatos tartalmú IV. okmány is.

Az V. okmányban IV. László király 1274-ben Pált *Ivánkának* fiát és érdektársait kiemelve az abaújvári jobbágyság kötelékéből, királyi nemesekké teszi. Ezen okmány sem tartozhatik az *Ivánka* család nemzékfájához, mert hiszen az *Ivánka* család ősei — a mint láttuk — már 1262-ben mint királyi nemesek szerepeltek.

Végre a VI. okmány Mária királyné 1384-iki határjárató oklevele, melyben az anyja Erzsébet királyné nógrád-vármegyei surányi birtoka iránt és Halápi Ivánka fia István között fenforgott határkérdés eligazítása érdekében a váci káptalan bizonyítványát átírja és megerősíti. Ezen oklevél Ivánkája tehát *Halápi* nevet viselt, tu-

¹ Engel, id. h. 64. l.

² U. ott.

³ Engel, id. h. 102. l.

⁴ U. ott, 103. l.

⁵ Nagy Iván, Magyarország Családai, III. k. 383. l.

¹ Engel i. h. 97. l.

² Engel, id. h. 62. l.

lajdonképen pedig a *Balog* nemből eredt *Szechy* család ivadéka volt és csak a személynév hasonlósága okozhatta azt, hogy ezen oklevél tartalma az Ivánka család történetéhez fűzetett és e család többi iratai közé soroztatott.

Ezzel a «*Hat okmány*»-ról bevégeztük ismertetésünket.

De nem mulaszthatjuk még megjegyezni azt, hogy a tévedés sem jár mindég kárral, sőt olykor, mint a jelen esetben is, a tárgy tisztázása

tekintetében a családtani irodalomra nézve tanulságos figyelmeztetést eredményezett. Minden esetre pedig a köztiszteletű kiadó úr nemcsak családja érdekében, de a történelmi források irányában is hazafias érdemet szerzett a «*Hat okmány*» kiadása által. — Családja érdekében *kétségtelen hitelű két Árpádkori okmánnyal igazolta származása ősi fényét*, a többi okmánnyal pedig, minthogy kiadatlanok, növelte az okleveles források értékét.

NAGY IVÁN.

A CSANÁD NEMZETSÉG.

(Harmadik közlemény.)

A Thelegdy-család.

E kitérés után folytassuk szemlénket. A hét fiú közül I. Miklósnek, a csanádi főispánnak két fiával: Györggyel és Miklóssal találkozunk még 1364-ben is, a midőn az Egyházaskerekyektől már legnagyobb részben megszerzett Gálos-Petri helységből még hiányzó résznek is birtokába jutnak.

Lajos király ugyanis Diósgyőrött 1364-ben kelt oklevelében¹ elmondván, hogy «megfontoltán és emlékezetembe idézvé mindama számos szolgálatokat és dicsérendő érdemeket, melyekkel nékem szolgáltak vala hű udvari vitézeim, György és Miklós mesterek, fiai Thelegdy Miklósnek, annak, a ki a mi, úgy országunk különféle ügyeiben mindig szerencsével, és az akadályok leküzdése mellett buzgó erélylyel, állandó hűséggel, dicséretes serénységgel, s mindig vigyázatosan és megfontoltan járt el» — Miklós és György mestereknek és leszármazottjaiknak adományozza Szatmármegyében kebelezett *Gálos-Petri* helységnek azt a részét, mely a királyra Kún János magvaszakadása következtében szállott vala.

A beiktatásra kiküldött váradi káptalanak 1369-ban a királyhoz tett jelentése szerint Miklós és György e birtokba ellentmondás nélkül be is iktattattak.² Ilyformán Gálos-Petri csaknem egészen a Thelegdyké lön.

¹ Gr. Zichy okmt. IV. k. 631. l.

² Gr. Zichy okmt. IV. k. 632. l.

A váradi káptalan is 1376. évi június 30-án kelt oklevelében azt tanusítja, hogy Pettend Péter biharmegyei Ws községét Thelegdy Miklós fiainak: Györgynek és Miklósnek 35 frtban elzálogosította.³

Csanád érsek testvérei közül legtovább élt I. Lőrincznek ága. Ez ággal később foglalkozva, most a két rövidebb életű ág hajtásairól szólnunk.

I. Miklósnek elsőszülött fia István, ki 1379-ben még élt, mag nélkül elhunván, a második fia, Györgynek két fiáról találunk adatot és pedig Miklósról, ki 1380-ban mint esztergomi kanonok említetik, — és Péterről (Fejér, X/III. k. 137. l.) ugyancsak 1380 és 93-ból, ki a Puthnokyak részéről hatalmaskodás miatt panaszoltatott. Ez utóbbinak sem maradtak leszármazottjai.

Miklós éneklő kanonok is egyike volt ama Csanád nemzetségbelieknek, kik 1379-ben Garai Miklós nádor ítélete alapján a váradi káptalan előtt esküt tettek azon 400 márka tekintetében, melyet Csanád érsek az esztergomi egyházra fordított, miről majd alább I. Lőrincz ágánál részletesebben meg is emlékezünk.

A négy fiun kívül *Margit* nevű leánya is volt még I. Miklósnek; ez a Rathold-nembeli Kaplai Benedekhez, majd Kaplainak 1371 előtt bekövetkezett halála után Szombati Nagy Fülöp-höz ment férjhez, miként azt Garai Miklós ná-

³ Orsz. lt. Dipl. 6368.

dornak 1412. október 11. keletű oklevelében olvassuk.¹

Thelegdy Margit unokájáról, Kaplai Péterről találunk említést Garai Miklós nádornak egy 1407 június 7-én kelt oklevelében, melynek tartalma szerint Telegd és Zentdemeter helységek iránt Kaplai János vajda fia Péter és Thelegdy Miklós fia János között per keletkezvén, — ez ügyben a felek megidézettek; Kaplai Péter tehát ebben mint Thelegdy Margit unokája perli a nevezett ingatlanokat.²

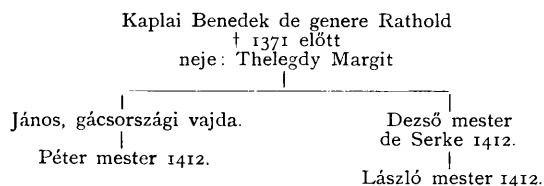
A harmadik fiú, II. Miklósnak Látó Tamás leányával kötött házasságából ugyancsak egy Miklós (IV.) nevű fia volt, a kiről több okleveléből tudjuk, hogy Mária királynénak főajtónállómestere volt,³ s János és András fiakat hagyott hátra.

Bébet, a nemzetség egyik ősi birtokát a kúnok elfoglalván, már a fentebb említett Miklós, az esztergomi kanonok megkísérelte visszaszerzni pör útján, de közben elhalván, a pört unokaöcscse, Miklós, a főajtónálló folytatta. Széchy Miklós országbíró Heemffy Vazult, a foglalót három márka, a kúnokat pedig 18 márka büntetésre ítélte. De következő évben a kúnok felmutatták I. Károly és I. Lajos királyok okleveleit, minek a Thelegdyek megint ellent mondtak — s ebből ismét új pör keletkezett, melynek kimenetelét nem ismerjük.⁴

A zászlósúr és gyermekei, úgy látszik, kemény természetű és hatalmaskodó uraságok lehettek, mert határt nem ismerő módon bosszantották a szomszéd birtokos Putnoky családot, mint erről több adat tanúskodik.

Így Miklós fia János, az I. Lőrincz ágából való

¹ Dr. Karácsonyi János úr szíves közlése után a b. Wesselényi család görcsöni ltárából. Ebből a Kaplaiak családfája így alakul:

² Orsz. lt. Dipl. 9325.

³ Corpus Juris Hungarici: Decretum Mariæ Reginae §. 14. Fejér, X/III. k. 6. l.

⁴ Dr. Karácsonyi János A Csanád nemzetség birtokai stb. Régészeti és Tört. Értesítő. Temesvár, 1885. 31. l.

unokatestvérével, Lőrinczczel együtt már 1381-ben vizsgálat alá vétetnek az ezzel megbízott váradi káptalan kiküldöttje, János kanonok által azon hatalmaskodás tárgyában, melyet Puszt-Ujlakon — Biharban — Putnoky János és Mihály birtokán elkövettek.¹

A Thelegdyeket azonban az ilyesmi nem igen rettentette vissza, főleg hogy Miklós úr Mária királyné kormányzatának kezdetén már udvari főember és zászlósúrrá lőn, a Putnokyak bosszantása el nem is maradhatott, s maga Miklós úr András fiával erőhatalommal elveszik Putnoky János és Mihály ujlaki birtokának azt a részét, mely az ő *Batyján* birtokukkal határos, azt odacsatolják, s már falat is kezdtek rajta építeni, miként az a Hanvai László király embere és János váradi karbeli áldozár által 1385-ben eszközölt vizsgálat adataiból kiderült.²

E hatalmaskodás miatt István, váradi pap és Vathai László királyi ember 1387-ben meg is idézik a két Thelegdyt, — Jánost és Andrást, valamint több rokonát is — a király elé.³

Ez sem használt azonban; — ha nem volt szabad Ujlakot bántani, volt még a Putnokyoknak elég más jószáguk, — rátörnek tehát most Örvényesre és Loókra, s ott a Thelegdy család oly mérvű rombolást visz véghez, hogy a Simon váradi karbeli áldozár és Naprányi Benedek királyi ember által ez ügyben 1393-ban teljesített vizsgálat szerint a Thelegdyek a Putnokyak birtokán hátezer márkányi — amaz időben óriási összegnek mondható — kárt okoztak. A jászói konvent is teljesített ugyancsak 1393-ban — a Putnokyak javára — vizsgálatot a Thelegdyek ellen.⁴ De nem maradtak adósok a Putnokyak sem, oláh jobbágyaik által 1000 frtnyi kárt okoztak Thelegdy Miklós fia János birtokán, miként erről Mária királyné parancsára a váradi káptalan 1393-ban kelt inquisitorialis levele tanúskodik.⁵

Miklós úr ebben az időben már kezdett avval az eszmével is foglalatostkodni, hogy egy nálánál is hatalmasabb úr színe előtt kell majd

¹ Fejér, Cod. Dipl. IX/VI. k. 267. l.

² Br. Radvánszky Béla sajtó-kazai ltára 8. 43.

³ U. ott, 9. 10. és Fejér, X/I. k. 363. l. és X/III. k. 64. l.

⁴ B. Radvánszky Béla ltára és Fejér, X/III. k. 137. l.

⁵ Fejér, X/III. k. 137. l.

felelnie sáfárkodásairól; 1390 április 4-ikén végrendekeznek a csanádi káptalan előtt, s javait csak a fiú ágra testálja.¹ Élete fonala azonban még nem szakadt el, mert még 1393-ban is viseli főajtónállói méltóságát.²

1398. évi márczius 11-én azonban már Zsigmond király csak Miklós fia *János* kértére és részére írja át és erősíti meg Lajos királynak 1357-ben a telegdi vámról kelt kiváltságlevelét.³

Ugyancsak az ő kérésére 1398 márcz. 11-ikén majd 1406 január 3-ikán írta át Zsigmond király a Gálas-Petriről szóló 1364. évi adománylevelet is.⁴

János úrra nyomasztólag hatott az, hogy több leánya volt ugyan, de nem volt fimagzata — pedig hát apja is fiágra szorította, — mint említők, — a tetemes vagyont, s tartott tőle, hogy megeshetik, miszerint már fia nem is leszen, s leányai majd hová lesznek, ha birtokai visszazállnak a koronára, vagy András fivérére, esetleg a rokonokra.

Atyja érdemeit is latba vetve, már 1398-ban, s utóbb 1406-ban kieszközölte Zsigmond királytól, hogy ez neki — udvari vitézének megengedte, hogy miután megeshetik, hogy fimagzata nem fog maradni, birtokaiban, u. m. a csanád-megyei Kwkenér és Gappyw (Gyapju), a biharmegyei Eörwend, Jenew, Battyán és Zabolch helységekben, a gálos-petrii részirtokban, a telegdi vámjogban, továbbá Gömör-megyében fekvő Zent-Demeter helységben János úrnak leányai, s illetve nővére is fiúsíttassanak, s e birtokok azokra is átszállhassanak.⁵

János úr egyébként is a király különös kegyéről beszélhetett, mert nevezetes adományban is részesült. Ugyanis Zekechewt és Oroszit, mely a Thelegdy I. Lőrincz ágából eredő Tamás fia Péter mag nélkül való elhaltával a királyra visszazállott, Zsigmond király 1406. évi január 7-én kelt oklevelével neki és Thelegdy Kelemen fia Lászlónak adományozta.⁶

¹ Báthory Zsigmondnak 1585 január 28-án a váradi káptalanhoz intézett parancs-levele alapján a káptalan kiadványából. Saját ltváramban.

² Rajcsányi genealogiája a budapesti egyet. könyvtár kéziratai között. G. 100.

³ Az Erdélyi Múzeum levéltárában.

⁴ Zichy család okmt. IV. k. 632. l.

⁵ Orsz. lt. Dipl. 322.

⁶ Garai Miklós nádornak 1430-ban kelt ítélet leveléből. Orsz. lt. Dipl. 8307.

A Csanád nemzetségnek számos aradmegyei birtokai közé tartozott az ősidőktől bírt *Simánd* falu is; idővel — nyilván leányágon — más családok is birtokosokká lettek ott. Mint rendszeren történni szokott, e változás birtokháborgatások szülő okává is vált ez esetben is. János úr többször meg is háborítá Kerekegyházi Mihálylyal együtt Temérdekegyházi Antal fiait s rokonait simándi birtokukban, mert Ozorai Pipó temesi főispán Lippán 1417 január 2-án kelt oklevelében meghagyja az aradi alispánoknak, hogy védelmezzék meg Temérdekegyházinak fiait Thelegdy Miklós fia *János* ellen, ki őket folyton háborgatja birtokukban.¹

János úrnak nem volt oka panaszkodnia a sors ellen, teljesült hő kívánsága is. Az ég bőven megáldotta őt azután mégis fimagzatokkal, és pedig az oklevelek szerint hat fia született: Pál, László, András, Lőrincz, Miklós és István.

Pál egy 1413-iki oklevélben említették² s úgy tetszik, korán és nőtlenül halt el. Lászlóról, Andrásról és Lőrinczről egy 1419. évi oklevélben találunk emlékeztést; arra nézve, hogy László és Andrásnak utódjaik maradtak volna, adatunk nincsen.

Zsigmond király ugyanis 1419 december 19-ikén Thelegdy Miklós fia János, úgy annak fiai: László, András és Lőrincz, valamint Thelegdy Kelemen fia László, végül Thelegdy János fia Pál (ez utóbbi nem az éppen most tárgyalt Jánostól, hanem a később érintendő Kelemennek, Tamás érsek testvéérének *János* nevű fiától származott) — kérelmére átírja Pál országbirónak azt az 1344-ben kelt ítélő-levelét, mely a Thelegdyek és Makófalvyak közt a nemzetségi birtokok iránt folyt pert eldöntötte.³

Mint fentebb említők, Zekechőt János és Kelemen fia László kapták 1406-ban a királytól. Ez uradalom tekintetében utóbb per fejlődött, melyben Thelegdy *András*, János fia, Garai Miklós nádornak 1430 szeptember 29-én kelt ítélete szerint Zekechőt vissza kapta.⁴

Mínthogy e korból más Thelegdy Andrást nem ismerek, valószínűnek tartom, hogy ő volt ama feljegyzett főurak közt előforduló *Thelegdy*

¹ Gr. Sztáray okltár. II. k. 175. l.

² Nagy Iván, XI. k. 141. l.

³ Orsz. lt. Dipl. 322.

⁴ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 1521. nr. 37.

András, a ki 1438-ban a kolosmonostori táborban a paraszt-lázadás elnyomására egyesült seregéből a szászokhoz intézett felhívást aláírta.¹

A negyedik fiúról, Lőrinczről is olvassuk még, hogy Erdély határszélén levő birtokait, ú. m. Philepkövet, Zathwa, Zlathna, Posoga, Hidegfa, Cziozan, Ivánfalva, Hosznosfalva, Sándorfalva és Budafalva helységeket Krassó és Aradmegyében az erdélyi káptalan előtt 1454-ben 250 m. forintért eladja Ille Jánosnak s fiainak Bertalan, András, György és Jánosnak, a kik illyei Dyenessyeknek is hivattak.²

Lőrincz úgy látszik, az 1460. év körül halt meg, mert egy 1463-ban kelt oklevél már csak özvegyéről beszél. Csáky Ferencz volt széke-lyek ispánja ugyanis azon hatalmaskodási perben, melyben a cséfi határon levő Bodoghasztja nevű erdejének elpusztítását panaszolja, Thelegdy Lőrincznek özvegyét, Dorottyát, továbbá Thelegdy Jánost (a később tárgyalandó II. Pongrácz ágából) és Mező-Gyáni Andáchy Gergelyt vádolja arról, hogy Nagymihályi András váradi várnagy az ő ösztönzésökre, s az ő *gyapju*i jobbágyaikkal tették tönkre az érintett cséfi erdejét.³

Lőrincz úr egyébként Csanádmegyében, Csokán tartotta székhelyét, mert 1469-ben özvegye mint csokai birtokos és lakos van jelen a budai káptalannak a themerkényi birtokba való beiktatásánál.⁴

Mátyás királynak egy 1475. évi július 29-én kelt oklevelében pedig találkozunk János úr két legifjabb fiával, Miklóssal és Istvánnal, valamint Thelegdy Mártonnal, néhai *Lőrincz* fiával is, — kiknek részére a király a mondott napon átírja és megerősíti Zsigmond királynak 1398-ban a telegdi vámról kelt levelét.⁵

Az a körülmény, hogy a telegdi vám joga I. Károly király által kizárólag csakis I. Miklós főispánnak, s utóbb Nagy Lajos és Zsigmond által I. Miklós fiainak adatott s illetve erősített meg, — kétségtelenné teszi, hogy az I. Mik-

lós ágából eredő Lőrinczünknek fi-utódjáról van szó, — a nevezett *Márton* személyében, — a ki-ről ezen adaton kívül egyébként forrásaink teljesen hallgatnak, s utódjairól sincs tudomásunk.

János fia Miklóssal és Lőrinczünk elmaradott özvegyével, Dorottya asszonynyal találkozunk még egy meghatározást tanúsító váradi káptalan-beli 1478. évi oklevélben is, mely szerint Bélteki Drágffy Miklós közt egyrésztől, és a nevezett Miklós (János fia) és Lőrincz özvegye közt más-résztől választott bírák közbenjötté mellett Eörwend helysége, valamint Dernautha és Galambodfeie földek békességben meghatározottak.¹

Ezek után ennek az ágnak teljesen nyoma veszt, s így az a jelek szerint kihalt.

Vissza kell immár térnünk Csanád érsek ne-gyedik testvére, Pongrácznak leszármazottjai-hoz.

Pongrácz első fiáról, Tamás kalocsai s utóbb esztergomi érsekről már fentebb elmondottuk, a mit történeti forrásainkból felőle meríthettünk.

Második fia *Kelemen* volt, a ki az utóbb «zom-bori» előnevet felvett Thelegdyeknek őse lett.

Legelsőben az 1337. évi nagy osztozkodásnál találkoztunk Kelemennel, ki atyja, Pongrácz jo-gán részesül a javakban, 1339-ben pedig Drugeth Vilmos nádor ítélete alapján az idegenek ál-tal törvénytelenül birtokolt Symánd helység-ből ő ismint egyik Kelemenös-ági családtag, a helység középső fele részéből kapja ki a ma-ggát.²

Kelemen Tamás testvérével Pál országbíró elé idézteték 1344-ben, abban a már érintett per-ben, mely a Kelemenös bán és a Waffa-ág kö-zött a nemzetségi birtokok felosztása tekinteté-ben folyamatban volt.³

A Bebek István országbíró előtt 1360-ban kelt osztálylevélben is, mely utóbb az egy ágon levő három testvér fi-utódjainak birtok osztozko-dását szabályozta, Pongrácz fiai *Kelemen* és fivére Tamás érsek ugyancsak bennfoglalvák.⁴

Kelemen négy fiat nemzett: Jánost, Egyedet, Jakabot és Lászlót,⁵ s úgy tetszik, hogy 1385-ben már nem élt, mert ez évben csak János, Ja-

¹ Turul 1884. évf. 116. l.

² Orsz. lt. Dipl. 322.

³ Gy.-fehérvári orsz. lt. Bihar I. 38. és Orsz. ltár, Dipl. 29293.

⁴ Magy. Történelmi Tár, XII. k. (1863.) 26. l.

⁵ Eredetije hártján, függő titkos pecséttel az Erdélyi Múzeum ltárában.

¹ Orsz. lt. Dipl. 322.

² Gr. Zichy okmt. I. k. 554. l.

³ Orsz. lt. Dipl. 322.

⁴ U. ott.

⁵ Nagy Iván, M. O. Családai, XI. k. 140. l.

kab és László fiai, mindhárman katonák, adják el *Leánd* nevű barsmegyei birtokukat 1000 forintért;¹ Egyed sem szerepel ez eladásnál, s felőle egyébként is hallgatnak emlékeink.

A Putnokyakkal viselt hatalmaskodási perben 1387-ben is csak Jánost, Jakabot és Lászlót találjuk a Kelemen fiak közül.²

A Bélay-családbeliek részéről is perbe idéztettek János és testvére László, valamint Jánosnak fia Pál a leandi birtok kérdésében 1395-ben.³

Annyi bizonyos, hogy a Thelegdyeknek ez az ága visszaköltözködék az ősi fészekbe, Csanád megyébe, — de előbb még szülő megyéjükben vallásos érzelmüknek óhajtván kifejezést adni, János és László testvérek, valamint a nevezett János fia Pál 1405-ben a pálosok Kápolnai klostromának adományozták *Mézesmál* nevű szőlőjüket.⁴

Bőséges jutalmat nyert ezért *László* úr, mert már a következő évben, mint fentebb is érintők, a királyi főajtónálló mester, Miklósnak fiával, Jánossal együtt királyi adományban kapta Zekecheőd és Oroszi helységeket.⁵

Kelemen e legifjabb fiának Lászlónak halála után a Kelemen maradékok egymás közt megosztzkodtak, s ez alkalommal László fia *I. Ferencz* kapván meg Zombort, a melyben a nemzetséget már IV. László is 1285-ben megerősítette, ez 1418-ban Zsigmond királytól Zomborra nézve új adományt eszközölt ki, midőn is a király egyúttal Zombort városi rangra emelte.⁶ Ettől fogva II. Pongrácz ága felvette a «zombori» előnevet, s hol zombori Thelegdy néven, hol pedig néha még a Thelegdy név elhagyásával is, pusztán csak Zombory családnévvvel fordulnak elő a későbbi oklevelekben.

Kelemen elsőszülött fiáról, Jánosról már fentebb említettük, hogy *Leánd* nevű közös birtokát eladta, s ő, valamint Pál nevű fia volt az,

ki — mint említők — a pálosok zárdáját birtokadományban részesíté.

Bizonyos, hogy János úr magas kort ért el, mert 1450-ben, midőn Hunyadi János kormányzó parancsára Csáky Ferencz és a csanádi káptalan közt a keresztúri, révkanizsai haltartók és halászok és Ekend nevű halastó ügyében hatalmaskodás iránt vizsgálat tartatott, a kiküldött királyi emberek közt még ott találjuk Kelemen fiát Jánost is.¹

János fia Pál volt ismét egyike ama Thelegdyeknek, a kiknek részére Zsigmond király — mint már előadtuk — 1419-ben átírta Pál országbirónak a Thelegdy és Makófalvy család birtok felosztása tárgyában keletkezett 1344. évi ítéllő levelét.²

Pálnak fiáról — ki ismét a *János* nevet viselte, — olvassuk, hogy török fogságba esett, s mint a csanádi káptalannak 1469. évi május 29-én kelt oklevele mondja: «hogy a Krisztus keresztje ellen kegyetlenül harczoló töröknél esett fogságából fejét kiválthassa», — mivelhogy nem sok pénzzel rendelkezett, Csanád-megyei *temerkényi* rész-jószágát 400 arany forinton a budai káptalannak volt kénytelen zálogba vetni.³

Nem épen lehetetlen egyébként az sem, hogy János úr már néhány évvel előbb is vett fel eme és más birtokára pénzt, s melynek fejében lekötötte azokat, mert Szilágyi Erzsébet 1463. évi június 25-én kelt és szentandrásai udvarbiráihoz Cyra Benedek és Warassy János nemesekhez intézett oklevelében felhívja a nevezetteket, akadályozzák meg a csanádi püspököt abban, hogy magát Thomorkény és Szentleőrinczbe bevezettesse, mert «*úgy halljuk*, — mondja az oklevél, — hogy e birtokok birtokosaik részéről már *másnak* is eladattak».⁴

Lehet tehát, hogy úgy a csanádi püspök, valamint a budai káptalan s esetleg még mások is szolgáltak a pénzzavarban szenvedő nemes úr-

¹ Cornides Dániel kéziratai a Magyar Tud. Akadémiában (nr. 24.) XI. k. 120. l. Fejér, X/V. k. 531—545. ll.

² Fejér, X/III. k. 64. l.; XI. k. 363. l. és Orsz. lt. Extr. documentorum Eccles. Cameralium, fasc. 32. nr. 11. §. 7.

³ Fejér, X/V. k. 531—545. ll.

⁴ Orsz. lt. Dipl. 8310.

⁵ Orsz. lt. Dipl. 8307.

⁶ Nagy Iván, id. m. XI. k. 141. l.

¹ Orsz. lt. Dipl. 29489.

² Orsz. lt. Dipl. 322.

³ Knauz N., Budai káptalan regestái. M. Tört. Tár. XII. k. 25. l. — Az oklevélben: «Joannes filius condam Pauli filii Clementis de Thelegd» van írva, s így nagyapaként Kelemen, s *nem pedig János van nevezve*. Tudjuk, hogy számos oklevélben még az apa helyett is a nagyapa íratott, s gyakran egyik egészen mellőztetik.

⁴ Orsz. lt. Dipl. 15846.

nak kölcsönrel, — de nem tűnik ki, hogy a csanádi káptalan e birtokot azért megszerezte volna.¹

Különös, hogy Mátyás király 1463 aug. 7-én a fentebb nevezett theleki Warjassy János és Cyra Benedeknek, anyja familiarisainak adományozta egész *Themerkényt*, Királyhegyes, Mezőhegyes, Palotha és több más csanád-megyei falvakkal együtt, holott *Themerkény* akkor semmi esetre sem szállt vissza a koronára.²

A budai káptalannak beiktatása Mátyás király parancsára azon évi június 13-án mégis minden ellentmondás nélkül meg is történt, noha a Csanádnemzetségből a jelenlévők közt Thelegdy Lőrincz özvegyét és Makay Istvánt is ott találjuk.³

János úr hozta Mátyás királynak Flórenczből azokat az oroszánokat, melyek épen Mátyás halála napján Budán megdöglöttek.⁴

A török fogságot azonban sokáig mégsem élte túl, mert 1475. évi augusztus 18-án már Anna nevű özvegye (nobilis domina relicta condam Johannis Zombory de Thelegd) akarván eladni a nagylaki Jaxithoknak csanád-megyei zentmyklósi birtokát, ez ellen a budai káptalan a mondott napon azon oknál fogva tiltakozott a csanádi káptalan előtt, mert Zentmyklós is, a többek közt, «*a mint mondják,*» náluk zálogba van adva.⁵

Két fia maradt: *Ferencz* és *András*, s egy leánya Katalin.

András Mátyás király kamarása (cubicularius) volt, s mint ilyen fordul elő Mátyásnak egy 1484 február 6-ikán kelt oklevelében, mely szerint az ő és testvére Ferencz kérelmére a király IV. Bélának 1256. évi többször ismertetett oklevelét átírja s kettős pecsétjével újból megerősíti.⁶

A kamarás úrnak e hivatala az udvarnál úgy látszik sok pénzét is emésztette fel, mert egy egész csomó csanád-megyei birtokát zálogosítja el 1495. évi február 28-án két ezer arany forintban Bódogfalvy Ferencznek, s maga ott hagyván

Csanádmegyét, Biharba költözik át *telegdi* curiájára. A zálog tárgyát a makófalvi, zombori, palothai, tárnoki, bódogfalvi, homoki, rév-szentmiklósi, fejéregyházi, rason-szentmiklósi, monostor-pod-egyházi, thüngerthi, kis-zenthai és a Tempes mellett fekvő szent-miklósi, úgy akacsi részbirtokok, valamint a veresegyházi puszta képezték.¹ — A szerencsés Bódogfalvy Ferencz el is vette azután feleségül András úr leányát Katalint.

András úr *László* fiat nemze, a ki nejevel, Szentesi Tornay István leánya, Dórával együtt II. Lajos királyhoz fordul, hogy ez rendelje el, miszerint a váradi káptalan adja ki nekik hitelesen azt a zálogbevallást, melyet még András tett Bódogfalvy Ferencznek ama fentnevezett csanád-megyei birtokokról. A királynak 1516. évi október 9-én és november 13-án kelt rendeletei következtében a káptalan Lászlónak és nejeének a kért kiteles kiadványt ki is állítja.²

Az 1505-iki rákosi országgyűlésen Thelegdy László és Makófalvi Makó Gergely voltak Csanádmegye követei.³ Vajjon ez a *László* volt-e a követ, vagy pedig az alább érintendő Miklós-nak ugyancsak László nevű fia, adatok hiányában meg nem határozhatjuk.

András s illetve László utódjairól adatunk nem maradván, valószínű, hogy ez ág is ezzel kihalt.

János leánya Katalin, Bódogfalvy Ferencz hitvese és utódjai felől még azt olvassuk, hogy fiuk, Bódogfalvy Gábor 1514. évi ápril 29-én a maga és özvegy édes anyja, zombori Thelegdy János leánya Katalin, nemkülönben László, Miklós, András fivérei, s Katalin, Fruzsina nővérei nevében is a budai káptalannak 40 teljes arany forinton eladja rasáni és szentmiklósi rész-birtokait.⁴

Bódogfalvy Gábor ez eladást a pozsonyi káptalan előtt is bevallja 1516-ban, hozzá tévén, hogy

¹ Helyesen mondja tehát Ortway Tivadar Magyarország egyh. földleírása cz. műve 379. lapján, hogy nem lehet állítani, hogy Themerkényt 1469-ben a csanádi káptalan vette volna meg Thelegdy Jánostól.

² Orsz. lt. Dipl. 15862.

³ Knauz N., id. m. 25—26. ll. és Orsz. lt. Docum. Eccl. fasc. 41. nr. 15. §. 13.

⁴ Karácsonyi J., id. m. 12. l.

⁵ Knauz N., id. m. 27. l.

⁶ Orsz. lt. Dipl. 322.

¹ Orsz. lt. Dipl. 29566.

² U. ott.

³ Nagy Iván, id. h. 143. l.

⁴ Knauz id. m. Magy. Tört. Tár XII. k. 82. l. Ez oklevélből a következő leszármazás tűnik elő:

Bódogfalvy Ferencz
(Zombori Thelegdy Katalin) 1514

Gábor, László, Miklós, András, Katalin, Fruzsina.

e birtokokat egyszersmind alamizsna fejében is a budai káptalannak hagyja.¹

1507-ban pedig Bódogfalvy Ferenc özvegye Thelegdy Katalin a miatt protestál a váradi káptalan előtt, hogy Thelegdy Kata (valószínűleg az alább érintendő Thelegdy László leánya) nem ereszti vissza némely jószágait.²

I. Ferencz (László fia, Kelemen unokája), ki Zombort osztályban kapta, feleségül bírta Debreczeni László leányát, Katát,³ s úgy tetszik, erőszakos hajlamú úr volt, miként erről több oklevél tanúskodik; így többek közt vizsgálat tartatott 1418-ban Báthory János fiai részére a miatt, hogy a Báthoryaknak a debreczeni hetivásárra küldött szolgájától Thelegdy Ferencz 400 frtot erőszakkal elvett.⁴ 1420-ban pedig Zeleméri Péter fia László, továbbá László deák a debreczeni só-hivatal helyettes főnöke részére, kiknek négy ökrét Thelegdy Ferencz és Chaholy János elrabolták, szolgálkat megsebesítették és Zeleméri Lászlót magát megölni is akarták.⁵

Ugyanő, Figedy Lőrinczczel együtt Szepessy Lászlónak szolgáját ugyancsak Debreczenben megveretvén és megsebesítvén 1422-ben, e miatt is vizsgálat tartatik ellene.⁶

Viszont a Szepessyek is hatalmaskodással torolták meg a szenvedett sérelmet, elfoglalván Ferencznek szabolcsmegyei *Zobozló* faluját, minek következtében Szepessy László és István ellen hasonlóan vizsgálat tartatott 1433-ban Thelegdy Ferencz és Csáholi János panaszára.⁷

1439-ben megint csak Ferencz úr és neje, Katalin asszony ellen bocsát ki Albert király a Várdyak panasza következtében vizsgálati parancsot Szabolcs megyéhez, ama hatalmaskodás iránt, mely szerint Thelegdy Ferencz és neje *Egyházas-Mács* (alias Zentgyörgy) helységét elfoglalták volna.⁸

Ferencznek három fia, Ferencz, Miklós és László s egy leánya Klára — Zokoly Miklósné —

maradt. Első fiáról Ferenczről csak annyit tudunk, hogy édes anyja 1448-ban arról panasolja, hogy őt, mint özvegyet fia Ferencz szabolcsmegyei Zobozló, Hegyes, Hatház, Mács, Téglás és Sámson nevű birtokaiból kizárta.¹

Frank fia, Miklós ellen panaszkodnak s 1448-ban vizsgálatot tartatnak a Kis-Várday családbeliek, kiknek Zentgyörgy, más néven Egyházas-Mács és Hozyu-Mács faluban fekvő birtokaikból egy részt elfoglalt.²

Miklós és László — egy kiváló történetírónk szerint — a rigómezei ütközetben estek el a házáért 1448-ban.³ Ennek azonban ellentmondani látszik az, hogy 1449-ben is Thelegdy Ferencz fiai Miklós és László ellen tartatnak vizsgálatot megint a Kis-Várdyak, a miatt, hogy a két Thelegdy testvér kis-várdai birtokukból is foglalt.⁴

Tíz évvel később 1459-ben pedig Thelegdy Miklósa Szepessy és Zokoly családbeliekkel, szabolcsmegyei Zobozló, Hegyes, Hatház, Téglás és bihar-megyei Sámson birtokrészei iránt egyezségre lép.⁵

Sőt Thelegdy Miklósról még 1461-ből is azt olvassuk, hogy ellene és Zokoly Miklós ellen Albesi Zólyomy Dávid és Tamás pert indítanak azért, mert ezek a Zólyomyaknak *Sampson* falu házában fekvő erdeit levágták.⁶

Hogy pedig ez időben s ugyanezen birtokokban egy másik Thelegdy Miklós vagy László létezett volna a Ferencz fiain kívül, semmi adat nincsen, s így kételkednem kel abban, hogy 1448-ban a csatában *mindketten* — főleg pedig Miklós, — elvesztek volna, mert az ezen időtájt élt János fia, — Miklósnak, a főajtónálló mesternek unokája — *Miklós*, e birtokokat soha sem bírta.

Mindkettőnek maradtak gyermekei, és pedig *Miklósnak* Debreczeni Dózsa László leánya Klárától egy *László* nevű fia és két leánya; az egyik, Klára Zokolyhoz ment férjhez, a másik leányt pedig Szepessy László vette el feleségül.⁷

¹ Báthory Zsigmond említett 1585-iki parancsából. V. ö. Siebmacher's Wappenbuch, Ung. Adel, 664—665. ll.

² Becsky cs. lt. Act. 2.

³ Nagy Iván, id. m. XI. k. 142. l.

⁴ Becsky cs. ltára. Act. 53.

⁵ U. ott. Act. 38.

⁶ U. ott. Act. 28.

⁷ Nagy Iván, id. m. X. k. 789. l. és a Nemzeti Múzeum kéziratára. 984. fol. Hung. VIII.

¹ Pozsonyi kápt. lt. Prot. III.

² Báthory Zsigmondnak a váradi káptalanhoz 1585-ben intézett parancsából, a kápt. hit. kiadványa (saját családi ltáramban).

³ Zichy oklvtár VIII. köt. 207. és 208. ll.

⁴ Becsky cs. ltára a Nemz. Múzeumban Act. nr. 28.

⁵ U. ott.

⁶ U. ott.

⁷ U. ott.

⁸ Kállay cs. ltára a Nemz. Múzeumban, Nr. 165.

Lászlónak pedig Drugeth Miklós szörényi bán leányától Annától² György fia és Katalin leánya, ki Sövényházy Istvánnak lett a felesége.

Palóczy Lászlónak, Mátyás király országbírájának egy 1469 december havi oklevele arról tanúskodik, hogy *néhai* Thelegdy Lászlónak fia Thelegdy György személyesen és Thelegdy Miklós fiának Lászlónak megbízásából annak a váradi káptalan által kiállított meghatalmazásban vallott ügyvédje megjelentek az országbíró előtt s bevallották, hogy ők t. i. Thelegdy György és László bizonyos szükségleteik fedezésére *Themerkény* csanádmegyei birtokuk felerészét, annak minden tartozandóságai és hasznaival együtt Kara László budai prépostnak s fivérének Lőrincznek, valamint Osztopáni Balassa Mártonnak s Imrének 50 arany forintért zálogba adták.²

De már előbb is olvassuk s pedig egy 1466-diki oklevélben, hogy Thelegdy László fiai György és Zombory János (a fentebb tárgyalt X. Thelegdy János, t. i. Andrásnak, a kamarásnak és Bódogfalvy Ferencznének apja) közt egyrésztől, valamint Thelegdy János fia János és Lőrincz fia Márton (a később tárgyalandó I. Lőrincz ágából) közt másrésztől, osztály történik Kövesmező és Zempléndombja puszták és Zakada'h község iránt, a mely osztálynál a káptalan osztoztató bíróságot is képezett.³

Miklós fia *Lászlónak* Tamás, György, Ambrus és Zsigmond fiai voltak. Kitűnik ez a váradi káptalan egy 1507. évi szeptember 2-án kelt okleveléből, mely szerint László úr a saját, úgy Tamás és György fiai nevében, valamint a vele együtt a káptalan előtt személyesen is megjelent Ambrus és Zsigmond fiai is tiltakoznak Thelegden levő két jobbágy telküknek mindenemű eladása, elzálogosítása és előörökítése ellen nagyságos Thelegdy Istvánnal szemben.⁴

Thelegdy Tamás felől II. Lajos királynak 1524 február 15-ikén kelt okleveléből arról értesülünk, hogy fimagzat nélkül elhalván, a király a szentmiklósi, valamint a biharmegyei Telegd és Zekhyed helységben levő részirtokait Chulai Móre László főasztalnok mesternek és Ártándy

Balázsnak adományozta, s nevezetteket a váradi káptalan által beiktattatni is rendeli.¹

Tamásnak leánya Annáról pedig tudjuk, hogy először egy Czibakhoz, s utóbb Véssenyihez ment férjhez,² s így jutnak már 1561-ben a Thelegdyek birtokaiban részhez a nevezett két családból való utódok. Thelegdy Ambrusról pedig, s Ilona nevű feleségétől született gyermekeiről több adatunk is van. 1520 augusztus 7-én kelt oklevelében Báthory István nádor megbízta a csanádi káptalant, hogy *Thelegdy Ambrus* és Sztáry János ügyében, mely a király előtt forog, tartson vizsgálatot s aztán tegyen jelentést.³

Ambrusnak és Thelegdy Miklósnak Izabella királyné Gyulafehérvárt 1546-ban (in festo nativ. B. M.) több csanádmegyei birtokot adományoz.⁴

Három gyermeke volt Ambrusnak: György, László és Katalin, kik szüleik örökségén már 1547 előtt megosztzkodtak.

Katalin, ki Illadii Palaticzy János hitvese lett, két fivére ellen a miatt indított pert az erdélyi nyolczados bíróság előtt, hogy ezek erőszakosan elfoglalták Katalinnak makói és tárnoki birtokrészeit. Thelegdy László és György nem is jelentek meg a bíróság előtt, s így 1547-ben makacsság folytán a nevezett birtokrészek kiadására, s nagyobb hatalmaskodásuk miatt törvényszerinti büntetésre ítéltettek el.⁵

Mindamellett még 1549-ben is rendelkeznek makói birtokukról, mert azt Palatits Ferencznek és Györgynek a birtokába bocsátják.⁶ 1550-ben pedig ugyancsak eladták Thelegdy Mihálynak (az I. Lőrincz ágából) pósalaki és telki birtokrészeit 18 drb egy végtében való szántófölddel együtt örök áron. Thelegdy László pedig Thelegdy Miklósnak 16 frtban egy pusztá telkét zálogosítja el Batytyánban.⁷

Nem nagy szerencsével dicsekedhetett a két fitestvér különben sem, mert bizony megesett

¹ Cornides Dániel kézirata a M. Tud. Akadémia Itárában. Történelem. Dipl. ívrét 15. f. III. 65—66. ll.

² Tört. és Régész. Értesítő. X. évf. 13. l.

³ Erdélyi kápt. lev. Gyulafehérvárt és Leleszi konv. Proth. 3. fol. 340.

⁴ Turul, 1883. évf. 68. l.

⁵ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 933. nr. 18. és Rupp, Magyarország helyrajzi tört., III. k. 77. l.

⁶ Gy.-fehérvári Orsz. Lt. fasc. 5. nr. 8. cista Bihar.

⁷ A váradi káptalan 1585-iki idézett jelentése családi levéltárban. VII. N. 2.

¹ Nagy Iván, id. m. III. k. 401. l. és XI. k. 142. l.

² Pozsonyi kápt. Itárából. (Századok, 1877. évf.), függ. 108. l.

³ Orsz. lt. Dipl. 322.

⁴ U. ott, Dipl. 29358.

rajtuk az a keserves dolog, hogy elvesztették csaknem minden jószágukat; a két fivér ugyanis Izabellához pártolt s így Ferdinánddal szemben hűtlenségbe estek; s ezért a király 1559. évi október 9-én kelt oklevelével ősi javaikat, amelyeket Makón, Thárnokon, Palothán, Zomboron, Monostoron, Rason-Szentmiklóson, Homokréven, Fehéregyházon, Veresegyházon, Zenthesen, Csanádmegyében és Vyzesgyánon, Temes vármegyében bírtak, — «nota infidelitatis» czímen tőlük elveszi és híveinek, Bélaváry Jánosnak és Thelegdy Gáspárnak adományozza,¹ s oda mutat minden, hogy végleg el is veszítették jószágait, mert a későbbi conscriptiókban eme birtokoknál nevük többé nem fordul elő, csupán a Lászlóé, de ez is csak az elvétel tárgyát nem képezett tempei jószágnál, az 1560. évben.²

Hogy az említett adományos Thelegdy Gáspár melyik ágából eredt, nem tudjuk; felesége Orossy Ilona volt, Szabolcsmegyéből.

1572 ben már csak özvegye inteti Ibrányi Ferenczet, nehogy ez a király által neki adományozott orosi és egyéb részirtokokat birtokba vehesse.³

Gáspár úr említett özvegye és fia Thelegdy István hatalmaskodási perbe keveredtek Ludnay Klára Méhes Istvánnéval, mert a Thelegdyek 1584-ben fegyveres kézzel rátörtek Ludnay Klára orosz kúriájára s kiúzták abból a panaszos Méhes Istvánnét, valamint ennek szolgálait miért is Szabolcs megye alispánja és szolgabirái, az özvegy Thelegdynét 1589. évben fiastól elmarasztalták.⁴

A fentebb említett Miklósnak fia, Thelegdy István még tetemes birtoknak ura volt Csanádmegyében a XVI. század második felében és az 1560—64. évi összeírás szerint csanádmegyei 14 helységében összesen 183 és fél portája volt neki s ebből csak Makón 44 porta volt az övé.⁵ Maga békésmegyei Gyula környékén lakott, mert midőn 1560-ban a kihalt Pestyéni család

birtokaiba az egri káptalan az új adományosokat beiktatta Gyula városában, ott zombori Thelegdy István is mint szomszéd jelen volt.¹

Istvánnak Telegd, Jenő, Kabolapatak, Batytyán, Olábikáts Isoparlaga és Telkesd nevű biharmegyei birtokai Békés Gáspár, Nagymihályi Csáki Boldizsár és Spanith Jánosnak adományoztatván, midőn e nevezettek az említett birtokokba beiktattatnának, ennek az iktatásnak a helyszínén ellentmondott maga zombori Thelegdy István, valamint Thelegdy Mihály és Miklós is 1561-ben.²

Zombori Thelegdy Zsigmond öreg kort ért el, mert 1549-ben még él, s özvegye Fruzsina még 1561-ben is az élők közt van.

Ezután a Thelegdyek zombori ága nem tűnik fel többé kutatásaink terén.

A Thelegdyek zombori ágából a családfán el nem helyezhető családtagok a fentiek szerint:

Zombori Thelegdy Miklós István 1560.	Thelegdy Gáspár (Orosz Ilona) István 1584—89. ³
--	---

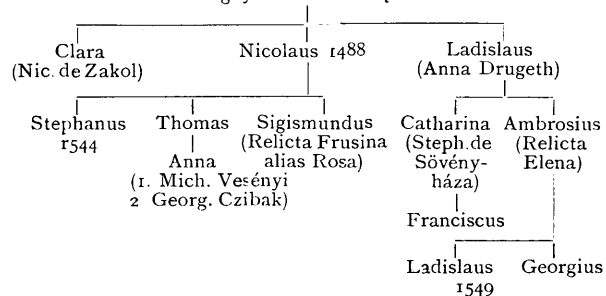
Ideje már, hogy felvegyük I. Lőrincz ágánál az elejtett fonalat, a mely ág volt a leg-hosszabb életű.

¹ Dr. Karácsonyi János, id. m. 14. l.

² Gyulafehérvári orsz. lt. fasc. 2. nr. 26.

³ Az imént tárgyalt családtagok Nagy Gábornak a M. Nemz. Múzeumban 984. fol. Hung. VIII. alatt levő genealogiai gyűjteményében a Thelegdy család «zombori» ágán a következőknek vannak feltüntetve:

Frank de Thelegd
1480 N. Donat. ad. Zombor in C. Chanád, unde posteri ejus
Thelegdy de Zombor apellati.

Az ebben foglalt tévedések miatt, milyenek: hogy Frank 1418 helyett 1480-ban kapja új adománylevelét, hogy fia Miklós 1488-ban élt, továbbá, hogy Tamás, Zsigmond és Ambrus szüleit összekeveri, a további adatok sem tarthatván mindenben számot hiteltre, azt egyszerűen csak felemlítendőnek véltem.

¹ Orsz. lt. Liber Regius II. (1552—1575) és N. R. A. fasc. 1763. Nr. 43.

² Orsz. lt. Dicalis összeírások, 1560—1564. a 64. kötetben.

³ Ibrányi cs. ltára a Nemz. Múzeumban.

⁴ Kállay cs. ltára. Nr. 551. f. 6.

⁵ Orsz. Lt. Dicalis Conscripitiók. LXIV. kötet. Nagy Iván, id. m. XI. k. 141. l.

A XIII. század végén élt I. Lőrincz, mint fentebb előadtuk, 1296-ban *Ladan* nevű birtokát átengedte Turnus Miklós comesnek.¹ 1308-ban osztozik atyja Tamás comes hagyatékán,² 1313-ban békebíró a Gutkeled nemzetség pörében.³

Fiai János és Tamás, valamint ezek unoka-fivérei Lajos királytól 1343 április 27-ikén adományban kapták csanádmegyei Tárnok falut a Maros mellett.⁴ Ugyanők és öt unokatestvérük elcserélik a váradi káptalan előtt a Ráthold nemzetségbeliekkel a saját püspöki, velkenyei, désmásteleki birtokaikat a Biharmegyében fekvő Ujlak, Kucst, Oláhtelek és Urvenesligeth birtokokkal 1336 és 1343-ban. E birtokcserére nézve Csanád esztergomi érseknek a beleegyezése is kívántatott, a ki előadta aztán a váradi káptalan előtt, hogy midőn váradi olvasó kanonok volt, Lőrincz fivéréből, később pedig mint már egrai püspök Miklós és Pongrácz fivéréiből 400 márkát kapott kezébe végrendeletileg azzal, hogy nevezett fivérei gyermekeit támogassa, s ama összeget nagykorúságok elérével nekik adja ki; minthogy azonban esztergomi érseksége alatt e pénzt az esztergomi templom céljaira fordította, unokaöccseinek tehát a 400 márka fejében ama három birtokot ő adja, s így beleegyezik abba is, hogy e birtokok elcseréltesse. Az említett 400 márkát illetőleg Garai Miklós nádor előtt utóbb per keletkezett, s a nádor 1379-ben esküre kötelezte az érsek úr unokaöccseit és pedig Miklós fiát Miklóst, Kelemen fiát Jánost, György fiát Miklós esztergomi éneklő kanonokot és Lőrincz fia Tamásnak özvegyét, kik az esküt a váradi káptalan előtt letették arra nézve, hogy az érsek úr az ő fivéréiből, Miklós és Pongrácztól, a ki nekik nagyatyjuk volt, e pénzüsszeget megkapta, s azt az esztergomi egyház szükségleteire fordította. Miklós — a főajtónálló — azonban az eskü letételét megtagadta.⁵

Ugyanők a Kelemenös vonalon perlik az országbíró előtt a Woffa-ágot a nemzetségi birto-

¹ Orsz. lt. Dipl. 30588.

² Báthory Zsigmond parancsára 1585-ből a váradi káptaladv.

³ Anjoukori okmt. I. k. 297. l.

⁴ Orsz. lt. Dipl. 322.

⁵ Fejér, Cod. Dipl. VIII/IV. k. 194. l. IX/I. k. 227. l. és IX/V. k. 5. 349. l.

kok iránt 1344-ben, de még ugyanez évben békesen mégis megosztoznak.¹

1360-ban pedig a két fivér Bubek István országbírótól kap osztályt tevő ítélőlevelet a Thelegdy család számos birtokáról, felosztván a jószágok Pongrácz, Miklós és Lőrincz leszármazottjai közt.²

1366-ban a két fivér közül már csak Tamás osztozik Bebek országbíró előtt Mindszenty Lőrinczcel Telegd, Zabolch, Jenew, Battyán, Olahtelek, Lakthelky, Péterülése, Philepköve jószágokban.³ És ugyancsak *Tamás* maga osztozik ez évben Thelegdy Lőrinczcel, János fiával.⁴

A tárnoki jószágadományozásnak megerősítését is *Tamás* eszközli ki 1373-ban György unokatestvérevel együtt, Lajos királytól.⁵

Tamásnak ugyancsak két fiáról találunk emlékezést, u. m. Péterről és Jánosról.

Péter a Puthnokyak részéről a Csanád nembeliek ellen hatalmaskodásuk miatt emelt panaszos ügyben ugyancsak törvénybe idéztetik 1387-ben,⁶ s még 1396-ban Keresszeg várnak Csáki Miklós részére történt beiktatásánál mint a király embere szerepel testvérevel, *Jánossal* együtt.⁷ E két testvérnek utódjai nem maradtak, mi kitűnik abból, hogy Zsigmond király 1406-ban Oroszi és Zekcheöd községeket, a melyek néhai Péteré voltak, ennek magszakadása folytán a Thelegdy család egy másik vonalából eredő Miklós fia János és Kelemen fia Lászlónak adományozta.⁸

¹ Orsz. lt. Dipl. 322. és a báró Wesselényi család görcsöni ltára.

² U. o. E birtokok a következők voltak: Ujfalu, Szent-Demeter, Benenyk az erdélyi részben, továbbá Choklya, Jeneő, Battyán, Ujlak, Olahtelek, Köves-Örményes, Zoók, Dabráthanháza, *Várad* (igy) megyében; egy curialis telek Pyspekiben Várad mellett és malomtelkek, úgy Kemeche, Nagy-Tárnok, Kis-Tárnok, Szent-Lőrincz, Bulchuháza, Vásárosfalu, Kisfalu, *Makófalva*, Thembes, Zentmiklós, Zilvazegh, Palota, Ladan, *Zombor*, Pardan, Uruslanus, Monostoros-Kanyisa, Zanad, Urustelek, Themerken, Choka, Rasan-Szentmiklós, Keer, Soóth, Ladisház, Homokrév, Ákách, Kerszentmiklós, Zenthmargitaszon, Moholrév, Veresegyháza, Abrazegh, Kis-Szécheny, Symánd, Chawas, valamint az erdélyi részekben még a Maros melletti Filepköve, Staniszlóháza stb.

³ Orsz. lt. Dipl. 322.

⁴ Báró Wesselényi család görcsöni ltára.

⁵ Orsz. lt. Dipl. 322.

⁶ Fejér, id. m. X/I. k. 363. l. és X/III. k. 64. l.

⁷ U. ott, X/II. k. 352. l.

⁸ Orsz. lt. Dipl. 8307.

I. Lőrincz másik fiának, (I.) *Jánosnak* is maradt két gyermeke, az elsőt apja nevével (II.) Jánosnak, a másodikat (II.) Lőrincznek írva találjuk. II. Lőrincz a Puthnoky családnak Puszt-Ujlaki birtokán elkövetett hatalmaskodása miatt 1381-ben vizsgálat alá vétetik.¹

Ugyanő már 1374-ben is szerepel.²

Idősb fivéről Jánosról s ennek megint (VI.) János nevű fiáról csak annyi adat maradt fenn, hogy János Zsigmond királynak egy 1570-ben kelt ítélő-levelében Thelegdy Miklós filiatiójánál mint felmenő-ös mindkettő előfordul.³ A genealogiai gyűjtemények közül Wagnerében is a táblázaton megtalálhatók.⁴

Az I. Lőrincz ágán leszármazott *Jánosok* vonala lévén a rövidebb, mindenekelőtt ezzel kell foglalkoznunk.

VI. Jánosnak egy gyermeke volt, a ki hasonlóképen János (IX.) nevet viselt, neje Báthory Erzsébet, Ecsedi Báthory András koronaőr és Bélteki Drágffy Julianna leánya volt. Nem tudjuk, hogy még apja vagy pedig már ő volt az a Thelegdy János, a ki a Varjasyaknak csanád-megyei Telek nevű birtokán a Makóffalvy család tagjaival egyetemben tetemes károkat okozott, s így hatalmaskodás miatt panaszoltatott 1451-ben.⁵

1466-ban ő és unokatestvére Márton egyrésztől, úgy a zombori Thelegdyek közt másrésztől Kövesmező és Zempléndomba puszták és Zakadath helység iránt osztály történik, melyről a váradi káptalan adja ki arbitronalis és obligatorialis levelét.⁶ Gálos-Petri a Thelegdyeknek mindig kedves birtokuk volt, s a mennyiben abból egyes részirtokok leányjogon más családok kezeibe kerültek, a Thelegdyek még áldozatokkal is igyekeztek azt mindig visszaszerezni, így János úr is 1471-ben a váradi káptalan előtt Madarász István özvegye Brigitta asszonynyal zálogos szerződést köt, melynek értelmében özv. Madarászné zálogba adja a gálospetrii birtoknak azt a részét, a mely akkor

Nagy Mihályi András kezén volt, Thelegdy Jánosnak — János fiának — 300 arany frtért, valamint Zarand, Kydek, Harapsyles falvakért.¹

Neje Erzsébet asszony pedig 1476-ban megvette Kelemen telegdi lelkésztől az egyház egyik ujlaki szőlőjét.²

Fiuk, a család egyik kiváló díszje: *István* erdélyi alvajda 1481-től 1498-ig beírta nevét a történelembe. Kiváló műveltségű s úgy a hadi, valamint a polgári pályán kiemelkedő férfiú volt. Fényes győzelmet aratott a törökökön 1493-ban. Midőn ugyanis Ali bej a jelzett év február havában Oláhországból Erdélybe tört be, s negyven napig már a szászok földjét az Aluta jobb partján pusztította, Thelegdy egyesülve a szászok és székelyek seregével, a vörös-toronyi szorosban elvágta útjokat s megverte a törököt úgy, hogy több ezer török esett el az ütközetben.³

A Szepessy családbeliek, úgy a Zólyomyak elfoglalták *Fizeek* (Vizes-zegh, Vizeg) nevű mezőjét biharmegyei Petri község határában, miért is Thelegdy 1496-ban vizsgálatot tartat a nevezettek ellen.⁴

1498 körül Ulászló király udvarába hivatott⁵ s mint a király benső tanácsosa, a legfontosabb megbízásokban járt el. Így már 1500 július 14-én mint meghatalmazott követét küldte ki a királyt őt Franciaországba XII. Lajoshoz, hogy a magyar, a lengyel és a francia király közt létesülendő ligának — mely a három király ellenségei ellen irányult — pontjait teljesen rendbe hozza, mit Thelegdy követtársaival szerencsével végre is hajtott.⁶

Ugyanekkor az Ulászló király és Kendali Anna, XII. Lajos unokatestvére közt létrejövendő házassági kérdést is mint meghatalmazott elintézte, sőt a királyi hölgygyel uralkodója nevé-

¹ U. ott.

² Br. Wesselényi család ltára.

³ A király jelentése a csatáról a pápához 1493. évi márc. 1-ről. Burchardi Diar. Urbis Romæ, Eccardnál: Script. Medii ævi, II. k.

⁴ Becsky cs. ltára. Act. nr. 27.

⁵ Erdélyi alvajdaságának idejére nézve I. Századok, XIV. évf. 816. és 818. ll.; Székely oklvt. I. l. 266. 284. l. és gr. Kemény József gyűjtem. az Erdélyi Múzeum könyvtárában.

⁶ Dumont: Corps Universel Diplomatique du droit de gens. III. 2. r. 443. l.

¹ Fejér, id. m. IX/VI. k. 267. l.

² Nagy Iván, id. m. XI. k. 142. l. és M. Nemzeti Múzeum 984. fol. Hung. VIII. k.

³ Orsz. lt. Dipl. 322.

⁴ V. ö. Nagy Iván, id. m.

⁵ Orsz. lt. Dipl. 14443.

⁶ Orsz. lt. Dipl. 322.

bén a házasságot «per procura» meg is kötötte.¹

Eme fontos szolgálatot méltánylandó, a francia király 1502 május 24-én Bloisban kelt oklevelével francia címerként adományozta neki és családjából eredő minden utódjainak a kacsára lecsapó sólymot. A címer-pajzson hiányzik a sisak-oromdísz és takarók sincsenek, azonban a pajzsot körülövedzi a francia Szent-Mihály-rend díszes láncza, s a lánczon csügg a mérleget tartó Szent-Mihály arkangyal. E rendjelet is már előzően meg kellett kapnia XII. Lajostól szolgálatai jutalmául. A címerlevél felsorolja Thelegdynek, a magyar király legkedvesebb tanácsosának érdemeit, elbeszéli, hogy mint követ küldetett ki úgy a francia királyhoz, valamint az angol királyhoz és mindhárom uralkodó közös érdekében üdvösen működött.²

Már fentebb megérintők, hogy a címer-alak nem új; Tamás, az esztergomi érsek címerében már a sólymot viselte, s maga a címeradományos István 12 évvel eme francia címerrel történt kitüntetésé előtt teljesen hasonló címert használt, mint erdélyi alvajda, miként azt 1490 január 25-én Pongrácz János özvegye Erzsébet részére fehérmegyei Megykerék helység iránt a kolosmonostori konventhez intézett levelén használt viaszba nyomott gyűrűs pecsétje feltünteti, a melyben a címerpajzsban kiterjesztett szárnyú sólyom karmai közt egy kisebb madarat tart; a paizs fölött leveles korona díszlik.³

Diplomatiai megbízatásokban sűrűn volt része; így 1503-ban a király kiküldte őt a Sándor lengyel király és a moldvai vajda közt felmerült viszályok kiegyenlítésére; 1506-ban pedig ő képviselte a királyt Zsigmond lengyel király koronázásánál.⁴

Közben igyekezett birtokait is szaporítani. 1503-ban Tholdy Tamás fia Jánostól ennek Telegden levő egy birtokrészét 20 arany frtért zálog címén megszerezte.⁵

¹ Marino Sanuto Világkrónikája 1502 július 31-ről. M. Történelmi Tár, XIV. k.

² A címerlevelet a színes címerrajzzal Sváby Frigyes ismertette a Turul hasábjain, VIII. k. 63—65. ll.

³ Orsz. lt. Dipl. 28646.

⁴ Siebmacher's Gr. Wappenbuch, Ung. Adel 664—665. ll.; Bpesti egyet. könyvt. (E. Coll. Pray. 58.).

⁵ Orsz. Lt. Dipl. 322.

A szent-jobbi konvent panaszt emelt ellene 1504-ben, hogy a konventnek *Onad* nevű birtokát, melyet ez Petenyeházy Mátyástól vett meg, a tárnok-mester úr elfoglalta volt hatalmasul. A váradi káptalantól is elfoglaltatta saját jobbágysai által a biharmegyei Ezenethelek (Szenetelek) nevű falut, mint az Ulászló király egy okleveléből kitűnik.¹

Összes Bihar-, Csanád-, Bács- és Aradmegyében fekvő birtokaira pedig új adománylevelet eszközölt ki Ulászló királytól a maga, úgy fia Miklós és unokaöccse Ferencz, valamint mindkét nemű leszármazottjaik részére 1508. évi május 22-én.²

Telegden a nemzetség ős-rokona Szent-István király tiszteletére díszes templomot építtetvén, azt 1507-ben szenteltette fel, miként azt felirata «Hoc templum est constructum et consecratum ad honorem S. Regis Stephani anno domini 1507» mutatja.³

Ugyanakkor elkészíttette saját sírkő-lapját

¹ Leleszi konvent, Actor. 1504. 28. U. ott, Bercsényiana 22. 3.

² Orsz. lt. Dipl. 21842. — A birtokok a következők voltak: Eorwend, Berthen, Magyar-Kakuch, Rewelew, Gyapjuv, Galospetri, Onad, Thassadfeo, Zwrdok, Also-Zakadath, Isoparlaga, Braykwtha, Koppachel, Ravazyk, Ujfalu, Felseobattyan, Alsobattyan, Sonkolos, Olahkakucs, Dobrihanffalva, Zazháza, Aranykfalva, Cheke, Kappolnashydas, Doyalaka, Albulfalva, Thewlews, Weresfalva, Nyres, Tarkáspataka, Hosszubikath, Dekánfalva, Iztrakhos, Geemes, Dragcheke, Bwchon, Dwssofalwa, Chokfara, Kothlygeth, Bokorwanya, Waralya, Brozkolya, Felseothopa, Chyerkefalva, Also-Toppa, Felsewhydassel, Korpalfalva, Wagdemeterfalva, Thwrbylafalva, Zythanffalva, Papmezew, Alsó-Pathak, Kosdanffalva, Thywys, Borzafalva, Hyddew, Zombathsag, Kyshodos, Papstancholfalva, Forrozegh, Hozzulygeth, Kysthoppa, Posga, Therpefalwa, Kerekesfalwa, Krajnikfalwa, Alsohydassel, Wasnoffalwa; item portiones ejusdem posses in poss. Thelegd predicta, nec non Thelki, Szabolch, Jenew, Orosy, Erpal, Andahaza, Zentkozma, Wjfalva, Thotfalw, Baboryan, Bodogffalva, Zekchewd et Felsewzakadath in *Bihoriensi* ac Zentleorinch, Makoffalwa, Thempe, Kysthempe, Tharnok, Monosthor, Feyereghhaz, Pordan, Beeb, Oroslanus, Rabe, Weolnewk, Wasanthw, Zanath, Choka, Hodeghaz, Homokrew, Palotha, Bodoghfalwa, Sooth, Akaach, Faluhel, Beuldrezegh; item similitur possessiones Kewkenyer, Morothwa, Keer et Ladan vocati in *Chanadiensis* nec non port. possess. in poss. Mohol in *Bachiensi* ac Fylepkew, Zlathyna, Solchwa, Haznos, Posga, Hydegffa, Rosari, Thywys et Baaltha in *Orodiensi* comitatibus.

³ Bunyitay, id. m. III. k. 431. l.

is, s csak az évszámot hagyta ki abból, miként az egyház szentélyének déli falában befalazva lévő emlékkövön ma is látható.¹

1509 után az ország kincstartói díszes állására nevezte ki őt királya, — s ezen méltóságot haláláig viselte.

Midőn 1514-ben, márczius második felében, a király elnöklete alatt tartott tanácsülésben Erdődi Bakócz Tamás primás mint pápai legatus előterjesztette, hogy a keresztes hadjárat kihirdetésére késedelem nélkül megtenni óhajtja az intézkedéseket, a tanácsosok soraiból egyedül Thelegdy István fejtette ki aggodalmait, s mint az ország helyzetének s a közhangulatnak alapos ismerője, figyelmeztette a tanácsot a nagy veszélyre, mely az így összetoborzandó csőcselék által a nemességre hárulni fog; ajánlotta, hogy ne hirdessenek keresztes hadat, hanem tegyék közzé, hogy a búcsú áldásaiban részesülnek azok, kik aranyat, ezüstöt, pénzt ajánlanak fel zsoldosok fogadására.² — Nem hallgattak reá, s a következmények sajnosan neki adtak igazat.

Dózsa György keresztesei nem tudták neki elfelejteni, hogy ellenük beszélt, s midőn éppen aradmegyei új birtokainak megtekintésére a fővárosból leutazott, alig hagyta el Lippát, június hó első napjaiban a parasztok kezeibe került, kik őt szörnyű módon kivégezték.³

Eltemettetett a telegdi egyházban.

Nejétől, pelsőczi Bebek Margittól (apja Bebek György, anyja Héderváry Fruzsina) egy fia Miklós, s három leánya, Katalin, Orsolya és Fruzsina maradt utána.

Katalin Somlyai Báthory István erdélyi vajdához ment nőül, s tőle született Báthory István, a nagy lengyel király is. Orsolya Losonczi Bánffy Miklóshoz, Fruzsina pedig Árhándy Pálhoz és másodsor Albisi Zólyomi Lászlóhoz mentek férjhez.⁴

¹ U. ott. Turul VII. évf. 34. l.

² Istvánffy, Liber V.

³ V. ö. Századok, 1887. évf. 194—95. ll. — Az összes történeti források szerint Thelegdy halála júniusban következett be. Ezzel szemben egy oklevélben azt találjuk, hogy losonczi Bánffy János még július 3-án *Thelegdy István* és Szaniszlófi István előtt tett végrendeletet, Beke Antal, Az erdélyi kápt. lvtára Gyulafehérvárott, 91. l. 428. szám. *Más* Thelegdy Istvánt pedig ebből az évből nem ismerék.

⁴ Nagy Iván, id. m. I. u. ott 261. l. — M. Nemz.

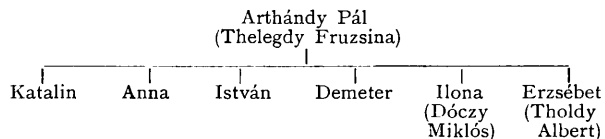
Fruzsina mint Árhándyné és Katalin mint Báthoryné már 1516 október 13-án eladják atyjuk István után örökségkép reájuk szállott tulajdonukat, Budán a minden-szentek utcájában, a pécsi káptalan és enyingi Török Imre házai közt fekvő házukat és kuriájukat, a hozzá tartozó kamarával és kerttel, valamint belső és külső felépítményekkel egyetemben, a váradi káptalan előtt Várday Ferencz erdélyi püspöknek 700 arany forintért. Ez oklevélben Árhándynének Katalin és Anna, Báthorynének pedig Miklós és Katalin nevű gyermekei is fel vannak említve.¹

Árhándy Pálné Thelegdy Fruzsina Nádasdy Tamás részére elismervényt állít ki 1530 ban bizonyos drágaságok átvétele felől.²

Árhándy Pál, ki 1518-ban Lajos király mellé tanácsosul adatott, tragikus véget ért. Grittinek kormányzóvá választását ellenezvén, Grittiúgy őt, mint fivérét Balázst börtönbe vettette. Hasztalan követett el mindent érdekében hű felesége, János királynál, kinek Árhándy lehet mondani trónfentartó oszlopa volt. Kereki várából 1530-ban Szent-János ünnepe utáni szombatról keltezett levelében írja börtönben levő férjének: «... te kegelmed tuggyon minketh és mind, fiaydal és liánydval és egeb aruaidval is egessegeben lennwnek, de mel igen kevanum elted, azon kepen kevanam az en germekymmel meg zabadulasod az the atyadfiaval (t. i. Árhándy Balázsszal), de kel varnunk az nagy Is-tentwl, az utan az felseges kyralytol merth akarok kegelmednek az en germekymmel zolgalnia Istenben es ez vylag zerenth, mig az lelek en bennem tarth, merth meghys vagiok kegelmednek igaz thars es zolga minth annak

Múzeumban Barna Mihály geneal. gyűjt. a 272. sz. — U. o. *Wagner* gyűjt. 984. fol. Hung. VIII.; Hevenessy, XXVIII. k.

¹ Kállay cs. lt. nr. 263. — Árhándy Páltól és Thelegdy Fruzsínától ilyen a származékrend:

(Kállay cs. lt. nr. 263.; Nagy Iván, id. m. I. k. 67. l.; Bunyitay V., id. m. III. k. 198. l. és Cornides, Diplom. II. k. 167. l.)

² Orsz. lt. N. R. A. fasc. 22. nr. 24.

elwthé is lezek az míg elek.»¹ De bi o y nem lehetett a gögös velenczéssel semmire menni, s hiú reményt táplált Árhándyné Ferdinánd hatalma felől is, mert Gritti 1531 január 25-én a szegény Árhándy Pált és testvérét Balázst, Budán lefejeztette.²

Özvegye utóbb Albisi Zólyomy Lászlóhoz ment férjhez, s már 1552-ben megint özvegyi állapotban találjuk.³

Katalinnak Báthory István erdélyi vajdától nemzett gyermekei voltak a már fent említett Miklós és Katalinon kívül: András, Erzse, Kristóf, az erdélyi fejedelem, István, lengyel király és Zsófia.

Már 1534-ben megözvegyült, s mint ilyen lép egyezsége 1536-ban Statilius János erdélyi püspökkel, fiait is lekötelve, mely szerint daróczi, gyresi és gyengi birtokait Szatmármegyében, melyeket az erdélyi püspöktől 2000 frton vett vala, ez utóbbinak csere útján visszaadta a püspök somlyói tizedeinek fejében, azzal a kikötéssel, hogy e tized a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt somlyói anyaegyház templomáé legyen.⁴

Mindemellett még utóbb is szükségesnek találták, hogy e 2000 frt kérdése tisztáztassék, mert maga János király bizonyítja 1538. évi febr. 15-én kelt oklevelében, hogy Statilius János püspök Báthory István özvegyétől, Thelegdy Katalintól kétezer arany forintot vett kölcsön, s annak visszafizetésére magát a püspök kötelezte.⁵

Ugyancsak 1536-ban protestálnak a váradi káptalan előtt Zéchy Péter, László, Demeter, Miklós és Gábor testvérek Somlyai Báthory Ist-

¹ Magyar leveles tár, I. k. Négyszáz magyar levél, kiadja a M. Tud. Akad. 5. l.

² Bunyitay V. id. m. III. k. 198. l. Horváth Mihály IV. k. 94—95. lapján a két Árhándynak lefejezését 1533 január 10-re teszi, elfogadván e részben Szerémi Györgynek megállapítását, s mellőzve Verancsicsnak (M. Krónika 34. l.) azt a feljegyzését, hogy e zsarnoki tény 1531. évi karácsony ünnepén történt. Hogy csak *egy évig* voltak bebörtönözve, ehhez Horváth Mihály is hozzájárul, s így Thelegdy Fruzsinaának idézett 1530-ban kelt levele által nem lehet kétes az, hogy melyik álláspont a helyesebb.

³ Nagy Iván id. m. XII. k. 425. l. Hibásan állítja egyébként e tudósunk azt, hogy Fruzsina előbb volt Zólyomy Lászlóné, s csak másodszor ment volna férjhez Árhándy Pálhoz (XI. k. 142. l.), mert hisz a most közölt adatok ezt egyenesen kizárják.

⁴ Pray, Hierarch. II. k. 274. l.

⁵ Erdélyi kápt. lt. Gyulafehérvártt, fasc. 4. nr. 10.

ván özvegye Thelegdy Katalin asszony és ennek fia András, valamint Werbőczy István ellen a krasznamegyei Bogos és Hosszuazó falvak tekintetében, ezeknek eladása, megvétele, zálogba adása, elcserélése vagy megváltása ellen.¹

Hogy az özvegy vajdáné igen pénzes asszony lehetett, mutatja az, hogy a nagy vagyonú papság is hozzá fordul több ízben kölcsönért, a váradi káptalan is 1536-ban zálogba veti néki igen jelentékeny *kárásztelki* birtokát, s midőn 1538-ban azt az özvegytől visszaváltják, kikötötte magának Báthoryné, hogy ha a káptalan valaha e birtokot eladná, azt senki másnak, mint nékie vagy fiainak el ne adhassa.²

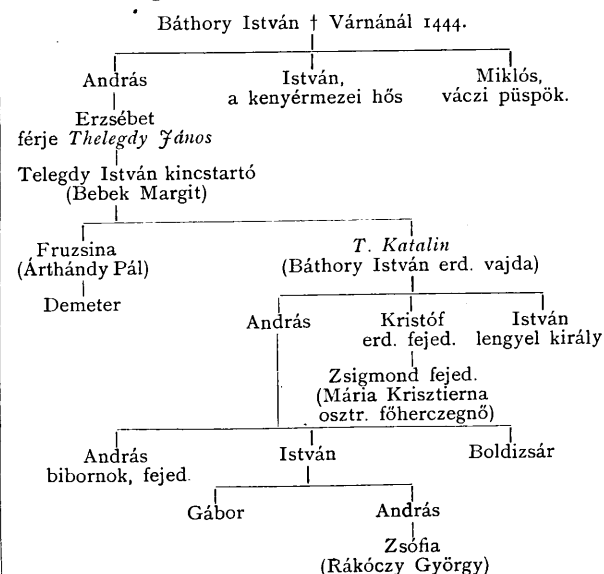
Katalin asszony meghalt 1547-ben, életének 55-dik évében.³

A harmadik leány Orsolya vagy Orsik, mint már fentebb érintők, Losonczy Bánffy Miklósnak lett felesége, s az e házasságból származó Bánffy György fiuktól ered a Losonczy báró Bánffyak maig élő ú. n. bonczidai vagy nagyfalui ága, melyből báró Bánffy Dezső Magyarország miniszterelnöke is egyenesen leszármazik.⁴

¹ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 21. nr. 1.

² Gyulafehérvári orsz. lt. Bihar 2. 9.

³ Cornides Diplom. II. k. (M. Tud. Akad. Lt. Tört. Dipl. ívrét 16. szám) 167. l. — A *Thelegdy* és *Báthory* család közti rokonságot a következő nemzékrendi táblázat mutatja meg, mely táblázat a kolosmonostori konvent által 1668 augusztus 8-ikán hitelesítettett.

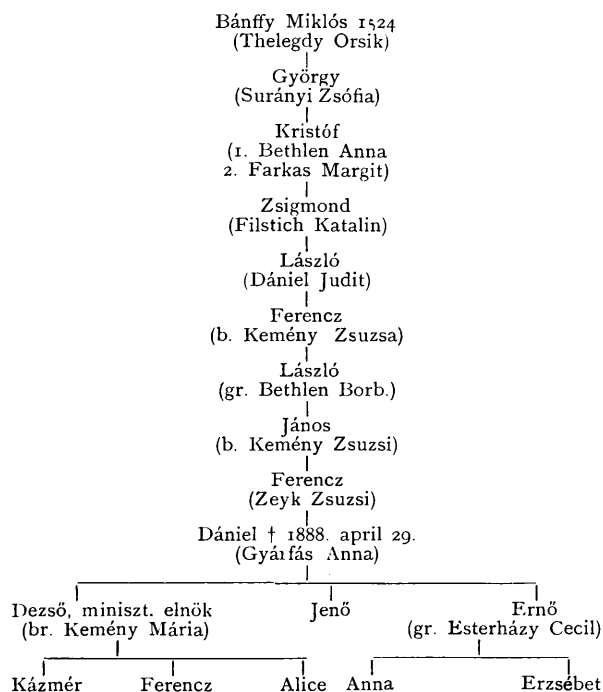

⁴ A Bánffyaknak *Thelegdy leánytól* való fentjelzett leszármazását a következő táblázat mutatja:

A kincstartó *Istvánnak* egyetlen fia volt *Miklós*.

Ez, rokonával Thelegdy Ferenczcel — Márton fiával — ki akarta szorítani a budai káptalan a nemzetség ősi birtokaiból Temerkény, Szent-Miklós, Rasan és Fehéregyházából, mely birtokokat, mint fentebb láttuk, a káptalan törvényes zálogul birtokolt; megintették tehát a káptalan, hogy álljon el a birtoktól. A káptalan nem engedvén a Thelegdyek gazdatisztjei felhívásának, ebből per keletkezék. Csanádmegye bírósága, úgy látszik, a Thelegdyeknek adott igazat, mire a káptalan prépostja a királyhoz fordul. II. Lajos király ennek nyomán 1526. évi márczius 28-án kelt parancsával meghagyta a megyének, hogy hagyjon fel jogtalan eljárásával s az ügyet terjeszse fel hozzá. A Mohácsnál bekövetkezett gyászos korszakban hogy mi lett a pernek a vége, nem tudjuk; bizonyos csupán az, hogy később, miként az 1561. évi összeírások mutatják, Szentmiklóst már csak a Thelegdy és a Makófalvy családtagok birták megint.¹

Miklós utóbb belépett atyja örökébe, az erdélyi alvajdai méltóságba s *mint ilyen* állítja ki, mint János király híve, ötvened magával Budán

¹ Magy. Tört. Tár XII. k. 99. lap. és Dr. Karácsonyi János, A Csanád nemzetség birtokai Délmagyarországon. Régész. és Tört. Értesítő, I. füz. 97. l.

1530 december 31-én ünnepélyes biztosító levelét, hogy a velencei Gritti Lajosnak, Magyarország helytartójának mindenben engedelmeskedni fog s céljaiban segítségére lesz.¹ János király 1534-ben Puszt-Ujlakot a laksági jószággal egyetemben a Puthnokyaktól elkobozván, 2000 frtban neki conferálta, s e birtokokba Miklós be is iktattatott, senki annak ellent nem mondván.²

Később Ferdinánd pártjára tért át mégis, ezért csanádi jószágait Petrovics temesi gróf, a Zápolya-ház rendületlen híve 1540-ben lefoglalta.³ Utóbb megint Zápolya pártjára tért vissza.

Az Árhándyak kereki várában, sógora Toldy Alberttel és Pethlendy Gergely deákkal együtt hatalmaskodást követett el, elfoglalván Árhándy István birtokát is, miért is János király parancsára Pesthy Márton mester váradi kanonok őket 1536-ban megidézi.⁴

Miklós úrnak Losonczy Fruzsínától született *Miklós* és János *árvái* részére 1544 körül már Hlosvay István mező-telegdi plébános rendeltette ki gyámnak.⁵

Úgy látszik, hogy első neje halála után másodsor is megnősült, mert 1542-ben özvegyeként Báthory Margit említetik.⁶

A két fivér nevében tiltakozik 1545-ben Szegedy Bertalan váradi kanonok a várad-előhegyi káptalan előtt, nehogy az ő bihar- és csanádmegyei jószágai elidegeníttessenek.⁷

Miklós, az idősebb fiú, vette meg örökaron 1564-ben Bánffy Györgytől 300 frtért ennek anyja Thelegdy Orsik után kijáró leány-negyed illetőségét, a mely anyját «egész Magyarországon illelhetné».⁸

János, az ifjabb fivér, mag nélkül halt el bátyja előtt.

Hosszas perbe keveredett Miklós úr a Thelegdy család roppant terjedelmű birtokai iránt

¹ Orsz. lt. Acta publica, fasc. 16. nr. 59.

² Báthory Zsigmondnak 1585. évi január 28-án a váradi káptalanhoz intézett parancsából, a káptalan kiadványa. (Saját levéltáramban).

³ Nagy Iván, id. m. XI. k. 142. l.

⁴ Orsz. lt. kincst. oszt. N. R. A. 957. 44. §. 10.

⁵ Bunyitay, id. m. II. k. 55. l.

⁶ Wagner és Nagy Gábor-féle geneal. gyűjt. a Magy. Nemz. Múzeumban.

⁷ Orsz. lt. R. Jesu. Varad. 1. 10.

⁸ A váradi káptalan hit. kiadványa. (Saját levéltáramban).

Thelegdy Mihálylyal, a székelyek főkapitányával és udvarhelyi várnagygyal, kiről alább emlékezünk meg, mely perben Miklóst mint felperest Ippi Tamás deák, Mihályt pedig Chyakan Balázs képviselte. E perben mindkét peres félre nézve a filiatio teljes genealogiai láncolatban a közös ős Thelegdy I. Jánostól kimutatattott. Igazai érdekében becsatol számos ítéző levelet, metalisokat, donatiókat, iktató-leveleket, viszont Mihály is 65 drb oklevelet terjesztett elő. II. János király dönti el a pert,¹ 1570 május 27-én esküt ítélvén meg.

Miklós egyébként a tudományok pártolója is volt, mert 1575-ben Beza Tivadar munkáit neki ajánlotta. Meghalt 1583-ban, eltemetve a telegdi templomba, hol emlékkövet özvegye, Lónyay Klára emeltetett neki; gyermekei nem maradtak.²

Az I. Lőrincz ágán leszármazott Jánosok vonala ezzel véget érven, a II. János testvére Lőrincztől eredett Thelegdyekről kell megemlékeznünk.

Ennek fia ugyancsak (III.) Lőrincz volt, a ki

¹ Orsz. lt. Dipl. 322. — A per tárgyát a következő birtokok képezték, ú. m.: Thelegd, Thety, Magyar-Jenew, Kabolapathak, Bray Kialya, Battian, Isparlaga, Zabolcs, Alsó-Zakadath, Olah-Chenyw részbirtokok, továbbá Rewelew, Berthen, Sonkolios, Kranykffalwa, Magyar-Kakuch, Olah-Kakuch, Dobroche, Balasffalwa, Kekyll, Zazhaz, Zwrdok, Rawazlyk, Harapswles, Felse-Zakadath, Kopac-hel, Tassadffew, Zarand, Wyfolw helységek, nem különben mint részbirtokok: Chalos-Petry, Ergal, Zenthkozma, Tothfalw, Choborjan, Zekcheud, Indahaza, Ujfalw, Hanyar, Bodogfalwa, Chek, Kapolnashydas, Albulffalwa, Weressfalwa, Farkapotoka, Dukanffalwa, Chemes, Bwchen, Cheksawa, Bokorwawja, Brazkutya, Felseo-Hydas (alio nomine Barbota-Hydassel) Wagh, Demeterffalwa, Dojkaka, Wolyas, Nyres, Hosszúbykacs, Iztragos, Drakchek, Dussaffalwa, Kothligeth, Warollia, Felseo-Toffa, Also-Tofa, Korpásffalwa, Turbolffalwa, Zittyannfalwa, Alsopatak, Zombatsag, Janchaffalwa, Rogoz, Forrozegh, Hosszúligeth, Posga, Kerekyffalwa, Kranikffalwa, Waynosffalwa, — mindnyája Bihar megyében, továbbá: Zentleőrincz, Thempes, Teorokwassantho, Gies, Feyereghaza, Choka, Homokrew, Bodogffalwa, Kis-thempes, Akach, Bodolzegh, Murotwa, Ladan, Makó, Welnek, Pardán és Orozlanos, Monostorzovath, Hodegyhaz, Palotha, Faluhely, Kokényér, Kew, mind Chanád megyében, Mohol Bács megyében, Philepkew, Zalchwa, Posga, Hazan, Zlatina, Havoshidegffalwa, Cowis, Boka, Arad megyében.

² Nagy Iván, id. m. XI. k. 142. l.

feleségül vevén magának Laczk Bánffy Dorotytyát, Szántói Laczk György és Losonczy Ilona leányát,³ Márton nevű fiát nemze, ki is 1466-ban a zombori ágból eredő Thelegdy György és Jánossal osztozik a váradi káptalan előtt Kövesmező, Zempléndombja és Zakadath birtokokban.²

Ennek is egyetlen fia, *Ferencz*, korán árvaságra jutván, Thelegdy István kincstartó tutor-sága alá kerül s nagykorúságának elértével követelte a maga jószágainak kiadását; a váradi káptalan előtt visszabocsátja neki Thelegdy István a magáét, s minthogy még azon felől négy falujok, ú. m. Onod, Zaránd, Kigyik és Harabilus iránt osztálnak a szüksége merült fel, ebben is megosztóznak, s egymás közt ezer frt kötetést tesznek.³

Thelegdy Ferencz és Bethlen Miklós 1492-ben a kir. kuria előtt pert indítottak Kisvárdai Miklós, Aladár, János és László, nem különben Farkas Bálint váradi püspök ellen *Bálványosvára* s ehhez tartozó 15 dobokamegyei, 15 kolosmegyei és egy középszolnokmegyei falu iránt, mely javakat Mátyás király Bálványosi Bánnak magszakadása következtében István kalocsai érseknek és Kisvárday Aladárnak adományozta vala, jöllehet pedig Thelegdy Ferencz nagyanyja *Dorottyia* asszony ez ellen tiltakozással is élt, a mennyiben e javak ősi jogon Thelegdyeket illetik s mégis István érsek halála után mindezek a javak a nevezett Kisvárdayakra menvén át, ezek már a javakat bizonyos összeg pénzért, valamint szabolcsmegyei 2 falu és szatmármegyei 4 faluért *János* váradi püspöknek és egyházának adták át, illetve cserélték el, s jelenleg immár az új váradi püspök, Farkas Bálint bírja azokat.⁴

Úgy tetszik, hogy a kincstartó jó indulattal volt unokaöcscse s egykori gyámoltja iránt, mert midőn II. Ulászló királytól új adománylevelet kért birtokaira nézve, a király 1508. évi május 22-én kelt oklevelével neki s általa fiának Miklósnak s unokaöcscse Ferencznek összes birtokaikra új adományt ad.⁵

¹ Századok, 1880. évf. 798—799. ll.

² Orsz. lt. Dipl. 322.

³ Báthory Zsigmondnak már többször hivatkozott 1585. január 28-iki parancsából.

⁴ Becsky cs. lt. Act. nr. 29.

⁵ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 1835. nr. 34.

Biharmegyét a Dózsa-féle lázadástól ő oltalmazta meg.¹

1526 január 22-én egyezsége lépett Lesi Jánossal a váradi káptalan előtt ama hatalmaskodási ügyben, melyet ispánja a panaszos Lesinek biharmegyei *lesi* birtokán okozott, s Thelegdy Ferencz lefizetett Lesi Jánosnak 125 m. forintot.²

Két fia maradt: *Miklós* (VII.) és *Mihály*, mindkettő Losonczy Bánffy leányt vett feleségül: Miklós Bánffy Borbálát, Mihály pedig Zsófiát.³

Ama szerencsétlen korszak, melyben az egy családnak tartozók is, részint a két ellenkirály I. Ferdinánd és Zápolya Jánoshoz való csatlakozás, részint a reformatio hatásának kitéve, legtöbbször más-más irányban és táborban működtek, a két testvért, Thelegdy Miklóst és Mihályt is egymással teljesen meghasonlásba hozta. Miklós, a Zápolya-házhoz csatlakozva, az új hitnek is híve lett. Ellenben Mihály, a ki hosszú ideig ugyancsak a Zápolya-ház érdekeit támogatta, később aztán Békés Gáspár politikája nyomán végig hű maradt úgy a Habsburgokhoz, valamint atyái hitéhez is. Ez utóbbi, főleg ama korban, különösen a ritkaságok közé tartozott, miként azt Arator Istvánnak 1600-iki tudósítása mutatja, mely szerint a XVI. század második felében János király egykori birodalmában csak nyolcz előkelő, s egymással rokon család maradt hű a katolikus valláshoz, köztük *Thelegdy Mihály*, Makay Dénes és Tholdy Albert.⁴

Érdekes levelet ír bizonyos Péter deák Kolosvárról 1540-ben Miklós úrnak, mint «kegyelmes urának;» az ország zilált viszonyait érintve abban, írja, hogy Báthory András és Drágffy uram, mint Thelegdy rokonai kéretik őt, hogy mielőbb menne el hozzájuk, hogy tőle megérthessék, «*hogyan az wrak mýhez thartyak magukat és ez országot*» . . Irja továbbá, hogy: «*azzonyom Waydane asszony* (t. i. Báthory Istvánné,

¹ Nagy Iván, id. m. XI. k. 142. l.

² Orsz. lt. Dipl. 24255.

³ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 1036. nr. 43; fasc. 874. nr. 37. és fasc. 957. nr. 44. A két fivér két nővért vett feleségül, Losonczy Bánffy Gáspár és Jaxits Anna leányait. — Leleszi konv. Act. fasc. 1. nr. 38. Gyfehérvári orsz. lt. f. 4. nr. 25.

⁴ Hevenessy gyűjt. IX. k. 1. lap, a budapesti egyet. könyvtárban. V. ö. Bunyitai V. id. m. I. k. 446. l. és Fraknói V, Pázmány Péter (M. Tört. Életr. II. évf.) 8. l.

Thelegdy Katalin) Zentmarthon napjára the kegelmedet ýgen eremesth Somlyora warya».¹

E levelet író Péter deák aligha nem azonos azzal a nemes nagyfalusi Péter deákkal, a kinek Miklós úr Telegden egy kuriát, 7 telket, egy szőlőt 1563-ban eladott s a mire nézve Péter deák 1583-ban consensust is kapott.²

Miklós úr, úgy látszik «*ahhoz tartotta magát*» hogy feltétlenül szakított Ferdinánddal, s végkép Izabellához pártolt át. Ferdinánd ez alapon tőle már 1559-ben elveszi csanádmegei oroszlanosi birtokainak egy részét és Zagyvay Simonnak, Bélaváry Györgynek és Vizkelety Jakabnak adományozza azokat.³

Miklós fanatikusan üldözte a katolikus vallást s főleg annak szolgálait; e miatt Ferdinánd király 1560. év május 18-án kelt oklevelével, nota infidelitatis czimén, Miklóst egyenesen lázadónak jelenté ki, és mert a szent-jobbi nemesek monostorát is ellenségesen feldúlta, s azon klastromban hét frátert kegyetlenül meg is ölt, elveszi tőle Csanádmegejében fekvő összes javait Lwdan, Tharnok, Oroslanos, Makó helységekben s azon felül még húsz jobbágy telkét s mindezeket híveinek Paulóczy Sebestyénnek, Darnóczy Istvánnak, Farkas Györgynek és Stubiczay Kelemennek s ezek mindkét nembeli leszármazottjainak adományozta.⁴

Ennek daczára Miklós mindazon javakat, melyeket ősei a birtokaikon létezett egyházak s egyházi személyek részére adományoztak, sorra elfoglalta, s még Telegden Szent-István egyházában is protestáns papokat, tanítókat helyezett be. A hitéhez hű Mihály ezt nem tűrhette, s hogy megmentse a megmenthetőt, megegyezett fivérével s azon az alapon, hogy a kegyúri jog kettőjüket közösen illeti, az elfoglalt javakból két egyenlő részben osztályt követelt. Így kerültek osztály alá az egyháznak adományozott földek, malmok, szőlők, egyházi szerelvények. A telegdi egyházban p. o. 1200 frtra értékelt szerelvények osztatnak így fel 1561-ben.⁵

¹ Magyar leveles tár. I. k. 8—10. ll.

² Orsz. lt. N. R. A. fasc. 957. nr. 44. §. 2.

³ Bunyitay V., id. m. II. k. 414. l.

⁴ Orsz. lt. Liber Regius. 1552—1575.

⁵ Bunyitay V. id. m. I. k. 431—432. ll.; II. k. 458. l. és III. k. 428—436. ll. — Annak megismerésére, hogy a két testvér Biharmegyében mekkora birtoktesteket bírt, szük

Úgy látszik, hogy Csanádmegyében mégis maradt Miklós kezei között egy-két birtok, mert még 1564-ben is Makón 2 portát, Csató-Kamaráson Telegdy Istvánnal együtt 9 és fél portát, Szent-Lőrinczen Mihály fivérével együttesen 40 portát birt, sőt Tárnokon is volt még némi birtoka.¹

Biharmegyében azonban Mihálylyal együtt több mint húsz faluban maga is száz portán felül birt.²

Nejétől: Losonczi Bánffy Borbálától fia nem, csakis két leánya maradt: Sára és Katalin.³

Ifjabb leányával Katalinnal Nopsiczi Varkócs Tamás bihari főispán s váradi várkapitány 1552. évi Szentháromság vasárnapján biharmegyei Székelyhidán tartotta lakodalmát.⁴ Varkócs Tamásnak e második házasságából maradt gyermeke.⁵

séges, hogy az 1552. évben felvett összeíráshoz forduljunk. A «Conscriptio Incl. Comit. Bihariensis in anno 1552.» (Orsz. L. Residentiæ Magno-Varadiensis fasc. 3. nr. 1—30.) ezeket mutatja:

Gálos-Petri: Thelegdy Mihály porta 13, Thelegdy Miklós p. 25.

Oroszy: T. Miklós p. 4, T. Mihály p. 4.

Gyafju: T. Mihály p. 6¹/₄, T. Miklós p. 6¹/₂.

Zabolcs: T. Miklós p. 5¹/₂, T. Mihály p. 5.

Thelegd: T. Miklós p. 12, T. Mihály p. 4.

Pósalaka: T. Mihály p. 1.

Thelky: T. Miklós p. 4, T. Mihály p. 3.

Magyar-Kakuch: T. Miklós p. 7, T. Mihály p. 8.

Rév-elő: T. Miklós p. 2, T. Mihály p. 2.

Dubricsan, Krajnikfalva, Jozsfalva, Rekucsd, Olah-Kakuch, Gállos-Háza, Sonkolos: T. Miklós p. 13, T. Mihály p. 5.

Zurolak, Zaránd, Kigyik, Telkesd, Baromkuta, Iso-parlaga: T. Miklós p. 5.

Ismét: *Zakadás, Zaránd, Zurdok, Kigyik, Borostelek, Taszadfő*: T. Miklós p. 12.

Zakadat, Zaránd, Zurolak, Kigyik, Taszadfő: T. Mihály p. 10.

Csyéke: T. Miklós p. 6, T. Mihály p. 7.

Pertinentia Czéke: T. Miklós p. 59, T. Mihály p. 90.

Battyán: T. Miklós p. 1, T. Mihály p. 6.

Kabola-Patak: T. Miklós p. 3, T. Mihály p. 8¹/₂.

Fenő: T. Mihály p. 3, T. Miklós p. 3¹/₂.

Eörwend: T. Miklós p. 17, T. Miklós p. 4.

Pertinent. Lokság: T. Miklós p. 40.

Geurbeudh: T. Miklós p. 1.

¹ Orsz. lt. Dicalis conscriptio. 64. k. 1560—1564-ből.

² Nagy Iván, id. m. XI. k. 144. l.

³ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 957. nr. 44.

⁴ Bunyitay V. id. m. III. s az ott idézett n.-szebeni városi ltvár 632.

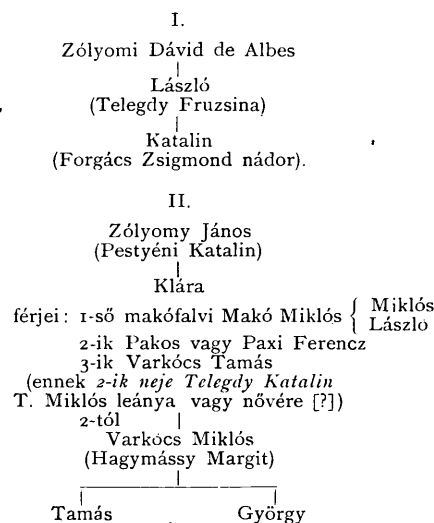
⁵ A Zólyomy-Thelegdy-Varkócs-Makó-féle összekötést eme táblázat mutatja:

Unokája Varkócs György maga kijelenti ama bevallásában, melyet Rákóczi Zsigmond fejedelem előtt 1608. évi január 8-án tett, hogy «az én atyámat Telegdy Miklós, a ki neki nagyatyja volt, tartotta föl».¹ Bizonyos tehát ebből, hogy Varkócs Tamásnak 2-ik neje, leánya és nem nővére volt Telegdy Miklósnak.

Miklós úr Telegden levő két pusztá telkét inscribálta Krasznay Pál deáknak, hű szolgálataiért, 1580. évi ápril 28-án kelt adománylevelével, a mely adományt Báthory Zsigmond is megerősített.²

Abban a protestatióban, melyet Thelegdy Mihály 1581-ben emelt Bereghmegye alispánja és szolgabírái előtt Magóchy Gáspár ellen, olvassuk azt is, hogy Magóchy Thelegdy Mihály «rossz» szomszédja, még a nevezett Mihály testvére Miklós szolgáinak házában is baromfiakat pusztított el.³

Mihályról, testvérével Miklóssal kapcsolatban, tettebb már többször volt szó, ő a székelyek főkapitánya és udvarhelyi várnagy volt. János-Zsigmond 1569-ben is, mint ilyenhez, küldi parancsait, s még ama nagy perben is, mely közte és unokatestvére Miklós között a nemzetségi birtokok iránt keletkezett, az 1570-ben

(Ex causa Joannis Comit. Dittrichstein contra complures contradictores ad dandam rationem domini Székelyhid in com. Bihariens. de Ao. 1738. nr. archiv. 4—968. Orsz. lt. táblai osztály nr. 355.)

¹ Gr. Károlyi okltár, IV. k. XXII. okl.

² Telegdi Csanády család ltv. XII. 1. s.

³ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 874. nr. 11.

meghozott ítélet szerint is ezen méltóságát viselte.¹

A Zápolya-ház híve volt ő is, s mint ilyen kapja János Zsigmondtól adományban 1556-ban Garay Márton kanonoknak váradi kanonoki házáat, mely a Szentjakab-utczában állt a hozzátartozó négy szőlővel együtt,² talán épen annak elismerése fejében, hogy ez évben Mihály úr elkísérte János Zsigmondot Belgrádba a Szolimán török szultánnál való tisztelkedésre.

Fentebb említők, hogy 1550-ben Thelegdy György és Lászlótól megvette ezeknek pósalaki és telki birtokait.

A két fivér közt folytonos viszálykodást és egyenlenséget tapasztalunk, melynek okát főleg az új hit, a reformatio képezte, s ebből kifolyóan egyik a másiknak birtokát háborgatta. Így a laki erdőség miatt hosszabb ideig tartó perlekedés indult meg, mely utóvégre is lecsendesítettén, 1558-ban a nevezett erdőség királyi parancsra zár alá vétetett.³

Ugyanazon évben megintetik a két fivér amiatt is, hogy a papmezei peressé vált erdőnek használatától tartózkodjanak.⁴

Felesége Bánffy Zsófia képviselőjében, sógorai Losonczy és Nagyfalusi Bánffy Miklós és Istvánnal 1559-ben kötötte meg Mihály úr az egyességet a Bánffy-birtokok, u. m. Bánffy-Hunyad, Kethesd, Salvásár, Dámos, Szenttelke, Maróth laka, Bócs, Kalocsa, Beken, Felső-Fük, Székelyő, Malomszög és Nyárszó iránt.⁵

1560-ban Balogh János uram, a telegdi határban birtokos, erősen megharagudhatott Mihály úrra, mert reá tört éjnek idején ennek telegdi kuriájára és házáat elpusztította, miért is nagyobb hatalmaskodás miatt főbenjáró pert akasztottak a nyakába Balogh uramnak s keservesen meg is lakolt érte, miként az ítélet megmutatja.⁶

Valkó vára és tartozékai iránt is közte és Bánffy Pál közt per keletkezvén, az ügynek eldöntése a királyi személynök elé terjesztetett.⁷

A Mihály és Miklós közt folyton fenforgó vallási villongások nyomán, miként fentebb elő is adtuk már, a kegyúri egyházak javainak felosztását 1561-ben teljesíti a két testvér. A Zápolya pártiság azonban Mihályunknak csanádmegyei birtokaiba került; Nádasdy Tamás nádor és királyi helytartó ugyanis 1561. évi július 12-én kelt oklevelében elmondva, hogy Thelegdy Mihály megfélekedvén a törvényes király iránt való köteles hűségről, esztelen dühvel János király fiának pártját követi s annak segélyére van, ennél fogva csanádmegyei összes birtokait, u. m. Makót, Szentlőrinczet, Tárnokot, Ladánt, Tempest, Bebet, Oroszlánost, Monostort, Rabét, Cyokát, Zonadot, Szentmiklóst, Fejéregyházát és Holdegyházát nagyságos Kányaföldi Kerecsenyi Lászlónak és leszármazottjainak adományozta.¹

Biharmegyei és erdélyi birtokait azonban nyugodtan élvezhette; lakását nagyrészt Telegden tartotta, nagyúri módon élt, nagy összeköttetésekkel s számos barátokkal birt. A Bajonyaknak — mint rokon is — a legbizalmasabb emberük volt. Bajony István 1565 szept. 17-én kelt végrendeletében, melyben János öccsétette örökösévé, végrendeleti végrehajtóiul Apaffy Gergelyt és Thelegdy Mihályt nevezi ki.²

Bajony János is 1566 márczius 1-én tett végrendeletében általános örökösét, Zsófi hugát Mihály úrnak a gondjaira bizza.³

Ez évben szerzett Váradon házat és szőlőket is, melyekbe ellentmondás nélkül beiktattatott.⁴

1571-ben, pedig mint székely-tamási várnagy és székelyek főkapitánya, megvette Dóczy Gergelytől János Zsigmond lovászmesterétől 1000 m.

¹ Orsz. lt. Prot. Donat. Palatinal. I. k. 119. l.

² Gr. Károlyi Oklár. III. k. 209. sz.

³ U. ott. III. k. 213. sz. — A végrendelező azt mondja: «Kérem Thelegdy Mihály uramat, mint bizodalmas uramat és bátyámat, legyen ótalommal Zsófiának és az ő gyermekeinek» — továbbá felemlít «16 ezüst-aranyos kupát, melyek az Thelegdy Mihály uram házában vannak» — «egy deméczi aranyos szablyát, mely az Thelegdy Mihály uram házában vagy az eregbiket,» — azután «egy deménczi aranyos-ezüstös szablyát, az kisebbiket, mely az Thelegdy Mihály uram házában vagyon, — ugyancsak «egy kis virágos iverg módra csinált kupát, melynek aszárán ezüst virág vagyon, szinte Thelegdy Mihály uram házában van»; mondja végül: «Thelegdy Mihály uram adott vásárlani fl. 235, ha odajártamban terténnék, és az pénz elveszne, megadják ü kegyelmének.»

⁴ Gyfehérvári orsz. lt. f. 3. nr. 6.

¹ Kállay, Hist. értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, 285. l. és Orsz. lt. Dipl. 322.

² Gyulafehérvári orsz. lt. fasc. 3. nr. 6.

³ U. ott, f. 3. nr. 20.

⁴ Gyfehérvári orsz. lt. f. 3. nr. 15.

⁵ U. ott, f. 4. nr. 24.

⁶ U. ott, f. 1. nr. 21.

⁷ Orsz. lt. fasc. 864. nr. 73.

forintért biharmegyei egész Mácsa helységet.¹ Ez időre esik Thelegdy Mihálynak a nemzeti királyságtól való elpártolása, a mennyiben Békés Gáspárnak sikerült őt is megnyerni politikája számára, s így ő is a «német párt»-ra tért át, abbahagyván Báthory István vajdát, ki pedig neki unokaöccse vala. Békéssel együtt nagy reményekkel volt eltelve Thelegdy uram is, hogy a császár védszárnyai alatt a haza sorsa is jobbra fordul, s nekik is mosolyog majd a szerencse istenasszonya.

Mihályunk mindenekelőtt egy roppant uradalomnak a megszerzését igyekezett keresztül vinni; ha már ott hagyta a nemzetipártot, legalább — ne tette légyen ezt hiába.

Miksa királytól ugyanis 22,000 frt lefizetése mellett inscriptionális levelet kap 1574. évi május 27-én a beregmegyei szentmiklósi uradalom használatára, s egyszersmind a birtokokba való beiktatása is elrendeltetett; az iktatásnál azonban ellentmondottak Magóchy Gáspár tornai főispán, kinek Miksa egy évvel előbb a munkácsi szomszéd uradalmat 42,000 frtban zálogba vetette és Perényi István ugcsoi főispán is, minthogy ez uradalom Perényi vagyon, a nevezettek a király kuriájára idéztettek Thelegdy ellen.²

A szepesi kamara ki is állítja a nyugtát 1574. évi július 7-én a teljesen kifizetett 22,000 frtról.³ Ugyancsak a szepesi kamara tanácsosai is nyugtát adnak ez összegről 1575 évi február 5-én,⁴ s mindamellert meggyűlt a baja jó Thelegdy Mihály uramnak ezzel az uradalommal, mint alább látni fogjuk.

E közben Mihály úr is jelentékeny részt vett a Békés Gáspár mozgólódásaiban, terveinek ke-

¹ U. o. f. 1. nr. 17.

² Orsz. lt. N. R. A. f. 873. nr. 3. Az oklevél az uradalom tartozékait a következőkben sorolja fel: totale oppidum nostrum Zenth-myklos in c. Beregh, cum pertinentiis, oppidis videlicet villis possessionibus, prædiis, curiis etc. totalibus possessionibus Ruvenicis, Zenthmyklos, Keolchin, Patthernny, Repede, Zolma, Ztroma, Duzina, Martincha, Nelepina, ac prædio Almamezeő, Eokeormezeo, superior Werekche, Verbias Lathurka, Werekche inferior, Puttpoloz, Sdenyko, Perekrez, Uklyn, ac prædio Rabonyca, Izwor, Paulowa, Polyana, Holubina, Zuzko dicto in Com. Beregh.

³ Orsz. lt. N. R. A. f. 873. nr. 2.

⁴ Orsz. lt. N. R. A. f. 873. nr. 4.

resztülvitelében,¹ s maga is magyar és német csapatokat, vezetve a nevezetes kerellő-szent-páli ütközetben harcolt Békés táborában 1575 július 9-én Báthory ellen.² A vesztett csatából sikerült Mihálynak menekülnie Magyarországra. Báthory István bosszúja azonban nem kimélte a rokon Thelegdyt sem, a kolozsvári országgyűlés őt is fej- és jószágvesztésre ítélte.³ Thelegdy Mihály azonban Kassára szökvén, itt várta be sorsának jobbra fordulását, fejét megmentette, de szomorúan tapasztalta, hogy jószágait a nóta alapján rendre elszedik tőle, s Báthory Kristóf is, folytatva lengyel királylyá választott testvérének bosszúját, 1576. évi június 7-én kelt oklevelében, annak elmondásával, hogy Thelegdy Mihály elhagyva őt és fivérét István lengyel királyt, hűtlenül Békés Gáspárhoz csatlakozott s ellene hadba is szállott, elveszi tőle biharmegyei *Harapsiles* és *Kygyigh* nevű falvait, s azokat hívének Werebélyi Mihálynak s leszármazottjainak adományozza;⁴ és másik oklevelében pedig ugyancsak biharmegyei Gyapjú és Bekény falvait adományozza el perestyéni Sydo Bálintnak és testvérének Ferencznek⁵ s az iktatás is ellentmondás nélkül megtörtént.

¹ Szádeczky, Békés Gáspár 55. l.

² Orsz. lt. Act. Jesuit. Resid. M. Varad. fasc. 71.

³ Budai Ferencz, Polg. Lex. I. k. 57. l.

⁴ Orsz. lt. N. R. A. f. 716 nr. 11. és 17.

⁵ Orsz. lt. Act. Jesuit. Resid. M. Varad. fasc. 71. 984 fol. Hung. jelz. kézirat a M. Nemz. Múzeum könyvtárában. VIII. An. 1576. nr. 15. Thelegdy Mihály nótája révén szállott később *Gyapjú* a borosjenői *Tisza* családra, s a mint az idézett oklevelek feltüntetik a következőben:

1579-ben Sidó Ferencz az ő saját *gyapjúi* illetőségét Rác Lukácsnak s neje Katalinnak, ki ő neki édes testvére, örökösen bevallja. Erre 1580-ban fejedelmi consensus adatik. 1584-ben Sidó Ferencz és Rác Lukács s neje Katarin, egész *gyapjúi* illetőségüket, melyet Thelegdy Mihály nótája folytán nyertek, örökben eladják *Váradi Kis Jánosnak* Báthory Zsigmond fejedelem familiárisának s leszármazottjainak. Erre 1586-ban nyer fejedelmi consensus Kis János. Gyapjú tehát *Tisza Istvánra* ily módon szállott át:

Váradi Kis János
 |
 Judit
 (1. Kiss János
 2. Kozma Balázs)
 |
 Kiss Anna
 (Doczó András)
 |
 Doczó Zsuzsa
 (Tisza István *alias* *Krajnik*)

Thelegdy Mihály most már mindenkép azon törekedett, hogy a megszerzett szentmiklósi uradalmát legalább megtarthassa; az új királyt, Rudolfot is megkérte, erősítené meg őt annak birtokában, és Rudolf újabb 8000 m. forint felülfizetés fejében 1578. évi márczius 23-án kelt oklevelében újból megerősíti őt az egész szentmiklósi uradalom zálogos birtokában.¹ Nagy szüksége vala Thelegdynek ez új királyi oklevélre, mert szentmiklósi uradalmában erősen háborgattaték Magóchy Gáspár a hatalmas főúr, Torna és Beregh megyék főispánja által, ki jogot formált e birtokokhoz és be is panaszolta Thelegdyt a királynál. Thelegdynek sikerült a királyi helytartó Ernő főhercegtől Magyarországon és a kapcsolt részekben lévő összes birtokaira nézve oltalomlevelet kieszközölnie, melyet ez nagy függő pecsétjével 1578. évi december 29 én adott ki.²

A háborítások azonban ismétlődtek, évekig tartott a vizsgálat, perlekedés, királyi biztosok mozgósítása véget sem akart érni. Ez ügyben úgy Rudolf király, valamint Ernő főherceg több levelet intéznek magához Thelegdy Mihályhoz, biztatva, hogy ügye jól fog végződni. Maga Thelegdy is lőt-fut ez ügyben, informálgat a kiküldött biztosoknál, kikhez a király s a főherceg megannyi instructiókat menesztnek.³ Személyesen utazgat Mihály úr, hogy ügyének jó fordulatot adjon, tanulmányozza a régi urbáriumokat s gyűjti az okiratokat. Nagyváthy Ferencz kassai kamarai tanácsos azt írja neki Szentmiklósról 1582 szeptember 7-én címzett levelében, hogy nem küldhet neki más urbáriumot, mint a mit Thelegdy Kassán létében itt

látott a kamaránál, a privilegiumok mását pedig, melyet szintén megküldetni kér, nem küldheti meg neki «mert az nem szokása az Camarának s nem is myvelhety semmiképen az Camara», hogy másoltasson valakinek. A császár ő felsége azt parancsolta, hogy Thelegdy maga jöjjön fel s «itt nézze meg az mi kell néki».¹ 1584-ben hozták meg a kiküldött királyi biztosok végső határozatukat ez ügyben s a mennyiben a felek békés kiegyeztetése nem sikerült, a vitás «Fekete-Erdő» nevű erdőséget tetszésük szerint Magóchy-nak adták át. Természetes, hogy ez nem elégitette ki Thelegdyt s így az ügy eldöntetlen maradt.²

Szentmiklóson erős várkastélyt építtetett, melyre Rudolf királytól 1583. évi május 6-án kelt oklevél által nyert engedélyt a maga és utódjai számára.³ Itt lakott családjával. 1582-ben perbe keveredett Sulyok Sárával, ki előbb Ruszkai Dobó Istvánnak, utóbb pedig Keresszeghi Csáky Pálnak volt felesége. Csáky Pál ugyanis sok arany-, ezüst- s egyéb értéktárgyakat adott át Thelegdynek őrizetre s meghalván Csáky, Thelegdy nem akarta azokat kezéből kiereszteni, vitatván, hogy az elhalt végrendelete szerint ő van a hátrahagyott ifjú Csáky Ferencz tútorául kinevezve, ez értékeket tehát a kiskorú nevében és részére magánál tartja. Rudolf király tehát 1582 február 20-án ez ügy tisztába hozatalával megbízta Baranyay Bálint titkos tanácsosát, ki előtt a felek megtették előterjesztéseiket, miről a kiküldött a királynak jelentést tett.⁴ Királyi

¹ Orsz. ltár, N. R. A. f. 874. nr. 13.

² Emez ügyre s általában a szentmiklósi uradalmi dolgokra nézve l. Orsz. ltár, N. R. A. fasc. 873. nr. 6., 7., 8., 10., 11., 13., 15., 16., 17., 20., 22., 23., 26., 27.; fasc. 874. nr. 1., 3., 4., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 38.; fasc. 376. nr. 34.

³ Orsz. ltár, N. R. A. fasc. 874. nr. 18; v. ö. Tabódy, Munkács multja és jelene. 112—113 l.

⁴ A végrendelet szövegét itt közlöm: «En Keresszeghy Cjáký Pál, attyának, fywnak és zeunth leleknek neveben teszem testamentomath, testemben megh nehezeten, de elmekkel es lelkekkel tellyes huettel wailom, hogh az Uristennek lelke wagyon. Az en kys fyamath Tsaki Ferenczeth mynden marhammal és joszagommal egyetemben az en Zerelmes attyam fyanak felesegemnek Swlyok Saranak hagiom gondviseleoul es oltalmazoul, felette ighen kerlek mjnth Zerelmes attiamfyatth, hogy *ne haggiad a kised Gyermekekh deakul is tanclásra*, ha penýghlen az Uristen megh eleghlene Zerelmes attiamfya ez wilagy

¹ Orsz. lt. N. R. A. f. 873 Nr. 6. Eredeti kir. nagy pecséttel. (Hátán Telegdy Mihály saját kezével írva: «Szentmiklósról való Donatio Telegdy familiának.») V. ö. Orsz. lt. Liber Regius IV. k. 85. l.

² Orsz. ltár, N. R. A. f. 873. nr. 27.

³ Rudolfnak 1589. év június 10-én kelt egyik instructiója, melyben Zegey Pál csanádi püspök, Byud Mihály bereghi főispán, Chawrogh alias Prépostváry Bálint és a szepesi kamara számos tagja vannak királyi biztosokul megnevezve s melyben Thelegdy Mihály és Magóchy Gáspár is már csak mint «*néhai*» szerepelnek, mutatja, hogy mindkét fél kidőlt a hosszas perlekedésben, de az ügy tisztázva és teljesen véglegelve még akkor sem volt. Az oklevél eredetije kir. titkos pecséttel családi levéltárban.

inscriptiót nyert 1500 frt, 1000 tallér és 500 darab arany lefizetése mellett ungmegyei egész Konczháza falura és a homoki rész birtokra nézve is, melyekbe a leleszi konvent által 1585-ben be is iktattatott.¹

Élte utolsó éveiben az ország ellenkező részén, Zemplén megyében is szerzett birtokot. Zétény vára és tartozékai egy részét a zempléni *Makók* révén, rokoni összeköttetésből kifolyóan Zaber-dini Horváth Mátyás után, Thelegdy Mihály és Bozítai Horváth-Bojnicsics János felkérve, királyi inscriptióval mindketten megnyerték a kért javakat, s végül Thelegdy Mihály kiegyezvén Horváth-Bojnicsics János nejével, Kéri Járay Erzsébettel, Thelegdyt a leleszi konvent 1587-ben be is vezeti a zéthéni, zomothori és ladmóczi stb. ingatlanokba.² 1586-ban Kiskállói (Vitéz) János inscribálta néki *balkáni* birtokrészét Szabolcs megyében 83 tallérban, a leleszi convent 1587 november 29-én iktatja be ebbe Thelegdy Mihályt.³

Ez volt, úgy tetszik, utolsó birtokszerzése. Ámde még 1588-ban is perlekedik — miként azt Báthory István országbírónak azon évi május 25-én a leleszi konventhez intézett levele mutatja — Ghezthy Boldizsár és Wgray Sándorral, a kik birtokai határaiban megháborították⁴ s csakhamar be is fejezé mozgalmas életét. 1589-ben már mint «néhai» fordul elő az oklevelekben. Halála vagy az 1588. év végső napjaiban vagy az 1589. év elején következett be, mert Ernő főherczeg 1588 november 9-én még resolutiót intéz hozzá a szentmiklósi ügyben.⁵ 1589. évi húsvét ünnepén pedig, gyermekei bemondása szerint, már nem élt.

elatedet, kith eo Zenth felseghe hallasson sok wdeore, holtod wthan senkinek egiebnak ne hadgiad azon gyermekemeth, hanem Telegdy Mihaly uramnak feleségevel és györmekevel egietemben. Az Darotzy Jozzagomath tisztucl hagiom Balogh Ferencz szolgamnak, az maiorsagra es egjeb Jwvedelemre visellen gondot, kibuel taplalhassak a kis fijamath. Ez leweleth Jrattam Darotzon a Darotzi Predicatorral Thassi Ambrussal mellyeth petsetemmel megh erewsitettem anno 1580. hswsuth utan valo Som-bathon.» Orsz. lt. fasc. 812. nr. 35.

¹ Orsz. lt. Dipl. 5438.

² Orsz. lt. N. R. A. fasc. 66. nr. 21.; fasc. 1034. nr. 1. Lelesz, Prot. L. nr. 100. fol. 80.

³ Orsz. ltár, N. R. A. fasc. 874. nr. 29.

⁴ Orsz. ltár, N. R. A. fasc. 874. nr. 35.

⁵ Orsz. ltár, N. R. A. fasc. 1874. nr. 36.

Négy gyermeket hagyott Mihály úr hátra: Katalint, Jánost, Pált és Borbálát. Katalin, akkor már várdai Zokoly Miklós hitvese, 1589-ben húsvét ünnepén megjelenve Zegedey Pál csanádi vál. püspök és leleszi prépost előtt, előterjesztette, hogy néhai szülei Thelegdy Mihály és Losonczi Bánffy Zsófia után maradt gyermekek, ú. m. ő, valamint János, Pál és Borbála leányzó hajlandók azokat a drágaságokat és ékszereket, melyek néhai atyjuknál — Csáky Pál részéről ennek fia Ferencz részére — elhelyezve voltak, békésen kiadni, kiszolgáltatni; megjegyezve, hogy anyjuknak, Bánffy Zsófiának, a nevezett Kereszszeghi Csáky Pál vérrokona (frater et consanguineus) volt. Az értéktárgyakat aztán nyomban át is adták.¹

Ugyancsak 1589-ben Thelegdy Pál s neje Kisvárdai Katalin és Kisvárdai Zokoly Miklós egy részről, valamint a Serédy és Alaghy családtagok között másrészt, az országbíró előtt megállapodás történt, melynek értelmében a *kisvárdai vár* és város, valamint szatmármegyei *Pap* nevű falu iránt köztük folyamatban volt pert kölcsönösen megszüntetik.²

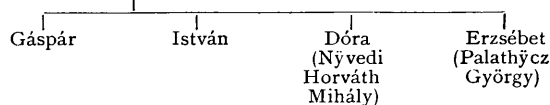
Istvánffy Miklós alnádor is 1589-ben hoz ítéletet néhai Kisvárdai Miklós leánya Katalin, Thelegdy Pál hitvese, úgy Chapy Anna Prépostváry Bálintné, mint felpereseknek Ruszkai Dobó Ferencz és társai alperesek elleni birtokügyében, melyet Batiz és Vámfalu miatt indítottak.³

1590-ben a két fivér Thelegdy János és Pál Rudolf királytól engedélyt eszközöltek ki arra, hogy apjuk által megszerzett Zemplén megyei: zéthéni, zentesi, kerekthói és eszenkei birtokrészeiket a zéthéni kastélylyal együtt (mind e birtokok előbb *Makó, illetve Makay* ősi javak voltak) eladhassák Zeberdeni Horváth Jánosnak. 1592-ben ez eladás keresztül is vitetett.⁴

¹ Orsz. ltár, N. R. A. fasc. 874. nr. 37.

² Orsz. lt. N. R. A. fasc. 550. nr. 31.

A *Serédy* családtagok ez oklevélben a következők:

³ Kállay cs. ltára, nr. 384.

⁴ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 814. nr. 22. és 26. Lelesz, Proth. f. nr. 51.; Proth. C. nr. 65.

A Losonczy-féle javak iránt Pál felesége révén 1592-ben indít keresetet.¹

Viszont a két testvér Thelegdy János és Pál ellen Thelekessy Mihály indít pert az ung megyei becsi és thybai részirtokok iránt.²

A szentmiklósi uradalom Thelegdy Mihály gyermekeinek is elég bajt okozott, a Magócsy örökösök és Beregszász város lakosai által folyton háborgattattak békés birtokukban. Thelegdy Jánosnak, az idősebb fivérnek és Rákóczy Zsigmondnak kérelmére Mátyás főherceg 1593 márczius 12-én utasítást ad a szepesi kamara tanácsosainak, hogy a szentmiklósi és munkácsi megháborított határok kérdésében küldjön ki a kamara biztosokat.³

Magá Rákóczy Zsigmond, ki már e miatt 1589-ben is lépéseket tett a felségnél,⁴ szerette volna legjobban az egész uradalmat magának megszerezni s e miatt mindent elkövetett a királynál. Thelegdyéknek azonban sikerült a fenyegető veszélyt elhárítani, miben rokonuk Báthory István országbíró hathatósan kezükre is járt.⁵

¹ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 1039. nr. 53.

² U. ott, N. R. A. fasc. 814. nr. 22. 26.

³ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 874. nr. 53.

⁴ Rudolf király ered. oklevele 1589 június 10-ről birtokomban.

⁵ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 814. nr. 50. — Báthory István Erdődi Pálffy Miklós pozsonyi főispán és főkamaramesterhez intézett egyik levelében ezt írja: «Kegyelmedeth ebbent kellyetik mosth meghatalálnom. Mynthogy Thelegdy Pál sogoromtwl és az battyathwl Thelegdy Janosthol Ertettem, hogy Rakotzy Sigmondh wram az my kegyelmes Wrwnknal ew feolsegenel azon volna mosth es teorekednek, hogy Ew feolsege az Zenthmyklossy kitsin Jozagotskayokat, kyth az megh holth wrunk ew fewlsege az nehay Thelegdy Mjhalnak az attyoknak az nagy és sok kaar wallasok wthan, mellicet az ew feolsege hyusege melleth zenwedeth, bzymoss Summaba melthwzthatoth nekj adny Es Insribaldi, thwleok el wenne Es Rakoczy wramnak Engedne hozza waltany, ky ha wgh wagion, tsodalkozom rajta, merthh Rakoczy wramnak igaz elegh Jozaga volna, ezeknek penigh Jgen kewess Jelenben, ha ezthis el wezyk thewleok, kerenek azért Engemeth, hog kegelmednek Jrnek mellethek ew fewlsegeknel mynd Chyzar Wrwnknal S mynd Herczegh wrwnknak, maradhatanak megh az Jozagothkaban, annak okaerth kegyelmedeth kerem, mynth byzoth wramath Patronusomath, kegyelmed az En solgalathomert legyen mynden Jo segetseggel és Patroniummall nekyl ew felsegeok eleoth es myndenewth, ahol az Zwksegh mutattja, Ew fewlsegek meghgondolwan kegielmesen ezeknek sok kaar wallasokath Es mosthony nyomorwth allapotthyokath, ne egeye

Pál állandóan a szentmiklósi kastélyban lakott s innen adományozott 1596 márczius 16-án *Zdeniko* falujában Likovich Andrásnak fél kenézséget s ehhez egy kerékre való vízi malmot is.¹

Még ez év november 13-án 32 éves korában meghalt Thelegdy Pál és eltemettetett a szentmiklósi kastély udvarával határos templom sírboltjába. A sírfelirat szerint, melyet »nagyságos Várday Katharina készítettett néhai szeretett férje Thelegdy Pál dicsőségére» — az elhunyt egy fiú és két leány gyermeket hagyott hátra.²

T. Pálnak Várday Katalin hitvesétől hat gyermeke született, ú. m. István és Zsigmond fiai, Mária, Zsuzsa, Kata és Anna leányai.³ Csak ez utóbbi maradt életben s ez örökölte vagyonát is, a többi gyermek kiskorában elhalt.

Az 1596-ik év mindkét fivérre végzetes volt, mert *János* is, az idősebb, ez évben október 26-án hősi halállal múlt ki a török ellen vívott mező-keresztesi ütközetben.⁴

Várday Katalin már mint Thelegdy Pál *özvegye* adja ki 1597b-en a kisvárdai, mint atyái birtokokból reá eső leánynegyedi illetősége és anyai hozománya tárgyában nyilatkozatát.⁵

Az özvegy nemsokára Bedeghi Nyáry Pálhoz Lőrincz fiához ment férjhez⁶ s Thelegdy Pál megmaradt egyetlen árvájához *Annához* nagy

el thewleok az kewes Jozagothkath, hanem enkabb confirmallya ew fewlsege es otalmazza, tarthja megh benne ewketh, hogy az ew Peldajokkall egiebek ys az ew fewlsege hywsegeth keowethessek. Kyth En ys megh zolgalok kegyelmednek. In reliquo Eandem sp. ac mag. do. vestram feliciter valere exopto. Datum in arce nostra Etsed 9. die Aprilis anno Domini 1593. C. Steph. de Bathor m. p.»

¹ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 874. nr. 52. Magyar levél. Nyáry István is aláírta, hátán pedig T. Pál leánya *Anna* által írva ez áll: «Helyén hagyom én is becsüllettel. Anno 1626 die 6. Febr. Thelegdi Anna m. p.»

² Tabódy Munkács múltja és jelene 114. l. Itt előadatik, hogy 1818-ban a sírboltban cink koporsóban találtak rá a sírkő felirat szerint Thelegdy Pál csontvázára, mellette volt kardja is. A feliratról az elhalálzás éve gyanánt 1520-at állapították meg, a mi a fentiek szerint nyilvánvaló tévedés. A hátra hagyott gyermekek, mint egy 1602. évbéli oklevél mutatja: Zsigmond, Zsuzsa és Anna voltak.

³ Becsky cs. Itára. Genealogia Vardaiana Orsz. lt. N. R. A. fasc. 875. nr. 3.

⁴ Istvánffy, Liber. XXX.

⁵ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 1033. nr. 27.

⁶ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 13. nr. 5.

szeretettel voltak. Ugy az anya, valamint leánya Anna s a mostoha apa Nyáry Pál ez időben tértek át Kálvin felekezetére s nyomban le is foglalták a kis-várdai plebániákat s a templomot átadták a protestánsoknak.¹

1602-ben már királyi engedélyt kapott Anna birtokainak szabad kezelhetésére.²

Kedvelte Annát nagybátyja Báthory István országbíró, a protestáns főúr is, ki gyermektelen lévén, végrendeletében (1603-ban)³ leányági rokonnak s köztük: Várday Kata Nyári Pálnéknak s ennek leánya Telegdy Annának hagyván, a leányági javakat, Annának különösen arany, ezüst értékeket és drágaköveket hagyományozott 11,500 frt értékben, valamint még Abauj megyében Rozgon, Zinna és Györke falvakat, Zemplénben: Helmecket és Keresztúrt is, a birtokokat mégis azzal a feltétellel, hogy ha *Anna* gyermektelenül halna el, azok Báthory Gáborra, Báthory Annára és Báthory Erzsébetre (Nádasdy Ferenczné) lesznek átszállandók.

Édes anyja Várday Katalin, mint Nyáry Pálné, férjével együtt el is ismerik 1606-ban eme értékeknek átvételét.⁴ Bocskay István fejedelem azonban 1606-ban már Báthory Gábornak és Annának adományozta Helmecket és Keresztúrt. Az iktatásnál néhai Thelegdy Pálné Várday Kata, most Nyáry Pálné és Thelegdy Pál leánya Anna, ennek ellentmondottak.⁵

A kisvárdai uradalomból egy részt Melyth Péter megszerezvén, e beiktatásnak Anna 1611-ben ellentmondott.⁶

Anna azután Bedeghi Nyáry István gróf szabolcsi főispán és kir. főajtónálló mesternek — a ki Anna mostoha apjának, Nyáry Pálnak első feleségétől született fia, s így Nyáry Krisztinának Esterházy Miklósnénak is mostoha testvére volt — lett a felesége.

Anyja, Várday Katalin és mostoha apja Nyáry Pál a szentmiklósi uradalomra már előbb 8000 forint felülfizetést tévén, — sőt miként azt alább

Thelegdy Istvánnál látni fogjuk, Esterházy László szerint Várday Kata férjével 70,000 frtot fizetett ki érte, — maga Anna is férjével igyekeztek ez uradalmat maguknak biztosítani s mert ez uradalom sok oldalról a kapzsiság tárgya volt, úgy ő, mint férje 1628-ban protestálnak annak elidegenítése ellen s azon voltak, hogy abban megerősíttessenek.¹ Ugyanazon évben az országbíró előtt szerződésre léptek gróf Esterházy Miklóssal és neje Nyáry Krisztinával s ezeknek 28,000 forintot lefizetvén, Esterházy és neje átengedték nekik a *szentmiklósi kastélyt*, valamint Várday várát, Chizma, Buják és Cserép falvakat, a helmecki és rozgonyi kuriákat, Jank, Mada és Mogyorós allodiumokat, azzal a kikötéssel, hogy a nevezett javak Thelegdy Anna és férje halála után Esterházyra és nejeire, az ezeknek fizetett 28,000 frt visszatérítése *nélkül* visszazálljanak.² E szerződés szükségkép maga után vonta azt is, hogy a szerződő felek érdekei királyi megerősítésben is részesüljenek. Thelegdy Anna tehát férjével Nyáry Istvánnal, nemkülönben Nyáry nővére Nyáry Krisztina s ennek férje gróf Esterházy Miklós az uradalomra újabb 10,000 frt felülfizetést teljesítvén, Ferdinánd király T. Annának s férjének, valamint Nyáry Krisztinának és Esterházy Miklósnak e nagy uradalmat 1632-ben inscribálta.³

Esterházyt és nejét illetőleg ez annál is inkább helyén vala, mert miként egy 1667-ben hozott nádori ítélet feltünteti, ezek Szentmiklóstra már 70,000 tallért fizettek a kincstárnak.⁴ Ez a körülmény magyarázza meg, hogy miért volt a szentmiklósi kastély Esterházy birtokában, melyet mint fent említők, 1628-ban T. Annának visszabocsátott.

1633-ban Thelegdy Anna férjével Nyáry Istvánnal magát az uradalomba beiktattatta, azonban az iktatásnak Rákóczy György fejedelem György és Zsigmond fiával, valamint *Thelegdy Gáspár és fia István* (kiket később tárgyalandunk) ellentmondottak.⁵

¹ Ipolyi Arnold, Nyáry Krisztina. 9. l.

² Hethesi Pethe Márton kalocsai érsek és királyi helytartó oklevelében. Orsz. lt. N. R. A. fasc. 875. nr. 5.

³ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 57. nr. 7. és fasc. 696. nr. 20.

⁴ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 13. nr. 5.

⁵ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 800. nr. 15.

⁶ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 1. nr. 15. (Tom. 1. pag. 363.)

¹ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 16—24. (Tom. 2 pag. 464.)

² Orsz. lt. N. R. A. fasc. 499. nr. 17.

³ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 335. nr. 13., fasc. 344. nr. 10.

⁴ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 499. nr. 143.

⁵ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 624. nr. 15.; fasc. 875. nr. 39.

Anna és férje ennek daczára bent ültek a birtokban s részben bírta azt gróf Esterházy Miklós és nejével, a kit Anna 1634-ben saját levele által arról biztosított, hogy egymásközt kötött szerződésüknek megfelelőleg halála után Esterházyra száll át a birtoklás.¹

Még 1628-ban — nyilván mikor Esterházy és nejének a 28,000 frtot le kelle fizetniök — Anna és férje egész *Agyagos* falujokat s tartozékait Felső-rutkai Ruttkay Ferencznek s nejének Berzeviczy Veronikának a leleszi konvent előtt 1110 aranyért és 1220 tallérért zálogba vetették.²

Két évvel utóbb, 1630 június 7-én meghalt édes anyja is, özv. Nyáry Pálné Várday Kata s eltemettetett július 30-án Várdán.

Anna azután még férjével Nyáry Istvánnal együtt bevallja Esterházy Miklósnak Pápát, Gesztet, Ozorát, Tokajt s egyéb birtokrészeket is.³

1635 október 17-én halt meg, Nyárytól egy Ferencz nevű fia születvén. Eltemettetett a kisvárdai templomba. Vörös márvány sírkövén címere maig látható.⁴

A címeralak e címerben ragadozó madár (sólyom), mely egy másik sziklán álló madarat (récze) csőrével s karmaival támad. Sisakdísz: növekvő kettős farkú koronás oroszán, emelt jobbában leveles koronát, előre nyújtott baljában mérleget tart.

E mérleg nyilván a Thelegdy István sírkövén⁵ a sisak és sisakdísz helyére helyezett, szent-Mihály arkangyal kezében tartott mérlegnek felel meg s kegyeletből a kincstartó iránt vétetett fel a címerbe.

Egyébként Thelegdy Anna eltérő címereket használt. 1624-ben p. o. az oroszán egyfarkú és nem koronás, a koronát jobb első karmában tartja. 1631-ben pedig pecsétjén az oroszán kettős farkú s a koronát mindkét első karmában tartja, míg a pajzsalak mindig ugyanaz maradt.⁶

* * *

Visszatérve Mihálynak többi gyermekére s ezek között az ágát legtovább fentartott Jánost

¹ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 500. nr. 4. és 8.

² Orsz. lt. N. R. A. fasc. 1102. nr. 48.

³ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 500. nr. 15.

⁴ Nagy Iván, id. m. XI. k. 143. l.

⁵ Közölve rajzban, Turul VII. évf. 34. l.

⁶ V. ö. Turul VII. évf. 35—36. l.

legutoljára érintve, a két leányról, Kata és Borbáláról kell most már egyet-mást felemlítenünk.

Kata, miként fentebb előadtuk, 1589-ben már Kisvárdai Zokoly Miklósné, visszabocsátja testvérei nevében is a Csáky Pál féle ékszereket s még 1595-ben is mint Zokolyné említették.¹

Borbála az említett 1589-iki ékszerátadásnál még mint hajadon szerepel, 1590 táján azonban férjhez ment Eszeni Chapy Kristófhhoz, férje azonban néhány év múlva Zsuzsánna leányuk hátrahagyásával — a kit utóbb Lónyai Kendy István vett feleségül — elhalván, az özvegy Borbála 1596—97 körül Felső-vadászi Rákóczy (II.) Zsigmond báró, Heves és Borsod megyék főispánjának neje lón, a ki utóbb 1605-től Erdély kormányzója, majd 1607 február 8-tól 1608 márczius 6-ig fejedelme volt.

Minthogy első férjétől Chapy Kristóftól fiú gyermeke nem maradt, ennek összes javai a kincstárra visszazállottak. Borbála asszony tehát férjével Rákóczyval s leányával Chapy Zsuzsával közösen, megvették a kincstartótól 21,454 m. forintért eme javakat, miről a szepesi kamara 1600. évi ápril 14-én bizonyítványt is adott.²

Telegd várát és tartozékait ez időtájt nopsiczí Warkucz György bírta, a ki mert nagyanyja Thelegdy Miklós leánya: Katalin volt, jogczímmel bírt ahhoz s egyébként is Thelegdy Balázs leányával Erzsébettel, Komornik Jánosnéval is ez érdemben már 1603-ban kiegyezvén — ettől úgy a telegdi illetőségét, valamint asszonyvásári részbirtokát is megvette, illetve már előbb az asszonyvásári jószágot Telegddel elcserélte volt — másrészt pedig Szerdahelyi Imreffy Jánosnak, vérrokonának is, ki egyideig szintén Thelegdy jogon bírta e javakat, több ezer forintot fizetve e várra, Imreffy elhaltával Báthory Gábortól 1608-ban azt adományba kapta.³

Rákóczyné Telegdet a maga és leánya Chapy Zsuzsánna részére visszazerezni törekedett és Warkucz Györggyel e részben meg is egyezett. Warkucz e a fejedelem előtt 1608. évi január 8-án kötelező vallást tett maga és Nyáry Borbálától született Margit leánya nevében is,

¹ Nagy Iván, id. m. X. k. 787. l.

² Orsz. lt. N. R. A. fasc. 1. nr. 28.; fasc. 25. nr. 8.

³ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 957. nr. 49. p. 11., 12. és 15. és fasc. 957. nr. 44. p. 15.

hogy kész visszabocsátani a telegdi jószágot: ha a fejedelemlémet letesz neki 6000 frtot, kárpótlásául ama 12,000 frtnak, melyet Warkucz még a római császár és király ő felségének is fizetett Telegdért s ekkor, ha neki se fia, se leánya nem maradna, az egész telegdi vár s tartozékai, úgy a mint azokat néhai Thelegdy Miklós bírta, szálljon minden más fizetés nélkül Thelegdy Borbálára s leányára Chapy Zsuzsánna asszonyra s maradékira.¹

Rákóczy nagy szeretettel viseltetett hitvese Borbála asszony iránt, már 1605-ben kelt végrendeletét is egyenesen neje érdekében írta. Elmondja ebben, hogy «míg az Úristen az én gyermekeimet tartja, élteti az ő maradványokat: tisztartóimnak, porkolábjaimnak hagyjuk és ugyan lelkőkre is kényszerítjük, az én atyámfiahoz, Thelegdy Borbála asszonyhoz hívek, igazak legyenek, mint tulajdon gyermekeimhez, valahol szereti élni, lakhasson akármelyik váramban.» Ha pedig valaki a rokonok közül megmerné támadni «lelkek idvességek alatt egyebet is az tisztartók ne merjenek cselekedni az én irásomnál».²

Az özvegy leányával Chapy Zsuzsannával s három mostoha fiával Makoviczára költözött.³ De nemsokára feszült viszony állt be az özvegy s a Rákóczy fiúk közt. El is költözék Makoviczáról Parnóra, Chapy birtokra s követelte köteles részének kiadását, mi ugyan megtörtént, de sok követeléseit s tulajdon ékszereinek kiadását Rákóczy György megtagadta. A nádorhoz folyamodik ez ellen Bora asszony, azt írván ennek: «mindenütt való javakból úgy kirekesztettek az jó fiaim, hogy sehon egy jobbágygal is nem bírok és teljességgel mindentől megfosztatván vagyok.» Ez nem használt. De sőt II. Mátyás királynak 1613 április 23-án kelt ama rendeletének, hogy özvegy Rákóczy Zsigmondné jószágában, különösen a sárosiban ne enged-

jék megháborítani, sem volt kellő foganatja. E helyett a Rákóczy fiúk a Sároson lévő ékszereket s más ingóságokat két terhes szekérral elszállították, mi által mostoha anyjuknak 6000 forintnyi kárt okoztak. E miatt törvénybe is idéztette az özvegy a mostoha fiait. Ötezer forintban egyezség jött aztán létre köztük.⁴

Borbála asszony erre csakhamar másodsor is megözvegyült. Rákóczy Zsigmond ugyanis, ki még azon évi március 3-án leköszönt a fejedelemségről, december 6-án meghalt.

Rákóczytól gyermekei nem maradtak. Együttesen perli őt mostoha fiaival Rákóczy György, Zsigmond és Pállal együtt Nitray Ferencz, a miatt, hogy tarczali házát és szöllejét elfoglalták.⁵

Ezenközben mind csak arra törekedett Borbála úrasszony, hogy javai, melyek szép számmal voltak, a világért se szálljanak át a Thelegdy nemzetségre, hanem egyetlen leányára, a ki 1610-ben a kivégzett Kendy Sándor fiához, Kendy István kancellárhoz ment nőül⁶ s így ennek révén a Kendyek öröködjének azokban.

II. Mátyás király 1610. évi november 5-én kelt oklevelével *meg is erősíti* özv. Rákóczy Zsigmondné Thelegdy Borbálának végrendeletét, melyben összes birtokait s köztük zemplén megyei Bessenyő, Parnó, Boszita, Komlós és *Sztankóc* községbeli javait első férjétől Chapy Kristóftól származott Zsuzsánna leányára hagyja.⁴

A lelési konvent 1611-ben be is iktatja úgy őt, valamint leányát Lónyai Kendy Istvánnét, Eszen falu és kastélyba (Szabolcs m.), valamint a fentemlített Zemplén megyei birtokokba.⁵

1616 február 2-án újabban végrendelezék. Vagyonát — mert leánya már előbb elhalt — unokájának Kendy Sándornak testálta, kit a császár kegyelmébe is ajánl; a jezsuitáknak is több ingatlant hagyományoz s unokája Kendy Sándor holtá után ezeknek még 500 frtot is rendel ki-fizettetni.⁶

¹ Gr. Károlyi oklár. IV. k. XXII. art. A feltétel be nem következett, mert Warkucz *Margit* férjhez ment utóbb Lónyay Zsigmondhoz s gyermekei is lettek s egyik leánya Margit neje lőn az utolsó Thelegdynek: *Istvánna* s így Telegd vára nem ment át a Csapyakra, illetve a Kendyekre.

² Orsz. lt. N. R. A. fasc. 219. nr. 14. V. ö. Szilágyi Sándor, I. Rákóczy György 18. l.

³ U. ott, 22. l.

⁴ U. o. 31., 32., 33., 36. ll. És Orsz. lt. N. R. A. fasc. 1037. nr. 32.

⁵ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 904. nr. 41.

⁶ Szilágyi Sándor, id. m. 25. l.

⁴ Orsz. lt. Liber Regius, VI. k. 232—236. ll.

⁵ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 1049. nr. 16.

⁶ Rupp, Magyarország. helyrajzi tört. II. k. 402. l. És Orsz. lt. N. R. A. fasc. 769. nr. 40.

Nem sokkal utóbb, márczius 21-ike előtt halt meg, mert végrendeletét e napon bontották fel.¹

Mihály úr gyermekei közül *János* tartotta fel a Thelegdyek fényes ágazatát legtovább. Róla, ki 1596-ban hősi halált szenvedett a csatatéren, már elmondottunk testvérével Pállal együttesen egy-két rövid adatot. Ő is Beregben lakott, a szentmiklósi uradalomban s e megyében is igyekezett birtokait szaporítani; a Komlóssyaktól a benedikei és kálniki birtokokat szerezte meg.²

Neje volt Lapispataki Seghnyey Anna, kitől négy gyermeke maradt: Ferencz, Zsófia, Erzsébet és Gáspár.³

Ferencz Brebiri Melith István leányát, Dórát vette házastársul.⁴

1604-ben a zétényi uradalmat és kastélyt Imreffy Jánosnak zálogba vetette 2000 ar. forintban.⁵

A szentmiklósi uradalomba ő is befektetéseket tévén, annak összegét felszámítja, valamint Várday Katát, mint Nyáry Pálnét s leányát Telegdy Annát Szentmiklós felől admoneálta.⁶

1608-ban neje Dóra ellen tiltakozik ennek testvére *Gáspár* a zétényi uradalom és kastély elidegenítése miatt.⁷

S valóban 1608-ban már csak a «néhai» nemes Thelegdy Ferencz gyermekeinek: Ferencznek, Katának és Krisztinának életkorát vizsgálta meg a leleszi konvent; hasonlóképen 1610-ben is a Kis Ferenczét.⁸ Ez ág ezzel kihalt. Ferencz egyik leánytestvére, Zsófia, 1631-ben mint Kovacsóczy István neje fordul elő.⁹

Jánosnak második fia *Gáspár* már 1609-ben nejével Surányi Zsuzsánnával (apja Surányi alias Chernavodai Gábor, anyja Lokácsi Prépostváry alias Chawraghi Bálint leánya: Borbála) Rudolf

királytól Ugocsa és Bereg megyében több falut kapott adományban.¹

Esterházy Miklós és neje Desewffy Orsolyának Munkács várába történt beiktatásánál ő is jelen volt.²

Még 1633-ban is s pedig már fiával *Istvánnal* együtt protestál Nyáry István és neje Thelegdy Annának a szentmiklósi uradalomba történt beiktatása ellen.³

Nagy Iván történetírónk szerint — Wagner nyomán — neje Bedeghi Nyáry Zsuzsánna volt.⁴

Egyetlen fia *István* nyilván Surányi Zsuzsánától született, mert mint alább Istvánnál látni fogjuk, ez a Surányi és Prépostváry jogon sok birtokot örököl.

Prépostváry Zsigmond gróf Csáky László és nejétől Batthyáni Magdolnától nagy birtoktesteket bírt zálogban; e birtokokra nézve, ú. m. Adorján vára, Margita városa, Seyfer, Ujfalu, Berke, Sertervölgye, Kővággh, Almás, Nagyfegyvernek falvak, Bozlik, Tótfalu, Kisfegyvernek, Alsó-Gyierek, Mezőfalva, Liky stb. birtokrészek iránt Prépostváry a leleszi konvent előtt 1643-ban vallást tett, hogy e javakat Thelegdy Istvánnak, nagyságos Thelegdy Gáspár fiának, ki ő neki közel vérrokona (frater generationalis), azzal a feltétellel engedi át, hogy halála után azok Thelegdyre szálljanak.⁵

Viszont Prépostváry is a Thelegdy István kezéinél levő Béltek várát és falut, Sándorfalva, Szakasz, Szamos, Bús, Pete, Rente, Középső- és Felső-Homoród, Gyöngyi, Eszeró és Dobra szatmármegyei részirtokokat megszerezni igyekezett, azokra 43,077 frtot, majd ismét 12000 frtot fizetvén. III. Ferdinánd királytól Prépostváry és Thelegdy megerősítést és illetve engedélyt nyertek 1644. évi január 10-én, mely szerint Thelegdy

¹ Szilágyi S., id. m. 37. l.

² Turul, XIII. évf. 84. l.

³ Nagy Iván, id. m. XI. k. 143. l.; Hevenessy gyűjt., XXVIII. k. és Barna Mihály geneal. gyűjt. a M. Nemz. Múzeumban. El. Tárkányi 212. l.

⁴ Ugyanott. Mss. Kazinczy ad annum 1588.

⁵ Becsky cs. lt. Lelesz Prot. 40. f. 118.

⁶ Orsz. lt. N. R. A. Ind. Tom. 26. fol. 154., fasc. 875. nr. 3.

⁷ Becsky cs. lt. Lelesz Prot. 50. fol. 56.

⁸ U. ott, Prot. 50. fol. 56. és Prot. 52. fol. 22.

⁹ U. ott, Act. nr. 23.

Turul. 1895. IV.

¹ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 305. nr. 10. Ugyancsak Gáspár s neje Surányi Zsuzsáról 1610-ből Barna Mihály geneal. gyűjt. El. Anarchy 236. 1611-ből. Orsz. lt. N. R. A. Ind. Tom. 1. pag. 440.

² Tabódy, Munkács multja s jelene 161. l.

³ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 624. nr. 15.; fasc. 875. nr. 39.

⁴ Nagy Iván, id. m. XI. k. 141. l., a hol Surányi Zsuzsánna nincs felemlítve. Nyáry Zsuzsánára nézve, hogy ez T. Gáspár neje volt volna, okleveles adatot nem találtam. Kiss Bálint is. Az Arpádok királyi vére cz. művében *B. E.* táblán Nyáry Zsuzsát írja T. Gáspár nejeként, nyilván Nagy Iván nyomán.

⁵ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 712 nr. 34.

István e javakat egész életén át birhassa s azután Prépostváry vagy örökösei birják.¹

Atyja halála után gondja volt rá, hogy magát a szentmiklósi uradalomban is megerősíttesse, e végből a leleszi konventhez fordul, hogy adja ki neki a szentmiklósi és zétényi uradalmakra vonatkozóan levéltárában levő királyi inscriptiókat és iktatási bizonylatokat; a leleszi konvent 1646-ban e kérelemhez képest kiadja neki Miksa király 1579. évi oklevelét s a Thelegdy Mihály iktatását igazoló okiratot.²

Ez időtájt vette magának feleségül Lónyay Zsigmondnak, Bereg megye főispánjának és Warucs Margitnak leányát, Margitot.³

A szentmiklósi uradalom tekintetében több oldalról érvényesített igények megvizsgálására a király kiküldte a kassai kamara tanácsából a biztosokat. Thelegdy István 30,000 frtot, az Esterházy család pedig 18000 frt felülfizetést ígervén meg, e részben a biztosok jelentésüket 1650-ben megtették. Ehhez képest még abban az évben⁴ III. Ferdinánd király megerősítvén Thelegdyt a szentmiklósi uradalomban, beiktatását elrendeli s ez foganosított is.⁵

A kamara egyidejűleg a 48,000 frtból Thelegdyre eső s lefizetett 30,000 frtra nézve a nyugtát is kiállította.⁶

Kitűnik egyébként a királyi harminczadosoknak 1650-ben a kamarához tett jelentéséből az is, hogy már ez időben amaz uradalmat Lónyay Zsigmond, Thelegdy apósa is törekedett megszerezni.⁷

István 1650-ben a m. udv. kancellaria által örökségi igénye indokából átíratva Rudolf királynak a Surányi és Prépostváry család részére több Bereg és Ugocsa megyei birtok, ú. m. Surány, Halmi, Karod, Choroda stb. felől tett nova donatióját.⁸

Rákóczy György fejedelem hitvesének, Báthory Zsófiának 1651 május 6-án adta el váradi káptalan előtt bélteki vára mellett fekvő Györgyi

nevű faluját, a mely jogi ténynél őt Kisunyomi Kún János tisztartója és meghatalmazottja képviselte.¹

A hatalmas törzs főágának utolsó hajtása ekkor már kihalóban vala, beteg testtel csak húzta még életét, egyébként már 1694-ben elkészíté végrendeletét, hogy minden eshetőség készen találja s javait feleségének Lónyay Margitnak hagyta, Prépostváry Zsigmondnak is több birtokot testálván.²

Élete utolsó szakában már minden oldalról megmozdult az érdekeltek hosszú sora. Soknak volt jogos vagy kevésbé jogos igénye e nagy nemzetség ősi javai iránt. Ezeket itt nem is tárgyaljuk, nem tartozván ez immár tárgyunk keretébe. Mindazáltal egy érdekes genealogiai táblázat közölhetése okából felemlítendőnek tartom, hogy gróf Esterházy László is, Miklós fia maga és fivérei nevében a felségtől magának kérte adományoztatni a szentmiklósi javakat sajátkezü kérvényében, kijelentvén, hogy hajlandó a Thelegdy családdal egyezkedni s nekik még 15,000 frtot fizetni; ehhez maga készíté el Thelegdy István leszármazási tábláját is.³

István, az utolsó Thelegdy 1653-ban halt meg. Szeretett hitvese Lónyay Margit azon évi szeptember 23-án már mint «az néhai tekintetes és nagyságos Thelegdy István úr megh maradt Eözvegye» írja magát alá.⁴

Vele kihalt a Csanád nemzetség *Belenyk főágának Kélemenős-vonala: a Thelegdyek fényes nemzetsége*, a melynek — Bunyitay szavaival élve — jellemvonása: «az erősen vallásos érzület». Vagyonuk legjavát, de nemzetségük virá-

¹ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 835. nr. 46.

² Orsz. lt. N. R. A. fasc. 835. nr. 45.

³ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 363 nr. 38. László gróf már 1652-ben elesett a vezekényi csatában; e kézirat tehát 1650 körül készült. A mellékelt táblázat a következő:

Michael Telegdy	Paulum qui ex Catharina Varday quæ ex Paulo Niarý posteriori marito	} Annam consortem Stephani Niarý deficientis filii Pauli Niarý ex Susanna Török.	} Ladislaum
Johannem	} Franciscum qui defecit Gasparem qui	} Stephanum possessorem modernum	

⁴ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 868. nr. 76. és 78.

¹ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 835 nr. 44.

² Orsz. lt. N. R. A. fasc. 873. nr. 3.

³ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 868. nr. 78.

⁴ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 335. nr. 20.

⁵ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 824. nr. 12., 13., 14.

⁶ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 335. nr. 22.

⁷ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 335. nr. 27.

⁸ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 305. nr. 9., 10.

gait, gyermekeiket is áldozatul hozták Istennek; de lerótták kötelességüket a haza oltárán is!

* * *

A Csanád nembeli Thelegdyek közül még éltek többen is, kiket a kapcsolat ismeretének hiányából a családfán elhelyezni nem tudtunk.

Így 1494-ben Thelegdy Imre, 1507-ben Thelegdy János leánya Fruzsina, Werebélyi Györgyné, 1561-ben Thelegdy Gábor és Máté. 1592-ben Thelegdy Mihály, néhai István fia és *Imre* unokája, 1583—1600-ban Thelegdy Balázs és leánya Erzsébet Komornik Jánosné, 1577—1585-ben Thelegdy András.

* * *

Végezetül pedig el nem mellőzhetem, hogy meg ne emlékezzem két illustis férfiről, a ki a *Telegdy* nevet viselte. Ezek Telegdy Miklós pécsi püspök és Telegdy János kalocsai érsek.

Mindkét főpapot történetíróink és genealogusaink a *Csanád nembeli Thelegdyek családjához sorozták*, habár a genealogiai táblázatokon elhelyezni nem is tudták.

Miklós 1535-ben Telegden született, apja Márton, Thelegdy István kincstartó fiának, Thelegdy Miklósnak *jobbágya* volt. Valószínűleg tanult ember lévén, talán iskolamesterkedett s innét magát «litteratus»-nak írta is. Thelegdy (VII.) Miklós úgy látszik kedvelte őt s a jobbágy-ságból fölszabadította. Adott neki adományban házat, földet, rétet. A földesúr Thelegdy Miklós kedvelhette Márton jobbágyának kis fiát: Miklóst is, ki az ő nevét kapta a keresztségben; erre lehetnek neki különböző okai. Tény, hogy az öreg földesúr halálával annak árvái a telegdi plébános Ilosvai tótorsága alá kerültek, a ki nemcsak az úrfiakra gondolt, hanem a kis jobbágyfiút is gondjai alá vette. Elküldte őt a krakói egyetemre, hol már 22 éves korában elnyerte a baccalaureatusi fokot. Ilosvai időközben esztergomi Nagyréposttá lőn s nagyszombatban lakott. Miklóst is ide hozatta. Pappá nevelte, 1558-ban felszenteltette. Miklós aztán a nagyszombati iskola tanítója lett; 1561-ben már esztergomi kanonok és iskola-igazgató; 1564-től pedig 16 éven keresztül nagyszombati hitszónok (concionator) volt.

Miklós apja Márton 1567-ben elhagyta Te-

legdet, eladta ottani házát, földjét s elköltözék fiához, Miklóshoz, Nagyszombatba. Az eladásról 1567 június 30-án felvett oklevélben Márton jobbágy említést tesz fiáról is illetéknépen:

«Ego Martinus Literatus de Telegd jobagio Domini Nicolai de Thelegd . . . quum mihi fuisset animus videndi filios meos *Nicolaum* presbyterum, *concionatorem Tyrnaviensem*, ac *Georgium* . . .»¹

Miklós már 1572-ben esztergomi nagyrépost, 1573-ban Verancsics érsek helyettese teljes joghatósággal s ez időtől fogva, 13 éven keresztül, az esztergomi érsekség administratora.

Rudolf király őt, kiváló érdemei hangsúlyozása mellett, 1579 február 6-án kinevezte pécsi püspökké.² Ugyanaz évben meg kir. consiliarussá,³ valamint az esztergomi érsek vicariusává, egy főegyházi kanonoki stallummal s a kápolna és oltár rectoratusát megillető jövedelmekkel.⁴

1583-ban a király még a saághi prépostságot is neki adományozta.⁵

Egyike volt a katolikus vallás legbuzgóbb terjesztőinek s a protestantizmus legerélyesebb támadóinak szóban úgy mint írásban.

1571-ben kiadta az első magyar naptárt. 1577-ben megvette és Nagy-Szombatban felállította a bécsi jezsuitáknak használaton kívül álló nyomdáját 1000 frtéért. Rudolf király 1584. évi augusztus 14-én megengedi Thelegdinek, hogy a Nagy-Szombatban levő saját házában felállított nyomdájában egészen életén át könyveket s nyomtatványokat adhasson ki, megjegyzi azonban a király, hogy olyanokat ne nyomtasson s ne adjon ki, melyek a katolikus vallás és az ország bevett szokásai ellen volnának.⁶

E nyomdában rövid idő alatt 18 művet adott ki. Kiadta Mossóczy nyitrai püspökkel együtt Magyarország 1579-ig hozott összes országgyűlési végzései és törvényei tárgymutatóját. Az indexet egészen maga Telegdy készítette. Az országgyűlésen is erős tevékenységet fejtett ki.

¹ Ifj. Bölöni Sándor levéltárából közölte Bunyitay Vincze, Uj Magyar Sion, 1886. évf. 81—86. II. és Kath. Szemle, 1895. évf. 610. l.

² Orsz. lt. Liber Regius, IV. k. 131. l.

³ U. ott. Liber Regius, IV. k. 187. l.

⁴ Orsz. lt. Liber Regius, IV. k. 133. l.

⁵ U. ott, 367. l.

⁶ U. ott, 397. l.

1586. évi ápril 20-án betegségében végrendekezvén, kijelenti ebben: hogy a nagyszombati Szent-Miklós egyházában a Mária-oltár elé kíván eltemettetni. A vörös márványlapra jöjjön címere és ez a felirat: «Nicolaus Telegdinus Eppus Quinqueecclesiensis vivens hunc sepulturæ locum sibi elegit. Cleri populique Catholici orationibus recommendatus» és hozzá teszi még, hogy «egyebet semmit» rá ne írjanak. Márton nevű unokatestvérének (sobrino meo) is hagyományoz értékeket.

Fitestvére, néhai Telegdi György gyermekeit, Jánost és Erzsébetet teszi általános örökösévé összes ingó s ingatlan vagyonában. Végrendeleti végrehajtói egyikéül Telegdi László esztergomi kanonok van megnevezve.¹

Meghalt 1586. évi ápril 22-én. Eltemettetett óhajtasához képest Nagy-Szombatban, a Szent-Miklós egyházában.

Érdekes kétségkívül az, hogy Miklós püspök — a jobbágy fiú — gyűrűs pecsétjén olyan címert használ, mely a Thelegdy ős nemzetség címeralakját is felöleli.

Így 1569 márczius 28-án kelt sajátkezű iratán, melyben mint lector eccl. Strigoniensis azt ismeri el, hogy a nagyszombati papnövelde részére 50 frtot vett át, gyűrűs pecsétjében a következő címert használja: hasított pajzs, jobbfelől a német lovagrendéhez hasonló kereszt, melynek felső része lombszerűen szétterjed; balfelől a pajzs két részre van osztva, a felső mezőből átér az alsóba egy kiterjesztett szárnyú (röpülő) sólyom s lecsap az alsó mezőben lebegő réczére. Sisak és sisakoromdísz nincsenek rajta.

Az 1579 december 16-án mint vál. pécsi püspök és consiliarius által kiállított ama nyugtáján, melyben a nyolczados törvényszéknél kijáró diurnumai fejében november 21-től december 16-ig (in singulam diem duos florenos hung. computando), összesen 52 frtnak felvételét ismeri el, gyűrűs pecsétjén a fentebb leírt címert, sisak s oromdíszként püspöki süveg födi s balról a pásztorbot tűnik elő. Fölül N. T., alól pedig E. Q. betűk láthatók.²

¹ Orsz. lt. Doc. Eccl. Eppatus Quinqueecl. fasc. 18. nr. 6.

² M. Nemz. Muzeum fol. lat. 2418.

1581 nov. 1-én kelt nyugtatványán, mely szerint Ócskay Ferencz nagyszombati harminczadostól azon évi júniustól járó consiliariusi fizetése fejében 200 frtot felvett; valamint 1583 szeptember 16-án 400 frtról, 1584 november 25-én 100 frtról kiállított való nyugtáin mindenben hasonló címerű gyűrűs pecsétek vannak.¹

Thelegdy János kalocsai érsek, miként azt a Miklós pécsi püspök fentebb érintett s magának János érseknek (akkor nyitrai püspöknek) alább érintendő végrendeleteik kétségtelenül feltüntetik, Miklós pécsi püspök György testvérének fia s így Miklós püspöknek unokaöccse volt.

János, György fia, született 1572 körül, 1594-ben már esztergomi kanonok, majd prépost, 1609-ben boszniai püspök.² Már 1592-ben kis latin munkát írt és nyomtatott ki az ős hún-magyar írásról.

1615-ben váradi püspök, 1619-től nyitrai püspök, majd 1647 február 13-án bekövetkezett haláláig kalocsai és bácsi érsek s egyszersmind a nyitrai püspökség administratora volt.³

Mint nyitrai püspök, 1620-ban sokáig hősieen védte Nyitra várát Bethlen hadai ellen s végtére csak az őrség teljes kiéheztetése után adta fel a várat. Ez alkalomból végrendeletet is írt 1620. évi augusztus 31-iki kelettel, mint mondja: életének 48-ik évében. Ebben óhajta, hogy ha lehetséges lészen, vigyék testét rokona Telegdi Miklós pécsi püspök teste mellé Nagy-Szombatba, a Szent-Miklós egyházába. Testvérének Telegdi Erzsébetnek (Miklós pécsi püspök végrendeletéből jöttük, hogy ez György fivérének János és Erzsébet nevű gyermekeiről beszél) hagyja nagyszombati házat, a mely neki jutott osztályrészben; azután unokaöccseinek, Telegdi István és Györgynek — Márton fiainak — akkor még gyermekeknek is hagy ingó és ingatlan javakat. Aláírja magát mint nyitrai püspök s e megye örökös főispánja s ő felsége consiliarius.⁴

Mint váradi püspök, 1615-ben Jászórol megszerezte a váradi egyház statutumait; mint nyitrai püspök pedig nemes ifjakat nevelt papi pályára;

¹ U. ott, fol. lat. 1529. és 1739.

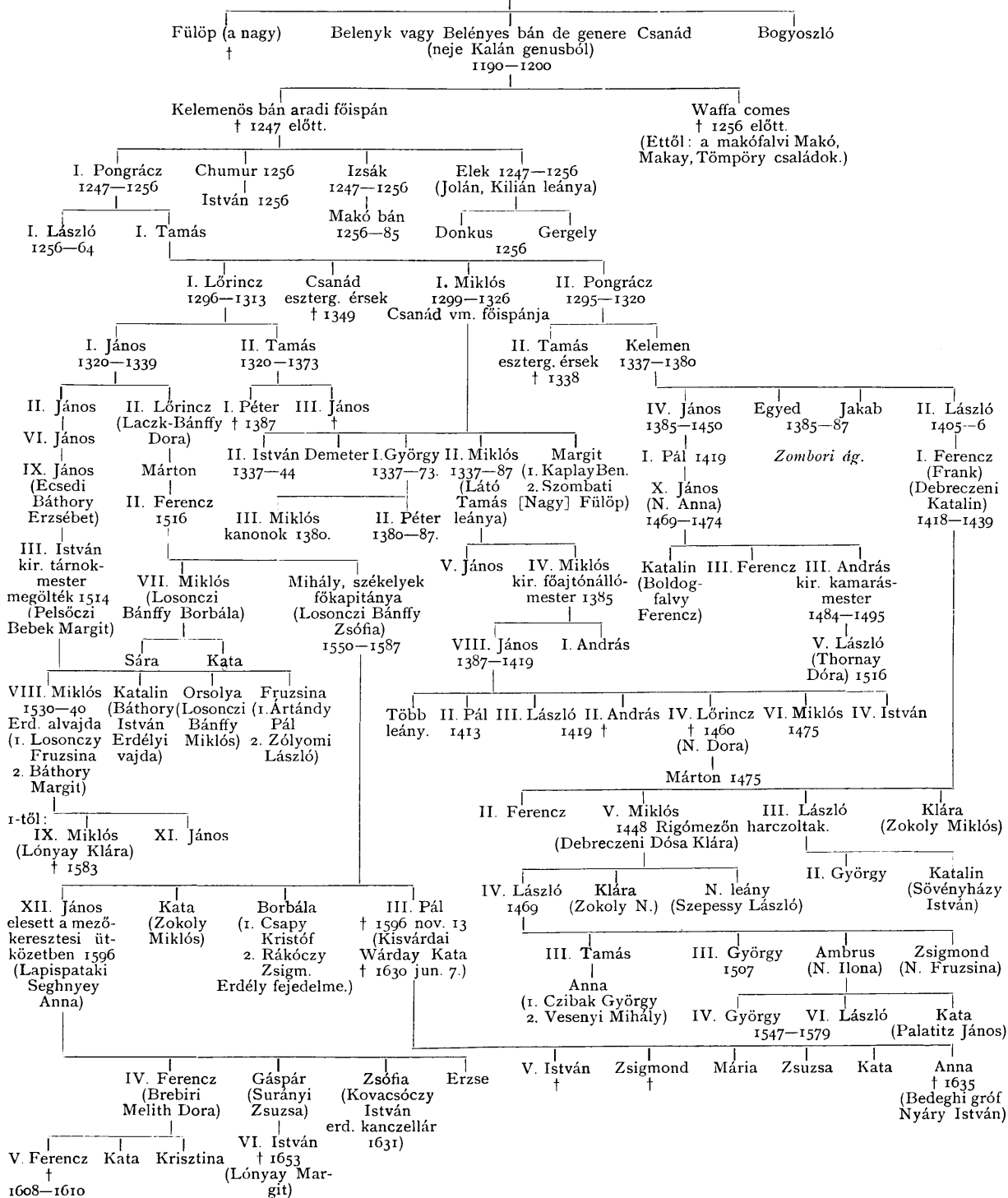
² Rajcsányi-féle geneal. gyűjt. a budapesti egyet. könyvtárban.

³ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 901. nr. 7., 9., 10., 11., 15. Doc. Eccl. fasc. 15. nr. 17., 19.; fasc. 47. nr. 6. Magyar Tört. Tár, VI. k. 95. l.

⁴ Gr. Károlyi cs. okltára. IV. k. 86. okl. fasc. A. nr. 31.

Csanád vezér (Doboka fia) 1002—1030
(neje: Ahtony özvegye)

H é z a g

a nagyszombati papnöveldeben hat növendékre alapítványt tett, székesegyházát megújította, nagyobbította s drága egyházi edényekkel gazdagította; káptalanát egy malommal s városi területtel ajándékozta meg; 1630-ban püspöki székhelyén a Szent-Ferencz-rendnek kolostort emelt s azt 5000 frtnyi alapítvánnyal is ellátta.¹

Mint kalocsai érsek kinyomatta s kiadta 1638-ban néhai Telegdi Miklós pécsi püspöknek: «Az Evangeliumnak, melyeket stb.» című jeles művét.² 1637-ben nagyszombati házát, két kertjét a jezsuitáknál lévő nemesi convictorok részére királyi engedéllyel örökbe bevallatta.³

* * *

Telegdi Miklós püspök útján, testvére György által egy új nemes Telegdy család alapított. Miklós püspök fivérének Györgynek Rudolf királytól nemesi adományt eszközölt ki. A király 1579-ben január 30-án Pozsony megyei Szerdahelyen egy nemesi kuriát s házat adományoz Telegdi Györgynek s mindkét nemű utódjainak, felmentvén őt minden szolgálmányok terhe alól is. A szerdahelyi kuriába az iktatás is szabályszerűen megtörtént.⁴

Györgynek nem csak János és Erzsébet, kik a pécsi püspök végrendeletében szerepelnek, hanem még László és Borbála nevű gyermekei is voltak, miként ez Báthory István országbírónak 1591. évi tanúsvétele bizonyítja, mely szerint Salmis Gyula gróf s leánya Anna, Lichtenstein János báró neje, néhai Telegdi Miklós pécsi püspök javait megszerezni óhajtván, pert indítottak, Miklós pécsi püspök testvére Györgynek: László és Borbála nevű gyermekei ellen.⁵

¹ Fraknói, Pázmány Péter. 201. l.

² Szabó Károly, Régi Magyar Könyvtár, I. k. 577 sz.

³ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 365. nr. 51.

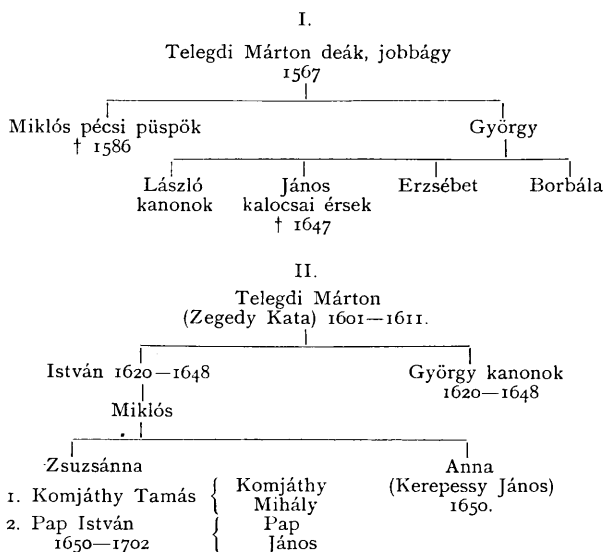
⁴ Orsz. lt. Liber Regius IV. k. 129. l.; Doc. Eccl. fasc. 5. nr. 90.

⁵ Orsz. lt. N. R. A. fasc. 416. nr. 11.

Az érintett mindkét végrendeletben előforduló «Martinus sobrinus»-nak, Zegedy Katától¹ született István és György fiai közül az utóbbi volt alkalmasint 1637-ben kanonok, majd prépost Esztergomban s győri kanonoki stallumot is viselt, majd szegzárdi apát lett, míg végre lemondott papi méltóságáról és Egerbe vonult vissza, hol 1648-ban meghalt.²

A XVII. században többször előforduló Telegdy Miklós s ennek gyermekei: Zsuzsánna, kinek első férje: Komjáthy Tamás, (ettől gyermeke Komjáthy Mihály,) második férje pedig Pap István volt, (ettől gyermeke Pap János;) továbbá Anna, Kerepessy János felesége nyilván a Márton fia István leszármazottjai voltak.³

Ez új Telegdi családról a következő családfák állíthatók fel:

MAKAY DEZSŐ.

¹ Jászói konvent. Prot. O. nr. 43.

² Mem. Basilicæ Strig. A. 1850. consecr. p. 153. és Pozsonyi kápt. caps. 30. fasc. 11. nr. 15.

³ Jászói konv. Prot. R. nr. 28.; Prot. R. nr. 298., 299.; Prot. S. nr. 55., 353.; Prot. Y. nr. 127.

V E G Y E S.

Magyarországi három címerlevél II. Rákóczi Ferencztől.

A *Turul* 1895-iki évfolyama 2-ik füzetében értekeztem a II. Rákóczi Ferencztől, mint erdélyi fejedelemtől kiadott nemeslevelekről. A bevezetésben (49. l.) egyebek közt azt írák, hogy ő, mint *magyarországi vezérlő-fejedelem* (dux), nemesi rangra senkit sem emelt, még az ónodi abrenunciatio után sem. Ezen állítást szó szerint fenttarthatom ugyan, hogy t. i. Rákóczi ezt *maga* nem tette; hanem a szécsényi szervező országgyűlés a megalakult Confoederatio által melléje rendelt *kormánytanácscsal egyetemben, közös egyetértéssel s a záradékban a jelenvolt senatorok neveinek felsorolása mellett*: az ausztriai ház uralmától való elszakadás kinyilatkoztatása utáni időkbén *igenis, adott ki* — mindazáltal csak nagyon csekélyszámú — *armalist*, mint azóta tett e tárgyú kutatásainkból meggyőződést szereztünk.

A mint ugyanis a maros-vásárhelyi ünnepélyes trónbeiktatás és eskütétel után a címereslevelek osztogatását mint Erdély fejedelme elkezdé: az ónodi abrenunciatio megtörténtével Magyarország is független államnak declarálván magát, itteni hívei oly sűrűen ostromolták őt, mint a szövethozott rendek fejét, vezérlő-fejedelmét, armalisok kibocsátásáért, hogy Rákóczi, ha talán nem is annyira magok a sollicitálók, mint inkább azoknak magasrangú, a közügyek intézésében nagy befolyású *pártfogóik* kéréseitől, unszolásaitól nem menekülhetett. Szigorúan alkotmányos érzülete azonban a nemes és szerény fejedelmi férfúban azon meggyőződést érlelé meg, hogy mivel ő Magyarországon a legfőbb hatalmat a szövetség statutumai értelmében, helytartójával, Bercsényi gróffal és a mellé adott kormánytanácscsal *megosztva* gyakorolja: következőleg a nemesi előjogok adományozását is csak e tényezőkkel együttesen teheti. A senatus elé terjeszté tehát, még az ónodi országgyűlés be-rekesztése előtt az ügyet és e tanács véleményének meghallgatása után abban állapodott meg, hogy a nemesi rangra emeléseket csakis a rendek, vagy legalább az országtanács együt-lételekor, ennek bevonásával eszközözendő, kivéven, ha valamely nem nemes haditiszt az ellenségén

olyan feltűnő vitézi tettet vinne végbe, a melyért való kitüntetése, már csak a serkentő példaadás okáért, sokáig nem halasztható.

Hogy mily lelkiismeretesen ragaszkodott azután Rákóczi e kimondott elv megtartásához, érdekesen bizonyítja egy, az általa pedig ugyancsak kedvelt és nagyrabecsült Thelekessy István egri püspök, kormánytanácsos és hevesi főispán részéről megnevesítésre mindjárt az ónodi gyűlés eloszlása után tett ilyen ajánlatnak visszautasítása. Udvari kancelláriájának az 1707-ik év tavaszáról s nyaráról szóló minutái között ugyanis, Rákóczinak a nevezett püspökhöz intézett következő válaszfogalmazatát olvassuk:

«*Ex Arce nostra Szerencs, die 5. Julii, 1707. Episcopo Agriensi.* A mely személyt Kglmed recommendál: nem kétljük érdemesnek lenni, nemesi szabadságnak collatiójára; de minthogy elvégeztük, *diaetán vagy conventuson kívül senkinek armalist ne adjunk*, hanem ha valamely nevezetes és dicséretes cselekedetet ellenségünkön szemlátomást, (tanúk előtt) követne el; † kire nézve, ennyire lévén afféle instansok restringálva: *várjon az is az következő gyűlésre* és azalatt, ha generális Károlyi Sándor úr hívünk (ennek hadtestében szolgált tehát a püspök pártfogoltja,) recognoscálni fogja hazafiúságtól viseltetett cselekedetét, — veheti érdemihez képest kegyelmességünket». (*Orsz. levéltár, Rákóczy-limbus.*)

Ezen elvi alapon nyugvó visszautasítást, vagy föltételekhez kötött elhalasztást megelőzőleg, még az ónodi országgyűlésen, ennek végső napjai alatt kelt Rákóczinak *Pongrácz János* alezredes részére kiadott címeres nemeslevele. Az armalisok szokott stylus curialisában van szerkesztve; hogy t. i. «*attentis et consideratis fidelitate, fidelibusque servitiis, meritis Fidelis Nostri Strenui Joannis Pongrácz, Regiminis Nostri Equestris Ordinis Szalayani (Szalay Pál abauj-sárosi huszárezrede) Vice-Colonelli, quae ipse sub his armorum Nostrorum progressibus, erga Inclutam Gentem hanc Ungaricam et consequenter Sereni-*

† Ilyen diaetán vagy konventen kívül kiadott armalisát azonban *egyét sem ismerünk*; úgy látszik, nem is létezik, nem is létezett ilyen.

tatem Nostram, qua Ducem Confoederatorum Statuum, pro locorum et temporum varietate, in diversis bellicarum operationum casibus, felici successu fideliter exhibuit et impendit»: a fölülnevezett Pongrácz Jánost és mindkét nembeli törvényes ivadékait magyar nemesi rangra emeli. Adván nekie czímerül égszín-kék vértet, melynek alját zöld mező tölti be és e fölött «harczra formált» kar emelkedik, kivont görbe karddal kezében. A vért fölött nyílt hadi sisak, melyből hasonló kardos kar nyúlik ki. Foszladék: jobbról arany-kék, balról bíborszínű. Mely czímerrel és a nemesi kiváltságokkal ő és maradékai az országunkban szokott módon élhetnek. Végül a záradék: «Datum per manus Fidelis Nostri Magnifici Baronis Stephani Sennyei, Nostri et Confoederatorum Regni Hungariae Statuum Cancellarii, Reverendis Stephano Telekesi Episcopo Agriensi, Ladislao Piber Episcopatus Nitriensis Administratore et Electo Almýsiensi, Andrea Pettes Electo Ansariensi et Administratore Vaciensis Episcopatus Ecclesias Dei feliciter gubernantibus; Item Illustrissimo Comite Nicolao Bercsény de Székes, Supremo Generali Nostro, Comitatus Ungváriensis Supremo Comite; Comite Stephano Csáky Comitatus Bereg et Ugocsa Comite Supremo; Adamo Vay, Aulae Nostrae Mareschallo, Comitatus Máramarosiensis Administratore; Sigismundo Jánoky, Stephano Kálmánczai, Stephano Soós, caeterique Senatoriam Dignitatem tenentibus et honores, sub Generali Confoederati Regni Conventu in Campo ad Ónod celebrato, die 27. Mensis Junii, Anno Millesimo Septingentesimo Septimo.» (*Eredeti fogalmazat, ugyanott*).

Az itt megnemesített Pongrácz János vitéz hadi főtiszt, s végül irtóztatón tragikus sorsú férfiú vala. Életéből rövideden megemlítjük, hogy szepességi fi volt, polgári születésű. Már a kuruczvilág előtt rendes katonai szolgálatban kellett állnia: mert mikor Rákóczy fegyverei Lőcséig hatolának s ő az 1703. évi szeptemberben szepesiek és sárosiakból lovas-századokat szervezván, velök mint «kapitányuk» (*fő-*, vagy csak *vice-ezereskaptány?* nem mondatik), csakhamar Lip-tóba, Túrócza, Trencsénybe nyomult hódítólag elő, — hadait, ámbár még igen hiányos fölszerelésűeket, reguláris katonamód szerint marséroltatá és a hadi evolutiókhoz jól értett. Volt

azonban egy nagy hibája: a *részegesség*. Boros fővel belegarázdálkodott mindenkibe s iszonyú kihágásokat követett el. Ezekért a fejedelem megfosztá őt az önálló csapatparancsnokságtól s Szalay Pál huszárezredébe osztatta alezredesül. Nagyön vitézül szolgált itt is, de veszekedő garázdaságaiért többször szenvedett katonai fogságot. Majd Szalaytól is megvált Pongrácz és a szerencsétlen trencsényi csata idejétől fogva mint gyalog-alezredest találjuk őt Érsek-Újvárott. Itt 1709 novemberben ittasan összeháborodott Csajághy dandárnok s várparancsnokkal, ki aztán vasra verette és betömlőcözötteté. Fogságából Esterházy Antal szabadította ki őt 1710 januárban. Ezentúl is Érsek-Ujvárbán maradt, melynek ezen évi hosszú megszállását, ostromát hősiiesen küzdötte végig; annyira, hogy midőn szeptemberben a vár feladás iránt alkudozni kezdének a szorult helyzetbe jutott védők: Pongrácz János keményen megkötötte magát, hogy ő bizony nem kapitulál senkinek; inkább vágja magát keresztül a várórség a németen, — majd ő példát mutat! . . . Azzal fogta magát, egy éjjel szép csendesesen összegyűjté a várpiacra 500 jó hajduját és a vakmerő ember ezzel a maroknyi haddal oly ügyesen keresztültört Heister ostromsáncz-vonalain s 12000 főnyi táborán, hogy csak a messze Korpona, Bozók táján bukkant elő csapatával és Gömörben szerencsésen csatlakozott a kurucz haderőkhöz.

A fejedelem e hallatlan, elszánt bravourjáért ezredessé léptette elő Pongráczot, a ki aztán Szepesben, Sárosban, Abaújban gyalog és lovas, könnyen mozgó guerilla-csapatot gyűjtött össze magának. Egy darabig Jászóvárában volt parancsnok, majd ez, Kassa körülszállástásakor, üresen hagyatván, 1711-ben Ungban, Berezna, Zaricsó táján feküdt téli szállásokon. A szatmári békét el nem fogadva, guerilláival a vereczkei szorosba, utóbb Lengyelországba vonult és hontalan bujdosóvá lön. De ott sem tudott pihenni; folyvást új forradalmak szításán törte a fejét s a lengyel szélekről be-becsapkodó szabad-hajdúival sokat nyugtalanítá a felső megyéket. 1712 augusztusban is bentjárt és a szintén szepesi Czelder Orbán volt brigadérossal, régi hajdúikból titokban guerilla-csapatokat szervezett az Igló és Dobsina közötti Nyilecz-hegységben. Gr. Pálffy János cs. tábornagy Kassáról erős hadoszlopot küldött ki elle-

nük és Czeldert tíz társával elfogatta. Elfogták Pongráczot is, azonban ő útközben megugrott és a duklyai szoroson Lengyelországba visszamenekült. De végzetét mégsem kerülheté ki. Azon gaz lengyel schlachtzicz, a kinél szállva volt, fel- és eladá őt az eperjesi német őrségnek. Ezek éjjel titkon átlépvén a lengyel határt, a szerencsétlen magyar forradalmárt elfogták és Kassára hurczolák.

Itt a delegált vérbíróság együtt összeülvén, a rabokat — egészen *à la Carafa!* — hóhérok által irtóztató kínvallatás alá vetették. Különösen a szegény Pongráczot a kínzó-kamarában a bakók többszöri kínpadra feszítéssel anynyira agyonkínózták, törték, szakgatták, süttgették, hogy a száanalomraméltó vitéz ember, mire a halálítéletet: lefejezést és négygyé vágatást, meghozták fölötte, a szenvedett irtóztató sérülések, zúzódások, égetett sebek miatt börtönében *meghalt*. Ekkor a vérbíróság a meghozott ítéleteket megerősítés végett Bécsbe küldvén a k. k. Hofkriegsrathhoz, egyszersmind kérdést tett: hogy a kínzások következtében elhalt Pongráczczal — a kit addig temetetlen hagyának — mi történjék? Az embertelen válasz úgy hangzott, hogy hajtsák végre az ítéletet a — *holttestén*. És az egykori kurucz ezredesnek *élettelen, enyészetnek indúlt tetemét csakugyan lefejezték* s a testét fölnégyelvén, Czelder és a többi lemészárolt kuruczok testrészeivel, Kassa város négy kapuja előtt póznára tűzött kerekre szegezték, a levágott fejét pedig az egyik bástyatorony ormára tűzték föl. Ott senyvedett az *hat hétig* — hollók, varjak prédájául — a kassai polgárok borzalmára, mígnem a városi tanács fölterjesztésére a Hofkriegsrath nagy kegyesen megengedé, hogy az elaszott koponyát a hóhér a bástyaoromról immár levehesse és eltemethesse a — *bitófa tövében* . . .¹

Hanem azért III. Károly, az utolsó Habsburg mégis jámborlelkű, kegyes uralkodó volt! . . .

Ime, ilyen szomorú történetet elevenít föl az a főntebb közlött nemeslevél!

A Pongrácz Jánosén kívül még két, Rákóczi-féle címeres nemeslevélre akadunk, ugyancsak az 1707-ik évről. Ezen esztendő végnapjaiban

ugyanis a vezérlő-fejedelem ismét országos konventet tartott Kassán, a hol a kormánytanács is együtt ült. Itt és ennek kebeléből adott ki azután Pongráczéhoz egészen hasonló szövegű két armalist, az egyikkel *Gyöngyössy György*, s a másikkal *Pöstyényi István* vitéz hadi tiszteket nemesítvén meg, hozzátartozóikkal és törvényes ivadékaikkal együtt, a szabadságháború folyamán tanúsított hűségükért s jeles hadi tetteikért. Gyöngyössynek neje Mészáros Judith volt s még Gyöngyössy József és Jakab nevű fiai említetnek; Pöstyényi házastársa pedig Nagy Erzsébet; továbbá István, Mihály, György nevű fiai és Zsuzsána s Katalin nevű leányai soroltatnak elő. *Mindakettőnek itt is ugyanaz a címer adományoztatik, a mi Pongrácz armalisában leiratott.* (Ez, úgy látszik, már *conventionális katona-címer* volt a kuruczoknál).¹ A nemeslevél záradéka is egészen ugyanaz; «Datum per manus Fidelis Nostri Magnifici Baronis Stephani Sennyei Nostri et Confoederati Regni Hungariae Statuum Cancellarii,» azután következnek ugyanazon egyháznagyok, Bercsényi és Csáky grófok, Vay Ádám, udvari marsal, csakhogy a nemesi rendből most hárommal több senator volt jelen, úgymint névszerint: Jánoky Zsigmond, Kálmánczay István, *Berthóti Ferencz*, *Benyiczky László*, *Labsánszky János* és Soós János. Végül a keltezés: «. . . in Libera Regiaque Civitate Cassoviensi, die 28. Mensis Decembris Anno 1707-mo.» (*Eredeti fogalmazat*, ugyanott).

Az ezen nemességszerzők egyikéről, *Gyöngyössy Györgyről*, nem tudunk semmit; de talán nem helytelenül gondoljuk, — legalább Heves vármegyére utaló neve azt sejteti — hogy ő lehetett a hevesi főispán s egri püspök, Thelekessy ama védencze, a kit ő már július elején meg-nemesítésre ajánlott, de a fejedelem az orsz. konvent újabb összeüléseig való várakozásra utasított. Századosnál aligha volt magasabb rangú haditiszt, mert különben ismernők a nevét.

A másik armalistát, *Pöstyényit*, már jól ismerjük. Ez Dunántúl, a Bezerédy Imre híres huszárezredében volt kemény, vitéz svadronyos-kapi-

¹ A Nyúzóében is meg volt ugyanis a görbe kardot tartó kar, — igaz, hogy mellelte két sasszárnyal, a mi talán Nyúzó Mihálynak — mint híres lovastisztnek — gyorsan szállongó huszári mivoltát kívánta jelképezni.

¹ Az idevonatkozó *eredeti, hivatalos aktákból*, a cs. és kir. hadilevéltárban, Bécsben.

tány. De aligha származott a Dunántúlról: mert Kolinovics a Pöstyényi név mellett «alias *Pistyánszky*»-nak említi őt. Tehát alkalmasint Nyitra vármegyei, Pöstyén vidéki tótos magyar vala s a Bezerédy-ezred dunáninnyi századaival csak 1705-ben került túl a Dunára. Hatvani Szabó Máté ezredest ugyanis e mondott évben Hatvan vára parancsnokává nevezvén ki a fejedelem: lovas-ezredét Bezerédynek adományozá, hogy ez azt a magáéval egygyé olvassza. E volt Szabó Máté-féle csonka ezred Pest és Nógrád vármegyei fiakból állott; de akadtak közöttük hontiak s más felső megyeiek is. Így szolgálhatott soraiban Pöstyényi is.

Ennek neve különben inkább csak 1708 szeptemberben, a szomorú emlékű Bezerédy-féle, még idejében leleplezett árulási kísérlet alkalmából lőn a dunántúli részek határain túl is ismertté, mint ezen összeesküvés egyik részese. Dandárnokával, Bezerédy Imrével, alezredesével Bottka Ádámmal, őrnagyával Szegedy Ignáccsal s Ujkéry János százados-társával együtt Pöstyényit is elfogták Kőszegen, gr. Esterházy Antal tbk. parancsára, az összeesküvést följelentett Pásztói Horváth István és Nemes-Kéri Kiss Pál, ugyan Bezerédy-ezredbeli kapitányok. A foglyok azután Sümeg, Simontornya várakba, majd a Dunán által Egerbe, Kassára és Munkácsra, végre pedig 1708-iki decemberben Sáros-Patakra szállítottak, — hol ekkor az országgyűlés egyútt volt, — hogy megérdemelt büntetésüket elvegyék.

Mind az öten hóhérpallos által leendő *halálra ítéltettek*; s az ítélet a két főbűnösön: Bezerédyn és Bottkán decz. 18-án végre is hajtattott; míg a három másiknak, tehát Pöstyényinek is, a fejedelem — a kegyesszívű Bercsényi grófné közbenjárására — megkegyelmezett, börtönre változtatva büntetésüket. De alig raboskodtak ezután még félévig: midőn a fejedelmi kegy — hűségüknek újabb esküvel való megpecsétlése s erős reversálisok kiállítása mellett — nagylelkűen visszaadá szabadságukat.

Szegedy és Ujkéry ezt arra használták föl háladatlanul, hogy még az 1709-ik évi augusztus elején Liptóban a császáriakhoz szöktek. Azonban nem sokáig pártoskodhattak; mert egy kurucz porta, még ugyan augusztusban horogra kerítette a két szökevényt Füleknél s Bercsényi

fővezérhez vivé. Ez most már szigorú hadi-törvényt láttatván a kétszeres árulókra, de meg a saját reversálisukban ezek maguk is halálbüntetést esküdvén magukra újabb hűtlenség esetén: Hajnácskő várában mindakettőnek feje vétetett.

Pöstyényi e két társának liptai átszökésekor nem volt velük. Ő mint kurucz katona hadakozott azután is. Hanem az 1710-ik év nyarán őt is *szökési kísérleten* kapták, de megcsipvén, Eger várába vitték. Itt ült vason az esztendő végéig, elintézetlen ügygyel. Mígnem Egert, kemény ostrom után, decemberben a császáriak bevették és ekkor kiszabadult Pöstyényi István is. A Bezerédy-féle árulás részesei közül ő vala az *egyetlen*, a ki a hóhérpallost kikerülé és a szatmári békekötést túlélte.

Tehát ennek a nemeslevélnek is elég érdekes története van. Többet ennél a háromnál — magyarországit — nem is ismerünk; csak úgy rémlik előttünk, mintha Rákóczi a Szepesvárat 1703-ban hősiessé elszántsággal magyar kézre juttatott *Trencsényi Mátyást* (a gr. Csáky Mihály skófiúm-hímzőjét) is megneemesítette volna utóbb, mint már kurucz-századost, vagy őrnagyot. De mikor kelt az az armalis? vagy csak szabadítéklevél-e az, a kapott donatió mellé? és hol láttuk? Nem emlékszünk tisztán reá; pedig, hogyha láttuk, (s fogalmazatra, vagy kancelláriai másolatra emlékszünk, hogy láttuk), akkor le is másoltuk bizonyára és így kéziratunk erdejében még rá fogunk akadni; ha nemeslevél, hát közölni fogjuk.

THALY KÁLMÁN.

Jobbágnemesítések.

Ezen cím alatt a «Turul» X-ik kötetének 187. lapján egy oklevet közöltem az 1641. évből, melyben a földesúr kötlevelemben biztosítja magát, a valóságos visszaéléssé fajult gyakori jobbágnemesítések ellen. Ez alkalommal egy másik, hasonló jellegű oklevelet mutatok be, mely az előbbinél régiebb, általánosabb érdekű s így érdekesebb.

Abaujvármegye az 1626 június 8-án Gönczön tartott gyűlésében, az Aba nemzetségből származott Gagyai Báthory Miklóst követének megválasztván, utasítja, hogy a király előtt kérelmezze a jobbágnemesítéseknel előforduló gyakori visszaélések megszüntetését. Mert a jobbágy, ha földesurától megszökik, a köröztetés s keresés

elől, armalis váltással igyekszik szabadulni, vagy az új földesúr, kihez szökött, volt földesura s a vármegye tudta nélkül, armalist hozat részére, hogy magánál továbbra is megtarthassa s hogy a volt földesurakat megcsalják, ez armalisokat más vármegyében hirdettetik ki. E sérelmekhez járul még az is, hogy ha egy nemesítésre érdemes egyén, mint főczímerszerző, armalist nyer, általa («*ac per eum*») sok olyan érdemtelen «sült paraszt» csempésztetik be az oklevél szövegébe, ki e kitüntetésre soha érdemeket nem szerzett.

Az érdekes oklevél szövege, szószerint következő:

Instructio

Generoso ac egregio Nicolao Gagy-Báthori, ad serenissimum Sacri Romani Imperii et Transilvaniae principem etc. Dominum, dominum nostrum clementissimum, legato Comitatus Abaujvariensis data.

Primum et ante omnia, követ urunk Atyánkfia, az mi kegyelmes urunknak eő Felségének vitt credentialis levelünket megadván, eő Felségét vármegyénk nevével alázatosan üdvözzölje és eő Felségének hűségünket offerálja.

Annak utánna vármegyénk képében alázatosan instálljon eő Felségének, mivel afféle abusus igen irrepáltatott, az országnak egynehány esztendőkbeli gyűlésében lett végezés ellen, hogy az paraszt ember, kiváltképpen ha tudgya más örökös urát lenni, az kitől elszökött, és veszi eszében, hogy fel akarja örökös földesura kéretni attól, az kinek keze alatt vagyon, avagy pedig azon ideig való ura is félt, nehogy felkérjük, még az jobbágy hire és akarattya ellen is, hogy inkább megtarthassa magánál, Armalisokatt szoktanak eő felségektől impetrálni, holott országunk végezési azt tartják, hogy örökös földesura és egyszersmind az vármegye commendálja afféle érdemes és illendő személyeket eő Felségének. Az is járul pedig hozzája, hogy afféle armalis leveleket más vármegyében szoktak publicál-

tatni és nem ott az melyben lakó helyek vagyon, hogy inkább földesurokat defraudálhassák. Annak felette egy személy, bátor ugyan érdemes legyen is, de annyi számú érdemtelen és soha eő Felségének nem szolgált sült paraszt embereket iratnak armalissokba *ac per eummal*, hogy az földesurak szenyvedhetetlen kárt és bosszút szenyvednek afféléktől, az minthogy e mai naponnis némely úr instantiájára adatott két armalisok olylak jöttek előnkben, melyeknek egyikében tizenhárom, másikában tizenegy paraszt személyek nemesítettettek meg eő Felségétől, kik közzöl több részére mind inas ember, szökött jobbágy, és felkérésben és processusban is voltanak, mely két armalissoknak pariait, pro uberiori informatione, in paribus eő Felségének beküldöttük. Eő Felségének könyörgünk alázatosan, efféle armalisoknak megadásában eő Felsége országunk constitutióijhoz magát alkalmaztatni kegyelmesen méltóztassék, ez armalissokat pedig annihilálni. Seőt hogy ha ennek utánnais efféle szökött jobbágyok, avvagy érdemtelen személyek contra publicas regni constitutiones armalist producalnának eleöttünk (mivel eő Felsége nem mindeneket ismerhet) hogy afféléket ne acceptaljunk, eő Felséghe kegyelmesen engedgye meg. Arról is kegyelmessen providealván eő Felsége, hogy még az érdemes személyek is armalissokat abban az vármegyében publicálják, az melyben lakóhelyek vagyon. Az sok *Per eum* is pedig restringáltassék Cancellarius uram eő Nagysága által.

Datum in Oppido Göncz, ex sede nostra judicaria die octava mensis Junii Anno domini 1626. Lecta, proclamata et extradata de sede per me Georgium Láczy notarium eiusdem juratum.

Az utasítás vége a fiörökösök nélkül elhunyt Semsey Zsigmond hagyatéka iránt kér intézkedést, hogy az örökösök között «valami emberhalál ne subsequáltassék». Így tárgyunkra nem tartozik. —F.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi november hó 28-án *Szilágyi Sándor* másodelnök elnöklete alatt igazgató-választmányi ülést tartott, melyen jelen voltak: *Barabás Samu, Csánki Dezső, Illéssy Fános, Makay Dezső, Nagy Gyula, Schönherr Gyula, Szent-Ivány Zoltán, Szinnyei József* vál. tagok, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Fejérpataky László* titkár.

Elnök az ülést megnyitván, *Pettkó Béla* társ. tag

felolvasta néhai *Nagy Imre* társ. másodelnöknek «A Kisfaludy család ősei» című hátrahagyott dolgozatát. A nagyérdékű mű a felolvasó által végzett revízióval és kiegészítésekkel a Turulban fog kiadatni.

Ezután a titkár olvasta föl *Dr. Komáromy András* vál. tagnak «Nádasdy Ferencz országbíró mint genealogus» című dolgozatát, mely szintén a Turulban fog megjelenni.

A folyó ügyek során a titkár bejelentette *Cser-*

gheő Géza vál. tagnak november hó 8-án bekövetkezett halálát. A választmány a társaságot és a szaktudományt ért nagy veszteség fölött érzett fájdalomnak jegyzőkönyvileg ad kifejezést, legbensőbb részvétét a gyászoló családdal részvétiratban tudatja, a Turul legközelebbi számában az elhunyt nagy érdemeit méltató nekrológ közlését határozza, és Csoma József vál. tagot megkéri, hogy a társaság valamelyik ülésén az elhunyt kitűnő heraldikus fölött emlékbeszédet mondani szíveskedjék.

Új tagokul megválasztottak a következők: Pártoló tagul 1896. évtől *Rudnyánszky György* földbirtokos F.-Atrakon (ajánlja Szent-Ivány Zoltán); évdíjas tagokul *Jakabházy István* pénzügyi segédtitkár Deésen (ajánlja Kecskés Dezső), *Kossuth István* földbirtokos Komlód-Tótfalun (ajánlja Luby Károly), *Makay Emil* pénzügyi főbiztos Temesvárott (ajánlja Makay Dezső).

Ez után felbontottak az igazgató-választmányi tagságra beérkezett ajánlások. Ezek szerint *Pettkő Béla* alapító tagot ajánlják Fejérpataky László és Barabás Samu vál. tagok, *Bárczay Oszkár* cs. és kir. kamarást és évdíjas tagot pedig ajánlják Szinnyei József és Schönherr Gyula vál. tagok. A bekövetkezett titkos szavazás alkalmával úgy Pettkő Bélára mint Bárczay Oszkárra 10—10 szavazat esvén, ellenük pedig egy sem, mindketten egyhangúlag a társaság igazgató-választmányi tagjaivá választottak.

A pénztárnok kimutatása szerint az ülést megelőző napig volt

Bevétel	3802 frt 81 kr.
Kiadás	2697 „ 06 „
Készpénz	1105 frt 75 kr.

A társulati vagyon alapítványokban és készpénzben összesen 14,905 frt 75 kr.

A jelen ülés lévén hivatva a társulati pénztár és a pénzkezelés megvizsgálásáról intézkedni, a választmány e célra *Szinnyei József*, *Nagy Gyula* és *Boncz Ödön* vál. tagokból álló bizottságot küld ki.

A titkár ezután előadta, hogy a választmány azon határozata, mely szerint a folyóirat 4-ik füzetéhez a tagok névjegyzéke melléklendő, tekintettel arra, hogy a most megjelenendő füzet a nyert felhatalmazás alapján igen terjedelmes lesz, továbbá, hogy az év végén beállt tagváltozások miatt a tényleges létszám abban híven fel nem tüntethető, oly módon volna megváltoztatandó, hogy a tagok névjegyzéke mindig az évi első füzethez mellékeltessek. A választmány, méltányolva a felhozott okokat, korábbi határozatát ily értelemben változtatja meg.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Nagy Gyula* és *Szinnyei József* vál. tagok kértvén meg, az ülés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi december hó 13-án tartotta *Szilágyi Sándor* másodelnök elnöklete alatt évi *nagygyűlését*, melyen jelen voltak: *Bárczay Oszkár*, *Boncz Ödön*, *Illéssy János*, *Kammerer Ernő*, *Makay Dezső*, *Nagy Gyula*, *Pettkő Béla*, *Szinnyei József* vál. tagok, br. *Lipthay Béla*, *Petrovay János* pártoló tagok, *Aldásy Antal*, *Bekefi Remig*, *Reiner Zsigmond* évdíjas tagok stb., *Schönherr Gyula* jegyző, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Fejérpataky László* titkár.

Szilágyi Sándor elnök a nagygyűlést a következő beszéddel nyitja meg:

«Társulatunk nagyérdemű elnökének távollétében és szíves felhívására nekem jutott a feladat, hogy folyó évi nagygyűlésünket megnyissam. Annyi sok átgondolt s forma és eszme tekintetében kitűnő szónoklatok hangzottak el már a lefolyt decenniumban e székrol, hogy lehetetlen nem éreznem s tisztában nem lennem azzal, hogy én alig fogok mondhatni valamit, mi azokhoz méltó legyen s mi önöknek, uraim, kitűnő szakembereknek, le tudná kötni figyelmét. S mi még jobban meggyőző, az a pillanat fontossága, melybe igénytelen szavaim esnek.

Nem a küszöbön álló ünnepélyekre célzok, melyek nálunk és méltán, ma mindent absorbeálnak. Pedig nincsen-e köze a magyar nép leszármazásának ahhoz, hogy a magyarság ezer év óta bírja e hazát s azt meg is tudta tartani? nem méltó feladat-e az, épen ezer év történetének zárpontján, az erre hivatott tudománynak: hogy összeállítsa kritikailag és biztosan nemzedékről-nemzedékre azoknak a családait, kiknek tagjai ebben a munkában részt vettek?

«Azok vagyunk — mondá a spártai ének az ősöknek — a kik ti voltatok s azok leszünk, a kik vagytok». Hát mint az ének mondja nemzedékről-nemzedékre szállott a spártai erény. És vajjon nem szállott-e nemzedékről-nemzedékre a magyar erény? s nem volt-e a nemzedékek hagyományos működésének oroszlánrésze ezeréves existenciánk biztosításában?

De ha igazat szólt a spártai ének, s ha a mi történetünk is az ősi erények és ősi bűnök leszármazását hirdeti, nem jutunk-e el Renan tételéhez a faj, a «race» befolyásáról a nemzedékekre? S mi más az, minthogy bizonyos tulajdonságok: hajlamok, eszmék, öröklés útján tartották fenn magukat a nemzedékekben?

E szó alatt «faj» nem azt az uralkodó magyar fajt értem, mely ezer év előtt bevándorolt ide, hanem azt a magyar fajt, melylyé aránylag nem is hosszú idő, pár száz év alatt, itt találtakkal, bevándorlotakkal átalakult, vagy helyesebben mondva melylyé — hogy Taine szavával éljek — a «milieu» alakította át.

S e ponthoz érve, engedjék meg uraim, hogy a genealogiának mint a jelen s talán helyesebben a

jelen és a jövő tudományának fontosságára mutassak. Mert a genealogiának más feladata is van, mint a nemzedékrendi leszármazás okmányszerű igazolása. A nemzedékek a birtokok mellett a lelki tulajdonokat is örökölték — ezeknek felismerése és megállapítása szintén feladatát képezi a tudománynak.

Az ezeréves fennállás zárpontján nagy átalakulás küszöbén állunk. Miből fog ez állani — ki tudná azt megmondani? de hogy mi kötelessége ezzel szemben a genealogiának, mint tudománynak, azt megmondotta Lorenz: «érvényesítse magát ezen disciplina, mint a historiographia basisa».

Nem könnyű feladat, de szép és lélekemelő.

Ölelje fel a genealogia azt is, mi eddig hiányzott belőle, vagy csak szórványosan jelentkezett benne: az okiratilag bebizonyítható leszármazás mellett a lelkitulajdonok öröklését a nemzetségekben s azokat az átalakulásokat is, melyeken idők folytán átment. A történelem a nemzedékek jellemének magyarázatát kívánja megadni: ezt várja tőlünk. Mert a történelemben nincs oly fontos változás, melyet genealogiaiilag meg ne lehetne oldani, mihelyt a kellő adatokkal rendelkezünk.

De hogy ezt megoldhassa a genealogia: a fajra, a milieu-re s az öröklésre is ki kell terjesztenie kutatásait. Így nyerneket lelket, belső tartalmat az okiratokból levont száraz adatok, melyek így az alkotó kéz munkája által megszűnnek száraz adatok lenni, s melyekre sokszor — mellékesen megjegyezve — feleletet is találunk a jól értelmezett szövegben. Így fogunk a nemzedékrendi kimutatások vázára testet adni, így fogja abba a történetíró Prometheus beleönteni a lelket, mely él és élte.

Szemben a készülő új átalakulásokkal, melyek elől hiába akarnánk elzárkózni, kettős kötelességünk ez nekünk, kik a múlt idők emlékeinek őrei vagyunk. Törekedtünk rá eddig is, s bizonyynyal kettőzött mértékben fogunk törekedni ezután is. Az eddig elért sikerek nagyobb sikerek elérésének reményére jogosítanak fel. Ösztönöz bennünket annak tudata is, hogy *ma* a múlt igazának megvédése nagyobb fontossággal bír, mint valaha *s kell, hogy a genealogia a historia-írásnak basisává legyen.*

Van szerencsém Társulatunk nagygyűlését megnyitni.»

A nagy tetszéssel fogadott elnöki megnyitó beszéd után *Schönherr Gyula* társ. jegyző felolvasta *Csoma József* vál. tagnak a Zsigmondkori czimereslevelekről írt dolgozatát, melyet folyóiratunk legközelebbi füzete fog közölni.

Ezután a titkár olvasta föl jelentését a társaságnak elmúlt évi működéséről. A titkári jelentést alább egész terjedelmében közöljük.

Végül a pénztárnok mutatta be részletes jelentését a társulati pénztár állapotáról, mely a következő adatokat tartalmazza:

Bevétel 1895 december 12-ig.

1. Pénztári maradvány az 1894. évről ...	282	frt	20	kr.
2. Értékpapírok kamatai ...	426	«	—	«
3. Alapítványi kamatok ...	105	«	—	«
4. Pártoló tagdíjak ...	1520	«	—	«
5. Évdíjak ...	1408	«	95	«
6. Kiadványok eladásából ...	76	«	85	«
7. Alapítványok befizetése ...	800	«	—	«
8. Rendkívüli bevétel ...	2	«	81	«
Összesen ...	4621	frt	81	kr.

Kiadás 1895 december 12-ig.

1. Személyi járandóságok ...	700	frt	—	kr.
2. Írói tiszteletdíjak és szerkesztés ...	516	«	70	«
3. Nyomdai költség ...	—	«	—	«
4. Színnyomatok készítése ...	339	«	—	«
5. Metszetek, rajzok, zinkographiák ...	33	«	—	«
6. Utánvételi expedíció költsége ...	19	«	48	«
7. Irodai átalány ...	60	«	—	«
8. Szolga díjazása ...	60	«	—	«
9. Vegyes társulati kiadások ...	109	«	28	«
10. Tőkésítés ...	799	«	80	«
11. A czimergyűjtemény kiadására ...	—	«	—	«
12. A nemzetségi Zsebkönyvfolytatására ...	—	«	—	«
13. Rendkívüli kiadás ...	39	«	42	«
Összesen ...	2726	frt	68	kr.
Készpénz decz. 12-én 1895	«	13	«	

Vagyonállás.

1. Értékpapírok névleges értékben (21.200 kor. koronajáradék, 100 frt jelz. hitelb. nyer. kötv.) ...	10,700	frt	—	kr.
2. Kötelezvényekkel biztosított alapítványok ...	2,600	«	—	«
3. Kötelezvény nélküli alapítványok ...	500	«	—	«
4. Készpénz ...	1,895	«	13	«
Összes vagyon	15,695	frt	13	kr.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Szimyei József* vál. és *Békefi Remig* évdíjas tagok kéretvén meg, elnök a nagygyűlést bezárja.

Csergheő Géza.

(1841—1895.)

A búcsúzóban levő 1895-ik év mély gyászt hozott társaságunkra. A magyar heraldika büszkesége, Csergheő Géza, igazgató választmányunk tagja, ez évi november 8-án 54 éves korában meghalt.

A legmélyebb fájdalom hangján kell megemlékeznünk e halálesetről, mely oly váratlanul fosztott meg bennünket a jeles tudóstól. Csergheő Géza tudományos érdemeit, működésének jelentőségét, eredményeit e sorokban felesleges méltatnunk. Ismernie kell azt mindenkinek, a ki a magyar heraldikával foglalkozik, tudnia kell mindenkinek, a ki társulatunk történetét figyelemmel kíséri. Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy a magyar heraldika büszkeségét veszítette el benne; nem túlozunk, ha a legelső magyar heraldikusnak nevezzük őt, a ki azt a tudományágat, melynek elméletét Nyáry Albert báró emelte nálunk tudományos magaslatra, a gyakorlati alapon művelve s a történelemmel eleven összeköttetésbe hozva, megteremtette a magyar heraldikát s benne a történelmi adatok kimeríthetetlen kincsés bányáját nyitotta meg a hazai történettudomány művelői számára.

Csergheő Géza régi nemesi családból született 1841 július 26-án Heiligenstadtban. Atyja, nemes-tacsikándi Csergheő Lőrincz, miniszteri osztálytanácsos és nagyatyja Csergheő Ferencz a magyar királyi testőrség soraiban szolgáltak; ő maga is katonai pályára lépett s részt vett az 1859-iki és 1866-iki olasz hadjáratokban. 1869-től 1872-ig a magyar királyi testőrségnél szolgált, majd tíz évet töltött Brixenben a tiroli vadász-ezrednél. 1882-ben őrnagyi ranggal vált meg a tényleges szolgálattól s előbb Ungváron, 1888-ban pedig Budapesten telepedett meg. Katonai pályája alatt mindig talált időt és alkalmat kedvenc tárgyának, a heraldikának művelésére, melyhez a hajlamot nagyatyjától, Csergheő Ferencztől örökölte; 1871-ben őt társával együtt ő alapította meg a bécsi *Adler* heraldikai társulatot s tiroli tartózkodása alatt kifejtett munkásságát hirdeti a vorarlbergi tartományi múzeumban általa alapított pecsétgyűjtemény és a brixeni hercegpüspöki múzeum régiség- és címerosztálya, melyet ő rendezett be 1875-ben. Igazi tere azonban itthon nyílt tehetségeinek, mikor hazájába visszaköltözve, kizárólag a magyar heraldika művelését tűzte ki élete feladatául. Miként oldta meg ezt a feladatot, arról tanuskodnak tudományos folyóiratainkban s első sorban a Turul hasábjain megjelent cikkei, melyekkel iskolát teremtett a magyar címer-tan művelői között s nagy műve a magyar nemesség címereskönyve, mely a Siebmacher nagy címeralbumának sorozatában jelent meg.

Ezt a nagy munkát Nagy Iván társaságában kezdte meg és Csoma József segítségével fejezte be, de a munka javarésze az ő fáradsága s az eredmény a magyar nemesi címerek oly gyűjteménye, mely terjedelmével s heraldikai, családtani, történelmi adatainak gazdagságával úgy a hazai, mint a külföldi tudományos világ részéről osztatlan elismerést vívott ki számára.

Kilenczedfél évi fáradságos munka gyümölcszeként e páratlan becsű művelő ajándékozta meg nemzetét; alig készült el azzal, már is módot teremtett nagy műve folytatására és hozzáfogott Bárczay Oszkár és Bojničić Iván társaságában az erdélyi és horvátországi nemesi családok címereinek feldolgozásához. Ezt a munkát azonban nem fejezhette be. Nagy fokú idegesség és vesebaj vett erőt szervezetén s a daliás természetű erős férfi csakhamar önmagának romjává változott. Halála mindazonáltal váratlanul következett be, oly váratlanul, hogy társulatunk elkésve értesülvén a szomorú hír felől, csak utólag adhatott kifejezést méltó részvételnek a veszteség felett, mely a jeles tudós elhunytával a tudományt érte.

A szomorú hírt igazgató válaszmányunk november 28-iki ülése a legmélyebb fájdalommal vette tudomásul; jegyzőkönyvben örökölte meg az elhunyt érdemeit és részvétnyilatkozatot intézett a gyászoló családhoz. Ezenkívül elhatározta, hogy emlékeszédet mondhat az elhunyt felett és Csergheő Géza legjobb barátját, munkásságában leghívebb társát, *Csoma Józsefet* bízta meg e kegyeletes tiszttel.

De nem e külső jelek után kell mérnünk a kegyeletet, melylyel társulatunk az elhunyt emlékének adózik. Az igazi emléket ő maga állította magának műveiben, melyeket a késő nemzedék is úgy fog ismerni, mint egy élet munkásságának legszebb eredményét.

D.

Titkári jelentés a M. Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1894/5. évben.

Tisztelt Nagygyűlés!

Társaságunk életének tizenharmadik évét szomorú auspiciumok között kezdtük meg. Utolsó nagygyűlésünk a múlt év folyamán elhalt, felejthetetlen másodelnökünk, *Nagy Imre* emlékének volt szentelve. A leghivatottabb toll, elnökünké, vázolta múlt nagygyűlésünkön a fájdalmat, melyet a pótolhatatlan veszteség a szaktudománynak okozott. Velünk együtt gyászolt a tudományos társulatok, barátok, tisztelők hosszú sora. Legnagyobb gyásza azonban a diplomatikának és a genealogiának van, mely disciplinák legérdemesebb művelőjüket vesztették el az elhunytban.

Még nem telt le a tizenharmadik év, és a szaktudomány ismét gyászol. Ezúttal a heraldikát érte a csapás. Nem a titkári jelentés szűk tere hivatott arra, hogy *Csergheő Géza* vál. tagunk helyét hazai címer-tanunk történetében kimutassa. Az a lelkesedés, melylyel a tudományt művelte, a bámulatos szorgalom, melylyel a magyar címer-tan óriási anyagát közkinccnek átadta, a divinációval határos érzék,

mely öt számos heraldikai felfedezésre vezette, az érdem, hogy hazai heraldikánk megalkotásában neki van legtöbb része: állandó helyet biztosítanak számára a tudomány történetében, állandó helyet kegyeletes érzelmeinkben. Egy nagy mű felépítésével, Magyarország nemzeti és családi címerei legteljesebb gyűjteményének létrehozásával a legszebb emléket hagyta maga után; e gyűjtemény állandó forrása marad a szaktudománynak. A vesztesség kitölthetetlen űrt hagy választmányunkban; a leg-hivatottabbat pótolni — talán hosszú évekig — senki sem fogja.

Jelentésemet nem kezdettem mással, mint annak a nagy vesztességnek elmondásával, mely szaktudományunkat a közel elmúlt hetekben érte; mert titkári jelentésemnek éppen célja híven vázolni az elmúlt év történetét vesztességeivel, nyereségével együtt. Látva azt az űrt, melyet a végzet sorainkban okozott, a vesztesség fölött érzett őszinte fájdalom felülmúlja az év folyamán elért eredmények felett érzett örömet. Legyenek jelentésem kezdő sorai a fájdalomnak szentelve.

A továbbiakban ismertetni fogom az eredményeket, melyekkel társaságunk a tudomány felvirágoztatásához járult; elsorolni a főbb eseményeket, melyek belső életében előfordultak; szóval iparkodni fogok egy év külső és belső történetéről híven beszámolni.

Tavalyi nagygyűlésünk 1894. decz. 12-én volt; azóta az ügyrendileg megállapított négy ig.-vál. ülést a következő napokon tartottuk meg: 1895. jan. 31., ápril 25., szept. 26. és nov. 28. Üléseinken, beleértve a tavalyi nagygyűlést is, *kilencz* felolvasás, bemutatás volt; míg a folyóiratunk négy füzetében közölt tudományos dolgozatok száma 23-ra rüg.

A dolgozatok túlnyomó nagy része a *genealogia* köréből vette tárgyát, koruk, melyet megvilágítanak, a legrégebb időktől a legújabbig terjed, fejedelmi, történelmileg előkelő szerepet vitt és a vármegye szűk határain túl alig szereplő nemes családok múltja egyaránt hivatott feldolgozókra talált.

Királyi család sarjainak genealogiájához nyújtott felvilágosítást *Pör Antal* vál. tagunk, midőn Nagy Lajos király gyermekeinek számát és születési éveik kérdését iparkodott a történelmi kritika alapján tisztába hozni. Birjuk az érdemes szerző ígétét, hogy e téren teendő további kutatásairól folyóiratunk hasábjain fog beszámolni. Ez ígétet egy részét már teljesítette is akkor, mikor egy másik dolgozatában a nagy király egyik leányának Hedvig lengyel királynőnek születési éveül, az eddig állítottakkal szemben, 1373-at mutatta ki a legvalószínűbbnek.

Délvidéki fejedelmi sarjak genealogiájában mutatkozó zavarok eloszlatására törekszik *Thallóczy Lajos*

vál. tag «Bosnyák nemzedékrendi tanulmányok» című terjedelmes dolgozata. Az érkező Mária bosnyák hercegnő, gróf Helfenstein Ulrikné érdekes személyéből indul ki, kinek leszármazását kutatva belevonja a magyar királyi családot, s a rokon Kotrománokat, kiknek genealogiáját — az eddigi zavaros nemzedékrendeknél alaposabban — egybeállítja. A délvidéki szláv genealogiák bonyodalmaira élénk fényt vető dolgozat nagybecsű művelődéstörténeti adatokban is igen gazdag.

Kis Balint cs. és kir. kamarás, választmányunk tagja, a lefolyt évben befejezte egy erdélyi fejedelmi család, a Barcsaiak leszármazásáról készített terjedelmes dolgozatát. Neki köszönhetjük, hogy e nagy szerepet vitt családnak múltja, az általa felfedezett családi levéltár töredékei alapján, immár a legrégebb időktől, a XIII. századtól kezdve napjainkig tisztán áll előttünk.

Leggazdagabb volt folyóiratunk régi, részben kihalt magyar előkelő családok nemzedékrendjének megállapításában. E téren a legterjedelmesebb dolgozatot *Makay Dezső* vál. tagnak tollából birjuk. Ritka szorgalommal és fárasztó utánjárással állította össze mindazon adatokat, a melyek az ősrégi Csanád nemzetéből eredő családokról felkutathatók voltak. Dolgozatának első, mondhatni alapvető részét, az osztatlan állapotban lévő Csanád nemzetségről szólót, felolvasásalakjában is megismertük. A nemzetség története a magyar állam megalapításáig nyúlik vissza. Csakhogy a krónikák és legendák által elbeszélte múltat az első okleveles adattól közel kétszáz esztendő választja el. Így is ritka kivétel hazai genealogiánkban, hogy valamely nemzetségből eredő családok múltja az 1213. év zavaros eseményeig legyen visszavihető. A nagy-szorgalmú kutató terjedelmes monographiájában kiterjeszkedik a Csanád nemből eredő összes családok történetére is, így meg fogjuk ismerni a Thelegdy, Makófalvi, Makó, Makay, Tömpösy, Csücsködy és Kökenyéry családoknak, a nemzetség összes leszármazottainak múltját, az eddig részben közölt Thelegdy család után ítélve oly részletességgel és a történelmi adatok oly gondos összeállításával, hogy nincs nemzetségünk, melynek összes ivadékaíró ily kimerítő monographiát mutathatnánk fel.

Petrovay György tagtársunk, ki már évek óta gazdagítja folyóiratunkat nagyérdékű genealogiai dolgozataival, melyek egy telepítési, nemzetiségi és művelődési tekintetben tanulságos terület, Ung-, Bereg- és Máramarosmegyék genealogiai viszonyait tisztázzák, ismét több közleményével járult feltett szándéka megvalósításához. A lefolyt évben fejezte be a Bilkei Karácsony vajda fiától *Miklóstól* (a XIV. század derekától) leszármazó bilkei *Lipcey* család történetét. Vele

közös eredetű, a mennyiben törzsének őse Karácsony vajda másik fia, *Szerecsen* (1341—1367), a Bilkei *Gorzó* család. A megyei élet határain túl a múltban kevésbé szereplő család leszármazását napjainkig tisztázta. Egy harmadik terjedelmesebb dolgozat a *Komlóssy* család múltját és 1344. évtől való szakadatlan nemzedékrendjét ismerteti meg velünk. Az oláh eredet és a főntebbi családokkal való közös leszármazás kétségtelen s a szerző azon feltevésének ad kifejezést, hogy a család őse Torpa Mihály, ki 1344 körül élt, Bilkei Karácsony vajda, a Bilkey, Lipcsey és Gorzó családok őse, Hosszúmezei (Dolhai) Szaniszló és Ilosvai Makszem, a hasonló nevű családok ősei, testvérek voltak. E vérségi kapocs kétségtelenül sok genealogiai és birtoklási bonyodalmat megmagyaráz s a hazai családok ily területekként vizsgált leszármazási viszonyainak megismerése által genealogiánk kétségtelenül a legbecsesebb eredményekkel fog gazdagodni, a mint gazdagodott is azon nagy dolgozat által, melyet Liptómege középkori genealogiai viszonyainak vizsgálatával Majláth Béla vál. tag néhány évvel ezelőtt nyújtott.

Utolsó választmányi üléseink egyikén nagyérdemű másodelnökünk, *Nagy Imre*, hátrahagyott, — sajnos — befejezetlenül maradt dolgozatát ismertette meg velünk *Pettő Béla* vál. tag. A Csák nemzetségből eredő s ma is virágzó Kisfaludy család őseiről szól, azon kevés családok egyikéről, melyek egyenes leszármazásukat megszakítás nélkül a XII. század közepéig vihetik vissza. Az elköltözöttnél senki sem volt hivottabb e család múltját feltárni, mert senki nálánál jobban a több helyt őrzött dúsgazdag családi levéltár adatait nem ismerte. Társaságunk igaz kegyeletét tanúsítja felejthetetlen másodelnöke iránt, midőn a — fájdalom — töredékül maradt s csak a XIV. század végéig kidolgozott családi monographiát, mint az elhunyt szerző posthumus munkáját, folyóiratában közzé teszi.

Régi családtani viszonyainknak szorgalmas bűvara, *Dr. Wertner Mór* vál. tag, folyóiratunk buzgó munkatársa, ismét néhány XIII—XIV. századi előkelő kihalt család leszármazását tette tanulmány tárgyává. A szomszédos Ausztria határszéléről eredő Gottesprunni Wulfing a XIII. század végén a sopronmegyei Haschendorfi családot alapította. Wulfing ivadécai rövid ideig virágoztak hazánkban, nő-ivadécai a Nagymartoni és Kathiz nembeli Széchenyi Kónya családokba mentek nőül; e körülmény is mutatja a család előkelő voltát. A Tengerdiek (Fejérmegyében) őse Tivadar, IV. Béla alországbírája. Az őt nemzedéken át virágozott előkelő család legkiválóbb sarja Tivadar, IV. Lászlónak, majd III. Endre királynak alkancellárja. A Tellesprunniak, miként a Haschen-

dorfiak Alsó-Ausztriából szakadtak hazánkba, leány-ivadékaik a XIV. század folyamán a Kaplyon és Ákos nemzetségek sarjaival kötven házasságot, az idegen vér csakhamar magyarba olvadt. Egy másik közleményében *Wertner* tagtársunk Ompud nádor leszármazottaival foglalkozik. Az Árpádok családjával rokonságban volt nádor ivadécai elsőrangú országos méltóságoknak voltak betöltői s a szerző feltevése szerint II. Endre királynak andechsi és meráni Gertruddal kötött házassága, ez utóbbi rokonának, az idősb Ompud nádor hasonnevű fia nejeinek volt műve. Dr. Wertnernek a Haschendorfi családról írt genealogiai fejtegetéseihez a sopronmegyei családok régi genealogiájának és birtokviszonyainak alapos ismerője, *Stessel József* nyújtott némi helyreigazítást, kimutatóván, hogy Haschendorf alatt nem a mai sopronmegyei Hasfalva, hanem az alsó-ausztriai Ebenfurt tőzsomszedságában lévő hasonnevű hely értendő.

A szabadságért küzdők történetének lelkes írója, *Thaly Kálmán* vál. tag több nagybecsű közleményt bocsátott folyóiratunk rendelkezésére. Az egyik a magyar történelem újkori nagy alakjának, Kossuth Lajosnak három vitéz őseivel foglalkozik. Kossuth Miklós, Kossuth Lajosnak egyenes őse, a XVII. században a török ellen viaskodott, Érsekújvár védelmében megsebesült, török rabságra került, rabságának bilincsei, valamint 1661. évi temetési czimeres zászlaja maig megvannak. Kossuth Sándor, 1705-ben a Nádasdy huszárezred vitéz kapitánya, Strassburg mellett a spanyol örökösödési háború folyamán halálos sebet kap. Kossuth Tamás pedig, mint kurucz, utóbb bujdosó, tette nevét emlékezetessé. A közlemény fénypontját a család 1479. évi, Mátyás királytól nyert czímerének felkutatása és közzététele képezi. A minden tekintetben nagyérdemű heraldikai emléket folyóiratunk színes hasonmásban is közzétette. Az emlék heraldikai méltatásához egyik legkitűnőbb heraldikai szaktekintélyünk (F.) nyújtott felvilágosító magyarázatokat. — *Thaly Kálmán* vál. tagnak köszönhetjük továbbá, hogy a Rákóczi-féle szabadságharcz vezérfőnöknek, gróf Bercsényi Miklósnak születése napja immár teljesen tisztázva van.

Az erdélyi családok történetének buzgó kutatója, *Kis Balint* vál. tag a fejedelmi Barcsai családról írt dolgozata befejezésén kívül a Petki család múltját ismertetett meg, úgy felolvasás, mint közzétett cikk alakjában. A jelen század elején fiágban kihalt előkelő család származása Peteki Petki Domonkosig, ki a XV. század második felében élt, vihető vissza. Tagjai a XVII. század folyamán a legelőkelőbb méltóságokat viselik. Egyik sarja 1700-ban gróffá lesz; a család története erősen egybefoly Erdély és a kapcsolt részek történetével.

Magyarország legujabb történetében vezérlő szerepet vitt családnak, a borosjenei Tiszáknak történetét írta meg *Komáromy András* vál. tag. A család történetének vázlata utolsó nagygyűlésünk egyik felolvasása volt. A terjedelmes, nemcsak a család, hanem az egész kor, kivált a XVII. század történetére kiterjedő és művelődéstörténeti momentumokban gazdag dolgozatot folyóiratunk jelen évfolyama közli. A nagynevű család leszármazása az 1656-ban elhalt Tisza György jenei nemesen kezdődik, kinek már fia Tisza István kiváló szerepet visz, mint portai követ. A család XVIII. századi múltja nagyérdékű képet nyújt az emelkedés és birtokszerzés módjairól, melyet a szerző ismert élénk tolla még világosabban varázsol elének.

Éble Gábor, a XVIII. századi viszonyoknak alapos ismerője, a vásáros-naményi Eötvös család leszármazásához közölt nagyérdékű adalékot, közétevéen az Eötvös József szatmári alispánnak, a báróságra emelt Miklós nagyatyjának halotti tisztességekor 1752-ben mondott gyászbeszéd búcsúztatóját, mely a családi nemzedékrend hézagait sokban kiegészíti. *Meliórisz Béla* tagtársunk pedig Szepesmegye két ősi családjának, a Sigrayak és Korotnokyak leszármazásához közölt néhány figyelemre méltó XIII. századi adalékot. Az apróbb adalékok során még *Décsi Lajos* közleményét említem meg, ki egy régi magyar nyomtatvány alapján néhány hunyadmegyei nemesi család XVII. század-végi siralmas állapotát és panaszaitakit vázolja.

A hazai genealogia történetére nézve nem érdektelen az az adat, melyet *Komáromy András* vál. tagnak egyik utolsó vál. ülésen felolvasott dolgozatából tudtunk meg, hogy t. i. e. disciplina első irodalmi művelői és előmozdítói közt Nádasdy Ferencz országbíró tiszteletjüket, ki 1664 körül az ősrégi Báthory család leszármazásához, melyről «igen szép emlékezetre való munkát» óhajtott csináltatni, gyűjtött adatokat.

Számra ugyan nem, de érdekességre a most ismertekkel vetekednek azok a dolgozatok, melyek a hazai címertan köréből láttak folyóiratunkban napvilágot. Miként a megelőző tizenkét évfolyamban a füzetek legtöbbje, az elmúlt évben is nem jelent meg füzet, mely ne tartalmazott volna hű képes ábrázolatot heraldikánk legbecsesebb emlékeiről, t. i. az 1526. év előtt adományozott címerekről.

A legrégebb ezek között az Eresztvényi családé, mely egyik ősenek, Zsigmond király szakácsának foglalkozásához mért címerképet nyert 1414-ben adományul. A címer érdekességét emeli az ábrázoláson kívül a kitüntetettnek egyénisége, valamint azon körülmény, hogy annak ideje a század elején, 1405-ben és 1409-ben, sporadikusan megindult és 1415-től Kon-

stanban tömegesen kiadott armálisok kelte közé esik. A címernek mindezen és egyéb érdekességei szakavatott méltatóra találtak *dr. Schönherr Gyula* vál. tagban, ki azt felolvasás alakjában is megismertette velünk.

Ehhez korra legközelebb a Bor család 1415. évi címere esik, melynek ismertetését *Csoma József* vál. tagnak köszönhetjük. Az ábrázolás szépsége, compositiójának eredeti volta miatt kiváló címer Zsigmond-kori heraldikánk legszebb alkotásai közé tartozik; nőveli érdekét az oklevél szövege, mely történelmi vonatkozásain kívül a címernek leírását is adja, a mi Zsigmond királynak 1414-en túl kiadott armálisaiiban ritka eset.

Sorra a lászlókarcsai Török család 1418. évi címere következik, melyet *Schönherr Gyula* vál. tag szak szerű közléséből ismertünk meg. A festett címerkép arról győz meg, hogy annak rajzolója, sőt talán szerkesztője is ugyanaz a művész, kinek ecsetje az ugyanekkor, néhány héttel később kelt Csapy és Nagymihályi családok armálisain dolgozott.

A közlött festett címerek sorát a Kossuth családnak Mátyás királytól nyert, 1479. évi nagyérdékű címere zárja be, melyről jelentésemben már volt szó.

A lefolyt évben közölt címerképekkel együtt a folyóirat eddigi tizenhárom évfolyamában hazai heraldikánk e legbecsesebb emlékeiből 45-öt közöltünk színes hasonmásban; e számból pedig 31 darab Zsigmond korára esik. Nem a magam nézetét képviselem, hanem elismert tényt konstátálok, midőn állítom, hogy nincs rokon egyesület és társulat, mely rövid fennállása óta a heraldika e nagybecsű emlékeiből ennyit kutatott fel és tett — tetemes anyagi áldozatok árán is — a tudomány közkincsévé. Ha talán eddig nem is érkezett el az alkalom, hogy e gazdag anyag túlnyomó nagy részét külön kiadványban ismertessük meg a szakkörökkel, de bizton hiszem, hogy a külön kiadvány létrejöttétől immár rövid idő választ el.

Mohácsi vész előtti címereslevelek eredetét mutatta be a titkár egyik választmányi ülésünkön, megismertetvén az enyingi Török család 1481. és 1507. évi armálisait a gróf Festetics család mágócsi levéltárából, és a Bossányi család 1415. évi címereslevelét a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből. Az előbbi két díszes címerrajz a társaság gyűjteményét gyarapította, az utóbbi darab pedig az által, hogy az adományozott címer benne leírva nincs s a rajz helye is üresen maradt, régi heraldikánk érdekes curiosuma.

Két oly fejedelem armálisát ismertük meg *Junius Marcellus* (a szaktudomány egyik legtiszteltebb alakja) és *Thaly Kálmán* vál. tag közlésében, kiktől címeres levelek a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak. Az

első Kemény János fejedelem 1661. évi címeradományja az alsó-veniczei Boér család részére, a másik II. Rákóczi Ferenczé, melyet Nyúzó Mihály és János testvérek részére ad 1707-ben. Mindkét ismertetés bő magyarozattal van ellátva. Az első kiterjeszkedik a Boér nevű családok leszármazási viszonyaira és adja a nagy-berivói Boérok nemzedékrendjét. Az utóbbi a ritka heraldikai emlékhez fűzött kimerítő felvilágításokon kívül két nagyérdékű pecsétet ismertet ugyanazon korból. Az egyik I. Rákóczi Ferencz erdélyi vál. fejedelemé, melynek nyomját néhány évvel ezelőtt fogták ki a Tiszából Nagy-Halászi mellett, a másik II. Rákóczi Ferencznek a fejedelmi és hesseni egyesített címert feltüntető pecsétje.

Heraldikai cikkeink sorában megemlítendő még azon tanulságos vélemény, melyet az igazgató-választmány felkérésére *Csoma József* vál. tag mondott Pápa város címere felől.

Úgy sphragistikai, mint különösen diplomatikai szempontból nagyérdékű emlékekkel ismertette meg a szakközönséget *Boiničić Iván*, közlétevé Kis Károlynak alig egy hónappal megöletése előtt 1386. január 22-én kelt függőpecsétes oklevelét. Már maga azon körülmény, hogy Kis Károly eredeti okleveleinek száma, melyekből legkiválóbb oklevélismerőnk Nagy Imre is csak hármát ismert, egy nagyérdékű darabbal szaporodik, diplomatikánkra nagy jelentőségű, de még inkább növeli érdekét, hogy azon a királynak eddig előttünk ismeretlen kettőspecsétje függ. A meglehetősen jó állapotban fenmaradt pecsétből látjuk, hogy a királynak alig két hónapig tartó uralkodása alatt még nem volt alkalmá, hogy magyar királyságának megfelelő nagy pecsétet véssessen. Az oklevelen ugyanis még mindig a szicíliai királyi felségpecsét függ. Az oklevél különben István vegliai és modrusi gróf leányának, Erzsébetnek fiúsításáról szól.

Az ország levéltáraiban őrzött heraldikai és genealogiai anyagnak jegyzékek által való ismertetése folyóiratunknak elejétől fogva egyik célja volt. Ennek a lefolyt évben azzal felelt meg, hogy közzétette a leggazdagabb hiteleshelyi levéltárban, Leleszen őrzött nemeslevelek jegyzékét. E gazdag sorozat közzétételét *Lchoczky Tivadar* vál. tagnak köszönhetjük.

Ha még felemlítem azt, hogy folyóiratunk szakirodalmi rovatát leginkább *Schönherr Gyula*, *Aldásy Antal* és *Dézsi Lajos* tagtársaink szakavatott ismertetései és bírálati tettek élénkké: jóformán teljesen beszámoltam azon eredményekről, melyeket társaságunk a lefolyt évben a szaktudomány művelése által elért.

A t. nagygyűlés színe előtt nem mulaszthatom el, hogy hálás köszönettel fel ne említsek egy becses ajándékot, melylyel igazgató választmányunk egyik

tagja tagtársaink legnagyobb részét meglepte. Díszesen kiállított «Századunk névváltoztatásai» című munkájából közel 300 példányt bocsátott a társaság rendelkezésére, úgy hogy abból az összes választmányi, alapító és pártoló tagok részesíthetők voltak. Fogadja e helyen is értékes ajándékáért hálás köszönetünket.

A társaság belső életéről szóló jelentéssel röviden végezhetek. Az év a csöndes, zajtalan munkálkodás éve volt. Tagjaink sorában nagyobb változás nem állott be. Igaz, hogy az év folyamán örökös alapító tagjaink száma egygyel, a 200 forintos alapítóké kettővel, a 100 forintosoké egygyel, a pártolóké négygyel, az évdíjasoké pedig huszonkilenczczel szaporodott; de ezzel szemben részben halálozás, részben a cyclus elteltével igénybe vett kilépési jog által csaknem ugyanannyival fogyott, úgy hogy megmaradtunk a tavalyi létszámban. E létszám nyilván tartására elrendelte a választmány, hogy tagjaink névsora ezentúl évenként adassék ki, még pedig mindig az év első füzetének mellékletéül.

Öröndetesebb az eredmény, melyet alaptőkének gyarapodása mutat. A tavaly bejelentett 13,000 frttal szemben az idén 13,800 frtnyi alaptőke felett rendelkezünk, mely összegből 10,700 frtnyi névleges értékű kötvényt letétképen az osztrák-magyar bank budapesti főintézete kezel.

Választmányunk sorát *Bárczay Oszkár* cs. és kir. kamarás és *Pettkó Béla* alapító tag személyével, kiváló heraldikai és genealogiai szaktekintélyekkel egészítettük ki. Bizton hiszszük, hogy a szaktudomány e kítűnő képviselőivel megerősödvé, nyugodtan tekinthetünk a jövő év nagy eseményei által fokozott mértékben megkövetelt tudományos munkálkodás elé.

Kérem a t. nagygyűlést, hogy jelentésemet tudomásul venni méltóztassék.

Fejérfataky László,
titkár.

SZAKIRODALOM.

A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. Szerkesztette Barabás Samu. Budapest 1895. I. II. kötet.

A gróf Teleki család marosvásárhelyi levéltára 1879-ben nyílt meg először, a magyar történelmi társulat marosvásárhelyi kirándulása alkalmával, a magyar történetírók előtt. Az eredmény még a legvérmesebb várákozást is felülmúlta. Teleki Mihály, Tökölyi Imre és a bujdosók korára oly anyag került napfényre, mely Magyarország és Erdély e korbéli történetét egyszerűen a legfényesebb világításba helyezte. A kutatások

eredménye bírta rá a grófi családot, hogy levéltárának kincseit a magyar történetíróknak általánosan hozzáférhetővé tegye. Így jött létre az oklevéltár megindításának eszméje, melynek első gyümölcse az előttünk fekvő két kötet.

A két kötet a levéltár mohácsi vész előtti anyagát öleli fel, összesen 676 darabot. Nagy része ez anyagnak a XVII. század első felében a fiágon kihalt somberek Erdélyi család történetére vonatkozik. E család leszármazásával jeles genealogusunk, Schönherr Gyula, foglalkozott, felhasználva a levéltár idevágó okmányait. (Turul X. 105—112.) Az ő értekezése fölment attól, hogy a család középkori történetével foglalkozunk.

A család utolsó fírsarja, Gergely fia, Antal volt, ki 1602—1636-ig Torda vármegyének volt főispánja, 1620-tól tanácsosa s Bethlen Gábor halála után 1636-ig Szamosújvár főkapitánya. I. Rákóczi Györggyel, gróf Lázár Miklós szerint, rokonságot is tartott. 1638-ban bekövetkezett halála után jószágait, noha azokat neje, sz. Mindszenth Krisztinára, hagyta, a fiscus lefoglalta. Özvegye azonban a fejedelem kegyéből a jószágok egy részét haláláig bírta. Holta után a jószágok fejedelmi adomány útján a Teleki családra szállottak, melynek birtokába került az adományozás révén a család levéltára is, mely ilyformán a Teleki család levéltárának magvát képezi. •

Az eredetileg három kötetre tervezett okmánytár később hat kötetben állapított meg. A most megjelent első két kötet szerkesztése Barabás Samu választmányi tagtársunkra bízott, ki feladatát kipróbált ügyessége s szakavatottságával oldotta meg. A kelet dátumán kívül az oklevélben előforduló időmeghatározások feloldása s a lapszelen való feltüntése, az okmányszövegek tördelése, főképp pedig a mintaszerűen szerkesztett név- és tárgymutató bizonyítják, hogy az okmánytár szerkesztését jobb kezekre sem lehetett volna bízni. A két kötet díszül szolgál a Garázda és Szilágyi családok 1409, a somkerek Erdélyi család 1415-ben nyert czimereinek színes reprodukálásán kívül a 23 eredeti pecsét autotypikus képe is. Reméljük hogy a következő kötetek rövid idő múlva követni fogják a most megjelenteket. *A. A.*

A zichi és vásonkeői gr. Zichy család idősb ágának okmánytára Szerkeszti Kammerer Ernő. VIII. kötet. Budapest 1895.

Még nincs esztendeje, hogy a Zichy-codex VI. kötete még Nagy Imre szerkesztésében napvilágot látott, s már újból előttünk fekszik e nagyszabású munkának egy új, a VIII. kötete, mely már Kammerer Ernő szerkesztése. Sorrendben a VII. kötet lenne, de a szerkesztő-bizottság határozata folytán a VII. kötet az első hat kötethez szolgáló név- és tárgymutatót

fogja magában foglalni s ezért kapta a jelen kötet a VIII. kötet signaturáját.

A jelen kötet 1421-től 1439-ig terjedő időszakból 471 oklevél szövegét közli. Tulajdonképen az okmánytár sokkal több oklevélről számol be. Kammerer Ernő szerkesztő ugyanis az egy s ugyanazon ügyre, pl. peres ügyekre vonatkozó, hasontermészetű okmányokat, az illető oklevélhez csatolt jegyzetbe beledolgozta, úgy, hogy bátran állíthatjuk, miszerint a kötet szerkesztője háromszor annyi okmányt dolgozott fel, mint a mennyinek szövegét az okmánytár adja.

Az oklevelek minőségét illetőleg, nagyrésztük szintén birtokügyekre vonatkozik, ép úgy, mint az előző kötetekéi. Az oklevelek nagyrésze e kötetben is a báthmonostori Töttös nemzetségre vonatkozik. Ez időszakban a Töttösök közül főleg János játszik nagyobb szerepet, kit állandóan a király környezetében találunk. János 1426-ban fivére, Lászlóval együtt Havas-Alföld ellen indul, Ozorai Pippó halála után pedig a szondi osvathi sókamarák grófja lesz, de már 1427-ben újból a törökök elleni csatában találjuk őt. 1429-ben a Töttösök közül már csak Lászlót találjuk itthon, ki ettől kezdve János bátyja örökébe lép a politikai élet terén is. A Töttösökön kívül még a Várdai, Zahoti, eszeni Csapi, Kanizsai, Maróthi s még számos más családra vonatkozólag találunk adatokat e kötetben. Históriai szempontból főleg az 1426—28. évi török-háború idejéből származó levelek fontosak, melyek a jelzett tárgynak egészen új világosságot kölcsönöznek.

A VIII. kötet használatát egy nagy gondal szerkesztett név- és tárgymutató könnyíti meg, melylyel, mint örömmel értesülünk a munka előszavából, a következő kötetek mindegyike el lesz már látva.

A. A.

Dictionnaire des figures héraldiques. Par le Cte Th. de Renesse. Bruxelles 1894—95. 2. kötet.

Fáradtságos, de nagybecsű munkát végzett a nemrég megjelent munka szerzője, midőn arra vállalkozott, hogy a czimerekben előforduló alakoknak lexikonját összegyűjtve, kézikönyv gyanánt a kutatók rendelkezésére bocsátja. Mindenki, a ki nem pusztán hazai heraldikával foglalkozik, érzi, mily hazagpótló Renesse ezen munkája. Azonban még hazai heraldikusaink is hálára lehetnek kötelezve, mert szerző a magyar nemes családokra is kiterjeszti figyelmét s azon pár próba után, mit munkájával tettünk, úgy látszik, a hazai heraldikai viszonyok körül is teljesen tájékozva van.

Nagyérdemű munkája azonban nem ment kisebb-nagyobb hibáktól. Az általa követett rendszer, mely szerint először azon családokat sorolja elő egy czimeralaknál, melyek czimerében az illető alak minden egyéb mellékalak nélkül előfordul s csak azután az alak különféle változatait, teljesen helyes. Ellenben nagyban csökkenti a munka használhatóságát, hogy az egyes czimeralakok nem következnek betűrendben egymásután. Végül nagyban rovására van a munkának, hogy a műben előforduló családokról indexet nem ad; e nélkül bizony munkája nem igen használható. Lehet s kívánatos volna, ha szerző egy külön kötetben adná a családok neveit, ez által munkájának becsét csak emelné.

Fentebb említettük, hogy szerző a hazai nemes családokra is kiterjeszkedik. Heraldikusaink feladata,

lenne megállapítani, vajon a hazai nemes családokra vonatkozó lexikális anyagot egész terjedelmében s jól felhasználta-e? Ha nem, akkor hazai heraldikusainkra egy igen szép feladat megoldása várna, összeállításra a magyar címerekben előforduló alakoknak. A lexikális anyag a Siebmacher kötetében s a Turul évfolyamaiban össze van nagyjából gyűjtve. Természetes, hogy ezenkívül még feldogozatlan, kiadatlan anyagot is kellene a munka keretébe vonni, de az eredmény bőven kárpótolná a vállalkozót a reá fordított fáradtságért.

A. A.

Die rechtmässigen Ehen des hohen Adels des heil. röm. Reiches deutscher Nation. Von A. Freiherr von Weyhe-Eimke. Prag, 1895.

A római szent birodalmi főrangú családok egyenrangú házasságainak kérdésével foglalkozik ezen nemrég megjelent munka, melynek kevésbé jogi, mint inkább genealogiai jelentősége készítet minket arra, hogy róla röviden megemlékezzünk. A nem egyenrangú s ú. n. morganatikus házasságok későbbi genealogiai alakulása, s azon számos téves nézet, mely ezek körül el volt terjedve, elég okül szolgálnak arra, hogy a kérdés tudományosan, okmányok alapján tárgyalassék.

Természetes, hogy ezen kérdés beható levéltári kutatások nélkül alig oldható meg. Szerző e tekintetben nagy buzgósággal járt el, de kutatásait, mint munkájából látszik, csak a bécsi levéltárakra terjesztette ki s így sok tekintetben kérdés, vajon az általa mondottak nem szenvednének-e egy vagy más tekintetben módosítást. Így, a mit ő a Lippe fejedelmi háznak öröklési rendjéről mond, melylyel egyébiránt a legbővebben foglalkozik, nagyon is problematikus értékű, minthogy szerző tisztán csak a bécsi levéltárak anyagára támaszkodik, és a detmoldi és bückeburgi levéltárakat nem használhatta. E tárgyra vonatkozó állításai tehát még esetleg módosítást szenvedhetnek. Ép úgy nagyon is szó fér azon beosztás helyes voltához, melyet szerző a római szent birodalmi főnemesség alakulásainak időszakairól ad. Ezen beosztás, mely öt időszakot különböztet meg a Kr. sz. előtti II. századtól, a germánok föllépésétől a történelemben, a jelen korig, megvalljuk kissé erőszakoltnak látszik. A munka főbecse különben nem annyira fejtegetéseiben, mint inkább abban rejlik, hogy okmányokat közül részint kivonatban, részint egész terjedelemben, melyek a kérdést érintik, továbbá azon genealogiai jegyzetekben, melyeket szerző az egyes családokról ad. A munkához 33 genealogiai táblázat van csatolva, melyek nagyrészt a németországi, jelenleg élő uralkodók máltai őspróbáját tüntetik fel. Munkája egyébiránt nem egy hiányt mutat fel, így pl. hogy csak egyet említsünk, a nemrég nálunk tárgyalt Thurn-Taxis és Edelspacher-féle házasságról egy árva szót sem találunk benne.

A. A.

Budapest székes főváros címere. A székes főváros jelenleg használt címerét Buda, Pest és Ó-Buda egyesítése után tudvalevőleg egy 34 tagból álló szervező-b zottság állapította meg, melynek az

1873 május 29-iki közgyűlés által elfogadott tervezetét ő felségének 1873 szeptember 21-ikén kelt elhatározása emelte végleges érvényre.

E címer ellen heraldikai összeállítás tekintetéből nem lehet ugyan kifogást tenni, de annál jogosabb bírálat alá esik az a történelmi szempontból. Új címer megállapításánál — főleg midőn voltakép régi címerek egyesítéséről van szó — a történelmi alap szigorú megtartása az egyedüli jogos szempont.

A kifogások, melyeket történelmi alapon álló heraldikus teljes joggal tehet a magyar főváros címere ellen, arra indították dr. Toldy Lászlót, a székes főváros főlevéltárnokát, hogy új címertervezetet készítsen, a mely a három város régi címereiből van összeállítva. Toldy tervezetében a háromszögletű pajzsot az alsó pajzs szélből jövő ék hasítja; az ekként keletkezett felső jobb mezéjében Buda városának a XIV. és XV. századi pecsétek motívumaiból összeállított címere van elhelyezve, mely az ország címereiből vett 8 ezüst-vörös csík felett három arany toronyt tüntet fel; e toronyok számát a városnak egy 1337-iki okiratról ismert legrégibb pecsétje adja meg, a csíkok pedig a XV. századból fenmaradt háromféle pecsét állandó motívumát képezik. A felső bal mezőben Pest városnak a XV. századi tyariumról vett címere látható: arany várfal, toronynyal és nyílt kapuval, s a toronytól jobbra félhorddal, balra hatágú csillaggal, mely ősi motívumok az 1873-iki címerből egészen kimaradtak. Az alsó mezőt Ó-Buda címere foglalja el, abban az ábrázolásban, a mint azt a Nagy Lajos korából származó pecsét őrizte meg számunkra, úgy mint ezüst várfal, közepén nyílt kapuval; a vár felett a régi budai káptalant jelképező torony, ettől jobbra és balra egy-egy épület látható. A mező üres részeit e két épület felett jobbra a csíkokból és Anjou-liliomokból összetett Anjou-kori magyar címer, balra a lengyel fehér sasos címer tölti ki, háromszögletű pajzsokban, a mint az a XIV. századi pecséten látható, harmadikul pedig ezek mintájára a tervező a Hunyadi család hollós címerpajzsát helyezte el a torony fölé. A pajzsot a szent korona fedi. A pajzstartókra nézve Toldy Lászlónak két tervezete van: az elsőben cserkoszorús vademberek, a másodikban két XV. századi vaspánczéba öltözött magyar vitéz tartja a pajzsot, zászlós kópjával; a jobb oldalnak zászlaja a csíkokat, a baloldalié a kettős keresztet viselő címerpajzsral van díszítve. A címerpajzs alatt mondatszalonon NULLI CEDO jelmondat olvasható.

Toldy László ezt a tervezetet közölve néhány kiváló szaktekintélylyel, részletes emlékirat kíséretében benyújtotta a székes főváros tanácsához, kifejezve azt az óhaját, hogy annak megbírálására a legilletékesebb fórum, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság kéressék fel.

A mennyiben a székes főváros tanácsa főlevéltárnokának ezt az óhaját teljesítené, társulatunk szakfejfainak módjában lesz a kérdés felett véleményüket elmondani. Addig is, a míg ez megtörténik, a fentebbiekben be akartuk mutatni Toldy új tervezetét, eiev osztva a buzgó főlevéltárnok amaz óhajtásában, hogy a székes főváros egy heraldikai és történelmi hűség tekintetében kifogás alá nem eshető új címer birtokában ünnepelje meg a millenniumot.

D.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1896-ban.

ALAPSZABÁLYOK.

I. Társaság neve és célja.

1. §. A társaság neve: «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság». — Székhelye: Budapest.

2. §. Célja: a magyar történelem társtudományainak, úgymint: a Heraldika, Diplomatika, Palaeographia, Sphragistika és Genealogia — valamint a magyar családok történetének okleveles alapon való művelése és terjesztése.

II. A társaság tagjai.

3. §. A társaságot a) az alapító, b) a pártoló, és c) az évdíjas tagok alkotják.

4. §. Az alapító tagok háromfélék, úgymint: a) azok, kik a társaság céljaihoz 100 osztr. ért. forinttal, b) azok, kik 200 o. é. forint alapítvánnyal járulnak, c) az örökös alapítók. Örökös alapítványt tevők azok, kik legkevesebb 500 o. é. frt-nyi alapítványt tesznek. Ezen c) alatti alapítványok joga az alapítók egyenes fiutódaira is átszáll elsőszülöttségi jogon.

Az alapítványok készpénzben, vagy bizonyos lejáratú határidő alatt beváltandó és biztosítékkal bíró kötelezvényben, vagy pedig legkevesebb 5 száztöltit tisztán jövedelmező, jóhitelű értékpapírosokban fizetendők be.

5. §. Pártoló taggá választható, a társaság egy tagja által ajánlott, társaságunk célját kedvelő minden nő vagy férfi, ki magát aláírás által kötelezi, hogy tíz egymásután következő éven át a társaság pénztárába Budapesten évenként tíz forint tagdíjat befizet.

6. §. Évdíjas taggá választható az előbbi módozatok szerint az, ki magát aláírás által kötelezi, hogy öt egymásután következő éven át a társaság pénztárába Budapesten évenként 5 forint tagdíjat befizet.

7. §. A pártoló és évdíjas tagok kötelezettsége az említett 10, illetőleg 5 év elmúta után is fenmarad, ha kilépési szándékukat az utolsó év letelte előtt a titkárnál be nem jelentik.

III. A társaság tisztviselői.

8. §. A társaság egy tiszteletbeli elnököt választ életfogytiglan.

9. §. A társaság elnöksége egy elnökből és két másodelnökből áll.

Az elnökök a társaságot a hatóságok és mások irányában képviselik; a gyűléseken és üléseken első sorban az elnök, másodsorban a másodelnökök elnökölnek és jogukban áll, ha a társaság érdekei kívánják, rendkívüli üléseket is hirdetni. A rendkívüli ülések napja egy héttel előbb közhírré teendő. A tagok egyenlő szavazata esetében döntő szavazattal bír az elnök.

10. §. Mindenik elnöknek jogában áll a társaság pénztárát bármikor megvizsgálni.

11. §. A társaság titkára az üléseken és gyűléseken előadói tisztelet végez; a határozatokat végrehajtja; a jegyzőkönyvet vezeti, a társaság levelezéseit végzi, könyvkiadásaira, valamint az irattárra felügyel.

A társaság anyagi helyzetének javultával külön könyv- és levéltárnokra is lesz szükség.

12. §. A társaság jegyzője mindenben a titkár segítségére van, és akadályoztatása esetében őt helyettesíti.

13. §. A pénztárnok a társaság vagyonát híven és pontosan kezeli, a pénztár állapotáról az üléseken jelentést tesz. Pénzt az igazgató választmány határozata alapján az elnök vagy másodelnök és a titkár által együttesen aláírt utalványokra szolgáltat ki; az évi nagygyűlésen pedig részletes kimutatást terjeszt elő. A pénztárnok évi számadásának megvizsgálásáról az igazgató választmány intézkedik.

Rendkívüli esetekben az elnök vagy másodelnök saját határozatából is utalványozhat 100 frtjéig terjedő összeget, a legközelebbi ülés jóváhagyása reményében.

A pénztárnok az elnök vagy másodelnöknek pénztár-vizsgálati szándokát mindenkor tartozik teljesíteni.

14. §. A társaság folyóiratának szerkesztőjét, és a szerkesztőtársat az igazgató választmány bízta meg a szerkesztői teendőikkel.

15. §. Az ügyész a társaság jogait védi, és a hátrálékos díjakat behajtja.

16. §. A társaság összes tisztviselői, hivataluk tartama alatt, minden tekintetben olyan szavazati joggal bírnak, mint az igazgató tagok.

IV. Az igazgató választmány.

17. §. Negyven tagból áll, kik az első alakuláskor a társaság tagjai között lévő, és a 2. §-ban megnevezett tudomány-terén jeles munkálkodásuk által kitüntek közül szavazattöbbséggel választatnak.

18. §. Az igazgató választmány később maga-magát egészíti ki akként, hogy a megüresedett igazgató tagságra évenként legalább két igazgató tag által írásban ajánlott új igazgató tagot választ, kik a levelező tagok érdemesebbjeiből is választhatók. Ha az igazgató választmány szükségét látja, az igazgató tagok számát hatvanra is felemelheti az ezen §-ban említett választási mód szerint.

19. §. Az igazgató tagságra az ajánlatok az évi nagygyűlés előtt való ülés megelőző napjáig adandók be a titkári hivatalnál. A következő választmányi ülésen az ajánlatok felbontatnak, és a választmányi ülésen jelenlevő igazgató tagok egyszerű szótöbbségével, titkos szavazás által ejtik meg a választás.

20. §. Az igazgató választmány évenként legalább négy nyilvános választmányi ülést és egy nagygyűlést tart, melyen a Budapesten levő igazgató és levelező tagoknak köteleességük megjelenni.

21. §. Az igazgató tagok az elnökök egyikének vezérlete alatt ezen választmányi üléseken igazgatják a társaság ügyeit; meghatározzák a tisztviselők díjait, a kiadványokat, az azokra fordítandó összegeket, az évi nagygyűlés tárgyait és napját. A társaság vagyonának biztos kezeléséről gondoskodnak. A társaság kiadványainak szerkesztésével megbízzák az igazgató vagy levelező tagok valamelyikét. A számadások megvizsgálására bizottságokat neveznek ki.

22. §. Az igazgató választmány a 19. illetőleg a 18. §-ban meghatározott módozatok szerint korlátlan számú levelező tagokat választ a 2. §-ban említett tudományok művelése terén érdemeket szerzett férfiak sorából, ha azok a társaságnak különben is tagjai. Levelező taggá csak az lehet megválasztva, ki a választó ülésen jelenlevő igazgató és levelező tagok két harmad szavazattöbbségét nyerte el.

Levelező taggá a hazai történelem iránt érdekeltséget tanúsító külföldi tudósok is választhatók. A külföldi tagok megválasztásához azonban a m. kir. belügyministerium jóváhagyása kérendő ki.

23. §. A levelező tagoknak a társaság minden ülésében és gyűlésében székök és tanácskozási joguk van, de szavazattal csak a levelező tagok és a tiszteletbeli tagok, a pénztárnok és az ügyész választásánál és a nagygyűlésen bírnak, kivéve, ha valamelyik a tisztikarba választott.

24. §. A tudomány-pártoló hazafiak sorából tiszteletbeli tagok is választhatók a társaság dísz- és javára. Ezeknek minden ülésen székök és tanácskozási joguk van.

25. §. A választmányi üléseken jelenlevő igazgató tagok egyszerű szótöbbséggel titkos szavazás útján választják az igazgató és levelező tagok sorából a társaság titkárát, jegyzőjét (és esetleg a könyv- és levéltárnokot), és rendes kiadványának szerkesztőit, mindenkor öt évi időtartamra. A rendkívüli kiadványok szerkesztésével megbízott szerkesztők ugyanolyan módozattal választatnak, de megbízatásuk minden ily kiadvány megjelenésével megszűnik.

A pénztárnok és ügyész a társaság bármelyik tagja közül választható az ülésen jelenlevő igazgató és levelező tagok egyszerű szótöbbsége által.

26. §. A társaság elnökei, igazgató, tiszteleti és levelező tagjai feljogosítottak a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság» — elnöke, másodelnöke, — igazgató tagja, tiszteletbeli tagja, — levelező tagja címmel nyilvánosan is élni.

V. A társaság ülései és nagygyűlése.

27. §. A társaság minden évben egy nagygyűlést és legkevesebb négy igazgató választmányi ülést tart. A választmányi ülések határnapjai az ügyrendben lesznek megállapítva. Az ülések jegyzőkönyvei az elnöklő, a jegyzőkönyvet vezető és az elnök által e célra felkért két választmányi tag aláírásai által hitelesítetnek.

28. §. Az igazgató választmány ülésein az igazgató és a levelező tagok kötelessége a társaság szakába vágó felolvadásokat tartani; okleveleket, műtárgyakat bemutatni, azokról akár írásban, akár előszóval értekezni; az ülésekre eljárni; az ügyek vitelében az üléseken kívül is munkás részt venni. Ezen kívül jogukban áll a társaság ügyeit illető indítványokat tenni.

29. §. Az üléseken mint vendég, a társaság oly tagja is tarthat felolvasást, ki nem tartozik az igazgató vagy levelező tagok sorába, de ezeknek értekezéseiket előbb be kell nyújtani az igazgató választmánynak, és ez, vagy pedig valamelyik elnök, előbb kiadja bírálatra egy igazgató vagy levelező tagnak, és csak ennek ajánlatára olvasható fel.

30. §. Az ülések végén a társaság belügyeinek tárgyalására zárt ülést kérhet bármelyik igazgató vagy levelező tag. Az elnök ez esetben a közönséget távozásra kéri fel, miután a zárt ülésben csak az igazgató, levelező és tiszteletbeli tagok és a tisztviselők vehetnek részt.

31. §. Az évi nagygyűlés napját és a felolvasás tárgyát mindenkor az ének első választmányi ülésén döntenek el az igazgató tagok. Ezen nagygyűlésen választják meg az elnököt és másodelnököt, mindenkor öt évi időközre, titkos szavazás útján, a társaságnak a gyűlésen jelenlevő összes tagjai, ügyint az igazgató, levelező, tiszteletbeli, alapító, pártoló és évdíjas tagok, egyszerű szótöbbséggel. Elnökké vagy másodelnökké azonban csak valamelyik igazgató tag választható.

32. §. Hogy a választmányi ülés határozatképes legyen, az elnökön kívül legkevesebb hat igazgatósági tag jelenléte szükséges. Tisztviselők választására legkevesebb tizenkét, választásra jogosult tagnak kell jelen lenni. A nagygyűlés választóképesége legkevesebb húsz társasági tag jelenlététől függ. Ha nem gyűlének ennyi össze, a választás megejtését újabb határnapra tűzik ki közgyűlés, melyben aztán a jelenlevők szavazattöbbsége dönt.

VI. A társaság kiadványai.

33. §. A társaság a 2. §-ban elősorolt tudományágak művelése, fejlesztése és terjesztése céljából egy — rendes időközönként megjelenő — folyóiratot alapít. A folyóirat irányát, ivszámát, és rendes megjelenési idejét az igazgató választmány állapítja meg.

34. §. Ezen folyóirat a társaság hivatalos közlönye, mely a tudományos cikkekkel kívül értesítést hoz a társaság ügyeiről, üléseiről és általában figyelemmel kíséri a többször említett tudományágak mozgalmait. Munkatársai a társaság igazgató és levelező tagjai; de megfelelő szakközleményeket szívesen fogad a társaság többi tagjaitól, valamint idegenektől is.

35. §. Ezen kívül a társaság időközönként egy, a magyar nemes családok származási rendjét nyilvántartó, és azok történetét csakis okleveles alapon tárgyaló zsebkönyvet ad ki. Ezen nemzedékrendi zsebkönyv szerkesztőjét az igazgató választmány választja.

36. §. A társaság ezen kívül, ha vagyoni állása engedi, a 2. §-ban megnevezett szakokba vágó önálló történelmi munkákat, valamint oklevélgyűjteményeket is adhat ki. Ezen utóbbiakat különösen családok, vármegyék, vagy városok szerint csoportosítva.

37. §. A társaság egyes családok megbízásából elfogadhatja okleveleik sajtó alá rendezését és azok történetének megírását. Ezenféle munkával egy vagy több, vállalkozni kész igazgató vagy levelező tagot bíz meg az igazgató választmány.

38. §. A társaság folyóiratát a társaság minden tagja évdijsa fejében ingyen kapja. A 200 forintos alapítók és a pártoló tagok ezen kívül a nemzedékrendi zsebkönyvet is ingyen kapják. Az örök alapítványt tevők és az igazgató választmányi tagok a társaság minden tulajdon kiadványára igényt tarthatnak.

VII. A társaság vagyona.

39. §. A társaság vagyont képezik a 3. §. és 4. §-ban meghatározott alapítványok, melyek biztosan elhelyeztetvén, kamatoztatnak. Az alapítványok képezvén a törzsvagyont, ezeket elkölteni nem szabad.

40. §. A társaság bevételeit képezik az alapítványok kamatai, a tagdíjak, a kiadványok jövedelmei és az egyes adományok. A társaság ezen összegekből fedezi kiadásait.

41. §. A jövedelemből megtakarított összegek, valamint a lelkes ügybarátok által a társaság számára adandó adományok és hagyományok (a mennyiben alapítványi természettel nem bírnának), az igazgató választmány által tőkésítendők. Az ilyen tőkék azonban az alapítványok természetével nem bírnak, és kivételes esetekben az igazgató választmányi rendeletéből, részben a társaság pénzbeli kiadásainak fedezésére fordíthatók.

42. §. A társaság vagyont képeznek még a részére gyűjtött és adományozott könyvek, oklevelek, iratok, műtárgyak és régiségek. Ezek egyelőre a Magyar Tudományos Akadémia vagy a Nemzeti Múzeumban helyezendők el, az igazgató választmányi rendeletéhez képest.

VIII. A társaság jövője.

43. §. Ha a társaság vagyona idővel a nemzet és egyesegek áldozatkészségéből, valamint a megtakarításokból annyira szaporodnék, hogy szükségkép a fokozottabb kiadásoknak is képes volna megfelelni, akkor működési körét kitégítja.

IX. Az alapszabályok változtatása.

44. §. Az alapszabályok módosítása csak egy, ezen célra két héttel előre hirdetett választmányi ülésen történhetik, a jelenlevő igazgató és levelező tagok kétharmad szótöbbségével. Hogy e tekintetben érvényes határozatot hozhassanak, tekintet nélkül a megjelent levelező tagok számára, legkevesebb tíz igazgató tag jelenléte szükséges. Az alapszabályok változtatott részei esetről esetre a m. kir. belügyminiszteriumhoz terjesztendők fel, jóváhagyás végett.

X. A társaság esetleges feloszlása.

45. §. A társaság feloszlása csak azon esetben történhetik meg, ha egy ezen célból egy hónappal előre hirdetett közgyűlés a jelenlevő igazgató és levelező tagok két harmad szótöbbségével a feloszlást elhatározza. Hogy e tekintetben érvényes határozatot hozhassanak, tekintet nélkül a megjelent levelező tagok számára, legalább tizenhat igazgató tag jelenléte szükséges.

46. §. A nem remélt feloszlás esetében a társaság összes vagyónának örököse első sorban a «Magyar Történelmi Társulat», másod sorban a «Magyar Tudományos Akadémia». Ez esetben ezen örökösök az összes vagyont a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Alapítványa» címén tőkésíteni tartoznak, és annak jövedelmeit, kamatait, kizárólag csak a 2. §-ban említett tudományágak művelésére fordíthatják. A feloszlás esetében hozandó közgyűlési határozatok azonban foganatosítás előtt a m. kir. belügyminiszteriumhoz felterjesztendők.

47. §. A társaság alapszabályai megerősítés végett a m. kir. belügyminiszteriumhoz terjesztendők fel. Az esetben, ha az alapszabályokban meghatározott célt és eljárást, illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által, a mennyiben további működésének folytatása által az állam, vagy az egyleti tagok vagyoni értéke veszélyeztetnék, haladéktalanul felfüggesztetik, s a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni feloszlás terhe alatt köteleztetik.

IGAZGATÓSÁG.

I. Elnökség és tisztviselek.

ELNÖK :

Báró RADVÁNSZKY BÉLA.

Harmadizben megválasztatott 1892 deczember 10-én.

MÁSODELNÖKÖK :

FELSŐGYÖRI NAGY IVÁN.

Harmadizben megválasztatott 1892 deczember 10-én.

SZILÁGYI SÁNDOR.

Megválasztatott 1894 deczember 12-én.

ELNÖK ÉS A TURUL SZERKESZTŐJE :

Dr. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

Harmadizben megválasztatott 1893 január 26-án.

JEGYZŐ :

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

Megválasztatott 1892 február 11-én.

PÉNZTÁRNOK .

TÓTH ÁRPÁD.

Megválasztatott 1892 október 6-án.

II. Igazgató-választmány.

Gróf Apponyi Sándor. <i>Megválasztatott 1885 ápril 30-án.</i>	Dr. Fejérpataky László. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Köváry László. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Barabás Samu. <i>Megválasztatott 1892 november 24-én.</i>	15 Finály Henrik. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Lehoczky Tivadar. <i>Megválasztatott 1887 november 24-én.</i>
Gróf Batthyány Géza. <i>Megválasztatott 1885 ápril 30-án.</i>	Dr. Fraknói Vilmos. <i>Megválasztatott 1885 ápril 30-án.</i>	Székhelyi Majláth Béla. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Gróf Bánffy György. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Géresi Kálmán. <i>Megválasztatott 1885 ápril 30-án.</i>	30 Makay Dezső. <i>Megválasztatott 1894 november 29-én.</i>
5 Idősb Bánó József. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Dr. Hajnik Imre. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Báró Mednyánszky Dénes. <i>Megválasztatott 1885 ápril 30-án.</i>
Bárczay Oszkár. <i>Megválasztatott 1895 november 28-án.</i>	Gróf Hunyady László. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Nagy Gyula. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Boncz Ödön. <i>Megválasztatott 1892 november 24-én.</i>	20 Dr. Illésy János. <i>Megválasztatott 1894 november 29-én.</i>	Felsőgyöri Nagy Iván. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Bunyitay Vincze. <i>Megválasztatott 1888 szeptember 27-én.</i>	Ivánfi Ede. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Némethy Lajos. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Dr. Csánki Dezső. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Kammerer Ernő. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	35 Báró Nyáry Jenő. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
10 Csoma József. <i>Megválasztatott 1887 november 24-én.</i>	Dr. Karácsonyi János. <i>Megválasztatott 1890 november 27-én.</i>	Szerémi herczeg Odescalchi Arthur. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Csontos János. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Dr. Károlyi Árpád. <i>Megválasztatott 1885 ápril 30-án.</i>	Dr. Ortvai Tivadar. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Emőkei Emich Gusztáv. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	25 Baczkamadarasi Kis Bálint. <i>Megválasztatott 1893 november 30-án.</i>	Lovag Óváry Lipót. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Gróf Esterházy János. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Dr. Komáromy András. <i>Megválasztatott 1887 november 24-én.</i>	Dr. Pauler Gyula. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>

- 40 Pettkó Béla. *Megválasztott 1895 november 28-án.*
 Pór Antal. *Megválasztott 1890 november 27-én.*
 Báró Prónay Dezső. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.*
 Báró Radvánszky Béla. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 Dr. Schönherr Gyula. *Megválasztott 1891 november 26-án.*
 45 Dr. Szádeczky Lajos. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.*
 Széll Farkas. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.*
 Dr. Szendrei János. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.*
 Szent-Ivány Zoltán. *Megválasztott 1883 február 25-én.*

- Dr. Szentkláray Jenő. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 50 Szilágyi Sándor. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 Idősb Szinnyei József. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 Tagányi Károly. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 Dr. Thallóczy Lajos. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 Thaly Kálmán. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.*
 55. Dr. Torma Károly. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 Véghelyi Dezső. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 Dr. Wertner Mór. *Megválasztott 1891 november 26-án.*

- Dr. gróf Zichy Ágoston. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 Zsilinszky Mihály. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.*

*

Levelező tagok.

- Doby Antal. *Megválasztott 1884 ápril 24-én.*
 Aszalói Kecskés Dezső. *Megválasztott 1888 szeptember 27-én.*
 Benedekfalvi Luby Károly. *Megválasztott 1884 ápril 24-én.*
 Sóvári Soós Elemér. *Megválasztott 1884 ápril 24-én.*

A TÁRSASÁG TAGJAI.

a) Alapító tagok.

I. 500 forintos alapítvánnyal:

- † Gróf Andrassy Manó.
 Gróf Batthyány Géza. *Budapest.*
 Báró Prónay Dezső. *Budapest.*
 Báró Radvánszky Béla. *Sajó-Kaza.*
 5 Liptószentiváni Szent-Ivány Zoltán. *Budapest.*

II. 200 forintos alapítvánnyal:

- Árvai közbirtokossági uradalom igazgatósága. *Árva-Váralja.*
 Báró Atzél Béla. *Budapest.*
 Gróf Bánffy György. *Budapest.*
 Gróf Berchthold Richard. *Nagy-Oroszi.*
 10 † Gróf Csáky László.
 Gróf Csekonicz Endre. *Zombolya.*
 † Gróf Cziráky János.
 Gróf Dessewffy Aurél. *Budapest.*
 Gróf Erdődy Rudolf. *Novimaro.*
 15 Gróf Esterházy Ferencz. *Devecser.*
 Gróf Festeticz-Könyvtár. *Készthely.*
 Báró Inkey Imre. *Szent-Pétersvár.*
 † Ipolyi Arnold.
 † Gróf Károlyi Gyula.
 20 Gróf Károlyi László. *Budapest.*
 Gróf Károlyi Tibor. *Budapest.*
 Lipóczi Keczer Miklós. *Kassa.*

- † Lanfrancioni Grazioso Enea.
 Gróf Majláth György. *Zavar.*
 25 Mocsonyi Jenő. *Budapest.*
 Mocsonyi Sándor. *Budapest.*
 Báró Nyáry Béla. *Pozsony.*
 Szerémi herczeg Odescalchi Arthur. *Skiczó,* u. p. Kis-Tapolcsa.
 Szerémi herczeg Odescalchi Gyuláné szül. gróf Degenfeld Anna. *Budapest.*
 30 Dr. báró Prónay S. Gábor. *Acsa.*
 Báró Radák Ádám. *Mikeszásza.*
 Báró Révay Gyula. *Kis-Selmecz,* u. p. Szucsány.
 Sigmond Ákos. *Kolozsvár.*
 Simonyi és Varsányi Simonyi Kálmán. *Domony.* u. p. Aszód.
 35 † Gróf Sztáray Antal.
 Gróf Tisza Lajos. *Budapest.*
 † Idősb báró Vay Miklós.
 Gróf Vigyázó Ferencz. *Budapest.*
 Gróf Wass Jenő. *Czege.*
 40 Gróf Zselénski Róbert. *Temes-Ujfalu.*

III. 100 forintos alapítvánnyal:

- Gróf Apponyi Sándor. *Lengyel.*
 Balásházy Bertalan. *Ködomb pusztá,* u. p. Henczida.
 † Báró Bánffy Ádám.

- Bay Ilona. *Debreczen.*
 45 Beöthy Ákos. *Budapest.*
 † Báró Bésán N. János.
 Gróf Bethlen Istvánné szül. gróf Teleki Ilona. *Budapest.*
 Bezerédj Pál. *Szegszárd.*
 Csapó Vimos. *Tengelicz,* u. p. Gindly-család.
 50 Gróf Cziráky Antal. *Lovas-Berény.*
 Gróf Esterházy János. *Kolozsvár.*
 Jeszenszky Béla. *Temesvár.*
 Komlóssy Arthur. *Debreczen.*
 Gróf Kuún Géza. *Maros-Némeli,* u. p. Déva.
 55 Báró Mednyánszky Dénes. *Bécs.*
 † Alsó-Szopori Nagy Imre.
 † Báró Nyáry Albert.
 Báró Nyáry Jenő. *Budapest.*
 † Ormós Zsigmond.
 60 Gróf Pálffy-Daun Vilmos, teanoi herczeg. *Stübing.*
 Pettkó Béla. *Budapest.*
 Szilassy Aladár. *Budapest.*
 Szontágh Pál. *Horpács,* u. p. Nagy-Oroszi.
 Gróf Teleki Géza. *Budapest.*
 65 Tisza Kálmánné, szül. gróf Degenfeld Ilona. *Budapest.*
 Gróf Zichy N. János. *Budapest.*

b) Pártoló és évdíjas tagok.

(A pártoló tagok csillaggal vannak az évdíjasoktól megkülönböztetve.)

- *Abonyi Emil. *Budapest.*
Ajkay Béla. *Kisfalud-Miháli.*
Ambrózy Ferencz. *Szeged.*
Ambrózy Nándor. *Sátoralja-Ujhely.*
- 5 Dr. Andrásovics Béla. *Budapest.*
*Gróf Andrassy Géza. *Betlér.*
*Gróf Andrassy Gyula. *Budapest.*
*Gróf Andrassy Tivadar. *Budapest.*
Angyal Gyula. *Budapest.*
- 10 Aldásy Antal. *Budapest.*
Baán Elemér. *Körmöczbánya.*
Babics József. *Zombolya.*
*Szentkatolnai Bakk Endre. *Vizakna.*
*Sipeki Balás Iván. *Német-Elemér.*
- 15 Balássy Ferencz. *Maklár.*
Dr. Balkányi Miklós. *Debreczen.*
Dr. Ballagi Aladár. *Budapest.*
Barabás Samu. *Budapest.*
*Baranyay Mária. *Budapest.*
- 20 Barlanghy Árpád. *Temesvár.*
*Baross Károly. *Budapest.*
Baróthy Lajos. *Budapest.*
Dr. Bartha Antal. *Budapest.*
*Gróf Batthyány Lajos. *Fiume.*
- 25 Ludányi Bay Ferencz. *Fász-Kisér.*
*Ludányi Bay István. *Szakoly*, u. p. Nyir-Balkány.
*Idősb Bánó József. *Budapest.*
Bárczay Elemér. *Tisza-Roff.*
Bárczay Oszkár. *Budapest.*
- 30 *Tasnádszántói Becsky Emil. *Nagy-Szóllós.*
Komoróczy és Szentandrás Bencsik István. *Király-Helmecz.*
*Bencizky Ádám. *Zsámbok*, u. p. Tura.
*Bencizky Elemér. *Heves-Csehi.*
*Bencizky Ferencz. *Budapest.*
- 35 *Bencizky Géza. *Homok*, u. p. Tisza-Földvár.
Bencizky Kálmán. *Turócz-Szent-Márton.*
*Benke Gyula. *Budapest.*
Beőjthe Ödön. *Erdő-Csinád*, u. p. Sáromberk.
*Berczik Árpád. *Budapest.*
- 40 Berczik Gyula. *Budapest.*
Bernáth Győző. *Magyar-Fesztreb*, u. p. Czéke.
Berzeviczy Edmund. *Berzevicze.*
*Gróf Bethlen Bálint. *Gyéres.*
*Gróf Bethlen Ödön. *Hidalmás-Drág.*
- 45 *Dr. Bezerédj Viktor. *Budapest.*
*Gróf Béli Akos. *M.-Méhes*, u. p. M.-Záh.
*Béli István. *Marosvásárhely.*
Dr. Békefi Remig. *Budapest.*
Bolgár Emil. *Pozsony.*
- 50 Dr. Boncz Ödön. *Budapest.*
*Bornemisza Ádám. *Budapest.*
Bosnyák László. *Kaposvár.*
*Botka Béla. *Bánlak.*
Böics Gyula. *Budapest.*
- 55 Bölöni László. *Bánfi-Hunyad.*
Bölöni Sándor. *Nagy-Várad.*
Budapesti kegyesrendiek főgymnasiuma.
Bunyitai Vincze. *Nagy-Várad.*
Buzinkay Gyula. *Budapest.*
- 60 Felsőpulyai Bük Géza. *Csik-Gimes-Bükk.*
Csatay Gyula. *Debreczen.*
*Gróf Csáky Albin. *Budapest.*
*Gróf Csáky Ödön. *Főrév.*
Dr. Csánki Dezső. *Budapest.*
- 65 K. Császár Ferencz. *Budapest.*
Csernátony Gyula. *Besztercze.*
Csernovics Diodor. *Budapest.*
Dr. Csiky Viktor. *Kolozsvár.*
*Báró Csollich Géza. *Budapest.*
- 70 *Csoma József. *Devecser*, u. p. Forró-Encs.
Csongrád vármegye közönsége.
Csontos János. *Budapest.*
*Gróf Czirák Béla. *Dénesfa*, u. p. Czirák.
Herczeg Dabisa Sándor. *Falkenstein.* (Taunus.)
- 75 Királydaróczi Daróczy Zoltán. *Magyar-Óvár.*
Vargyasi Daniel Gábor. *Budapest.*
*Szamosujvári Dániel László. *Ó-Lécz* u. p. Szerb-Bóka.
Dedek Crescens Lajos. *Budapest.*
Deési kaszinó-egylet.
- 80 *Gróf Degenfeld Gusztáv. *Téglás.*
*Gróf Degenfeld József. *Debreczen.*
*Gróf Degenfeld Lajos. *Szirák.*
*Gróf Degenfeld Sándor. *Erdőszáda.*
Dely Imre. *P.-Peres*, u. p. Furta.
- 85 Dr. Demjanovich Emil. *Budapest.*
*Desseffy Arisztid. *Budapest.*
Délmagyarországi rég. és tört. egy-let. *Temesvár.*
Dr. Dézsi Lajos. *Budapest.*
Dobos Kálmán. *Debreczen.*
- 90 Doby Antal. *Homonna.*
Dókus Gyula. *Sátoralja-Ujhely.*
Domahidy Viktor. *Angyalos*, u. p. Csenger.
Dorgó Albert. *Kolozsvár.*
Döry Jenő. *Dombóvár.*
- 95 *Dráveczky Gyula. *Ér-Mihályfalva.*
Dudás Gyula. *Zombor.*
*Báró Duka Géza. *Kádár*, u. p. Rittberg.
*Dr Duka László. *Nagy-Becskekerek.*
*Br. Edelsheim-Gyulay Lipót. *Brezovicza*, u. p. Zágráb.
- 100 *Pazonyi Elek Emil. *Demecser.*
*Pazonyi Elek Gusztáv. *Budapest.*
Elek Salamon. *Szolnok.*
*Emőkei Emich Gusztáv. *Budapest.*
*Vásárosnáményi Eötvös Jenő. *Vásáros-Námény.*
- 105 *Gróf Erdőly Ferencz. *Galgócz.*
Gróf Erdődy Imréné szül. gróf Migazzi Irma. *Galgócz.*
Gróf Esterházy Kálmán. *Budapest.*
*Gróf Esterházy Miguel. *Kolozsvár.*
*Gróf Esterházy Mihály. *Cseklész.*
- 110 *Gróf Esterházy Miklós Móricz. *Budapest.*
*Gróf Esterházy Móricz. *Pápa.*
Herczeg Esterházy-könyvtár. *Kis-marton.*
Esztergomi főegyházmegyei könyvtár.
Fáy Béla. *Déddacs*, u. p. Piski.
- 115 *Fáy István. *Pusztá-Szemszűrő*, u. p. Batka.
*Fáy László. *Nyustya.*
Báró Feilitzsch Bertold. *Nagy-Becskekerek.*
Dr. Fejérpataky Kálmán. *Budapest.*
Dr. Fejérpataky László. *Budapest.*
- 120 Fekete Albert. *Alsó-Mislye*, u. p. Zsadány.
Fest Lajos. *Eperjes.*
*Gróf Festetich Andor. *Szeleste.*
Fiáth Imre. *Kajtor*, u. p. Seregélyes.
Fiáth István. *Nagy-Hantos.*
- 125 Finály Henrik. *Kolozsvár.*
Gróf Forgách László. *Mándok.*
Dr. Fraknoi Vilmos. *Róma.*
Füzi Füzy Sándor. *Lemes.*
*Gyulai Gaál István. *Budapest.*
- 130 Dr. Géczy Dezső. *Budapest.*
Géresi Kálmán. *Debreczen.*
Ghyczy Imre. *Csendes pusztá*, u. p. Nagy-Iapás.

- Gombos Kálmán. *Kismarton*.
 Bilkei Gorzó László. *Ujvidék*.
 135 Bilkei Gorzó Nándor. *Gyoma*.
 Id. Gosztonyi Géza. *Budapest*.
 Gózonny László. *Zala-Egerszeg*.
 *Gömöry Oszkár. *Budapest*.
 Görög István. *Budapest*.
 140 Graenzenstein Béla. *Budapest*.
 Dr. Gyárfás Tihamér. *Brassó*.
 Nádudvari Györy Árpád. *Bécs*.
 Gyulay Kálmán. *Kerepes*.
 Dr. Hajnik Imre. *Budapest*.
 145*Hajós József. *Budapest*.
 Halmágyi Sándor. *Budapest*.
 Dr. Hampel József. *Budapest*.
 Harmos Gábor. *Kassa*.
 Hattyúfy Dezső. *Székesfehérvár*.
 150 Hedry József. *Alsó-Láncz*, u. p.
 Buzita.
 Hedry Lőrincz. *Kassa*.
 Zendrei és Gerendei Hegedűs Fe-
 rencz. *Yász-Kisér*.
 Omoraviczai Ifj. Heinrich Ferencz.
Budapest.
 *Heley János. *Tasnád*.
 155 Tiszabeői Hellebronth Antal. *Bécs*.
 Tiszabeői Hellebronth Géza. *P*.
Gyenda, u. p. Tisza-Roff.
 Hets Ödön. *Budapest*.
 Hodinka Antal. *Bécs*.
 Hódy Imre Ferencz. *Budapest*.
 160 Horváth Emil. *Budapest*.
 Horváth Sándor. *Budapest*.
 *Gróf Hunyady László. *Budapest*.
 *Huszár Béla. *Balogh*, u. p. Balassa-
 Gyarmat.
 *Báró Huszár Károly. *Abafája*,
 u. p. Szász-Régen.
 165*Ibrányi és Vajai Ibrányi László.
Suliguli.
 *Nagyilosvai Ilosvay Aladár. *Nyir-*
Meggyes, u. p. Mátészalka.
 Nagyilosvai Ilosvay Bálint. *Nagy-*
Károly.
 Nagyilosvai Ilosvay Endre. *Máté-*
Szalka.
 Dr. Illéssy János. *Budapest*.
 170 Inkey László. *Budapest*.
 *Kisdobronyi Isaák Dezső. *Kis-Sze-*
keres, u. p. Zsarolyán.
 *Kisdobronyi Isaák István. *Nagy-*
Rhéde.
 Isépy István. *Sátoralja-Ujhely*.
 *Iványi Tihamér. *Budapest*.
 175 Ivánfi Ede. *Magyar-Óvár*.
 *Draskóczi és Jordánföldi Ivánka
 László. *Budapest*.
 Jakabházy István. *Deés*.
 Jasztrabszky Kálmán. *Ér-En-*
dréd.
 Jedlicska Pál. *Felső-Diós*, u. p.
 Szomolyán.
 180 Jeszenszky Alajos. *Nyitra*.
 Jeszenszky Lajos. *Csejthe*.
 *Jékey Zsigmond. *Géberjén*, u. p.
 Győrtelek.
 Jósa Kornél. *Budapest*.
 Jurenák Miklós. *Nagy-Rév*, u. p.
 Czibakháza.
 185 Kammerer Ernő. *Budapest*.
 Kandra Kabos. *Eger*.
 Dr. Karácsonyi János. *Nagyvárad*.
 *Gr. Karátsonyi Jenő. *Budapest*.
 Kassai társalgási egyesület.
 190 Kazinczy Gábor. *Kaposvár*.
 *Kazy József. *Budapest*.
 Kállay Adolf. *Budapest*.
 Kállay András. *Nagy-Halász*.
 *Kállay Lipót. *Nápkor*.
 195*Köröspataki gróf Kálnoky Gusztáv.
Prödlitz.
 *Gróf Károlyi Sándor. *Budapest*.
 Dr. Károlyi Árpád. *Bécs*.
 *Kecskeméti kaszinó.
 Aszalói Kecskés Dezső. *Deés*.
 200*Fületinczi Kelcz Gyula. *Zsitva-*
Ujfalu.
 *Báró Kemény Gyula. *Puszta-Ka-*
marás, u. p. Mocs.
 *Báró Kemény Kálmán. *Vécs*.
 *Pázmándi Kempelen Imre. *Székes-*
Fejérvár.
 *Kölcsei Kende Péter. *Ungvár*.
 205*Dr. Kenessey Pongrácz. *Veszprém*.
 Képviselőházi könyvtár. *Budapest*.
 *Gróf Khuen-Héderváry Károly.
 Zágráb.
 Kilián Frigyes. *Budapest*.
 *Baczkamadarasi Kis Bálint. *Ma-*
gyar-Igen.
 210 Kisfaludy Á. Béla. *Budapest*.
 Kisfaludy László. *Budapest*.
 Kiss Emil Károly. *Baltavár*.
 *Nemeskéri Kiss Pál. *Véghles*.
 Kollányi Ferencz. *Budapest*.
 215 Kollár Jánosné szül. Szentmihályi
 Klementina. *Pacsá*.
 Dr. Komáromy András. *Budapest*.
 Komlósi Komlóssy Béla. *Bereg-*
Ilosva.
 Dr. Konkoly Balázs. *Komárom*.
 Dr. Kopsányi Károly. *Pécs*.
 220 Korizmics Antal. *Alexandria*.
 Kormos Béla. *Szombathely*.
 *Koronghy Henrik. *Budapest*.
 Kossuth István. *Komlód-Tóthfalu*,
 u. p. Csenger.
 Berenczei és Járdánházi Kovács
 Jenő. *Homok*, u. p. Mikola.
 225 Kovács Lőrincz. *Nagybánya*.
 Kőszeghy Antal. *Budapest*.
 Kőszeghy Kálmán. *Mező-Kövesd*.
 Kőszeghy Sándor. *Budapest*.
 *Kőváry László. *Kolozsvár*.
 230 Bállai Krémer Sámuel. *Deés*.
 Kubinyi Ferencz. *Kővár*.
 Kubinyi Gyula. *Deményfalva*.
 *Kubinyi Hugó. *Rózsahegy*.
 Ifj. Kubinyi Miklós. *Árva-Váralja*.
 235 Dr. Küffer Béla. *Budapest*.
 *Gróf Laszberg Rudolf. *Győr*.
 Lehóczky Tivadar. *Munkács*.
 Leleszi prépostság.
 Leövey Sándor. *Budapest*.
 240 Bilkei Lipcsey Mór. *Szolnok*.
 Lippich Gusztáv. *Szolnok*.
 *Báró Liphthay Béla. *Budapest*.
 Kisfaludi Liphthay Kornél. *Buda-*
pest.
 *Olaszliszkai Liszkay Bálint. *Pécs*.
 245 Lombardini Sándor. *Zsolna*.
 *Lónyay Géza. *Som*.
 *Id. Lónyay Sándor. *Beregszász*.
 *Luby Géza. *Budapest*.
 Luby Károly. *Nagy-Károly*.
 250*Magyary Kossa Sámuel. *Tápió-Szt.-*
Márton, u. p. *T.-Bicske*.
 Majláth Béla. *Budapest*.
 Makay Dezső. *Budapest*.
 Makay Emil. *Temesvár*.
 Malatinszky György. *Vámos-Györk*.
 255*Bohuszlaviczi Malobiczky Ignác.
Cseszte.
 Bohuszlaviczi Malobiczky János.
Budapest.
 Markó György. *Mezőhegyes*.
 *Br. Mattencloit János. *Paulis*.
 Meczner József. *Korlát*, u. p.
 Vízoly.
 260*Dálnoki és Mezőmadarasi Medve
 Zoltán. *Debreczen*.
 Melhard Gyula. *Mernye*.
 Deményfalvi Meliorisz Béla. *Eperjes*.
 *Meszleny Bencze. *Velence*.
 *Meszleny Pál. *Velence*.
 265*Gróf Migazzi Vilmos. *Aranyos-*
Marót.
 Apsai dr. Mihályi János. *Máramaros-*
Sziget.
 Miklósvári Miklós Béláné. *Ár-*
Rozvány, u. p. Nagy-Géres.
 *Báró Miske Kálmán. *Kőszeg*.
 Miskolczi ref. lyceum könyvtára.
 270 Dr. Miskolczy Imre. *Budapest*.
 Miskolczy Jenő. *Debreczen*.
 *Bocsári Mocsáry István. *Vác*.
 *Bocsári Mocsáry Sándor. *Lapujtő*.
 Leveleki Molnár Elemér. *Kis-Sze-*
retna.
 275 Nagy Géza. *Budapest*.

- Tasnádi Nagy Gyula. *Budapest.*
 Eözbéghi Nagy Ignác. *Pusztu-
 Tarjas*, u. p. Böös.
 *Felső-Győri Nagy Iván. *Horpács*,
 u. p. Nagy-Oroszi.
 Alsó-Szopori dr. Nagy Kálmán.
Budapest.
 280 Sz. Nagy Lajos. *Budapest.*
 Nagycenyedi Bethlen-főiskola
 könyvtára.
 Nagyiday Ferencz. *Verbőcz*, u. p.
 Tisza-Ujlak.
 Nagyszebeni városi levéltár.
 Nagyvárad premontrei tanári kar.
 285 Nagyváthy Kálmán. *Pozsony.*
 *Gróf Nádasdy Ferencz. *Budapest.*
 *Nemzeti kaszinó könyvtára. *Buda-
 pest.*
 Ifj. Nyéki Németh Imre. *Székes-
 Fehérvár.*
 Németh Titus. *Budapest.*
 290 Némethy Lajos. *Esztergom.*
 *Báró Nyáry Béláné. *Pozsony.*
 *Báró Nyáry Gyula. *Pilis.*
 *Orczy Dezső. *Budapest.*
 Ország-Guthy Jenő. *Eperjes.*
 295 Oroszláni Oroszlány László. *Mis-
 kolcz.*
 Országos levéltár. *Budapest.*
 *Országos Kaszinó. *Budapest.*
 Dr. Ortway Tivadar. *Pozsony.*
 Ostffy Miklós. *Ostffy-Asszonyfa.*
 300 Lovag Óváry Lipót. *Budapest.*
 Őrgróf Pallavicini Adolfné szül.
 Bárczay Anna. *Kassa.*
 *Őrgróf Pallavicini Ede. *Budapest.*
 Pannonhalmi főapátság.
 Dr. Pauler Gyula. *Budapest.*
 305 *Paulovics József. *Turóc-Szucsány.*
 Payzosz Andor. *S.-A.-Ujhely.*
 *Gróf Pejachevich Tódor. *Eszék.*
 Peőcz Elek. *Budapest.*
 Peőcz Ferencz. *Torda.*
 310 Bonyhádi Perczel Gyula. *Budapest.*
 Báró Perényi Zsigmond. *Nagy-
 Szőlős.*
 *Dolhai és Petrovai Petrovay Ádám.
Budapest.
 Dolhai és Petrovai Petrovay György.
Nagy-Kürü.
 Dolhai és Petrovai Petrovay Gyula.
Déva.
 315 Idősb Dolhai és Petrovai Petrovay
 János. *Pozsony.*
 Ifjabb Dolhai és Petrovai Petrovay
 János. *Fényes-Litke.*
 Dolhai és Petrovai Petrovay Jusztus.
Budapest.
 Dolhai és Petrovai Petrovay László.
Lugos.
- Dolhai és Petrovai Petrovay Margit.
Nagy-Kürü.
 320 *Péchujfalusi Péchy Mihály. *Czikó*,
 u. p. *Sülemed.*
 Pfeifer Ferdinánd. *Budapest.*
 Pilisi Pilisy Géza. *Fényes-Litke.*
 *Nagypalugyai Plattthy Mihály.
Nagy-Palugya.
 *Aszódi és Podmanini báró Podma-
 niczky Gézáné szül. gróf Degenfeld
 Berta. *Kis-Kartal*, u. p. Aszód.
 325 *Aszódi és Podmanini báró Podma-
 niczky Levente. *Fenyő-Harasz*,
 u. p. Verseg.
 Gróf Pongrácz Frigyes. *Bécs.*
 Pongrácz György. *Balassa-Gyar-
 mat.*
 Pongrácz Kálmán. *Nyitra.*
 Pór Antal. *Esztergom.*
 330 Dr. Pósta Béla. *Budapest.*
 Pozsonyi kir. jogakadémia.
 Pozsonyi kir. kath. főgymnasium
 ifjusági könyvtára.
 Pozsonyi Toldy-kör.
 Villei Pribék Pál. *Fenke*, u. p. Ungvár.
 335 Réthei Prikkel Lajos. *Pozsony.*
 Puky Andor. *Tomor*, u. p. Hom-
 rogd.
 *Pulszky Ágost. *Budapest.*
 *Pulszky Ferencz. *Budapest.*
 Radocza János. *Budapest.*
 340 *Báró Radvánszky Géza. *Sajó-Kaza.*
 *Dr. Radvánszky György. *Budapest.*
 *Báró Radvánszky János. *P.-Var-
 sány*, u. p. Hatvan.
 *Báró Radvánszky Jánosné. *P.-Var-
 sány*, u. p. Hatvan.
 Ragályi Ferencz. *Ragály.*
 345 Lublóvári Raisz Aladár. *Lőcse.*
 *Rakovszky Ferencz. *Novák.*
 Rakovszky György. *Budapest.*
 Ráth György. *Budapest.*
 Reiner Zsigmond. *Budapest.*
 350 Ifj. dr. Reiszig Ede. *Szent-Gotthárd.*
 *Reviczky Ambró. *Budapest.*
 *Reviczky István. *Budapest.*
 *Báró Rédl Béla. *Budapest.*
 Dr. Réthy László. *Budapest.*
 355 *Kiszombori Rónay Ernő. *Kis-
 Zombor.*
 *Kiszombori Rónay Jenő. *Nagy-
 Becskerek.*
 *Röser Miklós. *Budapest.*
 Rudnay Béla. *Budapest.*
 *Rudnyánszky György. *Felső-Atrak.*
 360 Rumbold Bernát. *Budapest.*
 Báró Salamon Mihály. *Székesfehérvár.*
 Salamon Vincze. *Székesfehérvár.*
 Sándor János. *Maros-Tásárhely.*
- Sárközy Aurél. *Komárom.*
 365 *Gr. Schmidegg Ferencz. *Gmunden.*
 Dr. Schönherr Gyula. *Budapest.*
 *Schulpe Vilmos. *Török-Kanizsa.*
 Kissolymosi Simó Ferencz. *Szilágyi-
 Nagyfalú.*
 Simonffy Imre. *Debreczen.*
 370 Paksi Sipeky Béla. *Borsicz*, u. p.
 Nemsóva.
 *Ifj. báró Solymossy László. *Nagy-
 Teremi.*
 Sombory Lajos. *Magyar-Nagy-
 Sombor.*
 Sóvári Soós Elemér. *Budapest.*
 *Báró Staudach Adolf. *Budapest.*
 375 *Báró Steiger Albert. *Szeptencz-
 Ujfalu.*
 Nagyvárad id. Stépán István. *N-
 várad.*
 Sváby Frigyes. *Lőcse.*
 Szabadkai közs. főgymnasium.
 Várad Szabó János. *Debreczen.*
 380 Szabó Lajos. *Péterháza*, u. p. Enese.
 Dr. Szalacsy Lajos. *Győr.*
 Szalay Gábor. *Budapest.*
 Dr. Szádeczky Lajos. *Kolozsvár.*
 *Gróf Szápáry Gyula. *Taskony.*
 385 Dr. Szendrei János. *Budapest.*
 Szentgyörgyi Lajos. *Budapest.*
 Liptószentiványi Szent-Ivány Gyula
Bikszád.
 *Liptószentiványi Szent-Ivány Gyula.
Budapest.
 *Liptószentiványi Szent-Ivány Ká-
 rolyné szül. Hidaskürthi Nagy
 Margit. *Liptó-Szt-Iván.*
 390 *Liptószentiványi Szent-Ivány Oszkár.
Bélád, u. p. Nagy-Herestyén.
 *Báró Szentkereszty Béla. *Árkos*,
 u. p. Szepsi-Sz.-György.
 *Szentkirályi Kálmán. *Tápió-Szt.-
 Márton.*
 Dr. Szentkláray Jenő. *Temesvár.*
 Özv. 'Négyesi Szepessy Andrásné
 szül. Okolicsányi Mária. *Miskolcz.*
 395 Négyesi Szepessy Béla. *Miskolcz.*
 Négyesi Szepessy Mátyás. *Mis-
 kolcz.*
 Négyesi Szepessy Zsigmond. *Mis-
 kolcz.*
 Szerdahelyi Gusztáv. *Vetés*, u. p.
 Szatmár.
 Temerini gróf Széchen Antal. *Bécs.*
 400 Széll Farkas. *Debreczen.*
 Szilágyi István. *Máramaros-Szi-
 get.*
 Szilágyi Károly. *Debreczen.*
 Szilágyi Sándor. *Budapest.*
 Nagyszigeti Szily Kálmán. *Buda-
 pest.*

- 405 Idősb Szinnyei József. *Budapest.*
Gróf Szirmay János. *Martonvásár.*
Dr. Szombathy Ignác. *Aranyos-
Maróth.*
*Szmrecsányi Szmrecsányi Emil.
Tereske, u. p. Rétság.
Szmrecsányi Szmrecsányi Lajos.
Eger.
- 410*Sztankovánszky János. *Kajdacs.*
Gróf Sztáray István. *Budapest.*
Dr. Szűts Andor. *Székes-Fejérvár.*
Tagányi Károly. *Budapest.*
*Tahy István. *Budapest.*
- 415*Szili Taund Jenő. *Bécs.*
*Széki gróf Teleki József. *Tetlten
via Solt.*
*Széki gróf Teleki Sándorné szül. gróf
Teleki Jozefa. *Gyömrő*, u. p. Üllő.
Temesvár sz. kir. város.
*Nádasi Terstyánszky Andor. *Ipoly-
Keszti*, u. p. Ipoly-Balogh.
- 420 Dr. Thallóczy Lajos. *Bécs.*
Thaly Kálmán. *Pozsony.*
Dr. Thim József. *Zombor.*
Tihanyi Dénes. *Zólyom-Radvány.*
*Ifj. Tisza Kálmán. *Geszt.*
- 425 Tisztviselők orsz. egyesülete. *Bu-
dapest.*
- Tomcsányi Tomcsányi Gyula. *Alsó-
Németi*, u. p. Ungvár.
*Tomcsányi Tomcsányi Gyula. *Zsar-
nócza.*
Tomkaházi Tomka Mór. *Nagy-Károly.*
Torkos László. *Budapest.*
- 430 Tóth Árpád. *Budapest.*
Tóth Endre. *Nagy-Becskerek.*
Tóth Kálmán. *Nagyvárad.*
Török Kálmán. *Munkács.*
Törös Sándor. *Kolozsvár.*
- 435 Töttössy Gyula. *Karancs-Ságh.*
Turcsányi György. *Pozsony.*
Ernyédi Turzó Miklós. *Nagy-Bittse.*
Türk Szilárd. *Budapest.*
*Ugron István. *Varsó.*
- 440 Ujj György. *Gödöllő.*
Ullmann József. *Budapest.*
Ungvári kir. kath. főgymnasium.
Csekei Varju Elemér. *Budapest.*
Vasmegyei rég. és tölt. egyesület.
Szombathely.
- 445*Báró Vay Béla. *Alsó-Zsolcza.*
*Báró Vay Dénes. *Pozsony.*
*Gróf Vay Tihamér. *Felső-Vadász.*
Vály Géza. *Nagy-Zerind.*
Városey Gyula. *Kalocsa.*
- 450 Vecsey Imre. *Debreczen.*
- Venter Gerő. *Arad.*
Veress Endre. *Bécs.*
*Vécsey Béla. *Nagy-Becskerek.*
Vécsey József. *Kassa.*
- 455*Báró Vécsey Józsefné szül. gróf
Dessewffy Blanka. *Budapest.*
*Véghelyi Dezső. *Veszprém.*
Viczián Antal. *Vác.*
*Bojári gróf Vigyázó Sándor. *Bu-
dapest.*
Vojth Gergely. *Deés.*
- 460*Gróf Waldeck Frigyes. *Tisza-Roff.*
Báró Weissenbach János. *Tab.*
*Báró Weisz Pál. *Kálaz*, u. p. Vere-
bély.
Dr. Wertner Mór. *Muzsla.*
Buthkai Wiczmandy Ödön. *Buthka.*
- 465*Gr. Wilczek Ede. *Erdőkürth*, u. p.
Nógrád-Kálló.
*Báró Wodianer Albert. *Budapest.*
Zachár Gyula. *Budapest.*
Gróf Zay Albert. *Zay-Ugrócz.*
*Gróf Zichy Ágoston. *Kálóz.*
- 470 Zirczi apátsági könyvtár.
Csepei Zoltán Elek. *Budapest.*
Zorkóczy Tivadar. *Stubnyafürdő.*
*Zsigárdy Gyula. *Galánta.*
Zsilinszky Mihály. *Budapest*
- 475 Zsolnai kir. kath. főgymnasium.

Az alapító tagok száma

(500 frtos alapítvánnyal 5, 200 frtos alapítvánnyal 35, 100 frtos alapítvánnyal 26) ... 66

A pártoló tagok száma ... 163

Az évdíjas tagok száma ... 312

Az összes tagok száma ... 541